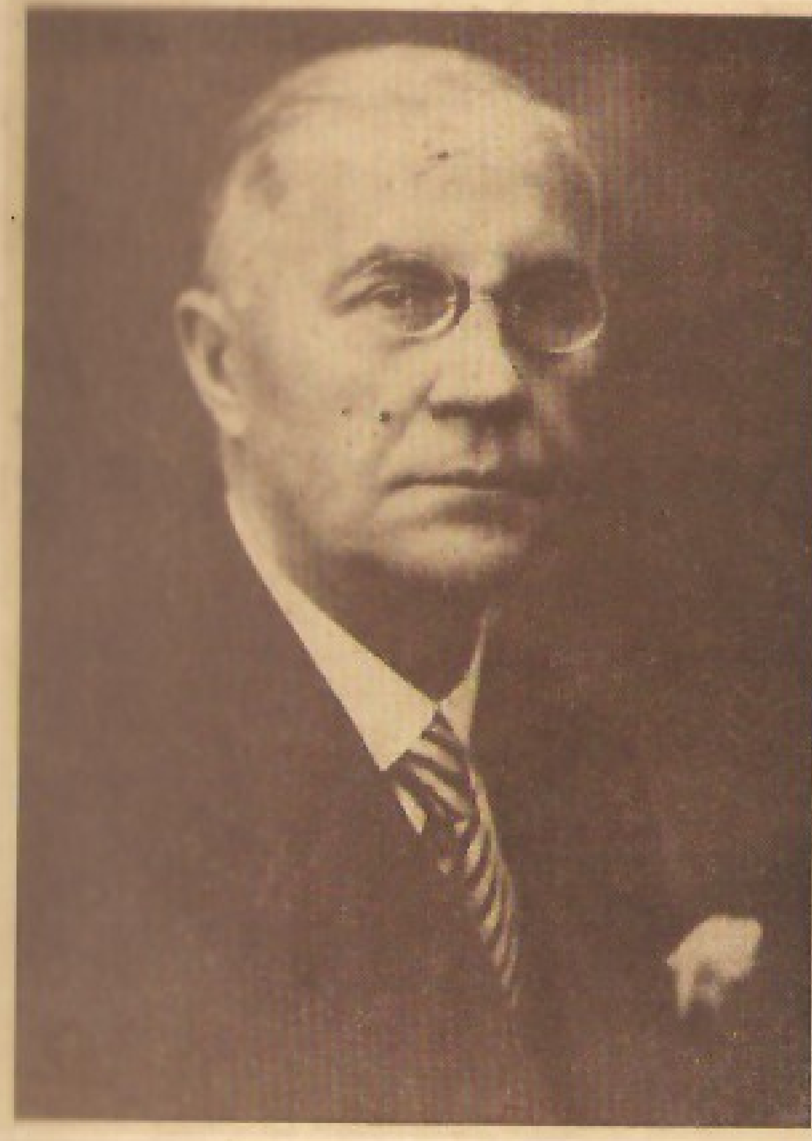
Rbl. 10.90

EDUARD VILDE

JUTUSTUSED IV

Eduard Vilde

JUTUSTUSED

IV

EDUARD VILDE

TEOSED

EDUARD VILDE

JUTUSTUSED

IV

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN
1953

Illustreerinud *Alo Hoidre.*
Kunstiliselt kujundanud *Villu Toots.*

Eduard Vilde

KUPJA-KAARLI ADJUSTAADID

Kui vana kupja-Kaarel viimasest kohast lahti lasti, ütles ta eidele:

„Mina nüid — miks ma uut kohta ei soa! Olen enne soand, soan nüid koa. Mul jo head adjustaadid."

„Põlgavad ehk vanaks nagu meiegi oma," ütles eit.

„Üks põlgab, teine ei põlga. Küll ma koha soan. Mul head adjustaadid."

Ja kui ta uut kohta läks otsima ja teel inimestega kokku sai, siis rääkis, et ta otsivat uut kohta ja et tal olevat head „adjustaadid". Ja kellega sai pikemalt jutusse, sellele näitas oma adjustaadid ette. Ta poetas põuetaskust, südame kohalt, vana kulunud „tassenpuki" välja, mille nahksel vööl oli veel paelast vöö ümber. Tassenpukist tõi ta nähtavale kolm paberit, kaks vana ja koltunut, ühe uue ja valge. Aga et adjustaadid saksa keeli olid kirjutatud, siis pidid külamehed lugemata uskuma, et nad head on. Kirikutrahteris aga juhtus kord üks pottsepasell purjutama; see mõistis selgesti saksa keelt. Ta luges adjustaadid sorinal ära ja ütles ka teistele, mis ta oli lugenud.

Esimesel lehel kirjutas Päravere parun, et Kaarel Raismik teeninud teda kupjana kuusteistkümmend aastat kõigiti korralikult ja ustavalt. Teisel lehel tunnistas Kobraste härra, et kubjas Kaarel Raismik olnud temale kakskümmend üks aastat agar, truu, hoolas ja kaine teenija. Kolmas tunnistus oli kõige lühem, aga mitte pahem. Liigandi krahv, kes kirjutamist ei armastanud, ütles ainult, et ta olnud Kaarel Raismikuga üheksa aastat täiesti rahul.

Kuna pottsepasell adjustaate seletas ja kõrtsmik nende omanikku „ontlikuks" inimeseks kiitis, laskis kupja-Kaarel silmad ringi käia, silitas oma halli habet ja ütles:

„Jaah — ära'p see teeb kokku oma nelikümmend kuus oastakest välja! On ikke soand neid teenida ja ümmardada, nende orje sundida ja nende vara hoida. Nelikümmend kuus oastat saksa teenida — ega see ole jüst nalja-asi."

Aga kui vana Raismik näitas oma adjustaadid saksale ette, kellel oli kubjast tarvis, ütles saks:

„Sul on väga head atestaadid, aga ma tahan nooremat."

Ja teine saks ütles:

„Sa oled ju väga kaua truu saksateenija olnud, aga mul on nooremat vaja."

Ja kolmas, kes talle nii teravasti näkku ei vaadanud, lõi tunnistuste pealt silmad üles ja küsis kähku:

„Aga kui vana sa siis õieti oled?"

Ja kui ta kuulis, et vana Raismik „poastu-moarjaks soab seitsekümmend täis", siis pani paberid ruttu kinni ja ütles:

„Ei, ma otsin nooremat."

Nõnda jäi kupja-Kaarel seks aastaks kohata ja läks kirikualevisse „aplaagrisse". Eidele aga ütles:

„Oleme oasta aplaagris — eks siis ikke soa! Mina nüid — mul jo head adjustaadid!"

Olid siis aasta aplaagris, sest hoiumoona jätkus ja hoiukopikaid jätkus ka. Ja kui tuli aeg, käis Kaarel jälle kohta kuulamas, ja kõik õllekõrtsid ja monopoliesised ja vürtspoed kauges ringis said kuulda ja näha, kui head adjustaadid olid kupja-Kaarlil. Ja saksad, kel kubjast vaja, said neid lugeda ja kiita, ja nad oleksid vana Raismiku kohe võtnud, kui ta oleks noorem olnud.

Aga et ta noorem ei olnud, siis pidi ta jälle jääma aastaks aplaagrisse. Hoiumoon oli ammu otsas, aga hoiukopikaid jätkus veel. Ja et ta nooremaks ei tõotanud minna, vaid vanemaks, siis ei otsinud ta sel aastal enam nii väga kupjakohta kui „mingit muud kergemat ametit".

Aga sakstel ei olnud talle kergemat ametit anda ja üks ütles:

„Sa ära enam ametit otsigi — hakka nüüd vanadust puhkama!"

Vana Raismik vastas: „Kes mind siis toidab?"

Saks küsis: „Kas sul siis toitjat ei ole?"

Vana Raismik vastas: „Ei ole. Vanem poeg oli Paduveres kutsariks — täkk lõi surnuks; noorem poeg oli Saupa mõisas kirjutajaks — see suri tiisikusse."

Selle peale ütles saks: „Noh, eks siis pea vald sind toitma."

Aga see mõte oli kupja-Kaarlile vastik ning ta kostis:

„Ega ma untsakaid eluaeg ole teenind, ma olen nelikümmend kuus oastat suuri saksu teenind. Kuda siis kõlbab mõisasundijal vallavaeseks minna!"

Ja et see mõte oli temale vastik, siis hakkas ta seda suurema hooga kohta otsima.

Ükskõik, missugust. Et aga saaks leivale, enne kui viimane kopikas lõpeb. Et aga eemale jääks mõte — saada vallavaeseks, eidega tükkis saada vallavaeseks. Ja et kopikas jätkuks kaugemale, nii kaugele, kuni koht leitud — seda kopikat ei olnud ju ülearu, sest noorema poja koolitamine oli teinud rohkesti kulu —, siis kõpitses vanamees tööd teha päevilisena, kuni koha otsimise aeg jälle kätte jõudis.

Kolmas juba.

Ei ta olnud enam nii suureline oma kohasaamisega, ei ta teel enam nii väga näidanud oma häid adjustaate. Kuid ega ta usk seepärast veel otsas olnud. Eidele ütles teine:

„Kui mitte kupjaks, siis öövahiks; kui mitte öövahiks, siis minupärast kas või seakarjaseks!"

Aga oma adjustaate ei maininud, kui ta karjasest rääkis. —

Varsti peale küünlapäeva sai Kaarel kuulda, et Põhulas öeldud teenijaile üles. Kellele nimelt, ei olnud kindlasti teada, aga mitmele. Kaarel muidugi adjustaadid kapist ja teele. Rühkis joonega ära käia kakskümmend viis versta, hoolimata tuhkjast teest. Teel palus ühtepuhku jumalat, et saaks Põhulast koha. Ja

eit kodus palus sama asja pärast jumalat ja niisutas palvet silmaveega.

Aga vist oli taevaisal tähtsamate asjadega tegemist, sest neil ei olnud jällegi õnne. Põhula härral oli küll öövahti tarvis, aga ta ütles Kaarlile:

„Praegu on kurjad ajad, alam rahvas on hukka läinud — ei mina usu mõisa ööseks nii vana inimese hooleks."

Kaarel paluma. Tema ju veel üsna kõbus. Ja kui püss kaasas — kohe lubas kõmmutada, kui keegi tuleb.

Aga härra arvas, et ta enam hästi ei näe ega kuule ja et ta jääb kuhugi tuulevarju magama.

Mispeale vana Raismik:

„Magama! M i n a, kes ma eluaeg saksa olen teenind ja mõisa vara hoind! Ennem torkan enesel silmad peast, kui jään mõisa valvates magama!"

Aga Põhula härra väristas naeratades pead ning ütles:

„Mine aga nüüd peale — ei sest tule midagi! Näe, ukse taga ootab nooremaid."

Ega muud, kui tuldud teed tagasi. Pühkis küll metsa vahel silmi oma labakindaga, aga mis see aitas: Vanaks põlgavad! Tee, mis tahad — vanaks põlgavad! Ei pane adjustaatisid enam tähelegi!

Kaarel mõtles nii kaua veel sammuda, kuni läheb pimedaks, ja siis öömaja otsida. Aga täna läks varakult pimedaks, sest hakkas tuiskama. Hakkas nii kangesti tuiskama, et hinge tahtis kinni matta, ja kolme sammu peale ei olnud midagi näha. Tohoo hullu, mõtles vana Raismik, viimaks kaotan tee jalgade alt ja eksin ära! Aga seda mõeldes oligi ta juba tee jalgade alt kaotanud ja ära eksinud. Ja et talle oli siitpoolt nurk täiesti võõras, siis polnud ka mingisuguseid märke appi võtta, et teele tagasi pääseda. Ja pimedaks läks, ikka pimedamaks — kogu maailm muutus mustaks mässuks ja kuskilt ei tulnud nähtavale inimeste eluhoonet, ei kuskilt aknatulukest.

Tohoo hullu, mõtles vana Raismik, viimaks pean jääma siiasamasse öömajale! Võitles veel tormi ja lume, väsimuse ja vanaduse vastu, ja kui enam ei

jaksanud, laskus maha ja mõtles: Tuisuke, vii eidele koju terviseid, ma jään siiasamasse öömajale!

Aga tuisk kestis öö ja päeva, ja siis tuli sula, ja sula järel kõva külm, ja kui lumi kandis, läks Põhula parun mõne naabriga Purvita nõmme jänesejahile. Päike paistis heledasti, lumi siretas ja puudel olid klaasist oksad.

Korraga jäid koerad ühte paika peatuma — mõned haukusid, mõned ulgusid. Vilistati, aga ei kuulanud käsku. Kui saksad pärale jõudsid, leidsid nad männi alt habemiku vanamehe, kes oli vööst saadik lumes. Ta puhkas selili männi all ja vaatas laial silmal päikese sisse. Pahem käsi seisis poolpüsti, aga parem hoidis põue kinni, milles olid adjustaadid. Ja männi oksad kõlisesid tuule käes nagu sukavardad, ja lume peal kõlisesid tuhanded nööpnõelad. Päike aga siras ja lumi siretas.

Seal vaatas Põhula parun terasemalt vanamehele otsa ja ütles:

„Näeh — see ju see vanamees, kes tahtis mulle öövahiks tulla. Näitas teine head tunnistused ette, aga mul oli nooremat vaja."

NAISÕIGUSLASED

1

Kui Männiku-emand lugu kuulis, käis tal elustav juga läbi ihu. Tema oli neid inimesi, kes tunnevad igast kõmuasjast, igast üllatavast sündmusest, olgu see hea või halb, erutavat lõbu. Esimeses ärevuses ei püüdnud ta selguselegi jõuda, mis tagajärjed võiksid olla seesugusel sündmusel, kas nende üle rõõmustada või kurvastada, heameelt tunda või vihastada; talle sai küllalt sellest, et midagi erakorralist oli sündinud, midagi, mis pani meeled mõlkuma. Alles hiljemalt, siis, kui sensatsiooni magus lõbujuga juba mõnda korda oli ta pehme valge ihu läbinud, korraldas ta oma tundeid sündmuse kohta, valis seisukoha ja seadis oma näo tunnete ning seisukohaga kooskõlasse. Need tunded ei olnud õigusepärast mitte tunded, sest nad ei olnud tema *o m a d* tunded; nad olid arvatud, ettekujutatud, laenatud tunded: Männiku-emand aimas või teadis, et *t e i s t e l* oleksid teatava sündmuse kohta need ja need tunded, ja ta sugereeris nad ka endale, pealegi nii võimsalt, et nad paistsid olevat tema omad.

Inimeste seas on nimelt imepalju näitlejatalente. Kõik ei kõlbaks vististi mitte näitelavale, aga elus mängivad nad oma osi hästi, mõned nii hästi, et nad isegi aru ei saa, et nad näitlevad. Näitlemine ei ole neile mitte teiseks, vaid esimeseks ning päris iseloomuks. Ainult taoti, *i s e ä r a n i s* selgeil hetkil, kui nad on iseendaga üksi, märkavad või aimavad nad veel nagu teist mina oma hinges. Aga et see neid näitlemises eksitab, oma labase, grimeerimata otse-

kohesusega tülitab, siis topivad nad tal suu sedamaid kinni ja heidavad talle maski näole. Ja siis kestab näitlemine seda suurema armastusega edasi ja mäng saab nii loomulikuks, et kõige terasem arvustaja laseb end tüssata.

Sest ses sügavas sopis, mida tema o m a k s hingeks tuli pidada, ei tundnud proua Männik külma ega sooja kuuldud loo ja selle arvamuste tagajärgede üle. Ses sopikeses oli talle täiesti ükskõik, mis ütles teotatud tütarlapse süda, kui ta kuulis lugu, kuidas tema saatus kujunes, kuidas vaatavad asjale tema vali isa ja veel valjem kooliülemus. Ka oli Männiku-emandale ükskõik, mis viisil mõjub lugu kahte leeri jagunevasse seltskonda, ehk ta kui „moodne" naine oli enda teada küll erakondlane. Nii vaba, nagu ta e n e s e hingesopp oli kaastundmusest, soojast osavõtmisest ligimese vastu, nii puhas oli see ka tõsisest parteikirest, parteilase õigest ühistundest. See tuli kõige selgemini nähtavale selles, et emand Männik elas mõlema seltskonnaleeriga heal jalal, käis mõlemaga läbi, püüdis mõlema lugupidamist võita. Nad mõlemad pidid tunnistama, et proua Männik on mõistlik, tark ning tubli naine. Iseäranis m õ i s t l i k, iga hinna eest m õ i s t l i k püüdis ta olla. Kummalgi ei pidanud olema talle selle poolest midagi ette heita. Kõik tema „avalik tegevus", milles ta rohket agarust arendas, oli selle noodi jaoks häälde seatud. Et teenida mõlema erakonna rahulolemist, pidi ta muidugi sel erapooletul viirul tantsima, mis jäi kummagi vahele. Teadagi puutus jalg kord ühte, kord teise leeri, aga sellest polnud viga, sest keha hõljus ju piiri peal. Parteivihaks ega vaenuks polnud kummalgi erakonnal asja, ja Männiku-emand pistis kiidusõna „mõistlik" mõlemalt poolt taskusse — vähemalt enda arvates.

Lõbujoale, mille kuuldud lugu ta ihust läbi süstis, järgnes kõdi rääkida uudist teistele edasi. Ta ei olnud tavaline lobiseja „kohvitanta" mõttes — seks oli ta liiga „mõistlik" —, vaid ta oskas oma uudiseid esitada kõrgemalt seisukohalt, neile kaela sidudes sotsiaalset, eetilist või poliitilist paelakest. Aga edasirääkimiskõdi tundis ta elavalt, niisama elavalt kui

tungi etendada igas asjas mingit osa, mingit mõistlikku osa, mingit osa, mis leiab kõigilt poolt rahulolemist ja mille kohta öeldakse: „Ennäe, emand Männik ajas keerulise asja toime, emand Männik on mõistlik naine!"

Ja edasirääkimiskõdil ning osaetendamistungil hakkas proua Männik end ruttu riidesse ehtima, et tarvilisi käike sooritada. Kõigepealt oli vaja rääkida preili Katzmanniga, kelle juures oli tütarlaps kosti peal, siis tütarlapse enesega, siis tähtsamate isikutega kummastki leerist ja siis veel väga mitmega, keda asi ühel või teisel põhjusel pidi huvitama. Ja kuna Männiku-emand end riietas, korraldas ta oma tundmusi sündmuse kohta, valis seisukoha ja seadis oma näo tundmuste ja seisukohaga kooskõlasse. Sest niipea kui ta astus uulitsale, pidi kõik olema valmis, pidi ta teadma, kuidas rääkida, pidi ta näost olema näha, mida ta tundis, — võis ju kümne sammu järel keegi tuttav vastu tulla, sest proua Männiku tutvuskond oli suur.

Aga kui nägus emand, kes oma paisuv-täidlaste ihuvormidega iseäranis maiavõitu meeste silmi võlus, veel viimast pilku peeglisse oli heitmas, millest talle vastu paistis kaunis maitsekalt riietunud ja teatavat väikekodanlikku koketeriid avaldav daam, avanes uks ja — sisse astus preili Katzmann.

„Aa, ma pidin praegu sinu poole tulema!"

Katzmanni-preili tedretäheline vanapiiganäoke, igapäevane ja igav nagu vilisti jutt, oli kurb. Nii labaselt kurb, nagu igavad näod paraku on. Ilma ärevuseta, ilma muu tundelise eluta. See näoke oli nagu loik seisvat vett — lemlega kaetud ning liikumatu. Ja kurb.

„Advokaat Teder on eile Raudseppade pool rääkinud, et Olga elada vabas armastuses," algas neiu Katzmann, kui ta sõbratari oli kätelnud, ilma mingi sissejuhatuseta. „Ta nimetanud teda otsekohe nimepidi ja öelnud, et see olnud seltskonnale juba ammugi teada. Olga käivat meestega, iseäranis vene üliõpilastega, sedaviisi läbi. Ja nüüd on Raudsepa Aliide jutustanud lugu igaühele, kogu Tartu on lärmi täis. Ma ei

tea, mis teha; minu au on määritud, ma olen õnnetu inimene..."

„Muidugi, Olga on ju sinu juures kosti peal," tähendas proua Männik kaastundlikult ja ta nägu oli karvapealt niisama kurb kui preili Katzmanni oma.

„Seepärast tulin sinuga nõu pidama, mida ette võtta," lisas preili Katzmann ja vajus nagu murtud putk kuhugi maha.

„Ma olen asja üle juba järele mõelnud," ütles emand Männik mõistliku inimese kogutud rahuga.

„Siis teadsid juba?"

„Muidugi — hommikust saadik."

„Ja mida sa arvad?"

„Ma arvan, et me sinu au pealt peame varju ära kasima. Sest miks peab süütu inimene teise pärast kannatama!... Ütle mulle, Heleene," — ja Männiku-emanda silmad said isevärki sala-ahne kiirge — „ütle mulle: kas sa usud, et Olga — et — et see on tõsi —?"

„Ma ei usuks seda, kui ta ikka minu juures oleks elanud. Sa tead mind — siis oleks niisugune asi olnud võimatu, otse võimatu! Aga ta oli ju pool aastat minu juurest ära, minu silmade alt eemal, teises perekonnas, ja selle aja eest — —"

„Muidugi, selle aja eest ei või sina mitte hea seista, siis võis ju mõndagi juhtuda. Õigusepärast ei võiks sind üldse keegi teha vastutavaks — kes jõuab siis iga silmapilk kostilapse sabas kinni olla! Aga või siis selle järele küsitakse. Ja kes hakkab siin vahet tegema! Ta o l i ja o n sinu kostilaps — sellest on küllalt..."

Preili Katzmann ägas.

„Kõige hirmsam on, kui kooliülemus seda kuulda saab! Minust peeti nii suurt lugu, mind usaldati nii väga — klassipreilid on enam kui üks kord öelnud: Kui keegi preili Katzmanni juures elab, siis pole valvet vaja, siis on, nagu elaks ta oma vanemate juures... Ja nüüd niisugune skandaal!"

Ta vajutas ninaräti silmade peale. Rätiku ääre alt paistis punane ninaots välja.

„Aga Olga ise — kas ta teab — kas sa temaga juba kõnelesid?" küsis proua Männik.

„Jaa," vastati ninarätiku ääre alt.

„Mis ta ütles?" Ja emand Männik sigines sõbrale ligemale. Ja ta hingeõhk oli palavam kui muidu.

„Ta on vihane... ja hirmu täis... Kardab isa... kardab eksamile paha... Kahtlane, nagu ta kooliülemuse silmas juba muidugi on..."

Emand Männik tegi kärsitu liigutuse.

„Mis ta ütles jutu enese kohta? Kas väitis, et ta olevat — puhas?"

„See ei tulnud kõnesse."

„Aga tema olek — toon — nägu — — kas siis midagi polnud märgata —?"

Preili Katzmann kehitas õlgu, nuuskas nina ja raputas pead.

„Nii argust — punastamist — kogelemist — kohmetust — — mitte midagi?" uuris emand edasi, ja ta ümarik keha oli täis elu.

„Ma ei märganud midagi. Plika süda oli ainult täis, et tema peale niisugust häbemata juttu võidakse teha..."

Emand Männik lõi käega, mis tähendas: See ei tõesta midagi! Siis ta seisis pilgukese aega mõttes, kusjuures ta teine silm vaatas pisut kõõrdi. Viimaks pööras vaate, milles midagi sätendas, vanapiiga poole:

„N õ n d a peame tegema — s e e on kõige mõistlikum. Me peame teada saama, kas ta on puutumata või mitte... See oli kohe minu mõte..."

„Aga kuidas teada saada —?" ja preili Katzmanni näost oli märgata nakanud huvi.

„Kuidas? See on ju nii lihtlabane asi! Olga läheb tohtri juurde, laseb enese läbi vaadata — —"

Ehmatus vajutas Heleene Katzmanni käed risti. Ta jäi lahtise suuga Männiku-emanda otsa vahtima.

„Ma ei tea, millest siin on hämmastuda!" imestles viimane ise. „Olga toob tohtri käest tunnistuse, kui ta on puutumatu —"

„Aga mõtle, missugune häbi — piin — —! Noor tütarlaps — —"

„Sinna pole midagi parata, kulla laps!" naeratas proua Männik ja mõistis sesse naeratusse segada nii

palju kaastundlikku kahetsust, et see sai parajaks magusaks.

„Ja selle tunnistusega —?" päris kohmetu Katzmanni-neitsi, kelle pähe keerulisemad asjad nii kergesti teed ei leidnud.

„Selle tunnistusega võid sina siis teotava varju eneselt ära heita — kas see siis pole selge? Sa näitad tunnistust inimestele, kõneled temast igaühele, ja mis peaasi, me viime tohtri tähe Tedrele lugeda ja sobitame asja nii, et Teder ennast Olga juures eksimuse pärast vabandab. Kas see poleks huvitav?"

Preili Katzmanni elustuv pilk näitas, et ta sai ettepanekust aru ja pidas seda heaks. Kuid sedamaid läks ta nägu jälle kurvaks.

„Aga kui Olga arsti juurde ei lähe —?"

„Seega tunnistaks ta enda süüdlaseks."

„Ja siis?"

„Siis oleks halb. Siis ei jääks sulle muud nõu, kui ennast temast lahti teha."

„Kas see mind halva arvamise alt päästaks? Võidaks ju ikka mõelda, et ta minu juures elades —"

„Siis peaksid lugu, mille pärast teda endisest kostikohast sunniti lahkuma, võimalikult laialt püüdma tuttavaks teha — kuidas koolipreili, kui Olga kord haige oli, üliõpilase tema toas leidis istumast, ja nõnda edasi... Minu abi ja toetuse peale võid julge olla..."

„Aga kui Olga *häbi* pärast arsti juurde ei lähe?"

„Ta läheb. Ta *peab* minema! Ma tahan ka ise talle peale käia, kui sina temaga oled kõnelnud. Mine nüüd koju ja võta asi kohe tragilt käsile. Ma tulen tunni aja pärast järele..."

2

Vaevalt oli Katzmanni-piiga läinud, kui emand Männikule uus külaline tuli. Proua Valter. Tilluke, liikuv, terane. Terav nina, terav lõug, teravad sõstrakarva silmad. Pool nirki, pool hiirt. Hääl hiire piiksumisele ülisarnane.

Ta tõi närvliku hiireärevuse kaasa. Silmakesed

sädelesid, käekesed niberdasid. Ja suuke hakkas ilmatu iiliga lauseid lupsima:

„Teate muidugi juba, proua Männik?... Kas ma ikka ei öelnud!... Seal see naise vabadus... naise iseseisvus... naise iseteadvus — seal see kõik nüüd on!... Nii see on olnud, nii see saab olema... Nimelt, kui ei ole moraalset kasvatust... Moraalses kasvatuses seisab kõik. Ja Ellen Key'l[1] on nii õigus, kui ta ütleb... Ning teie, proua Männik, te olete ju ka suur emantsipatsiooni kaitsja... Emantsipatsiooni ja emantsipatsiooni vahel on aga vahe... Ellen Key ütleb — —"

„Te eksite," vastas proua Männik võidukindla rahuga, „kui arvate, et ma *niisugust* emantsipatsiooni kaitsen. Seda pole ma iialgi teinud. Ma olen naise vabaduse ja iseseisvuse poolt, ma ei näe selles midagi halba, et noored inimesed mõlemast soost üksteisega vabalt läbi käivad. Aga ometi mitte ilma valveta! Ja mitte hilja õhtul! Ja mitte nõnda, et tütarlaps läheb üksinda meesterahva korterisse..."

„Aga proua Männik!" Ja Valteri-emanda suuke jäi ammuli ja silmakesed rebenesid pärani. „Te kõnelesite ju ikka, et mõlemad sood *täiesti* vabalt, *ilma* valveta, *igal* ajal üksteisega võivat läbi käia, ja et just tütarlaste kapishoidmine ja mähkmespidamine —"

Männiku-emand väristas protesteerides pead. „Mind on siis vääriti mõistetud, proua Valter! Nõnda pole ma kunagi kõnelnud. Mul endal on tütar. Kas olete kuulnud, et ma teda üksinda —"

„See on teine asi!" kisendas proua Valter niitpeenel siuksumisel. „Kes siis *oma* tütart laseb... Aga teie *kõnelesite* nõnda, olete *ikka* nõnda kõnelnud —"

„Teie eksite, proua Valter —"

„Ma ei eksi mitte!... Te pooldate ka vaba armastuse —"

„Aga *mil mõttel*, proua Valter! Ma nõuan, et abielu peab põhinema vastastikusel vabal armastusel,

[1] Rootsi naiskirjanik, kelle teosed ilmusid peamiselt 20. saj. esimesel kümnendil. — *Toim.*

aga ometi mitte ilma seadusliku korra ja sidemeta — —"

„Ei, proua Männik, te olete nõus olnud, et abielu on just ilma tembutava ja vangistava laulatuseta õige ja kombeline ning võib kesta kas või ainult ühe päeva, kui ta põhineb aga vabal valikul ja vabal armastusel . . ."

„Siis pole mind jällegi õieti mõistetud! Abielu, millel puudub kindel seaduslik side, nii et teda igal ajal võib lahutada, kui armastustuhin on möödunud, — niisugust abielu pole ma iialgi õigeks kiitnud."

„Kuidas teie oma arvamisi muudate, proua Männik! Te olite ju alles hiljuti veel nende hulludega ühel mõttel, kes ütlevad, et meie kristlik abielu saab prostitutsiooniks, kui armastus mehe ja naise vahel on kustunud, ja et niisugune paar ei tohiks enam tundigi koos elada!"

„Kuidas inimesed vassivad!" hüüdis emand Männik käsi kokku lüües. „Minu seisupaik vaba armastuse ja abielu kohta peaks ju kõigile tuttav olema. Moraalseks abieluks — ma kordan teile seda, proua Valter — olen ma ikka ainult seda abielu arvanud, millesse mõlemad pooled vabalt astuvad, ilma mingi välise sunduseta, ilma mingi välise põhjuseta — vara ja seisuse ja nime peale vaatamata —, üksnes mõlemapoolse hingelise armastuse ja vaimse kooskõla pärast. Ja ma olen oma Schilleriga ikka ühes nõus olnud, kes ütleb: „*Drum prüfe, wer sich ewig bindet, ob sich das Herz zum Herzen findet*"[1] . . ."

„I k k a?" küsis proua Valter pikkamisi ja rõhukalt vahele. Ta ei suutnud oma naiselikku tigedust niivõrd talitseda, et ta selle piste vastase mitmepaiksusele andmata oleks jätnud.

Proua Männikust teati nimelt, et ta verivaese noore neiuna ilma armastuseta, üksnes ainelistes huvides, endast palju vanemale, aga rikkale mehele oli läinud, pealegi mehele, kelle toorevõitu harimatus mingit „vaimset kooskõla" nende vahel ei võinud soe-

---

[1] Seepärast, kes end alatiseks seob, see proovigu, kas süda südamesse leiab teed (saksa k.). — *Toim.*

tada ja kellest väideti, et ta oma rikkuse enamasti tumedaist allikaist, eriti tulekindlustusseltside kassadest, olevat kogunud. Hoolimata sellest, et proua Männik seda liiki „kristlikku ja kõlblat abielu" kodanlikes ringides amoraalseks, sotsialistlikus leeris aga koguni prostitutsiooniks aitas tunnistada, elas ta temas rahulikult edasi ja maitses lõbuga sellele rikkusele rajatud muretut põlve, mille päritolu talle teadmata ei võinud olla.

„Ärge rääkige vahele!" kostis ta, jättes vastase piste meisterlikult tähele panemata. „Ma olen ka õnnetu abielu takistamatu lahutamise poolt, aga see ei tohi sündida tühistel põhjustel ja mitte siis, kui lapsed, kelle kasvatamine olgu moodsa naise esimene töö ja ülem hool, saavad seeläbi hingelist kahju, sest parem ja kõrgem on kanda rõhuvat iket edasi, kui jätta lapsi saatuse tuulte kätte . . ."

„Siis oleme ju täiesti ühisel arvamisel," kilkas proua Valter, „sest Ellen Key ütleb ka —"

Aga nüüd oli tulnud silmapilk, kus proua Männik võis piste vastasele tagasi anda, ja ta ütles:

„Võib olla. Aga milles me vahest mitte ühisel arvamisel ei ole, on see, et ma pean a b i e l u t r u u d u s t väga tarvilikuks, kuna inimesi leidub, kes sellest hoopis teisiti arvavad —"

„Mina mitte!"

„. . . Või mis veel pahem, kes t e g e l i k u l t selle eetilise põhimõtte vastu eksivad . . ."

„Aga seda ei näe ju keegi!"

Vaene proua Valter! Lupsti kukkus see äraandlik lause ta ennatlikust suukesest! Ning ise punastas nii abitult-armetult, et teise võit täielikum ei võinud ollagi . . .

Jaa, jaa, sel väikesel hiirekesel, kes siuksus nii palju „kristlikust kõlblusest", kes võitles nii agarasti „abielu pühaduse" ja „sugulise puhtuse" eest ja nii valjusti hukka mõistis kõiki, kes neis asjus olid eksinud või kes tahtsid samale eesmärgile jõuda vabamail, loomulikumail teil, — tal oli oma minevik ja oma olevik, millest ta punastamata ei võinud kuulda räägitavat ja mida ta püüdis selle, tema seltskonnas

nii moes oleva, aga väga läbipaistva viigilehe alla peita: Aga seda ei näe ju keegi! Ja mida ei nähta, seda ei ole!

Emand Männik hakkas nii lõikavalt naerma, et hiireke vibas nagu kummimuna istmelt üles. Ta silmakesed kiirgasid, ta küüned kiskusid end haaki, ta nina ja lõug läksid teravamaks. Aga ta püüdis end vägisi talitseda ja võttis hoogu vastuhoobiks.

„Ma ei tea mitte, kelle peale teie oma tähendusega sihite," pani ta oma suukese nagu vokivärtna vilama, „minu peale muidugi mitte, sest seks pole teil mingit põhjust. Aga ma pean teile ütlema — nii üldises mõttes —, et miski pole vastikum, kui et pada sõimab katelt. Sest väga küsitav on, kas näiteks keegi abielurikkuja sellepärast, et ta saab oma armukesega harvasti kokku, sest et see elab teises linnas, seisab kõrgemal kui teine, kes käib omaga vahest sagedamini läbi, ja niisama küsitav on ka, kumb teeb suuremat pattu, kas see, kes ootab oma abikaasat surema, et kätte saada teist, kes ootab ka o m a abikaasat surema, või see, kes murrab abielutruudust mõne vallalise inimesega... Muidugi kõnelen, nagu öeldud, ainult ü l d i s e l t, just nõnda, nagu teiegi kõnelesite „üldiselt", proua Männik..."

Hoolimata sellest vaigistavast kinnitusest ja hoolimata Männiku-emanda suurest andest enese üle valitseda, ei jõudnud ta sellest siiski hoiduda, et ta punased, verekad huuled tõmbusid seekord tooni võrra valkjamaks, kuna ta tasane silm omandas tules helendatud nõela sarnase põlev-terava pilgu. Aga ta suutis veel väga kaastundlikult naeratada, kui ta nii ülevalt alla kostis:

„Kallis proua Valter, te teate ometi, et mind kohvilauajutud nii vähe huvitavad! Need hoidke ikka pärastlõunaks, kui kokku saate o m a mõttelistega, kes on nende eest teile tänulikumad kui mina... Ja nüüd vabandage mind, armas proua Valter, mul on väga tarvilik käik teha."

Mõlemad vabadusevõitlejad lahkusid teineteisest vaenulikult.

Aga kes oleks arvanud, et nad vaenlasteks j ä ä-

v a d, see oleks eksinud. Paari päeva pärast leiavad nad endid julgesti jälle ja riidlevad rõõmsasti edasi, ehk nad küll kõigis asjus on „ühel arvamisel".

Ja seda tõepoolest.

Sest kumbki ei ulatanud oma aimete ja aadetega vilistluse kohvilauast vaksa võrragi üle. Kõik need targa ja moodsa kõlaga kõlksud, millega nad teineteist pildusid, olid laenatud, pähe õpitud või pähe hakanud — kerge, pudenev väline krohv nende ümber. Üks laenas nad kuuldud kõnedest, teiste, vähe targemate vaidlustest või ajalehe veergudelt — see oli emand Männik; teine saksakeelseist poolteaduslikest raamatukestest, muude seas kodanlikkude naisõiguslaste kirjandusest — see oli emand Valter. Ja kummagagi oli lugu nii, et nad sedagi loetud või kuuldud tarkust mõistsid ainult poolikult ja enamasti vääriti. Nende mällu jäi rippuma, mis paistis pealtnäha õige, lauseliselt usutav olevat ja mis oli kõlalt kergesti meelestuv — üksikud käänakud, mõistekatkendid, mõttekillud. Asja ollus, vaimne tuum, probleem ise — kõik see jäi neile enam-vähem halliks kobamis-uduks. Nõnda sündis, et emand Valter loopis ringi Ellen Key'ga, kes oma kodanliku radikalismini ulatuva edumeelsusega oli otse tema tagurlikkude, vilistlasmoraalsete katekismuseaimete vastane; Ellen Key'st rippus emand Valteri mälus nimelt üksnes see, mis leidus temas labast ja labaselt mõistetavat, nagu: Naine olgu kõigepealt ema ja kasvataja; lastekasvatus on naisele tähtsam kui kõik muud ülesanded elus. Seda oli Valteri-emanda seltskond põlvest põlve väitnud, üks oli seda teisele järele rääkinud, see oli saanud enesestmõistetavaks, seisvaks tõeks; aga et seda ütles ka Ellen Key, „kuulus", „moodne" Ellen Key, siis oli vanast ja labasest saanud uus ja toimne. Sellega võis turule minna. Turule kelkima. Kelkima, nagu ka kuulsa nime enesega. „Aga Ellen Key ütleb" — kui tark ja uhke ja moodne kõla oli sel! Et emand Valter ära vahetas Ellen Key kõrgema kasvatusemoraali selle igapäevase kõige madalamaga, mida ta ise tundis, see oli selle järgi, kuidas ta õpetlikke raamatuid mõistis; ainult loomulik. —

Nad mõlemad läksid tegema „tarvilikke käike", kui nad teineteisest lahkusid. Emand Valteri tee viis perekondadesse, kus tema võiduröömu kõige paremini mõisteti, kus leidis täit hingelist vastukõla tema peaaegu hüsteeriline hüüd: „Vaadake, sinna viib naise valevabadus!" Need olid heegeldamis- ja väljaõmblemismaaniasse uppunud saksik-väikekodanlikud perekonnad klaveri, sülekoerte, saksa kodukeele ja muude peenemate voorustega, kuhu juurde tulid veel virk kirikuskäimine ja ühe teatava pastori harras austamine. Ühes ja teises neist perekondadest oli kodus koguni jäme vagatsemine, mis aga Valteri-emandale, kes ise sellest vaba oli, täna, kus ta sooja poolehoidu tarvitses, sugugi eksitav ei olnud. Hoopis selle vastu — hiirekese süda hüppas sees, sest just vagatsejatelt leidis Olga Metsa vaba armastus seda tüsedat kombelist hurjutamist, mida igatses emand Valter tasuks oma uudise eest. Siin alles tundis ta oma vastased punakast ja punasest leerist löödutena, enese aga võitjana. „Kas ma pole ikka öelnud, et need sõgedad gümnaasiumi-tütarlapsed mõistavad naise emantsipatsiooni all kõlblat lohakust, himude vaba orjamist, et nad moraalse kasvatuse niisama ära salgavad, nagu terve kristliku moraali! Kuulge aga, kuulge, kuidas mu sõna karvapealt tõeks on läinud . . .!" Selle heleda siuksumisega hüppas ta üle läve ja samaga, juurde lisatud Ellen Key, tippis ta uulitsale jälle tagasi. Muidugi ei unustanud ta Männiku-emandale, enda arvatavale vaimsele vastasele, seejuures kibedaid kõrvahoope andmast. „Mõelge ometi — ka emand Männik seisab seesuguse vaba armastuse ja kõige hulluse eest, mis on sotsialistide meelest emantsipatsioon, mis aga tõepoolest muud ei ole kui avalik — vabandage kombevastast sõna! — kui (sosistades, et lapsed teises kambris ei kuuleks) — kui avalik p o r d u e l u! Ma ei mõista, kuidas niisugust asja võib kaitseda, kuidas avalikku kõlvatust võib soovitada, liiati kui inimesel endal on lapsi, kui tal endal on tütar! . . ."

Sõnu, mis ta ühes kohas oli tarvitanud, kordas ta järgnevas kohas ehtivate lisanditega, mis panid loole

paksema värvi peale. Teadagi, et talle kordagi meelde ei tulnud maad anda kahtlusele, kas advokaat Tedre jutt Olga Metsa vabast armastusest ka tõsi on. Enesest mõista, et tõsi! Gümnasistka — kehaliselt küpsusele arenenud — tutvusi üliõpilaste seas — — kuidas võis see vale olla! Et vastuseis raske, jah, võimatu — seda teadis nirgike-hiireke — noh, ta teadis seda „elust" . . .

Kui Männiku-emand Katzmanni-preili juurde saabus, leidis ta sõbra üksinda eest. Piiga istus murelikult, ninarätik pihus, akna kõrval, ja hakkas kohe tasase kannatajahäälega sama häda kaebama:

„Et see just m i n u l e pidi juhtuma! Et see just minu k o s t i l a p s pidi olema! Teder tähendanud ju ka teiste peale, nii „läbi lille", nime nimetamata, aga Olgast rääkinud täie nimega, ja just see, Olga pidi olema minu juures kosti peal! Oleks ta ometi kedagi muud nimepidi nimetanud, kedagi, kes mitte — —"

„Kas Olgaga kõnelesid juba?" küsis tulija ruttu ja põnevalt vahele.

„Ei, ta oli kodust ära läinud."

„Ja millal ta tuleb?"

„Ma ootan teda iga silmapilk . . . Aga mõtle ometi, mis siis saab, kui ta arsti juurde ei lähe! Minu aus nimi . . ."

„Kas ta on väga kangekaelne?" Emand Männik ilmutas kergeid kärsitusemärke.

„Ei, kangekaelne ta ei ole, ta on hea südamega, pehme loomuga tütarlaps. Aga ma kardan, et ta häbi pärast — — mina ise näiteks — kuidas ma julgeksin meesterahvale — —"

„Aga kulla Heleene, arst ei ole ju meesterahvas! . . . Ja olgugi meesterahvas — mida on siin siis parata! Sa näed ometi ära, et see on tarvilik! Kuidas me muidu siis teada saame — —"

„See on õige, Anna, see on ju õige — ma mõtlesin aga nii — —"

„Hakka aga nüüd ka Olga kuuldes hädaldama, et arst on meesterahvas ja et häbi inimest keelab tegemast, mida ennegi on tehtud! . . . Et sa minuga ühes temale järeleandmatult peale käid — muidugi

mõistlikult, tingimata mõistlikult... Inimene peab iga asja mõistlikult käsile võtma ja mõistlikult läbi viima..."

Heleene ohkas ja tahtis midagi vastata, kui oodatav järsku ilmus.

Umbes seitsmeteistkümne-aastane suure, täidlase kasvuga tütarlaps, näpitsprill ninal, astus ruttu tuppa. Oma riidelise ja ehtelise välimuse poolest ei sarnanenud Olga Mets kummalegi linnas tuntud vastandlikule tüübile — ei „kõrgematele tütardele", nendele rikastest perekondadest pärit olevaile pansionipreilidele, kes ülematesse klassidesse jõudes ihukatteliselt juba hakkavad oma tulevikuideaale ja enda seltskondlikku otstarvet ilmutama,— niisama vähe nendele noortele neidudele, kes kodanliku ühiskonna vastastena sellega püüavad silma torgata, et nad endi välimuse, isegi puhtuse eest sugugi hoolt ei kanna, just nagu oleksid ilutunne ja korra-armastus asjad, mis tuleviku seltskonnale ei kõlba. Olga kübar, kleit, jakike, kaelaside, nii lihtsad ja odavavõitu kui nad ka olid, lasksid värvilt ning moelt, kokkuseadelt ning kujult maitsega valivat silma märgata, tema paar kasinat kuldehtekest sõrmes ja rinnas ning ta soeng — loomulik-tervet sündsuse- ja nägususetunnet. Seesuguses silmatikkumatus, aga vaatlevat pilku ka mitte pelgavas välimuses tundis noor neiu enese julgena ja vabana, millest tunnistasid tema vallalised, ebasundlikud liigutused.

Nagu mesilane vajutab noka lilleõilmesse, nii vajutas Männiku-emand pilgu neiukesele, kes seisis vaba armastuse jõleda süü all, näokesse. Midagi pidi sel näol ometi nähtavale tulema — kui mitte silmanähtav segadus, kohmetus, siis ometi pisut puna, kõige vähemalt aga arglik pilutamine silmadega. Ja tõepoolest — midagi sellesarnast tuli ilmsiks! Kuhu ta's jääb! Seesuguse elu- ja inimesetundja vaate all! Olga Mets ei pilutanud mitte ainult arglikult silmi, vaid ta lõi nad ka maha. Männiku-emandal surises midagi soojalt ning lõbusalt südameaugust läbi.

„Noh, Olli?" Ja ta hakkas noore neiu mõlemast käest truusõbralikult kinni ja laskis oma palge armurikkalt tema peale paista. Seejuures torkas ta silmad

veel kord sügavasti tema silmadesse ning silmadest läbi ta noore hinge põhja ja arvas nüüd olevat selgusel, et asjad siin ei ole korras.

Ollikese kogu sisemine olek paistis kahtlaselt muutununa. Teda tunti lustliku, alati naerva ja alati naljatava tütarlapsena, kelle puhtas Tartumaa murdes ettekantud, alati käepärast olevad lapselik-algupärased naljatused ta ümbrusele suurt lõbu tegid. See hingeline värskus, meeleline kergus ja muretus olid täna aset teinud tuhmile rõhutusele. Lõbusad naerulohukesed olid suuäärtelt kadunud, seevastu lõikus kulmude vahele sügav kortsuke ning neiu muidu nii vabas liikumises tuli esile midagi nurklik-tõkestatut.

Kas see oli ainult tume viha, mõru tusk laimduse üle? Vaevalt küll. Selle all pidi peituma midagi sügavamat. Männiku-emand oli selles niihästi kui kindel.

„Ma tean juba kõik," libistas ta pehmelt ja vajutas tütarlapsele väikese emaliku musu põsele, „nüüd püüame isekeskis aru pidada ja otsusele jõuda, mida tuleks teha... Muidugi loen Tedre teo andeksandmatuks. Sel kombel kaitseta tütarlapse au kallale tikkuda on enam kui näotu. Minu hea nõu ja abi peale võite seepärast julge olla, Olli... Kas ehk olete ise juba järele mõelnud, mida oma au puhastamiseks tahate ette võtta?"

Olga vabastas enese pikkamisi emanda käte vahelt, mis teda ikka veel poolsõbrustades, pool-ematades kinni pidasid ja paitasid, ja vajudes veidi eemal seisvale üksikule istmele, vastas ta mõrudal, rusutud häälel:

„Ma olen järele mõelnud, aga selle saadana eksami pärast tunnen enese käsist ja jalust seotuna. Muudkui kirista hambaid ja tõmba käsi taskus rusikasse... Te teate, ma pean lõppeksami seekord tingimata sooritama — see on minu isa nõue, kauemini ei ole mul tema poolt enam mingit toetust loota. See eksam peab mu omale jalale aitama — ta tähendab minu tulevast eksistentsi..."

„Väga õige. Ja kui nüüd Tedre jutt puutub kooliülemusele kõrvu ja teie kahtluse alt ei suuda vabaneda —"

„Seda ma ei suuda — see'p see ongi! Sest eksam algab juba ülehomme, ja enne kui minu asi kohtus ette tuleb —"

„Kohtus?" Männiku-emand kiskus oma ilusad mõistlikud silmad ristselili ja ta kõrge rind tegi äkilise võpatuse. „Te mõtlete kohtu peale? Te tahaksite Tedre peale kohtuliku kaebuse tõsta . . . ?"

„See oleks kahtlemata ainus õige tee. Seda arvavad teised, kellega olen kõnelnud, ja ma ise ka. Kohtus saaks asi selgeks ja laimaja langeks karistuse alla. Teder peaks kohtu ees kindlaks tegema, kellega ma —"

Männiku-emanda äge ja ikka ägedamaks minev pearaputamine sundis Olgat sõna pooleli jätma; nähtava ärevusega, ristis käekesi lõua alla tõstes, astus ka preili Katzmann ligemale.

„Kohtusse?" sosistas ta. „Siis — siis peaksin mina ju vist tunnistajaks — — kohtu ette tunnistajaks . . . ?! Oo, — oo, — milline skandaal!"

„Laps, laps, sellega pole teile head nõu antud — uskuge mind!" hüüdis proua Männik kõige oma mõistlikkuse-autoriteediga. „Mõelge ometi — te tahaksite seda inetut asja suure kella külge siduda — ise hoolt kanda, et lärm levib veelgi laiemale, et ta heliseb kõigist ajalehtedest läbi . . . Mõelge oma a u peale, Olga!"

„Kuidas, proua Männik! Just kohtu ees võiksin ma oma au kaitseda ja laimajaporist puhastada! Ma ei mõista, kuidas minu aule seeläbi, et laimav vale ilmsiks ja laialiselt avalikuks saab, halba võiks sündida!"

„Te olete naisterahvas, Ollikene, — ärge seda unustage! Naisterahva au on iseäranis õrn . . . Pealegi olete noor neiu, kooliskäija nooruke tütarlaps, kelle nimi tungiks maailmasse niisuguse — kuidas öelda — musta, ropu asjaga, lendaks suust suhu. Juba see, et teie nime seoses säherduse asjaga nimetataks, määriks teie aule seltskonna silmas ärapestamatu pleki —"

„Sellest hoolimata, et laimaja vale ja minu süütus avalikult ilmsiks tuleksid?!"

„Sellest hoolimata! . . . See skandaal, Ollikene, see hirmus skandaal!"

Ja preili Katzmanni sinakast suust tuli truu kaja: „See skandaal, Ollikene, — jumalapärast, see hirmus skandaal!" millele ta täis ahastust lisas: „Ja ka m i n u nime nimetataks ühenduses niisuguse musta asjaga, — ka m i n u au saaks ärapestamatu pleki!"

„Seda ma ei mõista," seletas Olga pead norgu lastes. „Palju selgem on mulle mõte, et must määre just s e l l e aule ja heale nimele jääb, kes end teotava süüdistuse alt ei vabasta ja selle eest hoolt ei kanna, et tema süütuse kohta keegi enam kahevahele ei jää . . . Teil ja seltskonnal on kentsakad arvamised naisterahva au ja selle kaitsemise kohta . . . Aga, nagu öeldud, kohtust ei või enne eksamit paraku enam juttu olla —"

„Siis pärast . . . ?"

„Muidugi — kui ma eksamile veel pääsen . . . Ehk olgu siis, et Teder oma laimduse vabatahtlikult tagasi võtab — avalikult ajalehis . . ."

Männiku-emand kordas laitvat peaväristamist. „Skandaal jääb skandaaliks — kas kohtus või ajalehis!" Pöördus siis küsimusele, mis tal juba ammu südames kõpitses ja keelele kerkis: „Aga kuidas te oma süütust kohtu ees tahaksite selgeks teha, Olli?"

„Ma arvan, Tedre asi on teha kohtu ees minu s ü ü selgeks."

„Ta võiks ju ühte või teist meesterahvast mainida, kellega olete käinud, kellega teid sõbralikult koos on nähtud . . . kes teie korteris või kelle korteris teie olete käinud . . ."

„See veel ei ole minu süü tõestamine . . ."

„Hüva! Ütleme, tal ei lähe süü tõestamine korda, ta mõistetakse karistuse alla . . . Kas see teid siis ilma ees kahtluse alt vabastaks? Seltskonnas leiduks palju inimesi, kes ütleksid: „Kus suitsu, seal tuld!" Teab ju igaüks, et — vabandage, Ollikene! — et niisuguste asjade juures pealtnägijaid ei ole . . ."

See pani tütarlapse mõtlema. Ses oli tõtt. Kuna ta lõuga käele toetas ja läbi teravate prilliklaaside oma saapaninale maha vaatas, levis Männiku-proua õitsval näol helkjas paiste.

„Nõu, mis mina teile tahtsin anda, on siin igatahes

parem. Ta ei vabastaks teid mitte ainult sedamaid ja ühe löögiga igast süüst ning kahtlusest, vaid teeks teile julgesti ka eksami võimalikuks..."

„Ja see nõu on?"

Proua Männik lõi silmad tütarlapse näkku kõvasti kinni, enne kui kostis kähku ja rõhuga:

„Te toote a r s t i l t endale süütusetunnistuse — veel täna!"

Olga vaikis. Ja kuna ta vaikis, pööras ta näo, mis nähtavasti oli kahvatanud, seina poole. Ka märkas emand Männik, et ta pikad valged sõrmed, mis põgenesid pruuni kleidi voltidest musta põlle alla, tasakesi värisesid...

Midagi karjatavat, kilkavat hüppas emanda pilgust, aga rahulik oli ta nägu ja rahulik ta hääl, kui ta väikese vaheaja järel soojalt ja kaastundlikult edasi kõneles:

„Ma tean, see on noorele tütarlapsele raske, üliraske käik. Mõte on esiotsa nii vastik, nii õudne, et parem laseks enesel kas või pea otsast võtta. Aga kui te asja üle kainelt ja mõistlikult järele mõtlete, kõik eelarvamised kõrvale jätate, siis, armas Olli, jõuate vististi otsusele, et — esiteks pole midagi parata, ja teiseks, et lugu nii hull ei olegi, kui ta esimesel pilgul paistab. Pidage silmas, kui palju naishaigeid — noori ja vanu — annab end iga päev tohtri järelevaatamisele! Tohter ei ole ju mitte lihtsalt võõras meesterahvas, vaid ametlik abimees, kelle silmade ja käte all saab inimene nagu suguta esemeks."

Ja siis ta seletas väga põhjalikult ning väga mõistlikult ära selle mitmekordse tulu, mis tooks arstlik süütusetunnistus Ollikesele. Laimujutt ei olevat veel kaugeltki nii laiali lagunenud, et teda säherduse tunnistuse abil seltskonnas ei võiks surnuks lüüa. Selle eest tahtvat tema ise oma rohke tutvuskonnaga õelikult hoolt kanda. Teiseks olevat võimalik tunnistusega laimajale nii mõjuvalt peale käia, et ta võtab oma süüdistuse tagasi, Olgalt isiklikult andeks paludes. Seda lubas Männiku-emand ise täie auruga toime panna. Peaks jutt juba gümnaasiumi ülemuse ette läinud olema, siis poleks preili Katzmannil, tütarlapse

„Te toote a r s t i l t endale süütusetunnistuse — veel täna!"

kostiperenaisel ja valvajal, ka seal mitte raske tohtri lähe abil laimule otsa peale teha, ja kui kooliülemus on kuri vahest halva lärmi enese pärast, siis palvetega heaks teha, mis veel heaks teha jääb. Olga vali isa maal aga ei saaks asjast kuuldagi, isa, kellest vaevalt võivat oletada, et ta tütrele lubab nii näotu, tema ja ta lapse nime rüvetava asja pärast kohut hakata käima.

Kõige selle vastu ei võinud Olgal midagi öelda olla, kui ta silmas pidas oma pea-eesmärki — eksamit. Männiku-emanda poolt näidatud tee võis sel sihil ainus õige olla. Aga pehmemeelne, järeleandlik, kindlama iseseisvuseta noor tütarlaps, kelle aated ja vaated veel olid välja selgitamata ja kes oli vabamõttelistesse ringidesse sattunud enam teiste õhinal kui enda ihal, oleks ka seda eesmärki silmas pidamata julgesti alistunud osavasti ja tungivalt ettekantud kõne mõjule, seda enam, et Katzmanni-preili emandale appi tõttas, ladudes ka omast murehärdast piigasüdamest kõik tütarlapse allaheitlikule meelele, mis seal mõjuvat ja hingesse tungivat alles oli, ja seda polnud mitte vähe.

Olga oli kogu aja vaikinud. Ta vaikis nüüdki veel, kus mõlemad olid lõpetanud. Männiku-proua vahetas Katzmanni-preiliga salamahti tähendustiine pilgu.

„Muidugi ei läheks te mitte üksinda tohtri juurde, Ollike, vaid preili Katzmann või mina, või ka koguni mõlemad läheksime teiega kaasa ja seletaksime arstile, kui te seda ise häbenete teha, teie tuleku põhjuse, enne kui ise ette astute. Julgust, Ollike, julgust!"

Nüüd oli ära võetud viimane põhjus, viimane ettekääne, mida ta veel kuuldavale võis tuua! Tõrgub ta veel või otsustab koguni minemata jätta, siis on asi selge, siis on valeks aetud laimdus tõsi!

Ja proua Männik tõmbas oma kuldse taskukellakese ja tähendas julma rahu ning lahkusega nii moka otsalt:

„Kell on praegu veerand viis; kui kohe läheksime, saaksime pool tundi enne kõnetunni lõppu veel dr. Velckeri juurde. See on naisterahva-arst, kelle juurde igaüks võib usaldusega minna... Kas olete valmis, Ollike?"

Sekund täis rebendavat põnevust... Nende pilgud imevad end kinni nagu kaanid neiukese kahvatanud näkku, ta kokkupigistatud huultesse, nad ei usalda hinge tõmmata, kätt ega jalga liigutada, silmi pilgutada...

Olga aga tõuseb aeglaselt üles, väristab keha nagu vapustava külma käes, sammub pikkamisi ja ebakindlalt üle põranda oma kambrikese ukse poole ning kätt lingile vajutades ütleb toonitult:

„Ma lähen... Oodake mind, kuni olen pesu vahetanud..."

3

Otsustatud!

Mõlemad lasevad tagasihoitud hingeõhu valla, liigutavad käsi ja jalgu, pilutavad silmi, Katzmanni-preili leiab mahti ninagi nuusata...

Midagi nartstõssakat paistab emanda lõtvunud näolihastest, midagi pääsurõõmulist preilikese tedretähtedest.

„Säh — või nii!" sosistab emand ja hammustab huulde.

„Näha, et minu kostilaps!" sosistab preili ja paitab lõuga.

Nad kõnelevad endamisi ja kumbki on oma mõtetega peale suurt silmapilku nii tegevuses, et Olga leiab nad tagasi tulles veel jututa ja teineteisest lahus. Aga juba hakkab emandasse jälle elu kogunema, ja kui nad viimaks on uulitsal, leiab ta suu jälle sõnu ja ta silm särab välja kasvavat eluhuvi, tõusvat lootuslikkust.

Kui mitte nii, siis vahest teisiti! Mõnel asjal on mitu veetlevat külge...

Vahest ehk viimaks o m e t i nii?... Seda ei või v e e l g i teada... Mis pole ilmas kõik võimalik!... Salatakse ju viimase minuti, viimase sekundini... Salatakse ju, kuni ta hüüab „ooää! ooää!"...

Aga — nagu öeldud — kui mitte, siis mitte!

Lähemal uulitsanurgal, kust Männiku-emanda kodutee ära pöördus, tegi Olga väikese seisaku, tahtes emandat jumalaga jätta.

„Ei, Ollike, ma tulen kaasa, ma tulen tingimata kaasa!"

Ollikese näo üle lendas vari, aga ta ei lausunud musta ega valget, kuni nad jõudsid tohtri maja trepi ette. Siis ütles Ollike:

„Ma tahaksin preili Katzmanniga üksi üles minna."

„Ilus; ma jään alla ootama," vastas emand Männik. „Väga õige, et me nii suure karjaga ei lähe," lisas ta juurde, aga ta suu ümber seisis hapu võru ja ta sõsarlik-emalik naeratus kiskus ta suukese viltu. Kahjul Oleks Ollike teadnud, kui meelsasti ta truu sõber preili Katzmanni asemel temaga tohtri juurde oleks läinud, ta oleks kaastundmuse pärast emanda iha täitnud...

Enne kui nad trepist üles astusid, oli emandal ja preilil teineteisega veel midagi rääkida, sest esimene viipas teist näpuga. See oli vist midagi, mida tütarlapse kõrvadele sündsaks ei arvatud, sest nad kõnelesid sosinal. Nähtavasti jagas emand preilile tähtsa käigu kohta õpetusi, sest ta nägu oli mõistlik lõuaotsast juuste juurteni. Kõnelemisel pidas emand Männik Ollikest üle Katzmanni-preili õla salaja silmas. Noor neiu toetas selga tohtri kojaukse vastu ja näis tasakesi värisevat. Ta kohmetul näol oli kollakas jume, silmadel sinakad rõngad ümber.

See huvitas Männiku-emandat nii väga, et ta jättis jutu poole sõna pealt katki ja andis Katzmanni-piigale sõrmeotsaga rinna peale tõuke, nii et see ruttu Olli poole ümber pöördus.

„Minge aga — lapsel on halb oodata!"

Ja kuna Katzmanni-preili väriseva lapsega tohtri trepist üles astus, jäi proua Männik peaaegu samal kurku kägistaval põnevusel alla ootama, nagu ta kodus Ollikese otsust oli oodanud. Rahutult kõpsis ta mööda ukse-esist edasi-tagasi ja püüdis välja arvutada, kui palju iga üksik järk ülal ettevõetavast toimingust võiks aega nõuda. Keegi möödamineja teretas teda, aga ta ei pannud seda tähele. Ta vahtis kuhugi vaateaknasse, aga mis sinna välja oli pandud, seda ta ei näinud.

Ülal tohtri ooteruumis istus Olga Mets nagu hal-

vatu, kuna Katzmanni-preili arsti kabinetti oli astunud ettevalmistavaid samme tegema. Ei aidanud midagi, et neiu püüdis end julgustada, et ta enesele ette ladus kõik kained mõistusepõhjused, mis selle poolt rääkisid, et arsti juures pole midagi häbeneda, et õudne hirmutunne, mis ta liikmed tarduma pani, tekkis asjatust eelarvamusest. Piin jäi piinaks, ja mida enam ta ennast julgustas, mida võimsamalt ta luupainajast püüdis lahti rabelda, seda jõuetumalt sattus ta lähemal pilgul jälle tema muljumise alla, seda nõrgestavamaks läks näriv käärimine ta põues. Ja see polnud ime. Lähevad ju avalikudki naised arstlikule läbikatsumisele iga kord uuesti hingelise kannatamisega vastu.

Ligi kümme pikka minutit nõudis Katzmanni-preili eeltoiming tohtri juures, siis tuli ta tagasi ja poetas oma kostilapse, teda kättpidi talutades, ukse vahelt arsti kabinetti. Tõmbas siis ukse ettevaatlikult nõnda kinni, et see jäi pisut praokile. Miks ta ei pidanud praokese kaudu vaatama ja kuulatama, mida tohter tema kostilapsega tegi ja kõneles! Oli ju selle au tema au ja selle häbi tema häbi. Pealegi polnud ootetoas enam ainustki haiget.

Palju seda kahjuks ei olnud, mida ta näha ja kuulda sai. Dr. Velcker palus tütarlast selili kušetile heita. Olga tegi seda sõna lausumata. Osava võttega tõstis arsti käsi ta riided üles, mille alt tulid nähtavale valge pesuga kaetud kehaliikmed. Preili Katzmann nägi veel, kuidas need liikmed lõdisesid; siis tehti tema vahtimisele äkiline lõpp. Korraga lõi tohter silmad ukse poole, nägi selle praokil olevat ja tuli ning lükkas ta kinni. See sündis nii kähku, et Katzmanni-preili pikk peenike nina peaaegu vahele oleks jäänud. Väikese müksu otsmikule sai ta siiski...

Kabinetist jälle väljudes oli Olgal valge paberileht käes ja tema järel lävele ilmuv tohter lisas Katzmanni-preilile kuulmatuks jäänud erutatud jutule veel tüseda lõpplause juurde:

„Oleks säherdust loba keegi kohvieit suust ajanud, siis nimetaksin teda häbematuks; et seda aga kõrgema hariduse ja tõsise elukutsega mees on teinud, siis pean teda lihtsalt seaks."

Hoolimata sellest küllalt seletavast sõnast oli preili Katzmanni uudishimu nii suur, et ta, niipea kui tohtri uks neil oli selja taga, sedeli Olga näpust tõmbas ja seda trepil lugema hakkas. Ta luges seda korra, veel korra ja siis kolmanda korra. Ent äkitselt tuli talle meelde, et sõbratar all ootab ja uudishimust võib-olla haigestub: padinal pani ta Olga eel trepist alla ja õhatusega: „Meie au on puutumatu!" veeres ta Männiku-emanda tiiva alla.

Emand nähvas tal sedeli käest, ja kui ta näljased silmad selle sisu olid ära neelanud, jäi ta suuke lahti ja ta sosistas ääretul pettumusel endamisi: „Või siis ometi!" Ja ta näole laskus tasane vari, mis küsis ja päris, aga ei saanud seletust... Aga Olga lõi silmad ometi maha? Miks ta siis silmad maha lõi?... Ja ta vaikis nii kahtlaselt. Miks ta siis nii kahtlaselt vaikis?... Ja hirm oli tal nii suur. Miks oli tal nii suur hirm?... Vigurdaja niisugune! Va alpija!...

Aga vaevalt sai Ollikese vari trepiastmel nähtavaks, kui Männiku-emanda nägu rõõmust ja õnnest juba hiilgas. Ei puudunud palju ja ta oleks tütarlapse oma rinnale tõmmanud ja teda suudelnud. Selle asemel paitas ta tema põske, surus ta käsi ja vaatas talle emalik-õelikul õrnusel soojalt silma.

„Vaadake, laps, nüüd on kõik õnnelikult möödas! Kui kahvatu te vaeneke veel olete! Toetuge minu najale — nõnda! Teie värisetegi vist veel?"

Ta püüdis tütarlast käsivarrest enda ligi tõmmata. Olga vabastas enda aga varsti ja seletas rahulikult, tal ei olevat midagi viga. Teel vaatas emand Männik veel kord tohtri tähe üle ja pistis ta siis oma tasku, ilma et Olga teda ise oleks lugenudki. Viimane sattus mõne aja pärast nende järel kõndima, mispeale emand preililt sosinal küsis:

„Kas palusid arsti ka h o o l s a s t i järele vaadata?"

„Kas ta seda ise ei tea?"

„Eksimine pole mitte just võimatu."

Aga Katzmanni-preili tõstis nii tõrjuv-uskmatu pilgu sõbratari poole, et see vaikis.

„Nüüd algab m i n u tegevus, Ollikene!" ütles proua Männik sulaval lahkusel, kui nad teelahkmele olid

jõudnud. „Teid on nurjatult laimatud — see nõuab kibedat tasu ja põhjalikku heakstegemist! Teie võite julge olla, et ma teen laimaja pehmeks ja upitan teie au ja hea nime seltskonnas sedamaid jälle jalule. Mitte teie pärast üksi ei taha ma kõik teha, mis minu jõus on, vaid kogu naissoo ja tema vabaduseliikumise pärast. Naisküsimus elagu!"

Ta naeratas küll ise, aga kes teda tundis, teadis, et tal on tõsi taga — nii omal viisil tõsi taga... Ja siis tossutas minema — täie auruga ja võitlusvalmilt nagu moodne lahingulaev...

Kes aga arvas, et ta oma pommidega otseteed läheb ründama peavaenlast — Olga Metsa [1], naissoo ja selle vabaduseliikumise laimajat, see eksis. Männiku-emanda lahinguplaan oli veidi teisiti. Tema isiklik vaenlane seisis talle lähemal. Ta tahtis alata taplust proua Valteriga, sellesama pisikese nirgi- ja hiiresarnase proua Valteriga, kes teda nende viimasel koosolemisel oma närilisehammastega isiklikult nii valusasti oli hammustanud.

Lasen teda — kavatses ta — tüki aega Ellen Key'st siuksuda, gümnasistkasid üldiselt ja Olgat eriti küünistada, võtan ta pisted enesele ja teistele t õ s i s t e l e naisõiguslastele rahuga vastu — ja siis, kui ta on just kõige paremas hoos, pistan talle dr. Velckeri tähe nina alla ja panen oma kuulipilduja sülgama!... Nah, ta peab midagi kuulda saama „kõlbelisest ja kristlikust abielust", „õigest emantsipatsioonist" ja oma härra Tuksnerist, kellega ta „abielu truudust ja pühadust" aitab kaitseda.

Võitlusehimust kahvatu, astus ta proua Valteri juurde sisse, võidurõõmust punetades tuli ta sealt jälle välja. Lahing oli nähtavasti äge olnud, sest Männiku-emandal kulus palju aega, enne kui ta kortsutatud tohtritähe jälle vähegi siledaks sai...

Ja nüüd laimaja poole!

Seal oli vaja välja astuda m õ i s t l i k u l t, mõistlikult ja diplomaatlikult. Advokaat Teder pidi tunnistama, et proua Männik on mõistlik naine isegi siis,

[1] Lugeda omastavas käändes. — *Toim.*

kui ta kellegi vastu vastasena välja astub. Advokaat Tedrel oli parempoolses seltskonnas oma tähtsus, mida silmas tuli pidada. Ja proua Männik hakkas oma kõnet ette valmistama, oma nägu eelseisva uue seisukorra tarvis valmis seadma. Ja vastutulijad, kes talle otsa juhtusid vaatama, mõtlesid peagi: Näe, millise mõistliku näoga naine! Nii vähemalt tundus proua Männikule.

Kahjuks nägi prouake seekord asjatult vaeva: ta ei leidnud advokaat Tetre kodust. Tema ukse taga, enne kellatõmmet, oli kõik nii eeskujulikult, nii ületrumpamatult valmis olnud: nägu, mokad, vaade, algussõnad, ettepanek, lõppsõnad, — ja nüüd ei olnud teist tühja kodus! Pahaselt pöördus emand uulitsale tagasi.

Vaja siis asja enne teisest harust ajada. Ja ta võttis käigud Olga ja kogu naissoo au puhastamiseks seltskonda ette.

Meisterlikult mõistis ta juttu asjale juhtida kaudselt, ääri-veeri mööda, nii et mitte tema ei võtnud Olga Metsa nime ja selle peale tehtud juttu kõige enne suhu, vaid see, kellele ta vastu tahtis vaielda ja dr. Velckeri tähte näidata, et siis targu kogu oma aktsiooni „vaese kaitsetu tütarlapse" au eest tohtri juurde minekust kuni siiani ära rääkida ja veel tehtavatest sammudest niisama targu märku anda. Muidugi käis ta mõlemas leeris ja muidugi seadles ta selle järgi oma sõnad ning seletused. Seal, kus kohtussekaebamist peeti tütarlapse au vastaseks, lubas emand Männik niisugused mõtted Olga peast lõplikult välja hurjutada; kui aga arvati, et teotatud neiu pärast eksamit tingimata kaebuse peaks tõstma, arvas sedasama ka emand Männik. Täisverd „paremlaste" hulgast leidis ta enamasti neid, kes kohtussekaebamist mitte vaese kaitsetu tütarlapse au pärast hukka ei mõistnud, vaid l a i m a j a au pärast. Mõeldagu ometi, kui säärane aus mees ja tähtis seltskonnategelane, nagu on advokaat Teder, mõistetakse säärase tühise asja pärast pogrisse! Ärgu ometi lastagu inimest õnnetuks teha! Ka seesugustega sai Männiku-emand valmis, seda enam, et kogu ta aupäästeplaan ju vastaste mõistlikul lepitamisel põhineski.

Kõige suuremat lõbu tegi aga proua Männikule ikka, kui ta võis dr. Velckeri tähe välja tõmmata ja kõigile neile seltskonnatugedele mõlemast leerist märku anda, et see täht oli ilmale sündinud tema eestvõttel.

4

Järgmisel päeval juhtus proua Männikule ootamatult midagi väga meeldivat ja väga meelitavat.

Talle tuli tähtis külaline. See polnud keegi vähem kui advokaat Teder.

Esimest korda tõstis advokaat Teder jala Männiku-emanda majja. Oli ta ju eesti kodanliku aristokraatia kildkonnast, kes ei pidanud läbikäimist perekondadega, kus ei heljunud ülikooli lõhna. Pealegi oli Männiku-proua mees üldtuttav oma täieliku harimatuse poolest nii vaimses kui seltskondlikus mõttes; ta oli neid, keda läti, eesti ja saksa härrasrahvas armastas hinnata nimetusega „kulle", mis oli astunud osalt endise „knot'i" asemele. Härra Männik oli siis seltskondlikult võimatu — lugu, mille all proua Männik salaja raskesti kannatas ja mida ta püüdis seega osalt paralüseerida, et ta seltskonna boikotist oma abikaasa vastu ise teatava määrani osa võttis. Naljalt nähti teda kunagi mehega uulitsal kõndivat, naljalt kunagi seltsidesse ilmuvat või neis perekondades käivat, kus oli jutt tavaliselt „kõrgemaist asjust". Üsna väljapaistvalt andis ta parajal pilgul seltskondlastele sellest boikotist märku, tähendades kerge resignatsiooniga: „See ei huvita minu meest." Seda ignoreerimist väljaspool abielusängi ja söögilauda ei võtnud härra Männik õnneks suuremat südamesse; ta otsis endale tasu trahterist ja leidis seda, nii et nende abielurahu selle all sugugi ei kannatanud.

Härra Männiku leplikku rahulolu rohkendas veel see tema õnnelik illusioon, et ta arvas enese naisest vaimselt üle käivat. Ta lõi käega kõige selle „kama" peale, millega tema teinepool aega viitis ja mida see „kõrgemaiks asjuks" nimetas, ning leidis selle kohta sageli üsna teravaid pilkesõnu.

Proua Männik oli siis härra advokaat Tedrega ainult seltsides mõnikord kergelt ning jahedalt kokku puutunud, ja nüüd nägi ta teda oma majas! Sellest mõistis proua lugu pidada. Vaevalt suutis ta oma rõõmlikku hämmastust varjata ja oma näole lihtsat mõõdukat lahkust moondada, kui ta külalisele — õnneks oli tal uus ja uhke hommikukleit seljas — pikkamisi vastu hõljus.

Advokaat Teder — pikk, kõhn, rõugearmiline härra — tuli „ladna" mehena. Mehena, kes toob hea tuju kaasa. Kogu ta lai krobeline nägu oli lõbus, ja habemeta suu, mille nurkades varitses midagi magedat ja jämedat, mis nähtavaks sai aga ainult peenele silmale, oli naerul. Kuue nööpaugus kandis ta kolme vaevalt puhkenud roosinuppu ja näpus, nendega hooletult mängides, paari pikavarrelist nartsissi. Kriuksuvate saabastega astus ta lähenevale majaprouale mööda peent vöödilist põrandariiet vastu.

Vaevalt oli sooritatud viisakas teretus — laitmata kavalerikummardusega härra advokaat Tedre poolt —, kui külaline sattus võimsalt ümbruse võluvusse. Ta jäi laial silmal ringi vahtima, vahtis kaua ja katsuvalt, ja mida ta nägi, ei teinud teda mitte ainult tõsiseks, vaid pitsitas tal ka sõnad suust:

„Ma olen proua Männiku valitud maitsest juba mõndagi kuulnud, aga mida ma siin näen, ületab kõik, mida ma enesele mõistsin kujutella."

Toon, millega ta seda ütles, seisis kõigest kahtlusest kõrgemal. Ja kõigest kahtlusest kõrgemal seisis see huvi, millega ta nüüd üksikuid asju hakkas vaatlema ning proovima, asju, millest mõned olid kaunis ilusad, mõned aga küündisid maitselistele kõrvalopsudele pagana lähedale. Majaproua saatel, juhatusel ja seletusel käis ta seepeale — see oli tema alandlik palve — kõik viis tuba ja kõik nende sees olevad tähtsused üksikult läbi, vahtides põrandalt seintele, seintelt lakke, seistes siin mõne mööbli või maali ees, peatudes seal mõne kipskujukese või portselanist iluasjakese juures. Ta ei külvanud mitte kiidusõnu nagu inimene, kelle imestus ei seisa kõigest kahtlusest kõrgemal, vaid kui ta midagi ütles, siis oli see tal seest-

pooltspontaanselt välja litsutud, nagu iga õiglane kiitus — tundus sellena igatahes proua Männikule.

Kui nad saali tagasi saabusid, olid külalise mõlemad nartsissid juba proua Männiku näpus, kes neid lillearmastaja õrnusel natuke aega haistis, et neid siis etažääril seisvasse väikesesse kristallvaasikesse pista, misjuures viisakas kinkija lahkest tänust muidugi ilma ei jäänud.

Härra advokaat Teder küsis proua Männiku preili tütrekese järele, ehk talle küll teadmata ei võinud olla, et kõik linna kooliplikad olid sel tunnil koolis. Kahetsedes, et tal õnne pole preili Männikut näha saada, võttis ta naeratades roosinupukesed oma nööpaugust ja pistis nad ühte lilleklaasikesse — enda poolt tummaks tervituseks preili Leidale, nagu ta tähendas.

Nad süvenesid, kui olid istet võtnud, elavasse mõttevahetusse kõiksuguste üksteisest enamasti lahus olevate asjade üle, kusjuures härra advokaat Teder avaldas kiiduväärilisel määral seda meil nii haruldast seltskondlikku voorust, et laskis vahele rääkimata teist võimalikult palju kõnelda, ning mitte vähem seda niisama ilusat voorust, et ta oli teise arvamistega täiesti nõus, teisendades neid enda poolt üksnes kinnitavate sõnadega. Tema kolmas voorus aga oli, et ta oskas ikka uusi jutuaineid tärgata lasta, aineid, mis proua Männikut iga kord tingimata huvitasid. Nõnda siis tuli, et nad kaunis hilja peaasja juurde jõudsid, et viimane härra advokaat Tedrele alles kõige lõpul, nii kogemata muu seas, korraga meelde tuli, kuna emand Männik, kes tundis oma ülesannet iga minutiga minevat kõditavamaks ning seega ikka suuremat ettevaatust nõudvaks, seni salaja parajat mahti oli oodanud asja poole kaldumiseks.

„Ah soo — ma unustan ju üsna" — ning härra Teder lõi endale naerdes käega laksti põlveotsale —, „vististi olete juba, proua Männik, sellest pentsikust jutust kuulnud, mis minu kohta linnas liikuma on pandud: mina olevat neiu Olga Metsast kuskil midagi väga paha kõnelnud?"

„Olen sest kuulnud," naeratas proua Männik.

„Muidugi ei usu te niisugust lapsikut loba!"

Proua Männik oli kitsikuses, mida ta mitte täiesti varjata ei suutnud.

„Kuid seda pole mul vaja küsidagi," rääkis Teder, seda näilikult märkamata, ruttu edasi. „Teie, proua Männik, kui mõistlik, terava vaimuga inimene, kellele ma ju mitte tundmatu ei ole, ei või ometi uskuda, et mina — ei asja ees, teist taga — kipun naisterahva au kallale, liiati niisugusel kergemeelsel poisikese viisil, nagu räägitakse, ja pealegi ühe naisterahva au kallale, keda ma ainult nime ja näo järgi pisut tunnen! . . ."

Ta jäi küsivalt Männiku-emanda otsa vaatama, mispärast viimane veidi mannetult tähendas, et seda olevat tal tõesti raske olnud uskuda.

„Muidugi mõista!... Aga veel enam, proua Männik. Kui tühine see jutt on, selgub ka sellest, et ma juba ammugi ihaldasin neiu Olga Metsaga isiklikult tuttavaks saada, ilma et seks siiani paraku mahti oleksin leidnud. See tütarlaps huvitab mind, proua Männik, — huvitab mind oma temperamendiga, oma värske, elava, lustliku iseloomuga. Ja nüüd tehakse mind — kui naeruväärt! — tema vaenlaseks!"

Ta hakkas pead väristades naerma. Ka proua Männik tõmbas suu naerule.

„Kuidas see veider jutt küll võis tekkida?" küsis viimane. „Raudseppade juurest on ta igatahes välja läinud. Kui te mulle püüaksite seletada, mis võiks küll tema alus olla . . ."

„Minu sõnade vääriti, sootuks vääriti mõistmine, proua Männik! Jutt väidab otse minu ütluste vastandit. Kuulake aga, proua Männik! . . . Me kõnelesime Raudseppade juures paljudest asjadest läbisegi, kirjult läbisegi, muu seas ka naisküsimusest, vabast armastusest jne. — teemad, mis ju praegu ka meil moes on, ja pärast veel mõnda muud kirevat segajuttu naljatasime ka nõndanimetatud pruunseelikuist, nagu kutsuvad naljahambad meie teraseid gümnaasiumiplikakesi, ja nende sageli pöetud peadest, millega ma preili Raudseppa, kes ju ka ise on pöetud peaga pruunseelik, nalja pärast natuke nokkisin.

Proua või preili Raudsepp — kumb, seda ma kindlasti enam ei mäleta — pillas tähenduse, et viimasel ajal tehtavat vaeste pruunseelikute peale valejuttusid, süüdistatavat neid „vaba armastuse" etiketi all suguelulises kõlvatuses ja nimetatavat mõnda koguni nimega. Ma tähendasin, et ka minu kõrvu sääraseid kahetsemisväärt jutte on puutunud, mida ma aga teadagi ei usu. Minu vastus, proua Männik, peab teie meelest olema loomulik, sest ka teie tütreke, nagu palju haritud vanemate lapsi, on ju gümnaasiumi kasvandik... Siis tulid vahele hoopis teised, sellest ainest täiesti eemal seisvad igapäevased asjad, kuni ma preili Raudsepalt nii jutu jätkuks küsisin, kas ta ka preili Metsaga lähemalt läbi käib ja kuidas käib selle mulle silma torganud lõbusa nugissilma käsi... See oli kõik, proua Männik, mida ma Raudseppade juures neiu Olgast rääkisin! Nagu näete, on tema nimi veetud ühendusse asjadega, mis seisid minu suus ja peas täiesti lahus. See on jälle kord klassikaline näide, kuidas tekivad tühjad jutud..."

Proua Männikul tuikas tundmus põues, kui ei peaks ta sellele aumehele praegu mitte silma vaatama. Seda oli ta temale ta nartsisside ja kõige muu eest võlgu. Ta vaatas siis ka pealtnäha mõttes, teine silm veidi kõõrdi, põrandale maha ja ta suu ümber mängis ei midagi ütlev muie.

Õigusepärast ei olnud emand Männik oma südame põhjas sugugi rahul, et asi võttis niisuguse pöörde, et härra Teder raputas enese sel lihtsal viisil süüst lahti. Tema meelest kahandas ja lühendas säärane suunavõtt märksa selle osa tähtsust, mida ta huvitavas loos etendas ja veel mõtles etendada.

Eks oleks palju mõnusam olnud, kui härra advokaat Teder oleks tema juurde tulnud otsekohese, varjamata palvega — ajada Olga Metsa juures, kelle süütusest ta muidugi juba oli kuulnud, asi vaheltsobitajana roopasse ja hoida neiut kohtussekaebamisest tagasi, kui viimasel see nõu peaks olema. Nüüd aga ähvardas see huvitav osa asjast vette kukkuda, sest kui polnud enam süüdlast, siis polnud ka süü heakstegemist. Kuid proua Männik otsustas näidendist

päästa, mis veel päästa oli. Seepärast ütles ta väga tõsiselt:

„Teie seletus, härra Teder, kinnitab, mida ma isegi juba arvasin või aimasin, aga ta ei tee, nelja silma all öeldud, seda ülekohut veel mitte heaks, mis Olga Metsale on sündinud, kuigi ilma teie tahtmata. Raudsepad jutustasid ja jutustavad lugu, nagu teate, teisiti. Terve linn on nende jutu põhjal lärmi täis. Tütarlapse peale näidatakse nii-öelda sõrmega. Ta on moraalselt nagu kaagile pandud. Sel lool pole ime, et ta tahab oma süütust k o h t u teel kindlaks teha, et oma au porist puhastada. Seks antakse talle mitmelt poolt tungivalt nõu, temale ja ta isale. Kohtuga jõuab ta muidugi kõige paremini eesmärgile, sest tal on arsti käest tunnistus võetud, mis tema puhtuse kohta mingit kahtlust ei jäta..."

„Neiu Olga käis arsti juures?" küsis härra advokaat Teder, nagu kuuleks ta seda praegu esimest korda.

„Jaa... Olge nii lahke!" Ja proua Männik ulatas tohtritähe, mille ta võttis etažäärilt väikesest karbist, külalisele näppu.

„Tunnistus on teie käes?"

„Jaa, härra Teder... Ollikene heitis seda puhku minu kaitse alla. Ta palus mind enda heaks esimesi hädalisi samme astuda, enne kui asi kohtu kätte läheb õiendada, sest ta kardab laimujutust oma homme algavale lõppeksamile paha..."

„Siis olen ju kogemata üsna õigesse kohta sattunud!" naljatas härra Teder, kuna ta pilk tohtritähest üle lendas. „Ka teie, proua Männik, olete siis selle poolt, et asi läheb kohtusse õiendada?"

„Õigusepärast — ei. Ma näen selles kaebaja kui ka kaebealuse kohta seltskondlikult väga halba, et noore, alles kooliealise tütarlapse ja seltskonnas lugupeetud, kõrgema haridusega mehe nimed satuvad niisuguses asjas kõige laialisema avaliku kõmutsemise alla. Minu soov oleks, et näotu sekeldus õiendataks vagusamalt, isekeskis, leplikult, ütleme: koduselt. Aga kui see ei peaks korda minema, siis muidugi —"

„Väga õige, proua Männik — teist arvamist ma teie suust ei oodanudki, ja ma ei kahtle, et teil asja korraldamine mainitud sihis korda läheb... Niipalju kui lugu minusse puutub, pöördun ka mina teie poole palvega, proua Männik: võtke ja lahendage see arusaamatus Olga ja minu vahel! Viige neiu Metsale minu kindel seletus, et mulle meeldegi pole tulnud tema au peale varju heita, et minu suust säherdusi sõnu pole tulnud, nagu eksiviisil väidetakse."

Männiku-emand tegi väikese kunstpausi.

„Lubage, et ma teile head nõu annan, härra Teder," pajatas ta siis, „või, õigemini öeldud, et ma laimatud tütarlapse tulul teilt midagi palun. Te teeksite hästi, kui läheksite minuga Ollikese juurde ja annaksite temale oma seletuse isiklikult..."

Härra advokaat Teder võttis vaikida. Tema näost märkas proua Männik, et ettepanek talle ei meeldinud. Ja et proua Männik seda märkas, tõttas ta halvale ettepanekule teist, paremat asemele panema — e n d a teada paremat.

„Või kui mitte seda," ütles ta, „kui käik noore õpitari juurde sellises asjas teie isikule tundub alandav, mis mul eneselgi meeles mõlkus, siis võiksite, arvan, mõned seletavad sõnad p a b e r i l e tähendada — ma toimetaksin nad Olgale heameelega kätte ja teeksin omalt poolt, mis veel jääb teha..."

Aga ka selle võimalikult hellalt ettekantud nõuandega ei olnud Männiku-emandal õnne. Härra advokaat Teder pudendas veidi tumedalt midagi juristide põhimõttest — ilma tungiva vajaduseta ei iialgi midagi kirjalikku käest anda, mispeale ta istmelt järsku väikese hüppe tegi, et tagasi vajudes endale mõlema käega põlvedele laksutada.

„Aga seda kõike ei ole ju sugugi vaja, kui asi on proua Männiku käes korraldada!" hüüdis ta täis rõõmu hea uiu[1] üle. „Et proua Männik sekelduse mõistlikult likvideerib, mõistlikult, sest et ta teisiti midagi teha ei oskagi, siis ongi õigusepärast kõik juba nii hästi kui tahe! Mis siin siis veel aru pidada ja

[1] *Uid, uiu, uidu* — äkitselt pähetulnud mõte. — *Toim.*

abinõusid otsida! Tühine ajaviide! Nagu proua Männik ise ei teaks, et ta võib k õ i k, mis tahab, ka ilma väliste vahenditeta!"

Proua Männik naeratas, nagu poleks tal oma tagasilükatud ettepanekuist enam sugugi kahju.

„Teil näib minust ju õige suurepärane arvamine olevat," tähendas ta.

„Mitte minul üksi, proua Männik," ja härra Teder tõusis rõõmsalt püsti. „Ma toetun enam sellele usaldusele, mis on kõigil proua Männiku vastu... Ja nõnda oleks siis meie asi siitsaadik joones. Proua Männik võtab armulikult ka minu vaesekese enda kaitse alla, kes ma mitte vähem süütu ei ole kui preili Olga, kusjuures ta oma õrnema kaitsealuse tulul mitte silmast ei lase, et kohtulik protsess eriti noorele tütarlapsele kõiksuguseid halbusi kaasa toob — minule õigusepärast ainult asjata ajaviidet... Ja nüüd lubage, et ma teid teie mitmepidise suure lahkuse eest südamest tänan, ülilõbusa külaskäigu üle oma elavat rõõmu väljendan ja teie preili tütrele ja härra abikaasale viisakad tervitused maha jätan..."

Härra Tedrel näis olevat rutt, aga mitte nii suur rutt, et ta veel mahti poleks leidnud pisut proua Männiku hommikukleidi juures peatuda. Ta pilgud olid sellest kleidist juba ammu soojal imetlemisel üles ja alla libisenud.

„Lubage, proua Männik, et ma teile lõpuks veel midagi ütlen, mis vahest kõlab nagu jäme meelitus, seda aga mitte ei ole. Ma pean tunnistama, et meie daamid riidelise maitse poolest veel mitte aja kõrgusel ei seisa, välja arvatud proua Männik... Lubage, lubage — ma räägin a i n u l t tõtt!... See hommikukleit näiteks jälle! Ses on midagi, mis teeb su esteetilistele tundmustele nagu pai, nagu musutab neid. Ses on poeesiat, harmooniat, muusikat...!"

Ta laskis silmad emanda pehmusküllasest kogust veel kord üle käia, ja nüüd oli nende imestlemine nii soe ning ühtlasi nii sügav, et Männiku-emandale tundus, nagu ei imestleks härra advokaat Teder mitte ainult riiet, vaid ka seda, mis riide all. Ja kui ta seepeale emanda kätt pigistas — kõvasti, kaks-kolm

korda —, siis vaatas ta temale silma, vaatas nii sügavasti, et ta ise, kui emand Männik mitte ei eksinud, oma rõugearmide all punastas...

„Ma julgen loota, et teie tänane külaskäik mitte viimaseks ei jää, härra Teder."

„Teie lahket luba — suur tänu selle eest! — tahan virgasti tarvitada, — virgasti, proua Männik."

5

Kui härra Teder alla uulitsale saabus, naeratas ta lai nägu ikka veel ja näppudega lõi lõbus mees paar korda nipsu. Sammuma hakates silus ta aga palge jälle tõsiseks, nagu lugupeetud seltskonnategelasele on omane, ja kiirendas käiku, kui ta pilgu oma kuldsele taskukellale oli löönud. Ta kõndis mitmest uulitsast läbi ja astus viimaks ühte uuevõitu kahekordsesse puumajja, mille alumisel korral ühe ukse peal leidus emand Raudsepa nimesilt.

Preili Raudsepp oli koolis, leskproua Raudsepp pidi üksinda kodus olema.

Härra Teder peatus veidike ukse taga, enne kui kellanööbile vajutas. Ta tõsine nägu muutus selle ajaga jälle päikesepaisteliseks ja ta suu mõmises midagi, otsekui kordaks ta mõttes ütlemiseks valmisseatud sõnu.

Siis helises kell ja proua Raudsepp laskis lõbusa härra sisse.

6

Kui linnas sai tuttavaks, et „pruunseelik", kes meestega vabalt läbi käis, kellel oli punaste üliõpilaste seas tutvusi, kes järelikult kahtlemata „vabas armastuses" elas, oli arsti käest enda sugulise puutumatuse kohta tunnistuse saanud, kuna advokaat Teder oma sellekohase süüdistuse valeks ajas ja emand Raudsepp, osalt ka preili Raudsepp, kes süüdistuse ilma ette olid kandnud, sellele nüüd korraga teise, hoopis süütu sisu ja kuju andsid, — siis tekitas see seltskonna nõndanimetatud kõlblas leeris silmanähtavat tuska. Mine nüüd usu veel kedagi! Olga Metsast arvati seda kindlasti. Arvati? Ei — teati! Kui seda kindlasti kellestki teati, siis just Olga Metsast. Ja nüüd niisugune tükk! Käib meestega vabalt läbi, peab punaste üliõpilaste seas tutvusi ja — ise veel puhas ja puutumatu! Näib peaaegu, nagu peituks loomuvastase nähtuse taga kaval õelus kõlbla seltskonna vastu... äraandmine... sissekukutamine... Nad vihkavad ju seda kõlblat seltskonda nii väga!

Üks tusasemaist ses auväärt seltskonnas oli proua Valter. Tema tusk oli mõru sapp, vihane mürk, mis kees tal igast sesse asjasse puutuvast sõnast välja. Tema, kes kõlbluse eest nii väga võitles, oli vihane, et ta kõlvatust ei leidnud. Iseäranis emand Männik, kelle vedamisel vabaarmastaja tohtri juurde oli läinud, sai tema mürki maitsta. See seisukohata naisterahvas oli seltskonnale päris õnnetuseks. Kõikjale toppis ta oma nina ja ajas kõige ilusamad üritused nurja!

Oma õnnetuses otsis proua Valter enesele troosti ja tasu. Kui ta seda arvas leidnud olevat, läks ta ühel päeval Männiku-emanda juurde ja ütles:

„Pange tähele, proua Männik, teie kuulus kaitsealune ning pailaps kukub eksamil läbi."

„Miks?" küsis emand Männik. „Olga on teatavasti parimaid õppijaid seitsmendas klassis."

„Läbi kukub ta siiski!... Ma kõnelesin ühe tema koolipreiliga, ja see lubas — — see ütles," parandas ta ruttu.

Aga juba oli äpardus sündinud! Äpardus, mida juhtus proua Valterile, iseäranis vaidluses, sagedasti. Äpardus, mis teda abielutruuduse salajase murdmise kohta hiljuti vabandava sõna laskis pillata: „Aga seda ei näe ju keegi!"

Proua Männik hakkas haavavalt naerma.

„No muidugi — kui ta teile lubas, peale seda, kui teie temaga olite kõnelnud...!"

„Mitte minu kõnelemise pärast — teie ärge mul sõnu suus jälle ümber pöörake!... Aga ka kooli au on midagi väärt..."

„Mida te sellega tahate öelda?"

„Aga te teate seda ju isegi . . . Härra Tedre jutt —"

„Seda juttu pole olnud, nagu teate —"

„See on ükskõik. Peaasi on, et ta üldse võis tekkida . . ."

„Tekkida võib tühi jutt iga õpitari kohta —"

„See pole õige, proua Männik. Kes on õiget kasvatust maitsnud, kes, nagu Ellen Key ütleb —"

„Kust te siis teate, et Olga õiget kasvatust —"

„Aga see osutub ju tema elust, proua Männik! Nagu ka koolipreili väga õieti tähendas: Kes juba tuttav on sotsiaaldemokraatlikkude üliõpilastega (muidugi va venelaste ja juutidega), kelle toast leidis üks koolipreilidest ise kord üliõpilase, sel on juba plekk küljes, see on koolile juba kahjulik! Kuidas võib kool, kes vähegi vaatab oma välise au peale, kool, kus käib ka ausate vanemate lapsi (ehk küll, jumal tänatud, vähe) — — kuidas võib kool leppida säherduste nähtuste ja säärase kasvandikuga! . . . Ma ei mõista, proua Männik, kuidas teie selliste asjade ja isikute eest võite seista, teie, kel endalgi käib tütar gümnaasiumis! . . . Tõepoolest, see lugu on nii huvitav, et — —"

Proua Männik kortsutas kergesti kulmu ja liigutas vargsi ninasõõrmeid, mis tähendas, et ta leidis enese väärsammult. Õige küll — tal oli ju endal tütar gümnaasiumis! Et oma radikaalsele südamesõbrale meeldida, mitte iseenese seesmisel sunnil, oli ta tütre pannud parempoolse seltskonna kõõrdvaate all seisvasse gümnaasiumi. Tal tütar gümnaasiumis ja — proua Valter kooliõpetajannadega tuttav! . . . Ruttu tõmbas ta jala libedalt tagasi . . .

„See, kes topib teisele alati vääriti arvamisi suhu, olete — vabandage, proua Valter —, olete teie! Mul pole uneski meelde tulnud hukkamõistmisväärt nähtuste eest hakata seisma, nagu ma ka ikka selle poolt olen olnud, et kool peab oma au kaitsema ning puhta hoidma. Mul pole midagi selle vastu, ma pean seda otse tarvilikuks ja loomulikuks, et kool heidab oma karjast kärnased lambad välja. Küsitav on ainult, kas see salaja või avalikult peab sündima — eksamil läbikukutamisega või lihtsa väljaviskamisega . . ."

„See ei või sugugi küsitav olla, kui kool oma au silmas peab! Avalik väljaviskamine sünnitab lärmi, eksamil läbikukutamine ei ole muud kui diskreetne märguanne õpilasele, et teda koolis kauemini ei sallita; sellest ei räägi keegi!"

„Aga kui õpilane oma teadmiste poolest võiks eksami sooritada —?"

„Aga kuhu jääks siis karistus —?"

„Aga kuhu jääb siis põhimõte, et seltskonna asju peab aetama avalikult, põhimõte, mida pooldavad kõik tähtsamad moodsad seltskonnategelased —?"

„Aga te peate ometi tunnistama, et *iga* asja avalikult ajada ei kõlba — asju näiteks, mis avaliku moraali suhtes võivad kahjulikult mõjuda, asju —"

„Seda pole ma väitnudki, vaid ütlesin ainult — ja seda olen ikka öelnud, ja kui te mind vääriti olete mõistnud, siis pole see minu süü, — ma ütlesin ainult — —"

Ja nad lõid edasi oma lahingut, need mõlemad *tõsised* naisõiguslased, lõid nii kaua edasi, kuni nende arvamised õnnelikult jälle kord ühte läksid.

Ja kuna nad lõid lahingut, kukutati Olga Mets eksamil läbi.

Märguandeks, et teda koolis kauemini ei sallita.

Ja karistuseks.

Et miks ta kärna oli läinud.

Et miks niisugune jutt tema peale võis tekkida.

Olgugi et valejutt.

Sest ka valejutt heidab kooli au peale varju . . .

Juba esimesel eksamipäeval oli Olga Mets, nagu ta sõbralikult klassipreililt salamahti kuulis, ühe 2 saanud, mis pani ta mõtlema. Ses õpiaines oli ta harilikult ikka kõrgemad numbrid omandanud ja ka eksamil enda teada kõik küsimused rahuldavalt vastanud.

Paar päeva hiljem, järgmisel eksamil, mõisteti talle teine 2. Noor klassipreili teatas seda talle tähendusrikka silmapilgutusega. See 2 ajas õpilasel suu ammuli. 5 asemel 2! 2 ühes õpiaines, milles ta oli kõigist tugevam, mille eest loodetud kõrge numbriga ta mõnda madalamat arvas parandada!

Märguanne oli nii selge, nii teibaga torgatud, et Olga viskas raamatud sedamaid nurka. Edaspidise „kahetamise" ja läbikukkumise kuulutamise lõbu ei tahtnud ta neile enam tehagi.

Mida ta olusid tundes oli kartnud, oli tõeks läinud: Tedre-isanda laimdus sõi tal eksami nahka, tõmbas ta lähemast tulevikust hävitava kriipsu läbi. Isa oli raha asjus järeleandmatu, seda ta teadis, ja eksamitunnistuse puudus sulges tal sedapuhku tee tulusama teenistuse poole.

Ja kätte makstagi ei saanud ta isikule, kes temale oma meelsuse matslikus madaluses selle tüki oli mänginud. Selle eest oli juba hoolt kantud. Hoolt kantud siin, hoolt kantud seal. Ja see hoolekanne oli laimajal maksnud ainult karbi šokolaadi, kaks nartsissi ja lõuatäie ilusaid sõnu.

Karbikese šokolaadi ja ilusate sõnade eest pesi Raudsepa-eit Tedre mustad ütlused helevalgeks, nii et temast, emand Raudsepast, kaebajale enam tunnistajat ei saanud, ja ka tütresse mõjus ta nii, et see korraga enam „õieti" ei mäletanud, mis Teder oli öelnud.

Kahe nartsissi ja oma hommikukleidi kiitmise eest pani Männiku-eit, laitmatu tütarlapse vabatahtlik kaitsja, kõik rattad käima, et laimaja aule ja lugupeetud nimele protsessiga liiga ei saadaks teha. Kui ta nägi, et „Ollikene" kaebekavatsusest loobuda ei tahtnud, hoolimata sellest, et tema kaitsja talle mitu päeva järgemööda laimaja süütust liigutavate sõnadega käis kinnitamas ja vandumas, asus ta Olga isa kallale, teades, et rahaline võim protsessi pidamiseks tuleks selle poolt. Vana Mets oli, kuulnud tütre peale tõstetud laimuvalest, esimeses vihas kaebamisega päri. Aga kui Männiku-emand temaga paar tundi „mõistlikult" oli kõnelnud — Katzmanni-piiga toetusel muidugi, kes nad salamahti kokku oli vedanud —, siis ei tahtnud vanamees tütre au ja oma kukru tulul kohtuskäimisest enam teadagi. Ollikese kaitsjal oli korda läinud Metsa-peremehe peas mõttele, et ka s ü ü t u tütarlapse au avalikku nimetamist ei kannatavat, samuti aset leida nagu mõttele, et advokaadi vastu

kohut käia tähendaks hullust ka siis, kui mees oleks lausa süüdlane, mida aga Teder pealegi ei olevat.

Seega oli asi otsustatud.

Teine otsus — otsus Olga lähema tuleviku kohta — tuli peagi.

Kui tütar tunnistas isale, et ta oma eksamilootuse sedapuhku maha on matnud, kordas vanamees ähkides ja puhkides oma endist seletust, et tal temale enam midagi ei olevat anda. Ei tahtvat tütar koju talutöösse tulla, siis pidavat ta juba vaatama, kuidas elus edasi saab. Viskas rublat viisteistkümmend lauale „teerahaks" ja läks.

Olga Mets võttis prillid nina pealt. Paar suurt pisarat olid teinud klaasid läbipaistmatuks. Ta nägi veel isa laia mütakat kogu aknast mööda hoovavat. Siis pühkis silmad ja hakkas oma asju pakkima.

7

Ta otsustas veel tänaõhtust Peterburi rongi tarvitada. Linn ja kõik, mis teda siin ümbritses, täitis ta hinge läilusega. Mõte veel ühe või teisega neist inimestest kokku puutuda — jah, neid eemalt nähagi —, kes endid nimetasid „seltskonnategelasteks", ka mõte selle nutuse pirisejaga, kes oma piiga-au pärast ööd ja päevad nii mures oli olnud, veel kahtekümmend nelja tundigi ühiste seinte vahel elada, see mõte tõrjus teda nagu kätega ukse poole, pani ta kurgu janunema värske õhu järele.

Kui mitte Peterburis, siis Moskvas — mõtles ta —, ja kui mitte muud, siis mõni lapsehoidja-koht ikkagi! Ainult eemale siit rabamülkast!

Oma ärasõitmisest rääkis ta ainult paarile kooliõele, kellega ta hilisel tunnil veel juhtumisi kokku puutus. Seepärast ei tulnud talle peale nende ja peale preili Katzmanni muid saatjaid raudteejaama. Viimane ilmus vististi ainult oma arvatavate kostiema-kohuste sunnil, mitte tütarlapse enese pärast, kes auvastase jutu pärast eksamiga oli läbi kukkunud... Paar minutit

enne viimast kella sigines aga Olga akna ette veel keegi: emand Männik. Preili Katzmanni kõrval — kellelt ta muidugi teate Olga äraereisimisest oli saanud — oli just tema puudunudki, et teha lahkumis-silmapilku tütarlapsele võimalikult vängeks.

„Ollikene, jääge võõrsil meie liikumisele truuks!" manitses ta. „Pidage meeles, et meil on tegelasi tarvis, jõudusid, iseloomusid — iseäranis iseloomusid! Tulevik on meie päralt, Olli, kui meil jätkub iseloomusid! Seepärast, kui kord tagasi tulete —"

„Kui ma kord tagasi tulen, proua Männik, siis on minu „iseloom" loodetavasti nii kaugele arenenud, et ma „t e i e liikumise" vastu sedasama jälkust tunnen mis prostitutsiooni vastu . . ."

Ja see tänamatu tütarlaps naeris oma kaitsjale pilkavalt otse näkku, enne kui ta vaguniakna tema nina eest supsti üles tõmbas . . .

Siis liikus rong paigast ja viis ta üleannetu minema — ärkavate suurlinnade poole ja punasele tulevikule vastu.

8

Katzmanni-piigaga vaksalist kodu poole minnes silmas emand Männik eemalt oma armast sõbratari proua Valterit, kui see parajasti ümber nurga Veski tänavale pöördus. Veski tänaval elas aga härra Tuksner.

Sedamaid tuli Männiku-emandale meelde, et tal on siin kuskil midagi tegemist, ja ta laskis Katzmanni-piiga üksinda edasi minna.

Ettevaatlikult nagu saagitsev kass hiilis ta hiirekesele mööda Veski uulitsat järele. See ruttas nagu põgeneja ja nagu põgeneja vaatas ta vahel vilksti ka tagasi. Aga õhtuse pimediku ja isikliku osavuse abil oskas kass ennast õnnelikult peita.

Õige! Hiireke kadus lupsti Tuksneri-härra pessa! Nagu ammu tuntud hiireauku. Sabaots välgatas aga veel augu suus.

Kass jäi augu ette luurama.

Pikkamisi hakkas ta edasi-tagasi jalutama, kord ühte, kord teist kõnniteed tarvitades ja pesa teravasti silmas pidades.

Soo — nüüd kustus tuli kaetud akende taga.

Juba kümne minuti pärast!

Milline maldamatus!

Jalutaja tegi pikema käigu uulitsat mööda alla ja üles, aga majast möödudes nägi ta aknaid ikka veel pimedatena.

Kuid nad võisid varsti jälle valgeks minna. Ja hiireke võis siis varsti välja lipsata. Seepärast seadis kass enese augu suhu. Ja ootas hüppel. Ja ootas kannatlikult.

Kui proua Valter viimaks Tuksneri-härra uksest eeskotta lihvatas, tegi proua Männik, nagu oleks ta kojauksest praegu vast sisse astunud, ja nad põrkasid Tuksneri-härra ukse ees trepilambi valgusel rinnuti kokku.

„Aa — proua Valter!"

Aga proua Valter ei suutnud „Aa — proua Männik!" vastu hüüda. Ta ei saanud sõna suust. Ta kahmas ainult oma veel veidi sasise pea järele ja ta hõõguvast näost vahtisid kaks kiirgavat hiiresilmakest nagu tumma appihüüdega välja.

„Vabandage, proua Valter, — teil on padjasuleke juustes!" ütles proua Männik ja tegi, nagu võtaks ta Valteri-proua juustest padjasulekese.

Lähemal hetkel ei seisnud proua Valter mitte enam tema ees. See kadumine oli sarnane vaimu kadumisele. — —

Seepeale pikkamisi koju jalutades kõhistas proua Männik kogu tee endamisi naerda. Vahel, kui nägijaid ligidal ei olnud, raputas ta oma pehmet, hällivat keha, sest süda sees naeris tal ka ja see kõditas.

Korraga hüüdis tuttav hääl teda eesnimega. Ja kui ta ümber vaatas, seisis tema ees ta radikaalne südamesõber. Rõõm halvas proua keelepaelad, nii et ta alles natukese aja pärast sai küsida:

„Millal tulid?"

„Praegu — õhtuse rongiga."

„Kas jääd kauaks?"

„Paariks päevaks."
„Ainult! ... Ja meile tuled —?"
„Niipea kui kutsud."
„Siis tule kohe! — Oh, mul on nii palju tähtsaid asju sinuga läbi rääkida ja vana sõitis Riiga!"
„Ehk hakkame siis millegi paremaga peale — mõtle, kui kaua olen sust ilma olnud! ..."
„Ah sina patune — sina patune!" Ja kudistavalt naerdes ähvardas ta sõpra näpuga.

LUNASTUS

Ühe töölise noorpõlv

ESIMENE PEATÜKK.

VÄIKESE JENS NIELSENI PÄEV.

Sügisel ja talvel oli ikka veel pime, kui väike Jens Nielsen hommikuti ärkas. Enamasti tundis ta põske või kaela kipitavat, ja kui ta sealt käekesega üle äigas, jäi talle märga näppude alla ning ninna tungis vaenulikku haisu. Ta hüüdis siis ema, aga ema ei olnud. Ainult harukordadel — Jens kuulis sääraseid kordi kutsutavat pühapäeviks — hõikas ema teisest voodist vastu: „Jaa, Jens, jaa!" Jäi aga vastus tulemata nagu kunagi, siis hüüdis Jens veel mõne korra, lõpuks kindlas lootusetuses, ja andis nüüd vaba voli suurele haledusele, mis kiindus ta väikese südame ümber. Ta puges sängist välja ja kobas läbi pimediku kambrikese eelmise ukse taha. Sinna kükitas ta maha ja hakkas nutma. Ta nuttis aeglaselt ja asjalikult, ilma suurema kisata, samas pikalises rütmis, nagu muljuv valu ta hingekesest üle lainetas. Jens nuttis kui laps, kes teab, et teda ometi ei kuulata ja et pisarad seepärast midagi ei aita. Ukse all kükitas ta nii kaua, kui aken valgemaks lõi. Siis ronis akna ees seisvale lauale, kiskus eesriide üles ja kükitas ning nuttis siin edasi. Roosatriibulise rootsi riidest särgikese sisse kiskus ta oma kõhnad koivakesed kõnni, toetas lõua põlveotstele ja laskis pisaraid joosta, hambaid lõgiseda. Mida kauemini ta külma klaasi taga istus, seda sinisemaks lõid ta huuled, seda räpakamalt raputasid värinad ta keha ja seda vagusamaks rauges

ta nutt. Tasasele ulgumisele järgnes nuuksumine, nuuksumisele kramplik luksumine.

Aga mitte üksi külm ei tõkestanud väikese Jens Nielseni nuttu, vaid ka valgus. Ta silm hakkas seletama välist maailma ja see viis ta mõtted igatsuse haledusest teisale. Palju seda maailma küll ei olnud, mis pimediku põlle alt nähtavale tuli, aga Jens Nielseni nõuded olid kasinad. Kohe akna all, meetrit kolm-neli eemal, seisis maja peldik, pisikesteks latriteks jaotatud pikergune puuhooneke, mille pikka ukserida varjas pruuniks vaabatud plank. Peldiku katusel istus ikka mõni kass või keksis mõni varblane ja üle kitsa prügitatud õue klõbises ikka üks või teine paar suuri puukingi peldiku poole, kord Jenseni-isa, kord Larseni-ema, teised korrad muude majaliste jalas. Uulitsapoolse maja köögi- ja tagatrepiaknad aga — viis rida ülestikku —, need seisid Jensikesel peaaegu kõik silma ees, kui ta natuke kaela tahtis sirutada, ja nende tumedate ruutude taga liikus rohkem päid, kui väikese üksiklase huvitamiseks vajagi oleks olnud. Siin ja seal kisti need tolmunud aknad lahti, vaibad, voodikotid, põrandariided tulid nähtavale, kepid hakkasid nende peal tantsima, ja siis läks ilm sealt kohalt nii halliks, et Jens pilgu jälle kuhugi nähtavamate olendite poole pööras. Tahmase näoga jäme poiss — Niels ta nimi — laaberdas, raualatt õlal, vilistades üle õue, sest mitte kaugel Jensi korterist, sama hoovipealse maja alumisel korral, oli Olseni sepapada; kuidas vasarate hoopide all alasi kiljatas ja kuidas ääsilõke lõõtsa puhkel vuhises, seda võis Jens üsna selgesti kuulda. Ja seepeale prahvatas vastasmajas kingsepp Anderseni räpane tagauks lahti, õpipoiss Lars lendas kahe saapapaariga välja, ning see, kelle põlveots ta lendama oli pannud — meister Andersen —, saatis talle lävelt veel mõned taani sarvilised järele. Ning lõpuks ilmus majaperemees Jörgensen, luud ja labidas käes, sinine tisleripõll ees, ja hakkas hoovi eilsest rämpsust kasima.

Seda kõike ja mõnda muudki nägi väike Jens oma aknast, kui see polnud liiga higine või härmas, või kui Kopenhaageni jääkülm udu, Öresundi tossav hingeaur,

maharõhutud korstnasuitsuga segi, hoovikest väga liiga ei ummistanud. Mida aga Jens oma aknast kunagi ei näinud, see oli taevas. Sellest ei ulatunud siia alumise majakorra akendesse, Jensi kaelasirutamisest hoolimata, mitte kitsast siilugi. Nägematuks jäi muidugi ka päike, mis mujal nii ühetasaselt õigete ja ülekohtuste peale paistvat. Temast ei olnud Jörgenseni majade vaheõues naljalt muud märgata kui enam või vähem valvakat kuma, mis alumiste akende ees pealegi ämblikuvõrgu-karvaliseks videvikuks tumenes.

Kui pisuke Jens Nielsen nõndaviisi särgiväel söögilaual kükitas, kriim näoke tapetud pisaraist, kaelake verine lõhkilitsutud lutikaist, rind täpiline öösiste vaenlaste salahammustustest, siis ei vahtinud ta mitte ainult välja, vaid kuulatas ka üles. Tulevad ju kõik head annid ülevalt, ka Jens Nielseni kohv tuli sealt. Kohv ja muu tarvilik abi. Iga kõbin väljas trepil tõstis ta kõrvad kikki. Aga paljugi pettust klobises puu- ja nahkkingades vanast nagisevast trepist alla, enne kui Jensi jänesekõrvakesed tõtt kuulsid ja ta hingest troostihoog läbi sööstis: Nüüd! Seda klobinat, mis temale kohvi tõi, polnud terasemal kuulatamisel raske ära tunda, sest kolmeni oskas Jens Nielsen juba varakult lugeda. Peterseni vanaema astus aga ikka kolm kompsu, kuna teised trepist alla tulijad astusid kaks. Ning kui tal vanaisa kannul oli — ja kunas poleks tal teda kannul olnud! —, siis sai kolmest kompsust veel kord kolm. Ikka: komps — komps — komps! ja tagantjärele kah: komps — komps — komps! Kestis muidugi kaunis kaua, enne kui need kahekordsed kolmik-kompsud trepist alla Jensi ukse taha jõudsid, sest Peterseni-vanade kuuest jalast olid ainult kaks tugevad ja väledad — need, mis olid puust. Teist nelja vedasid nad aga nii järele ja tõstsid neid astmelt astmele, nagu oleksid nad klaasist. Puust jalg, mida kumbki käes hoidis, erines teistest muuseas seeläbi, et ta tegi hoopis heledama kompsu: umbes nõnda nagu väikesed vasarad suurte seas Olseni sepapajas.

Nüüd viimaks: müdina vaikimine, lõõtsutav nohin, võtme kriuks. Jens on laualt juba maas, kui uks lahti läheb. Vahel ka mitte — ainult siis, kui ta aknast välja

ei näe ja seepärast on veel täies nutuhoos. Siis peab teda maha tõstetama. Uksest aga venib Peterseni vanaeit toll-tollilt sisse, kahte jalga järele lohistades, kolmat kõpsutades ning Jensi kohvitassi nii väga läigitades, et sai teeb alustassi äärel ujumiskatseid ja kollane ojake niriseb eide kotiriidest põlle mööda alla.

„Poisu, vaene poisu . . . kas jälle nutt varaks?"

Suu, mis seda madala, tugeva mehehäälega ütleb, lõikub ilmatu pika kitsa praona näost läbi, mille pind ja karv küpsetatud linnasekoorikut meelde tuletab. Selle pruuni kooriku ülemisest osast välguvad kaks voldikeste vahele peidetud silma karusel lahkusel lõdiseva „poisu" peale maha.

Kuna Jens lepitatult veel paar lõpunuuksatust teeb, seab Peterseni vanaema kohvitassi ujuva saiakesega toolile ja ulatab käe Jensi pükste järele voodi otslaual. Eide käte vahel poeb Jens torukeste sisse, eit lausub ühtelugu: „Soo — sooo — soooo!" ja paneb nööbid pikalise pusimisega kinni. Õudse tundega vaatab Jens nüüd järgnevale paratamatule hirmusündmusele vastu. Vanaema kastab suure pesukäsna külma vette ja hakkab selle koleda piinariistaga Jensi nägu ja kaela nühkima. Seejuures siunab ta küll väga õiglaselt lutikaraipeid, kes poisu ihu on kublale hammustanud, aga või see suudab Jensi rasket kannatamist tasuda, millele ta puristades ja küünistades vastu võitleb. Kuid igal hädal on viimaks lõpp. On Jens ka kuue selga ja jalatsid jalga saanud, võib ta kohvile asuda, mis vaheaegu üsna külmaks on läinud. Vanaema aga komberdab lahkesti podisedes uksest välja. Tänaseks on ta talitus Jensine Nielseni pojakese kallal toimes. Nüüd algab väikese Jensi iseseisvus. See kestab lõunani, mil tuleb ema, ja siis õhtuni, mil jälle tuleb ema. Kui Peterseni-eidekesel just mahti juhtub olema, eks ta siis heida ka vahel silma pisukese hulguse peale; enamasti pole tal aga mahti, sest ennelõuna kulub äri, pärastlõuna aga jooksva ravimise peale.

Vanaeide kannul astub, kui tal aega, vahel ka vanataat hommikuti Jensi juurde sisse. Vaest nutjat naerunäol silmitsedes ja tema peakest paitades ajab ta korraga toruks keeratud keele suust ja kukub nagu kägu.

Ei ta jäta enne kukkumist, kui Jens talle pisarate tagant korraks vastu naeratab. See lõbus vanamees kannab alati, suvel ja talvel, pikka sinist pluusi, mis kirju on nagu maailma kaart igakarvalistest suurtest ja väikestest lappidest. Et ta jäme kael on liiga lühike ja täiesti kange, siis ei pööra ta ilmaski pead üksi, vaid kogu kehaga ühes. Habemeta lõua all ripuvad tal kõrvuti kaks pehmet nahalotti nagu kukel, kuid selle vahega, et nad pole nii punased. Tema kepp on jämedam ja okslikum kui eide oma, eide ja taadi kõnnak aga nii ühesugune jalgade järelevedamine, et väike Jens naudib haruldast huvi, kui ta mõlemat teineteise taga või kõrval näeb kõndivat.

Ja seda näeb ta iseäranis huvitava vaatemänguna hommikuti, kui ta nendega pärast kohvijoomist välja on läinud. Hoovis seisab roheline kaarik, veekindel kast peal. Vanataat haarab käsipuu pihku ja hakkab kaarikut lükkama. Väravast välja, uulitsat mööda alla. Pahem käsi lükkab, parem kompsutab keppi. Temale tuleb eideke kepi najal järele. Ja nüüd võib väike Jens vahtida, kuidas nende rasked kanged jalad venides kive kaabivad — liiits — laaats, liiits — laaats! Annab päris oodata, enne kui teine jalg teisest mööda jõuab.

Lähemal uulitsanurgal peatuvad nad — keldri ees, mille uksepealset ehib sinine silt valgete kaladega. Keldris talitab nende tütar, lesk emand Neble. Nad hüüavad talle midagi alla ja tema hüüab neile midagi üles, mispeale mõlemad vanad põikuulitsast välja ja suure uulitsa keskele lääplevad, et sinna ootava vahtimisega kõrvuti seisma jääda.

Peterssenide kalakeldri kõrval, Prins Jörgeni ja Griffenfeldti uulitsa nurgal, asetseb väike keldrikõrts. Selle uksele ilmub iga viie minuti tagant kõhn, lageda lõuaga mees värsket õhku nilpama — kõrtsmik Henrik Sörensen. Alati tossab tal piibukujulises pitsis püstiseisev sigar suus ja ta käsi klõbistab püksitaskus peent raha. Väikest Jenssi huvitab härra Sörenseni vahtimisviis. Härra Sörensen, nokaga laevamehemüts peas, ei vahi nimelt iialgi kauemini ühte külge või ühe inimese poole, vaid ta pisuke kitsas pea nõksub vahetpidamata sinna ja tänna, otsekui ivakesi otsival

aral linnul. Iga kõbin, iga varjuke uulitsal muudab silmapilguks ta tähelepanemise suunda. Mida ta nii hoolega peaks otsima ja ootama? mõtleb väike Jens endamisi, ja tal on kahju, kui härra Sörenseni linnupea jälle keldrisse kaob.

Vastasoleval nurgal on härra Folmer Matthiasseni vürtskauplus. Ka punase peaga härra Matthiassen armastab oma kõverail jalgadel ukse ees seista, kui talle seks vähegi mahti antakse. Seistes hoiab ta oma tedretähelised käed tingimata pika saterkuue saba all ja Kopenhaageni vinge tuul võbistab terava otsaga punast karvatutti ta lõua otsas. Pilusilmil ning sügavas mõttes vaatab noor kaupmees üles taeva poole ja alla maa peale, ning pisike Jens Nielsen mõtleb oma peakeses: „Kuidas võib nii väikesel kõverajalgsel härral nii suur pood ja nii pikk kuub olla?"

Mitte kaugel Matthiasseni ärist, viiliti üle uulitsa, asub proua Johannseni riidekauplus. Seal riputab müüja, pikk, vitsjas neiu, naisterahva-jakkisid, -pluusisid ja -põllesid välja uste külge. Iga kord, kui ta midagi üles on riputanud — ta teeb seda ruttu ja ruttu —, vahib ta vilksti härra Folmer Matthiasseni poole ja Jens Nielseni ajuke sünnitab endale küsimuse: „Kui tal Matthiasseni-härrale midagi on öelda — miks ta siis ei ütle?"

Aga vaheajal on Petersenide oodatav pärale jõudmas. Peterseni taat tõstab näidates keppi, eit teeb seda järele, ja väike Jens hakkab tulijale oma nõrkadel jalgadel vastu vänderdama. Tulijaid on õigusepärast kaks — kaks ja veel palju rohkem. Nad pöörduvad praegu Nörrebro pealt Griffenfeldti uulitsasse — roheline kastvanker ees, siis Frederik Neble, siis must Nero. Veega täidetud kast aga, see on täis kihisevat elu, mille nähasaamise himu nüüd Jensi meeled vangi võtab. Ta teretab pikka Frederikki külmasinise, kohmetanud irvitamisega, sabaliputavat koera mõne silitamisega, ja tipib siis kaariku ratta kõrval, nina punane, tuldud teed tagasi joosta. Frederik Neble, Petersenide tütrepoeg, mustaverd kuivetanud poiss, käänab eide ja taadi vahelt loksuva vankriga läbi ümber Prins Jörgeni uulitsa nurga, kuni ta keldri ees,

teise rohelise kaariku kõrval, peatub ning kübara peast võtab, et otsaesiselt higi pühkida. Põnevusega ootab Jens, millal ta kasti pealt kaane ära tõstab, ja teisi mudilasi, kes sedasama ootavad, koguneb ikka rohkem saladusliku vankrikese ümber. Aga Frederikil on mõlema vanaga ning emaga keldriuksel tänase püügi ja sisseostu üle veel mõni sõna juttu ajada, enne kui ta ootajate ihkamise täidab. Nüüd viimaks langeb saladusekate ja kõik põnnikesed seisavad kikivarbail ning ajavad kaelad pikale. Tumehallist veest paistavad ridamisi mustjad pikergused turjad ja liikuvad lõpused välja; siit ja sealt musta mulina seest lööb vahel nagu hõbedast välku. Üks ja teine väikestest mudishimulistest söandab näpuotsa vette pista, et seda lähemal pilgul kilgates tagasi tõmmata, mispeale ümberringi hele naerulagin lahti puhkeb. Ühe ring kalavankri ümber katkeb alles siis, kui Frederik vankri all rippuva plekkämbri kätte kahmab, sest nüüd algab vaatemängu huvitavam osa. Frederik tõstab kastist ämbri ämbri järel kalu täis ja valab nad ühes veega teise kalavankrisse, mis on tühi. Kuidas nad sabaga üle ämbri ääre salvavad ja tühjemas kastis esiotsa metsikult laksu löövad, seda kõik on suurepärane vaadata, ja salgakese vadinal ning uih- ja aih-hüüetel pole piiri. Väikesel Jensil on see veerand tundi tervest ennelõunast kõige lõbusam.

Kui pikk Frederik kalad kolme paika — mõlemasse vankrisse ja keldrianumasse ära on jaotanud, astuvad vanaema ja vanaisa tegevusse. Vankrit lükkavad nad vaheldumisi, aga väljahüüdmine on üsna eide asi. Seda mõistab ja jaksab ainult tema. Midagi ei jäänud Jens Nielsenile ta õrnemast lapsepõlvest nii mõnusa kentsakusega meelde kui Peterseni vanaema igahommikune kalaliturgia. Vankrit tõugates ja jooksvavigaseid jalgu järel lohistades liigub mullakarva eideke tigusammul Griffenfeldti uulitsat mööda alla ja laulab häälega, mille tugevus ja kõlavus kõigile Kopenhaageni köstritele kadeduse võiks peale ajada, pika laulu, milles kogu ta kalakaup tõugude headuse ja hinna järgi üles on loetud. Laulul on pühalik-vägev kindel viis, mis vahel ainult ühe või teise järgu võrra lühe-

maks muutub, kui näiteks angerjas või purikas kauba seast juhtub puuduma. Jens Nielsen ei oska enesele seletada, kuidas nii vanast, nõrgast, poolkõdunenud kehast võib hääl tulla, mida kuuldakse kõige paksemate müüride taha, nagu tunnistab ostjate ilmumine kaugeist hoovipealseist majadest. Ja veel millegi üle imetseb Jens: kui vanaema kaarikut lükkab, siis näib, nagu ei lükkaks mitte vanaema kaarikut, vaid kui tõmbaks kaarik vanaema.

Kõige suurem ime sünnib aga vahel vanaisaga. See võib teataval eeltingimusel pisut pead pöörata — pead üksi! See ime sünnib iga kord, kui Petersenide müügipiirkonnas keegi teine kalamüüja nähtavale kerkib. Siis hakkavad vanaisa silmad keerlema ja pea paindub iga minuti tagant peaaegu õlani ringi! Ja see ime kestab nii kaua, kui vastane kuhugi nurga taha on kadunud. Sääraseid pahandajaid on Petersenidel harilikult kaks: üks tuleb käsivankriga Blaagaards Gade, teine suure hobusevankriga Kapellvej poolt, ning viimane — keegi noorepärane, tugev mees — on paraku hea karjuja. Hobust suu kõrvalt talutades jalutab ta aeglaselt ühest uulitsasuust sisse, teisest välja ja laseb oma tenoritoru üürata. Ta näeb küll, kuis Peterseni-isa pea liigub ja kepp teda hurjutades näitab, aga ta patune ei tee sellest väljagi. Blaagaards Gade vanamehel, sel on ennem häbi. Võib olla, et ta ka sellepärast varsti nurga taha kaob, et ta võistluse Peterseni-ema vägeva laulu vastu lootusetu leiab olevat. Ehk küll pisikese Jens Nielseni nupukeses Peterseni-taadi ärevuse põhjus päris selge ei ole, tunneb ka tema oma põuekeses midagi vaenutaolist mõlema rahurikkuja vastu.

Kui Jens sel tunnil kalakeldri ligikonda jääb, siis teab ta juba ette ära, kuis kujuneb lugu Frederik Neblega ja tema musta koeraga. Niipea kui Frederik oma talitust vankri kallal ja keldris on lõpetamas, nõnda et ta emal müügiks kõik käepärast on, ilmub nagu maa alt Prins Jörgens Gade ja Griffenfeldti uulitsa nurgale väheldane punase ninaga noormees ja jääb sinna oodates seisma. Väike Nero, kes seni alatasa nagu must vari oma peremehe kontsade taga on

liikunud ja keda Jensigi mahe meelitamine ainult silmapilguks truudusemurdmisele suudab ahvatella, jagab oma südame nüüd kähku kaheks: ta hakkab Frederiki jalust punase ninaga noormehe jalgu jooksma — ikka edasi ja tagasi — ja lakub viimasel, kui see teda silitab, käsigi. Sest Nero peremehe sõber on ka Nero sõber. Ja nüüd kordub igal hommikul ikka seesama: Frederik kuivatab käed jämeda rätiku külge, kohendab kuklasse vajunud kübarat, viskab vildaku pilgu keldriuksest sisse ja on lähemal sekundil nurgalseisjaga ühinenud. Kõik kolm — Nero kordamisi kummagi kannul — kaovad varsti ühe kitsa ja kõvera põikuulitsa soppidesse. Pisike Jens murdis küsimuse üle, kuhu nad igal hommikul kolmekesi lähevad, nii kaua pead, kuni ta neile, et selgusele jõuda, kord salaja järele hiilis. Nad kobisid Solitüdevej vastas ühest keldritrepist alla, mille kõrval olevate akende peale pudelid ja vahutavad kannud olid maalitud. Nüüd ta teadis, kus nad käisid. Mõistatuseks jäi talle ainult, miks nad siia kaugele tulid ja mitte Henrik Sörenseni kõrtsi ei läinud, mis ju otse Frederiki ema kalakeldri kõrval oli. Natuke hiljem juhtus Jens kogemata ka teada saama, kus see imelik mees elas, kelle punane nina igal hommikul Prins Jörgens Gade nurgale sigis: ta nägi teda Kapellvej ääres tillukeses uulitsapoolses kambrikongis, mille aknapealne ja põrand vanu jalatseid ja naharäbalaid täis oli, katkist saabast paikavat, punane nina peaaegu saapa küljes kinni. Selle vaikse argliku mehega, keda Jens naljalt kunagi ei näinud juttu ajavat, jäi pikk, tõmmu jumega Frederik vahel kuni hilise ööni kõrtsi, ja kui ta koju tuli, oli ta vahel nii joobnud, et trepi peale magama heitis. Nero aga, tema lahutamatu seltsimees, leiti siis tema kõrval lamamas ja teda valvamas. Seda kuulis Jens naabrinaist emale nii mõnigi kord jutustavat.

Jens Nielseni hommikused nähtused olid umbes kella kümneni enam või vähem ikka needsamad, mispärast nad talle nagu mälusse joonistatult meelde jäid. Siis aga läks ilm ta ümber nii kirjuks, nii sirimiriks, et see juba mõni iseäranis haruldane sündmus pidi olema, mis ta peake selle uduse pöörluse seest

ärapildina tallele suutis panna. Nimetatud ajal hakkas ka Nörrebro linnajaos suurlinna elu voogama. Uulitsad muutusid lainetavaiks ja kohisevaiks jõgedeks. Inimesi igal pikkusel ja paksusel, iga karva hobuseid ja koeri, iga suurusega sõidu- ja veoriistu, iga tõugu kaupa ja kraami paisati kõik kohad nii kubinal täis, et Jens Nielseni usk enda olemise sisse kaduma kippus. Ta sai veel palju pisemaks, kui ta juba muidugi oli, nii putukpisikeseks, et ta kuhugi prao vahele pidi pugema, kui ta tahtis oma allesolemise kohta teadvusele jääda. Mõnest väravanurgast või ukselävelt vahtis ta siis pelglikult ning laia imestamisega selle lainetuse sisse: ta otsaesine oli mõttes ja kitsad huulekesed liikusid hääletut juttu ajades. Jens jagunes nende vaiksete, kinniste, pikaliste laste kilda, kelle sisemine iseelu nähtuserikkas ümbruses, paljude mõjundite all, soiku jääb, nagu tupe sisse poeb. Kuna elavad lapsed ta ümber vallatasid, o m a elu elasid, silmad kihava ümbruse vastu ainult pooleldi lahti, konutas Jens oma nurgakeses ja vahtis, vahtis, vahtis! Ainult harva tegi ta mõne jooksu, mõne ronimise, mõne ühise mängu uulitsal kaasa. Ainult harva tõi ta oma vähesed mänguasjad suure kihina sisse, kuna ta nendega toas või üksikus õues vahel kestva ning sügava huviga võis mängida, enamasti üksi või mõne loomusugulasega kahekesi. Muidugi polnud tal sel lool palju sõpru; hoopis vastupidi, ta tagasihoidlikkus tekitas talle väikesi vastaseid, kes teda ta tossuse pärast kippusid tõukama ja kräapama.

Aga Jensile meeldis uulitsal. Niipalju kui ilm lubas, püüdis ta ikka seal olla. Tema elustatud nägu ja sosistav suu tunnistasid, et ta mitte tühjalt ega tuimalt sesse podisevasse patta ei vahtinud, mis tal iga päev silma ees seisis. Ja vahel laienesid ta silmad pärani, palgele ilmus põnevus, suuke unustas liikumise — ta pidi rohkem nägema, kui ta nägi, ta pidi nähtusi jätkama, selle poolest täiendama, mis talle nende küljes nägematuks või arusaamatuks jäi: väike Jens lisas olevale maailmale oma peakesest arvatavat maailma juurde. See aga ülendas nähtusi lihtsast huvitavusest laia imestavuseni.

Tüdis Jens vaiksest paigalolemisest, siis hakkas ta huvitavaid käike mööda kõnniteid tegema. Jaamaks oli talle iga äriline vaateaken. Esiotsa tõmbasid teda k õ i k niisugused ehitud aknad ligi, siis kinkis ta oma tähelepanu iseäranis piltidele ja mänguasjadele. Aga mida pikemale aeg venis, seda magnetilisema mõju said tema suhtes kompveki-, koogi- ja saiaaknad, mille juurde tulid lõpuks liha- ja vorstiaknad. Vesise suu ja söövate silmadega seisis ta nende ees, kaua, kaua ei raatsinud ta pilku nende küljest lahti kiskuda, ja kui ta ruudu taga ostjaid nägi, kellele kõiki neid taevalikke asju kotti pakiti, ilma et nad kohe sealsamas midagi oleksid suhu pistnud, siis käis säherdune vastuseismisjõud tema mõistusest üle — ta vahtis säherdusi isikuid nagu ime-elukaid. Ja imeks pani ta ka müüjaid, kes kõige selle külla sees talitasid ja keda ta siiski ilmaski ei näinud midagi suhu pistvat. Kuis võisid nad seda ometi välja kannatada?

Väikese Jens Nielseni kõht oli nimelt alati tühi. Tal näris ning näkitses rinnakile all ikka see mõistatuslik tige loom, keda ta ei näinud, seda enam aga tundis. Jens polnud ju mitte söömata: ta leidis, kui koju viitsis joosta, kapist leiba, millele vahel margariinigi peale oli võitud, ja hommikul oli ta saanud kohvi saiaga. Aga kõigest sellest ei piisanud. Kilealune vaenlane hammustas valusamini ja ikka valusamini, Jensi suuke jooksis vett, ta silmad sõid terved aknapealsed toitudest puhtaks. Võitlus selle täitmatu ja rahuandmatu sisemise vaenlase vastu, kellele leivast küllalt ei saanud, kes räpakalt ka liha, suhkrut, võid ja piima nõudis, viitis tal kõik selle aja, mis talle ta „vaimsete" huvide rahulduseks järele jäi. Ta kartis muidu väga üht toidupoekaupmeest Slotsgade nurgal, sest et selle valge räpane kuub eest alati verine oli, kuna tal pikk haljas nuga nagu mõrtsukal käes välkus. Aga kui vägivaldne elanik kõhus määratsema hakkas, siis kaotas Jens iga kartuse verise mehe ees ja neelas tema vaateaknalt silmadega kõik seakintsud ja vasikapraed niisama südilt ära, nagu ta muidki aknaid rüüstas.

Räägitav vaenlane tõi talvel veel teise kaasa. See oli külm. Mida tühjemaks läks Jensi kõht lõuna või õhtu eel, seda enam hakkas külm teda raputama. Sel oli kerge tema külge teed leida. Kingade taldadest tungis ta aukude kaudu porise märjana väikese mehe jalgade, läbi katkiste pükste ja õhukeste kuubede tema kõhna, verevaese ihu kallale. Ka selle vaenlase vastu ei leidnud ta toast tarvilikku abi, sest üksnes lõuna ajal söögitegemiseks pisut köetud raudne pliitahjuke seisis vaevalt tunni aega soe; muidu oli hingeauru toas peaaegu niisama näha nagu väljaski. Et väike Jens sel lool sagedasti köha ja nohuga võitles, oli niisama vähe ime, kui et ta kõik muudki külmetamisest, toidu ja hoole puudusest tekkivad kergemad ja raskemad lapsehaigused järgemööda läbi põdes.

Nende haiguste vastu polnud Jensil midagi. Ei — oli tunde, kus ta vaimunatukesest salasoov läbi lõikas: peaksin ma jälle haigeks jääma! Sest siis oli tal kõik, mis tal nüüd puudus. Tal oli ema, tal oli süüa ja juua. Ema oli siis terve päeva tema juures kodus, ja mis ta haigele hammustada või rüübata andis, oli haruldane ning maitsev. Mida Jens muidu paksu klaasi tagant kaupmehe vaateaknal kui kättesaamatut kallist vara ihaldusepiinas vesise suuga oli vahtinud, sellest sai talle nüüd üks või teine asi tõesti osaks. Seepärast oli üsna loomulik, kui Jens kord pärast tervekssaamist emale ütles: „Ema, Jens tahaks jälle haigeks jääda!" — „Miks?" — „Siis on Jensil jõulud." — Kuid vist mõtles Jensine Nielsen pühadest, milleks Jens oma haiguseaega pidas, teisiti, sest poja ütluse üle naeratades vajutas ta käeseljaga põsel kaks hõbedast haavlitera laiaks.

Kui Jens Nielsen oma ennelõunastel luusimistundidel kaupluste aknaid imestles, hakkas ta sel määral, kuidas liiklemiskihin uulitsail kasvas, ikka terasemalt kõrvu kikkis hoidma. Ta kuulatas, kas mitte vabrikute torud juba hüüdma ei hakka: üks õige jämeda kõriga kahehäälne eel, teised ühehäälsed ning heledamalt huilgavad tagajärel. Sest siis tuli ema! Niipea kui jämeda toru nagu raske vajutise alt lahtipääsev üürg väikese ootaja kõrvu puutus, pani tugev

elektrivool mehikese siputama ning lähemal pilgul pistis Jens Nielsen jooksu surnuaia poole. Ema tuli [illegible] Nörrebro platsi poolt kõnniteed mööda, mille äärt piirab Assistentsi surnuaia müür, vahel ka laia paplipuiesteed mööda, mis käib surnuaialt pikuti läbi. Surnuaia värava ees sai ta siis pojakesega harilikult kokku. Mõlemad tõttasid lennul teineteisele vastu, käsi haaras käekese pihku ja lennul tõtati koju, sest Jensine Nielsenil oli üksainus tunnike lõuna-aega. Selle tunnikesega pidi olema söök tehtud, söödud ja tee edasi-tagasi käidud. Ei vudistanud Jensi väsitatud jalad küllalt väledasti käia, siis kahmas ema ta käsivarrele ja — edasi!

Kodu läks nüüd küll kõik kirinal-kärinal. Söed ja süütepilpad olid ahju ees kastis juba valmis, puhas pann või kastrul pliidikese tuleaugul ootel ja keeduvõi küpsetuseaine tõi ema tulles kaasa. Muidugi pidi see olema ruttu söögiks tehtav — tükike sealiha või mõned munad, või piim, millest sai mannaga kerge supp. Vahel ei jätkunud aga aega sellekski ja siis söödi poest ostetud külma toitu ning joodi keetmata piima peale. Lihaleem ja kõik muud toekamad toidud jäid pühapäevasteks maiusteks, sest õhtud kulusid emal palju hädalisemate koduste talituste peale, kui oli söögitegemine. Jensine Nielsen ei liialdanud, kui ta vahel kurtis, talle ei jäävat lõuna-ajast ja enamasti ka äripäevaõhtust niigi palju järele, et võtta pojakest korraks sülle ja vaadata, kas tal on kõik luud-liikmed veel alles. Enamasti pani ta lõunalt minema, enesel puru veel suus ja teine käsivars jakikäisest väljas. Pidi ta ju vabrikuvärava suus olema, kui toru jälle hüüdis, — hiljaksjäämine tõi trahvi.

Seega algas Jens Nielseni pärastlõunane ulaelu. Jälle oli uulits väikese hulguse maailm. Mida see meeldivat ja vastikut, lõbustavat ja kohutavat nähtavale tõi, seda hingas poisike silmadega sisse. Muist jäi hingesse pildikestena rippuma, muist kustus varem või hiljem nagu krihvlikiri tahvlilt niiske käsna all. Jens jooksis puujalaga leierkastimehele, kelle pillil istus väike ahv, hoovist hoovi järele, ja kui keegi viskas aknast paberisse mässitud raha alla, võttis ta selle

üles ja viis vanamehele kätte, mis aga mitte võistluseta ei sündinud, sest et teised lapsed ahvimehe vastu niisama tänulikud püüdsid olla. Ahv tegi Jensile palju nalja, aga miks ta oli ahela otsas kinni? Ahel oli vangi kaela ümbert kõik karvad juba maha nühkinud ja poos teda iga kord, kui ta tahtis natuke kaugemale keksida. Niisugune vali mees! Aga kui Jens nägi, kui upakile see vali mees vajus, kui ta leierkasti selga võttis, siis andis ta temale andeks. Ja veel enam: Jensi meelest oli, nagu peaks vanamees iga kord valusasti aietama, kui ta oma puujala, millele ta „haige" põlveots oli seotud, kivist maa vastu tõukas, ja et vanamees ei aietanud, siis aietas Jens tasakesi ise.

Ahvile järgnesid apelsinid ja banaanid. Neid müütas punase peaga ja tigeda näoga mehenäss kaarikult, millele helesiniseks värvitud kõrge võllas peale oli ehitatud. Selle võlla küljes kõlkusid suured kollased banaanikaunade kobarad, kuna punavad apelsinide kuldkerad vankri keret täitsid. Kuis nad naeratasid ja kutsusid! Müüja kiitlevat hõiskamist poleks vajagi olnud. Ja üks laps ja teine laps tuleb ja ostab. Neil on imelikul viisil raha, aga Jensil ei ole. Jens seisab juba veerand tundi ammuli suuga nõidusliku vaatepildi ees — banaanid on veel uudis põhjamaa linnale. Seal sünnib kord midagi, mis talle kestvalt meelde jääb. Tigeda näoga räpase linase kuuega kaupmees, kes siblib oma jämedate töntside kätega ühtelugu kauba sees, pistab korraga Jensile pika kollase kauna pihku. Ise ei vaata Jensi pealegi — siblib aga ja möirgab edasi. Jens punastab kõrvuni, pistab jooksu ja mõtleb: „Mis sel tigedal mehel ometi meelde tuli!"

Kuna ta Henrik Sörenseni trahteri ees banaanikauna seest magusat, armsasti lõhnavat võid nosib süüa, tuigub keldriuksest välja mees, kes on nii joobnud, et langeb Jensi ette rentslisse ja heidab enesest kõik välja, mis ta Henrik Sörensenilt raha eest on ostnud. Linnavaht tuleb ja tassib ta ära — lapsed nagu kajakad ümber. Ja teine kord puhkeb Kristenseni kõrtsis, natuke maad eemal, purjus meremeeste vahel kaklus, mis ahvatleb uulitsatäie suuri ja väikesi inimesi akende taha. Kõrtsis lendavad pudelid ja toolid.

Aknaruut kliriseb kildudeks. Uksest prahvatab välja mütsita madrus, kelle näo üle voolab veri. Ja kolmas kord, kui Jens Aa bulvaril ümber luusib, tekib äkitselt inimeste kokkujooks. Sortedami järvekese poolt, keerleva rahvakobara seest, sigib välja põgeneja, kes jookseb hirmsa iiliga bulvarit mööda üles, Jensile otsekohe vastu. Üheainsa pilgu saab Jens temale heita, siis on mees temast mööda. Põgenejale järele punuvad kaks linnavahti — lõõtsutades, näod punased — ja nende järel, tallates väikese Jensi peaaegu jalgade alla, kari inimesi, kelle seast karjutakse: „Varas, varas!" Kui Jens tüki teed kaasa on jooksnud, näeb ta, kuis keegi kolmas linnavaht kitsas uulitsasuus tee põgeneja ees kinni paneb ja mehe vangi võtab. Tema käed seotakse selja taha ja rahvahulga saatel viivad mõõgamehed ta ära.

Neesugused ja teised nendesarnased sündmused koppasid pisukesele Jens Nielsenile nagu nuiaga hinge pihta. Nähes oksendavat meest, keda ta haigeks pidas, uulitsarennis, tõmbas ta näokese nutule ja pani laial silmal imeks, miks inimesed õnnetule appi ei läinud. Nähes verise peaga madrust, lõi ta mõlemad käed hirmunult ümber pea, nagu jookseks tal enesel veri juuste seest. Ja taga-aetud inimesest, keda nad nimetasid vargaks, jäi Jensile kohutavalt meelde, kuidas selle inimese silmad nagu keerlevad luumunad pea seest välja tikkusid ja kuis ta näost halliks läks, kui politseinik ta kinni püüdis. Jens nägi neid järgmistel öödel unes; kord oli tal „haige mehega", kord silmipööritava „vargaga" või veriseks pekstud madrusega sedavõrd tegemist, et ta karjatades unest ärkas, külm higi otsmikul. Kahvatasid need muljed ta mälus, siis tulid teised. Kes uulitsal elab, elab silmadega küllas. Järgnes pagaripoiss, kes jäi saiakorviga trammi alla, järgnesid müürissepad, kes murduva tellinguga kõrgelt maja küljest maha sadasid, järgnes tulekahi, mil põlevast majast süsinenud laps välja kanti.

Ja ihulised hädaohud ei jätnud ka Jensikest ennast tänavaelu murdlainetuses tabamata. Õhtuti, kui hakkasid gaasituled laternates ja kaupluste akendel särama, armastas ta laial, liikumisest uhaval Nörrebro-

gadel vahtida, kuis läikivad tõllad ehitud härrastega mööda veeresid. Üle uulitsa joostes sattus ta kord niisuguse tõlla alla ja kanti murtud jalaluuga õnnetusejaama, kust ema ta alles teisel päeval koju viis. Ja mõni aeg hiljem ajas talle samal tänaval üks rattasõitja selga, nii et ta peaga vastu kõnnitee serva põrkas ja kõrva äärde samasuguse verdvoolava haava sai nagu pekstud meremees. Ema tuli parajasti töölt ja leidis kokkuvalgunud inimeste kobarast oma pojakese. Võis veel õnne tänada, et teise seegi kord jälle võõrasemalt-uulitsalt enam-vähem elusalt tagasi sai. —

Ema õhtul! See oli Jensi päeva pidulik lõpp. Siis oli tuba täis sooja sõprust, täis paitavat pehmust, ja igast nurgast näis vahtivat naeratav nägu. Ema tõi enesega kaasa midagi magusat, ühes tubakalõhnaga, mis ta riietest, käte küljest, isegi juustest salaja välja imbus ja millega Jens oli harjunud — harjunud imikueast saadik, kus ta seda lõhna emarinnast oli hinganud.

See magus soojus, mis ema kaasa tõi, sulatas Jensi muidu nii kinnise suukese lahti; see hakkas voolama nagu ojake kevadisel päikesepaistel. Jensil oli palju jutustada ja veel enam pärida. Mis päev talle vähegi iseäralikku oli toonud — kõik muutus kõneks ja küsimiseks: puujalaga leierkastimees ja ahelas ahv, „haige mees" ja haavatud madrus, tagakihutatud silmapööritaja ja tellingutelt kukkunud müürissepad, tulde jäänud lapsuke ja rataste alla sattunud pagaripoiss, kuhu juurde tulid siis veel kõik need koerad, hobused, soldatid, linnavahid ja muud avalikud tegelased, kes ühel või teisel viisil olid Jensi tähelepanu äratanud. Kentsakal kombel selgus ema vastustest, et tema kõike seda imelikku sugugi nii imelikuks ei pidanud. Ta rääkis peaaegu, nagu peaks see nõnda olemagi, nagu oleks kõik üsna igapäevases korras. Ahvil oli ahel kaelas, sest et ta muidu ära jookseks, ja leierkastimehel puust jalg, sest et ta õige jalg sõjas puruks oli lastud; haige mees oli viinajoomisest haige ja haavatud madrus peksasaamisest haavatud; varas võeti kinni, sest ta oli kurja teinud, ja müürissepad

kukkusid alla, sest nad olid liiga nõrga tellingu peale läinud; põlenud lapse aga oli jumal enda juurde kutsunud, ja pagaripoiss — see poleks trammi alla jäänud, kui ta oleks ettevaatlikum olnud, nagu ka Jens ise tõlla ja jalgratta alla poleks jäänud, kui ta oleks ema sõna kuulanud ja ilusasti toas või hoovis mänginud. Need vastused täitsid Jensi imestusega. Mis temale uus, suur, mõistatuslik ja äraräägimata tähtis oli, kuivas selle suure inimese silmas halliks tolmuks kokku, sai millekski, mis nagu ei võinud teisiti ollagi, kui ta oli. Jens jäi mõttesse ja üsna norgu. Vahel päris ta aga edasi ja siis läksid ta küsimised nii kaugele ja laiali, et ema tarkus otsa lõppes. Hakkas aga ema „ma ei tea" vastama, siis tüdis Jensi suu viimaks kinni.

Nad sõid, ja pärast sööki kasis ning koristas ema mõlemad kambrikesed ära, mis terve päeva olid lohakil seisnud. Siis tõi nurgast vana roostekärnase õmblusmasina laua peale ning hakkas Jensi ja iseenese riidehilpude kallal õmblema ning paikama. Seega oli kätte jõudnud aeg, millal Jens oma paar mänguasjakest sängi või kummuti alt välja koukis, et nendega ema jalgade ees vaiksel mängul oma vaimurattakesi käitada. Kõik ta meeled ja mõtted olid nüüd koondatud maja või torni sisse, mida ta ettemaalitud plaani järgi värvilistest pulgakestest ja pakukestest põrandale ehitas. Ainult pikemate vahede järel vaatas ta ema poole üles, aga emast ei olnud tal praegu seltsi. Selle silmad vahtisid teadmata kohtadesse ja tundmata kaugustesse. Jens nägi ema naeratavat — ei tea, mille üle; ta kuulis teda ohkavat — ei tea, mille pärast; ta märkas, et ema liikuvad huuled sõnu tegid — ei tea, missuguseid. Ta näitas emale oma valmis torni, ja ema kiitis ja imestles seda, aga Jensi meelest oli, nagu näeks ema tema torni asemel kaugel eemal midagi muud.

Enamasti roomas päevane väsimus Jensile mängu puhul kallale, nii et ta oma pakkude ja pulkade vahele magama uinus — kord küljeli, kord selili või kummuli.

TEINE PEATÜKK.

VÄIKESE JENS NIELSENI ÖÖ.

Esimesest magusast uinakust ärkas Jens harilikult mõne tunni pärast. Tuba oli siis pime ja Jens hüüdis ema, niipea kui hakkas märkama. Ema vastas oma sängist, mille jalgots ulatus Jensi voodikese vastu, suud matsutades unise häälega. Seepeale ronis Jens üle otslaua ema sängi, puges ema kaissu, puges ema kurguauku ja jäi sinna uuesti magama. Hommikul leidis enese aga jälle oma võrega voodikesest. Millal tööleläinud ema ta sinna oli pannud, seda ta ei teadnud.

Aga mitte igä kord ei saanud Jens ema voodist vastust. Tuntud matsutav ning ümisev jaatamine jäi vahel tulemata. Jens ajas siis käe üle otslaua, et ema jalgu otsida. Neid ei olnud. Ta teadis nüüd, et ka ema ennast ei olnud, aga ebausklik ja trotslik lootus enda eksimise peale ajas ta ema sängi ronima, et seda põhjalikumalt läbi otsida. Säng oli tühi ja külm. Lõdisedes puges ta oma sooja pessa tagasi ja hakkas aru pidama, mida nüüd teha: kas nutta või mitte; kas kisa tõsta või vait olla. Kord tegi ta ühte, kord teist — nõnda, kuidas ta meeleolu väliste mõjundite või sisemiste tunnete tõttu oli. Valitses vaibunud vaikus ümberringi, sügav, lõtv, puhkav, nii et ei olnud muud kuulda kui tasa voogavat vihinat kõrvades ja vana seinakella tõttavat rühkimist, ning kui sel puhul sigis mõni lahke rahulik mälupilt Jensi mõttevalda, siis ei nutnud ta ega kisendanud. Harjunult teades, et ema tuleb, ükskord tuleb, kõbistas ja nabistas ta vagusalt omaette, mõtles ja ootas. Tuli tal aga midagi ülbet, vastikut, vaenulikku meelde või nuttis vinge tuul korstnatorus, ulgus igavlev koer hoovis, karjusid tiirad kassid peldikukatusel, siis valis Jens nutu ja kriiskas ema järele. Sagedasti sattus ta sel puhul metsikute kujutluste, enda loodud kohutavate viirastuste meelevalda. Pilkane pimedus tema ümber sai elavaks, sai perekaks. Põranda alt, seinte seest, laest tuli ilgeid nägusid nähtavale — nägusid, kogusid, kujusid, paisteid, värviribasid, helikatkendeid. Ta nägi tuld ja verd, hambaid ja küüsi, sarvi ja sabasid; ta kuulis kiljatamist ja karjatamist, röökimist ja möirgamist. Nad tulid ja läksid, lähenesid ja kaugenesid, tempasid ja vajusid — kõik need kollitavad kuuldused ja nähtused. Ta märkas tuttavaid nägusid, inimese või looma omi, võõraste kehade otsas, ja tuttavaid kehasid, inimese või looma omi, võõraste liikmete küljes. Ta märkas liikmeid ilma kehadeta ja kehasid ilma liikmeteta. Ja tontlik valgus, mille paistel ta seda märkas, see tule- ja verekarva silmapilkne valgus, mis võbiseva pimeduse lõhki käristas nagu välk pilve, koondus enne kustumist ise uueks õudseks hirmunäoks — kord irvitavaks, kord õelustavaks, avatud lõugadega, lõgisevate hammastega. Väike Jens Nielsen tõmbas vaiba üle pea, pigistas silmad kinni, siputas ja ulgus valjusti. Aga nad pugesid talle vaiba alla järele, ja vaibaalune sai nii suureks, et nad kõik sinna ära mahtusid, kõik!

Jens värises, külm higi kattis ta keha. Ta karjus ja nuuksus nii hinge põhjast, et ta vahel otse väsimuse pärast vait jäi. Roidunult, rusuks pekstult. Ja siis tuli ema.

Kui ema üksi tuli, siis võttis ta vaese pojukese sülle, surus teda rinna vastu, suudles teda ja andis talle mahti ennast nüüd rõõmuliigutusel põhjani välja nutta. Jens hoidis ema kaelast kinni, vajutas oma külma ninakese tema kaela vastu ja laskis kõik oma kannatuse sooja soolase veena ema kaela mööda alla veereda — rahulikult, aeglaselt, magusa väsimusega. Ja ta kaebas nuuksudes ja luksudes emale kõrva sisse, kui suurt hirmu ta pimedas oli tundnud ja missugused kollid talle kallale olid kippunud ja miks ema ta pimedasse oli jätnud — nii kauaks, nii hirmus kauaks! . . .

Aga tihti ei tulnud ema mitte üksi. Temaga ühes tuli võõras meesterahvas. Ikka meesterahvas ja ikka võõras. Niipea kui võti luku sees ringi käis ja uks lahti läks, kuulatas Jens, nuttu peatades, kikkis kõrvul, kas tulijaid on üks või kaks. Ja kui ta kahte kuulis, kui talle meesterahva hääl kõrva puutus, siis tõu-

kas ta kokkupitsitatud hammaste vahelt pika vihase nutu-uilge välja, teades, et tal seks ööks ema ei olnud.

„Teil on laps?" kuulis ta võõrast meest iga kord küsivat, mispeale ema tasase häälega iga kord „jaa" kostis. Ja kui ta eestoas tule põlema oli pannud, tuli ta tagatuppa last vaigistama.

Aga ta ei võtnud Jensikest sülle, vaid kummardus ainult tema peale maha, silitas ta pead ja sosistas suuga, millest vastik lõhn Jensile ninasse lehkas: „Vait, Jensike! Jensike ei tohi nutta — külaline ei salli nuttu! Kui Jensike pai on ja kohe jälle magama jääb, siis mamma annab midagi!"

Ja andiski — õuna, šokolaadi, kompvekki.

Vahel laskis Jens ennast sel kombel ära osta ning vaikis, vahel ka mitte. Siis nuttis või virises ta, lühikesi vahesid pidades, edasi, nii et ema teda kaks-kolm korda manitsemas ja meelitamas pidi käima. Ta virises jonni, tigeda, sapise jonni pärast, ja see jonn kees kadedusest üles, mis tema väikeses südames võõra mehe vastu kääris. Sest ema, väikese Jensi magus ema oli nüüd selle mehe päralt. — Jens teadis seda, ta oli seda mäletamata kordi enne näinud.

Ta teadis, et nad esiotsa natuke aega pisukeses eeskambris sohva peal istuvad — naeravad, lobisevad, musutavad; et võõras mees ema pigistab, kõditab, mudib; et ta ema rindu ja põlvesid paljastab ja et ema ikka naerab — kudrutades naerab, naerab, nagu tuvid räästa all naeravad. Jens teadis seda, sest ta oli neid vahel ukse vahelt vaadanud. Ja siis tulevad nad tagatuppa — ema lambiga ees, rinnaesine lahti, juuksed sasitud; võõras mees tema järel, kiirgavate silmadega, veider naeratus punetaval näol. Ja nad võtavad riided seljast ja heidavad ema sängi.

Kui Jens seda märkavas eas esimesi kordi nägi, ajas ta silmad pärani ja oli kohmetu. Nähtus oli talle võõras, kopsatas talle vastu pead. Muid tundmusi tal ei olnud. Kartus ei saanud üles tärgata, sest ema olek ei andnud seks põhjust; ema olek ilmutas, et talle võõra mehe poolt midagi paha ei ähvardanud. Jens vahtis ainult — vahtis oma voodikese võrepulkade vahelt laia lapseliku uudishimuga, päriva imestusega,

pilguga, mis näis küsivat: Mis nüüd? Mis see tähendab? Miks nad nõnda teevad? Sest isa mõiste oli talle isiklikult tundmata, sest emal polnud ta kunagi meest näinud olevat — ühte ja sama meest, kes alati nende juures oleks elanud, nagu teised „isad", teiste emade „mehed". Ja need „mitmesugusedki" mehed — nad ei olnud ju mitte igal ööl nende juures, nad tulid kord, ja palju kordi ei tulnud nad mitte, nii et pisuke Jens viimase korra juba ära oli unustanud, kui uus kord kätte jõudis. Jens oli vahtides vait ja uinus vagusasti magamagi, kui lamp ära kustutati ja suigutav pimedus talle laugude peale heitis. Uinus magama, uudamisi selle võõra nähtuse kallal nokitsedes, millest talle pärast tule kustutamist ainult veel lahtuv vari pähe jäi.

Kadedus tuli natuke hiljem — siis, kui Jensile ema ajutine kaotamine, ema jagamine võõra inimesega pikema kordumise läbi väljakujunenud asjaks, kindlaks mõisteks oli saanud, mille juures enam midagi uudist, midagi imestavat ega võõrastavat polnud. Jens seisis nüüd palja, labase tõe ees: sinu ema on praegu teise oma — selle võõra inimese oma, kes on ema juures sängis! See teadvus nõrgus kadedusest, kuumast, mürgisest armukadedusest, mis pani väikese Jensi ulguma, siputama, jalgu peksma, padjasse hammustama. Tal näis ettekavatsetud nõu olevat võõrast inimest, oma vaenlast, karjumisega minema peletada. Ta ei lasknud ennast maiuste ega meelitustega ära osta, ei ema löökide läbi ära hirmutada. Üks kui teine kasvatas ainult ta viha, löögid pikendasid ainult ta vastupidavust, ta vihahoo kestust.

Aga mida ei tasanda ja ühtlusta harjumine! Nähtus, et ta vihatud sissetungijaist nutukisaga ometi lahti ei saanud, et nad tulid ja ikka jälle tulid, ja et see kisa ka ema kohta, kes nendega ühes nõus oli, täiesti mõjuta jäi — see nähtus nüris Jensi vastupanu aegamööda ära. Kadedusekuumus jahenes, vihakirg lõdvenes, järele jäi vinduv tigedus, tujukas-trotslik, poolsalalik jonn. Sel hingeolul pani ta vahel vastu, vahel heitis alla — laskis enese kord ära petta, teinekord aga mitte, ja sagedasti sündis, et ta ise sai

petjaks: ta võttis maiused ja vingus siiski. Korruptsioon oli oma kohuse täitnud. See tige jonn jäi talle aga seda kestvamalt hinge pesitsema, et karistus, mis ta emalt selle eest sai, aitas madu toita. Kõige valusam löök emalt mõne muu asja pärast ei olnud talle nii valus, nii vihatud, kui kõige kergem plaks nende inimeste pärast, kelle vastu ta võitles oma vägistatud õiguste eest.

Ja siis sündis kord midagi, mis visahingelise mao surematuks tegi, mis nagu paranematu haav Jensi väikesesse südamesse õhetama jäi: ka üks tema vaenlastest lõi teda! Kui ta ühel ööl virisemist ja tihkumist ei jätnud ja ühtelugu jonnakalt ema järele hüüdis, tõusis ema kõrvalt sängist vihane mees üles ja karistas Jenssi. See tuli nii ootamatult, nii jahmatava mõjuga, et Jens hoobid vaikides vastu võttis ja alles tüki aja pärast suu lahti tegi — mitte nutmiseks, mitte kisendamiseks, vaid lämbunud ägamiseks, kugistavaks läkastamiseks, nagu püüaks tal seest kurgu kaudu midagi suurt ja jälki välja tikkuda. Ta jäi tõepoolest vait; teda kuuldi viimaks ainult lõdisevat ja tasakesi nooskuvat, ja lööja urises emale: „Kas näed, kuidas aitas!" Kas oli see kartus võõra karistaja eest? Jensile jäi meelde midagi muud. Ema oli sündida lasknud, et see võõras mees Jenssi lõi. Ema oli vait olnud. See sulges Jensi suu, s e e halvas teda hingest ja ihust. Ja kui ta hommikul nägi, et ema lööjat suudles — siis, kui see talle ära minnes raha andis —, siis tundus Jensile, nagu viiks see õel mees neilt midagi ära, mis teised viimata olid jätnud. Jens vaatas murtud, tallatud võimetuses temale vaiba ääre alt järele.

Ema öösiste külaliste seas nägi väike Jens Nielsen mitmesuguseid isikuid: ühed läksid ja ununesid, teistest jäi temale enam või vähem selge kuju tallele. Nende seas oli habemeta noori ning halli habemega ja lageda pealaega vanu. Nende seas oli isandaid valge krae ja peene kuuega ja töömehi pesemata näo ja määrdinud pluusiga. Uhed kõnelesid keelt, millest Jens aru sai, teised rääkisid nõnda, et emagi neist aru ei saanud. Enamasti kõik tulid aga joobnult või pooljoobnult ja emal oli tegemist, et neid käratseva

käitumise poolest talitseda. Mõned naersid, mõned jutustasid palju; mõned vehklesid kätega või tuikusid seinast seina. Jens nägi nägusid, mis talle hirmu, ja nägusid, mis talle naeru peale ajasid; ta nägi aga ka nägusid, mis talle meeldisid, millega ta oleks võinud sõbruneda. Mõnede suust käis sagedasti nii kange hais, et see ema voodist Jensi voodisse ulatus ning Jensi tigedust külalise vastu kasvatas. Ja mõnedel oli viinapudel kaasas, mida ema pidi aitama tühjendada; nad istusid siis — ema külalise süles — sohva peal, suitsetasid mõlemad, lobisesid, naersid ja jõid. Mitte sagedasti, aga mõnikord ometi nägi väike Jens ema ka selles olekus, mida ta joobnuks oli kuulnud hüütavat. Esimesest seesugusest korrast jäi talle kustumatu mälestus järele.

Paar päeva varemalt oli ta näinud uulitsal viinastanud vanamoori, kes taarus käsi lahutades ja valjusti siunates kõnniteelt sõiduteele ja sõiduteelt kõnniteele, päratu kari kisavaid ja naervaid lapsi kannul. Ka Jens oli purjus eidekest naernud ja teistega ühes temale järele keksinud, sest nähtus oli lastele niisama veider kui uus. Ja lasteparv oli hurraa hõisanud, kui linnavaht tuli ja käratseva emakese kättpidi kõrvale talutas.

Seda joobnud naisterahvast oli Jens Nielsen võinud naerda. Aga kui tema ema lähemal laupäeva-ööl ühe külalisega koju tuli — näos see pentsik ilme, mis inimese naerdavaks teeb, siis hakkas Jens südame põhjast nutma. Ta nägi ema nõtkuvat sammu, tema võõraid liigutusi, ta tühja nägu ja õõnest pilku, ja vedelat, vänget naeratust ta niiske suu ümber; ta kuulis ema huultelt tundmata häält tulevat, lohakat, limast, lehkavat häält, mis talle nagu märg kalts vastu pead lõi. Seda nähes ja kuuldes haaras väike Jens mõlema käega oma peakese ümbert kinni ja tõusis voodis istukile. Tema päraniaetud silmadest kõneles esiotsa ainult õudne ehmatus. Südamevalu käes nutma hakkas ta alles siis, kui ema, temale läheneda tahtes, vaaruva jala pealt vastu kappi põrkas; ja see nutt muutus kramplikuks, kui ema kuumad, higised käed ja märg suu tema ihu külge puutusid. Mis aga Jensile

sellest ööst pureva tundmusena kõige elavamalt põue jäi, oli esiteks nähtus, kuidas ema, kui ta veepudeli laua peal tühja leidis olevat, pesuvaagnast seebist vett jõi, ja teiseks lugu, et võõras mees ema riidest lahti pidi võtma. Ema naeris ainult. Võõras mees tõmbas tal ka särgi seljast, nii et ema ihualasti keset tuba seisis, ja ema naeris ikka veel. Kui Jens Nielsen mitu aastat hiljem ennast piinata tahtis, siis kutsus ta enesele alasti ema naermise sellest ööst kõrvu tagasi.

Nagu ema külaliste hulgas oli häid ja halbu, naljakaid ja kohutavaid isikuid, nii tuli nendega ka iga laadi juhtumusi ette. Mõni võttis nutva Jensikese põlve peale ratsutama ja pistis talle lepituseks kümme ööri pihku. Teine püüdis teda naljasõnadega nutmast naerma ajada. Kolmas laskis teda oma pudelist rüübata, sest siis pidi Jens ruttu suureks kasvama. Keegi lahke näoga habemik mees jutustas Jensile naervate silmadega, et temal olevat kodus, kaugel mere taga, just niisamasugune väike poeg kui Jens; sellele tahtnud ta Kopenhaagenist ilusa taskukellakese kingituseks viia, aga Jens võivat selle enesele saada, kui ta sedamaid lubab magama jääda ja ema rahule jätab. Ja tõepoolest — ta võttis taskust karbikese ja selle seest hiilgava uuri kuldse keega ning andis Jensile. Jens tegi kohe, kui oleks ta magama jäänud, aga vaiba all õpetas ta süda kaua veel tummale kellale tiksumist, kuna ta kõrv ema ja kinkija kaelustamisi kuulis. — Keegi teine jälle oskas loomade hääli järele teha. Sügas ema teda kurgu alt, siis röhkis see naljakas mees nagu siga; näpistas ema teda, siis kiunus ta nagu põrsas või näugus nagu kass, ja kui Jens talle naerdes käe vastu pistis, siis urises ja haukus ta tema peale koera kombel. Kõige kenam oli aga, kui ta „kukeleegu!" laulis — kord nõnda kui noored, kord nõnda kui vanad kuked. — Ja veel üht lõbusat külalist mäletas Jens. Selle käed, käsivarred, terve rind ja isegi selg olid kõiksuguseid siniseid kujusid üleni täis — laeva-ankruid, lillesid, lindusid, madusid, kalu ja kirjatähti. Kui ta särgi maha tõmbas, et seda näidata, paistis tal sinisekirju kamsik seljas ole-

vat. See mees käis korda kolm neil võõrsil ja iga kord näitas ta Jensile oma maalitud ihu. — Midagi huvitavat oli näidata ka ühel suurel mustal mehel, kes emaga käte abil juttu ajas, sest et ta arusaamata keelt kõneles. Selle inimese terve nägu oli musta habet täis kasvanud, nii et üksnes silmade ümber natuke valget ihu jäi. Habe ei olnud aga mitte pikk. Korraga kahmab võõras habemest kinni — rebib, rebib, ja kurguaugust voolab habe nähtavale, mis, kui ta on otsani väljas, ulatub mehel peaaegu põlvini. Esiotsa kartis Jens seda karvanässi, aga kui ta nägi, et ema tema habet võis katsuda ja tukistada, ilma et karune elukas teda oleks hammustanud, siis kadus Jensi kartus, pealegi nii väga, et ka tema seda imehabet söandas puudutada. Palju nalja tegi Jensile, kui võõras keeras habeme mitmekordselt ümber kaela enesele salliks või sidus kahte haru pidi selja taha kinni. Seesugusel lõbusal ööl Jens ei virisenud.

Need olid Jens Nielseni head mälestused ema tundmatuist külalistest ja juhtumustest nendega. Nende kõrvale seltsis halbu ja väga halbu. Oli sündmusi, mil Jens ema pärast värises, ema kurbust ja pisaraid kaastundlikult jagas.

Nõnda mäletas Jens üht joobnut, kes kõigest väest tahtis laulda, ja kui ema teda keelas, siis lõi ta ema ja kiskus tema karvu. Jens hakkas suure häälega nutma, aga ema pidi vait olema, sest kära ei tohtinud suureks minna. Teine purjus mees lükkas põleva lambi lauält maha. Silmapilk oli põrand lõõmavat tuld täis. Kui ema seda püüdis kustutada, sattusid ta riided põlema. Suure vaevaga läks tal viimaks korda tuld põrandal ja ka enese küljes veega lämmatada, aga haavu, mis ta seejuures oli saanud, põdes ta kaua aega tagajärel. — Kord tuli ema kahe üsna noore härraspoisiga. Need käisid kordamisi ema juures magamas ja see kestis terve öö. Nende naeru ja lori pärast ei saanud Jens magada; sellepärast teadis ta seda. Ja kui need peened poisikesed hallil hommikul naerdes ära läksid, ei andnud nad emale viit öörigi. Jens nägi ema voodi äärel istuvat ja nutvat. „Millest ma pean elama!" kurtis ta endamisi. See oli nii kurb,

et ka Jens nutma hakkas. Ta puges ema sülle, võttis ta kaela ümbert kinni, ja nõnda nutsid nad üheskoos, kuni ema tööle läks — magamata, nagu ta oli, ja punaste silmadega.

Sääraseid pettusi tuli ka muudel kordadel ette. Petjad ähvardasid ema politseiga ja ema jäi siis iga kord vait. Ühes varemas korteris, Viborg-gades, tõstis üks joobnud isand suurt kära, kui ema tema käest tasakesi raha palus. Ta vehkles kepiga ja lõi pesuvaagna puruks, millest vesi üle laua ääre Jensi voodisse jooksis. Vihane võõras vandus veel trepikojas ja hooviski nii lärmitsevalt, et majaelanikud peremehe ees kaebust tõstsid. Peremees ütles emale korteri üles. Emal oli jälle kord kolimine kaelas. Seda ei juhtunud mitte just harvasti.

Väike Jens mäletas mitut korterivahetust. Paarist kohast pidid nad lahkuma, ilma et nende juures öösel mingisugust müra oleks olnud. Kui Jens ema käest küsis, miks neile üles oli öeldud, sai ta vastuseks: „Nad ei salli meid." Et kolimine kulu tegi, siis viis ema enne mingi asja pandimajja, kus ta ka muidu väga tihti käis. Ja uues korteris oli tal palju kuulata ja paluda, enne kui ta leidis inimese, kellel aega ja tahtmist jätkus väikese Jensi eest hommikuti hoolt kanda. Kõige kauemini olid nad praeguses korteris elanud. See tulevat lutikatest, ütles kord ema. Lutikate pärast olevat vana Jörgensen hea mees. Aga küllap see tuli ka sellest, et teised üürilised ema peale ei kaevanud. Need olid kõik väga vaesed, seepärast ei pannud nad midagi pahaks. Ja üks ning teine neist tuli õhtul joobnult koju ning tegi siis ise müra. Mine veel teise peale kaebama.

Kui väike Jens öösiti üles ärkas ja ema voodist ei leidnud, siis ei lõppenud tema ootamine mitte iga kord sellega, et ema poolel ööl koju tuli — külalisega või ilma. Vahel jäi ema hommikuni ära — äripäeval selle tunnini, mil ta vabrikusse pidi minema, pühapäeval kauemini. Jensile, kes kõik öised hirmud kahe- ja kolmekordsel kestusel ära oli kannatanud, vastas ema, et ta võõrsil käinud. Enamasti võõrsil, vahel aga ka tantsupeol. Viimasel puhul nägi Jens

teda kõige uuemais riideis, juuksed käharaks põletatud, närtsinud roos peas; juuksesalkude seest varisesid ümmargused värvilised paberilibled maha. Mõnikord tõmbas ta punga taskust ja luges raha, teinekord vaatas ainult peeglisse ja ohkas.

Tantsule läks ema vahel ka Jensi teades. Siis ostis ta Jensi nõusolemise hiilgavate lubamistega ära ja jättis pisikese öölambi lauale põlema.

Ema kaasaliseks heitis sagedasti Ellen Knudsen, keegi vanaldane vabrikutüdruk, kes elas oma elatanud lese emaga maja kõige kõrgemal korral. Enne minekut oli mõlemal suur ehtimine peegli ees. Ellen käis ennast nimelt all Nielsenite juures riietamas. Nad aitasid teineteisel juukseid krussitada, haake ja nööpe kinni panna ning kleite kohendada. Väike Jens vaatas pealt, kuidas nad oma kehad korsetiga peenemaks pitsitasid, põue rätikuid toppisid ja ristluude peale väikesed padjakesed sidusid. Lõpuks vaapasid nad veel puuvillatopiga valget ja punast põskedele, misläbi nad palju ilusamaks said. Jensi ema sai nii ilusaks, et Jens teda vaatas nagu võõrast inimest — olles kahevahel, kas teda tohib puudutada. Seevastu ei võinud Ellen Knudsen nii ilusaks saada, sest tal oli väga inetu suu. Seda suud oli väike Jens esiotsa peaaegu kartnud, pärast aga harjus ta temaga. Kui Ellen sõnakese rääkis või natuke naeratas, tulid ta liiga lühikese pealmise huule alt hambad nähtavale, mäherdusi Jens ühegi muu inimese suus polnud näinud. Hambad seisid üksteisest kaugel lahus, peaaegu valgete igemete küljes, ja mitte ridamisi, vaid üks ülemal, teine alamal. Juurest olid nad kaunis jämedad, otsast aga imeteravad, mõni kahe ja kolme niisuguse terava otsaga. Et Elleni suu lai oli, siis paistis pikk räga neid imelikke hambaid välja, mis Jensile Peterseni-ema mõne suure kala lõugu meelde tuletasid. Ellen ise — ta oli lõbus tüdruk — nimetas ennast oma hammaste pärast krokodilliks.

Krokodill käis emaga vahel ka muil õhtuil kaasas. Ühel ööl tulid nad priske meesterahvaga koju. Ellen Knudsen ei läinud üles oma korterisse, vaid kõik kolm istusid juttu ajades eeskambrisse nagisevale

sohvale. Jens võis neid pimedast toast lahtise ukse kaudu näha. Meesterahvas, kes istus ema ja Elleni vahel, krääpas ja mudis neid mõlemat, aga üksnes ema naeris talle vastu. Ellen Knudsen oli näost valgeks läinud ja värises. Ta silmad olid suured ja kiirgasid metsikult. Suu hoidis ta kõvasti kinni, nagu ei tahaks ta oma hambaid näidata. Korraga tõusis ema üles ja tuli tagatoast midagi otsima. Meesterahvas pigistas Ellen Knudseni põlve. Ellen lõdises, ta hambad plagisesid, kõik ta keha näis hüppavat. Korraga kargas ta mehe ümbert kinni ja lõi oma krokodillihambad talle kaela sisse.

„Minu mees," ümises ta teda närides, „minu mees!"

Sel ööl magas külaline esiti emaga ja siis Ellen Knudseniga ema voodis. Jens kuulis Elleni lõdisevat nagu kange külma käes. Kui võõras paari tunni pärast ära läks, andis Ellen muist raha, mis ta tema käest oli saanud, emale.

KOLMAS PEATÜKK.

VÄIKE JENS NIELSEN PROTESTIB.

Jens ei olnud veel viie aastane, kui ta peake Jensine Nielseni pihta esimese terava noole laskis. See sündis ühel pühapäeva-hommikul pärast jälki ööd. Üks joobnud öökülaline oli ema sängi ja kogu tagumise toakese ära rüvetanud. Ema istus, kui tuba oli kasitud ja Jens riietatud, kolletanud näol ja veripunaste silmaäärtega eeskambris sohval ning suges haigutades oma ilusaid vanunud juukseid. Õhus vinetas kibehapu lõhn, määrdinud seinad tukkusid murehallil tumedusel, väljas pragises kevadine vihm ajuti vastu tusaseid aknaid. Väike Jens, pool-uneta ööst roidunud, kõbistas esmalt vagusalt nagu hiireke tagakambri nurkades, sai siis tükiks ajaks hoopis kuulmatuks ning astus viimaks aeglasel sammul üle läve ema juurde. Ta jäi tema põlvede ette seisma ja tõstis oma sinihallid silmad, mis ujusid läikleva niiskuse sees, karmi tõsidusega Jensine Nielseni peale.

„Miks sa sihukesi sigu siia tood?" küsis ta vanainimese kindla tooniga.

Emal jäi pragisev kamm juustesse kinni.

„Missuguseid sigu?"

„Neid võõraid mehi! Mis nad siin käivad?"

Jensine Nielseni käsi lahkus kammi küljest ja vajus põlvele. Tummalt, poollahtise suuga vahtis ta põnnikese otsa. Lõi siis silmad maha. Ta pilk otsis põrandalt nagu millegi üle seletust ja liikuv suu pidas aru, kas naerma hakata. Aga ta ei hakanud naerma.

„Kust sa niisuguseid rumalaid sõnu oled õppinud?" hüüdis ta viimaks surutud häälega.

„Kas „siga" või?" küsis Jens. „Sinu käest."

Nüüd hakkas Jensine Nielsen naerma. Kõhinal naerdes sirutas ta käe poisikese järele välja, kuid see, sammu poolteist temast eemal seistes, ei lähenenud temale. Jens seisis kindlalt ja laiajalgselt paigal, nägu tõsine, silm tungiv-terane.

„Noh, miks sa ei ütle?"

Tema tõrkuv eemalseismine kustutas iga naerumuige ema huultelt. Jensine kollakas-kahmetu näonahk hakkas mitmest kohast tuksatlema, nagu oleks teda torgatud. Kord lendas kurjustamise vari ta otsaesisest ja kokkutõmmatud kulmudevahest üle, ta suu näis tõrelevaid sõnu valmis seadlevat. Siis aga äigas nägematu käsi näo jälle puhtaks ja sinna tekkis pikkamisi, pikkamisi midagi peale, mis nihutas Jensikese paigast. Kuna ta ema põlvede vastu asus ja lahtise suuga nagu varblasepojuke ülespoole vahtis, ütles Jensine Nielsen tasa:

„Aga sa tahad ju süüa saada, Jens. Nad annavad mulle raha."

Jens mõtles ja vastas:

„Kas meil enestel nii palju ei ole?"

„Ei, Jens, meil ei ole nii palju. Sul ei ole ju isa."

Ja nüüd kukkus Jensi käekese peale nii suur ja palav piisk, et poisike üsna ehmus. Ta jättis iga edasipärimise, kogu ta olek muutus jälle lapseliseks, rumallapseliseks. Räpakalt ronis ta ema sülle, võttis ema kaela ümbert kinni, ja oma teravat ninakest Jensine huulte sisse puurides hüüdis ta luksatava häälega:

„Jens on jälle pai! Kas sa Jensile täna rabarberikörti keedad?" —

See oli Jensi esimene protest, teine järgnes ligi aasta hiljemini.

Ühel õhtul, töölt tulles, leidis Jensine Nielsen pojakese nutetud näoga kojaukse lävel istuvat. Ta küsis, mis tal viga olevat, ei saanud aga esiotsa mingit vastust. Jens näis olevat kurb ja ühtlasi vihane. Suu oli ta kõvasti prunti tõmmanud, kulmudevahe oli varjutatud, ja kui ema ta käe kõrval tuppa viis, tõusid tal mõned mõrud nuuksatused rinnast. Enne veel kui Jensine oma pärimisi kordama sai hakata, küsis lapsuke järsku:

„Ema, mis on „lits"?"

Ema vaatas silmi suurendades tema peale alla.

„Kes ütles nõnda?"

„Mis on lits? Miks nad hüüavad sind litsiks?" kordas Jens, ema küsimist tähele panemata, iseäralise valida visadusega, kuna ta pilk räpaste laugude alt iseäralise kiirgega ema suu poole üles vahtis.

Jensine pale oli tõmmuks läinud.

„Kes hüüab mind nõnda, kes?"

„Meister Andersen, ja meister Olsen, ja — Knud, ja — ja Alf ja Hedda, ja — ja ———" Jensi rinda vapustas jälle üks neist vägisi väljatikkuvatest nuuksatustest.

„Millal nad mind nõnda hüüdsid?" Jensine Nielsen istus toolile; ta nägu valgus ruttu hallakaks ja Jens nägi ta näppe tasakesi värisevat.

Jens jutustas. Ta olevat Andersenide väikesele Olafile täna kogemata häda teinud ja see jooksnud nuttes papale kaebama, kes ajanud meister Olseniga sepapaja ukse ees juttu. „Küll ma sulle näitan, sa üleannetu litsipoeg!" ähvardanud meister Andersen hädategijat, ja meister Olsen rääkinud midagi „Nielseni-litsist", kes oma lapse uulitsal koeraks laskvat minna. Seda kuulnud Svenseni Knud, Asmusseni Alf, Olseni Hedda ja mõned teised suuremad lapsed pealt, ja varsti hakanud nad Jenssi uute sõnadega sõimama ning narrima, mis kestnud poole päeva. — Nõnda palju kooris Jensine oma pojakese pikast ja natuke

segasest jutust kindla sisuna välja. Ärakannatatud kurjuse värskendatud meeldetuletus pitsitas Jensil uuesti vihapisarad silmist, aga ta valas neid nüüd vapra vaikimisega, täiesti hääletult, ja isegi nuuksatusi suutis ta alla kugistada. Seejuures ei unustanud ta ära, et emal on vastus talle ikka veel võlgu. Tingimata tahtis ta teada saada, mida see võõras sõimusõna, mis neisse mõlemasse korraga puutus, õieti tähendab.

Ent ta kuulis ainult, et see olevat rumal ning ropp, nii et ta selle pidavat unustama. Sõna tähendusest läks ema mööda, sest ta oli vihaseks saanud ja ei pannud Jenssi enam tähelegi. Ta sammus ühest kambrist teise, lõi rusikaid kokku, kiristas hambaid ja puistas vahusest suust kurje sõnu välja. Nii vihasena polnud väike Jens oma head tasast ema veel kunagi enne näinud. Tema sõnadest jäid Jensile meelde ainult mõningad, nagu: „Lapsele! Pisikesele lapsele! Tõprad! Kuradid! Ilmsüüta lapsele!" Ja siis tõi ta krokodilli ülevalt alla ja jutustas sellele poolsosinal oma suurt pahandust. Ja ka Ellen Knudsen, see lahke sõnaga rahulik tüdruk, aitas „tõpraid" ja „kuradeid" hüüda, kusjuures ta röövkala-hambad väga ähvardavalt nähtavale tulid.

Lugu lõppes sellega, et Jensi ema järgmisel esimesel korteri üles ütles ja nelja nädala pärast Jörgenseni majast välja kolis. See oli Jensi sündimisest saadik esimene korter, millest Jensine Nielsen omal tahtmisel lahkus, ja ta oli selle peale üsna uhke. Kolimisel kuulis Jens teda lõbusat laulukest ümisevat, ja Peterseni vanaema vastu, kes teda sõbralikult aitas, ütles ta enam kui üks kord: „Noh, eks me saa näha, missugune aus neile siia lutikapessa sõimata tuleb!" Ja ise naeris lõikavalt.

Nielsenite uus korter oli Danebrog-gades, Vesterbro linnajaos, gaasivabriku ümbruses. Sadama suits, vabrikute tahm ja igavene märg mereõhk olid selle vana linnajao veel tõmmumaks vaabanud, kui oli Nörrebro, kust nad tulid. Näis, nagu oleksid siin kõik hooned ja tänavad tõrvariide-kaltsudega üle tõmmatud. Igasugused haisud lehkasid halli udu sees

segi, ja kes kaua väljas viibis, tuli poolnõgise näoga koju. Nagu Prins Jörgens Gades, nii oli Jensine kahe tillukese toaga korter ka uues kohas hoovipealse maja alumisel korral — kõrgemal ei võinud ta oma öise äri pärast elada —, kuid mitte nii madalal kui endine, sest all oli poolest saadik maa sisse ulatuv pesuköök. Hooviga, mille kahte otsa jällegi tünnidega peldikud palistasid, võis avaruse poolest rahul olla; küll ei paistnud Nielsenite korterisse ka siin taevast ja päikest, aga vastas ja kõrval seisvate majade tagumised tolmutamisaknad olid natuke kaugemal ja hoovis heledam valgusekuma, iseäranis lõuna-ajal. Halvaks küljeks oli uuel korteril aga see, et Jensine töökoht kaugele oli jäänud, mispärast ta enam kodus lõunal ei saanud käia, kuna ta hommikuti, kui vähegi juhtus viibima, hoburaudteed pidi tarvitama, mis talle soovimata kulu tegi. Ema ja Jens, mõlemad olid nüüd nädal otsa ilma sooja lõunata; kumbki nosis õhtul keedetud või poest valmilt ostetud külmi suupisteid süüa, mille mõjul nende näod varsti veel kollakamaks ja kõhnemaks muutusid. Pealegi pidi Jens nüüd terve päeva emast ilma olema. Aga või siis naisterahval, kellel öösel külalisi käis, kortereid palju valida oli; õnn, kui vähegi kõlblikuma kortereid kuskil peidetud põikuulitsas kätte sai. Lutikatest arvas neiu Nielsen uue korteri vaba olevat, nagu majaperemees Ballerup seda kauba tegemisel ka oli kinnitanud; aga paari nädala jooksul tuli neid uute seinapaberite alt ometi nähtavale, ja esimese kambri ahjupoolses nurgas elutses suguvõsake priskeid prussakaid pealekauba.

Väikese Jensi kauples ema uues elukohas ühe lesesukakuduja hoolde, kes nendega ühise vahekoja ääres elas, hommikust õhtuni kodus töötas ja kellel ka enesel väike poeg oli. Viimane, nimega Holger, sai nüüd Jensi alaliseks mänguseltsiliseks. Esiotsa pelgas Jensike Rasmusseni-emanda poega, see oli näost isevärki tõmmu ja ta suurte silmade laiad valged välkusid mustade ripsmete alt nii võõralt, peaaegu kohutavalt välja. See tuli sellest, et väike Holger oli mulatt, ehk küll juba neljandast põlvest; oma

vanaisa isalt, kes süsimusta neegrina ühe taani neiuga oli abiellu heitnud, oli ta pärinud oma tubakakarvalise naha, oma villaka käharpea ja need välkulöövad tulesilmad. Aga aegamööda harjus ning sõbrunes Jens tema välimusega ja endise kartuse asemele asus viimaks elav imestus Holgeri vastu tema tundevalda. Ta imetles selle tõmmu poisi elavust, väledust ja osavust. Holger oli alati liikvel ja tema liikumine tuletas meelde osalt lindu, osalt kassi. Näis, nagu kannaks teda õhk ja nagu poleks tal luid liikmeis. Ükski katus polnud temale liiga kõrge, ükski müür liiga järsk, ja kõndides või joostes oli tal peaaegu kuuldamatu samm. Ehk küll ainult pool aastat temast noorem, ei võinud Jens selle peale mõeldagi, et Holgerile midagi järele teha, mis nõudis suuremat kehalist tulisust ja painduvust ning ühtlasi kärmet julgust. Ammuli suuga jäi ta temale järele vahtima, kui see midagi kaelamurdvat korda saatis, ja ainult Holgeri abiga sai ta temaga mõne vähem raske poisikesetembu kaasa teha. Ka vaimse kärmuse, mõttelise algatus- ja leiuvõime poolest jäi ta temast maha. Kuna väikese mulati pea alati nagu sädemeid välja pildus ja ta suukese värvikirjust jutumulinast üle voolama pani, oli Jensil vaeva tema mõtetest sedavõrd aru saada, et nende kohta mingile arvamisele jõuda. Mis nad kahekesi mängides iganes uut ette võtsid, selleks tuli algatus Holgeri poolt, ja algatust tuli talt nii ohtrasti, et neil vaheldusest kunagi puudus ei olnud. See meeldis Jensile, nagu Holgerile meeldis Jensi sõnakuulelik nõusolemine. Ja nõnda said sigarikarvaline mulatike ja väike valge täistaanlane lahutamatuiks sõpradeks.

See sõprus soetas Jensine Nielsenile esimesel kuul paar „perekondlikku" pahandust. Kui ta oli lootnud, et temale ja ta lapsele endises korteris osaks saanud sõim Jensikese meelest uues ümbruses ununeb, siis ta eksis. Jensi peakesesse oli halb sõna, mille tähenduse ema talle oli seletamata jätnud, tallele jäänud, ja ühel õhtul teretas poisike, kes posase näoga poolpimedas toas istus, teda sõnadega:

„Ema, ma tean nüüd, mis on lits!"

„Aga Jens —!"
„Litsi juures käivad mehed magamas — ta on ropp naisterahvas."
„Issand jumal, kes sulle — —"
„Ema, sa oled lits!"
Jens oli põrandalt üles tõusnud. Ta seisis keset tuba, käed selja peal, ja vahtis oma selgete, teravate linnusilmadega, mille läige videviku ära võitis, ema poole üles.
Viimane ei lausunud tükil ajal musta ega valget. Ta nägu jäi nii kinniseks, ta vaade nii varjatuks, et Jens tema mõtted mujal arvas viibivat, mispärast ta oma viimast lauset iseäralise trotsiva võidurõõmuga kinnitas:
„Oled jah! Oled jah!"
Jensine Nielsen viis poisikese tõrkuvat kätt pidi lähema istme juurde, toetas enese selle peale maha ja tõstis Jensi sülle. Tema pead paitades, ta otsaesist suudeldes, ta põske oma põse vastu vajutades küsis Jensine hellalt, meelitavalt, peaaegu paluvalt:
„Kes sulle nõnda ütles?"
„Ma ei tea."
„Kuidas, Jens, — sa ei tea!"
„Ma ei mäleta."
„Tuleta meelde, Jens!"
„Ma ei ütle!"
„Miks siis, Jensike, miks sa ei ütle?"
„Ei ütle!"
Ema vaikis. Tema võõrastus ei olnud mitte väga suur, sest vahetevahel ilmsikstulev trotslik jonn Jensi loomuses oli talle tuttav.
„Aga kui ma sulle vitsu annan?"
„Ei ütle siiski."
Jensine laskis ta põlve pealt maha. Kauemini ei püüdnud ta tema sisse tungida; ta lootis teisel teel eesmärgile jõuda. Tehes, nagu ei paneks ta teda enam tähelegi, võttis Jensine kübara peast, ülejaki seljast ja läks tagatuppa, ust enese järel koomale tõmmates. Sinna jäi ta vagusi istuma. Pikk vaikus tekkis mõlemas kambris. Kuulda oli ainult ema ohkamist ja paarikordset köhatamist.

Jens kõhkles ja kõhnitses ahju suu ees mõne aja, sügas pead, sosistas endamisi, maalis ahju ilustisi näpuotsaga järele, kimbutas prussakat seinal ja nihutas enese siis mitmesugustel ringteedel tagatuppa. Rasi kergesti ema põlvede peale pannes küsis ta:
„Mis sa talle teeksid, kui ma ütleksin?"
Kes see ometi peaks olema, et ta tema eest nii väga kardab? mõtles Nielseni-neiu, ja vastas pärast vähest arupidamist:
„Ei ma teeks talle midagi."
„Kas sa teda ei lööks?"
„Lööks? — Ei."
„Ega karvustaks?"
„Ei."
„Aga sa kaebad ehk tema mammale?"
Jensine peas hakkas koitma, ilma et ta oma aimdust hästi oleks uskuda suutnud. „Ei ma kaeba ka tema mammale."
„Noh, Holger ütles mulle, mis lits on."
„Pisike Holger? Kuidas tema seda teadis?"
„Ta — ta teab kõik! . . . Ei," parandas Jens ennast ruttu, „ta küsis suurte inimeste käest . . . Calliseni Julie ütles talle."
Jens täiendas oma ilmutust ema lähemate pärimiste peale, nii et sellest järgmine uurimislooke välja tuli: Jensike küsib oma väikeselt südamesõbralt, mida taske sõimusõna tähendavat. Holger ei tea. Nähtavasti pahandab see viimast, haavab tema auahnust. Ta lubab seda Jensile „pärast" öelda — „kõige hiljem õhtuks". Jens näeb teda siis uulitsal suuremate poiste ja tüdrukutega juttu sobitavat. Aga teda naerdakse välja. Küsitavad ei tea kas isegi selgemalt musta sõna tähenduslikku tuuma või ei pea nad pisikest põnni seletuse vääriliseks. Õhtu eel asub nupukas mulatt lihunik Calliseni tüdrukule, kes pesukööjis peseb, sõbralikult külge. Ta ajab temaga laia juttu kõiksugustest maailmaasjadest, sest vana Julie, arukese poolest pisut napakas, kõneleb lastega nagu vanainimestega, ja üksinda olles räägib ta kassi, koera või puuhalugagi. Kuidas nüüd väike keeleuurija uuritava sõna muu seas kõnesse võtab, jääb

teadmatuks, aga Jens, kes sõbrale järele on hiilinud, kuuleb, kuidas Julie suuke kõlbelise pahandusega hüüab: „Kuule aga kuule jõmpsika suud! Lits on ropp naisterahvas, kelle juures mehed magamas käivad! Ära sa nii rumalat sõna enam suhu võta!"

Holger saagiga jooksu! Ukse ees põrkab ta Jensiga kokku ja teatab talle võiduröõmul, mida teine isegi juba kuulis. —

Ema pidas Jensi vastu sõna: ei ta võtnud Holgerit ise vastutusele, ei läinud ka tema mammale kaebama. Sündmuseke mõjus aga temale nõnda, et ta paaril esimesel kuul ühtegi öösist külalist uude korterisse ei toonud, jah, õhtutel üldse väljagi ei läinud. Kuid kolimine oli kulu nõudnud, Jensi uued saapad ja ülikond maksid mitu krooni, laenukassas ootasid mõned pandid intresside maksmist ja vabrikus muutus ajutine tükitöö jälle halvasti tasutavaks päevatööks. Ei olnud midagi parata — Jensine Nielsen puges, kui pojuke oli magama pandud, jälle uulitsale. Mitu ööd tuli ta tühjalt tagasi; siis, ühel laupäeva-õhtul, ehtis ta ennast riiete poolest paremini, ülendas oma näojumet punase pulbriga, ja nüüd oli tal õnne. Ta tõi vanaldase, vagusa ja üsna kaine isanda kaasa, kes aga naeratades suure pudeli kollast viina taskust tõmbas, kui neiu Nielsen lambi põlema oli süüdanud.

„Tahaksin teiega laupäeva õhtut pühitseda, preili," tähendas ta viisakalt oma põriseva bassihäälega, „mu eit pahandas mind kodus."

Vaevalt oli väike Jens, keda mõlema tulek unest oli äratanud, võõra häält kuulnud, kui ta nagu ette kavatsetud nõu järgi vihast meeleavaldust alustas.

„Mees, mine ära!" hakkas ta voodist karjuma, „mees, mine kohe ära!"

Jensine külaline sai üsna kohmetuks. „Ma ei teadnud, preili või proua, et teil —"

„Ärge pange teda tähele," kuulis Jens ema ütlevat, „unise lapse jonnakas tuju! Küll ma ta varsti vaikseks saan."

Kuid sellega valas ta ainult õli Jensi tulde. Poiss pistis ulguma, jalgadega trampima, sõimama, ja kui ema talle meelitades ja musutades karbikese komp

vekke pihku surus, viskas ta selle patsti põrandale. Tema üleannetus ulatus lõpuks nii kaugele, et ta voodist välja ronis, vaheukse lävele ilmus ja nüüd sealt võõrast meest kõige valjusega ära hakkas ajama. Särgiväel, põsed voolavais pisarais, parem käsi ähvardavalt üleval — nõnda seisis ta kohkunud külalise ees, kes ei teadnud, kas kahmata kübara järele või jääda paigale. Võõras tegi siis katset sõbrustamisega ja pakkus talle raha. Jens lükkas raha põlastava käeviskega tagasi. Kui vaenlane teda sülle tahtis tõsta, põgenes ta pimedasse tuppa ja sängi tagasi, kus ta kauakestvasse nutuhoosse sattus. Viimaks küsis ta emalt juua. Ema pilgutas külalisele silma, valas viinapudelist õlleklaasi pooleli ja jootis märatsejat magusa liköörіga.

Nüüd tuli rahu majasse. Märatseja jäi magama nagu nott.

Kui ema võõraga voodisse heitis, riivas ta pilk tummaks tehtud rebelli[1]. Selle kahvatanud põskedel siretasid veel mõned hõbedased mässuviha piisad.

NELJAS PEATUKK.

VÄIKE JENS NIELSEN KÄIB KOOLIS.

Muidugi ei näinud pisike kiusupunn asjale põhja — seks oli ta liiga noor. Teda haavas ainult, et tema ema vastu oli lugupidamatust üles näidatud. Ja et need võõrad mehed, keda ema endale külalisteks tõi, selleks põhjust andsid, siis püüdis ta neid põhjuseandjaid, kellega ta pealegi ema õrnust pidi jagama, ära peletada. Et emal raha tarvis oli, seda ta mõistis, ja et võõrad mehed emale raha kinkisid, sellega oli ta nõus. Aga et nad ema juures magamas käisid, mis emale sõimunime tõi — nime, mida teistel emadel ei olnud, selle nähtuse vajadus ei mahtunud Jensile kuidagi pähe. Miks ei võinud nad emale raha anda ilma temal külaliseks ja tema juures magamas käimata?

[1] Vastuhakkajat. — *Toim.*

Asjamõiste, nagu see Jensi ajus asus, tuli järgmisel päeval kuuldavale, kui ema talle öise üleannetuse eest manitsevaid etteheiteid tegi. Poisike, kelle pea joodud alkoholi tagajärjel terve hommiku valutas, alustas sellest hoolimata emaga kräbedat vaidlust.

„Aga Holgeri isa on ka surnud, aga tema emal ei käi külalisi —"

„Kust sa seda tead?"

„Ma küsisin Holgeri käest."

Jensine pani käed risti. „Holgeri emal on enam raha kui minul," ütles ta siis.

„Kas ta rohkem teenib kui sina?"

„Ei, aga ta saab raha ka kuninga käest."

„Kuninga käest? Kas siis kuningas käib tema juures magamas?"

„Ei. Holgeri isa teenis kuningat, ta oli politseinik, ja selle eest annab kuningas nüüd Holgeri emale raha."

„Kas minu isa ei teeninud kuningat?"

„Teenis küll, aga väga vähe aega — ta oli ainult soldatiks. Minule kuningas raha ei anna."

„Aga kui kuningas Holgeri emale raha annab, kuid tema juures magamas ei käi, miks siis sinu külalised sulle muidu raha ei anna?"

„Ma ei tea, Jens," — ema hõõrus kihelevat otsaesist — „nad ei anna —"

„Kas sa oled nende käest küsinud?"

„Jaa — ei — —"

„Siis küsi ometi! Aga ära too neid siia! Ma ei taha, et meister Andersen ja meister Olsen — —" Ema mattis ta suukese käega kinni, aga sõrmede vahelt kuuldus siiski veel: „— — sind ja mind litsiks — —", mispeale ema ta nilbe suu oma pakitseva rinna vastu tummaks muljus.

„Ma tean, Jens, et nad ei anna, — ma tean seda kindlasti . . . Sina aga — sa peaksid rahul olema ja vait . . . Sa ei tohiks emale mitte nii palju pahandust teha ja teda piinata, emal on muidugi raske küllalt . . ."

Jensine hääles oli midagi, mis pani poisikese kuulatama. Oma pead tema käte vahelt vabastades vaa-

tas Jens emale uurivalt silma ja küsis tooniga, millest oli võitlusehimu oli kadunud:

„Kuidas pean ma siis olema?"

Seega oli pind kokkuleppimiseks sile.

Nende vahel sobis mõistlik kompromiss. Jens lubas öösisi rahatoojaid kui paratamatut halbust jälle sallida ning ühtlasi iga inimese, isegi Holgeri vastu nendest suud pidada, sest kui neist majas ei teatud, siis polnud nende pärast ka naabrite poolt sõimu karta. Ema seevastu andis tõotuse mitte enam külalisi kaasa tuua, kes ühel või teisel kombel väljakannatamatuks võiksid saada, nagu see, kellele Jens toona õigusega ropu looma nime oli andnud.

Ja nõnda elati endist viisi edasi.

Vägevam kui kõik vastikused ja õudsused, vägevam kui kartus kaasinimeste lugupidamatuse eest oli kummalegi brutaalne teadvus: sa tahad süüa ja oma ihu katta — sa tahad elada! —

Neiu Nielseni alaline püüe oli olnud mõne korrapärasema meesterahvaga kestvamat ainuühendust leida, et sel kombel — puhtama elu kõrval — politsei varitsemise ja nakkushaiguste eest enam hoitud olla, sest et mehelesaamise lootus, see visa võsuke iga naisterahva hinges, ka tema põue põhjas veel täiesti polnud kuivanud. Kuid nii ühel kui teisel sihil murdis õnn talle ikka jälle truudust. Varemail aastail oli ta kord kaheksa kuud ühe lese isanda päralt olnud; aga isand võttis uue emanda — ja ajutine naine oli lahti lastud. Siis pidas teda üks naisemees pool aastat, tüdis temast ära ja valis ilusama. Keegi poissmees tegi Jensinele kahe aasta eest üsna kindlaid võtmislootusi, pettis teda aga, kui ta mõne kuu tema ööd tasuta oli raisanud. Nõnda sattus neiu Nielsen oma ihuga ikka jälle avalikule müügiturule ja kannatas aegamööda läbi kõik säherduse elu õudsed tagajärjed.

Paaril korral kimbutas teda politsei. Ta pidi öö vahijaoskonnas mööda saatma. Ainult meeleheitlik salgamine ja vabriku töötäht päästsid ta järgmisel hommikul avalikkude naisterahvaste kirjast. Siis tulid ajad, kus ta oma palganatukesest tähtsa osa nädalate ja

kuude kaupa pidi arstile ja apteekrile viima, kuna väike Jens kodus rohkem kõhutäite järele nuttis ja ta ise töö juurde ära oli nõrkemas. Mõni kuu peale seda, kui ta Nörrebrost Vesterbrosse oli kolinud, tabas teda jälle üks haigus, mille räpast ja rasket ravitsemist ta terane laps vastiku võõrastusega pealt vaatas. Jens nägi ema iga õhtu oma ihu paljastavat, mis punaste täpikestega oli kaetud, ja kord ühte, kord teist liiget ning kehakohta järgemööda porisarnase, halvasti lehkava võidega kõigest jõust hõõruvat. Täna hõõrus ta ühte, homme teist käsivart, ühel õhtul pahemat, järgmisel jälle paremat reit, siis sääremarju, siis rinda, siis selga, kuni ta uue järjega käsivartest jälle peale hakkas. Kui ta tükk aega higistades oli töötanud, tõmbas ta poriseks ja haisvaks nühitud ihu peale kõige nadisema pesu, mis seestpidi muidugi mustaks määrdis. Siis kuristas ta mitu korda suud ühe rohuga, sest muidu tulevat tal hambad suust ära, nagu Jens teda Ellen Knudsenile kuulis tähendavat. Krokodill hakkas nimelt emal abiks käima. Ema väsis hõõrumisest juba teisel nädalal ja selga ei saanud ta üldse korralikult hõõruda. Nüüd töötas vahva Ellen, vanad nahkkindad käes, ema tõbise ihu kallal. Varsti ilmus haigele suur haav kurgulakke, mis nõudis iseäralist rohitsemist. Ema võidis haava ühe salvi ja veel ühe rohuga, misjuures tal silmad vesiseks läksid ja läkastus peale tuli. Seejuures käis ta päev päeva kõrval töös, ehk ta küll nõrkuse pärast vaevalt jalul suutis seista.

„Ära neetud olgu nad kõik — kõik!" hüüdis ta nutuse vihaga Elleni vastu ning raputas oma porimusta käsivart uulitsa poole, ja teine kord ähkis ta hambaid kiristades: „Kui ma nende sigarid nüüd ära mürgitan — paras, paras neile!" —

Pärast seda erutavat haigust püüdis Jensine Nielsen oma kardetavast kõrvalteenistusest vabaneda. Selle asemele nõutas ta endale ühest ärist õhtuteks kodust sigari- ja paberossitööd, nii halvasti kui seda ka tasuti. Heameelega oleks ta väikese Jensi, et Rasmusseni-eidele makstavast valvepalgast pääseda, ühte väikelaste hoidlasse pannud, kust laps oleks maksuta

ka sooja einet saanud. Aga sellekohane katse läks tal luhta, sest hoidlad olid ühe kristliku heategeva ühingu asutised ning võtsid sinna ainult niisuguseid hoiualuseid vastu, kelle vanemad eestseisuse uurimisel „laitmata elukommetega" leiti olevat. Siiski ajas neiu Nielsen, oma tööpäeva kuni hilise ööni pikendades, uuel alusel läbi. Kuid see võis ainult teatava aja kesta. Laps kasvas suuremaks, ta tarvidused tõusid; siis jõudis kätte kooliaeg uute kuludega. Lugu lõppes sellega, et Jensine kolmveerandi aasta pärast jälle pidi endise tulusama ööteenistuse järele ringi vaatama.

Kooliskäimisega algas väikesel Jensil õnnelik põli. Juba ammugi oli ta sellest suurest elumuutusest und näinud ja torkivat kadedust tundnud, et see Holger Rasmussenile, tema südamesõbrale, pool aastat varemini kätte jõudis. Mida varjas päratu suur paljuaknaline maja Istedgades, kuhu nad nüüd, nahksed tarkusepaunad seljas, iga päev seltsis käisid, oma paksude müüride taga, see kõik täitis väikest Nielsenit võimsate tundmustega. Laiad trepid, otsata pikad vahekojad, kõrged, laudadega täisreatud õppesaalid, ilmatu hoov kõiksuguste turnimisvärkidega — Jensi süda paisus uhkusest, et nüüd ka tema pisitilluke isik kõiges selles laiuses, pikkuses ja kõrguses täie õigusega tohtis viibida ja liikuda. Tõsised välkuvate prillidega kooliõpetajad, kelle paljad vurrudki juba aukartuse peale ajasid ja kelle lagedate peade ümber Jens nägi pühalikku tarkusekuma helkivat, — nende silm langes nüüd ka pisikese põnnikese peale Danebrogi uulitsa hoovipealsest majast, ja nende suu nimetas ka tema seni nii tundmatut nimekest! Klassitoas valitses õppetundidel see saladuslik miski, mis eraldab pühapäeva argipäevast; ta tungis õhuga Jensi ninast ning valgusega tema silmadest sisse ja pani ta põuekese palvetama. Isegi Erikseni-härra läikiv valge krae ja Svendseni-härra ilusasti viksitud saapad olid olulised osad sellest meelivangistavast pühadusest. Ja Jensikese lugemis- ja kirjutamisraamatud, ta tahvel ja krihvlid, ta sulg ja pliiats, kogu ta tore seljakott — nad kõik hingasid välja silmaga nähtavat,

ninaga nuusutatavat, käpuga katsutavat tähtsust ja lugupeetavust. Jens ei saanud esimestel kuudel aru, kuidas Holger Rasmussen ja paljud teised võisid vallatada ja koerustada keset seda tõsidust ja aulikkust, millest kool on tehtud. Jens nägi neid tunni ajal naervat, üksteist kraapavat, ja vahel lendas paberist tuvikegi üle laudade. Siis turtsuti valjusti. Holger Rasmussenil oli kord koguni riivatu julgus härra Vadsbyle tagantjärele keelt näidata, kui see klassist välja sammus. Väikesel Nielsenil seisis suu ammuli võõrastuse pärast.

Iseäranis sügava mõju alla vajutas aga Jensikese meeled hommikune palvetunnike heliseva laulu ja müriseva orelimänguga. See oli midagi, mis teda vaheldumisi sulatas ja tarretas, mis tal kord vee silmast välja võttis ja siis jälle põue kuiva kuumust täis ajas. Mida seal lauldi ja sõnuti, seda ta ei mõistnud, aga kuidas seda tehti ja millega seda ehiti, see oli määratu ilus! Nii ilus oli see, et Jens ei väsinud kodus seda emale kiitmast — mitu päeva järgemööda ikka jälle uuesti. Aga veel enam. Jens ütles emale, kui ta esimese nädala koolis oli käinud, laupäeva õhtul:

„Kuule, ema, miks meie ilmaski kirikus ei käi?"

„Kirikus?" vastas ema. „Mul on nii vähe aega."

„Aga homme lähme kirikusse, eks?"

„Miks siis?"

„Ma tahaksin veel suurema oreliga laulda ja palvetada kui koolis," vastas Jens hinge põhjast.

„Sa võid ju ka üksi kirikusse minna."

„Ei, ma tahan sinuga."

Ja järgmisel hommikul viis ta ema, et temaga oma õnne jagada, Matteuse kirikusse.

Aga varsti ei leppinud ta enam ka väheldase Matteuse kirikuga. Edaspidi käis ta emaga ja üksi aina suures kuulsas Naiste kirikus, millel olid veel vägevam orel ja koorilaul.

Üldse hakkas meelsusepuu, mida kool on pandud noortesse riigikodanikesse istutama, väikese Nielseni hinges usuliste juurte poolest varaselt võrsuma. Esiotsa nõidus teda ainult usuliste talituste müstiline väline luule, siis sigis selle kõrvale hiljem, kui ta

oskas juba lugeda ja suutis mõtteliselt seedida lugemist ning suusõnalist õpetust, veel vangistav sisuline romantika. Tema vastuvõtlikule vaimule ning hingele, mille jõudusid tume lapsepõlv polnud jaksanud murda, avanes koolis seniaimamatu uus maailm täis põnevat sündmuskirjut võitlust selle vahel, mis hea ja kästud, ning selle vahel, mis kuri ja keelatud pidi olema. Raamatutähtede seest ja kooliõpetaja suust kasvas väikese Jensi sisemise silma ette üks elatanud isa, kellel oli lugemata palju lapsi. Isa ainus ülesanne oli lapsi armastada ja nendele head teha, laste alaline püüe — kurja teha ja isa kurvastada. Isa oli neid küll targasti õpetanud, kuidas nad pidid olema ja elama, aga sellest ei hoolinud lapsed midagi. Kõik isalikud karistused kuni ülemaailmse uputuseni, millest üksainus perekond eluga pääses, jäid asjatuks, ja lugu läks pärast seda ikka veel hullemaks. Isa oleks võinud üleannetuid maa-alusesse tule- ja tõrvaauku tõugata, kus nad viimseni hukka oleksid saanud, aga ta ei raatsinud seda teha, nii armsad olid nad temale ikka veel. Nüüd mõtles isa oma heldusses imeliku nõu välja, kuidas lapsi kurjusest välja aidata. Ta saatis oma ainsa hea poja, kes tema juures üleval elas, all asuvate hukkaläinud laste juurde, et see neile veel kord põhjalikult pähe õpetaks, kuidas nad peavad elama ja kuidas mitte. Aga mida tegid üleannetud? Nad sidusid õpetaja kinni, piinasid teda ja poosid ta viimaks risti! Nii kurb kui vana hea isa selle uue nurjatuse üle ka oli, ei tõuganud ta lapsi ometi mitte hirmsasse hukatuseauku, vaid lubas nendega ikka veel kannatada, sest ta oli tähele pannud, et mitmetele neist oli tema hea poja õpetus siiski pähe hakanud. Kuna ta selle hea poja jälle ellu äratas ja enese juurde tagasi kutsus, seadis ta tema asemele pahurate laste hulka uued alalised õpetajad ametisse, nimelt kiriku- ja kooliõpetajad. Need peavad patustele lastele nüüd maast-madalast kuni surmatunnini ühtelugu headuseteed juhatama, ja kes ka nende juhatusi mitte tähele ei pane, need lähevad pärast surma armuta tule- ja tõrva-auku — ei ole enam midagi parata.

Hea isa ja vastaste laste lugu aga kordub maa peal väiksemal määral umbes järgmiselt: Kuningas on isa, kõik taanlased tema lapsed. Muidugi on taevane isa ise kuninga taanlastele maapealseks isaks määranud, nagu ta pastorid neile maapealseiks õpetajaiks määrab. Ka kuninga alaline mure on oma lastele head teha; selle üle peab ta oma valitud abilistega hommikust õhtuni aru ja küsib taevase isa käest head nõu. Ta kaitseb oma lapsi vaenlaste eest ja kannab hoolt, et neil oleks teenistust ning leiba ja töö tegemiseks rahu. Aga või siis kõik lapsed kuninga head tahtmist mõistavad ja tema isalikust hoolekandmisest tänulikult lugu peavad! Ei, nende seas on vastaseid, kes kuningat ja tema kallimeelseid abilisi rahulolematusega alatasa pahandavad. Enamasti on need rahutud nurisejad niisugused lapsed, kes patust kadedust seeüle tuhnevad, et mõnedel on rohkem leiba ja riiet kui nendel. Nad sõgedad ei pane tähelegi, et taevane isa, kelle käest kõik vara tuleb, seda igaühele tema väärtuse järgi on jaganud ja seega ainult õigust teinud — õigust, mida kuningas ja tema abilised ei tohi rikkuda ega rikkuda lasta. Muidugi ei ole säärased kiusupunnid väärt, et nad jumala ja kuninga laste nime kannaksid ja et Taani isamaa püha pind neid kannaks, ja kui jumal ja kuningas neid karistavad, siis sünnib neile ainult, mis nad ära on teeninud.

See kõik oli väikesele Jens Nielsenile selge nagu allika vesi. Seepärast ei kulunud tal palju peamurdmist, et otsusele jõuda, kumba lasteliiki e n d a isikukest paigutada. See isikuke pidi, sest et tal nii vähe leiba ja riiet oli, hoopis madala väärtusega olema; et taevase ja maapealse isa armupäikesed ka tema peale paistsid ja isamaa püha pind ta jalgade alt ära ei nihkunud, siis võis ta paik ainult tänulikkude laste kõige tänulikumas tipus olla.

Nõnda otsustas väike Jens Nielsen, kelle anne, järjekorraliselt mõelda, juba varakult ilmsiks tuli.

Aga sellest ei olnud veel küllalt, et ta loetud ja kuuldud õppelugude üldisest sisust endale sündsa meelsuse kätte järeldas, vaid Jens pidi, kui ta õige

kristlik-monarhistlik isamaalane tahtis olla, tähtsama teadusevara, mis tema meelsusele õpetuslikuks aluseks oli, ka ilusasti sõna-sõnalt pähe õppima. Seda nõudsid mõõduandvad meelsuseõpetajad järeleandmatult, „sest õige ratsanik peab hobuse külge kinni kasvanud olema", nagu rektorihärra Vadsby kardetud juhtsõna käis. Härra Vadsby võis sulle palju andeks anda, vahel sedagi, et sa tema „kirbukraapimist" naersid ja talle tagantselja keelt näitasid; aga kui sul õndsa Lutheri viis peatükki, tarvilik jagu piiblisalme ja kirikulaule, suured ja väikesed prohvetid ning palju, palju muud tarbe kordadel värtna pealt haspli peale ei olnud ajada, siis ei tundnud ta süda andeksandmist ja su haledad pisarad langesid nagu hülge selga. Piiblilugusid võisid küpsemas eas küll omade sõnadega ette kanda, aga et õpiraamat oli rektorihärra kirjutatud ja sa tema vastu ometi ei osanud jutustada, siis said muidugi halva numbri, kui säärasele libedale teele sattusid. Niisama põhjalik ja piinlik-hoolas kasvataja oli härra Oluf Svendsen, kes muu seas isamaa ajalugu õpetas. Kes härra Svendseni põrmussemuljuva põlguse alla ei tahtnud langeda, kes tema silmas lootuseta lollikeseks ei soovinud kokku kahaneda, sel pidid Taani riigiisad Vanast Gormist peale kuni Kristian IX-ni tarvilike sündimis-, suremis-, kroonimis-, valitsemis-, sõjapidamis-, lahingulöömis- ja paljude muude aastate ja kuupäevadega nagu üks-kord-üks kerilaual olema; härra Svendsen ei kinkinud sulle ainustki Kristiani üheksast Kristianist, ainustki Frederikki seitsmest Frederikist, ei ainust Knutti kuuest Knutist, ei ainust Eerikut, Valdemari, Kristoferi kuuest Eerikust, neljast Valdemarist ja kolmest Kristoferist; ei kinkinud ta sulle arvudes Harald Blaatandi ega Svend Gabelbarti, ei Magnus Head ega Knut Püha, nagu ta sulle kõik kroonimata kangelased, kes kuningatel Taani ajalugu olid aidanud teha — ja nende hulk ei olnud isamaa õnneks väike —, kõiksuguste tähtsate tähtaegade poolest kinkimata jättis. Ainult härra Abel Eriksen, kes Istedgade rahvakooli kasvandikele taani emakeele ja kirjanduse iludusi avas, esitas päheõppi-

mise kohta pisut kasinamaid nõudeid. Kuid nii palju tuulekindlat hoiuruumi pidi õpilaste nupukestes temagi jaoks olema, et sinna grammatika reeglite kõrval vähemalt nimekamate rahvuslikkude luuletajate patriootilised salmikud, mida mitte just vähe ei olnud, täht-tähelt tallele mahtusid. Muidugi täitsid niihästi härrad Eriksen ja Svendsen kui ka rektorihärra Vadsby ainult riikliku kooliülemuse pedagoogilisi määrusi, aga kiiduväärt oli see hoolsus ja agarus, millega nad neid täitsid.

Mis nüüd nende tänulikusse õpilasse Jens Nielsenisse puutus, siis oli taevaisa tema tähtsamad ajurakukesed paraku kogemata ära vahetanud: Jensile hakkas pähe, mis talle pähe ei tarvitsenud hakata, ja talle ei hakanud mitte pähe, mis talle pähe pidi hakkama. Jens tundis suurt armastust iga õpiaine vastu, mis temale arusaadaval keelel midagi meelimõlgutavat ilmutas; säherdune asi jäi talle nii kujukalt meelde, et see sõnasõnalisele peast-oskamisele üsna lähedale küündis. Piiblilugude poolest võis härra Vadsby temaga siis üsna rahul olla. Iga lause polnud küll mitte härra Vadsby lause, aga ka mitte liiga teisiti. Ja sellegi puuduse tasus silmatorkav hingeline nugrisus[1], millega õpilane ülesannet käsitles, täiesti ära. Tõepoolest huvitasid ja ergutasid pühakirja imedest luhtavad luulelood, need hommikumaalise fantaasia värvikuumad, särarõõmsad õilmed, Jensikest — iseäranis esimesel uudsusel — nii võimsalt, et ta neid mitte ainult härra Vadsbyle koolis, vaid ka emale kodus hõõguval palgel ette kandis. Noormehe-eas mäletas ta ise veel selgesti, kui suurde ärevusse teda muuseas Kristuse kannatamise ja ristilöömise lugu oli õhutanud. Sügavasti rõhutult tuli ta koolist, jättis lõunasöögi peaaegu puutumata, ja õhtul leidis ema ta nutetud silmadega käsipõsekil laua taga istumast.

„Mis sul viga on, laps?"

„Need kuradi juudid!" vastas Jens nagu unest ärgates. „Kas neid ei võiks praegu veel viimseni üles puua?"

---

[1] Agarus, usinus. — *Toim.*

„Miks sa juutisid tahaksid üles puua?"

„No kuule siis, mis nad hirmsad loomad Jeesukesega on teinud!"

Ja väike antisemiit jutustas emale, uuesti sulava haleduse sisse sattudes, mis viimaks kirglikuks nuuksumiseks edenes, terve põrutava maailmatragöödia ära. Lõpuks kahetses ta elavalt, et tema mitte kuningas ei ole: ta hävitaks juudid maa pealt jäljetult!

Ka ajaloole, niipalju kui see sündmusi ja ülepea jutustavat ning kujutavat käiku sisaldas, astus Jens Nielsen, ülematesse klassidesse jõudes, lahtise peaga ja apla isuga vastu. Noorusliku õhinaga heitis ta ajalooks kutsutava kangelasromantika voogudesse ning laskis nende kobrutava ülistamisvahu enesest rõõmsalt üle uhtuda. Üldise ajaloo kõrval isamaa kuulsusrikast minevikku tundma õppides — muidugi märksa täielikumalt — võttis Jens õiglase tänu- ja uhkusetundmusega teatavaks, kui palju verist vaeva vaprad Taani valitsejad alati olid näinud, et oma truile alamaile võimalikult suurt ning vägevat isamaad lähemast ja kaugemast naabrusest kokku võita, — kuidas nad oma vahvate vägede ja väepealikutega lausateed taevast kukkunud püha danebrog'i[1] all ikka jälle välja läksid, et Rootsist ja Norrast ja Saksamaalt, varemini koguni Inglismaalt ja kaugest Eestist, oma armastatud riigile rahva, maapinna ja vallasvara poolest lisa nõutada, milleks taevane ülemvalitseja neile ajuti ka rohkesti õnne kinkis, nii rohkesti, et nad mitmed tugevad riigid — kord Inglismaa, teinekord jälle Norra ja Rootsi — tervelt Taani isamaa külge võisid liita. Muidugi kahetses Jens Nielsen südamest, et kõik need ilusad maad aja jooksul jälle kaotsi olid läinud, ja kui tubli Taani patrioot vihkas ta virgalt ahneid ja vägivaldseid preislasi, kes tema kokkusulanud isamaa küljest kõige uuemal ajal veel kaks endist Saksa maakonda, valuga mälestatud Šlesvigi ja Holsteini — kui endise võiduhiilguse viimase jäänuse — reetliku Austria abiga ära olid rebinud.

---

[1] Taani riigilipp. — *Toim.*

Et Jens Nielsen õpiainet, mis teda vaimselt nii elavalt kütkestas, härra Oluf Svendsenile koolitunnis tuuma poolest rahuloldavalt ette võis laduda, on niisama arusaadav, kui et ta härra Abel Erikseni ees kirjanduslikkude ülesannetega, mis teda sisuliselt kuidagi kaasa kiskusid, mitte jänni ei jäänud; kirjalikkude keele- ja stiiliharjutustega tõusis ta aegamööda pealegi kõige paremate õpilaste kilda. Aga samal Jens Nielsenil, kes usu, ajaloo ja kirjandusega muidu nii kenasti läbi sai, oli peaaegu kivine pea isa Lutheri katekismuse, piiblisalmide ja kirikulaulude vastu; ta oli alati karvupidi koos Svendseni-härra ajalooliste arvudega, ja härra Erikseni poolt nii tähtsaiks ja tarvilikeks peetud isamaalistest salmikutest jäi ta pähe, kõigist tuupimistest hoolimata, ikka ainult paar esimest salmi hädavaevalt rippuma. Tema võimetus arvude kohta tuli lõpuks ka veel arvutamises kaunis tülikal määral ilmsiks.

Sel lool polnud ime, et Jens Nielsen koolis väga keskpäraselt edasi jõudis. Alalised konfliktid toonIandvate õppeülematega kõige olulisemate õpiasjade pärast tegid talle raskeid tõkkeid; nad tõid talle alatisi kinni-istumisi ja igavaid koduseid karistustöid kaasa, mis temasse aegamööda nii halvavalt mõjusid, et ta õpihimu ka nende asjade kohta, mis talle muidu nii armsad olid, kahanema lõi. Et karistuste hulgas tol ajal, iseäranis kõige alamas klassis, veel ka kergemat kehalist hirmu ette tuli, millega vanemad ja närvilisemad kooliõpetajad, nagu härrad Viggo Vadsby ja Abel Eriksen, liiga kokkuhoidlikud ei olnud, siis kogus Jens Nielsen endale rahvakoolist ka üsna rohkesti mõrudaid mälestusi. Kentsakal kombel ei jäänud temale aga teiste kasvatajate sagedamad klobimised pooltki nii valusalt meelde kui noore ning kannatliku arvuteadlase, härra Parmo Boye üksainus nuhtlusakt, mis tabas Jenssi teisel kooliaastal.

See kooliõpetaja meeldis välimuse poolest Jens Nielsenile nii väga, et ta teda poolneiuliste tundmustega armastama hakkas. Säärasena, nagu härra Boye oli, kujutles Jens endale printsi või ka peaingel Gabrieli. Härra Boye oli pika sihvaka kasvuga, uhke vedrulava kõnnakuga ja selge, kõlava häälega. Tal olid nii ilusad valged käed, nii sügavsinised hellad silmad, nii õrnad roosakad palged ja nii toredad kollased vurrud maasikpunase suu ümber. Jensi uhkus Svendseni-härra igavesti säravate vikssaabaste ja Erikseni-härra lumiselt läikiva maniskikrae üle oli suur küllalt, aga palju, palju suurem oli ta uhkus härra Boye musta saterkuue üle, mis sellele nagu selga valatud näis olevat. Härra Boye õpilane olla oli Jensile iseäranis suureks auks.

See prints või peaingel kaotas nüüd ühel heal päeval kannatuse, kui väike Nielsen jälle kord ühe õige lihtsa arvutus-eksempliga toime ei saanud ja suurele koolitahvlile, millel ta oma võimeid pidi näitama, nõuta nagu vasikas uuele laudauksele otsa vahtis.

„Tule siia, sa parandamatu laiskvorst!"

Hääl, mis nõnda hüüdis, ei olnud enam inglihääl. Pealetikkuvatele aimdustele vastu võideldes lähenes punetav laiskvorst, kes eile kodus mitu tundi õnnetu eksempli kallal peakest oli murdnud, kateedri ääres istuvale kutsujale. Tumma palvega vaatas ta, nagu surma suhu sattunud hirv, tema sügavaisse sinisilmadesse. Aga juba nähvati ta sõrmeotstest nagu tangidega kinni ja peaingli pilliroog sähvis korda kolm ta parema ning korda kolm ta pahema peopesa peale soolase vuhinaga maha. Jens Nielsen oli nii ehmunud, et ta mingit valu ei tundnud ja seepärast ka karjuma ei kukkunud. Pooltuikudes, murtult kobis ta oma istmele, ja alles seal pigistas pihkudes hõõgav tuli ta silmast pisarad välja. Käsi avades ja vaadeldes leidis ta sinakate vorbikeste küljest ka piisa punast verd. Kaua tunnistas ta seda verepiiska läbi veeloori ja tema lõuga nähti lõdisevat.

Sellest silmapilgust saadik ei võrrelnud ta härra Parmo Boyet mitte enam ingel Gabrieliga, ei ka printsidega. Härra Parmo Boye ei olnud tema meelest enam ilus.

Iga kord, kui härra Boye klassi astus, käis Jens Nielseni kehast halb leitsak läbi, ja kui härra Boye tema nime hüüdis, tuksatas ta kahvatades kokku.

Jens Nielsenile oli peksupilgust midagi meelde jää-
nud: Härra Boye punane kael. See toore liha puna,
mida Jens seni Sören Folmerseni kaelal tähele oli
pannud. Sören Folmersen oli noor lihunik Ballerupi
majas. Härra Parmo Boye ja Sören Folmersen lenda-
sid nüüd ikka seltsis Jens Nielseni peast läbi, kui ta
kumbagi neist nägi. Sören Folmerseni verine põll ei
takistanud seda imelikku ühendamist. —

Õppimises oli Holger Rasmussen sõber Nielseni
pentsik vastand. Masinlik päheõppimine ei teinud te-
male mingit vaeva; paarikordse läbilugemisega sai ta
fonograafiks, mis härra Vadsbyle katekismuse pea-
tükke ja piibli salme, härra Svendsenile ajaloo arvu-
sid ja vägimeeste nimesid, härra Eriksenile isamaalisi
luuletusi ja keeleseadusi vurinal näkku pildus. Aga
automaat ei anna rohkem, kui ta sisse on võtnud, ja
automaadi avab ainult teatava suurusega rahatükk.
Holger oli aher igas õpiasjas, mis talt mõttelist ise-
tegevust, vaimset lisaandmist ja kombineerimist nõu-
dis, ja küsimised, mida ta vastusega ühes pähe pol-
nud õppinud, jättis ta ilusasti vastamata. Seevastu oli
ta kuningas arvude vallas, väike geenius matemaati-
list liiki ülesannetes, juudilik nupumees iseäranis
peast-arvutuses. Millegi muu pärast ei kadestanud
sõber Jens teda nii väga kui selle hiilgava ande
pärast, millest ta ise nii lage oli.

Holger Rasmusseni käsi oleks koolis tema fono-
graafiliste omaduste tõttu kahtlemata hästi käinud,
paremini kui „puupea Nielseni" oma, kui ta oma asja
halva käitumisega poleks rikkunud. Ülem kõigest
tarkusest oli talle koerus. Kooli pühadusest ja kasvata-
jate aukõrgusest ei teadnud see metsik poolmurjan
midagi. Paharet ise näis tema kautšukkehas siputavat,
ta välkuvatest silmadest irvitavat, ja põrgulist ei
suutnud sealt kogu koolikolleegiumi bambused välja
rohitseda. Igas klassis heitis Rasmussen esimesest päe-
vast peale poogameeste pealikuks, ja naljalt ühtegi
atentaati õppeasutise tõsise ja kõlbla korra vastu ei
pandud ilma tema juhtiva kaasabita toime.

Nõnda näiteks oli Vadsby-härra kuulus „kirbukraa-
pimine" tema leidus. Härra Vadsbyt kiusas vahel

mingi närviline või ka jooksvataoline viga, mis teda
äkitselt kuube ja vesti sundis lahti tegema ning pahe-
mat rinnakülge sõrmenukkidega ägedasti hõõruma.
Seejuures tulid ta pikad kollased ülemised hambad
nagu kahjurõõmsal itsitamisel nähtavale ja ta otsa-
esise üle langes üksik hall juuksesalk, mis hõõrumis-
võbinal elavalt kaasa värises. Nähtus oli laste arust
naermisele kõditav, aga alles väikese mulati sele-
tus — rektorihärra kraapivat kirpe — tegi vastuseis-
mise sellele kõdile täiesti võimatuks. Vaevalt hak-
kas Vadsby-härra vestinööpe lahti kiskuma, kui juba
terve klass turtsus, sest igast peast sähvis kirbu-
kraapimiskujutlus läbi. Ent varsti ei vahitud kraapi-
mise puhul enam härra Vadsbyt, vaid Holger Rasmus-
seni. Holger oli kraapimise ära õppinud ja toimetas
seda härra Vadsbyga võidu. Muidugi kaasõpilaste sel-
gade varjus. Ta tegi seda väga loomutruult, just
samasuguse tapahimulise naerunäoga, ja ka tudisev
juuksetukk ei puudunud ta näo peal. Isegi Jens Niel-
sen, see pai laps, ei suutnud seesugusel korral vin-
gerdama sundiva naeru vastu võidelda.

Härra Abel Eriksen päris Holgerilt nime „Lõõts".
See kooliõpetaja oli nimelt väga lihav ja kõhukas,
mispärast treppidest ülestulemine ta elavalt lõõtsu-
tama pani. Seejuures jäid ta tugevad punased mokad
hingepuhangute tõukel tükiks ajaks naljakalt puri-
sema. Ka seda kooliõpetajat etendas väike tõmmu
näoga näitleja kaasõpilaste suureks lõbuks meister-
likult. Aga veel puudus tal härra Erikseni iseärasus-
test midagi. Härra Eriksen võis oma peanahka liigu-
tada. Kui ta mõttesse jäi, luges või midagi hoolega
vaatles, siis tõmbas ta peanaha kuni poole otsaesiseni
maha; naeris või vihastas ta aga, siis nihkus ta imelik
„skalp" nii kaugele tahapoole, et juuste piirivööt keset
pealage tõusis. Selle siiliomaduse kätteharjutamise
kallal nägi Holger Rasmussen kaua vaeva. Aga kui
ta oma kunstiga viimaks ette astus — ta andis vahe-
tunnis kateedril päris etenduse —, siis oli see ka
täielik — ei, enam kui täielik. Sest mulatikese must-
villased juuksed ulatusid peanaha veeretamisel pea-
aegu kuni ninani eest ja peaaegu kuni kukla-auguni

tagant maha. Etendust täiendas ta mokapuristamisega ja järeleaimatava järsu, kareda kõnelemisviisiga, nii et härra Abel Erikseni karikeeritud miniatuurkuju kõhtusid vabistaval sarnasusel kateedril seisis.

Aga Rasmusseni-emanda lootusrikas võsuke ei olnud mitte ainult näitleja, vaid ka akrobaat. Ta võis õhus kukerpalli lüüa, jalad kaela taha vaheliti panna, oma kehast tagurpidi rõnga teha ja nõnda üle õue loogelda. Kui härra Parmo Boye kord oma uhkel elastsel sammul klassist oli välja minemas, tõusis äkki suur naerusumin. Ümber vaadates nägi ta oma kannul sirgelt käte peal kõndivat inimesekest.

See oli muidugi Holger Rasmussen. Nähtavasti püüdis ta võllaroog oma auväärt kasvataja printslikku kõnnakut pilgata. Viha pärast punane, kahmas härra Boye tema järele. Aga lähedal seisis aiapoolne aken lahti, tume kera lendas sealt välja ning härra Parmo Boye tõmbas käe tühjalt tagasi.

VIIES PEATÜKK.

HANS KASPAR JEBBESEN.

Mida suuremaks kasvas laps, seda ettevaatlikum ning peitlikum püüdis olla neiu Nielsen oma kõrvalise teenistusega, iseäranis sest ajast peale, kui Jens hakkas koolis käima. Tema esimene samm selles sihis oli, et ta mõlemad voodid ruumiliselt eraldas. Ballerupi majas oli nende tagumine kambrike pisem; see jäi ööseks üksnes Jensile. Oma sängi paigutas ema suuremasse tuppa, vana koitanud sohva asemele, millele ta välisukse kõrvale nurka kitsiku koha leidis. Ühtlasi harjutas ta Jenssi kinnise vaheukse taga magama. Kuna ta temast ikka hiljem üles jäi oma koduseid talitusi toimetama või rahalist kasutööd tegema, võis ta väljas käia ja vagusa külalise kaasagi tuua, ilma et see magavale lapsele teatavaks sai. Jensine hakkaski ainult vagusaid ja kaineid võõraid koju tooma; muidu tuli ta parem üksinda tagasi ja keeras lambivalgel veel mõne tosina sigareid, kui

tal mitte korda ei läinud meesterahvast leida, kellel omalt poolt korter oli pakkuda. Sel puhul püüdis ta hommikul võimalikult enne Jensi ärkamist koju jõuda.

Siis korraga, umbes aasta peale poja koolipanemist, läks Jensine Nielsenil õnneks oma elu natuke tervendada ning kergendada.

Ühel pühapäeval — vist küll esimest korda päise päeva ajal — tuli Jensi emale üks meesterahvas külaliseks. Jensile oli ta täiesti võõras, aga ema võttis teda vastu nagu head tuttavat ja — nõnda näis vähemalt Jensile — nagu tuttavat, kellega ta alles eile või mõne tunni eest koos oli olnud.

„Vihmavari torka siia! — Või juba jälle sajab! — Kui märjad su vaese jalad on! — Oota, ma aitan." Ja ema aitas külalise palitut maha tõmmata; ta liikumised olid nobedad, nooruslikud. — „Siia istu, Hans Kaspar, siia!"

Külaline ei olnud veel sõnagi lausunud, ta nohises ainult valjusti, ja kuna ta aeglaselt sohva peale maha vajus, mille vedrud ta all nurisedes ägasid, ja oma jõheldased jalad sirgu ajas, heitis ta pilgu laisalt, aga sõbralikult väikese Jensi poole, kes teda tunnistades vaheukse lävel seisis.

„See on härra Jebbesen — tule, tereta teda, Jens!" kutsus ema, ja nagu kardaks ta, et poiss tõrgub, tõi ta tema kättpidi, nagu rõõmsal naerul, härra Jebbeseni juurde.

See laskis Jensi käe oma niiskest peost läbi libiseda, irvitas lahkelt, tegi nohina vahele ettevalmistava „mmhh" ja ütles siis umbse, roostetanud häälega:

„Kae, suur ja viks jõmpsikas! — Ja Jens nimi! — Mul on õepoeg, ka selle nimi on Jens. — No kuidas su käsi ka käib, Jens?"

Jens sosistas midagi vastuseks.

„Soo—mmhh! Ja koolis — kas oled koolis ka virk?"

Nüüd ei vastanud Jens midagi, aga härra Jebbesen leppis ka sellega ja küsis edasi, nagu oleks ta vastuse saanud:

„Soo — mmhh! Ja viisakas? — kas oled koolis ja ema vastu kodus ka ilusasti viisakas?"

Kui Jens jälle vaikis, käis härra Jebbeseni raske tömp käsi tal paar korda paitades üle pealae, mispeale külaline korraga ütles:

„Jens, hea poiss, tõmba mul saapad jalast!"

Käsk tuli nii ootamatult, et poisike vaatas laienenud pilgul Jebbeseni pealt ema peale ja ema pealt jälle Jebbeseni peale.

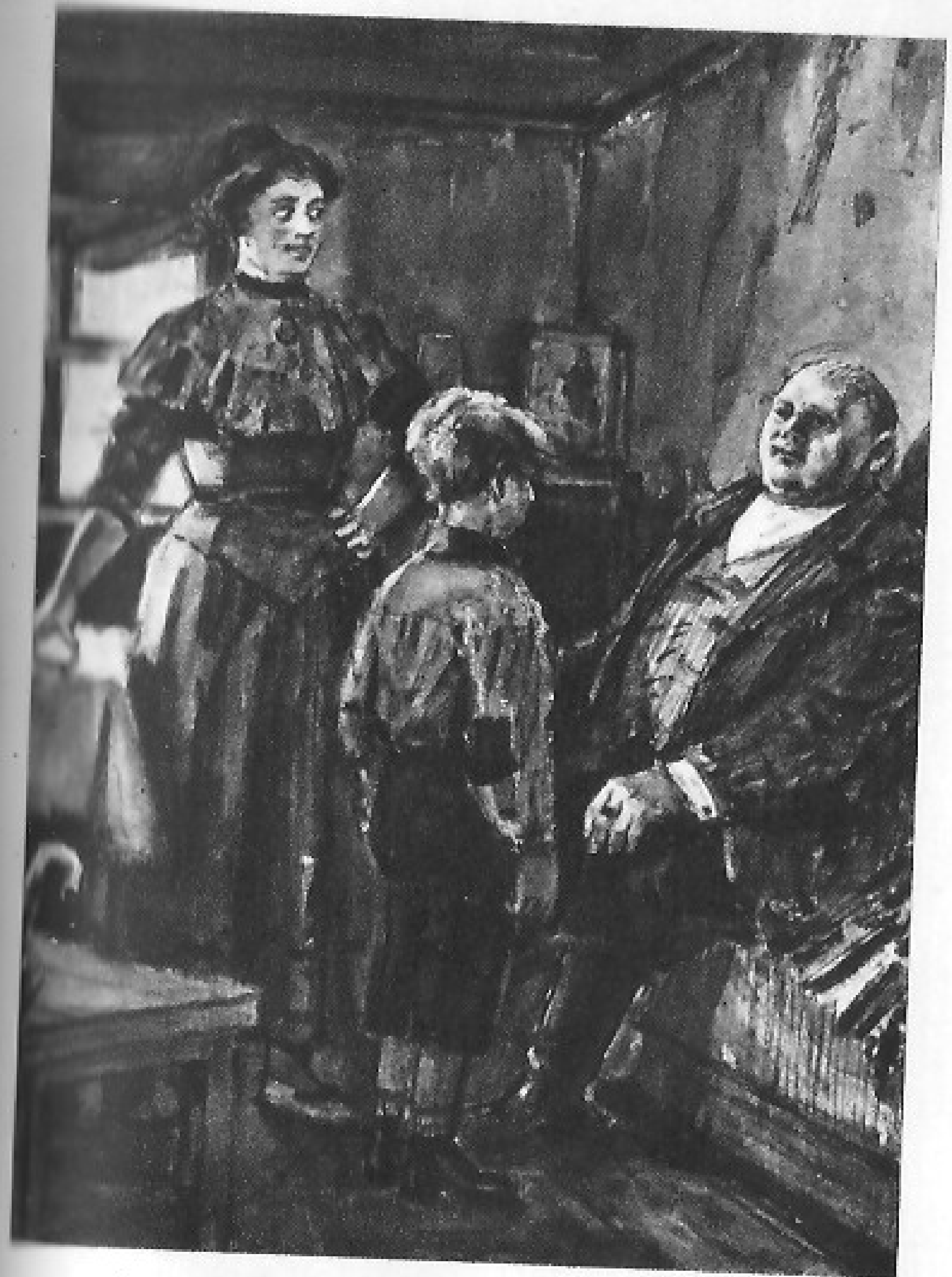
„No eks sa kuule, Jens, tõmba Jebbeseni-onu saapad jalast!"

Jens punastas, asus aga siiski väljasirutatud jala külge. Kui ema nägi, et ta harjumata asjaga hästi toime ei saanud, tõukas ta tema naerdes kõrvale ja kiskus ise Jebbeseni-onu märjad saapad jalast.

Ta seadis nad sooja pliidi najale kuivama, tõi tagatoast oma vanad, laiaks tallatud vilttuhvlid külalisele jalga ja muretses taile kapist pudeli rootsi punši, kaks pudelit porterit ning karbikese sigareid sohvalauale. Härra Jebbesen ägas lahkesti ja lõbusalt. Nüüd ajas ta ka kuue seljast, sest tuba oli soe. Särgiväel, käed kõhu peal ristis, jalad vaheliti löödud, suur mustjas sigar higist läikivas näos — nõnda asus Hans Kaspar Jebbesen seepeale laialt ja rahulikult sohvanurgas. Kui ema ta kuue oli üles riputanud, võttis ta tema kõrval istet, ja nad süvenesid, vahetevahel oma klaasidest rüübates, aeglase, aga magusa jutu sisse.

Jens silmitses härra Jebbeseni. Kõik selle mehe küljes oli jäme, tömp ja tönts. Jäme oli ta kere ja tömbid ta käed ja jalad, tönts ta nina ja lõug, kael, tömbid häälеs õllis tal nagu rasva või paksu õli. Mida Ning hääles õllis tal nagu rasva või paksu õli. Mida ta karvade poolest ihu peal kandis — hõredaist juukseist kuni silmaripsmeteni ja käte peal kasvavate uitudeni —, see oli linavalge. Iseäranis hakkasid ta rohekaskollased silmad säärase valge ümbruse sees Jensile pilku.

See mees ajas emaga juttu kuni videvikuni, siis korraga ei andnud ta enam vastust, vaid — magas norinal. Ta magas samas olekus, nagu ta juttu oli ajanud — pea liikumata paigal, käed kõhu peal ristis, väljasirutatud jalad vaheliti. Ema lõpetas temaga jutu, istus teisale ja laskis tal magada, kuni ta paari tunni pärast pimedast nurgast jälle hakkas kõnelema

„Kae, suur ja viks jõmpsikas! — Ja Jens nimi! — No kuidas su käsi ka käib, Jens?"

„Jaa, jaa, inimesel peab lahedust olema, lahedus on pool elu," ütles Hans Kaspar Jebbesen, nagu praegu lõpetatud juttu jätkates. Siis haigutas ta vägevasti ning püris kuue ja saabaste järele.

Ema võttis tule üles.

Kui härra Jebbesen saapad ise jalga, kuue aga ema abil selga oli tõmmanud, haigutas ta veel kord ringutades, jõi klaasi porterit, pani värske sigari suitsema, andis emale ja Jensile kätt ning lahkus nohisedes.

Kolmapäeva õhtul tuli ta jälle. Seekord võttis ta ainult kuue seljast. Ta ajas juttu, jõi, suitsetas, jäi magama, ärkas üles ja läks.

Lähemal pühapäeval tuli ta kolmat korda. Nüüd vabastas ta enese jälle nii saabastest kui ka kuuest, ehk küll esimesed märjad ei olnud. Ta ajas juttu, jõi, suitsetas, jäi magama, ärkas üles ja läks.

Kui ema, kes teda vööruse ukseni saatma oli läinud, tagasi tuli, seisis Jens parajasti sohva ees, ringutas vägevasti ja haigutas pika lõbusa laulujoruga.

Ema hakkas laginal naerma. „Justament nõnda! Aga sa pead ka juurde lisama: „Jaa, jaa, inimesel peab lahedust olema, lahedus on pool elu! — Mmhh!""

Nüüd naersid mõlemad, misjuures ema käed poja kaela ümber lõi ja põse tema põse vastu surus.

„Aga ta on hea mees, see onu Jebbesen," ütles Jensine tõsisemaks saades, „ta tuleb meile kosti peale."

„Kuidas kosti peale?"

„Noh, meie juurde elama."

„Elama — siia?" Ja Jens vaatas üle toa ringi.

„Ei, meie võtame natuke suurema korteri — meie peal on Larsenite korter saada —, köögiga."

Jens jäi mõtlema. Ta seisis ema ees, kes sohva servale oli istunud, ja ema käed puhkasid ta õlgadel.

„Magab ta öösiti ka meil?"

„No muidugi."

„Kas sinu juures?"

„Ei, härra Jebbesenil on endal voodi."

„Aga sinuga ühes toas?"

„Kas tahaksid siis, et ta sinuga ühes toas magaks?"

„Ei — ei!" Jens tõstis tõrjudes käe.

Ema naeratas. „Sa ei salli vist Hans Kasparit hästi?"

Jens pidas aru. „Ma ei tea," ütles ta tasakesi ja maalis näpuga ema põlve peale midagi. Siis ärkas ta äkki ja küsis pooljahmunult: „Ja ta on iga päev meil — ööd ja päevad?"

„Noh, päeval on ta ju ametis."

„Aga igal õhtul ajab ta sinuga juttu ja kõik pühapäevad?"

„Aga selle eest olen mina päevad otsa kodus, Jens! Vabrikusse ma enam ei lähe. Olen sinu juures, Jens!"

„Vabrikusse ei lähe?" Poisikese näol heitles kiire kuma. „Aga mis sa siis hakkad tegema?"

„Kodus teen tööd, aiva kodus, ja Hans Kasparile pean ju süüa keetma."

Jens ei jõudnud sel õhtul uudise kohta kindlamale seisukohale. Asi erutas teda, seda oli näha, aga ta ei ilmutanud selgel sõnal oma poolt- ega vastuolemist ja jättis ka pärimised varsti katki. Kuid teisel õhtul oli ta ema plaani vastane.

„Ma ei taha, et see Jebbesen meile elama tuleb!" Ta jume avaldas trotsi.

„Aga miks siis?"

„Ma ei salli teda!"

„Rumal poiss, sa saad ju palju paremini süüa!"

„Süüa? — Soo? — — Ma ei tahagi paremini süüa!"

„Aga kui ma sulle iga päev rabarbrikörti, või kreegileent rosinatega, või riisijahuputru magusa õllega — — mis, Jens?"

Jensi suu läks vesiseks, ta kindlus lõi kõikuma. Kuid nagu vihastaks ta enese lihaliku nõtruse üle, tikkusid tal pisarad silma, ja lämbuva häälega, kätt näo ette tõstes, seletas ta: „Ma ei taha sinu körti — ma ei taha sinu putru — ma ei taha sinu Hans Kaspar Jebbeseni."

„Aga uut ülikonda, uut mütsi, uusi saapaid tahaksid küll?"

„Kas tema mulle siis ostab?"

„Ega tea, kui sa kuku poiss oled."

„Pean teisel vist igal õhtul saapaid jalast tõmbama!" pomises Jens.

See vagusalt mõnav toon sisaldas juba tema allaheitmise algust. Et rauda taguda, niikaua kui ta kuum on, kaapas ema Jebbeseni-onu vastase oma kaenlasse ja ütles talle saladusliku tähtsusega poolsosinal kõrva sisse:

„Sa ära nii togu ole, laps! Ega tea, ehk saad Hans Kaspari enesele isaks, kui jumal aitab. Siis on sul isa nagu teistelgi lastel."

See oli nüüd jälle hoopis uus mõiste, mis nagu tundmatu lind Jensi mõttevalda lendas. Jens ei mõistnud endale isa nime all küll midagi kindlakujulist ette seada, aga kas see siis Hans Kaspar Jebbesen võis olla, kellele see nimi sünnis oli! Selle sõlme kallal nabistades ei lausunud poisike enam musta ega valget.

„Sa tahaksid ju isa saada?" urgitses neiu Nielsen edasi.

„Tahaksin küll."

„No siis ole mõistlik ja ära punni Hans Kasparile vastu! Ta on tubli mees, sa võtaksid ta vististi heameelega isaks — mõtle aga järele!"

„Aga kas sina ta meheks võtaksid?" purtsas poisil suust, ja laia isuga jäi ta ema huultelt vastust ootama.

„Mina nüüd," ütles Jensine Nielsen, „mina lepin kõigega."

Jens veeretas, pilk maha löödud, jala otsaga tühja niidirulli põrandal. Läks veel natuke aega, enne kui ta vanainimese toonil ja lühikese ohkega tähendas:

„Noh, kui sa ise temaga lepid, eks mina pea siis ka leppima."

Seega oli Hans Kaspar Jebbeseni asi otsustatud.

Ta käis neil paar korda nädalas juttu ajamas, joomas ja magamas, kuna ema, nagu Jens nende jutust mõistis, ka temal külaliseks käis; siis kolis Hans Kaspar Nielsenite juurde — päev pärast seda, kui viimased ülemise suurema korteri olid kätte saanud.

Jebbeseni-onul oli tõesti o m a voodi — tugev ja lai nagu laev. Ja muidki majariistu — laua, suure nahkse tugitooli ja riidekapi — tõi ta kaasa. Asjade seas leidus ka üks riistapuu, mis Jensile ootamata

troosti pakkus: puust saapasulane. Hans Kaspari kui õige taani onu uhkus ja õrnus olid aga ta viis pikavarrelist portselanpiipu, mis rippusid musta poleeritud tahvli peal, valged kolud kõiksuguste värviliste maalingutega kaunistatud. Ja ka pikakoivaline suitsetamislaud mitme sügava tuhatoosiga ei puudunud. Piibutahvli naelutas onu ise sedamaid seinale, suurema toa kõige „lahedamasse" nurka, kuhu ta paigutas ka auväärt nahktooli suitsetamislauaga. Nielseniite sohva peal, mis, kui ta üles tõusis, tema istmelihale ikka veerand tundi järele laulis, ei lubanud Hans Kaspar enam istuda.

Esimene päev uut elu möödus üsna lõbusasti. Ema valmistas suurepärase lõunasöögi mitmesuguste taani maiustistega, mille eest ta oma suurelt kostilapselt tasuks sai plötsatava musu põse peale ja väikeselt säravad silmad. Siis järgnes niisama maitsev ja rikkalik õhtusöök, mis Jensi meelest väikese pettumuse ruttu ära kustutas, mis tal sellega oli, et ta Jebbeseni-onu saapad jalast pidi tõmbama, hoolimata sellest, et nüüd puust saapatõmbaja majas ei puudunud. Nõnda olevat lahedam, kuulis ta Hans Kasparit tähendavat.

Pärast õhtusööki kordus tuntud „Jebbeseni-õhtu", ainult selle vahega, et onu külma punši asemel kuuma grokki jõi, sigari asemel pikka piipu põletas ja mitte enam tagantjärele laulva sohva peal ei istunud, vaid oma mittemuusikalises vanataaditoolis. Muidu etendus kõik endiselt. Ta ajas emaga juttu, jõi, suitsetas ja jäi norinal magama. Kahe tunni pärast hakkas ta nurgast jälle rääkima ja ta esimene sõna oli: „Jaa, jaa, inimesel peab lahedust olema, lahedus on pool elu", mispeale ta vägeva ringutamisega üles tõusis, pika laulujoruga haigutas ja vesti seljast ning püksid jalast ajas, et nohisedes sängi pugeda.

Ka uues korteris magas Jens üksipäini väiksemas kambris, mis siin suuremaga kõrvuti oli. Uudisliku ärevuse pärast, mida kolmanda kaaselaniku ligiolek ja harjumata ümbrus talle tekitasid, ei uinunud ta täna õhtul nii pea magama. Ta kuulis ema ja Hans

Kasparit seina taga pominal kõnelevat ning esimest vahel edvistavalt naervat; põntuvad sammud käisid paar korda üle põranda. Siis rauges jutusumin sosinaks, sosin muutus vaikuseks, ja Jensi silmad vajusid kinni.

Korraga äratas ta unest suur mürin ning kärin. Unega võideldes ei saanud poisike esiotsa aru, kust see tuli, aga kohutavalt, ihukarvu püsti ajavalt kostis see läbi pimeduse ja öövaikuse. Millegagi, mida ta kõrv enne oli kuulnud, ei mõistnud ta seda korrapäraselt hoogavat, nagu sügavusest ülespumbatavat möirgamist võrrelda. Poolhalvatult, valjusti põksuval südamel, pealetikkuvad hirmukujutused silma ees, jäi Jens kuulatama. Aegamööda, sel määral, kuis ta meeled uneköitest vabanesid, selgus talle, et mürin tuli teisest kambrist ja et see ei võinud muud olla kui Jebbeseni norskamine. Hirm astus ta hinges nüüd tagasi, ilma täiesti kadumata, ja imelik õudne valu sigis asemele. Istukile tõustes kuulatas ta veel natuke aega; mürin jäi kõrisse vahel peatuma, lõi raugema, käisid paar lühikest lämbunud niuksatust; siis aga pääses vallale uus seda koledam hoog ja jäle muusika kestis edasi endisel määral.

Kauemini ei kannatanud Jens põues puurivat valu välja, ta hüüdis valjusti ema järele. Ja kui ema ei tulnud, hüppas ta voodist välja ning kobas seina kaudu ukse juurde. Aga uks oli lukus. Ta hakkas linki lõgistama ja hüüdis veel paar korda. Nüüd tuli ema, võti käis ringi, uks läks lahti. Jensi kahmavaisse kätesse hakkas ema nõrgalt valendav särk.

„Kas kardad või?" küsis ema sosinal.

„Jah!" vastas Jens värisedes.

„Mine ikka — ise suur poiss! — Ma unustasin sulle ütlemata, et Hans Kaspar norskab, kui ta selili magab, ja ta magab enamasti ikka selili."

„Siis ärata ta üles!"

„Rumal laps — sellepärast teist üles äratama! Mine aga sängi ja tõmba vaip üle pea!"

„Kas sina siis magada saad?"

„Eks ma ikka saa — mis nüüd minust! — Poe aga sängi, Jens, ja jää ilusti tuttu!"

Ta tõmbas ukse kinni, ei keeranud aga lukku, ja Jens ronis voodisse tagasi. —

Hans Kaspar norskas edasi.

Ta norskas esimesel ööl, norskas teisel ja kolmandal ööl, ta norskas igal ööl, kui ta selili magas, ja ta magas enamasti ikka selili.

KUUES PEATÜKK.

JENS, MITU ISA SUL ON?

Jensine Nielsen pidi igapäevase majatalituse kõrval nobedasti kodust tubakatööd tegema, kui ta tahtis kulude ja tulude otsad ilusti kokku vedada. Oma töökoja seadis ta väiksema kambri akna alla sisse ja siia lipsas ta igaks pilguks, mis tal keetmisest ja küürimisest järele jäi. Ta hakkas Jensilegi sigaritreimist kätte harjutama, et temast aegamööda abi saada.

Hans Kaspar Jebbesen maksis küll kaunis head kostiraha, kuusteistkümmend haljast krooni nädalas, aga kui neiu Nielsen oleks teadnud, missugune isu ja janu sel kostilapsel on, ta oleks esimest nädalaraha ette saades summa suuruse üle pisut vähem rõõmustanud. Selle määras Hans Kaspar nimelt ise.

Taanlane sööb üldse palju, aga onu Jebbesen vitsutas iseäranis mehiselt. Taanlane sööb üldse hästi, aga Hans Kaspar oli iseäranis maias. Taevataat tegi inimese mullast, aga taanlase tegi ta suhkrust. Ja Hans Kaspar Jebbeseni oli ta iseäranis magusast suhkrust teinud, sõtkumisel alkoholi käekastmeks tarvitades. Kui magusad peavad veel taani Eevad olema! olen ma sagedasti mõelnud, sest need on suhkrust ja rõõsast koorest tehtud.

Taanlane, kellel süüa on, sööb vähemalt viis korda päevas, ja mida ta sööb, sellest on neli viiendikku suhkurdatud. Magusad on ta leemed ja magusad ta pudrud, magus ta liha, magus ta kala, magus ta salat — kõik magus isegi hapu kurgini ja soolatud heeringani! Ja mida ei magusta puhas suhkur, seda

magustavad magusad marjad ja puuviljad — sa leiad neid niihästi leeme ja pudru seest kui küpsise ja kastme seest. Lisage nüüd tavalisele taani magususele veel üks kolmandik juurde ja teie saate Hans Kaspar Jebbeseni toidumaitse. Ning lisage tavalisele taani kõhutäiele ligi pool juurde ja teie saate Hans Kaspar Jebbeseni kõhutäie.

Vale, et maias ei armasta mõrudat. Taanlane matsutab suud, kui ta rosinasuppi sööb, ja ta matsutab suud, kui ta akvaviiti[1], porterit ja baieri õlut joob — õlut pealegi, mis baierlasel vee silmast võtaks. Ka Hans Kaspar matsutas suud, aga alles pärast kolmandat akvaviiti ja teist pudelit baieri õlut, kuid tema ja teiste taanlaste auks olgu öeldud, et nad akvaviidi peale, et selle kangust vähendada, üht pehmemat ning lahjemat õlut joovad, nimega dobbelöl, millele siis baieri märjuke või porter alles järgneb. Teine pruukost, lõunalaud ja õhtusöök ilma nende jookideta pole Taanis hästi mõeldav: vähemalt ei mäletanud Hans Kaspar nii puudulikult kaetud söögilauas istunud olevat.

Härra Jebbesen oli üks neist joojaist, kellele lõbu ei teinud üksinda juua; et teist jooma-ealist meestejahvast lauas ei olnud, pidi perenaine tema osaliseks heitma. Nõnda napsitasid ja õlletasid nad iga päev kahekesi, mis kulu muidugi tõstis, mille juures aga midagi ei olnud parata, sest kes võis kostilise laualõbu rikkuda! Väikesele Jensile ei tahtnud see sugugi meeldida, sest ema sai akvaviidist ikka nii võõrad silmad; kuid onu tahtmise vastu ei suutnud ka tema midagi. Õnneks kahanesid alkoholiga söömaajad argipäeval ainult kahe — lõuna- ja õhtusöögi peale, sest teise pruukosti ja õhtuoote võttis härra Jebbesen sadamasse — ta oli seal ühe väljaveoäri aitade ülevaataja — kotikesega kaasa, kuna varahommikune kohvijook — kella 6 ajal — tema ainuke „kibeduseta" einevõtt oli.

Kuid kulus, mis kulus, läbi saadi ometi, ja Nielsenite elu oli, iseäranis kõhutäitelisest küljest, võimsalt

[1] Tavaline lauaviin. — *Autor.*

paranenud. Terane Jens märkas meeleheaga, kuis ema õõnsad kahvatud palged priskenesid ja värvi võitsid, ning Jensine rõõm pojakese silmanähtava kosumise ja kasvamise üle polnud mitte väiksem. Ühel pühapäeval, kui ema oli ehtelisemalt riietunud ja hoolsamalt kammitud, tunnistas Jens kaua tema pronksiläikega pead, ta mahedaid ja lahedaid näojooni, millele pikk teravavõitu nina ja merekarvalised laiad silmad andsid midagi vabalt maalitut, nagu väljamõeldut, ja ta hüüdis, kui ta naeratav pilk ka ema pikast puusakast kujust üle oli libisenud: „Vaeh, sa hakkad jälle mõrsjaks minema!" Seejuures tähendas Jensi näpp väikese etažääri ülemisel riiulil seisva päevapildi poole, mis kujutas ema noore neiuna ühe valgetverd soldati kõrval, kes parema käega tema piha ümbert kinni hoidis. Ja selle komplimendi, mis ema näost punase lainekese üle ujutas, tegi Jens oma toitjale juba üheksandal kuul peale seda, kui Hans Kaspar neile kostilapseks oli tulnud.

Jens kasvas tol ajal tõesti hoogsasti, ehk küll enam pikuti kui laiuti, ja jõulist kosumist oli ka selgesti märgata, sest ta jaksas juba rahuldavate tagajärgedega kakelda. Teadmatuks jäi, kes selle haisupommi Istedgade rahvakooli viskas, aga ühel päeval — Jens oli parajasti keskmisse klassi saanud — hakati talt irvitades pärima: „Jens, mitu isa sul on?" Hakatust tegid paar suuremat poissi, järgnesid väiksemad Jensenid ja Larsenid ja viimases vahetunnis oli küsijate hulk juba kaunis suur.

Esiotsa ei mõistnud Jens neile midagi vastata. Ema oli ikka ainult ühest isast rääkinud, ja seegi pidi surnud olema, aga võib olla, et nad just säärase vaesuse pärast teda nöökasid. Seepärast kostis ta viimaks trotsliku hooplemisega: „Mul on kolm isa ja neljanda saan veel — kas teist kellelgi on rohkem?"

Väiksemad Larsenid olid löödud, aga üks suur hakkas lõikavalt naerma ja hüüdis:

„Rumal poiss, meil kõigil on ü k s isa, aga sina ei jõua omi lugedagi — küsi aga kodus ema käest!"

Nüüd naersid kõik Jensi rikkuse üle, välja arvatud Holger Rasmussen. See oli lugu vagusasti pealt kuu-

lanud, aga kui ta sõbra allajäämist märkas, astus ta kähku tegevusse. Lähemal pilgul kadusid kahel suuremal pilkajal jalad alt ja üks prantsatas selili, teine kõhuli ringi keskele. Väiksemad said järgemööda seljataguseid tõukeid, nii et nad upakile maaslamajate otsa pudenesid. See kõik sündis välgukiirusel, ja kui keerlev kera hoovi peal jälle üksikuteks Larseniteks ja Jenseniteks oli harunenud, polnud enam Jens Nielseni isad päevakorral, vaid vihane kihutusjaht äraneetud „määrkassi" peale, nagu oli Holgeri sõimunimi koolis. Võib olla, et nad ta viimaks kätte oleksid saanud, sest palju koeri on jänese surm, aga helisev koolikell tuli määrkassile appi.

Kuid sellega polnud lugu veel lõppenud. Kui kool väljas oli, tikuti mõlemale sõbrale koduteel naha peale. Nagu karjake kutsikaid klähvis Jensi ümber: „Jens, mitu isa sul on? Jens, mitu isa sul on?" ning Holgerile lendas peale „määrkasside", „hotentottide" ja „gorillade" rohkesti ka muid tõunimesid vastu pead, mis tema loodusliku eduastme veelgi madalamale surusid. Kuna Holger täiesti rahulikuks jäi ja ainult oma välkuvad mulatisilmad varitsedes ringi laskis luusida, värises Jens viha pärast ja viimaks purskusid tal pisarad ripsmete vahelt.

„Kui nad pimedad on, siis pista punuma!" sosistas Holger tema kõrval ja jäi korraga väljakutsuvalt seisma.

Sedamaid olid nad ümber piiratud. Vaevalt sirgusid aga esimesed käed nende järele välja, kui ringi sees tihe tolmupilv tekkis ja nagu tuulispasa keerutusel pealetükkijaile vastu silmi paiskus. Kõik rapsasid käed nägude ette ja järgnes üldine aietamine ning puristamine. Veel paar korda käisid määrkassi pimedust-puistavad käed ta hoolsasti täidetud kuuetaskuisse ja sealt välja. Siis tundis Jens end ringi seest välja kistavat ja tolmupuistaja itsitav hääl ähkis: „Pane putked — mida sa veel ootad!"

Nad oleksid ülevõimulise vaenlase käest ka tõesti pääsenud, kui Jens mitte nii ennatu poleks olnud. Ta hakkas Holgerile alles siis järele jooksma, kui paar pimedat juba jälle nägijaiks olid saanud. Need said

ta varsti kätte ja nüüd pidi ta võitluse vastu võtma. Seda tegi ta ka päris ootamatu vahvuse ja ägedusega. Hambad ristis, vaht suu ääres, kargas ta tuhmi karjatusega lähema vastase kõrist kinni, mille külge ta üsna tähelepanemisväärt jäljed jättis. Aga vastaseid oli kaks ja teine tal pealegi selja taga. Jalalöömisega üksi ei suutnud ta seda enesest eemal hoida. Varsti püherdas Jens nende vahel maas ja nüüd joonistasid nad temale näo peale, mida tema teisele neist oli kõri külge joonistanud. Küll tõttas Holger talle appi, aga ka vastastele tuli abi, sest veel mõned sõimajad olid silmad vaheajal tuhatolmust puhtaks saanud. Nüüd algas perekal uulitsanurgal palav pealahing, mis viimaks möödaminejate vaheletuleku läbi lõpule jõudis.

Kriimustatud põskedega, Holgeril silm sinine, Jensil nina verine, läksid mõlemad sõbrad sõjast koju.

Jens ei vastanud ema pärimiste peale tükil ajal sõnagi. Nägu tume, huuled kokku pigistatud, nina paatunud verest must, vahtis ta, selg pärija poole, aknast välja ja sõi vahetevahel mõne rinnast hoovava luksatuse ära. Näis, nagu ei kuulekski ta ema hädaldusi haleda vaate üle, mida poja ihuline ja ihukatteline välimus talle pakkusid. Korraga pöördus Jens ümber ja küsis järsult:

„Ma tahan teada saada, mitu isa mul on!"

Ema jäi vahtima: „Mitu isa — — mis jutt see on?"

„Üsna õige jutt! Minu käest küsitakse, mitu isa mul on, ja ma ei tea vastata."

Jensine Nielsen tõstis käe nagu nõu otsides suu juurde. „Kas sina, suur poiss, siis veel ei tea, et igal inimesel on ü k s isa!"

„Aga nad ütlevad, mul olla neid lugematа palju!"

„Kes ütlevad?"

„Teised koolis."

Ema silmad muutusid nõelteks, ta hääl noaks, kui ta hüüdis: „Missugused teised? Missugused lurjused need on?"

Jens luges mitu nime üles.

„Ja needsamad peksid sind?"

„Mind ja Holgerit."

„Mispärast Holgerit?"

„Noh, Holger oli minu poolt."

„Holger ei narrinud sind mitte?"

„Jumal hoidku!" tõrjus Jens käega. „Nad sõimavad teda ju määrkassiks."

„Meie uulitsa poistest oli siis Kai Möller nende hulgas?"

„Ja Ralf Adamsen."

Neiu Nielsen hakkas paiga peal ringi tammuma, kuna ta rusikasse tõmmatud käed värisesid.

„Nojah — kuidas siis!" vadistas ta endamisi. „Elab ju üks kõrval, teine vastas, ja mõlema emad kuulsad krapid! — Mis nemad minust tahavad? — Miks nad mind närivad, miks nad mind tallavad? — Kas mina olen neisse puutunud — pidagu enestel kas või seitsesada seitsekümmend seitse korraga — —"

Nagu hämarikus äkitselt üleshelkiv säde lendas poisikese üheksa-aastasest peast läbi. Ta keeras kanna pealt ringi ja ütles:

„Ema, nad peavad vist sinu mehi minu isadeks!"

Jensine Nielsen ei märganud muud teha, kui sülitas kolm korda turtsuva kassi kombel. „Uulitsakoerad niisugused! — Uulitsa —" ta huuled ühinesid imelikult kuhja ja terve suu hakkas musima. Mõlemad käed pani ta Jensile pähe.

Aga poisike vabastas enese nende käte alt. Tema põuest kees korraga nagu allikas üles.

„Ja minu isa — seleta mulle, ema, — seleta mulle ometi kord —"

„Sinu isa oli aus mees!" karjatas Jensine. „Ütle neile, et sinu isa oli aus mees — ausam kui nende emad kõik kokku!"

„*Well,*" tähendas Jens ja lükkas energilise käetõstega juukseid tagasi. „Aga kust see tuleb, et sind neiuks hüütakse ja mitte emandaks? Ainult Holgeri ema ja härra Ballerup ütlevad sulle emand Nielsen, teised mitte. Kas sina minu isa naine ei olnud, nagu proua Ballerup on härra Ballerupi naine?"

Jens mäletas tumedalt, et ta seda küsimust emale mitte esimest korda ette ei pannud.. Aga ta oli varem ilma rahuldava vastuseta jäänud ja sellega imelikul viisil leppinud. Kuid nüüd janunes ta — see tundmus

pakitses tal rinnas — selguse järele. Ema valus nägu, talle silma kippuvad pisaradki ei suutnud seda tunnet enam talitseda ega takistada. Mis oli see tume miski, mis seisis lahutades ema ja tema enese ning teiste inimeste vahel ja ajuti otse vaenu ja vihana nähtavale tuli?

Jensine Nielsen oli korraga pehmeks läinud. Pead vajuda lastes ja kätt poja õlale pannes tahtis ta kostma hakata, aga siis helises uksekell ja teatas Hans Kaspari lõunaletulekut.

„Meie kõneleme pärast, Jens," ütles ta kähku ja nähtava kergendusega, kuna ta elavalt liikvele sattus. „Pese silmad ära ja puhasta oma riideid, siis tule sööma! — Sinu kiskumisest räägin Hans Kasparile ise."

Ta kadus, jalust peani virk perenaine, kiiresti eestuppa, vaheust enda järel kinni tõmmates.

Pärast sööki, kui Jebbesen oli jälle ametisse läinud, ei jätnud neiu Nielsen pojale antud sõna välja lunastamata. Ta oli nüüd, kus ta Hans Kaspariga ohtrasti söögialust oli võtnud — ohtramini vahest kui muidu — tragil ja peaaegu rõõmsal tujul. Pea püsti, isevärki ujuv siretus silmades, suu ümber iseteadlikkannatajalik võru, sammus ta esiti veel talitades ühest kambrist teise, võttis siis äkitselt riiulilt päevapildi, mis Jensile toona asja oli andnud ema pruudipõlve meelde tuletada, ja kutsus poja enda juurde, kuna ta oma tubakalaua äärde paljutõotaval näo- ja kehaolekul maha istus. Selles kõiges märkas Jens midagi, mis oli ema lihtsale loomusele muidu võõras, niisama võõras, nagu see edvistav ja kudrutav ehakus, mis tema peale tuli, kui ta meesterahvastega lobises ja vallatas.

„Sa tunned ju oma armast isa, Jens," algas ta hellal ja pisut pühalikul toonil, „sa oled teda iga päev siin pildi peal näinud ja ma olen sulle tema surmast rääkinud. Vaata teda nüüd veel teraselt" — ta tõmbas poisi kaenlaga oma põlve vastu ja tõstis pildi talle nina alla — „ning pea ikka ja alati meeles: sinu isa oli aus mees, kelle pärast sinul ühegi inimese ees ei ole põhjust häbeneda, kõige vähem nende tattninade,

kes sinu kallal täna haukusid. Sinu isa teenis ausasti peremeest, teenis ausasti kuningat ja isamaad, oli oma vanematele hea poeg ja minule — minule —" — liigutus takistas Jensine kõnet — „minule oli ta truu ja ustav peigmees."

„Kui surm teda minu kõrvalt mitte ära poleks võtnud — ära poleks röövinud," parandas ta ennast, „siis oleks sinul, mu poeg, nüüd kuldne isa ja minul oleks mees, kes meid toidaks. — Vaata teda, laps; sa oled tema nägu, ainult nina on sul minult ja juuksed, sest Rasmus Jens Hanseni nina oli tugevam ja juuksed valkjamad, ja näo peal oli tal natuke tedretähti, mida sul mitte ei ole."

Kõneleja vaibus väheseks ajaks ise pildi vaatlemisse, vajutas ta siis huulte vastu ja ohkas väljakostva raskusega. Seejuures käis Jensile tunduv õlle ja akvaviidi segalehk ninasse, nii et ta näo kõrvale pööras. Muidu jäi ta ootavalt ema põlvede ette paigale.

Käsi pronksist toetise sees seisva päevapildi ümber risti pannes jutustas neiu Nielsen oma õnnetut mõrsjalugu edasi. Ta tegi seda, ehk ta muidu küll kõnekate eitede kilda ei kuulunud ning ehk küll lugu iseenesest oli lihtne ja lühike, nii laialiselt ning põhjalikult, nagu kuulaks teda täiskasvanud inimene; ühelt kõrvaliselt asjalt sattus ta teisele, nii et vahel alles lapse küsimused ta tuuma juurde tagasi juhatasid.

Nad olid teineteist noorelt leidnud ja oma ühendust sedamaid kihlusega kinnitanud, nagu see talupojalikus Taanis, kus perekondlik meel nii välja on arenenud, ka alamat liiki linnalistele kombeks külge on jäänud. Seitsmeteistkümne-aastasel toatüdrukul ja üheksateistkümne-aastasel käsitöölisel algas pikk pruudi- ja peiupõli, sest mõlemad olid verivaesed ning Rasmus Jens Hansenil seisis väeteenistus ees. Jõukad pääsesid sellest rahaga, sest nad võisid endile mõnesaja krooni eest asemiku osta, vähemalt viimasegi aasta tarvis, milleks heal juhul leidus mees juba saja krooni eest, aga ka see summa puudus pruutpaaril ja laenukatsed läksid luhta. Kui Rasmus Jens

kasarmu kahe aasta pärast seljataha tohtis jätta — ta oli pealinnas teeninud, kus ka tema mõrsja järjest elas — ja jälle palgatöö järele ringi hakkas vaatama, valitses parajasti suur tööstuskriis, mis teda sundis kuude kaupa püha pidama või halvasti makstavat juhuslikku tööd tegema. Ja kui ta viimaks paremail tingimustel õpitud ameti peale sai — ta oli viiliraiuja — ning esimesed viiskümmend krooni eelseisva abielu tarvis hoiule oli andnud, astus uus vaenlane talle tee peale ette, vaenlane, keda ta endaga vist juba kaua teadmatult kaasas oli kandnud ja kes pruutpaari ihked ja lootused ühes peiuga mätta alla mattis. Rasmus Jens Hansen läks tiisikushaigena linnahospidali, kust must vanker ta poole aasta pärast jäädavasse puhkepaika vedas. Paar kuud varemalt oli ta pruut väikese Jensiga maha saanud ja senisest kindlast leivast ilma jäänud, et pärast peiu surma kui lapsega tüdruk seda mustemale tulevikule vastu vaadata.

„Meie kumbki ei suutnud surma karta," nuuksus jutustaja, kelle silmad kurb mälestus voolama oli pannud, „ja ka tohtrid ei lausunud sellest sõnagi, muidu oleksime endid lasknud haigemajas paari panna, ja nii mina kui ka sina, Jens, oleksime nüüd isa liignime kandnud ja mind oleks emandaks kutsutud nagu teisigi emasid. Kui mina selle peale mõtlema hakkasin, siis oli juba hilja, sest sinu vaene isa, keda viimastel päevadel äge palavik raputas, ei tulnud enne surma enam meelemõistusele. — — Nõnda karistas mind jumal selle eest, et — noh, et sina mulle varemalt tulid, kui õigus oli, enne kui ma sinu isaga laulatatud olin."

„Varemini tulin —? Kas see siis minu süü ei olnud?" küsis Jens.

„Ei, see oli minu ja sinu isa süü, mida jumal meile andeks annab. Aga —" — neiu Nielsen pööras oma üleni märja näo töölaua poole — „sellest ei saa sina veel mitte aru, pead enne vanemaks kasvama."

„Miks ma aru ei saa, kui sa seletaksid."

„Anna mulle nüüd rahu, laps, ma tahan tööd teha! Ja sina võta raamat kätte ja hakka õppima."

Jens nihkus temast küll eemale, pööras aga, pilk täis küsimist ja kahtlemist, varsti jälle pead ja jäi seisatama.

„Aga kui nemad nüüd kõiki neid minu isadeks peavad, kes sinu juures — —"

Jälle kord nõelas nagu uss Jensine Nielsenit, ja aru pidamata kärgatas ta vahele: „Siis ütle neile häbematuile sunnikuile: kui nende isad ei elaks ja neid ei toidaks, siis käiks nende emade juures kümme korda rohkem — — Ei," võttis ta järsku tagasi, „ütle neile, karju neile näkku: Teie valetate! Kõik, mis teile on räägitud, on vale —"

„Aga ei ole ju —"

„Ütle, nagu mina sind käsin! — Ja kui nad vait ei jää ja sinusse ikka veel puutuvad, siis teadku nad, et mina lähen rektori juurde ja kaeban nende peale!"

Jensi näol mängisid imelikud varjud. Ta kõhkles ja kõhnitses ema pika laua otsas, ta liikuv suu otsis ja püüdis nagu midagi kättesaamatut.

„Hans Kaspar —" algas ta.

„Mis sul Hans Kaspariga tegemist on?"

„Nüüd magab Hans Kaspar sinu juures!"

„Kes sulle seda ütles?"

„Ma ise tean — ma nägin kord —"

Ema kohendas ennast nii, et tool naksatas, siis vajutas ta pea sügavasti töö peale ja ta ei kostnud kohe.

„Sa mäletad ometi, Jens," sõneles ta viimaks hoopis muudetud häälega, madalalt, pehmelt, meelitavalt, „mis ma sulle ütlesin, kui onu Jebbesen meie juurde elama tuli? Ma ütlesin sulle salaja: kui meie tema vastu head oleme ja tal meie juures meeldib, siis võib olla, et temast minule mees ja sinule isa saab —"

„Teine isa?"

„Võõrasisa muidugi. Inimeselapsel on küll üks isa, üks päris isa, aga kui lesk ema teist korda mehele läheb, siis on see mees tema lapse võõrasisa. — Niipea nüüd, kui Hans Kaspar minu laulatatud mees ja sinu võõrasisa oleks, ei tohiks enam keegi sulle ega mulle halbu sõnu öelda ega meid pilgata."

„Miks siis Hans Kaspar veel mitte —?"
„Seda ma ei tea. Ta on aeglane inimene." Ema palе pilvitas kergelt, ta suu ümber ja kulmude vahel tekkisid kriipsukesed. „Ta tahab vist veel vaadata ja aru pidada ja meid tundma õppida. Meie aga peame tema vastu head olema, veel paremad kui siiamaani, ja mina ei või keelata, kui ta vahel minu sängi tuleb."
„Õigusepärast ei tohiks ta tulla?"
„Enne laulatust mitte."
Poisikese pilgud olid nagu verd imevad insektid ema näo küljes kinni, ta hiljukesi liikuvad ninasõõrmed tuletasid nuuskivat koerakest meelde.
„Kas ka minu päris isa sinu juures magamas käis?"
Jensi ema oleks ei'ga kostnud, kui ta taanlane poleks olnud. Ta poleks ennast ülepea mitte lasknud libedale avatella, vähemalt aga oleks ta kõik, mis tema enese ja ta kalli surnu peale lapse silmas ilma sundiva vajaduseta varju võis heita, vaga luiskega kinni katnud, kui ta mitte lapselik-õiglane ja lapselik-ennatu taani naisterahvas poleks olnud, külapiimaga imetatud inimeselaps, kellele, hoolimata kõigest kõlbelisest kõlvatusest, mis ta läbi oli elanud, teatav naiivne tõearmastus ja tätsakas-julge otsekohesus põlise pärandina verde on jäänud. Nõnda vastas ta lihtsalt ja ettevaatamatult:
„Jah, ta käis. See'p see meie patt oligi."
„Ja sellepärast tulin mina sulle varemini, kui õigus oli?"
„Sa poleks üldse pidanud tulema, sest et su toitja ära suri," ruttas Jensine asja ära sasima, ning otsustliku hüüdega: „Nüüd aga mõlemad ametisse!" lõpetas ta jutu. —
See oli tund, millest peale algas väikese Jens Nielseni hingeline põdemine, põdemine, millest emal aimugi ei olnud, sest et tal puudus teadmine, kui suur ja kui õrn au- ning uhkusetunne on vaimselt erksal lapsel. Jensi kannatamine algas nii halvava võimuga, et sel pärastlõunal õppimisest ja sel ööl magamisest juttugi ei võinud olla. Ta puges vara sängi, sest et ta ema ja Jebbeseni läheduses, nende naervaid ja lobisevaid

nägusid nähes, piina tundis; ja kui ta pimedasse tuppa, üle pea tõmmatud vaiba alla, ikka veel nende hääli kuulis, hoidis ta käed kõrvade ees ja ägas nagu haige.
Mis ta seni oli teadnud, oli sume koidik, mis ta nüüd teadis, oli hele päevavalgus. Ja selle valguse sisse vahtides tundis ta kandvat pinda oma jalgade alt kaduvat, iga pidet, iga tuge oma käte vahelt ära libisevat. Ema oli talle armas, ema oli talle kallis; midagi armsamat ja kallimat kui ema ei tundnud ta ega mõistnud seda endale ette kujutada. Nii armas ja nii kallis olend pidi siis ka teiste silmas heas hinnas seisma — see oli Jensi loomusundlik eeldus, tema enesestmõistetav oletus. Aga see ema oli inimene, keda halvaks peeti, põlati, sest et ta elas elu, missugust teised naisterahvad mitte ei elanud, elu, mis oli keelatud ja hukkamõistetav, mida tohiti naerda ja pilgata. Ja seda täie õigusega, sest ema tunnistas enese täiel määral süüdlaseks.
Midagi vabandatavat, kergendatavat ei jäänud tema süüst enam järele. Jens teadis nüüd, et tema säherdust elu mitte ainult sest saadik ei elanud, kui tal laps toita oli, vaid ta oli seda ka ilma sundiva põhjuseta elanud, siis, kui last veel toita ei olnud, siis, kui ta täiesti mureta põlve maitses. Ta oli seda elu elanud, teades, et see on keelatud, põlatud, hukkamõistetav, — vabatahtlikult, hoolimatult. See oli moment, mis Jensi hingesse otsuse põletas: Ka sina ei saa teisiti, kui pead seda patust olendit hukka mõistma ja põlgama! Midagi ei ole ta küljes, mida sa saaksid kiita, austada, mille peale sa võiksid uhke olla! Ja tema pärast seisad sa ka ise teiste põlguse ning pilke all — süütult, aga paratamatult. Sa ei tohi silmi üles tõsta inimeste ees, sa pead oma emast häbi tundma; sul pole midagi vastata, kui nad sind koolis nokivad ja narrivad, — sa pead hambad kokku pitsitama ja rusikad taskusse pistma.
Selle otsusega, selle möödapääsematu tunnetusega aga süütas Jens oma südames tulukese põlema, mis temale äraräägimata valu sünnitas, sest see leek hävitas tema senise emamõiste, terve püha illusiooni, mil-

les see mõiste sisunes. Kadunud oli kõik magusus, kallidus, saladuslik aukõrgus, mis ema nimega on ühendatud nagu hing ihuga. Ja see põletusevalu on seda suurem, et Jens ei võinud öelda: mul ei ole selle inimesega enam midagi tegemist, ma löön temast lahti. Keset õgivat valu tundis ta ometi selgesti: nii lähedal kui see inimene ei seisa sul keegi teine maailmas; sa armastad teda kõigest hoolimata, sa armastad teda, kui sa teda ka põlgad!

Aga ka isamõiste kõrbes tal selle tule sees ära. See oli temas iseenesest nõrk olnud, põhines ainult umbkaudsel, udusel kujutlusel, milleks ema kiidusõnad selle mehe kohta ja noore soldati lahke, mõnus nägu päevapildil talle aineid olid andnud, juurde lisatud veel midagi sellest seletamata soojusest, mida ema isik talle vastu hingas. Nüüd aga teadis ta, et see isanimeline mees ema juures sama osa oli etendanud, mida kõik need teised etendasid, keda ta öösiti enese korteris oli näinud, osa, mida etendas praegu Hans Kaspar Jebbesen, see ilge mees, kelle kohta Jens sellepärast, et Jebbesen oli tema kodakondne, mitte vähem instinktiivselt vastikust ei tundnud kui endiste võhivõõraste öörahurikkujate vastu. Ka tema tundmatu isa oli tema ema juures keelatud kombel magamas käinud! Küll mõistis poisike peasüü selle eest emale, sest ta polnud kuulnud, et meesterahvastele säärast tegu häbiks pannakse, ja alles ema ennestine tähendus „m e i e patust" andis talle märku, et see ka mehe peale süüvarju heidab. Kuid mitte nii väga see teadmine ei rüvetanud isapaleust ta hinges kui palju enam sarnasus, mida ta isale nende teiste meestega andis, kelle vastikud varjud ta mälus mõlkusid; sisemisel sunnil seadis ta noore soldati nüüdse ja kõigi endiste Jebbesenidega kõrvuti, ning tema armas ja ka kahvatu kuju kõdunes lapse leinava pilgu ees viina-auru ning irvitava, jõllitava, norskava tooruse sisse ära. Emaga kaotas Jens ka isa — ta ahastus oli täielik.

Kui õrn on lapsehinges juurduv õigus- ja puhtusetunne, selgub sellest, et Jens suguelulise mõistatuse enese kohta oli veel hoopis tumeduses.

Üks toona uulitsal kuuldud tähendus möödamineva raskejalgse naise kohta oli küll kure-muinasloo ta peast välja puhunud — ta teadis, et laps tuleb ema ihust ilmale. Aga et mehe ja naise koosmagamine lapse sünnitamisega kuidagi ühenduses seisab, seda ei teadnud ta mitte, selle sündmuse algatajaks arvas ta jumalikku loojat. Jens mõistis seda koosmagamist, mille isesugune, iseäranis häbistavaks peetud laad talle seega võõras oli, ainult kui jumala määratud puhta, viisaka, korraliku elukombe vastu käivat tegu hukka. Ja tema hukkamõistmine oli seda tüsedam, seda kategoorilisem, et ema ja ema kaassüüdlased säherduse, kõigi teiste inimeste poolt siduvaks peetud jumaliku kombemääruse vastu nii julgelt, nii kerge südamega, naerdes ja naljatades patustasid. Kumises ju ema edev-alp siristamine ja tema öiste külaliste lõbutsev jorutamine Jensil sellesama selgusega kõrvus, nagu ta mäletava silma ees seisis nende koerustav kraaplemine ning kaelustamine. Ja kuna ta praegu, vaiba all pimedas, oma suure valuga võitles, hakkasid nad temast ükshaaval mööda rändama — kõik need pildid ja pildikesed ema pikast häbist, mis talle aastate jooksul kuidagi erakorralistena mälusse olid kogunenud — mõlemast joobnud poisist peale, kes kordamisi terve öö ema sängi olid teotanud, kuni võõra mehe ees keset tuba ihualasti alpiva emani, kelle õhetav nägu nii unustamata jultunud naeru oli muianud.

Jensi hambad plagisesid, ta liikmed lõdisesid palavikus külma raputusel. Pöidlad pistis ta kõrvadesse, et mitte kuulda, teised sõrmed vajutas silmade peale, et mitte näha, aga ta kuulis ja nägi edasi, ja mida ägedamini ta oma meelte vastu võitles, seda teravamaks, seda armutumaks nad läksid. Minevikust tõukasid nad ta olevikku. Laisa Jebbeseni matsakas kogu pool-ammuli õgijasuuga kerkis ta nägemispiiri. Miks ei norsanud Hans Kaspar? Kui ta ei norsanud, siis ta ei maganud, ja kui ta ei maganud, siis oli ta ehk ema voodis? Jens kuulatas. Ei midagi. Ei norskamist, ei valjemat jutupominat ühest voodist teise, ei ühe sõna ega teise naeru. Magas Jebbesen täna ehk küljeli?

Kuid ei — Jensi kikil kuulatav kõrv hakkas tasast nohinat ja sahinat, nagu seina seest imbuvat sosinat kinni püüdma. See moondas talle meelde ühe varase pühapäevahommiku, mil ta, ukse vahelt vaadates — uks oli arvatavasti kogemata lukutamata jäänud — ema ja tema kostilise varjatud vahekorra kohta selgusele oli jõudnud. See on: silmaga nähtavale selgusele, kuna ta seda vahekorda juba ammugi aimas, peaaegu teadis, sest kuis muidu võis talle ema, kui Jebbesen esimesel ööl norskas, öelda: „Ma unustasin sulle ütlemata, et Hans Kaspar norskab, kui ta selili magab?" — Jensi halastamatud kõrvad hingasid seda sahinat himukalt sisse, ja nagu narkotiseeriv mürk nirises ta erkudest läbi — peašt jalavarvasteni. Ta kuulas, kuni ta piina enam ei suutnud välja kannatada, kuni äkiline, räpakas vihahoog ta sängist välja viskas. Väljasirutatud rusikatega teed otsides päntas ta vaheukse kallale, teadmata, mis otstarbeks. Uks oli lukus. — Koputada? Lahtitegemist nõuda? Neid lahku kihutada? — Juba kähvasid ta rusikad ukse vastu põrutamiseks üles, aga äkitselt torkas talle ta võimetus kahe nii tugeva vastase kohta meelde; ühtlasi torkas talle meelde, mida ema sellest mehest endale ja oma lapsele lootis. Pidi ju sellest mehest see saama, kes neid mõlemat häbi ja põlguse alt päästab, kes ema patuse mineviku oma nimega kinni katab ja Jensine Nielsenile puhta tuleviku kingib. Tohtis ta seda heategijat, seda lunastajat pahandada, teda enese vaenlaseks teha?... Jensi rusikad vajusid maha, ta põlved nõtkusid — oma meeleheitlikus kitsikuses ei mõistnud ta muud teha, kui palvetades kinnise ukse ette põlvili lasta. Ta tõstis ristis käed öise pimeduse sisse üles ja sosistas üksisõnu: „Jeesuke, aita! Jeesuke, aita!" Ja siis kerkis talle issameie keelele, palve, mille pähe-õppimise kallal ta nii palju vaeva oli näinud, ja ta kuumalt sosistav suu saatis ka selle sisu mustava ning vaikiva kambrilae poole — algusest lõpuni ilma veata, ilma takistuseta, vist küll esimest korda nii ladusasti.

Siis ronis ta sängi tagasi, põsed märjad ja soojalt valatud palvepisaraist.

Sel silmapilgul — oh imet! — hakkas Hans Kaspar norskama.

Võimsalt — vägevalt — majesteetlikult.

See oli esimene öö, kus väike Jens Nielsen sellest hirmsast, ihu ja hinge nüsivast saagimisest jälki, õudset piina ei tundnud. Ei, täna oli see temale rahustav ja trööstiv muusika, mis talle kuulutas, et taevane isa tema palve armulikult kuulda oli võtnud.

SEITSMES PEATÜKK.

INIMESEL PEAB LAHEDUST OLEMA!

Teades, et tal midagi vastata ei ole, vale vastu loomusunnilist vaenu tundes ning oma lootust puhastava ja lepitava tuleviku peale pannes laskis Jens Nielsen pilkajate torkimised ja õrritamised koolis oma kitsast, aga visa selga mööda stoilise rahuga maha veereda. Ta ei soovinud, et ema kooliülemuse juurde kaebama läheb; sest kuidas tahtis Jensine Nielsen seal põhjendada, et temale ja ta lapsele ülekohut tehakse? Seepärast jättis Jens kodus ka kurtmata, et tagakiusamine edasi kestis ja äranäritud kont: „Jens, mitu isa sul on?" nädalate ja kuude kaupa ikka edasi suust suhu käis. Ainult vahel, kui haukujad talle käsitsi külge tikkusid, kargas ta piinatud süda sappi täis, ja siis reageeris ta mõne meeleheitliku vastuhoobiga, mis vastastele nii ootamata tulid ja enamasti ka nii valusad olid, et nad ta mõneks ajaks rahule jätsid. Kord katkus ta ühel pilkajal hea tuti juukseid peast, nii et verine ase maha jäi, teisele andis ta põlvega vastu kõhtu, nii et vaene pealetikkuja poolhingetult maha siputama jäi, ja Kai Mölleril, oma õelamal vaenlasel, hammustas ta kõrvalesta küljest tüki ära. Jensi käsi oleks säärastel kordadel vahel halvasti käinud, kui mitte Holger Rasmussen, nagu kunagi, temale abiks poleks heitnud — see haruldane poiss, kelle sõprus seda ustavam oli, et see ühisest saatusest tekkinud ühistundel põhines, sest oma lõmmu vere pärast oli ka temal koolivendade lapse-

liku irvitamis- ja nöökamishimu all kannatada. Kuid taanlaste kaastundlikule, heasüdamlikule, õiglasele iseloomule sünniks ülekohut, kui tähendamata jääks, et mõlemad sõbrad endi solidaarses kaitsmises pooltki üksi ei seisnud, nagu haukujate ja hammustajate arv ka ainult pisukest osa nende kaasõpilaste kogust moodustas. Kuna Holgerile, kes oma naljajantidega ja kehaliste osavustega oskas imponeerida, juba ammugi teatav erakond oli siginud, kes määrkassitajaile sagedasti kardetavaks sai, hakkas ka Jens Nielsen varsti teokaid ja toekaid poolehoidjaid võitma, koolivendi, kellele lihtsalt liiaks läks, et vagusat kasinajõulist poissi, kes kellegi peale ei tikkunud, vaid kõigile isesuguse ara, aga truusüdamliku lahkusega vastu astus, rumala sõnakõlksuga kadaliputati. Mõlema poolehoidjaskonnas ei puudunud ka mitte ärksamad vaimud, kelle õiglusetundelisest lapsehingest selge tunne üles kees: Mida võib Holger parata, et tema esiisa must oli, mida Jens, et tema ema must on?

Nende kaitsjate mõjul leidsid tagakiusatud aegamööda kaunisti rahu. Semestrist semestrisse kahanes teotajate kildkond, nende pisted muutusid haruldasemaks ning tagasihoidlikumaks, ja paari aasta pärast oli neid, kes vahel Jensi isade järele pärisid, ainult veel paar Danebrogi uulitsa riiukukke, kes Holgeri ning Jensi sõprade käest saadud karistusi ära ei suutnud unustada. Viimases kooliklassis, suuremate kaasõpilaste keskel, pidi Jens Nielsen juba ise kuidagi asja andma, enne kui kellegi ärritatud suust tema südamehaava poole sihtiv sõna kukkus, kuna Holger Rasmussen, kes pilke all oma kerge, rõõmsa iseloomu tõttu üldse vähem kannatas, kavala taktikaga enda viimaseile ning visamaile hammustajaile suukorvid pähe pani.

Ta hakkas oma tõmmu nahaga nende ees kiitlema ja uhkustama, seda kangelase laadi mehisuse märgiks ja iluks tunnistades, ning see ei võinud noorte romantikute kohta, kelle pead maa- ja mereröövlitest, indiaanlastest ja sulukahvritest kihisesid, ilma sügava mõjuta jääda. Väga võimalik, et nad põlatud määrkassi peale ta musta esiisa pärast nüüd kadedad olid.

Võidetud rahu aga oli Jens Nielsenile paraku ainult väline. Tema haige hing tõendas talle: Mida nad sulle enam suu sisse ei ütle, seda ütlevad nad tagaselja, ja mida nad ütlemata jätavad, seda nad vähemalt mõtlevad. See aga tähendas tema kannatamise sisemist edasikestmist. Põdur umbusaldus täitis teda kõigi, ka osavõtmatult eemalseisjate vastu. See sundis teda varitsema, salaja kuulatama ja kõiksuguseid haiglasi keerduurimisi ette võtma, et teada saada, mis temast ja ta õnnetusest arvati. Et see, mida tal korda läheks välja nuhkida, talle ainult kasvatatud piina võis tuua, ilma piina põhjusest midagi ära võtmata, — see teadvus ei hoidnud teda tagasi, sest enesepiinamine on hingeliselt põdejaile omane, jah, sagedasti nende tegude sihilik otstarve. Koolist kandis Jens oma nuuskimise koju, laiendas selle kõigi majas elavate ja hoovis liikuvate inimeste peale kuni üle uulitsa ulatuva naabruseni. Ta kõrv ja silm heitsid alatasa õnge välja, et nende isikute suust ja näost nende tundmusi Jensine Nielseni ja tema poja kohta kinni püüda, ja selle õnge eest ei pääsenud naljalt ükski viiksatus, ükski mokamuiutus, mis vähegi sinnapoole sihtis. Seesuguse kuulatamisega õppis Jens rohkem kuulma, kui kuulda oli, seesuguse vahtimisega rohkem nägema, kui näha oli; ta õppis kõrva ja silma kaudu õhus lendlevaid kiukesi sisse hingama, mis ta aju mõisteliseks ja mõtteliseks lõngaks heietas, — ta õppis imepeenelt kombineerima, imeteravalt järeldama. Varsti teadis ta kõik. Ja nüüd tundis ta ema ja enda peal lasuvat ühiskondlikku vannet peaaegu ihuliselt, intensiivsusega, milleks ainult lapse hing võimeline on.

Sest saadik, kui ta viimasel ajal suguelu kohta selgusele oli jõudnud — ka selle selguse oli ta kiudude kaupa õhust omandanud, ilma kellegi poole otsese pärimisega pöördumata —, sest saadik, kui ta teadis, missugune sügavam peidetud tähendus mehe ja naise koosmagamisel ja armukaelustustel on, võitis ema süü ta silmis veel palju tumedama karva, sai tema mõttes kõrvalmaigu, mille võõrast läilust ta enesele ei mõistnud põhjendada. See läilus oli, sest et Jens

ise oli sugulisele küpsusele alles edenemata, ainult midagi aimatavat, midagi salajast tõusvat, aga selle-pärast mitte nõrgem kui mõni põhjuslikult mõistetav tunne. Jensi põue täitis, kui ta ema endise ja praeguse ööelu peale mõtles, rutjuva häbiga ühendatud mõistatuslik hirm — hirm millegi reenava ja rüvetava eest, mida silm iganes ei tahaks näha. Õhtuti voodisse heites püüdis ta enesest ära tõrjuda seda läilustunnet, seda pakitsevat häbihirmu, mis talle peale tikkus mõttega, et Hans Kaspar ka täna jälle ema sängi võiks minna, aga see ei läinud tal korda. Ta võitles oma räpase vaenlasega, kuni armuheitlik uni ta meeled uimastas. Aga kui päeval kellegi majalise pilk ta näole langes, hoovas see nagu sisemine pump talle hirmsa eluka kohe jälle kurku, veri tikkus talle pähe ja silmad lõid kirjuks. Ta häbenes emaga üle õue minna, temaga tuttavais uulitsais kõndida; ta lõi pilgu kortsus kulmul maha, kui ema teda aknast hüüdis või temale teiste nähes emalikult vastu naeratas. Sedasama piitsutavat häbi tundis ta ka ema ja Jebbeseni avaliku seltsimise üle: kui ta neid koos nägi välja minevat, kui nad talle kahekesi väljas vastu juhtusid tulema. Maa alla oleks ta vajunud säärasel puhul, mõte pakku joosta tikkus talle vägisi peale.

Suguline saladus oleks Jensile pärast seda, kui ema talle oma pruudipõlise patu oli üles tunnistanud, vist juba peatselt ilmsiks saanud, kui teda ta järelemõtlemises kogutud kuulduste üle üks tume punkt poleks eksitanud. On mehe ja naise öise läbikäimise tagajärjeks lapsuke — miks pole minu emal rohkem lapsi kui üksnes mina? pidi ta eneselt küsima. See küsimus, millele ta vastust ei leidnud, pidas teda kauemat aega kahevahel, kuni üks tähendus Hans Kaspari suust sõlme lahti päästis. See naljakooreline, aga tõetuumaline tähendus oli Jensile ka veel muus mõttes tähtis. See ilmutas talle esiteks, et Jensine Nielsen seisis ka Jebbeseni, oma kaassüüdlase silmas kõlbeliselt madalas väärtuses, ning teiseks, et sel mehel nähtavasti mõtetki ei olnud neid päästelootusi, mis ema ja poeg tema peale panid, täide viia.

Kuis olid nad mõlemad, ema ja Jens, aastast aastasse selle eesmärgi poole tüürinud! Kuis oli ema teda orjanud ja ümmardanud, hellitanud ja meelitanud, tema häid ja halbu tujusid täita püüdnud! Ja kuis oli Jens kõige eest hoidunud, mis teda võis pahandada, mis tema rahu ja lahedust nende juures elades oleks puudutanud! Kõige hoolsama majatalituse kõrval, millest taanlik-piinlik puhtusepidamine üksi juba tähtsa osa moodustas, leidis neiu Nielsen ikka veel aega ka rohkesti rahalist tööd teha, täis hirmu mõtte eest Hans Kaspari ette astuda, ja temalt kõrgemat kostiraha nõuda. Ei, vanapoiss pidi ära nägema, kui väheseks koormaks talle naine ja laps oleksid, kui odavasti ta elulaheduse, mida ta praegu maitses, endale jäädavaks võis teha. Ema raugematu rühkimine ajas Jensile sagedasti liigutuse peale; tumestamatus armastuses, milles ei puudunud ka aupakkumine, sulas ta süda temale säherdustel silmapilkudel vastu: südilt heitis ta temale sigaritöös abiks ja aitas ka kostilist varmalt ümmardada, kuigi ta tundis suurt sisemist tõrget selle inimese vastu, kes temale nuumlooma meelde tuletas. See aga, kes kummagi kohta liigutust ei tundnud, vähemalt mitte sel määral, et neid igatsetud eesmärgile aidata, oli Hans Kaspar Jebbesen.

Südame poolest mitte paha, tigedusest, kiusust, vihahoogudest üsna vaba, ka mitte tänutundmatu oma ravitsejate ja poputajate vastu, kandis see hea isu ja suure januga taani onu ainult ühte musta tunnet põues: loomusunnilist, äravõitmatut vaenu kõige vastu, mis teda ta harjunud ja lahedaks leitud elamislaadis, ta elurahus, vähegi ähvardas häirida, mis tema kätele, jalgadele, peale, suule ülesannetega lähenes, mille täitmisest nad seni vabad olid olnud ja ka edaspidi ilma hädata vabad võisid olla. Jebbesen ei luisanud ega liialdanud, kui ta tõendas, tema olevat ainult sellepärast vanapoisiks jäänud, et ta ei olevat viitsinud pruudi järele ümber vaadata, ja Jensine Nielsen ei olnud mitte eksimuses, kui ta arvas, et Hans Kaspar temaga juba ammugi seaduslikult abielusse oleks heitnud, kui seks mitte käikusid perekonnakohtusse

poleks tarvis olnud. See arvamine leidis Hans Kaspari suust viimaks kinnitust. Kui aasta aasta järel mööda läks, ilma et Jebbesen laulatust jutussegi oleks võtnud, ehk ta küll oma eeskujulikule perenaisele kindlaid poolehoidmismärke ilmutas, hakkas neiu Nielsen talle parajail pilkudel ääri-veeri mööda õrnalt peale käima. See sündis, kui onu klaasikese juures lõbusas tujus oli, nokkival naljatamisel, millele Jensine meelitavaid lõuapaitusi ja kurgukõditusi juurde ei unustanud lisamata. Viimaseid armastas onuke. Ta reageeris nendele sügatud sea kombel röhitsedes, misüle ta siis kaua tasase kõhuvabinaga naerda kiskus.

Kord, kui Jensine talle asja jälle säärasel peidetud kombel — nagu lapsele rohtu sisse antakse — meelde tuletas, läks Jebbesen üsna tõsiseks ja hüüdis vähe varjatud hirmuga:

„Jumal hoidku — kus selle tüli ots! Esiti mine üles andma, siis otsi tunnistajaid, siis mine trobikonnaga veel kord! — Mis sedaviisi viga elada?"

„Eks ta ole nagu näotu teiste inimeste ees."

„Seni polnud näotu, nüüd korraga näotu! — Või mis meil teiste inimestega tegemist! Ega teised inimesed meid toida!"

Nüüd tähendas ema midagi, mida Jens teise tuppa hästi ei kuulnud. Selle peale ütles Hans Kaspar naerdes:

„Tühja kah! — Ja oleks sul minust lapski, kelle õigusi vaja kirja panna — ka seda mitte. Sul on enne mind nii palju mehi olnud, et sa enam last ei saa, milleks siis see komet — —"

Vaheuks, mis praokile oli seisnud, lükati äkitselt kinni. Kuid Jens teadis küllalt. Nüüd ei puudunud tal ema elusse puutuvate asjade mõistmiseks enam ükski võti. Ja ühtlasi lõi talle hingesse: sellest mehest seal, kellel süda oli emale niisugust pistet anda, kui ka naerva suuga, — sellest mehest ei saa teile seda, mida teie loodate!

Jens surus kõrva ukse vastu. Klaasid kõlisesid kokku. Suudlemist oli kuulda. Ema sosistas kuumalt. Hans Kaspar naeris ja ütles: „No jaa, no jaa — eks

me edaspidi näe! Ega sellega tuld ole! — Kalla sisse, mamma!"

Hommikul olid emal nutuniisked silmad kahvatanud, kolkunud näos. Kaastundmus nirises Jensi südamesoontest läbi.

„Ma kuulsin kõik — ta ei võta sind," ütles ta temale murelikult.

Jensine äigas kähku silmi, tehes, nagu nuuskaks ta nina; siis tõmbas ta suu naerule.

„Küll ta ikka võtab, mingu aega mis läheb! Küll ma ta laiskusest viimaks jumala abiga võitu saan!"

„Kas oled siis jumalat palunud?"

„Muidugi, ja eks ma palu veel."

Jens ei öelnud midagi, aga mõtles: Vist ei võta jumal nii patuse inimese palveid kuulda; sina ise peaksid paluma! Ja nüüd hakkas ta öösiti ägedasti taevaisa helde südame pihta koputama. Kuna Hans Kaspar Jebbesen teises toas aimamata rahus vägevasti norskas, nõudis Jens teda jumalalt kirgliku õhinaga emale meheks, endale isaks — inimest, keda ema ei armastanud, keda ta ise ei sallinud, inimest, kelle lähedusest nad mõlemad ennemini täna kui homme kaugel eemal oleksid olnud. Palvesõnad kippusid tal vahel kurku kinni jääma, kui selle norskamise, selle loomajõulise ja loomataolise eluavalduse seest põlatud isik täiel kujul palvetaja vaimse vaate ette kehanes, see rasva ja suhkru, õli ja alkoholi, laiskuse ja tuimuse sees õlliv isik! Aga Jens läkastas kurgu lahti ja palvetas vägisi edasi, higistades ja võitlevaid pisaraid valades. Ta palvetas edasi, et armuline isa kõrges selle ilge isiku temale ja ta patusele emale lunastajaks määraks, päästjaks karistusealt, mida teised lapsed neile mõlemale olid peale pannud. Ja kui Jens nägi, et tema kodused palved jäid mõjuta, hakkas ta pühapäeviti kirikus palvetama, kõige suuremais kirikuis, kus orelitel vägev hääl oli palvet kõrgele kandma, kus altaripiltidelt kõige heldemad Õnnistegijad maha vaatasid, palvet vana jumala ees toetama.

Aga kuud kadusid, aasta lõppes — taevas jäi kurdiks, Jebbesen laisaks.

Nüüd kippus ka ema lootuselõng nähtavasti katkema. Jens luges ta näost muret ning kurbust ja kuulis teda töö kallal raskesti ohkavat. Ellen Knudsenile, kes neid vanas sõpruses vaatamas käis, oli tal asju sosistada, mis ta silmad niiskeks võtsid. Sel lool pidas Jens tarvilikuks emale nõu anda, et ta Hans Kasparist lahti lööks.

„Meie ootamisest ei tule midagi välja," seletas ta, „seepärast ütle temale üles ja elame jälle kahekesi."

„Ma peaksin jälle vabrikusse minema?" hüüdis ema üsna ehmatusega.

„Kas sul on kodus siis kergem töö?"

„Kergem mitte — ei, palju raskem — aga ma olen kodus — mõtle, laps, — kodus!"

„Siis teeme kodus tööd — ma tahan sind ööd ja päevad aidata —"

Neiu Nielsen väristas pead. „Meie jääme hätta, Jens! Nad maksavad ju nii vähe, iseäranis koduse tubakatöö eest! Ja sul on veel enam kui aasta koolis käia."

„Katsume siiski!" palus poeg kuuma tungiga. „Ma tean, et me läbi saame — jumal ise aitab —"

Jensine sattus, nagu see viimasel ajal haruldane ei olnud, otse värisevasse ärevusse. Tal polnud ka enam tegemist lapsega, vaid kolmeteistkümne-aastase noormehega, kelle pilgud talle südameni küündisid.

„Ei, see viiks meid õnnetusse," ägas ta, „suuremasse õnnetusse, kui —" ta hüppas istmelt ja püüdis jalutades rahu koguda. „Jens, mõtle ometi vähegi järele, mida sa soovid! Sa sööd palju rohkem, kui sa neljaviie aasta eest sõid, — sa tarvitad palju rohkem riiet, — kool teeb suuremat kulu . . . Oota ometi iseenese pärast, kuni sa kooli läbi saad ja õpipoisigi palka hakkad teenima!"

„Ema, ma ei või —"

„Sa pead võima!" Neiu Nielseni kärgatus oli karm, ta head silmad kiirgasid. „Mis on siis sellest ühest aastast veel kõigi teiste aastate vastu! — Ma ei taha näljale ust avada —"

„Meid pole ju Jebbeseni raha toitnud!"

„Aga toita aidanud! Mis meil nüüd on, seda me

teame; mis meil siis oleks, seda me ei tea! Hans Kaspar on meile mõndagi kinkinud, mida me loendamata jätame; küllap see meile meelde tuleks, kui kinkijat enam ei oleks."

„Ma tahan ennemini nälgida, kui sedaviisi elada!"

„Aga mina ei taha sinu nälgimist näha!"

„Ema, ma palun sind — — palun sind — —" Jensi suu värises, kurk kugistas pisaraid; ta tegi liigutuse, nagu tahaks ta palutava ette põlvili lasta. Aga ta käest hakati räpakalt kinni ja nagu tuline ora tungis talle kõrva:

„Tahad sa mind öösiti jälle uulitsale ajada?"

Ei, seda Jens ei tahtnud! Surnukahvatult pöördus ta emast ära. Ainustki viiksatust ei tulnud tal enam suust. Hans Kaspar Jebbesen võis nende juures endises laheduses edasi elada. —

Aga mõne kuu pärast sündis, mida kumbki ette ei võinud arvata: Hans Kaspar ütles neile korteri ja kosti ise üles.

Taevataat kinkis talle nimelt veelgi lahedama elu, kui tal siiani oli olnud. Ta kutsus tema vana lelle, kes lasteta lesena ühes Jyllandi linnakeses päevi surma poole oli saatnud, enda juurde, ja see hea mees jättis oma kolmekordse maja Kopenhaageni sugulasele pärida. Nüüd võis Jebbeseni-onu, kellel ka endal väike hoiukapital pangas oli, teenistuse varna riputada, et vagusas ja odavas Nykjöbingis mureta oma taoteldud paleusele elada.

Lahkumistunnil selgus, et Hans Kaspar oma seniste eluhõlbustajate vastu mitte tänamatu ei olnud. Ta surus emale sada, pojale kümme krooni pihku ja kuulutas neile pühalikult, et kõik tema kaasatoodud vara, välja arvatud viis portselanpiipu ja kaks uuemat ülikonda, neile jäädavaks ja vastuvaidlematata omandiks on määratud. Siis andis ta mõlemale lahkesti naeratades kätt, suudles ema kergesti põsele, nagu tuleks ta kolme päeva pärast tagasi, ja reisis ära oma viie piibu ja kahe ülikonnaga.

KAHEKSAS PEATUKK.

JEBBESENI PÄRANDUS.

Nüüd müüsid Nielsenid üleliigse majakraami ühes Jebbeseni vanade riiete, saabaste ja tuhvlitega ära ning üürisid endile Helgolandi uulitsasse ühetoalise korteri, et uut elu õige odavasti peale hakata. Kahte kambrit polnud neil ju ka sellepärast vaja, et emal enam külalisi ei pidanud käima. Uues korteris olid nad taevaisale märksa ligemal, nii ligidal, et tema päike nüüd ka nende peale võis paista, sest kamber paiknes viiekordse maja katuse all. Suvel oleks vanataat neile küll vähem sooja, talvel vähem külma võinud anda, aga nad leppisid kristlikult tema vastuoksliku temperatuurikorraga, sest üür oli odav.

Siin kõrges pesakeses, millesse sinised tuvid, hallid varblased ja kirjud kassid vaheldumisi sisse vahtisid, nabiti nüüd palgehigis sigaritööd teha. Suur töölaud akna all võttis ligi kolmandiku kambri vähesest avarusest ära ja tubakakastide ning sigarikarpide virnad seinte ääres kitsendasid veelgi ruumi. Nüüd oli ju töölisi kaks, sest Jens ei andnud emale produktiivsuse poolest enam liiga palju järele. Visal püüdmisel oli ta rohke näpuväleduse omandanud ja püsidust vitsutas vajadusevits väsimatult taga. Muidugi nihkusid koolitööd sel lool tagumisele plaanile ja härrad pedagoogid hurjutasid teda „haisva laiskuse" pärast. Aga see ei läinud Jensile, keda trööstis koolipiina varstine lõpp, suurt südamesse. Sügisene vaheaeg, mida ta virgalt järeleõppimiseks tarvitas, ja natuke kogemata õnne otsustavate eksami-ülesannetega tegid talle võimalikuks rahvakooli lähema talvesemestri lõpul selja taha jätta.

Et raskema, aga palgaliselt kasulikuma töö tarvis vanemaks ning tugevamaks saada — Jens oli kaunis pikaks sirgunud, kuid viimasel aastal kõhnaks ning verevaeseks jäänud —, pidi ta kodust tubakatööd ema soovil mõni aeg veel jätkama. Nende sissetulek oli küll väike ja elu selle tõttu kiratsev, aga või siis neljateistkümne-aastase poisi palk muugi teenistuse eest

seda märksa oleks võinud parandada. Nõnda töötas Jens ema kõrval edasi ja hingas päevad ning ööd seda mürgist taimelõhna sisse, mis söögiisu nii kasulikult kahandas, seevastu aga salalikult mõlema tervisejuurte kallal näris. Nende riided, nende juuksed, padjad, linad, vaibad voodites, terve nende tuba — kõik oli tiine sellest vängjasvihast haisust, mis võõrale sisseastujale pilvena vastu lõi, nende eneste tuimenenud haistmisele aga alles pisut tunduvaks sai, kui nad pikemat aega väljas värskes õhus olid viibinud. Õnneks ei saanud suitsetamiskiusatus Jensi üle võitu. Paari katset koolipoisipõlves oli ta nii raske oksendamisega pidanud maksma, et tal edasiharjutamiseks himu kadus. Nõnda oli tema nõrgapoolne organism veelgi ohtrama kihvtituse eest hoitud.

Jens ei olnud emale mitte just lõbus tööseltsiline. Peaaegu tummalt istus ta hommikust õhtuni tema kõrval, ja kui ta tema küsimuste peale kostis, siis sündis see lühidalt ning järsult, tihti otsekohe karmilt. Kui Jensine Nielsenil, sel mure-elu ja kõlbelise korratuse läbi vaimselt nürinenud, pealiskaudseks tüüdatud inimesel, vähegi terasem hingetundlik pilk oleks olnud, siis poleks tema eest kolme päevagi varjule võinud jääda, kui raskel määral tema laps, kelle varemaid hingelisi pitsitusi ta ju sugu tundis, ikka edasi kannatas — ka nüüd, kus selle kannatamise tegelikud põhjused minevikku olid nihkunud, kus ema säng puhtaks oli saanud ning naabrid võõras majas nende häbist midagi ei teadnud. Aga Jensine olekusse sattunud inimestele seisab lähedal anda oma nähtustele ja aimdustele, kui need halba sisaldavad, kõige lihtsamat ja süütumat seletust, pidada neid mittetõsisteks: nõnda on lahedam. Oli neiu Nielsen poja valutuksatused varemalt kergel käel lapselikkude tujude suurdeladusse heitnud ja ennast nende varstise ununemisega trööstinud, siis kirjutas ta nüüd Jensi kareda, nurkliku oleku enda vastu, vähemalt suuremalt osalt, tema kinnise, sõnakehva, tuhmi iseloomu arvesse. Mis järele jäi, selle kohta ütles ta enesele: aeg kõik haavad parandab. Oma südamekerguses läks ta veelgi kaugemale: ta pigistas silmad kinni selle uue põhjuse kohta,

mis ta oma lapse sisemisele põdemisele õhutavaks lisaks andis. Vaene Jensine pettis ennast nii kaua, kui ta ennast enam petta ei saanud.

Puhtam kõlbeline õhuring, milles Jens Nielsen nüüd elas, ei tervendanud teda tõepoolest mitte sugugi — hoopis vastupidi: ta põdemine sügavnes iga päevaga, omandas puberteediajaga ikka rõhuvama, valurikkama laadi. Jens kannatas piina, viibides ema läheduses, istudes temaga päevast päeva ühises töölauas; ta igatses temast kaugel eemal olla. Jens kannatas piina, sest et ta vihkas ja põlgas seda ema. Seda kinnitas ta enesele päeval, kui ta pilk tema nägu, ta paljast varju riivas, seda kinnitas ta enesele öösel, kui ta patja närides täis vihast ahastust tema mineviku peale mõtles.

Mis sellest, et nende uus kodakondne ümbrus seda minevikku ei tundnud; oli küllalt, et Jens seda ise tundis ja täisealise mõtteküpsusega arvustas, analüüsis. Häbi teiste inimeste ees ei olnud enam peavõim, mis tema sisemust pures, vaid selle juurde oli ilmunud nüüd vägevasti kasvanud suurusel teine pureja: kohtumõistjale nii ligidal seisva isiku täielik hukkamõistmine — hukkamõistmine, mis ei leidnud pehmendavaid põhjuseid, mis ei suutnud appi võtta halastust. Jensi fanaatiline kõlblustunne ei nõudnud emalt õigusepärast midagi vähemat, kui et see oma mineviku pärast ööd ja päevad ohiks ja ägaks, nutaks ja palvetaks — et ta kotiriides käiks ja tuhka oma pealaele riputaks. Ainult seesugune kahetsemisorjus tolmus ja põrmus, seesugune lepitamisteenistus palves ja pisarates võis Jensi meelest nii vaesele patusele, nagu tema sünnitaja oli, omane ning kohane olla, kui ta oma lapse, oma jumala ja ausate inimeste poolt kaastundmust, üksnes kaastundmust, pidi leidma. Aga Jensine Nielsen elas, nagu teisedki inimesed elavad: ta sõi rahuga, töötas rahuga, magas rahuga. Ta liikus vabalt ja julgelt teiste inimeste seas, ta ajas juttu, ta naeris, ta heitis nalja. Säärased nähtused olid iga kord noapisteiks Jensi südamesse, mürginoolteks tema vaevlevasse hingesse. Sest neist näh-

tustest selgus, et Jensine Nielsen ei tundnud häbi oma mineviku pärast, et tal ei olnud enesele midagi ette heita, et ta ei seisnud millestki kaugemal kui oma senise elu õiglasest hukkamõistmisest ning kahetsemisest. Minu ema on jultunud inimene, järeldas Jens endale, ja see teadvus täis vihkavat põlastust määras talle ta vaenuliku oleku ema vastu, määras talle tooni, milles ta temale vastas, määras talle pilgu, millega ta tema otsa vaatas, määras iga kehaliigutuse, millega ta tema kõrval tööd tegi. Jens ei kuulunud nende hulka, kelle tundmused vähesel puudutusel suu kaudu välja voolavad, kelle liiasti täidetud põu enesele ajuti vägisi õhku muretseb; Jens sõi enda sisse, mida ta tundis, kogus ladusse, rutjus põhja, ilma et ta paisuv rind oleks rebenenud. See aitas ema kergesüdamlikku märkamatust muidugi alal hoida: neiu Nielsen ei näinud, mida tema nägi.

Jensi ebaloomulikke tundmusi ema vastu õhutas üks õnnetu asi võimsalt taga, mis neile Hans Kaspar Jebbeseni pärandusena köögikappi oli jäänud: viinapudel. Mitte asjata polnud Jensine Nielsen rohkem kui viis aastat selle niiske mehe igapäevane joomaseltsiline olnud: tema alkoholiga sõbrunenud isikond ei võõrdunud viinast. Oli vaene naisterahvas enne Jebbeseni — oma öistel käikudel, mis teda lõbukõrtsidesse viisid — ainult juhtumisi ja sunnitult vägijooke tarvitanud, nende järele himu omandamata, siis leidis ta enese nüüd, kus ta Jebbeseni pikast koolist läbi oli käinud, alkoholi kammitsas olevat — mitte just joodikuna, kes täie pea järele ihaldab, vaid joojana, kellel midagi puudub, kui ta ajuti harjunud närvierutust ei saa, kellel ilma selleta õiget söögiisu ega töölõbu ei ole. Et viin Taanis harukordselt odav on, siis sai neiu Nielsen kulutõkkest kergesti üle, seda kergemini, et ta oli vana tuttava ebausu omaks teinud, nagu kosutaks alkohol tööinimese ihujõudu, ebausu, millega ta oma nõrkuse ka poja ees, kelle instinktlikku joomisvastasust ta tundis, praktiliseks vajaduseks tembeldas. Peale seda, kui Jens koolipoisist töömeheks oli saanud, tegi ema kord katset teda enda usu poole pöörata, et söögilauas

mitte üksi klaasimusutaja olla, — olukord, mis joojatele enamasti ikka piinlik on. Aga ta sai pojalt hammustava vastuse: „Ma ei ole mitte joodik!“ — vastuse, mis talle asja andis niihästi oma pudelit kui ka selle seest joomist varjama hakata. Laualt kadus esimene silmahakkamatult ära, et ainult pühapäeviti või laupäeva-õhtuti haruldase külalise õigusega jälle nähtavale tulla.

Muidugi oli Nielseni-neiu lootus, et kui joomist ei nähta, siis jäävad ka joomise märgid nähtamatuks — see joojate harilik lootus, petlik nagu kunagi. Tema lapse piinanäljase pilgu eest ei jäänud midagi peitu — ei ainus punatäpp tema põskedel, ei tema silmaläike kõige kergemgi muutus, ja mida Jens ei näinud, seda kuulatas ta uuriv kõrv jooja häälest ning kõneviisist välja, ilma et ta nina hoolega varjatud lehka oleks tarvitsenud nuusutada. Miski ei seisnud nüüd loomulikult lähemal, kui et kaine poeg emale tema ebavooruse pärast etteheiteid teeb, temalt joomise mahajätmist nõuab. Aga midagi sellesarnast ei sündinud. Noorele Nielsenile oli tarviduseks ema langenud olekust ikka jälle märku saada; see tegi lõbu tema ennastpiinavale südamele, nagu armukadedale teatavat halastamatut lõbu teeb armastatu truudusesüüde ilmsiletoomine. Kui Jens joomist põlgas, siis põlgas ta seda kõigepealt sellepärast, et ta ema põlgas: ta ei raatsinud viimasele seda tasuteadvust anda, et ta temaga ühel järjel seisab, ta ei tahtnud kõlbelist vastuolu eneste vahel kaotada; tema organismi tüse loomulik vastuseis alkoholile järgnes alles teises reas. Endamisi, salaja, nagu ema viina, neelas Jens teadvust ema alatusest kui joovastavat mürki, ilma milleta ta ei leidnud rahuldust. Tema vihkamis- ning põlgamiskirg, näljane, nagu see oli, nõudis toitu, ja talle ei tulnud meeldegi sõime tema eest püüda kinni panna. Mida sagedamaks aegamööda said need korrad, kus ta ema, sõna kaugemas mõttes, viinastanud nägi olevat, seda „õnnelikum“ oli ta oma määratus õnnetuses. Mis tal põlatule oli öelda, et temale oma tundmustest märku anda, seda ütles ta ainult näoga, ainult pilguga. Kui Jensine Nielsen seda keelt paremini oleks mõistnud lugeda, kui need hingelised tapariistad, mis teda puudutasid, poja vaate, suuvingutuste ja kulmukortsutuste seest talle südameni oleksid tunginud, ta emaarmastus oleks ehmatuses tardunud. —

Jens Nielsenil oli koht, kuhu ta oma ahastusega igal seitsmendal päeval põgenes, kus ta oma haigele hingele jahutust ning lahutust leidis. See oli kirik. Sügav religioossus heitis tema peale sugulise küpsemisega. Jumalakoda iseenesest juba oma pühalikkuse ning pidulikkusega, oma palja ruumilise vägevusega võttis noormehe nii võimsalt vangi, et ta uksest sisse astudes nagu ühest maailmast teise astus, nagu ööst päeva, nagu õnnetusest õnne sattus. Tema põlvili sosistatud issameiest värises aukartus läbi, mida kõik tema meelelised jõud ja tema ergud pühitsedes kaasa tundsid. Ja kui siis oreli ja laulu ühine helidemaru templi määratust põuest läbi voogas, saladuslikul kullakumal, mida kroonlühtrite ja altariküünalde loitlevad leegid välja laotasid, siis maitses Jens pakitseval põnevusel kõigevägevama lähenemist, hingas seda õhu säravast ja helisevast lainetusest sulataval õndsusel sisse. Vaikselt, vabisedes istus ta oma paigal, naeratava hingega magusasti oodates — t e d a endale oodates. Ja ta tuli. Tema jumalikku kätt tundis Jens oma pea peal puhkavat, tema isalikku õnnistust oma soontesse voolavat, tema heldust ja halastust kosutava rohuna oma haavade peale tilkuvat. Mõõduta vaimustuseküllus kogunes aegamööda noore uskliku rinda, et kiitusehümniga „Püha, püha, püha on meie jumal“ tema suu kaudu hõiskaval joovastusel kuuldavale murduda, tema säravatest silmadest leegitsedes nähtavale lüüa. Jutluse ja pärastise laulmise ajal oli Jens Nielsen väsinud, nõrk ja lõtv. Aga see oli hell, pehme, magus väsimus, see oli õõtsumine uneleval olekul soojade voogude kaisus, õnnis puhkamine. Ja nüüd roomas tema rammestunud tundevallast sala-ihaldus läbi: surra, nõnda surra, igavese rahu rüppe vaibuda, ilma veel kord silmi avamata. Enamasti uimaselt, nõtkuvate põlvedega, surmakahvatus näos, lahkus Jens kirikust.

Ka leerinädalad, mis ta selsamal aastal läbi tegi, pakkusid talle hingelist kosutust, kui ka mitte sel vangistaval määral nagu pühapäevased jumalateenistused kirikus. Ainult esimene pidulik laualkäik oma luulelik-pühadusliku müsteeriumilaadiga vapustas teda veel sügava mõjuga.

Aga neile usulistele lõbutsemistele kirikus järgnes seda raskem rusutus kodus. Niipea kui Nielsenit jälle hall, troostitu igapäevsus ümbritses, niipea kui ta kitsas, umbses pööningu-urkas jälle töölaua taga istus, tuttavat tubakalõhna sisse hingas, ema kehalist lähedust tundis, kustus ta südames sonitud valgus, kõdunes luuletatud õnn tolmuks, ja asemele asus hambaid lõgistades vana vaenlane. See reaktsioon ilmus ajuti nii tugevana, et Jensile enesetapmismõtted pähe sigisid, et ta neid kasvava tõsidusega endale ligistama, nendega sõbrutsema hakkas. Korraga otsas, — korraga rahu, — kõik, kõik ära võidetud: missugune õnnestav mõte, missugune kallis kättesaadav eesmärk! Ja ta soontest ujus läbi magus, halvav kiimalus, kõik ta ergustik koondus avatlevasse ihasse, mis temast enam ei tahtnud lahkuda.

Üks juhtum küpsetas võrsuva aate tema põues otsuseks. Ema tuli ühel laupäevasel õhtupoolikul töö äraviimiselt silmapaistvate joomismärkidega tagasi. Ta astumine oli ebakindel, käed tegid asjatuid liigutusi, silmade vahtis hall klaasitus ja suu ümber rippus lõtv, mõttetu muie. Ta hakkas midagi kõnelema, millest polnud aru saada, ja tõukas kööki astudes õlaga piida vastu. Üheainsa pika vaatega oli Jens need nähtused vastu võtnud, ulatas sõna lausumata mütsi varnast ja põgenes.

Mingi selgem, kujukam mõte ei liikunud teel tema peas. Ta järgnes ainult pimesi, võimuta ja tahtmiseta, ühele nägematule vedurile. Kuhupoole ta pööras, kui kaua ta kõndis, mida ta kõndides nägi, sellest tõusis ta teadvusse üksnes udusarnane aimdusevine. Ta leidis enese korraga mere ääres istumast, kui keegi tal mütsi karvustava kahmamisega peast kiskus ja ta seega äratas. Üles vaadates nägi ta kaht musta silmatera sinakate valgete seest ja kaht helevalget hambarida enda peale maha hiilgavat.

„Jens, pentsik poiss, kas muned siin või? Vahin sind juba veerand tundi — mitte oimu ei liiguta!"

„Holger!"

„Kae, või ära tunned!" pilkas naerja, kelle pruun nägu ehavalgel vaskselt punas. „Minust mööda vehkides astusid mulle küll konnasilmade peale, kuid tegid, nagu poleks sa määrkassi eluilmas näinud. — Aga — pagana pihta, poiss, mis sul siis on?"

Nuuksudes, kõigest kehast vabisedes rippus Jens Nielsen tema kaelas. Holger asus ta pea ümbert kinni, vajus temaga valgele liivale maha, ja ta tõsiseks saanud pale avaldas murelikku kitsikust. Üsna nõuta lõi ta silmad ringi.

Jens aga hakkas kõnelema. Ilma mingi sissejuhatuseta, ilma tema küsimusi ootamata. Võimsal seespoolsel hoovamisel, peatumata eruptsioonina, kirgliku kuumusega voolas tal rinnast, mida ta aastate kaupa sinna käärima oli kogunud ning sõbra ja kõigi teiste inimeste eest varjul oli hoidnud — hävitav mühang põletavat hingehäda. Ja kui ta oli kõnelnud, vajus ta selle nõtruse ning lõtvuse sisse, nagu kirikus pärast palvejoovastust, ja Holger tundis tema juukseid higist niiskeks minevat.

Sõber Rasmussen ei märganud esiotsa sõnagi lausuda. Ta vahtis kaledalt õõtsuva sügisese mere poole, mille laineil kirglikult karjatlevad kajakad lendlesid, ja silitas vaikseks raugenud pihtija märga pead. Nähtavasti ei suutnud ta ennast küllalt sügavasti tema olukorra sisse mõelda, et tema õnnetuse suurusest õieti aru saada, — seks lahknes liiga väga tema elav, kergesti vibutav, naljasooneline temperament sõbra omast. Seepärast väristas ta mitu korda pead, enne kui viimaks poolkobades sõna võttis:

„Ma usun, sa oled oma tubaka sees haigeks jäänud. Kui su jutt vähe segasem oleks, ma arvaksin, et su aruke on rikkis, aga nüüd — jumala eest, sa põed tubakavingu! — Kas tead, mida sul tarvis on? Värsket õhku, liikumist! Kui sa hommikust õhtuni saaksid mööda uulitsaid tröögata, nagu mina —"

„Nagu sina? Kas sa siis enam habemeajaja juures ei ole?"

„Jumal hoidku! Ma viskasin vanamehele vahukausi vastu pead ja tegin pikad jäljed. Mõni elu võih! Hõõru vahtu ja korista teiste inimeste karvu! Hullem kui vangis."

„Ja nüüd?"

„No eks vahi!"

Holger käänas enese põlvede peal otsekohe sõbra vastu ja ajas rinna välja, nina püsti. Nüüd alles nägi Jens tema mundrit: hallitriibulist rootsi riidest kuube musta vöörihmaga ja sinist mütsi laia hõbedase äärega, mille esist ehtis ärinimi „Taani piimaühing".

„Piimapoiss!"

„Õigus! Juba kuuet nädalat. Mitte minu süü ei ole, et sa seda alles täna näed, — sa elad ju nagu hiir augus. — Aga kas tead, niisugune amet kuluks ka sinule marjaks ära. Ei sa narr siis enam mõtleks merdehüppamise peale. — Mis sa nädalas teenid?"

„Krooni viis-kuus."

„Meil saaksid jootrahadega kokku vähemalt seitse. Ja poisse on meil praegu just vaja. Kui tahad — tule esmaspäeval kontorisse; ma usun, nad võtavad su kohe vastu."

Jens pidas aru. Mõte meeldis talle.

„Ilusad köögitüdrukud on sul pealekauba krääbustada ja jootrahad kerkivad selle järele, kuidas sa prouadega hakkama saad — prouade ja ka preilidega. Tänu mu kuradikarva esiisale — m i n u l on selle poolest õnne olnud!" Ja Holger patsutas püksitasku peale ning kõhistas kurguga naerda, mis mängiva orava kelmi krudisemist meelde tuletas.

Jensi pilk riivas tema ilusat pead, mis nagu mõne pronkskuju otsast tema õlgade vahele oli sattunud.

„Sa meeldid neile?"

„Naa, ja kuidas veel!" Holger viskas oma Adoonisepea mittepiiritava nõksuga selga. „See tähendab: köögitüdrukutele vähem, neil vaestel ei ole maitset; mõni näib mind mu „inetuse" pärast koguni kahetsevat — ha, ha! Aga õrnast soost härrased, need kastaksid mu näpuotsaga ära. Kuidas ma ühe krahviprouaga abielu rikkusin ja kui palavasti mind üks ministritütar armastab —"

„Sa ära luiska, Holger!"

„Mõistan küll, et see sul raske on uskuda, sest sa ei tunne veel naisi, sul pole nende hullusest aimugi. Aga seda jutustan sulle teel, ja nüüd teeme minekut, ma pean veel kontorisse sisse astuma."

„Sa ei ole veel õhtul?"

„Küll, küll, aga mul on üks ärikiri linnas ära anda, mille pärast ma siin Charlottenlundis käisin —"

„Charlottenlundis? Kas meie siis —?"

Jens lõi silmad maa poole ja märkas alles nüüd, et ta terve miili linnast eemal oli. Tema imetlev vahtimine ajas Rasmussenile valju naeru peale. Isevärki värskus helises selle naeruga nagu kellakuminal vaikivasse ehaõhku.

„Kuutõbine! Tõepoolest, päris kuutõbine! Hahaha! — No oota, poiss, ma tahan su ravimisele võtta! Küll ma siis näen, kas sa oma hea ema, kelle üle sinul pole kohut mõista, ilusti rahule jätad! — Hm! Kõige õigem rohi oleks sulle: ilus armas magus plikake! Küll see sulle hinge sisse ja aru pähe puhuks!"

Jensi verest kääris soe hoog läbi, mis peanaha kaudu imeliku praginaga välja jooksis. Nagu pakitsevast rinnast kerkis litsutud toon, millega ta küsis:

„Kas — sul — siis on?"

„No — mitu. Krahviproua ja ministritütar üsna lugemata. Aga õiget otsin veel. Sihukest tõsist asja peab targu talitama."

Nad olid rannast üles puiestiku poole pöördunud, mille rohekat mustavat rinda sügisesed verevöödid elustasid. Kergel kassisammul, sõbra käe alt kinni hoides, kõndis Holger päästetud enesetapja kõrval. Jens märkas, et ta temast poole pea võrra lühem ja keha poolest märksa kitsam oli. Ta meelest lipsas võrdlus läbi: poisike täie mehe kõrval. Ja silmapilgu võitles ta pealetükkiva tusaga.

„Me sõidame muidugi elektriga," tähendas Rasmussen, kui nad puiestiku äärde suurele kiviteele välja jõudsid. „Piletid minu poolt."

„Mul pole ka punast öörigi taskus," naeratas Nielsen.

„Nojah, ega hauda raha kaasa võeta! — Eesel, kes sa oled! Ise ei teagi veel, kui hea on ilmas elada!"

Holger vapustas teda ja vahtis talle näkku. Parajasti päralejõudva elektrivaguni valgus langes nende peale. See oli südamesse ulatuv sõbrapilk, mille Jens mulati sügavast silmast vastu võttis.

Sõitjaid oli vähe; nad võisid vaguninurgas surutud häälega eksitamatult juttu jätkata.

„Ja veel midagi läheks sulle tarvis," ütles Holger oma piimapoisimütsi kuklasse tõugates, „— hea jalgratas. See annaks su pühapäevadele hoopis teise näo. Kopenhaagenis jooksevad ju ka ainult koerad veel jala. Ma ise korjan praegu hoolega raha jalgratta tarvis. Krahviproua kakskümmend ja ministripreili kümme krooni olid põhikapitaliks, mida ma nüüd teiste jootrahadega kasvatan. — Aga ma lubasin sulle ju jutustada —"

„Ega see siis tõsi ole!"

„Olen ma sulle midagi valetanud?"

„Ei, aga sa kiitled vahel."

„No sellega ma ei kiitle! Võid mind karvapealt uskuda. Ka raha võin sulle näidata. — Krahviproua Selma af Sönderup — ta olla rootslane — juhtub mind köögis korra nägema. Kuna ma korvist piimapudeleid tüdrukule ära annan, tunnistab teine mind nagu imelooma — sööb mu silmadega otsekohe ära. Kokk pliidi ääres näeb ja teeb kavala näo. Järgmisel arvepäeval laseb proua mind söögituppa raha järele minna. Meie oleme üksi. Pärib ühte ja teist — korraga krapsti mu pea ümbert kinni ja — suudleb, suudleb, suudleb! Suudleb suud ja silmi, suudleb otsaesist ja lõuga, suudleb viimaks ninagi — tõepoolest ninagi! —

„Oi, kui krahvihärra seda teaks?" tähendan mina, kui hinge vähe tagasi saan.

Ta hakkab laginal naerma. „No et sa temale kaebama ei läheks — säh!" ja vajutab mulle halja kullatüki pihku. — Tänasin ja läksin!"

„Ja siis?"

„Ei midagi enam. See sündis Skodsborgis, kus nad suvitasid. Minu vanker käis mineva laupäevani rannakohti mööda. Paar päeva peale musutamist asusid

Sönderupid jälle linnakorterisse ja see pole minu uues jaoskonnas. Kahju küll, tulise pihta — oleksin ehk veel mõne krooni teeninud, aga mis parata!"

„Ja ministritütar?"

„Haraldseni-preiliga sama lugu: kah nüüd talikorteris ja maja paraku teise poisi uulitsas. — Ministrihärra villa on, nagu sa ehk tead, Klampenborgi ja Taarbæki vahel, suure aia sees. Hakkan tähele panema, et preili — ta on veel üsna noor — mulle majatagusel jalgteel, viimaks köögitrepil või selle lähedal liiga tihti vastu juhtub tulema. Teretab lahkesti ja laseb silmad mängida. Viimaks võtab julgust ja ütleb punastades: „Holger, mul on teile üks palve." (Minu nime oli ta muidugi köögitüdrukute käest teada saanud.) „Vaadake, Holger, ma olen päevapiltnik ja tahaksin teid metsas ilusas paigas üles võtta. Kas teil ei oleks lähemal pühapäeval selle tarvis natuke aega — hommiku kaunis varaselt. Teie vaeva tasun muidugi ära — siin, olge nii lahke, ma maksan ette."

„Oo," vastan mina, „preili võib mind kas või iga pühapäev üles võtta, ei mul selleks aega puudu!" Ja jalga kraapides pistan kümnelise taskusse. — Määrab siis tunni ja koha ära — koht Fortuneni ümbruses hästi varjatud metsatukas — ja annab lahkudes heldesti kätt, ise punane nagu veretilk.

Kui ma pühapäeva hommikul kella üheksa ajal pärale jõuan — juba preili oma kodakiga platsis! Valendab valges kleidis nagu luik, roos juustes, nägu naerul. Ja klõpsutamine läheb lahti. Film filmi järel rändab ette. Aga preilil on mind iga kord nii lõpmata palju seada ja kohendada — ei leia ega leia meeldivat posituuri! Pöörab ja nihutab, tõstab ja vajutab, vahib ja sihib. Rind puudutab rinda; põsk põske, ta käed jooksevad nagu hiired mu nahka mööda ringi. Veri lööb mul kuumaks, aga mäng ei lõpe. No minugipärast! mõtlen viimaks ja kahman teise kaenlasse. Ta haarab mu kaela ümbert kinni ja nüüd algab sõge, sõge musutamine. — — Kes teab, kuidas lugu oleks läinud, kui mitte korraga üks koer lähedal haukuma poleks hakanud. Preili — aparaat maast ja tihnikusse!"

Jensi palged õhetasid.

„Kas sul temast kahju on — temast enesest?" küsis ta tüki aja pärast.

„Ääh — ei!"

„Miks?"

„Ei tõmmanud. Polnud oma."

Nielseni pilk langes laialt sõbra näo peale. Põlgab ministritütre ära — missugune suurus! oli sellest pilgust lugeda. Aga nii väga kui Holger temale ka imponeeris, teda otse aukartlikule imestlemisele sundis — kuuldud armulood äratasid Jensi põue põhjas tundmuse, mis tusast, isegi piinast mitte kaugel ei seisnud. Kas seejuures vahest võõras, vapustav ärevus süüdi oli, millesse ta kuulatades oli sattunud? Ta ei jõudnud selgusele.

„Ma tulen esmaspäeval!" hüüdis ta äkitselt.

„Hüva! Ja kui ametisse saad — hakka kohe ratta tarvis raha korjama! Kevadeni aega palju. Hea poolpiduse ratta saad juba nelja-viiekümne krooniga."

Kui nad linnas teineteisest lahkusid, pistis Jens poollennates kodu poole. Ta ei teadnud isegi, mis teda taga piitsutas, mis ta liikmed ja meeled põgenema kihutas. Piimapoisi-munder — jalgratas — lõbusam teenistus? Ei, ei — midagi muud, midagi — midagi palju vägevamat! —

Sängis heitles ta sel õhtul kaua, kaua uneta. Ja kui ta laud viimaks langesid, pani imelik unenägu ta vere uuesti kihama. Luikvalge olend, roos juustes, nägu naerul, rind kõrge ja kuum, hüppas rohelisest metsarüpest talle kaela. Karjatades, hambaid kiristades, lõdisedes reageeris Jens tema meeletule, lõppeda tahtmata suudlemisele. — —

ÜHEKSAS PEATÜKK.

JENS NIELSEN MAKSAB EMALE KÄTTE.

Neiu Nielsen laskis poega heameelega teist leiba katsuda ja rõõmustas tõsiselt, kui Jens ühingu poolt vastu võeti. Mõjuvatel põhjustel muidugi, mille seas

pisut parem palk mitte esimeses reas ei seisnud: poisi kahvatus ja kõhnus tegid Jensinele emalikku muret. Uues ametis sai ta piima juua ja liikumine värskes õhus pidi teda karastama ning ta puudulikku isu elustama. Aga ka Jensi meeleolule lootis ta muutusest head, ja seda mitte ainult tema, vaid ka iseenese tulul. Emale oli viimasel ajal juba päris piinlikuks läinud selle alati vaikiva, mõtetes hauduva, vastates ninasse kargava inimeselapse kõrval hommikust õhtuni istuda, ja aimdus, et see olek on ebaloomulik ja võrsub isetalisest hingelisest juurest, kasvas tema peas ikka toekamaks, küpses kindla teadmise suunas. Juba lõi talle poja vaen tunduva kõrvetusega vastu, ja ta püüe paha asemel paremat uskuda ei tahtnud enam pidet leida. Selle vaenu põhjuste pärast ei võinud tal liiga palju peamurdmist olla, kuigi ta oma õnnetu nõrkuse pudeli kohta etteotsa nihutas. Saab inimestesse, leiab seltsi ja lõbu, see pöörab ta meeled-mõtted mujale — selle trööstiva lootusega saatis ta poja uude töösse. Ja Jensine põues poleks emasüda tuksunud, kui ta lootuse täideminekule väriseva ootega poleks hakanud vastu vahtima. Sellele südamele oli küll paks koor peale kasvanud, aga tema tuum oli veel sula ja soe. —

Nõnda siis alustas noor Nielsen oma lootusrikkaid piimasõitusid mööda elatanud Kopenhaageni tumehalle tänavaid. Ta armastas seda linna, millest ta väikekodanliku taanlase patriootliku naiivsusega arvas, et maailmas teist nii ilusat ja uhket naljalt enam ei ole, linna, mille pudukaupmehe ja talupoja ühendatud maitse on kukrukasulises kasarmulaadis üles ehitanud, pealegi jumeta soomadalikule, mille rõskus mereniiskusega võidu ka uute ehitiste helkjasrõõmsa näo lühikese ajaga tumetusaseks vaapab. Aga see halli sisse ehitatud hall linn oma kitsaste keerduulitsatega, oma mudaste järvekestega ja oma määratu sadamaga kihiseb elust, kubiseb kauplustest, särab õhtul elektripäikestest, ja nõnda võidab temast ka võõras vaatleja parandatud, rahuldatud mõju, nagu lepitakse määrdinud mööbliga, kui talle puhtad katted on peale tõmmatud. Ja see mõju täieneb veel, mida kauemini sa

inimestele, kes seda uduhalli, auruniisket hiigel-kaubaladu perendavad, nägudesse vahid. Sest taanlane kannab oma südant silmades, ja see süda on lahke ning rõõmus lapsesüda täis soendavat headust.

Osast, mida Jens Nielsen pealinna uulitsaelus oma läikiva kappvankriga, habemiku kutsariga ja rammusa ruunaga nüüd mängis, polnud tal enesel, iseäranis esimesel ajal, mitte just vähene arvamine, kuigi ta oli ainult hobusejuhi kui vanema ametivenna abiline, kellele ta vastuvõetud rahad pidi ära andma ja kelle juhatusi tal tuli täita. Lõbusa uhkusega troonis ta tema kõrval kõrges pukis ja vaatas kirju kribina peale maha, millest piimapudelitega täidetud tõld neid ärimaalt läbi kandis. Pukki ja pukist maha, tõllauks lahti ja jälle kinni, trepist üles ja trepist alla —.see oli nüüd Nielseni igapäevane teenistus. Kõiksuguseid köökisid sai ta näha — proletaarlase poolpimedast keedu-urkast peale, kus haisud nina hammustasid, kuni miljonäri kumendava toidutehaseni, kus lõhnad panid suu vett jooksma. Ja kõiksuguseid köögitüdrukuid nägi ta — noori ja nägusaid, vanu ja inetuid, neid, kes talle vastu naeratasid, ja neid, kes teda tähelegi ei pannud. Ja kõiksuguseid majaemandaid leidis ta — tööliste kuivetanud kaasasid, kolm-neli vinguvat lapsukest sabas ning üksainus nael liha pajas, naisi, kelle näpud murelikult värisesid, kui nad pudeli piima välja maksid, ja siidis kahisevaid lihavaid vabrikandi- ja kaupmeheprouasid, kes ilmusid köögilävele, et ülemkokale käsku anda, viiekäigulisele lõunasöögile veel paar käiku juurde lisada. Ja isegi üht krahviprouat, ja kaht paruniprouat, ja üht leske ministriprouat võis Jens Nielsen oma kaubatarvitajate hulka lugeda, ning ühel ja teisel kõigist neist prouadest juhtus ka ilus noor tütreke olema, kes nina köögiuksest kogemata sisse pistis, mis puhul piimapoisi ootavast ning otsivast hingest läbi kähvas: Ehk ometi! — Aga võta näpust! Vaevalt, et nende pilk tema kahvatanud nägu riivas; enamasti oli ta neile õhk, niihästi prouadele kui preilidele. Kümme öört jootraha vahetevahel — see jäi ainsaks sidemeks tema ja nende vahel. Oh, et ka minu vanaisal kuradi-

karva isa oleks olnud! tõukus Jensi rinnast sagedasti üles. —

Aga ka õnnelikum Holger hakkas halbade aegade üle kaebama. Välguta silmi kui palju tahad — platoonilisi imestajaid leidus, aga mitte enam kullatud musude jagajaid. Ja ainult und nägi ta uuest või niihästi kui uuest jalgrattast, milleks peale saja krooni ära kulus!

„Vist on sügisene külm süüdi," ütles ta Nielsenile, „naised näikse ainult soojaga maiad olevat."

Kuid Holgeril poleks Holgeri nupp otsas olnud, kui ta halva ärikäigu vastu abi poleks leidnud. Ta hakkas kaardi- ja piljardimänguga õnne katsuma.

Nõnda sai ta paaris kõrtsis, kus rohkesti mängiti ja kuhu ta päeval piima viis, õhtuti ja pühapäeviti sagedaks külaliseks. Ja et ta kade ei olnud, siis soovitas ta uut sissetulekuallikat ka sõber Nielsenile. See ei tõrkunud kaua vastu. Küll ei tundnud ta mängu kohta suuremat kirge, aga Holgeri sagenevad võidud meelitasid ometi, ja mis peaasi: restoranis oli lõbus olla, iseäranis Hannibal Laurseni juures.

See oli üks neist Kopenhaageni alevitrahteritest, mis suvel aiaga ja läbi aasta muusikaga ka õrna sugu ligi meelitavad. Laurseni aias kasvas küll ainult kolm kidurat puukest, ta polnud midagi muud kui toasuurune tükk kruusatud õue, mis raudseid joogilaudu täis tuubitud; aga puukesed olid haljad, nende vahelt võis taevast näha, ja sellest on suurlinna müürielanikele küllalt. Seevastu käis Hannibali-papa muusika paljude võistlejate omadest kaugelt üle. Mitte tavaline viiulivingutaja häälest ära raiutud klaveri kõrval, mitte susisev ja kähisev grammofon, paukuv ja pragisev orkestrion või mõni muu automaatne mürakapp — ei, vaid muusikakoor, elav orkester, ja tervelt viis meest tugev! Välismaalased pealegi — täisverd preislased. Ja et taanlane, nagu vist iga muugi mittepreislane, endale preislast ikka ainult soldatimundris ette oskab kujutada, siis oli Hannibal Laurseni muusika ka ilusti preisiliselt mundris: kõik viis kunstnikku ilutsesid tulipunases, sest trahteri aiavärava ja akende peale ülespandud kuulutuslehtede, papa Hannibali ausõna ja

muusikute eneste tunnistuse järgi olid nad endised preisi punased husarid, mida nad kahtlevatele ka oma verevate mütside seest valmis olid näitama: polgu nimemärgid seisid suure musta trükiga voodrite peal üleval. Taani publiku patriootilise vaenu pärast võisid nad mureta olla. Kes taanlasele muusikat teeb, pealegi nii mürisevat, et viiemehelist orkestrit viiekümneliseks võiks pidada, see on tema sõber, sellega jagab ta oma südant, oma todi ja oma porterit. Pealegi oli suur osa isa Laurseni külalistest töölised, kellel tuttavasti ei ole isamaad ja seega isamaalist vaenu.

See „kuninglik-preisi ihu-husaripolgu muusikakoor" asus suvel ja talvel restorani keskmises ruumis, neljanurgelisel, kaunis kõrgel laval, kust muusikute leegitsevad kuued kollaste rinnanööridega lahtiste uste ja akende kaudu teistesse tubadesse — neid oli veel kaks — ning aeda ja isegi uulitsale paistsid. Härrade töö, mis pühapäeviti juba kella neljast, muidu õhtu kella kaheksast algas ja väikeste puhkeaegadega kuni kesköönì kestis, ei seisnud aga mitte üksnes pillimängimises, vaid ka vilistamises ning laulmises. Nende repertuaar sisaldas alati mõned tooted vahele paigutatud mokavile- ja vokaalkohtadega, mida siis terve publik — naisterahvad mitte välja arvatud — neil võimalikult mõjuvalt kuuldavale aitas tuua.

Tavalist muusikakava rikastasid enamasti veel härra Hannibal Laurseni tormilise kiitusega vastuvõetavad naljalaulud, mida ta, pühkerätt kaenla all, põll ees, võistlematu miimikaga ette kandis. See miimika oli kõik, sest tema laulmine oli ainult heatahtlik ja truusüdamlik röigamine, ja ta kupleede seas polnud ainust, mida mitte ka publik, ja juba pool inimese-iga, peast poleks mõistnud. Nimetatud tormiline kiitus müriseva naeru näol algas juba, kui papa Hannibal oli oma kõverate koivakestega alles lavale ronimas. Ja kui ta üleval seisis — oma suure läikiv-lageda koluga härjapõlvlase keha otsas ja oma maheda täiskuunäoga, millest tore sinine nina ja paar pärani-aetud sõstrasilma nii võidurikkalt maailmasse vahtisid —, siis ei tarvitsenud ta miimikat suurt t e h a, et kõige

tugevamaid kiiduavaldusi välja kutsuda, vaid endale näosse loodud miimikat ainult n ä i d a t a.

Laurseni restoran seisis päeval kaunis tühi, sest ta paiknes kitsas põikuulitsas, ehk küll suurest Vesterbrogadest mitte kaugel. Aga õhtupoolikul, juba paar tundi enne muusikat, hakkas sinna püsivõõraid kogunema: ausaid „spiissereid", kellele kelner küsimata tassi teed, klaasikese napsi ja mängukaarte nina alla sigitas, sest need kolm asja käisid niisama lahutamata kokku, nagu Kopenhaageni papade jalad ja jooksvahaigus; siis väsinud uulitsa-proovireisijaid käsikohvritega, kes väikese sooja portsjoniga nälga ja pudeli porteriga janu tulid kustutama; siis vabriku- ja käsitöölisi, kes asusid õlle ümber ja kellest nooremad varsti panid piljardipallid veerema; lõpuks naistöölisi igast vanusest ja tööliigist, vabrikutüdrukuid, kellel päevane töötolm alles juustes, ja õmblusmamsleid, kellel niidiotsad veel sabas; hiljem põlledega köögitüdrukuid ja valgete pitstanukestega toapiigasid, kes vargsi sisse lipsasid, et paari õhtust priitundi viini valsside helinal mööda saata. Naiste, aga ka paljude meeste laudadelt keerlesid kohvi aururõngakesed üles, sest kohvijoomises ei anna taanlane türklasele ja saksilasele suurt järele, ta joob kohvi himu mööda palju kordi päevas, ja naistöölistel täidab see jook sagedasti lõunase leeme ning vähese saiakõrvasega õhtusöögi aset. Vahe pühapäevase ja selle argipäevase publiku vahel oli ainult riideline, seisis aga ka selles, et naisemeestel pühapäeviti kaasad ja suuremad lapsed ühes olid.

Töötavate naisterahvaste hulgas, kes siin kõhtu täitsid ja meelt lahutasid, leidus ikka neid, kellele ulatumatu tööpalk või ajutine teenistusetus sunduseks tegid ainelisel eesmärgil meesterahvalisi tutvusi vastu võtta. Hiljematel õhtutundidel ilmus siia ka lihtsamat liiki kutselisi lõbutüdrukuid. Aga nii ühed kui teised ei paistnud oma olekuga või välimusega muude külaliste seast kõlbeliselt kuidagi haavaval või pahandaval kombel välja. Taani naine ei ole pirtsakas; ta vestab ka võõra meesterahvaga juhtuval puhul vaba ladususega juttu, naerab täiest suust, naljatab rõõm-

sast südamest ja suitsetab restoranis — tavaliselt üksnes siin — teatava koketse iseteadvusega paberossi. Ja kaugemale ei läinud ka need täiesti või pooleldi prostitutsiooni küüsi langenud naisterahvad. Nad hoidsid endid harilikult kained ja oma jutu nilbustest puhta. Kultuurilisemad olud soetavad vastupidavama kõlblus- ja taktitunde, panevad toorusele piirid, vähemalt avalikkuse kriitilise silma all. Niisama vähe hüppasid need naisterahvad ehtemaitseliselt haigettegeva püüdesihiga üldsuse raamist välja. Mida nad ihu peal kandsid, võis ehk teatava määrani kutsuv olla, aga jämedalt väljakutsuv, kisendav ei olnud see mitte, ning märgatavalt maalitud nägusid oli ainult harukordadel näha.*

Kuni kella kümne-üheteistkümneni näis Hannibal Laurseni elavalt lõbutsev külalistekogu üksainus suur tutvuskond olevat — ühetaoline ja ühevääriline; siis sai trahter sõelaks, millest seemned läbi pudenesid, kuna vardjad sisse jäid. Kasinad ja karsked, kõik, kes korralikumatel oludel elasid, kes mõistlikult öise puhkuse, järgneva tööpäeva ja oma väikese punga peale mõtlesid, tegid minekut; laudkond laudkonna järel lagunes ja hävis, tühje nurki ja seinaääri märgade laudadega maha jättes. Paigale jäid salgakesed joojaid, kellele salakaval alkohol ülearu maitsma oli hakanud, üksikud joodikud, kes oma märatsevaid erkusid une tarvis halvasid, mänguõhinas punetavad kaardi- ja piljardilööjad, kes kaotust tagasi võita või võitu suurendada ahnitsesid, ning peale mõne tõsise armupaari, kes veel lahku ei raatsinud minna, need naisterahvad oma kavaleridega, keda ülalpidamismure koduse rahu ja puhkuse peale ei lasknud mõelda. Nüüd tekkis küll säherduste laudadel mõnikord joogipidu, mis ulatus kõigi osaliste joobnuksjäämiseni; üldiselt peeti aga ka siin sedavõrd korda, et jultunud alatusi sõnas või teos ilmsile ei tulnud, ja korrapidajad ei olnud mitte üksnes naiste-, vaid ka meesterahvad. Viimaste olek lõbuneiude vastu, ehk küll vaba ja julge, oli otse rüütellik selle toore käitumisega võrreldes, millega mehed, kõigepealt h ä r r a d, muudes maades, iseäranis Ida-Euroopas, avalikele naistele

vastu astuvad. Ja ka Taanis on need enamasti välismaalased või liialise klassiteadvusega täispuhutud omad härrad, kes neid taeva all kõige õnnetumaid brutaalselt kohtlevad. —

See oli nüüd maailmake, mille läve üle Jens Nielsen sõbra pahatahtmatul avatlemisel jalad tõstis.

Tema esimene tundmus oli hirm. See aimduserikas, kahekeelne, iseendaga riius vaakuv hirm, mis hoiatab ning ühtlasi meelitab, mis käsib põgeneda ning ühtlasi paigale jääda. Jensi põlved värisesid, ta selgroogu mööda jooksis palav hoog üles, külm alla, kui ta pilk esimest korda — see oli ühel pühapäeva-õhtul — sumisevatest, heledasti valgustatud lõburuumidest üle rändas, kus nii palju rõõmsaid, maitsvaid inimesi, nii palju pidulikus ehtes ilutsevaid, suude ja silmadega naervaid noori neiusid koos istus — muusikahelinal, mis joovastas ning uimastas nagu kevadine kange õilmelõhn. Entusiasm, salamagus ja salavalus, lõi talle veresse, tuiskas póörisena südamest ja kõigist soontest läbi. Ta armastas neid neiusid seal — kõiki, kõiki korraga! Ükskõik, missugune neist temale oleks lähenenud, Jens oleks ta vastu võtnud ja tema orjaks hakanud, ja kui neid kaks või kolm oleks olnud, Jens oleks ennast nende vahel jaganud! Ta tundis kaugelt eemalt nende hingeõhku ja ihusoojust, ja nende silmasära ja huultepuna ajasid talle kõrbeva janu peale, janu, mis talle ihuliseltki tunduvaks sai, nii et ta tuhinaga klaasi järele kahmas.

Muusika, mida ta siin kuulis, see sätendav ja pärlendav tantsumuusika, vitsutas ta põuest viimase kui rahu välja. Vaikse, pühalikult ülendatud sisemise kogutuse asemel, mida ta oreli harmoonilisel lainetusel kirikus maitses, täitis teda siin torkiv ning võbistav ärevus, mis sööstis läbi ta erkudest nagu tugev elektrivool. Ja ometi poleks ta seda tundmust ära andnud kirikliku rahutunde vastu. See oli lust, noor ja värske, himukas ning ablas, mille kergetiivuline, kiimaline helidelend ta neitsilikus meeltevallas põlema sütitas. Tema ärganud meelte ees sulasid kõik värvitoonid, mida lõburuumid sisaldasid, nende vallatult hüplevate, kirglikult keksivate, tiiralt hällivate muusikatooni-

dega ühiseks lõõskavaks lustituleks kokku: muusikantide punavad kuued ja läikivad pillid, naisterahvaste kirjud kübarad ja värvikad kleidid, uste ja akende kahekarvalised dekoratsioonid, isegi inimeste jumede ja juuste mitmeliigilised varjundid kuni klaasides ja pudelites siretavate värviliste jookideni. Kõik oli muusika ja kõik oli värv.

Aga noor Nielsen oli üks neist sügavasti helide mõju alla sattuvatest inimestest, kelle kõige lõbusamad tundeakordid ei ole ilma tasase leinava kaastoonita. Ta lõbutses kannatades. Ta tilgutas oma rõõmukarikasse sapitilku. Tema luulevõim, toonide läbi erutatud, paiskas ta mõtte sagedasti asjadele, mis lustitundele otse vastu seisid. Keset kõditavat, naervat polkat kargas talle ta ema meelde ja emaga mõni episood, mõni inetu üksikasi ta suurest kodusest viletsusest. Neis laudades siin, selliste meeste killas, sääraste pudelite taga istus vististi ka Jensine Nielsen neil õhtuil ja öil, kui ta viinastanud kaasalisega koju tuli, kus tema ulguv laps lukutatud ukse taga pimedusekollidega meeletul hirmul võitles — see mõte vingerdas nagu nilbe maoke läbi Jensi pea muuseas esimesel ja paljudel järgmistel muusikaõhtutel. Ja sedamaid muutus ta hingeline ning meeleline olukord. Midagi magedat, läilat puges talle põue. Heli- ja värvitoonide helkja virvenduse üle heitsid võidunud loorid. Õhk hingas vänget haisu välja. Läbi lõburuumide, üle lõbutsejate peade, lendas patt nägematuil ja kuulmatuil tiivalöökidel. Jens Nielsen tuksatas kokku valusa kartuse kägistusel.

See kartus oli kartus iseenese eest ja iseenese pärast. Sest selles muusikas peitus kiusatus, millest Jens aimas, et see tast üle käib. Ta imes selle muusika seest enesesse aimduse, et patt peab magus olema, kui ta ka inetu on, ja et see magusus tema inetuse ära võib varjata, ei, koguni iluks pöörata. Sellest muusikast välja sulav kiusatus sarnanes sellele, mida ta klaasist sisse rüüpas. Mõlemad kuumendasid ta sisemust vastu naisele, naisele ilma valikuta, igale naisele — nägusale ja näotule, puhtale ja puhtusetule. Millega lõppes see maru, — millega v õ i s ta lõppeda?

Mängijate kilda ei mallanud Nielsen kauaks jääda.

Esiteks ei tundnud ta jalgratta kohta liialist õhinat — see oli talle soovitav, kuid mitte kirglikult ihaldatav nagu Holgeril. Teiseks puudus tal kaardilauas mängupea, piljardil mängukäsi, kui et ta võitmise tõttu tuhinasse oleks võinud sattuda. Ta kaotas enamasti, ja rahaga kaotas ta varsti mängutahtmise. Holgerit pani ta imeks. See elav ja põlev inimene püsis paljude tundide kaupa mängu orjana, nägemata ja kuulmata, mis ta ümber sündis, mõtlemata söögi või joogi peale, ilma et tal muusika ja naisterahva kohta, kellest ta muidu lugu oskas pidada, meelt ja mõtet oleks olnud. Kaotused, millest ta ajuti tabamata ei jäänud, õhutasid teda ainult veel taga. Seda kuldsemas lõbutujus oli ta vahel pärast võidukalt lõppenud mängu. Siis laskis ta hea osa võidetust — aga mitte kõik, oma eesmärki ei kaotanud ta silmast — joogilauas lahtisel käel lendu ja voolas üle ülemeelsest naljast.

Mängust võõrdunud Nielsenile hakkas jook aegamööda maitsema. Talle sai nüüd mõistetavalt tunduvaks, mispärast inimesed neid enamasti mõru maiguga ning vastiku lõhnaga vedelikke nii himustasid. Neis peitus midagi, mis hariliku haruldaseks, igapäevase pidupäevaseks, kaine ja labase tundeliseks ning luuleliseks moondas. Alkohol oli ainus nõiajook, mis tõesti nõidus. Ta nõidus inimesele uue aju pähe ja uue südame põue. Ta nõidus talle terve uue maailma sisse ja ümber. Jens tundis oma keha maapinnast vabanevat ja oma vaimu aimamata kõrgustele ning kaugustele lendavat, kui ta seda nõiarohtu oli teatava jao sisse võtnud. Ta oli korraga suur ja tugev ja õnnelik — õnnelik oma õnnetuses. See õnnetus võis talle pisarad silma ajada, aga need olid nüüd valuta liigutusepisarad, see oli isesugune luulemagus haledus, milles ta ennast kummardades kahetses kui kannatavat kangelast. Alkohol teeb inimese näitlejaks enese ja teiste vastu.

Kuna Rasmussen piljarditoas, kuhu muusika ajal ka kaardimängijad kogunesid, oma jalgratta pärast higitses, istus Jens suures keskmises ruumis õllepudeli taga ja maitses oma noort elu. Naisterahvaste vastu oli ta kaua häbelik ning arg. Süda tõusis tal kurku mõtte

juures nendega juttu teha. Ta kadestas Holgerit selle hundijulguse pärast, millega viimane neiude seas tutvusi tegi: tuli — nägi — ja oli tuttav! Ta hakkas võõraga lihtsalt nagu tuttavaga kõnelema ja mõni minut hiljem võis neid ammusteks sõpradeks pidada. See anne puudus Nielsenil. Aga aegamööda kogus ta südidust ja alkohol aitas takka. Ta hakkas aset võtma laudades, kus istus tüdrukuid, ja kui ta ootavas kohmetuses mõne aja oli värisenud, leidus viimaks ometi paras pilk, mil ta sai pillata algatava sõna. Säärasel puhul võis verivaene Nielsen minna rikkaks priiskajaks. Et tal uuele tutvusele jutulist seltsi suurt ei olnud pakkuda, siis pakkus ta temale seda ohtramalt juua. Ja jõi ka ise virgemalt kui muidu. Osalt ülendas ta seega oma õnnetunnet, osalt võitles ta ärevuse vastu, mis teda palavikusarnaselt vapustas. Tavaliselt pidas tema organism määra, milleni ta vaenulikku ollust vastu võttis: äkitselt ei maitsnud jook joojale enam. Seesugusel hingelisel olukorral aga hävis see määr ja Nielsen jõi enese joobnuks. Ta kulutas kõik oma raha ära ja laenas Holgeri käest veel lisa. Ning mitte üksnes oma taskuraha, mis kogunes osalt jootrahadest, osalt õhtusest kasutööst, sigaritegemisest, ei andnud ta välja, vaid juhtus laupäeva-õhtuid, kus ta poole ja isegi terve nädalapalga, millega ta Lauerseni juurde oli läinud, ilma enne kodus käimata, jootrahadele järele saatis.

Ühel sellisel laupäeva-õhtul oli ta jootnud kedagi vanaldast, üsna jumetut lõbutüdrukut terve muusikaaja. Magnetiline võim liitis teda selle paksu, ülbelt naeratava inimese külge, kelle ärikavalad silmad teda kõigi kunstidega võrgutasid. Kui nad restoranist pärast muusika lõppu lahkusid — Holger jäi veel mängima —, asus Nielsen poolpimedas aiakeses, kust teine, kõrvalisem väljakäik läbi viis, tüdruku lihava käsivarre ümbert kinni ning küsis, seestpidi lõdisedes, kas ta võivat temaga kaasa minna.

Paks Kristine naeris vabiseval rinnal niisuguse lapsikuse üle. Määratu musuga mattis ta küsija suu kinni. Uimaselt, nõtkuvate põlvedega järgnes Jens temale aleviuulitsate hauduvasse tumedusse.

See oli esimene kord. Teised korrad ei jäänud tulemata. Jens Nielsen püherdas poris. Seesama Jens Nielsen, kes oma emale nii vali kohtumõistja oli.

Õige küll, pärast esimest ööd tundis ta midagi, mis oli kahetsemise sarnane, — tundmus, mille puudust ta emale nii leppimatult etteheiteks tegi. Jens viis oma kipitava hinge äramuritud ihus kirikusse. Seal vagatses ta paar tundi, et tülitavast tusast, mille juures õllepohmelus ja kahju ärapriisatud rahast vahest mitte vähem süüdi ei olnud kui kõlbeline õud, taevaisa abiga hõlpsamalt lahti saada. Aga pärast järgnevaid langemisi ei läinud ta enam kirikussegi. Ta sai oma kahetsusega, selle tusatundega, mis kui loomulik reaktsioon iga lustimäratsemise kannul käib, isegi valmis.

Esiteks hoidis ta oma südametunnistusele oma meheesõigused vastu: ta tegi ju ainult, mida teisedki mehed karistuseta tegid; oli see patt, siis igatahes andeksantav patt. Teiseks filosofeeris ta oma isikule iseäralise eramoraali kokku: ta maksis oma langenud ja patukahetsemata emale kätte, karistas teda, sai nõnda-öelda tööriistaks nuhtleva jumala käes.

Oli Jens ennemalt ema viinaklaasi tagasi tõuganud, et teda oma kõlbelise *kõrgusega* haavata, siis tahtis ta teda nüüd oma kõlbelise *alatusega* pureda. Säärane ema ei ole väärt, et tal on poeg, kelle peale ta võib uhke olla — seletas ta enesele. Metsa seepärast kõik kainus, karskus ja vagadus — ta peab minu pärast kannatama, nagu mina tema pärast kannatan! Tema nuttu tahan ma näha, tema ohkimist kuulda, ainult tema valu varjus võin ma kauemini temaga koos elada! Ta peab oma süüde suurust tundma, nende tagajärgi maitsma õppima!

Selle sofistliku moraalitarkusega soomustatud, arvas Jens enesel õiguse olevat emale nüüd ka otsekohesel, hoolimata sõnal oma vihkavat põlastust näkku paisata. Ema polnud teda ta kahtlastes meelelahutustes, nii suurt muret kui need talle ka hakkasid tegema, sügise jooksul kordagi etteheidetega tülitanud. Ennemini kandis ta hõlma all midagi pandimajasse, kui et ta pojalt võlgujäetud kostiraha taga oleks nõudnud ja teda ta raiskamise pärast vastutusele võtnud.

Ta tahtis teda ju emaliku headusega enda poole tõmmata; osalt hoidis teda tagasi ka trööstiv lootus, et tema senine pailaps, kelle hukkamineku sisse ta ei suutnud uskuda, ise varsti meelemõistusele tagasi pöördub, kui ta oma sarved esimeses noorusetuhinas on maha jooksnud. Kui aga lugu nädal-nädalalt kaugele talve sisse edasi kestis, kui puudus ikka ahnemalt majasse asus ja noormehe õrnavõitu tervisk läbiprassitud õhtute ning ööde mõjul kannatama hakkas — Jens köhis kestvalt ja oli hädas korratu kõhuga —, siis ei jaksanud Jensine Nielsen ennast manitsevast vaheleastumisest kauemini tagasi hoida.

„Pojuke, sa ei taha enam ainustki laupäeva-õhtut kodus seista," ütles ta temale kord, kui Jens kella kolme eel öösel, nokastanud nagu kunagi, nohiseva vaikimisega uksest sisse oli astunud.

„Mis ma siin kodus teen!"

„No mis teised lapsed kodus teevad!"

„Neil on vanemad."

„Sul ju ka ema —"

„Jaa, aga missugune! Just selle ema pärast ei taha ma kodus seista. Ma ei või tema nägu, tema paljast varjugi näha!"

„Jens!"

Aga see hüüe läbipistetud südamest, see toon täis hirmunud armupalumist ei peatanud kättemaksjat juurde lisamast:

„Ja misüle sa õieti pahandad? Ma teen ju ainult järele, mis ema eluaja eel on teinud! Ega käbi kännust kaugele kuku."

Neiu Nielsen ei lausunud enam musta ega valget.

Jens, kes varsti rasket õlleund magas, ei teadnud, kuis haavatu öö mööda saatis.

Aga hommikul märkas ta, et ema oli näost väga kõhnaks läinud. Ta põsed olid lihast ja verest nagu kuivaks imetud. Ning silmad vaatasid suurelt nagu kauasel põdejal.

Jaa — kas ta ei teadnud seda siis ammugi? küsis Jens eneselt.

KÜMNES PEATÜKK.

NENDE ESIMENE ARMASTUS.

Vete lagunemise ajal, mil surmakrampides rabelev talv Taani õhu nii kalki hingetossu täis ähib, et vaesed kopenhaagenlased oma villase aluspesu sees enam lõdisevad kui jaanuaris mõnekraadise külmaga, leidis Jens Nielsen sõbra Holgeri ühel pühapäeval Laurseni muusikasaalis joogilauast, aga mitte piljarditoas istumast. See oli imekspandav, leidis aga rutulise seletuse, sest kui Jens teretades ta juurde astus, tõusis Holger Rasmussen üles ja ütles vormilikult:

„Minu sõber Jens Nielsen — minu pruut Dagmar Spreckelsen!" — mispeale väike valgehambuline sõstrasilm ta kõrval käekese lipsti Jensi kohmetanud pihku ulatas ja temale enda pahemal küljel aset hakkas tegema.

„Aga — — mineval pühapäeval ei olnud sul veel pruuti," tähendas Nielsen, kui ta istme vastu oli võtnud, häbeliku kitsikusega võideldes, mis talle kerge puna palge ajas.

„Aga nüüd on," vastas Holger uhkelt.

„Ja missugune veel!" lisas pruut juurde.

Nad vaatasid seejuures üksteise otsa ja puhkesid nagu ühest suust naerma. See vaade ja see naermine kinnitasid Nielsenile, et temaga mitte nalja ei heidetud: ta nägi ja kuulis midagi otsustatut, kokkuliitunut. Tundus, nagu oleks mõlema ühendus juba ammune.

„Jaa, veli, seitsme päevaga võib suuri asju sündida," sõnas Rasmussen siretaval silmal edasi, kuna ta pahem käsi Dagmari sõrmedega mängis, „ja kui sa oma jahmatusest võitu oled saanud, siis võiksid meile ka õnne soovida, nagu on kord ja kohus, iseäranis sellele väikesele pärdikule siin, kes, nagu sa näed, on teinud suurepärase püügi."

„Päh, niisugune mustlasepoiss!"

„Just sellepärast! Mis niisugune mustlasepoiss tundjate silmas väärt on, seda peaksid Nielseni suust kuulda saama — ma ei salli enesekiitust, nagu teate.

Ütle talle ometi, et seesama mustlasepoiss praegu ministri väimees võiks olla —"

„Õ u e ministri — ?" Ja Dagmar näitles luuaga pühkimist.

„Ohoo — ei! Näe, selle" — Rasmussen nibistas kolme näpuotsa kokku —, „selle ministri, tõsise, elava kuningliku ekstsellentsi väimees. — — Aga tulise pihta, Jens, kuidas sa saad mu pärdikule õnne soovida, kui sul midagi ei ole kokku lüüa! — — Ei, luba, — täna olen mina tellija ja kulukandja! Kelner!"

Holger ja neiu Spreckelsen jõid kohvi. Esimene laskis ka Nielsenile kohvi ja igaühele klaasi kakaolikööri tuua. Löödi kokku ja joodi, kui Jens lühikese õnnesoovi kuuldavale oli toonud. Lähemad lauanaabrid naeratasid osavõtlikult. Preislased panid parajasti lõbusa marsi üürgama.

Mängu ajal oli Nielsenil mahti sõbra mõrsjakest silma võtta. Väike, elav, naeruhimuline piiga, mitte just ilus, aga soendav mõnus. Ruuged salgurõngakesed madalal otsaesisel, mille alt kaks naljanorivat pruuni silma välja varitsesid. Suu natuke lai, allakiskuvate nurkadega, aga sinivalgete laitmatute hammastega, mida ülemine lüheldane huul kunagi ära ei katnud, märksa kaunistatud. Iseloomulik omadus oli Dagmari ninatargal töntsninal: see oli juureni liigutatav. Tegi vahetevahel elava vinta-vänta, nagu kohendaks ta ennast näos, ja jäi siis paariks minutiks jälle rahule. Oma olekus tuletas neiu noort mänguhimulist kassi meelde. Teatav intiimne sarnasus tema ja Holgeri vahel sai Jensile märgatavaks.

„Õigusepärast peaks meie pärdik kui võitja tänased liigud maksma," algas Rasmussen, kui lärmav marss lõpule oli jõudnud. „Aga ma olen julge, et tal ei ole punast öörigi pungas. Sa pead nimelt teadma, Jens, minu tulevasel on toredad passioonid: oma taskurahaga nuumab ta taevaisa kajakaid! Kui sa lõuna kella ühe ajal üle Kuninganna Luise silla lähed, siis leiad teiste preilide ja prouade seast julgesti ka preili Dagmar Spreckelseni praak-kalu pildumast."

Holger sihtis loo peale, mis Jensile, nagu igale kopenhaagenlasele, tuttav küllalt oli. Pealinna praegusest keskpaigast, lõunast kirde poole, käib pikk, kivikallastega palistatud veevööt läbi, mida kolm temast üle viivat silda neljaks pikerguse nelinurga kujuliseks järveks jaotavad. Talvel, kui kalad meres pealmistest veekihtidest põhja ligemale poevad ja kajakatel toit selle tõttu kasinaks jääb, koguneb musttuhat neid sihvakaid, graatsilisi linde Kopenhaageni jäätunud järvekeste peale, et endid hellasüdameliste pealinlaste armuandidest elatada. Iseäranis sildade ümber surub neid pilvena, sest siin on nende söötmine korraldatud. Sildadel, kust rahvast ränka üle voorib, müüvad eidekesed-taadikesed käsivankritelt pisikeste portsjonite kaupa kalu, portsjonid müügilaudadel paberilehekeste peal juba meelitavalt valmis. See on nüüd talvel Kopenhaageni publiku traditsiooniline lõbu — sildadel kalu osta ja näljastele, ärevalt kisavaile kajakaile sööta, või kui kukkur sõna ei kuula, elurikast vaatemängu vähemalt pealt vaadata. Linnud on osavad ülespoole pillutud kalu õhust kinni püüdma, ja nii julged, et nad lastel räimekesed peaaegu käest ära nähvavad, mis väikestele heategijatele muidugi hindamatut rõõmu valmistab.

„Tänamatu teotaja!" hüüdis Dagmar ja ta käsi salvas nagu kassikäpake poisi suu poole. „Sa tead väga hästi: kui mul ei oleks kajakasöötmis-passiooni, siis poleks sul mind, ja mida oleksid sa ilma minuta? Tühja hingega must poiss, kellel muud meeles ei ole kui külm, elutu ratas! Ratas pealegi" — neiu mõlemad hambaread tulid kumavalt nähtavale, ta ninake tegi vinta-vänta —, „mis ilutseb alles kaupluse aknal!"

Holger, kes märkas, et tema pärdik sõbrale meeldib, toetas pea allaheitliku naeratusega käe najale, kuna ta pilgu Nielseni peale heitis.

„Na jaa, nii palju on tal ju õigust, et ma ta natist Luise sillal kinni sain. See oli mineval teisipäeval. — Sa tead, Jens, et ma ammugi sihukese loomakese järele ringi vaatan. Nii ajaviiteks üsna hea teine. Hing sees — ega maksa valeks ajada. Tulen parajasti lõunalt ja lähen piimavankrile silla juurde vastu. Vahin kajakaid ja nende toitjaid — silla-kõnniveered

mustavad kõiksuguseist vehklevaist härraseist. Korraga silman mulina seas pruuni peaga plikakest, kes, hambad irevil, lõug taeva poole, rõõmsasti nina liputab. Sa oled muidugi juba tähele pannud, Jens, et nina asemel on tal jupike tallesaba näos —"

Nielsen hakkas naerma, aga mitte Holgeri võrdluse, vaid selle kentsaka nähtuse üle, kuis Dagmar praegu kõõrdsilmal iseenda nina püüdis näha saada — tõsiselt ja asjalikult.

„See väntav ninake oli mulle nii huvitav uudis, et ma teda enam silmast ei lasknud. Putesin üsna ligidale ja vahtisin ammuli suuga. Sedamaid huvitas mind ka plika ise. Ühes ninaga olid ta silmad, käed, jalad, terve ta pisike keha nii liikvel, et ma enesele ütlesin: „Vaata, siin ta on, keda sa otsid! Selle oravaga, selle pärdikuga oleks sul pagana lõbus hullata! Aga mine tea, mäherdune süda tal pihikus põksub!" Kuid juba langes otsus ka selle kohta.

„Siiamaani on ta kalasöötmist ainult pealt vaadanud, korraga ei suuda ta enam vastu panna — astub kalanaise juurde ja kisub pungakese taskust. Pungakese, Jens, ma ütlen sulle — pungakese — — Dagmar, kas sa ei tahaks Nielseni-onule oma rahapunga näidata?"

„Miks mitte!"

Kotike, mis Jensi arvustuse ette ilmus, vaakus tõepoolest hinge. Rauad kõverad, lukk ära, sopid läbi kulunud, naha karv mõistatuslik.

„Vaadake aga hoolega," muigas selle kurva katkendi omanik, „ega see nüüd enam minu häbi ole!"

„Kui ma seda kotti nägin," kõneles Rasmussen edasi, „ja kui ma nägin, et selle koti peremees söötis kajakatele kolm kamalutäit kalu, enesel silmad õnne täis, siis mõtlesin: On ta võõraste lindude vastu nii helde, siis ei või ta oma vanamehe vastu ka mitte liiga õel olla — ära enam oota ühtigi! Astungi, käsi aupaklikult kõrva ääres, teise ette ja ütlen: „Kui preilil veel õiget ei ole, siis võiksite minuga õnne katsuda; nagu näete, olen ma esimese numbri poiss!" — Muidugi polnud tal midagi vastu vaielda —"

„Ohoo, kas ma ei öelnud, et sooviksin valgemat!"

„Ah — noh, pisut pidid ju silmakirjaks ikka puiklema, tuttav tüdrukute trikk! Seda õiglasem oli su näolapike: see punas nagu koit. — Ja siis see õrn mure, millega sa ütlesid: „Aga mul käib väravas kaks teist — kuidas te nendega aegu saate?" — Ja kui ma kostsin: „Need peksan teie lahke loaga veel täna õhtul vaeseomaks," — siis, minu pai pärdik, siis olid sa pehme nagu siidkinnas ja sul polnud enam muud hingata kui (sosistades): „Eks katsume siis pealegi! Ma nägin säherdustest silmadest, nagu teil on, und!" "

„Valetad! Midagi sellesarnast ütlesin alles kolmandal õhtul ja kaugeltki mitte nii mesise sosinaga!"

Sel nääkleval ning nöökaval toonil, millest aga sügav õnnehelin hõbedasel selgusel välja värises, kestis mõlema kaksikkõne edasi. Jens naeratas ühtesoodu, ilma ise sõna võtmata; see naeratamine oli talle suu ja silmade ümber nagu seisvalt naha sisse kooldunud, see ei muutunud ka siis, kui naerataja pilgust selgesti märgata oli, et ta mõtted jutuainest kõrvale olid kaldunud. Nielseni käsi mängis erksalt likööriklaasikesega, ta kitsale valgele näole oli hõre puna ilmunud ja mõlemad helkjasruuged käharsalgukesed, mis laugu hakatuselt obaduste kujul alla otsaesise poole kippusid, tudisesid tasakesi nagu kerge tõmbetuule liigutamisel. Eemal paaris paigas istus tal tuttavaid tüdrukuid; need püüdsid temaga vaatetraadil ühendusse astuda. Jens hoidis aga pilgu hoolega mujal; vahel äigas ta näost nagu ämblikuvõrku ära ja ta naeratusest murdus välkkiirelt vargne pilvitus läbi.

Holger jõudis oma plaanide juurde. Neid oli tal suuri ja väikesi. Ja kõik olid kavajaod ehitatava hoone tarvis, mis k a h e l e oli määratud, ühendatud kahele. Piimapoisi-ameti mõtlevat ta peatselt maha jätta ja vabrikusse töösse astuda. Vaja tõsiselt tuleviku peale mõelda. Elektrotehnika huvitavat teda kõige enam. Olevat palka ja elukindlust tõotav tulevikutööstus ka Taanis. Ruprecht & Adamsen laiendavat praegu oma ettevõtet, sinna võetavat varsti rohkesti uusi töölisi juurde — ega muud, kui kah pak-

kuma. — See pagana väeteenistus! Tahad varemini naist võtta — hakka asemiku tarvis juba varmalt kroonikesi korjama. Sugu lootust olevat tal ühe tädi käest Aarhus'is nekrutiraha saada — kingitusena, või kui jumal tahab, pärandina. Aga mine tea, kuis läheb! Parem enda kui jumala ja teiste inimeste peale loota. Olevat ju mõrsjaid, kes peigmehe o m a rahaga välja ostvat (kentsaka põlgepilguga Dagmari õla poole), aga temale juhtunud paraku rotike pihku, kellel ainult soe hing sees. Lubavat küll ka hoidma hakata, kuid mis siis sihukese vabrikuplika palgakesest hoida jäävat, liiatigi kui on Luise silla kajakad toita ja endal maias suu põigiti nina all.

„Noh, sa võiksid rattast ka väga hästi ilma jääda," heitis neiu vahele, suure suuga kohvi juurde kooki süües.

„Rattast ma ilma ei jää! Kus selle kahju ots! Mõtle nende taevalikkude sõitude peale, mida mõne nädala pärast Öresundi äärde, Fure järvele, Hillerödisse ja Fredensborgi võime teha! Taevale tänu, et sul rattaloks juba on — (Jensi poole) vanema õe kingitus, seitse aastat vana —, aga eks ta plikale käi, kui üles lasen kohendada. Minu brennabor, võite julged olla, ei jää enam kaua kaupluse vaateaknale; ainult krooni kümme puudub veel, ja need tulevad maikuuni jootrahadestki kokku, sest mängu peale pole nüüd" — ta müksas küünarnukiga mõrsjat — „enam palju mõelda. — Aga Jens, kuidas siis sinu rattaga jääb? Sa pead meiega tingimata kaasas olema!"

Nielsen püüdis rahulikuks jääda, punastas aga juuksejuurteni. Ehk küll Dagmar seda häbenemist ei mõistnud, riivas ta Holgerit siiski etteheitva pilguga, ja see ruttas oma viga heaks tegema, nii vähe kui ta ka isegi sõbra kena oleku üle selgusel oli.

„Ma tean, sa ei ole nii suur rattanarr kui mina," naeris ta julgustades ja Jensi poole poolikut klaasi tõstes, „seepärast pole sa öörinorimisega vist palju tegemist teinud. Aga kas tead, ma võin muist raha sulle laenata, siis võime mõlemad järelmaksu peale rattad võtta."

Nielsen hakkas oma suure punasekirju taskurätiku sisse nina nuuskama, et neile mitte oma liigutust näidata, sügavat, ärevat liigutust, mis tal märjad kaed silmade ette tõmbas.

„Eks näe, on ju veel aega," ütles ta tüki aja pärast. „Aga mida ma sult paluda tahtsin, Holger: Kui sa kuuled, et Ruprecht & Adamseni juurde töölisi hakatakse võtma, siis ütle ka mulle. Ma tahaksin edaspidigi sinu ametivennaks jääda. Susi söögu piima — see ometigi kaua kõhtu ei täida!"

„Braavo, Jens, jääme ametivendadeks!"

Teenija oli tassid ja klaasid Holgeri käsul uuesti täitnud; viimased kõlisesid rõõmsalt kokku ja Dagmaripreili nina tegi paar imeilusat ning ülilõbusat vändakut. Noor armupaar sattus nüüd, osalt Nielseni jutuahtruse tõttu, isekeskis kudistama, mis aga enam senisel nalja sisse kastetud kujul ei sündinud, vaid sel tõekal, sõbralik-ühistundelisel toonil, millel, kui mõlemad veel väga noored ja nende tutvus lühike, pealtnägija meelest ikka nii veider-naljakas abieluline maik ning lõhn juures on. Ninad koos, pilgud koos, käed koos, ja arupidamisel midagi väga tõsist ning tähtsat: üürihind, köögikapp, lapsevanker või midagi muud sellesarnast. —

Jens Nielsenile oli õnneks, et nad ta pisut rahule jätsid, ja veel suuremaks õnneks oli talle, kui varsti piljarditoast paar Holgeri mängusõpra ilmusid, mõlema vastas istet võtsid ja nendega suurt vadinat alustasid. Jens markeeris oma osavõtmist endise stereotüüpse naeratusega, ta ise aga viibis neist ja nende jutust kaugel eemal.

Jumalaüksinda istus ta kuskil ääretul lagendikul, põhjatult sinava taeva all, ja nägematu lõo lööris virvendava sina sees, ja Jensi süda tahtis lõhkeda januneva igatsuse ning leinava mahajäetuse käes.

Mitte uus ei olnud talle see tunne, ainult kangem, muljuvam kui kunagi enne. Kui ta küpsemas lapseeas linnast välja oli jooksnud, mitte mere poole, mida ta pigemini kartis, kui armastas, vaid lääne poole, haljendavatele aasadele ning nurmedele sülle, sellele meritasasele madalikule, mille smaragdiline lagedus

muud piiri ei tundnud kui seda ilmatut võrujoont, millega sinine hiigelkaas end tema üle hakkas kummima, ja kui selle kaane all — teadmata, kus kohas — lõoke oma hõiskava kaebe helisema pani — juba siis oli Jensi rinda see ihaldav igavus, see imelik üksindusetühjus piinanud. Aga mitte ainult tugevam ei olnud see praegu, vaid varemalt tundmata lisandustega segatud; endine selge üksikhääl harunes mitmeks ja kaotas puhta kõlavuse. Asjata püüdis ta esiotsa neid võõraid kõrvalhelisid eraldada, et neid ära tunda; see läks tal alles siis korda, kui ta mõistatusele, miks tema „lõovalu" talle siin lärmitsevas, tubakasuitsuga täidetud joogimajas külge oli hakanud, võtme oli leidnud.

Nielsen tabas enese hõõguvalt kadeduselt Holgeri vastu. See ei olnud aga mitte kadedus, mis teisele enda poolt ihaldatavat ei soovi, vaid kadedus, mis paneb kadestaja iseenda üle kurtma ja kaebama. Jens, mäherdune vilets poiss oled sa Holgeri kõrval! kuuldus talle ta hingehelinast selgesti kõrvu. Holger saab kõik, sina ei midagi! Millest sina salaja und näed, peaaegu kui kättesaamatust imeasjast, see on temal naeruhetkel krapsti käes! Tema teab, mida ta teeb, sina kobad alati pimedas, sul pole millegi kohta nõu ega sihti. Kas näed, kes Holgeri kõrval istub, talle silma vahib, talle suhu naeratab? Aima ometi, mida Holgeri süda ütleb, kui need maasikhuuled teda suudlevad, see soe ümarik rind end tema põue vastu rõhub! Mis on sinul selle määratu vara vastu? Mitte midagi! Sest see, mis sul on, mis sul ajuti, vargsi juhtub olema, see on õigust-öelda — ptüi, kurat!

Sellele otsusele oma seniste „armastuste" üle ei jõudnud Jens mitte alles täna. Täna ütles ta seda ainult selge sõnaga välja, täna teadis ta, et see oli vääramata õige. Ta oli põue põhjast veel liiga terve ja karge, kui et talle aegamööda mitte kahtlus niisuguse ostetud õnne kohta pähe poleks pugenud. Ta sai valele ikka enam jälile, sellele kolmekordsele valele, millega ta ennast ise ja millega teda see igakordne teine tüssas. Kas ta ei sundinud ennast iga kord poolvägisi uskuma, et tema see ainus on, kelle

vastu niisugune neiu midagi tunneb, vähemalt selsamal korral, ja et ta ka ise teatavast puhtamast tundmusest tema vastu ilma ei ole? Ja kas ei püüdnud naisterahvas temale o m a iseäralisest õrnusest kõigiti märku anda, kui mitte sõnaga, siis ometi olekuga? Aga ikka tuli välja, et see oli paljas petlik aur — nii ühelt kui teiselt poolt. Seda andis Jensile juba see lääge rahuldamatus aimata, millega ta säärase kallikese kaenlast lahkus, ja kui ta kainel meelel asja üle järele mõtles, tõusis talle ülbus kurku ja ta naeris enese välja. Ometi aga ei keelanud see, et ta järgmisel parajal puhul, nõrk nagu ta oli, ennast jälle pettis ja petta laskis.

Aga mitte ainult see vale ei hakanud Nielsenile hinge peale käima, vaid ka muu kõlbeline mustus, mis säärasest ula-armastusest on lahutamatu ja mille juured iseäranis alkoholirabast enesele rammusat toitu ammutavad. Esimene tugevam vapustus tabas Nielsenit ühe kutselise lõbuneiu korteris. Sealt leidis ta umbes kuuekümneaastase valge peaga rauga eest — tüdruku lihase ema. Põdur nagu eideke oli — ta suud ja kogu lõuga võntsutas üsna kohutavalt üks närvihaigus —, pidi ta siiski tütart ja tema külalist ümmardama. Ta tõi neile õlut lauale ja kohendas nende sängi üles. Ja selle auväärt vanakese teades, kelle kannatajanäost kaks kurba silma nende peale vaatasid, saatis pooljoobnud paar öö ühises voodis mööda, kuna emakese köhimine ning hingeldamine neile õhukese vaheseina tagant selgesti kõrvu kostis. Alles hommikul, selginud peaga, tundis Nielsen häbi. Ta puges, raugakese eest nägu varjates, nagu löödud koer minema, ja terve päeva võitles ta limase, pööritava tunde vastu.

Sel päeval mõistis ta Holger Rasmusseni. See poiss oli talve jooksul ainult ühe korra niisuguse tüdrukuga kaasa läinud, ühel oma võiduõhtul, mil liialt joodud munatodi talle pähe oli hakanud — äpardus, mis talle muidu naljalt kunagi ei juhtunud. Kui ta Nielseniga teisel hommikul piimaladus kokku puutus, kirus ta peaaegu pisarsilmil oma rumalust. Öõst enesest ei lausunud ta sõnagi; kui Jens selle järele

küsis, tõstis ta käe suu ette ja pööras näo nurka; muudkui vandus ja sülitas aga nagu vihane madrus.

Ärganud igatsuse puhtuse ja õnne järele õhutas tänane õhtu Jensi südames suureks ning võimsaks. Mida väetima ja viletsama ta tundis enese sõbra kõrval olevat, mida kauemini ta tema mõrsja kastevärsket lapsenägu nägi, seda ihaldavamalt tõusis ta süda madalusemudast lõõrivale lõokesele sinava eetri sisse järele. Äkitselt tõusis ta üles, vabandas ennast peavaluga ja läks. Nii varasel tunnil polnud Jens Nielsen Laurseni juurest veel kunagi lahkunud.

Aga ta ei läinud mitte koju, vaid alustas pikka, sihita teekonda läbi uulitsate. Külm udu, milles laternate tuled nagu unised kollased silmad vilkusid, jahutas mõnusalt ta kuumavat pead, ja talvises õhus vargsi töötavad kevadevaimud pugesid talle suust ja ninast põue, et järele vaadata, kas sinna ka midagi ei hakkaks sünniks ehitama hakata. Pimedikust, mis võbisevale, rulluvale udule ikka paksemalt peale vaipnes, kostsid terased helid, mis pragunemist, murdumist, avanemist kuulutasid, üleval kõrguses aga tegid tuuled oma uute tiibadega lennuproove; seal vihises ning sahises nii salaliselt ja paljutõotavalt, et Nielsen jäi ajuti seisma ja kuulatama.

Ning korraga jahmus ta lõbusalt. Ühe kiriku massiivne murdjooneline kerestik tumestas ta teed. Gooti uksevõlvik vaatas varjust nagu luurav nägu talle otsa. Sedamaid seisis kiriku sisemik täiel valgustusel Jensi vaate ees ning ühtlasi kaks suurt taevakarva silma.

Kuis oli ta neid ometi unustada võinud!

Vist juba kolmat kuud polnud nad temale enam meelde tulnud.

Ja kord oli ta nädalate kaupa, päeval ja ööl, nende peale mõelnud, neid uulitsaid ja majasid mööda taga otsinud!

Need silmad elasid näos, mille Jens enesele illusliku paleusena piltide pealt oli kokku soninud. Tal oli kodus üks piltpostkaart noore neiu peaga, mille sarnasus sellega, mida ta äkitselt elavalt enda kõrval nägi — siinsamas kirikus —, kuni karjatamapane-

miseni ulatus. Ainult vanaduses oli vahet — elav koopia näis rohkesti noorem olevat ja viimase juuksed olid valkjamad, ka teisiti kammitud. Aga seesama suu, ülemine paksem huul kaarjalt võlvitud, seesama lõug kahekordse imearmsa lotikesega, peaaegu seesama õigejooneliselt allajooksev nina, muudkui siin pisut laiema ning lihavama otsaga, ja mis peaasi — needsamad tõsiselt, natuke aralt, natuke umbusklikult, aga liigutava süütusega vaatavad silmad keset valget, jumekat palgelist priskust. Tütarlapse ihukatted ilmutasid kehvust — nähtus, mis Nielsenile ebateadlikku rõõmu tegi.

Nad istusid teineteise kõrval pingis, Jens oli tulnud hiljem. Neiu vahtis esiotsa mõttes ja pead liigutamata altari poole; suur pühalik rahu, mis teda näis täitvat, laskis teda vanemana paista, kui ta oli. Siis, nagu torgiks teda naabri tunnistav pilk, lõi ta korraks silmad tema peale, selle laia julgusega, mis argadele vahel nagu kogemata omaks saab. See vaade, mis õigusepärast mitte midagi ei öelnud, mõjus Jensisse nii elustavalt, et tal silmapilguks himu peale tuli oma leitud paleusega väikest paigakohast sõnelemist alustada, sest õpetaja oli altari eest ära astunud ja orel helises tasasel uneleval eelmängul. Korraga märkas Nielsen, et ta oli ilma lauluraamatuta kirikusse tulnud. Põnevusega jäi ta ootama, kas piigake oma raamatut temaga jagab. Õige! Orel alustas jutluse-eelset koraali, neiu nihkus naabrile ligemale ja hoidis raamatu kristlikult pooleks. Kestis natuke aega, enne kui Jens äreva sisemise kõdi pärast laulmisjoonde sai. „Ma tänan!" sosistas ta pärast koraali lõppu nii raske rõhuga, et neiukese suunupu ümber kerge liikumine nähtavaks sai.

See suur rahu, mis tütarlapse olemist täitis ja ta täidlase, munaja näo üle viludust laotas, katkes äkki, kui vaimulik mees kantslisse ilmus — keegi teine kui see, kes liturgiat oli toimetanud. Neiu näosse tekkis ühes värvikama kumaga teatav isukas maldamatus, ta pikad, kõveraotsalised ripsmed tegid elavaid tuksatusi ja silmad nende all võitsid sügavama, aplama läike. Kõik see läige, pinguletõmmatud tähelepanuga

ühendatud, koondus õpetaja näole, näis püüdvat tema pea sisse pugeda. Oleks jutlustaja noorem mees olnud, Jens oleks kadedale kahtlusele maad andnud, aga ta oli hallpea, kui ka üsna sümpaatne hallpea; nägu, mis laia lumivalge volditud kaelavõru[1] peal elaval kõnevoolul ringi liikus, oli nagu mõne vana apostlimaali seest välja lõigatud. Aga mitte üksnes võõra neiu himupõnev jutlusekuulamine ei äratanud Nielseni huvi, vaid ka see nii noore inimese kohta haruldane sügav mõju, mis kuuldud sõnal temasse oli. Jens luges tema palgelt ajuti vaimustusekihavust, mis tervet ta näomudelit muutis, ja ta ripsmeil siretasid jutluse lõpu poole suured värisevad piisad.

Jens oli selle liigutuse üle liigutatud.

„Härra Ole Christensen jutlustab ilusasti!"

Muud ei märganud ta oma vagale naabrile sosistada, aga tal oli tung temale midagi öelda, midagi meeldivat.

„V ä g a ilusasti!" kostis neiu pikkamisi ja palava takkatõukega, aga mitte enne, kui kantslist lahkuva õpetaja Pauluse-pea oli räästooli kullatud serva alla vajunud.

Vaheaja järel:

„Teie käite sagedasti siin Lunastaja kirikus?"

„Iga pühapäev."

Kuna Nielsen ärevalt aru pidas, mida ta temalt veel peaks küsima, tõusis tütarlaps, ilma et ta Jensi teades issameiet oleks palvetanud, äkitselt üles, nokutas tema poole kergelt pead ja sammus minema. See tuli poisile nii ootevastaselt, et ta nõuta vaakuma jäi, kas oleks sünnis temale järele minna või mitte, ja kui ta otsusele jõudis seda teha, oli see juba hilja: välja rutates ei leidnud ta kiriku ligikonnast enam neiukese varjugi.

Järgmisel pühapäeval oli kirik haruldaselt täis. Jens leidis istet ainult viimastel pinkidel, orelikoori all, ja siit oli võimata näha, kus istub tema postkaardiiludus, kes tal terve nädala luulelise kuma sees meeles oli mõlkunud. Seepärast puges ta juba jutluse ajal kirikust välja, et tema tulekut peaukse ees ära oodata. Mõtles ta temale läheneda — tema oma arguses? Ta ei teadnud seda isegi. Selle jättis ta silmapilgu otsustada. Kuid Jensi lootus langes vette: neiu jäi tulemata; vist oli ta kantsliligemat kõrvalist väljakäiku tarvitanud, kui ta üldse kirikus oli olnud.

[1] Taani pastorid ei kanna nn. pehvisid, vaid kirjeldatud võrukujulist pitskraed. — *Autor.*

Nädal hiljem, mil kirik väga hõredalt oli täidetud, võis Nielsen konstateerida, et otsitav koguduse seas puudus. Ka jõudis ta kindlale arvamisele, mispärast; jutlust ei pidanud pastor Ole Christensen. Viimane oli, nagu Jens küsimuse peale kuulis, mineval pühapäeval Lunastaja koguduse jumalaga jätnud; ta asuvat ümber ühe provintsilinna kiriku peale.

Jensi postkaart, mida ta päeval põues, öösel padja all pidas ja härdail pilkudel rohkesti suudles, määrdis mustaks ja kulus katki — kadunu jäi kadunuks. Kõik otsimine kirikutes, kõik ümbervaatamine majades ja majaõuedes, uulitsatel ja platsidel lõppes ikka sama eitava tagajärjega. Siis vajutas tohtrike aeg piimapoisi kurbuse peale plaastri ja murdis rahurikkuva postkaardi ta taskus kildudeks. —

Jens ohkas, pööras Lunastaja kirikule selja ning jalutas kaugel ringteel kodu poole. Kui ta mulle korraga vastu tuleks! mõtles ta. Aga ei. Seda juhtub ju ainult juturaamatuis!

Seepärast ei tahtnud ta kolm nädalat hiljem oma häid silmi uskuda, kui piigake, kes tema meeles juba viirastuskujuks oli moondumas, äkitselt tema ees seisis. Jensi käest pidi piimapudel maha kukkuma, nii äge jolgatus käis ta liikmeist läbi, ja tema lähem impulss sundis teda mütsi järele kahmama, nii suur aupaklikkus tikkus talle peale.

Ja seejuures ei leidnud ta oma paleust midagi vähem kui luulelisel situatsioonil ning välimusel eest. Körtsikud üles seotud, porised puutuhvlid jalas, paljad käsivarred sopaselt märjad, suur nuustik käes — nõnda küürutas ta aurava mustavee-ämbri kõrval ja küüris köögikese põrandat, kui Jens sisse astus. Ruttu kähvas ta sirgeks, laskis põlle alamale, äigas käsivarrega salkusid näost ja ulatas punase tilkuva käe

piima järele. Sel silmapilgul tundis Nielsen ta ära. Neiu aga vaatas talle võõralt ja pisut võõrastavalt vastu, mida Jens väga hästi mõistis: piimatooja oli uus. Nielsen oli nimelt täna paar uulitsat, mis teisele vankrile liiaks olid läinud, juurde saanud, ja tema siinsete kaubatellijate hulgas leidus nüüd kogemata ka tema vaga tutvus Lunastaja kirikust!

„Teie ei tunne mind vist enam?" kogeles Jens, kui ta laua peale valmis pandud raha vastu oli võtnud, ilma et ta minna oleks raatsinud.

Kollakate salgukeste varjust, pikkade ripsmete peidust vilkus talle kaks täppi taevasina vastu. Oli, nagu varineks neiu näo üle kerge mäletamisudu, — aga — pead väristati.

„Meie laulsime kord ühest raamatust." Jens naeratas, ja mitte väga vaimurikkalt. „Teil oli raamat, mul ei olnud raamatut — nõnda laulsime ühest raamatust."

„Kus?"

„Noh, Lunastaja kirikus."

„Jaa, soo, ma mäletan vist natuke: kas teie ei kiitnud õpetaja Christenseni jutlust?"

Jens nokutas rõõmsalt peaga. „Ja teie veel enam!"

Tütarlaps laskis nüüd ka körtsikud, mille alt pükste pitsiotsad välja olid paistnud, põllele järele madalamale. Tema pisut pelglik, pisut peitu pugev, aga siiski üsna rahulik pilk libises üle Jensi piimapoisiriiete. Käed puusas, paar jakinööpi ohtrate rindade pealt lahti, madalavõitu, aga laitmatu kasvuga pehme keha sirge, nii seisis ta isesuguse tõeka lahkusega jutunorija ees, kelle palgel heitlesid kõiksugused häbelikud ja õnnelikud helgid. Kerge, üsna kerge pettumus, mida Jens neiu korratu välimuse tõttu korraks oli tundnud, oli kadunud nagu vari heleda paiste eest.

„Teie ei käi enam Lunastaja kirikus?"

„Ei, sest saadik, kui minu kallis leeritaja sealt ära on."

„Aa, teie leeritaja! — Ja kus kirikus te nüüd käite?"

„Kus juhtub. Ma käin kirikus ka harvemini kui enne. Pole ju kuskilt kantslist Ole Christenseni kuulda. Mitte ligigi!"

Neiu veidike pehme keel, mis tema sõnale, kogu ta häälekõlale isevärki villase või sulise toonimõnu andis, meeldis Nielsenile nii väga, et ta kõnelejale sammukese ligemale nihkus ning pea ettepoole ulatas, nagu püüaks ta ennast paitada lasta.

„Härra Christenseni lahkumispühal olite muidugi kirikus?"

„Iseenesest mõista! Ma käisin ka käärkambris teda jumalaga jätmas. Ta ütles mulle armsaid sõnu ja õnnistas mind." Neiu käsi tähendas lipsti pealae poole, nagu peaksid seal veel õnnistamismärgid järel olema.

Kui jumalakartlik ta on! käis Jensi rinnast sooja hooga läbi, kuna ta suu naeratas. Ta pidas parajasti aru, kas temale ilmutada, et ta teda kirikus oli otsinud ja portaali ees nii kaua asjata oli oodanud, kui terve intiimne meeleolupildike äkitselt katki käristati.

Kõrvalolevas eluruumis tõusis müdin — räuskavad lastehääled said kuuldavaks — midagi kukkus mütsudes ümber — üks kisakõri pistis kiljuvalt nutma — „Karen! Karen!" kriiskasid teised läbisegi. Siis kisti uks ristseliti lahti ja kitsasse vahekotta, mis kööki korterist lahutas, vupsas särgiväel pisike tüdruk, keda pisut suurem poiss löömiseks ülestõstetud padjaga naerdes taga ajas. Läbi avatud uste — ka köögiuks seisis lahti — nägi Nielsen kaunis avarasse, aga vaest laadi kambrisse, mis näitas pereka magamistoa hommikust olukorda: ärasasitud sängid seinte ääres, kõik kohad riidehilpusid täis, sukki ja saapaid maas laiali. Keset põrandat istus vadistav plikake, suurem kui see, keda vend padjaga peksis, valge potikese peal; mitte kaugel temast, käed ukse poole niriseva ojakese sees, kõtutas röökides ning siputades kõige väiksem põngerjas. Kõik särgini paljad.

Jens nägi muidugi ära, et tema siin mässupesas üleliigseks oli saanud. Kuna neiu Karen vabandava naeratusega: „Minu sõjavägi on üles ärganud!" temast mööda volksas, jättis ta jumalaga ja läks, häbelikkude saladustega täidetud tuppa enam pilku heitmata.

Karen — Karen — mõtles ta üle õue rutates —, kui ta nende laste õde on ja mitte teenija, siis on ta nimi

Karen Kaar! Minu neiu nimi on Karen Kaar! — Ning terve päeva olid ta kõrvad seda ilusat nime, ta sisemised silmad jälleleitud nägu täis, ja öö saatis ta täielikus joovastuses mööda, sest uinudeski oli ta Karen Kaari juures ja oma asjaga pealegi palju kaugemal kui ilmsi: Karen Kaar oli talle taevaliku punastamisega oma südame kinkinud ja tema tormilisel suudlemisel ärkas ta hommikul üles. Ja nüüd tänas ta vagast hingest jumalat (ja selle kõrval ka Holger Rasmusseni) oma kalli piimapoisi-ameti eest, ilma milleta ta oma postkaardineiut küll kunagi poleks üles leidnud.

Sel hommikul presenteeris ennast Karen Kaar temale puhtamas riides ja paremini friseeritult. See oli süüdi, et Jensile peaaegu midagi meelde ei tulnud talle öelda. Jens sai hädavaevalt teada, et Karen Kaari nimi tõesti Karen Kaar oli ja et need neli mudilast on tema õed ja vennad, kuid võõras-õed ja -vennad. Muidu kulus lühike jutt Kareni musta kassi peale ära, kelle sabaots kogemata piimapoisi saapa alla oli sattunud. Aga ühe tähtsa nähtusega rikastunult pöördus Nielsen oma vankri juurde tagasi: Karenil olid imearmsad lohukesed põskedes, kui ta naeratas, ja täna oli ta esimest korda nõnda naeratanud, et nad mõjuvalt nähtavale tulid. Sellele leidusele järgnes paar päeva hiljem teine niisama õnnestav. Nielsen tabas oma neiu lahtiste juustega. Need ulatusid tal paksul, toorsiidi-karvalisel voolul peaaegu põlvekõverusteni üle selja. Jens üsna jahmus seda ilu nähes. Oli nagu liiga palju temakese kohta. Heameelega oleks ta käe sisse löönud ja peotäie oma huulte vastu tõstnud. Aga nii kaugel ei olnud nende tutvus veel.

Siis tuli hommik, kus ta neiu suures nutuhaleduses eest leidis.

Mis tal viga olevat?

Saanud ema käest lüüa. Karen tunnistas seda üsna otsekoheselt.

Kuidas võidavat niisugust täiskasvanud inimest veel lüüa! Jensi hääl oli hurjutav, ta kulm tusaselt kortsus.

„Jah, nõnda on see elu!" ohkas Karen. Piimapoisi kaastunne aitas ta pisaraid peatada.

„Teil on tige võõrasema, neiu Karen?"

„Enam äkiline. Eks ta ole ka tööst ja murest tüdinud! Peab meid kõiki ju praegu üksinda toitma. Ta on ühes pesuäris triikijaks."

„Aga teie isa?" —

Karen hammustas alumist huult ja lõi pilgu maha. „Isast ei taha ma rääkida."

Selle asemel hakkas neiuke õhinal oma tööpaljusest rääkima. Terve majapidamine ja lastekasvatamine seisvat tema õlgadel. Küüri ja pese, keeda, õmble ja nõelu hommikust õhtuni, pooled pühapäevad kaasa arvatud! „Vaadake, missugused käed mul otsas on!"

Jens võttis käed ja tunnistas neid kaua ning tõsiselt.

„Mis liig, on liig! — Kas teate, neiu Karen, ma toon teile homme vaseliini kaasa."

Aga sellepärast ei lasknud ta käsi, neid vaeseid, äratöötatud käsi veel mitte lahti. Ta vaatles neid seest ja väljast ikka veel terasemalt, ja arvas, et vaseliini kõrval ka koldkreem neile head teeks. Ta lubas mõlemat tuua.

„Kas tuleval pühapäeval prii olete, neiu Kaar?"

„Mis siis?"

„Ehk oleksite nii lahke — ehk võtaksite heaks — —"

Nielsen kaotas korraga oma meherahu, oma tohtriseteadvuse, ja punastas, — — „ma mõtlen, meie võiksime kahekesi bioskoopi või kontserti minna — või ka mõlemasse — nii ajaviiteks — —"

Nüüd avanesid Kareni silmad jälle selleks suureks, avalikuks pealevaateks, mis nii lahku läks tema tavalisest nurgatagusest pilgust. Jens võttis vaate hüppava aimdusega vastu.

„Ma saaksin vist mõneks tunniks ära tulla, härra Nielsen," ütles neiu.

„Käsi selle peale, preili Karen!" Jens oli korraga julge nagu lõvi.

Ja veel korraks libises see kallis kare perenaisekäsi tema pihku, seekord sooja pigistusega. Kuid sealtsamast tekkis tütarlapse kulmude vahele väike vari.

„Aga sinna minnakse vist väga heas riides?"

„Selle poolest olge üsna mureta! Meie läheme riides, mis meil just on, sest meiega polę kellelgi mi-

dagi pistmist. See pole ju ka päris teater ega suur kontsert, kus uhkust käiakse tegemas."

„*Well*, härra Nielsen, ma tulen!"

Ja Kareni kurbliku rahu sees lõi midagi elama ning põlema ja viimane kui pisaramärk oli ta palgelt pühitud. „Härra Nielseni" vastu sai ta nii viisakaks, nii aupaklikuks, et ta teda, kui kokkusaamiskoha ja -aja määramine oli laupäevaks jäetud, trepist alla läks saatma. Värava juurest vaatas Jens tagasi: neiu Kaar nokutas talle kojaukselt terviseid järele. —

Kui nad pühapäeval kinoteatrist lahkusid ja sammud Hannibal Laurseni kontserdimaja poole pöörasid, ütles Jens Nielsen Karen Kaarile, kelle silmades ja põskedel etenduseärevus edasi kumendas:

„Neiu Karen! Restoranis, kuhu meie praegu läheme, istus mõne nädala eest minu sõber Holger Rasmussen. Tal oli naisterahvas kaasas, keda mina esimest ja tema ise kuuet korda nägi. Pühapäeval enne seda ei teadnud ta veel, et niisugune naisterahvas on maailmas olemas. Sellest hoolimata esitles ta, kui mina tema juurde astusin: „Minu pruut Dagmar Spreckelsen!" Lugu meeldis mulle hullupööra. Meie leiame Holgeri ja ta pruudi eest. Teist ei tea nad veel midagi. Kas lubate, et ma teid neile niisamuti esitlen: „Hm, minu pruut Karen Kaar!""

„Jaa — jaa!" rõõmustas tütarlaps ja elavad lohud ilmusid tal põskedesse.

Jens pakkus talle käsivart.

See võeti viivitamata vastu.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK.

JENS NIELSENI PUHAS ÕNN.

Miski ei torka Taani pealinna uulitsaelust nii iseloomulikult silma kui rattasõitjate päratu paljus. Sest naljalt üheski Euroopa suurlinnas ei teeni jalgratas spordi kõrval nii suurel määral praktilist tarvet kui siin. Eeldused on selleks kõige sündsamalt antud Kopenhaageni uulitsate lauataolise tasasuse, sileda

asfaltprügituse ning talvel lume puudumise näol. Niihästi iseseisvad ühiskondlased kui ka palgalised mõlemast soost, äripidajad, ametnikud, iga laadi töölised ja teenijad — nad kõik on väleda kaksikratta oma sõiduriistaks teinud, see on neile ülitarvilikuks saanud nagu kasakale hobune, samojeedlasele põhjapõder ja eskimole sõidukoer. Perekamaid uulitsaid mööda hoovab alatasa peaaegu katkemata ahelas kaks vastamisi liikuvat rattaliste-voori üles ja alla, iseäranis laialt ja tihedalt päevaaegadel, mil tööle minnakse ja töölt tullakse. Mida kaugemale pesalinnast kerkivad üürihinnad teenivaid rahvakihte elama tõrjuvad, seda arvukamalt sigib sõiduratas liiklemisabinõude hulka, hoolimata elektritrammist, mille sõiduhind on Kopenhaagenis võrdlemisi odav.

Pühapäeviti aga saab igapäevasest tarberiistast rahvalik spordiriist, iseäranis muidugi suvel. Saare üpris tasane pind, mida katab rikas võrk eeskujulikke kivi- ja maanteid, pakub sõidulõbule kõige kohasema tallermaa ja eduvälja, mille juurde tuleb hõlbustavana veel Taani suvine jahedus. Vaevalt on Själlandi murud ja metsad kevadel haljendama löönud, kui tema hall metropol oma veerevaid lapsi määratute sületäite kaupa iga ilmakaare poole rüpest hakkab puistama. Kõige vägevamad voolud jõginevad Öresundi kallast mööda põhja poole, vastu sellele mere- ja metsaparadiisikesele, mis ulatub Klampenborgist Skodsborgini ja kuhu pealinna rahaline hiilgus on endale toredate villade näol suurepärase suvise pesastiku asutanud. Sel laial rannateel paisub autodega, hobusetõldadega, elektrivagunitega segatud rattaliste-voog pühapäeviti nii paksuks, nii kokkuliitunuks, et üle tee pääsemine saab võimatuks; ainult Boulogne'i[1] puiestiku poole suunduvad Pariisi avenüüd ilmutavad ilusa kevadeilmaga sellesarnast sõidukihavust, ehk küll enam autode kui rattasõitjate paljuse tõttu.

Kõik inimeste vanadusejärgud kümnenda ja kuuekümnenda eluaasta vahel ja kõik inimeste suuruse- ja raskusemõõdud istuvad siin terashobuse sadulas ja

[1] Lugeda: *Bulonni*. — *Toim.*

lasevad jalgu kedrata, vallalistest üksiklastest, üksikutest paaridest ja tutvuskondadest peale kuni tervete pere- ja sugukondadeni. Hallid vanapapad, kelle kuivetanud koivad maad näikse kaapivat, väntavad liblikataoliste plikakeste seas; kuuepuudased mammad, kelle laia lainetuse all kidur rattake kokku ähvardab murduda, sõuavad konnasarnaselt küürutavate poisikeste hulgas; õllekõhuga onud, vardakujulised tädid, noored neiud igasuguse piha- ja puusalaiusega, noored peiud kõiksuguse pikkuse ja paksusega treivad, higistavad, puhivad, lobisevad, naeravad selles mulinas läbisegi. Aga mitte nii rohkeastmelised vanadusejärgud üksi ei anna valkjate tolmulooride sees liikuvale ilmatule voorile teatavat perekondlikku laadi, vaid niisama hästi naisterahvad: ühelt poolt kõik kokku oma suure hulgaga ja teiselt poolt noored tüdrukud iseäraliselt oma jume- ja kasvukarakteriga. Taani piiga tüübis on midagi emalikku, õigemini — midagi mammalikku. Sellega käib kokku tema oleku loomus, tema viis rääkida, vaadata, liikuda. Need veel maakese suurlinnaski rohke külaverega turrutatud, luhtavate kehavormidega õnnistatud neiud, enam masajad kui saledad, enam väheldased kui suured, laotavad juba plika-eas seda mahetõsist, kannatlik-mõistlikku, aeglast-vanatarka mõnu välja, mis on emaks loodud indiviididele algoluliselt omane, mille aga kultuuriline rafineering mujal paiguti, iseäranis suurte kapitalistlikkude maade hiigellinnades, enam või vähem ära on moonutanud või maha voolinud. Näed sa neid ümarik-pehmeid, lottlõugseid, heldenäolisi ja lahkesilmalisi isikukesi oma istmeliha haruldase küllaga naiivsel lõbul ratta peal troonivat või mööda uulitsat jalutavat või majaväravas noormehega lobisevat või nobeda töö juures istuvat — ikka torkab vaatlejale, kellel on rahvusi üksteisega võrrelda, see Kopenhaageni tütre pentsik „mammalikkus" humoristlikult silma.

Kuid ka üks sündinud kopenhaagenlane, kelle jalg Själlandi saare rannaviirudest veel kordagi üle polnud saanud, leidis selle armsa laadijoone kätte, ehk küll üksnes oma mõrsjas: Jens Nielsen. See oli aga ka iseäranis drastiliste olukordade najal sündinud ja sündida võinud. Paljudel hommikutel, kui Nielsen piimaga Kaaride korterisse ilmus, nägi ta neiu Karenit täielikus mammategevuses: ta riietas oma väikesi õdesid-vendi, pesi nende silmi, suges neil pead, tõreles nendega või jagas neile emalikke õpetusi. Naerukõdi tikkus Jensile peale, kui ta nägi seda autoriteetlikku iseteadvust, seda vastutusrikast tõsidust ning asjalikkust ja kõige seas seda murelik-hella pehmust, mis tütarlapse näost, kehaseisust, käteliigutustest ja tema kõnetoonist harmoonilisel segul nähtavale ja kuuldavale tuli.

Miski ei seisnud lähemal, kui et Jens talle „mammi" naljanimeks pani, nimeks, mille sisse ta paigutas kõik oma magusa õrnuse tema kandja vastu. Ja kui Nielsen teda nüüd jalgrattal enda ees või kõrval nägi — nad ei puudunud kirjeldatud kihina seast Holgeri ja Dagmari seltsis ühelgi sündsa ilmaga pühapäeval —, siis oli talle, iseäranis esiotsa, pisut võõras mammikest selles uues olekus ning ümbruses näha, välja kistud tema igapäevasest ja nii „loomulikust" ema- ja perenaise-osast. Seda kohasemalt ning „kodusemalt" ühines Dagmar Spreckelsen, see kerge ja väle lõbukass, rattaga; paistis peaaegu, nagu oleksid need kaks vuravat metallivõru tema vitsjalt painduvate liikmete all kui loomulikud liikumisriistad talle keha külge kasvanud, nähtus, mis Holgeril, kes lühikese ajaga päris sõidukunstnikuks oli vilunud, veel täielikumal määral märgatavaks sai, kuna Dagmaril, kelle kehajõud just rohke polnud, paraku oma vana laadi masina liia raskusega võidelda oli. Igatahes pakkusid mõlemad sõitjad, iseäranis kiiremal ajamisel mööda vaba teed, üpris ilurikast kehalise väleduse vaadet. Karen ja Jens ei võinud endid nendega säärasest küljest pooltki mõõta, kuigi esimene oma kasvulise kaunidusega neiu Spreckelsenist, kelle ülemine kehajagu alumise kohta veidi liiga pikk oli, märksa üle käis.

Kuna Karen Kaar oma ema vana töölkäimisratast tarvitas, mis Dagmari masinast ennem pahem kui parem oli, võis Nielsen ennast oma ratta omanikuks nimetada. Küll oli tal selle hind Rasmussenile veel täiesti võlgu, aga sõber ütles tal maksmisega terve

aasta aega olevat. Jensi ratas oli ühe laenukassa oksjonilt väga odavasti — ainult kolmekümne viie krooni eest — omandatud, sest Holgeri ettepaneku mõlemale uued masinad järelmaksu peale võtta lükkas Jens otsustaval ajal kindlasti tagasi. Nõnda ostis Holger enesele üksi päris uue sõiduriista, mille hinnast tal nii palju, kui ta Nielsenile oli laenanud, osade kaupa tagajärel tasuda jäi. „Küll ma selle raha võiduajamisel varsti sisse võtan," julgustas ta Nielsenit, kui see laenule esiotsa argselt vastu seisis, „sest sel sihil ma uut ning head ratast tahangi." Ja tõepoolest — juba esimesel suvepoolel pistis ta ühe teise auhinna, mis suurem oli kui Nielseni laen, taskusse ja aumärgi rinda.

Need kaks lapselikku armupaari maitsesid nüüd puhta lapseliku õnneküllaga kõike seda nõidust, millega suvine loodus nende ühendust õnnistas. Saare põhjapoolne osa, madalmaa iluga — metsade ja järvedega, hiite ja saludega, nurmede ja aasadega — kosutaval vaheldusel rikkasti ehitud, avas neile iga halli töönädala järel ikka jälle uue maailma täis elustavat ja õnnestavat värskust. Väsimatu oli Holger Rasmussen, nende hakkaja pioneer, ennenägemata maastikke, enneaimamata idüllilisi paiku mere ääres kui ka sisemaal välja nuhkima. Saare põhjarand Helsingörist Gillelejeni oma valgete liivajoomedega ja rõõmusrohelisie metsatukkadega; Esromi järve ligem ja kaugem ümbrus, ühel pool Fredensborgi kuningalossiga ja selle kuulsa ilupuiestikuga, teisel pool mühava Gribskovi laanega; Frederiksborgi järv kolme saarekese peal seisva samanimelise lossimürakaga, mille renessanssruumides muuseas Taani ajallooline muuseum asub, ja Hillerödi linnake järve läänekaldal nõiduslik-armsa vaatega järve ja lossi poole — need olid väikese seltskonna kaugemate sõitude paljupakkuvad eesmärgid. Mida see suurem ringkond laiemas raamis sisaldab, seesama leidub kitsamalt, nõnda-öelda kuhja-aetult, ka pealinna ligemas põhjapoolses ümbruses — kolmnurgas, mis ranna äärt mööda Charlottenlundist umbes Vedbaekini ja sealt maad mööda Sorgenfri, Lyngby ja Gjentofte kaudu jälle Charlottenlundini ulatub, ehk

olgu siis, et me kolmnurka enam lääne pool asuva Fure järve madala, sügavrohelise kallastikuga veel pisut suurendame. Selle ringkonna ilu ja elu keskpaigad ongi nimetatud mereäärsed suvituskohad Klampenborg, Taarbaek ja Skodsborg, paari kilomeetri pikkune vööt hiilgavaid suvimaju sanatooriumide, hotellide ja supelmajadega helkjasrohelise sanglepametsa serval, frontidega Öresundi poole, mille voogudevälja mõne kilomeetri kaugusel Rootsi rand oma valge liivpalistusega piirab. Vaade kaldakõrgendikelt merele, mille rohekashalli, siretavat peeglit väledad aurulaevad ja luikvalged purjepaadid kriimustavad, on üks iluvõimsamaist, hingeköitvamaist, mida luulejumal loodus on välja mõelnud. Aga ka maapoolne maali külg, see õrnrohelise rõõmu seest välja naeratav sanglepamets, väike jäänus ennemuistsest Taani laanetorredusest, on looduslik luulepärl isesuguse hella, puhkava, uneleva tundetooniga, mis nagu õhus ujuv, poolsurev kandlekõla rahustavalt meeltele laskub. Paiguti tamme-, pärna- ja vahtrasalkadele maad andes ning harvasti ka üksikute kaskede ja okaspuudega segatud, avab see nuumatud lopsakuses hauduv vana mets oma rüpe keskpaigas korraga avara rohulagendiku madalate võsatihnikutega, millest karjakesed teraseid sihvakaid hirvesid ja põtru silmapilguks punavalt nähtavale tulevad, et jalutajate ja sõitjate lähenemisel oma kroonitud peadega ja kepisarnaste jalgadega jälle kähku rohelusse kaduda — nagu armas suvine viirastus. Siin on Eremitageni loomaaed, mida piirab kauges ringis läbi metsa minev kõrge plankaed.

See sanglepamets oma naeratava rahuga võõrustas mõlemat paarikest suve jooksul kõige sagedamini. Kui nad ristlevail ja looklevail liivateil, mille peal läbi leppade lehevõrgu langevad päikesekiired imeõrnal lillakal kumal virvendasid, oma sõiduhimu olid kustutanud, valiti muruhaljas ja samblapehme puhkepaik välja, seati rattad puude najale ja hakati õigel taani lõbumeelel pillkaari lööma. Maadeldi, tantsiti, aeti üksteist taga ja kukutati maha, roniti puude otsa ja löödi hundiratast. Holger andis oma kolmele kiidulustilisele pealtvaatajale täielikud akrobaadietendused

kätelkäimisest peale kuni kõige julgemate *saltomortale*'deni. Tüdimata agarusega püüdis ta Dagmarile mõnd oma kunsti kätte õpetada, milleks ta tema sabad nõelte abil suure osavusega püksteks kokku pistis, mis aga sagedasti tühiseks tööks jäi, sest siputava naeru pärast oli neiul võimata midagi korda saata. See hull naermine, mis Dagmaril, nagu ülepaisunud oja, pahinal kurgust jooksis, hakkas varsti ka teistele külge, kuni nad kõik, ei asja ees, teist taga, krampide käes vingerdasid ja silmi pühkisid.

Väsiti hullamisest, siis heideti rohu peale sirakile ja hakati lobisema, või söödi kaasavõetud võileibu, millele hiljem mõnes odavamas metsarestoranis, õigemini selle ees, puude all seisvail lihtsail aialaudadel kohvi või piima peale joodi, et siis ruttu jälle tihniku vilusse tagasi pöörduda. Kuna Dagmar Spreckelsen oma äravalitud tulevasest akrobaatiliste annete poolest kaugele maha jäi, pidas ta temaga, mis naljaga soolatud lobisemisse puutus, täiesti sammu. Mida üks ei mõistnud, seda mõistis teine, ja Jensil ning Karenil ei tarvitsenud tundide kaupa muuks kui naermiseks suud lahti teha. Käed ristamisi pea all, pruunid kelmisilmad otsivalt rändamas, kitsa, veidi vibuka suu ümber kuiv, sarkastlik joon, nõnda saatis Dagmar, kas Holgeri pisteile vastates või talle peale tikkudes, ühe märkimineva noolekese teise järel lendu, kuna ninatark nöbininake ta roosiliste põskede vahel ajuti kohendavaid vändakuid tegi. Viimasega oldi juba nii harjunud, et seda enam tähelegi ei pandud. Iseäranis sütitav oli väikese vabrikuneiu huumor parodistlikust küljest. Mida ta teisi isikuid rääkida laskis — ja tal oli küljest. Mida ta teisi isikuid rääkida laskis — ja tal oli hea tagavara säherdusi kõnekentsakusi —, see kõik õnnestus tooni, murraku, kõneviisi ja kõige miimilise ehte poolest nii väga, et kuulajate ette üsna kujukalt parodeeritud ja karikeeritud isik ilmus. Härra Morten Arnoldseni, kelle trikoovabrikus Dagmar esimest aastat töötas, ja ühte sealset ülemmeistrit oskas neiu nii vapustavalt kõnelda lasta, et ta etendust üldisel nõudmisel igal koosolemisel pidi kordama, kuni mõni uuem asi jälle rohkem tõmbama hakkas.

Oli aga ka tunde, kus need neli last tõsisematele mõtetele maad andsid, mis muidugi enamasti nende isiklikkude asjade ümber keerlesid. Kevadel kõnelesid mõlemad peigmehed nii kaua oma ametivahetusest, kuni see juunikuu lõpul õnnelikult teoks sai, mispeale uus töö, uued palgaolud, uued peremehed ja muud ülemad, ametkondlikud kohustused jne. arutamiseks asja andsid. Holgeri ja Jensi rääkimistest kõige selle üle kuuldus välja tunduv tähtsus, tunduv uhkus, mida mõlemad neiukesed, pöörde tähendusest täiesti aru saades, endamisi jagasid. Neil oli ju nüüd m e e s t e g a tegemist, mitte enam poistega; sõnal „piimapoiss" oli nii kentsakas kõla, iseäranis ühenduses sõnaga „peigmees". Mitte veel nii väga nende eneste kui vanemate inimeste kõrvus. Oli ju vaesele Holgerile võinud juhtuda, et ema ta välja naeris, kui ta sellele oma soovi teatas juba piimapoisipõlves Dagmariga vormilist kihlust pidada — sõrmustega ja piduliku jooduga. Ja midagi sellesarnast oli piimapoisi nime pärast ka pruudile kodus juhtunud. Nüüd aga, sest saadik, kui peigmees Ruprecht & Adamseni vabrikuväravast sisse ja välja käis, ei seisnud tähtsale sündmusele, mis jõulu esimese püha peale oli määratud, enam midagi alandavat ega haavavat vastu. Ja sellesama iseteadliku mehelikkusega, millega mõlemad peiud oma tähtsustatud ja tõsistatud tööoludest jutustasid, sõnelesid nad ka kummagi paari eelseisvast kihlusest ja isegi pulmadest, mida muidugi ühel ja selsamal päeval — viimaseid koguni ühises pidukorteris — toime otsustati panna. Kuut või seitset aastakest, mis neid pulmadest kõige paremal puhul veel lahutasid, ei võetud suurt arvesse; sellest „praost" arvati vastastikusel lohutusel ja truudusel kergesti üle saada. Mitmeaastased pruudipõlved polnud Kopenhaagenis midagi haruldast, ja mida teised võisid, seda võisid ka nemad.

Naeru ja asjaliku jutu tujust sattusid Jens ja Karen ajuti veel ühele meeleolu-astmele, mis teisel paaril tundmatu näis olevat: haledusse. Aga seks pidid nad üksinda olema, mida vahel ka juhtus, kui Holger ja Dagmar mõne eratuuri tegid, millest nemad ei viitsinud osa võtta. Esimest korda tikkus säärane sügav, kuni pisarateni ulatuv sentimentaalsus nende peale kevade

algul ühel pühapäeval, mil nad mõlemast sõbrast, kes Helsingöri sõitsid, Raavadi lähedale metsa maha jäid, kus nad hiljem nendega jälle kokku pidid saama. Siin hakkas Karen oma kurvast elupõlvest rääkima. Selgus, et mõlemad perekondlikkude olude poolest üheraskust risti kandsid, millel ainult väike väline vahe oli.

„Sa oled minu vastu nii hea, Jens," algas tütarlaps korraga, kuna nad praegu veel kahe mängiva orava üle täiest suust olid naernud, tõsiselt ja nagu villase vaiba alt tuleval poolkustunud helitoonil, „ja ma olen enesele etteheiteid teinud, miks ma sind mitte kohe nagu venda ei usaldanud. Sa küsisid kord minu isa järele ja ma jätsin sulle vastuse andmata. Minu isa on vangis, Jens, — nüüd juba viiendat kuud."

Nad istusid kahe noore, ühisest juurest kasvava sanglepa all, mille hõbehallid, siledad, paiguti roheka värvitooniga heitlevad tüved kokkupõimitud kuplikujulist oksastikku kandsid; viimast ehtis imeõrn, siidpehme, kerge tuulekese käes kollakalt värisev leheloor, mis nagu õnnelik naeratus nende peale maha vaatas. Selle naeratuse sees kiljatas vahetevahel üks nägematu linnuke, jämedad põrnikad surusid seal nagu tulekuma ümber, ja valgus, mis loorist läbi istujate peale langes, oli vaevalt märgatava lillaka kahvatusega läbi kootud. Jensi käsivars neiu piha ümber tegi kaisutava liigutuse.

„Oo — oo, mammi," ütles ta poolkartlikul kahetsemisel, „kui see sulle piina teeb, siis ära räägi nüüdki."

„Ei, ma pean rääkima, muidu ei ole mul hea olla," tähendas Karen ja tema varjatud vaade oli mõistatuslikum kui kunagi enne. Ja rahulikult ning asjalikult, pealtnäha ilma vähema kui vastiku ja valusa tundeta, jutustas tütarlaps oma lihtsa lookese ära.

Karen oli ainus laps oma isa esimesest abielust. Viieaastasena kaotas ta oma lihase ema ja sai juba mõne kuu pärast tema asemele praeguse võõrasema, kes perekonda aastate jooksul mitte vähem kui kuue lapsega rohkendas, kellest nüüd neli, kaks poega ja kaks tütart, veel alles olid. Võõrasema, rahvuse poolest norralane, Kristiaaniast pärit, oli tüdrukuna juba pesija ning triikija olnud ja ühes siinses hotellis teeninud, kui kelner Andres Kaar teda tundma õppis. Kelneri ja piduteenri ametit pidas Kareni isa ka praegugi, see tähendab, kui ta vangis ei istunud — õnnetus, mis teda mineval talvel Kareni teada juba kolmandat korda oli tabanud sest saadik, kui tal nii suur perekond toita oli. Andres Kaar varastas. Viimasel korral oli ta pulmast, kus ta palgatud teenrina tegevuses oli olnud, mõned hõbelusikad kaasa võtnud ja ära müünud, mis talle kaheksa kuud vangistust tõi. Karen ei jätnud tähendamata, et võõrasema selle ja ka endiste süütegude juures kaudselt ja kõlbeliselt mitte süüta ei olevat, sest paraku olevat ta naine, kes meest alaliste kurtmiste ning hädaldamistega vähese sissetuleku pärast piinavat. „Siis katsu ometi, et sa kuidagi lisa saaksid, muidu sureme nälga!" oli Karen ise teda kord kuulnud hüüdvat.

Mis Nielsenile neiu jutust iseäralikult teadvusse torkas, oli lugu, et Karen vanemaid omalt poolt hukka ei mõistnud, ei, vaid mõlemale hoolega vabandavaid või vähemalt pehmendavaid põhjuseid püüdis leida. Isa nimetas ta mitu korda niihästi „õnnetuks" ja „heaks" kui ka kõige rõhuga „korralikuks" meheks, kes ainult „kitsikuses" kergesti pea kaotavat, ja võõrasemal, sel „raske töö ning murega koormatud inimesel", arvas ta olevat haiglase, tujuti peal käiva hirmu nälja ja häda eest, mis iseäranis ägedal määral pärast kahe viimase lapse sünnitamist nähtavale tulevat. Kuuldus õkva, nagu kurdaks neiu paratamatut õnnetust, millel on ainult kahetsetavaid ohvreid, mitte aga vastutavaid süükandjaid. Ja ometi kannatas ta, nagu tema jutu lõpust nii liigutavalt selgus, raskesti nende olude all, mille loojatena ta peale isa ja ema ometi kedagi muud ei teadnud nimetada. Mitte ainult, et ta kurjategija tütrena kaasinimeste põlgust sai maitsta, et ta isa vangis istumise ajal, mil ema üksi teenis, liialise töö juures isegi toidupuudust kannatas, et ta äkilise ema käest — vahel päris toorel kombel — pealegi lüüa sai; vaid tal polnud ka — see oli nimelt Kareni meelest tema viletsuse tipp —, tal polnud midagi selga, pähe ega jalga panna! „Kõik ikka pestud, paigatud, nõelutud — millal mina ka midagi uut

näen!" Ja ta kõverjate ripsmete vahelt tikkusid jämedad piisad välja, mis palgeid mööda alla veeresid.

Need pisarad läksid Jensile südamesse. Tal polnud mitte tähele panemata jäänud, mäherdusi pilkusid Karen igal pool, kus nad publiku seas liikusid, teiste naisterahvaste riidelisele ehtevärgile osaks laskis saada, kuidas ta, kui Dagmar Spreckelsen oma uue, moodsa, ehk küll odava suvikleidiga esimest korda rattal istus, paariks tunniks jutuhimu kaotas ja missugust ülemäärast rõõmu ta väikese poolteisekroonise hõbeprossi üle oli tundnud, mille Jens talle ta kuueteistkümne-aastaseks sünnipäevaks, 21. märtsiks, oli kinkinud. Jens märkas ka, kuidas ta oma pestud õlgkübarale uue värvielava garnituurikesega, pestud pluusikesele ja bensiinist lehkavale körtsikule uute ja vahest natuke üleliigsete lindikeste ning paelakestega värskust püüdis anda. Ka kandis ta oma soengu eest moekohaselt hoolt — see ei maksnud ju midagi, ja ta paigatud saapad olid eeskujulikult viksitud — ka see ei nõudnud suuremat kulu. — — Jens mõistis tema kurbust. Niisugune ilus, niisugune piltilus tüdruk! — Ja et ta teda mõistis, siis kukutas kaastundmus tema niisama suure haleduse sisse, ja sellel vedelal, nõrguval südameolul ei saanud ta teisiti, kui maksis usaldust usaldusega ning paljastas mõrsja ees ka *oma* perekondliku saladuse, kuna tal endamisi sugu häbi oli, et nõrk naisterahvas kõlbelise julguse poolest temast ette oli jõudnud.

Teadmatuks jäi nüüd, kui palju Karen *tema* valu, *tema* traagilist seisukorda mõistis, aga kindel on, et nad lõpuks teineteise kaela langesid, põse põse vastu surusid ning tüki aega võidu pisaraid valasid. Ja Jens nuuksus Kareni pehme valge kaela peale, mida ta nii väga armastas:

„Meie kaks õnnetut tahame surmani kokku hoiduda!"

Ja Karen kinnitas Jensi karmide, pisut käharas juuste sisse: „Surmani, jah, surmani tahame kokku hoiduda!"

Ja midagi sellesarnast tõotasid nad endile ikka, kui nad üksinda olles oma koduse viletsuse üle pehmeks

said, mida suve jooksul mõndagi korda juhtus ette tulema, sest selles härduses peitus, hoolimata kõigest mõrudusest, ka midagi saladuslik-magusat.

Pärast säherdust rasket, raputavat haledust sattus Karen Kaar enamasti isesugusesse kinnisesse, jutuvastasesse, mõtetega koormatud olekusse, mis ka siis veel edasi võis kesta, kui Holger ja Dagmar nendega jälle olid ühinenud ja seljataied rõõmsat tuju kaasa toonud. Jah, seda enda sisse pugemist, mis teatava hingelise lõtvusega ühenduses näis seisvat, oli Kareni juures ka kehaliku väsimuse tagajärjena märgata — peale pikemaid ning rängemaid sõitusid. Siis pikutas ta liikumatult rohul, vaikis ja laskis pikkade ripsmete varjus hoitud silmad piiluvalt salateid mööda ringi rännata. Jensil oli sagedasti tundmus, et need silmad tema näol ja kujul salaja ringi uitavad, ja ta hüüdis kord naljatava järskusega:

„Mammi, mis sa varitsed minust?"

Alles pikema aja takka vastas neiu: „Et sa mulle meelde jääksid."

Seeüle hakkasid kõik naerma, peale Karen Kaari enese. —

Õnn, mida Jens Nielsen Kareni kõrval maitses, oli see, mida ta mõne kuu eest taga oli igatsenud. Tema armastus oli puhas, või nagu ta seda entusiastlikult iseenesele seletas: ta oli püha. Sest tundmustel, mis tervet ta elulist olemist nüüd täitsid, oli suur sarnasus selle pühaduses joovatseva hingeoluga, mis teda varemalt kirikus oli värisema ja „püha! püha!" hõiskama pannud.

See oli vägev, ülemõtteline vägev rõõm, ilma millegi eksitava, varjutava, moonutava lisamaitseta. Selle rõõmu nagu puhastava tule sisse suri sedamaid kõik, mis jämedameelelise, madalahimulise iduna üles püüdis tärgata. Tütarlapse ihulik lähedus, tema kaisutav käsivars, tema suudlevad huuled, tema paisuva rinna rõhumine sel puhul — kõik see erutas ja ärritas Nielsenit, sütitas ta ergukiud hõõguma; aga selle ärevuse sees peitus tugev korraldav jõud, mis kaisutaja ihulise isiku kindlast piirist peale puutumatuks tegi. Püha oli Jensi armastus, püha oli

isik, keda ta armastas, püha iga liige selle isiku küljes. Kord tunnistas ta seda põleval silmal Holgerile ja Holger nokutas naeratades pead, kuna ta veidi isalikult tema põske paitas. Ja kumbki ei aimanud, mäherdune saatus seda pühadust juba varitses. —

Lõikuskuu alguses vabanes Kareni isa vangist ja hakkas jälle teenima. Pisut hiljem pidi emand Kaar paistetanud jalgade pärast töökoha käest andma ja nüüd sai tarvilikuks täiskasvanud tütre tööjõudu välja üürida. Veel samal kuul võeti Karen Kaar Jonas Fjeldbergi kindavabrikusse vastu.

Noor neiu, kodusest tröökamisest hulga laste virinas tüdinud, oli vahetusega üsna rahul. Kui ta ka ette teadis, et ta oma palgast, mis esiotsa pealegi naeruväärt väike oli, teadmata aegadeni ise mingit maiku ei saaks tunda — pidi see ju ema senise teenistuse aset täitma —, oli talle ometi meelelahutuseks rohkem kui kahesaja endataolise ametiõe hulgas rahulikku ja noorusliku lobisemisega lõbustatud tööd teha, kuna ta kodus tüdimuse kõrval ka igavust oli kannatanud. Tööjuhatajatest ja peremehest rääkis ta sõpradele kiitusega; iseäranis viimane olevat mõnus, lahke sõnaga inimene; ka tuletavat ta näo ja hääle poolest pisut pastor Ole Christenseni meelde. Seeüle naeratasid Holger, Dagmar ja Jens, mitte aga Karen ise.

Jens Nielsen sai oma neiuga ka nädala sees paar korda kokku, igal teisipäeval ja reedel, ja nimelt viimase õueväravas. Jensi poolest oleksid need kooskäimised sagedamad, kas või igaõhtused võinud olla, pika tee peale vaatamata, sest neiu elas teises linnaservas, Østerbro jaoskonnas. Aga Karenil oli ju nii vähe aega — õhtuti niisama hästi kui üle päeva, kuna ju töölt tulnud puruväsinud emagi tema ümmardamist tarvitses. Enamasti said armastajad väravas teineteist vaevalt näha ja mõne pealiskaudse sõna vahetada, kui juba Kareni väike õde või vend teda ema käsul otsima tuli. See sündis iseäranis tülikalt viimaseil nädalail, mil ema oma haigete jalgadega hädas oli. Muidugi oleks Nielsen oma kallima lähedust ka tema korteris võinud maitsta — emand Kaariga oli ta mõne esialgse külaskäigu kaudu tuttavaks ja üsna sõbralikule jalale saanud —, aga see ei meeldinud kummalegi; neil puudus seal arusaadaval kombel tarvilik lähedus ja vaba isekeskisus. Pealegi puges Nielsenile teatav arglik-tusane heidutus põue selle suure ning laia kondiga ja pika kõhna hobusenäoga norra naise juuresolekul, kelle pisikesed punakaspruunid silmad nagu kaks rahutut putukat otsides ringi rändasid ja kelle ettepoole tikkuv tugev suu, mis päratu kõrged sinakad igemed katmata jättis, kentsaka laulva kaebehäälega vahetpidamata nurisevaid, sõitlevaid, vahel ka hapukalt pilkavaid sõnu välja puistas.

Teisel teisipäeval peale seda esmaspäeva, mil Karen Fjeldbergi kindavabrikus töösse oli hakanud, ootas Nielsen hooviväravas asjata mõrsja ilmumist. Ta ootas kannatlikult nagu kunagi, teades, et Karen kord ikka silmapilgu leiab vähemalt ütlema joosta, et tal täna sel või teisel põhjusel aega ei ole temaga muud kui „tere ja jumalaga" vahetada. Aga kell sai üheksa, sai roomaval sammul kümme, venis poole üheteistkümne peale — Kareni hallakaskollane pea ei tulnud nurkliku hoovi tihenevast pimedikust ikka veel nähtavale. Ilm oli vilu ja vihmane, puhus vinge tuul; vist sellepärast polnud ka tema vanemat venda ega kumbagi õde tervel õhtul väljas näha. Jens oli uulitsal, väravast mööda, mõne pikema käigu edasi ja tagasi teinud — ega neiu ometi selle aja sees teda otsimas käinud ja pettunult tagasi läinud? Kell üksteist pandi värav lukku ja Nielsen läks nukralt ning rahutult koju.

Järgmisel õhtul mõtles ta erakorraliselt, hea õnne peale, väravasse minna. Aga lõunatunnil leidis ta kodus Kareni kirjakese eest, milles seisis: „Pai Jens! Ma ootan Sind pühapäev kell 11 e. l. Frederiksbergi puiestikus, sõjaväekooli ees. Enne pühapäeva pole meil võimalik kokku saada. Vabanda lahkesti minu eileõhtust mitteilmumist."

Kiri pani Nielseni mõtlema. Tärkasid küsimused, mille peale ta vastust ei leidnud. Neil oli pühapäevaks kaugem rattatuur kavatsetud, mis hommiku kell üheksa Pika Liini pealt, nende harilikust kokkutulekupaigast, pidi algama, ja nüüd kutsus Karen teda kaks

tundi hiljemaks ajaks hoopis teise kohta! Ja mis keelas teda reedel või mõnel muul selle nädala päeval väravasse tulemast? Ka pani Jens imeks, et kiri, nagu postimärk näitas, Frederiksbergist ära oli saadetud, sellest Kopenhaageni lääneservaga täiesti kokkukasvanud linnast, mis neiu korterist kui ka töökohast nii kaugel oli. Kas oli Kaari perekond ehk korterit vahetanud? Ei, säärasest nõust oleks neiu, kui mitte varemalt, siis läinud pühapäeval midagi kõnelnud. Ja lõpuks: kiri oli kella üheksa ja kümne vahel posti pandud, tunnil, mil Karen vabrikus tööl pidi olema. Missugune teine inimene, kui seda oletada, võis tema kirja eemal Frederiksbergis sel ajal postkasti pistnud olla? — —

Kuid Jens jäi paha arvamata, ehk küll veidi läbematult, pühapäeva ootama. Minuti pealt õigeks tunniks sõitis ta rattal puiestikku, kuhu Helgolandsgadest kuigi palju maad ei ole, kuna ta Holgerile juba kesknädalal teada oli andnud, et tema ja Karen kavatsetud väljasõidust maha jäävat.

Endine kuninglik suvipalee, nüüdne sõjaväekool, veidi hooletusse jäetud keskaegne ehitis tihedate väikeseruuduliste akende ja helekollaste müüridega, kumendas laial päikesepaistel elatanud puiestiku lõunapoolses otsas. Tema põhjafassaadi ees olev avar äratallatud murulagendik, kuhu lahedad kivitrepid kruusatatud terrassilt alla viivad ja mis pärastlõunastel tundidel mängivatest lastest ning nende hoidjatest kubises, oli praegu veel vähe elustatud. Jens najatas oma ratta ühe pingi seljataguse vastu terrassi jalal ja hakkas alla puiestiku poole ringi vaatama. Laiadel kõnniteedel liikus aina hõredalt mõlemast soost jalutajaid ja pinkidel istujaid võis kaunis kaugele üle silmata — veel ei hakanud Karen talle kummaltki poolt pilku. Kuid korraga kuulis ta selja tagant oma nime hüütavat. Ümber vaadates nägi ta lossikingu lähema trepi poolt, mõne sammu kauguselt, endale üht naisterahvast lähenevat, kelle roosasiidne päevavari talle lossi idapoolselt esiselt paari minuti eest nähtavaks oli saanud.

Lähemal pilgul seisis tema ees inimene, keda ta tun-

dis ja keda ta ometi mitte ei tundnud. Tema ees seisis noor preili pitsriidest valges kleidis, millest roosa siidaluskleit läbi siretas ja mille pahemat külge mööda samakarvalise atlassvöö laiad otsad kleidi pikkuseni maha voolasid. Kõrgel, natuke julgel, eest lainekujuliselt kähardatud soengul istus koketselt lai valge õlgkübar suure, lumiselt kumendava jaanalinnusulega ja roosatoonilise pael-ehtega. Preili kandis kollaseid saapaid ja valgeid glasseekindaid; ta roosa päevavarju hõbedane käepide kujutas maopead avatud suu ja kaheharalise keelega. Jens Nielseni ees seisis nagu roosiõilme seest välja hüpanud noor iludus, silmadega, suuga, kaelaga, kasvuga, mille koidukaunis, kastevärske armsus alles nüüd, sel riidelisel ümbritsusel, täielikult maksvusele tuli.

Jens Nielsen oli keeletu. Ta käsivarred rippusid lõdvalt alla.

Vaevalt märgatav naeratus vilkus neiu suunurkades. Muidu peegeldasid ta nägu, ta vaade, ta kehaline seis resigneeritud rahu ja tõsidust, ehk olgu siis, et varjuke roosakat helki ta põskedel virgema verejooksu peale tähendas. Nielsenile kätt pakkumata — see valgekindaline, veidi jämedasõrmeline töökäsi keerutas aegelaselt õla peale toetatud päevavarju vart —, aga kerge kummardamisega, milleks teda ta riideline elegants näis kohustavat, teretas ta noormeest lühidalt ja alustas sedamaid häälega, mille villakast mahedusest salaja midagi vinget, kaledat läbi puhus:

„Jens, mida sa minu ümber näed, on härra Fjeldbergi, minu peremehe kingitus. Ma elan nüüd tema rahast, üsna ilma tööta, ja mul on siin Frederiksbergis ilus, imeilus aiakorter kahe kambriga. Mida ma iganes tarvitan, seda saan ma härra Fjeldbergi, oma senise peremehe käest, ja ma tohin nii palju raha küsida, et ma sellest ka oma vanemaid võin aidata — nõnda on mulle mõista antud. — — Mineval esmaspäeval, Jens, — mineval esmaspäeval sündis nimelt ime, mis minu jõust ja minu mõistusest üle käis; ka olin ma liiga palju sekti joonud. Härra Fjeldberg tunnistas mulle oma armastust, Jens, ja — ehk ta küll naisemees on ja kolme lapse isa — — —"

Kareni suud peatas noore töölise nägu. See nägu oli kuivaks nõrgunud, halli kahvatusse ära hangunud. Ainult liikmeis oli Nielsenil veel nii palju elu, et ta pingi najalt ratta käe kõrvale võttis ja minekut tegi — sõna lausumata, tagasi vaatamata.

„Jens!" hüüti talle järele, aga ta oli kurt.

Lähemal sõiduteel hüppas ta rattale. Taaruval looklemisel pääses ta puiestiku lõunapoolsest suust välja. Siin algas, ainult Roskilde maanteega Frederiksbergi puiestikust lahutatud, Söndermarkeni puiestik. Kavatsemata, masinlikul põgenemishool, käänas ta väravast sisse. Ta võis minutit kolm sõitnud olla, kui ta masina murule juhtis, maha hüppas ja läkastavalt köhides rohu peale põlvili langes. Käsi pea ümber hoides võitles ta ühtlasi uimastuse ja pöörituse vastu. Siis tõusis suu tal sooja ja soolast täis: ta sülitas, ja mis ta sülitas, see oli tumepunane veri.

KAHETEISTKUMNES PEATÜKK.

EVANGEELIUM.

Viimasel ajal oli Jensine Nielseni mõttemaailm ja tundevald nii kitsaks kahanenud, et kumbki tema enese isikust kui objektist palju kaugemale ei küündinud. Mida ta aga oma isiku kohta mõtles ja tundis, oli ka väga üksluine ja muutmatult korduv — kindel, seisev kujund. See oli seesama hommikul, seesama lõuna-ajal, seesama õhtul ja uneta öödel. Neiu Nielsen sarnastas ennast masinaga. Pane käima — ja käib! Käib ja soetab, ilma küsimata, ilma teadmata, miks ja milleks. Töölauas istudes, toas ja köögis talitades, tarbekäikusid uulitsale tehes — ikka teadis Jensine selle masinamõiste ja masinatunde enese truu kaasalise olevat. Kuid midagi oli tal selle masina kohta imeks panna. See, et ta liikus ja töötas, ilma et oleks olnud. Et ta mitte seisma ei jäänud, ta korras oleks olnud, kuigi ta seestpidi vigane oli. Esimest mitte kordagi, kuigi ta seestpidi vigane oli. Esimest sisemist murdumist oli Jensine oma isikumasinas tundnud, kui Hans Kaspar Jebbesen ta maha jättis.

Üks ratas hakkas lonkama, kuni ta aegamööda seisma jäi. Sel äpardusepäeval nimelt oli Jensine oma aparaati proovivalt silmitsenud — peegli ees, ja esimest korda oli mõiste „vananemine" abstraktse udu seest konkreetsel nähtavusel tema teadvuse piirkonda astunud. Jensine arvas kõik pahad märgid, mis talle peeglist vastu paistsid, summaks kokku — ja ratta murdumine oligi käes! See, kes läks, oli vist viimane, ütles ta enesele, ja ratas käis longates. Siis kadus sõna „vist" aastate jooksul tema lause seest, ja ratas jäi väsinult hoopis seisma.

Sellele väikesele äpardusele järgnes siis suurem õnnetus: see, kui ta oma lapse suust pidi kuulma, et tal ei ole enam last; et armastava lapse asemel on tal vihkav vaenlane kodakondseks. Siis lagunes ning purunes midagi suurt, midagi olulist masina ratastikus. Ja Jensine arvas esimesel ehmatusel, et see on nüüd jäädavalt rikkis. Kõik tundus ju nii pude, nii pehkinud ja närbunud. Kuid masin töötas nüüdki veel edasi: keeras sigareid, pühkis tuba, keetis süüa, paikas pesu. Ta töötas vähema jõuga ja laisema käiguga, aga ta töötas. Ja kui ta pudelist vahetevahel võiet sai, töötas ta pealegi üsna vagusalt, nii et tema suured sisemised vigastused tundideks peaaegu ununema lõid. Seda pani neiu Nielsen iga päev uuesti imeks ja jõudis targale otsusele, et inimlik masin on visa vastupidavuse poolest kõigist teistest ees.

Mis puutus võidesse, siis oli Jensine esimesel päeval pärast viimast katastroofi sellega ennatanud tembu ära teinud. Ta oli akvaviidipudeli kapist võtnud ja solgiämbrisse puruks visanud. „Ei iialgi enam!" tõotas ta hambaid kiristades. Aga juba kolmandal või neljandal päeval selgus, et rattavärk ilma määrdeta liiga valjusti koliseb ja kriunub. Ta ostis uue pudeli ja määris teda jälle, võttis enesele aga kohuseks seda „võimalikult" salaja ja „võimalikult" mõõdukalt teha. Ja nõnda töötas puruvigane aparaat halli niiske udu sees sumestatud häälitsemisel edasi — päev päeva kõrval.

Aga sisemise pudenemisega käis välimine käsikäes. Jensine Nielsen l ä h e n e s alles neljakümnele, kuid

ta oli vana naine. Kõik ümarused ja pehmused olid ta suurte luude ümbert kadunud, kõik suvisemad, vähegi rõõmsamad värvid ta nahalt kustunud. Võimsate nurkadena, pika teravusega tikkusid ta laiad puusad kaugele välja, kondised käsivarred ja käed olid ülemääraselt välja veninud ja lõppesid sõrmedega, mille liikmesõlmed kolletanud nahakortsude all kivikerakesi meelde tuletasid; endine heljuvalt võlvitud rind rippus kahe lõdva, nartsuse voldina sissevajunud ülakeha mööda alla, kaela mõlemal küljel seisid jämedad musklivorbid püsti, kõrisõlm, mille alt ja pealt kaks sügavat kortsu mööda käisid, tungis teravalt ette; niisama teravalt, nagu pikk kitsas nina lohkukuivanud ja äraluitunud näo seest. Ja silmad, need roheka mereläikega selged, südamlik-tõsised silmad, mis nooruses nii rahustava soendusega olid maailma vaadanud, nad olid endile tuhmid, rasvakad kaed peale tõmmanud ja punsunud kulmukortsude vahele peitu pugenud. Ka polnud neiu Nielseni ilusatest juustest muud järele jäänud kui kurb peoke lühikesi hõredaid jätiseid, mille haiglasest tuhatoonist juba hõbedased kiud himukalt läbi pugesid. Mitte mõni kindlasti tunduv, nimeliselt äratähendatav haigus või põdemine ei toimetanud seda kõdundamistööd; Jensine ei võinud öelda, et ja kus säärane vaenlane tema ihu kallal näris. Ta närtsis ning kuivas ainult ära nagu mõni haljas, tugev puu keset teisi temasarnaseid, ilma et tema küljest silma paistaks, mida surma põhjuseks võiks pidada.

Vahekord ema ja poja vahel oli kevadest saadik ainult väliselt natuke muutunud. Suur õnnetundmus, millega noor tuline armastus Jensi hinge üle ujutas ja läbi õhutas, tegi poja oma ema vastu heldemaks, suurmeelsemaks; tema sõnast ja häälekõlast kadus senine turtsakas, hammustav, nõelav teravus, senine mahti ootav ja parajal pilgul tigedalt salvav hoolimatus. Kahel tugeval vastandtundel ei olnud noores põues hästi ruumi — üks pidi taganema ja ülemvalitsuse teise kätte andma. Aga hoolimata sellest sallivamast, õigemini viisakamast ja asjalikumast olekust, mida noormees ema vastu üles hakkas näitama, ei

hävinud sellepärast veel mitte selgesti tunduv, kindlasti lahutav võõruseõhk nende vahelt. Jens lähenes emale ainult teatava piirini, millest ta ka kõige rõõmsamatel õnnetundidel üle ei suutnud astuda; oma lapselikku usaldust ei kinkinud ta temale mitte. Tema armastusest näiteks kuulis neiu Nielsen alles Rasmusseni mamma kaudu; Jens ise ei lausunud temale oma mõrsjast sõnagi, nagu talle ka meeldegi ei tulnud tütarlast enda koju kutsuda, et teda emale esitella, nõnda kui Holger seda oma ema auks Dagmariga oli teinud. Kostiline ja korteriperenaine — see oli mõlema õigenimeline vahekord. Jens sõi Jensine Nielseni lauas, magas tema ulu all, maksis selle eest kindlat nädalahinda — muid sidemeid polnud neid ühendamas. Muudkui korralikumaks kaaselanikuks ja paremaks maksjaks oli noormees oma uue hingelise olukorra mõjul kevadest saadik saanud: ta ei tulnud enam joobnult koju, ei jäänud poolteks ega terveteks öödeks ära, ei pillanud oma palgakest endisel viisil tuulde; palju enam laskis ta enesest kokkuhoidmise ja ema vastu kindla kohusetäitmise püüet märgata, mis teatava mehisemaks küpsenud üldise olekuga ühenduses seisis, olekuga, mis muuseas ka tema sõnas ja kõneviisis iseäralise kuiva, tõsise, aeglase taktina ilmsiks tuli. Selle olekuga tuletas ta Jensinele elavalt oma isa meelde, seda enam, et tal — anda või võtta — Rasmus Jens Hanseni hääl oli, mis peale murdumist emale nii puhtal sarnasusel kõrvu hakkas kostma, et viimasele kadunu kuju ühtelugu kehalisel selgusel silma ette kerkis.

Jensi kõlbelisel tervenemisel ja tema pisut kunstlikult tagaaidatud mehinemisel oli aga ema kohta imelikul kombel koormav, jah; otse halvav mõju. Jensine Nielsen hakkas poega kartma. Kartma, nagu kardab ori peremeest; kartma, nagu kardab süüdlane karistajat. Jensi lähenev samm ukse taga, tema vari lävel, tema ootamata häälekõla, isegi tema vagune, kuiv köhatamine ja unes ümisemine öösel sängis, kui Jensine, nagu seda sagedasti juhtus, veel ärkvel oli, — kõik see kiskus neiu Nielseni erkudest kuuma joa läbi, pani ta südame ehmatusel tuksatama. Tema

loomusunniline kujuvõtmatu, mõisteks saamatu soov oli nüüd pojast eemal olla, tema lähedust võimalikult vähe tunda saada. Ta leidis alles siis rahu, kui ta teda kaugel teadis olevat ja kui tema jälleilmumiseni rohkesti aega oli. Umbuskliku, äreva, väriseva murega püüdis ta hoolt kanda, et majas kõik, mis poja tarvidustesse puutus, piinlikult korras oleks, ehk küll Jens, liiatigi oma õnnepõlves, väiklane toriseja ei olnud. Lihtlabane soov, pisuke palve poja suust omandas Jensine kõrvas karmi käsu, isegi torkava nurina kõla, ja uisapäisa tõttas ta seda täitma. Seda orja- ja süüdlasekartust katsus ta hoolega peita, oma näolt rahu, oma liikumistest aeglast ühtlust, oma kõnest külmaverelist olekut paista lasta. Aga ta märkas oma pahanduseks sagedasti isegi, kui vähe see tal korda läks. Sellest alalisest ootavalt, varitsevalt kehkvel- ja hüppel-olemisest tülpis ta ärakurnatud ihu nii väga ära, et ta hilisel õhtutunnil nagu tuim ning kuiv pundar lõdvalt kokkuseotud konte oma asemele vajus. Kuid nii pea ei saanud rahu ta ajuergud nüüdki veel. Ta urgitses ja torgitses neid ikka edasi, sest homme oli jälle päev! Päratu tahvli täis praegu lõppenud ja mõne tunni pärast uuesti algavaid kohustusi sigis ta püsimatult otsiva vaimu ette ja pani selle nagu ülesärutatud sipelgapesa kihama. Kohused täis pöörast väiklust, aga armuheitmatult, türanniliselt sundivad, möödapääsematult siduvad. Häda, kui mõni ununes! Ta oli pimeduse all nägematu, see tumm käskija, aga tema andmata käsud lasusid muljuvalt kui suured tinased käed käsualuse rinnal.

Nagu üksik vaevleja endale oma orjalise kartuse üle intellektselt selget aru ei suutnud anda, nii oli tema pea ka võimetu midagi mõtlema, kavatsema, juurdlema, kindlaks vaimseks kujundiks tõstma, mis sellest stagneeruvast kohustemülkast kuidagi üle oleks ulatunud. Ükski valgusekiir ei lõiganud mustast, hauduvast ööst läbi, ükski helkjam virve ei avanud pilgule teed. Eile ja täna ja homme — kõik oli üks ja jäi üheks piiramata teadmatuseni. Aga kui mitte maaliva mõtte, siis ometi teatava ihulikinstinktiivse refleksiooni mõjul jõudis Jensine Nielsen vahel undamisi lootust sütitava pääsemisihke juurde. Surra! Ära laguneda — t ä i e s t i ära laguneda! — Magusal halvatusel nirises ta soontest puhkeõndsus läbi. Tinased käed ta rinnal said rahukoondavaks vaibaks, muret-haigutav pimedus ta ümber pehmeiks, heljuvaiks unustusepatjadeks. — Mitte enam ärgata, mitte enam halli, külma hommikut näha, mitte enam halastamata peremehele näkku vaadata, tema hirmutavat lähedust tunda! Jeesus — aita — Jeesus — tule — — tule — —

Aga mingit vaenu- ja vihkamisetaolist ei liikunud ta kõrbevas hinges selle isanda ja kohtumõistja vastu. Ei, vaid ta oli valmis tema käsi lakkuma, mis teda praegu olid piitsutanud. Ta kerjas ja mangus alalisel nälgimisel tema palja armetu rahulolemise järele ja oli õnnelik tema kulmu kortsuta, tema palet pilveta nähes. Ja kui ta teda pärast seda augustikuu pühapäeva, mil Jens surija silmadega ja surnu näoga, lõug ja rind paatunud verega värvitud, koju oli tulnud, soniva palavikuhaigena mitu päeva põetas, nuttis ta süda vähem valu kui rõõmu pärast. Vastupidise, juhmi rõõmu pärast selle üle, et ta teda nüüd võis kätega kallistades katsuda, suudelda, teda omaks pidada, kui ka ainult salaja. Ta varastas enesele selle õnne meelemõistuseta isanda käest, ja küll ühelegi vargale pole ta saak nii magus maitsnud. Ta istus tema sängi ääres, hoidis tema põlevaid käsi pihus, najatas oma põse tema hõõguva näo vastu ja laskis ebaloomuliku iha enesest läbi nõrguda: Oh, et see haigus iialgi ei paraneks! Et see vargaõnn kunagi ei lõpeks! Ainult surra ei tohiks ta mitte, see vali, aga kallis peremees, — ainult seda mitte!

Ja ta ei surnud, aga tervenes paraku ning kiskus saagi varga käest ära. Ta tõukas ümmardaja ümmardajapõlvesse, ümmardajahirmusse tagasi. Ja kõik hakkas jälle otsast peale, ja Jensine Nielseni kõdunevas ihus vindus öösiti ebamäärane igatsus suure lõpetava äralagunemise järele. Ikka suigutavamaks, udusulisemaks pehmenes pimedus tema ümber ja ikka rahutõotavama lämmatamisega rõhusid tinakoormad ta väsinud rinda. — —

Aga ime seisis juba ukse taga.
Natuke aega veel — ja ta astus sisse.
Viimased kuud oli noor Nielsen vaikse mehena ära elanud. Kõik näis temas kustunud, külma tuhani maha põlenud olevat. Tema valgest, veretust näost paistis pidemetu lõtvus, tema härmatanud silmadest ball osavõtmatus, ta kitsaste, kokkupigistatud huulte ümber uinus tuim, liisunud läilus. Tema armsamaks asupaigaks sai säng. Pühapäevased lõbusõidud, õhtused jalutused, kõik liikumine väljas inimeste seas näis talle tülitavaks, tagasitõrjuvaks, mõttetuks saanud olevat. Kui ta pärast õhtusööki tummalt, käsi põsekil, silmakirjaks mõni pildileht ees, oma väikese eralaua taga paar tundi oli istunud, puges ta juba kella üheksa paiku hiljukesi voodisse, peitis näo padja ja vaiba vahele ning maitses rahustavat, suigutavat teadvust — kõigest lahus olla, mis tema meeltesse võis mõjuda. Ema kuulis veel kaua tema kõrbevkuiva, korraldavat köhatamist teki alt, seda nii tuttavat köhatamist, ja niisama kaua luusis Rasmus Jens Hanseni otsiv vari toakeses ringi. — —
Aga noor Nielsen oli nende killast, kelle hing kuigi kaua tühi, kelle vaim kuigi kaua tegevuseta ei püsi seista. Ja ta oli nende killast, kelle hing ja vaim kunagi leigelt ei liigu, lodevalt ei tööta. Mida Jens sisemiselt käsitles, seda käsitles ta intensiivsusega. Tema sügavale religioossusele oli joovatsev armastus järgnenud, sellele armastusele järgnes nüüd, kolmandiku aasta pärast, uus kirg — midagi, mille laadi ja võimsa tüseduse ees Jensine Nielsen mõistmatu imetlemisega seisis.
Jens läks jälle inimestesse.
Ja Jensi vabad päevad ja tunnid said jälle tarbe. Uuesti tuli aeg, kus ema teda ühelgi laupäevaõhtul ega pühapäeva-pärastlõunal kodus ei näinud. Aga koht, kus ta käis, pidi endisest sootuks teistsugune olema, sest õllelõhna ja tühja rahapunga ei toonud ta enam kaasa. Ta tuli näoga, millel vehklesid mõtlemisvarjud, ta tuli pilguga, mille põhjas vilkus otsimistuluke. Et ta oma uut ajaviidet noorte seltsimeeste kaasas maitses, kes tal õhtuti vahel külalisteks

käisid, siis kuulis neiu Nielsen varsti nende jutust, missugune kogunemispaik neid teatud õhtuil ja õhtupoolikuil ühendas, missuguste ainetega nad seal tegelesid. Isevärki hella ja rõõmsa uhkusega kõnelesid nad „o m a organisatsioonist", nimelt tööliste noorsooühingust, oma kõneõhtuist, kõnemeestest, diskussioonidest ja kursustest, oma peakoosolekutest ja eestseisuse valimistest, oma raamatukogust ja lugemistoast, oma teatri- ja muusikaetendustest. Oma jutus nimetasid nad asju ja avaldasid mõtteid, mis olid Nielseni emale võõrad või udused, aga nad nimetasid ning avaldasid neid tooniga, mis pani teda teadma: kõige juures ja kõige sees, millest nad räägivad, elavad nad täie armastava hingega.
Ja Jensi väikese laua peale hakkas raamatuid kogunema: suuri ja väikesi, köidetuid ja köitmatuid, laenatuid ja ostetuid. Ta tõi neid ja viis neid. Talle toodi neid ja talt viidi neid. Ja vaevalt oli ta õhtusöögi maldamatult alla kugistanud, kui ta juba õnneõhinal oma uuele armastusele kaenlasse ruttas.
Ta ei lugenud lihtsalt — ta i m e s lugeda.
Tema olekus oli midagi varakaevaja ahnusest ning põnevusest. Ta ei kuulnud ega näinud enam, mis tema ümber sündis, ta oli nagu sügavaisse voogudesse vajunud.
Tema ees seisis uus, heledasti põlev lamp. Oma jalgratta oli ta ära müünud, et mõne ihaldatud raamatu kõrval seda lampi enesele lugemise tarvis osta. Nagu suurtsugu külaline oli selle valgustajaga katusekambri murehalli, tubakalõhnase hämaruse sisse ilmunud, et tema elanikele hiilgaval palgel suurt rõõmu kuulutada — päikeserõõmu.
Ja noore töölise kõrvaäärsete ning kaelapealsete juuste sees siretas veel päevane metallitolm, hõbedane ja kuldne nagu hommikune kaste, ja ta silmi ümbritsesid metallitöölise ärapesemata nõerõngakesed, ta sõrmekortse ja küüneservi täitsid mustavad tahmavarjud. Ja tõmmult ning tätsakalt paistsid ta töökäed lambi eredal valgusel, teravalt püsti tikkusid ta õlad, varajaselt vimma ta noor kukal ning kitsalt sissepoole ta madal rind.

Ja ta istub ja loeb! Kella seitsmest kuni kesköönï — pärast kümnetunnist päevatööd! Loeb ja võitleb vaprasti vaenlase vastu, kes kipub talle kulmudele, tikub ta aju peale.

Juhtus kord, et vaenlane võitis. Siis nägi ema vihapisaraid varakaevajale silma tungivat. Ta kuulis teda hambaid kiristades ja rusikaga lauale lüües hüüdvat: „Mitte n e i d k i tundisid ei jäta nad t e r v e l t minule!" Ja kui ta enneaegu sängi pidi minema, sest et silmad enam ei näinud ja aju enam ei töötanud, siis tegi ta seda vangimineja näoga. Selle näo võttis ta unessegi kaasa — ema nägi teda magavat, vihkav haledus suunurkades.

Raamatutes, mida ta luges, pidi midagi peituma, mis tema terve sisemise olemise ümbert määratu jõuga kinni haaras. Vahel jäi ta nagu nägija teadmata kaugustesse vahtima, teinekord plahvatas tal pilgust nagu püsimatu rõõm, siis jälle hüppas ta äkitselt istmelt, et äreval sammul, pea uurivalt norus, nurgast nurka kõndida. Ja mõnikord lõi ta enesele laksti vastu otsaesist, nagu tahaks ta hüüda: Ja kõigest sellest ei teadnud ma midagi!

Aga ta mitte üksnes ei lugenud, vaid kirjutas ka. Lugedes viskas ta rutulisi ridu oma taskuraamatusse, mõned õhtud pühendas ta täiesti suletööle. Kentsakas oli sulge neis jämedais, tätsakais näppudes näha; pidi arvama, et nad kuigi palju ridu valmis ei pusi. Aga ema Nielsen nägi raamatukest väheste õhtutega täis saavat — ühte ja teist ja aegamööda veel kolmandat. Noormehe kanget, kohmetut töökätt näis jõud liigutavat, mis tugevam oli ihulistest tõketest.

Ja Jensi laua kohta seina peale ilmusid kaks litografeeritud näopilti lihtsates pruunides papraamikestes. Kumbki kujutas valge peaga ja valge habemega auväärt vanameest, kelle tõsistest nägudest vaatasid mõttesügavad targad silmad. Kui Holger Rasmussen esimest korda nende piltide ees seisis, tähendas noor Nielsen talle häälega, millest armuõrn uhkus üles kees: „Minu uued isad! Nende mõlema suured asemikud, keda kool mulle kinkis!" Ja kui ta nüüd oma laua taga luges ja kirjutas, siis vaatasid

ta uued isad tema metallitolmuse pea peale maha, ja vahetevahel tõstis noor tööline nõu küsides, tänades või imestades pilgu nende poole üles. Nad mõistsid üksteist — seda ilmutasid nende kokkusulavad vaated. Ema Nielsen aga luges ühe pildi alt nime Charles Darwin, teise alt — Karl Marx, ja kui ta poja kuuma vaadet nende peale nägi tõusvat, hiilis ta hingest hiljukesi üks vari läbi, mida ta kadeduseks oleks kutsunud, kui ta seda ära oleks tundnud.

Kuid ime seisis ukse ees ja astus varsti sisse.

Jensine Nielsenile hakkas tundmus peale tükkima, nagu poeks tema tolmtühise, põrmus vedeleva isiku sisse tähendus, mis pojale silma hakkas. Jensinele tundus, nagu pöörduks poja pilk raamatute pealt ikka sagedamini tema poole — mõttes, sügavas, võitlevas mõttes. Ja vahel oli, nagu ehmuks poeg selle üle, mida ta nägi. Ta pitsitas pea mõlema käe vahele, lõi küüned juustesse, ning ohketaoline toon, mis tal rinnast tõusis, sarnanes tasasele, mahalitsutud äigamisele. Siis tõusis ta kord äkki lugemislauast, kõndis mõne käigu edasi-tagasi, peatus pisut aega oma mõlema isa ees ja ilmus viimaks tubakalauas töötaja selja taha.

„Ema, jää õhtule!"

Jensine kondised õlad nõksatasid ülespoole.

Ta pikad, kivinenud käed jäid lapiti laua peale. Ema-nimi, s e l l e l toonil välja öeldud, puutus paljude aastate pärast esimest korda temale kõrvu. Ta oli nii kohkunud, et ei saanud sõna suust, et ei märganud peadki pöörata. Nagu põnevalt kuulatades jäi ta pärani silmil laua peal haisvate tubakalademikkude sisse vahtima.

Aga veel teist korda tuksatas ta keha kramplikult kokku, sest tema õlgadele laskusid kerge vajutusega kaks kätt.

„Ma soovin, et sa oma tööpäeva märksa lühendaksid. Sinu tervis on otsas. Minu teenistus on paranenud — meie saame läbi."

Kõneleja püüdis kergelt ja pealiskaudselt rääkida, aga tema häälel oli kuulataja kõrvus metalline kumin nagu kirikukellal.

„Ja veel üks asi kipitab mul südame peal. Sa oled organiseerimatu, ema. Kui ma õieti mäletan, siis olid sa ainult sel viimasel aastal, mil sa Skjoldbergi vabrikus töötasid, ametkondlikult organiseeritud. Ma tean ju, et naistöölised, iseäranis kodutöölised, on veel paraku väga suurel arvul organiseerimata, ja ma ei tee sulle selle meeldetuletusega mitte etteheidet (Jensine Nielsen oli nimelt kartlikult pead norutanud), aga nüüd on aeg käes sellele kahjulikule korratusele lõpp teha. Kas oled nõus, ema? Kõigepealt ametiühinguliselt, siis ka poliitiliselt —?"

„Ma teen kõik, mida sina tahad, Jens."

„Mitte nii alandlikult, ema! T a h t a ei ole minul midagi, ma võin ainult soovida, ainult nõu anda. Meie oleme seltsimehed ja seega täiesti üheõiguslikud. Meie kui palgatööliste tulud aga nõuavad, et me kui soldatid oma korraldatud võitlusväe ridades seisaksime. Kui sa oma õhtused ületunnid maha jätad, ema, siis tahan ma sulle heameelega õhtuti seletama hakata, milleks meil võitlust ja võitluslikku korraldust vaja on, mida me püüame ja mida me loodame."

„Sina, Jens, — sina tahaksid — — ?"

„See on minu kohus! Seda kohust pole ma siiamaani täitnud!" Karmilt lõpetas ta sõna, järsult pöördus ta „seltsimehest" ära. Ja kui ta longus peaga oma õpilaua ette, lahtise raamatu sisse vahtima jäi, pitsitas ta puurivate rusikatega oma rinnakülgesid ja ta kulmude vahel mustas sügav vagu täis tigedalt kaebavat valutuska.

Sel ööl heitles Jensine Nielsen lahtisi silmi kella neljani sängis. Ta sasis mõlema käega oma mühavat pead, hõõrus oma õhetavat otsmikku, litsus oma valjusti tuksuvaid meelekohti, tõstis närviliselt jalgu teineteise peale. Ning kõige oma jõu ja mõistusega võitles ta vastu naerule, mis tema vaesest õnnestatud südamest laginal vallale püüdis pääseda.

Järgmisel päeval sai tema ärevus uut hoogu. See oli üks laupäev, ja Jens ütles õhtul, oma ühingusse minnes:

„Ema, meie organisatsioonil on homme pärast lõunat avalik koosolek; kõnet peab üks meie vanadest parteijuhtidest. Sa võiksid minuga kaasa tulla, kui sul himu oleks. Ehk mõtled järele."

Ja tõesti — mis palju aastaid enam polnud sündinud, mille viimane kord Jensi lapsepõlvesse tagasi ulatus, see sai nüüd korraga sündmuseks: noor Nielsen läks pühapäeval oma emaga välja, sammus tema kõrval kõigi nähes üle pereka õue, läbi tuttavate uulitsate, istus koosolekul temaga külg külje vastas, ja õhtul tulid nad ühes koju, sõbralikult juttu vestes — ema ja poeg.

Kuid selge ei olnud nende vahekord veel mitte. Õhtutel, mil Jens emale oma raamatutest ette luges ja talle sotsialistlikke õpetusi seletas, ei istunud tema juures mitte ta ema ega ta „üheõiguslik seltsimees", vaid keegi sõnakuulelik käsualune. Pealegi käsualune, kes käskijale kõigest väest ja igas asjas püüab meeldida ning seeläbi sagedasti silmateenriks saab. Kuna noormees vahel selgesti märkas, et ema ühest või teisest mõttekäigust põrmugi aru ei saanud, tõendas Jensine ometigi, et see talle selge olevat. Ja kui ta ettelugemist kuulatades tukkuma jäi, tegi ta üles ärgates hoolega, nagu poleks seda sündinud. See oli seesama orjalik olek, mis sundis teda viinapudelit poja eest peitma ja mis viimasel ajal õnneks korda saatis, et ta pärast lõunat enam tilkagi ei joonud, kartes, et poeg õhtul, kus nad nüüd kaua ligistikku istusid, lõhna tunneb.

Seda armetut usaldamatust katsus Jens temas vaba, ladusa ja lõbusa meeleolu ning kõnetooniga hävitada. Ta hoidus kõigest, mis nende endist vahekorda ja selle põhjuseid meelde tuletades oleks riivanud, ta jättis kõik kõrvale, mis tema õpilasele mahti oleks andnud tõtt tema meeleheaks painutada. Tema vaimset nüridust silmas pidades valis ta ettelugemiseks ja läbirääkimiseks kõige kergemad, igapäevasemad ained, ja tema kehalikku nõrkust meeles pidades ei väsitanud ta teda kunagi kauemini, kui ta erksal olekul vastu suutis võtta. Nõnda muretses ta eidekesele seeläbi, et see käsiteldavatest asjadest t õ e s t i aru sai ja kerge vaevaga õ i g e t e l e vastustele jõudis, teatava rõõmsa, tagaerutava tasutunde. Kuid mõjuvam

kui see tark taktika oli üks tegu, milleks Jens juhtumisi mõtte oli saanud.

Ühel suvisel hommikul soovis ta emale sünnipäevaks õnne ja kinkis talle paar väikest tarbeasja. Eide rõõm oli suur, sest ta ei mäletanudki enam, millal seda päeva viimaks oli pühitsetud või meeldegi tuletatud. Kui ta köögist kohvi keetmast tuli, küsis Jens, kas talle kambris midagi silma ei hakkavat. Ema laskis pruukostilauast — nad sõid tema suure töölaua välise otsa peal — pilgu ringi käia, kuni see viimaks Jensi lugemislaua kohal seina peal väikest muudatust märkas: seal rippusid nüüd kahe pildi asemel kolm. See kolmas, raami poolest teiste sarnane, oli Marxi ja Darwiniga kolmnurka seatud: ta seisis nende all ja vahekohal.

„Ma ei raatsinud ka iseennast sinu sünnipäevaks ilma kingituseta jätta," naeratas Jens, kuna ema, kes lühikese nägemisega oli, pilti lähedalt vaatama ruttas.

Viimane oli kordaläinud koopia-suurendus sellest vanast, pisukesest päevapildist, mis kujutas neiu Nielsenit mõrsjana ta peigmehe kõrval. Pildikese ajutine puudumine riiulilt oli Jensinele üsna tähele panemata jäänud, seepärast kopsatas talle uus, märksa teisenenud ülesvõte täieliku ootamatuse mõjuga vastu pead. Ta suust tungis elav, peaaegu kohkunud „aah!" ja Jens nägi ta käsi lõua all risti minevat. Nõnda silmitses ta pilti pilgukese aega, siis sähvatas mõistmishelk ta näo üle ja ta pöördus poja poole:

„Kas sa siis tõesti enam — — kas sa siis tõesti sugugi enam — —?"

Aga lõug hakkas tal tudisema, silmad imbusid märga täis — ta kaotas sisemise tasakaalu, vajus Jensi istme kõrvale põlvili ja haaras tema parema käe mõlemasse pihku, et katta seda tänu tuliste, õnnekireliste suudlustega.

Nii elava ja võimsa tundeplahvatuse vastu hoopis eite valmistamata, ei märganud poeg esimesel jahmatusel muud teha, kui oma kätt tema huulte alt vabastada. Siis aga lainetas liigutus ka tema enese hingest vägevalt üle — ta tõstis põlvitaja enda kõrvale

istuma, ja tema halli, närtsinud pead oma noore põse vastu surudes kostis ta temale ta viimase kahtleva küsimuse peale kõmisevast meherinnast:

„Ei, ema, minu ülekohtusest vaenust pole midagi enam järele jäänud, ei sinu, ei isa, ei ka selle võõra kolmanda vastu, kes mulle kord lähedal seisis ja keda minu variserlik ülbus mitte vähem ei põlanud kui sind, vaene ema! Sest ma olin sõge, aga olen nüüd nägijaks saanud! Mitte enam korralageduse õnnetuid ohvreid ei mõista ma hukka, vaid korralagedust ennast ja tema valekeelsust, millega ta neab kõlvatusi, mida ta ise sünnitab. Sest mida sina ekslikku oled teinud, ema, seda oled sa sunduslikult teinud, seda oled sa teinud ühe ühiskonna liikmena, millel kõlbelist jõudu ega tahtmist ei ole oma liikmete töötavat enamikku nälja eest kaitsta, veel vähem hoolt kanda, et naine ja mees selles enamikus võiksid looduse poolt määratud ajaks ja otstarbeks sugulisse ühendusse heita, nagu nende püha õigus on. Et sina seda õigust tarvitasid, ema, ja et sa oma last mitte ära ei kägistanud, vaid ta oma äramüüdud ihu hinna eest üles kasvatasid ühiskonnale tulusaks tööjõuks, selles ei suuda ma enam süüd näha, vaid minu pea ja pea käsul ka minu süda tunnistavad su puhtaks. Minu enda kõrval, kes ma sugulise puhtuse vastu osalt üleannetuses olen patustanud, oled sina, ema, suur süütu kannataja." — —

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK.

LAGUNEMINE.

See hommik jättis Jensine Nielseni silma- ja suunurkadesse õilmitseva naeratuse maha, mis sealt enam ei tahtnud kaduda. Ja kui see vahel pisut ununes, siis tarvitses eidekese pilgul ainult teatud päevapilti riivata, ja naeratus oli jälle priskelt omal paigal. Ühtlasi tundis neiu Nielsen midagi oma soontesse ja luudesse voolanud olevat, mis tema liikmeile töös ja talituses haruldase kerguse laenas. Tema pudenev

isik näis hingeliselt ja ihuliselt suure lonksu nõiduslikku eluvett joonud olevat.

Esimesel päeval oli tema õnnetunne nii ülekülla̋ne, et ta ivagi rahalist tööd ei läbenud teha. Ta oli lapseks saanud, kes terve ennelõuna oma kingitustega mängides mööda saatis. Mitu ja mitu korda võttis ta pildi seinalt, et teda uues kohas ja uuel valgustusel vaadelda, akna all ja köögis, oma põlve peal ja riiulil. Ja uue põlle pani ta enesele ühtelugu ette ja võttis eest ära, ilma sellele ka mujal kestvalt meeldivat paika leidmata. Kolmas kingitus oli midagi söödavat, kuid mitte toorelt söödavat: kilogramm saagot. Aga et see poja, jälleleitud poja kingitus oli, siis ei jätnud Jensine teda silmade kõrval ka suuga sedamaid põhjalikult maitsmata. Jumal teab, kuis ta lõunasöögi õigeks ajaks ilma suurema rikketa valmis sai, aga niipea kui Jens jälle töösse oli läinud, ei püsinud emake oma kepsutava südamega enam üksinda olla, ta kutsus kapist pudeli enesele lõbuülendavaks seltsiliseks. Jooma hakkas ta pühaliku ettemäärusega — ainult vähe juua, olgugi et oli sünnipäev. Aga see ettemäärus hõrenes iga lonksukesega ikka udusemaks, kuni ta nägematu gaasina meelest kadus. Naeratades, naerdes, iseenesega juttu vestes jõi neiu Nielsen nii kaua, kuni ta vaaruvalt jalalt sängi varises. Seal puhkis ta veel rõõmsasti magada, kui poeg õhtul kella tõmbas, mida Jens mitu korda pidi tegema, enne kui sisse sai.

Sellest õnnepalangust jäi Jensine hingesse pärast esimese leegitsemise alanemist õhkuva tuumana piirita õrnus poja vastu järele. Selles õrnuses, mis mitte üksnes armastatud olendi käte peal kandmisena, hellitamise ja poputamisena nähtavale ei tulnud, vaid ka selles, et see olend nüüd päevadeks ja öödeks Jensine ainsaks mõtteaineks sai, et tema enese terve kehatu isik selle teise sisse täiesti ära lahtus, — selles õrnuses oli sagedasti midagi veidrat ja haiglast. Nüüd, kus iga võõrusevari nende vahelt oli kadunud, kus ema ja poja vahe nende vahel tavaliseks hakkas harinema, ei hoidnud ema Nielsenit enam midagi tagasi oma tundmusi poja vastu sõnas ja teos avalikuks tegemast. Nõnda võttis ta endale pähe, et tema Jens on

äraarvamata tark ja õpetatud, et ta ulatub oma mõistuse ning teadmisega nii umbes professorite kilda, ja ta ei jätnud pojale kõige tõsiduse ning tüsedusega nõu andmata tööliseseisusele selg pöörata, et endale mõnd „kõrgemat ja kergemat" ametit nõutada, näiteks „ülemkooliõpetajaks või millekski sellesarnaseks" hakata.

Iga kord, kui ta Jenssi noorsoo-ühingu üldistel koosolekutel diskussioonikõnelejana oli kuulnud — noor Nielsen kõneles ladusasti, see oli õige —, kahetses eideke südame põhjast, enesel vaimustusesära silmas, et seesugune suurvaim, seesugune imeolend pidi ainult vabrikutööline olema, kuna ta õige ase inimesesoo hiilgavail tippudel oleks. Neiu Nielsenile tundus peaaegu, nagu heidaks tema poeg oma pärlid sigade ette säherduses poisikeste seltsis kõneldes, millega ta aga Jensi seltsimehi mitte madalamaks ei hinnanud kui iseennast, sest neil armsail koduseil õhtuil, mil ta poja õpilane oli, tundis ta tõsist kahju tema suurest vaevanägemisest inimese kallal, kellele kõigest õpetatud tarkusest vaevalt viies osa pisut helkjamal selgusel pähe jäi. „Sa ära raiska minusuguse töbitädi kallal oma õhtut, pai pojake, vaid püüa parem puhkamisega oma keha kosutada," palus ta enam kui ühel õhtul, ja et Jens, kes enesest suurt ei hoolinud, õppetunni varemini lõpetaks, tarvitas eit kelmust — ennast enneaegu uniseks teha ja oma suurte haigutustega teda raamatu kallalt ära peletada. Otse tülitavaks ja tüütavaks sai ta pojale oma veidralt liialdatud hoolitsemisega tema ihulise tulu eest: iga vähegi parema suutäie hoidis ta temale, ise kas või tühja kõhtu kannatades, ning söögilauas oleks ta heameelega vist ise temale suhutoppijaks hakanud, nii väsimatult sundis ta teda taga — meelitades ja tihti härdasti paludes. Siis tuli talv ja tõi Jensile uue emaliku armupainavuse. Nüüd algas kalli poja kaitsmine, see on kinnimähkimine külma eest. See sündis kõiksuguste erakorraliste hilpudega, villastest aluspükstest ja kamsikutest peale kuni soojade sallikeste, käerummikute ja kõrvakateteni. Nende pealetuupimistega oli eit nii alaliselt ja nii visalt tegev, et Jensile jäi sagedasti

meeleheitmine varaks, seda enam, et ta pidi nägema, kuis ema iseenese ihukatteliselt, niihästi soojuse kui nägususe mõttes, hoopis hooletusse jättis.

Seal sündis ühel sügisesel õhtul midagi, mis selle emaõrnuse piiritu hirmu näol viimasele tipule õhutas.

Kui nad jälle kord üksmeelselt väikese „õpilaua" ääres istusid ja poeg emale parteilehest ette luges, tuli Jensile äkki kõvem köhahoog peale. Ta kahvatas ära ja vajutas käe suu peale, kuid sõrmede vahelt purskus veri välja ning sadas punase vihmana „Sozial-Demokraten'i" veergudele ja lambi piimvalgele kuplile.

See ei olnud pärast teatud sündmust Söndermarkeni puiestikus mitte järgmine kord, et noore Nielseni rind verd välja heitis, vaid vabrikus töö juures oli seda paar korda kergel määral juba enne juhtunud, ilma et Jens sellest kodus emale oleks kõnelnud, kelle liialdavat muremeelt ta erutada ei tahtnud. Aga ta oli ka arsti juurde minemata jätnud; sest iga kord leidis ta, et haiguslik nähtus on sedamaid möödaminev kui ka täiesti valusaateta; ühtlasi oli teda tagasi hoidnud loomusunniline kartus, et ta tohtrilt midagi halba võiks kuulda saada. Pealegi oli palavik, mis esimese verekõhimise kannul käis, järgnevatel kordadel sootuks ära jäänud, ja et Jensil oma kõhu korratusega, mis talle kestvalt oli külge jäänud ja millega ajutised südamepööritused seltsisid, just nii palju tegemist oli, kui ta oma ihule oma praeguse vaimse õhina puhul tähelepanu raatsis kinkida, siis ununesid veresülgamised tal paari kartliku päeva järel jälle ära.

On ehmatusi, mille halvav mõju langeb alles aegamööda inimese peale. Jensine silmitses punaseid pritsmeid laual ning lambil ja poja verist kätt ning lõuga esiotsa täieliku rahuga. Lähem kehaline liigutus, mida ta ilmutas, oli istmelt ülestõusmine ja poja sängilt teki tagasilükkamine. Siis haaras ta tema käisest kinni, et tal kuube seljast tõmmata, jättis selle aga katki ja ruttas „vett! vett!" ümisedes kööki, kust ta kaunis pika pilgu järel ääreni täidetud veevaagnaga tagasi ilmus. See kõik sündis ilma märgatava ärevuse ja iseäralise rututa. Värisema, igast liikmest va-

„Kas sa siis tõesti enam — — kas sa siis tõesti sugugi enam — —?"

bisema hakkas Jensine alles siis, kui ta nägi selget vett vaagnas, poja loputatava suu all, kiiresti punavaks vereks muutuvat. Vaade paiskas talle niisuguse ahastuse hingesse, et ta karjatades poja piha ümbert kinni kahmas, ta kaela oma suudluste alla mattis ja temast alles siis lahti laskis, kui Jens, et teda vaigistada, naerma hakkas. Käterätikuga suud kuivatades lisas noormees kerge muretusega juurde, et lugu olevat vist jällegi üsna ilmsüütu: mingi veresoonekese rebenemine kõris või kopsus tugeva köhimise tõttu.

Öö tõi Jensile kerge palaviku, ja kui see hommiku eel taganes, roidunud uimasust maha jättes, järgnes pisut hiljem läilus, mis lõppes oksendamisega. Sel lool ei läinud Nielsen täna mitte töösse, vaid ema palvel ja iseenese otsustusel haigekassa tohtri juurde. Sealt tuli ta alles lõunaks tagasi, ja väga kahvatanult. Ta püüdis oma rõhutust küll kõigest väest varjata ning kohmas emale midagi külmetamise läbi tekkinud kergest kroonilisest kopsukatarrist, mis hoolsal ravimisel peatselt mööda minevat. Kuid tema sisemine tasakaal näis nii väärdunud olevat, et ta oma osa, vähemalt emasilma ja emakõrva kohta, liiga halvasti mängis. Natuke aega kuulatas Jensine teda terasel silmitsemisel, siis hüüdis ta nagu äkilise valgustuse helgil:

„Sinu haigus on raskem, Jens! — Sul on Rasmus Jensi haigus — ära salga!"

Nielsenil oli korraga laua alt midagi otsida ja sealt küsis ta:

„Miks sa seda arvad, ema?"

„Ka Rasmus Jens oksendas, enne kui ta mäda hakkas sülgama, ehk ta küll verd ei köhinud, ja siis — — sa värised ju, Jens! Vaata, kuidas sa värised!"

Kui noormees pea laua alt üles tõstis, oli ta jume tuhakarvaline, ta suu sinine ja ta kõrvalestad kollendasid nagu vaha. Lõdisedes tõmbas ta enese tooli sisse kössi, kuna ta põgenev pilk põrandal ümber eksis. See sisemine purustus, mida ta välimus peegeldas, lubas teda, ehk küll kõlata häälel, siiski kuiva rahuga kosta:

„Jaa, ema, mul on tiisikus, tuttav proletaarlaste haigus, milleks ma vist isalt vastuvõtliku kopsu olin

pärinud. Nõnda oli tohtri arvamine, ehk ta haiguse kohta seniste tunnismärkide järgi küll veel mitte lõplikule otsusele ei jõudnud. Igatahes peame mõttega harjuda püüdma, et mina — —"

Ta jättis sõna pooleli, sest ema liikumine äratas tema tähelepanekut. Mahasirutatud käed alaspidi peopesadega põlle peal ristis, oli Jensine keset tuba ühe paiga peal ringi hakanud tammuma. Üksainus kõikevalitsev mõte näis ta pakitsevat aju täitvat, seda ilmutasid tema hangunud vaatega silmad pahema õla poole längu vajunud peas. Ainust sõna, ainust viiksatust ei tulnud tal poja ilmutuse kohta üle huulte.

„Aga me ei tarvitse veel julgust ega lootust kaotada," kõneles Jens edasi, kuna ta enesest äkitselt nagu midagi tülitavat maha raputas. „Haigus, mida mina arvatavasti põen, ei tapa ju igaühte selsamal viisil. Kuna ühed põdejad mõne nädalaga hauda lähevad, elavad teised palju aastaid, ja nii mõnedki saavad, kas arstimisest või koguni iseenesest, täiesti terveks. Tohter kinnitas mulle kõige rõhuga — ma räägin tõtt, ema —, et viimane võimalus pole sugugi nii haruldane. Hoolsal ravimisel ja enda hoidmisel, ütles ta — —"

Kuid sel lausel oli töölise suus nii irooniline kõla, et Jens ta lõpetamata jättis. Pealegi poleks ema kohta praegu küll ühelgi rahustaval sõnal mõju olnud, sest liiga selgesti oli tema hirmusse tardunud näost lugeda: Ma tean, mida ma tean! Sõna lausumata kõndis ta ringi ja ikka jälle ringi, siis puudutas ta pilk Rasmus Jensi kuju seinapildil, mispeale ta põgenedes kööki kadus. —

Nüüd algas Jensine Nielsenil meeleheitlik, ihu ja hinge kurnav valvevõitlus poja elu järele varitseva nägematu vaenlase vastu. Seda majas ringi hiilivat ning parajat pilku piiluvat vaenlast hakkas ta aegamööda peaaegu kehalikult nägema, kuna Jensi varstine surm talle seisvaks ideeks ajusse kinni kasvas.

Alaline kartuserahutus ei andnud talle päeval ega ööl asu. Üksinda olles võis ta töölauast äkitselt üles hüpata ja mitu tundi järgemööda põrandal ringi rännata, külm higi otsmikul. Vahel vajus ta käte peale

toetatud peaga otseti tubaka sisse ja oigas nagu ihuliku valu käes. Mõnikord oli pealetikkuv vapustus nii rabav, et ta põlvili maha vajus, kus ta ringutavail kätel jumala ning ühtlasi Darwini ja Marxi piltide poole palvesõnu ümises. Säherdusel tujul tegi ta kadunud Rasmus' Jens Hansenile niisama mõrudaid kui meeletuid etteheiteid, miks see õnnetuse oli pojale pärandanud! Sagedasti kippus vaesekesele hirmutunnetega ühes õhupuudus, lämmastus peale; hingeldades, käsi lahutades jooksis ta kõiki uksi ja aknaid kambris ja köögis avama, hoolimata sissevoolavast talvisest külmast. Oleks võinud arvata, et ta seesugusel hingeolul iseäranis himukas on pudelist uimastust otsima, kuid lugu oli vastupidine. Küll märkas poeg temast ka nüüd joomismärke, aga harvemini ning kergemaid kui muidu, ja raskest viinaunest tuli tal teda talve jooksul ainult üks kord äratada. Nähtus põhines osalt sellel, et Jensine sisikond naljalt enam suuremat alkoholikvantumit korraga vastu ei võtnud, vaid säärasest end vägivaldse väljaheitmisega püüdis vabastada, mis seda sagedamini juhtus, et neiu Nielsen toiduvõtmise peaaegu ära oli unustanud.

Poja kodusolemisel näis ta ülemääraste hingeliste raputuste eest hoitud olevat. Niipea kui Jens lõunale või õhtule tulles jala üle läve oli tõstnud, langes ema oleku üle varjava kattena teatav rahukord. Ometi tuli selle katte all edasiõhkuv rahutus ainult teisel näol nähtavale. Jensine murepõdur pilk vilkus alalise uuriva luuramisega poja kogu ümber, järgnes igale tema liigutusele, pani tähele iga tema silmapilgutamist ja suumuiutamist, hindas iga jumevarjutust ta põskedel. See varitsev valvamine kestis isegi öösiti edasi. Tavaliselt magas Jensine kindlamat und ainult paar tundi enne koitu; muidu oli ta ärkvel või kiratses sondunud poolunes. Oma asemelt kuulatas ta põnevalt iga kõbinat ning sahinat, mis Jensi sängi poolt tuli, luges tema köhahoogusid ja mõistatas tema unes ägatud segaseid sõnu. Ja nagu ta ei väsinud põdejale kõiksuguste rohitsevate rinnateedega peale käimast, nii ei väsinud ta teda öösiti kõiksuguste erakorraliste vaipadega võimalikult soojalt kinni katmast, ja mille

Jens õhtul kui üleliigse oli tagasi lükanud, leidis ta hommikul siiski enese pealt, ja külmematel öödel võis see kas või ema enese ainus villane tekk olla.

Jensine hirmule poja elu eest andis hoogu veel üks ebausklikku laadi mõttemõlgend. See sarnanes tuttavale emalikule väärarvamusele, et liiga terased lapsukesed surevat varakult. Nimelt ei mahtunud Nielseni emale pähe, kuidas inimene, kellel on elu kallale kippuv tõbi küljes, ise veel nii rõõmus võis olla, jah, enda isikust eemal seisvate asjade üle koguni vaimustusse ja õnnetuhinasse suutis sattuda. Ainult mõne päeva oli Jensi rõhutud olek kestnud pärast seda, kui ta arstilt hädaohu kohta, mis teda varitses, esimest korda teate oli saanud, ja ainult mõne tunni vältas see olek, kui tohter kevade poole mädase röga järgi, mida noormees köhides välja oli hakanud heitma, tema haiguse kohta lõpukindlale diagnoosile jõudis. Oli Jens esimesel puhul veel ahastusliku ohke välja tõuganud: „Ja just nüüd, kus mu elu eesmärgi ja väärtuse on saanud, tahtsin ma kaua, kaua elada!", siis ümises ta teisel puhul ainult: „Noh, siis vaja ruttu, võimalikult ruttu elada!" ning läks õhtul lustlikult vilistades oma organisatsiooni koosolekule, kus ta, nagu ta oli aimanud, Vesterbro osakonna esimeheks valiti. „Ruttu elada" tähendas Jensi keeles palju lugeda, palju õppida, ühingus, vabrikus, igal pool ametivendade ja klassiosaliste seas peaaga ja suuga palju tööd teha. Nõnda elades ei unustanud ta mitte üksnes oma haigust ja selle taga varitsevat surma, vaid ilmutas pealegi päris haruldast elulusti, mis ühtelugu näis kasvavat — kasvavat sel määral, kuis tööliste partei võitluses märgatavaid edusamme astus. Võidurikkad folketingi[1] valimised ja mõni aeg hiljem niisama õnnelikud volikogu valimised pealinnas, millede puhul Nielsen Holgeri ja teiste alaealiste seltsimeestega lendlehtede ja valimissedelite väljalaotajana tüdimatult tegev oli olnud, tõid talle peaaegu joovastuseni ulatuva õnnetuju. Üht suuremat solidaarsusestreiki, mis mõne vabrikandi poolt puutööstuses toimepandud väljakutsuva lokaudi tõttu välja kuulutati, teretas Jens kui esimest säärast jõukatset, millest ka tema osa võis võtta, entusiastliku rõõmuga. Selle nelja nädala jooksul, mis seisak kestis, sai ta emaga, sest et streigikassa kasinalt oli täidetud, pitsitavat puudust kannatada; kuid see ei kahandanud tema õhinat: tühja kõhuga, aga hea huumoriga käis ta sõber Holgeri seltsis päev päeva kõrval streigivahil. Ja kui võitlus viimaks tööliste täieliku võiduga lõppes, nägi ema Nielsen oma tasast ning tagasihoidlikku poega seltsimehele kaela langevat ja teda tormiliselt suudlevat, enesel ujuv sära silmades.

[1] Folketing — Taani parlamendi alamkoda. — *Toim.*

See kõik jäi Jensine Nielsenile, kelle hääbunud vaim ei suutnud poja evangeeliumi tuumasse tungida, niihästi kui arusaamatuks, mispärast ta mõistatusele ebaloomuliku seletuse leidis. „Ta näeb kadu — varstist kadu!" — see usk juurdus ta haigesse hingesse nii kõvasti, et ta peaaegu imeks pani poega päevast päeva ikka veel elusalt enda ees nähes, kuna ta eelpäeval tema surma selgesti ette oli tundnud. Oma põduras kartuses läks Jensine nii kaugele, et poeg teda öösiti, ja öö jooksul enam kui üks kord, hiljukesi oma voodi ette kuulis hiilivat, et kummargil, hinge kinni pidades, kuulatada, kas poja rind veel tõuseb ja suu õhku tõmbab.

Võib olla, et Jensi haiguse aeglane ja kergelaadiline käik emasse pikkamööda veidi rahustavalt oleks mõjuma hakanud, kui mitte üks väline sündmus keelates vahele poleks astunud.

Ühel päeval, mil Jens külmetumise tõttu raskemaks läinud köha ja pistete pärast tööst kodus oli, tuli neile kella nelja ümber pärast lõunat üks sel tunnil üsna ootamatu külaline: Holger Rasmussen.

Pealtnäha üsna rahulik, äratas ta oma olekuga siiski Jensi tähelepanu, ja nimelt seeläbi, et ta nii ema kui ka poega ainult tumma käeandmisega teretas ning istetki võttes veel edasi vaikis.

„Sa näikse ju ka täna püha pidavat?"

„Jah, lõunast saadik."

„Põhjus?"

Rasmussen viivitas vastusega. Tõmmu nahk tema muidu üsna rahulikul näol seisis isevärki pingul ja ta kokkupigistatud huultest noore läikiv-musta habemeorase all jooksis midagi tuksatavat vargsi läbi.

„Ma näen, et teie Arnoldseni trikoovabrikus sündinud õnnetusest veel midagi ei tea," algas ta siis mahalöödud pilgul ning kuival toonil. „Täna kell pool üksteistkümmend enne lõunat on vabriku uues osakonnas, mille hoone paari nädala eest valmis sai, üks majakord sisse langenud. Surnuid kolm, vigastatuid viis. Surnute seas on ka Dagmar Spreckelsen."

Teade kopsatas mõlemale pealtkuulajale nii järsult pähe, et neil ainult silmadest ehmatushüüe tungis.

„Töölised pannud juba tunaeile ja eile tähele, et lakke oli kahtlasi praokesi tekkinud ning siit ja sealt pisut krohvi maha pudenenud," jutustas Holger edasi. „Keegi neist teatanud seda kontoris, kuid härra Marten Arnoldsen vastanud talle: Vaadaku aga järele, kas ta enese ülemine kord mitte pudenema ei hakka! Ikka ja alati see erutav tondinägemine tööliste poolt! Hoonega olevat tarvilikud raskuseproovid ära tehtud, enne kui ta kõlvulisena ametlikult tarvitusele võetud, — jäetagu teda siis niisuguste ninatarkustega tülitamata! — Kakskümmend neli tundi hiljem kukkus lagi sisse."

„Dagmar! Väike naerja Dagmar!" sosistas Jens Nielsen ainiti õhku vahtides.

„Ma käisin teda vaatamas. — Ei ma tundnud teda ära. — Tal ei olnud enam silmnägu! — —"

Holger Rasmussen oli üles tõusnud ja kõndis korra edasi-tagasi. Äkitselt viskas ta selili Jensi sängi, ja nüüd järgnes midagi kohutavat. Krambid kiskusid ta keha kokku, ta käed rusikasse. Silmamunad tikkusid tal valendades pealuu seest välja ja suuäärtele ilmus verine vaht. Siis hakkas ta lõõtsutama. Ta lõõtsutas nagu vihane võitleja liiga tugeva vaenlase küüsis. Ja metsik lõõsk, mis ta hinges mässas, pani ta pealaest jalavarvasteni vabisema.

See kestis mõne minuti, siis hüppas ta üles ja läks jumalaga jätmata minema, nägu rohekashall, silmavalged veripunased. — — —

Sellest tunnist peale hakkas Jensine Nielsen kartma, et tema poeg mõne õnnetuse läbi vabrikus veel varemini otsa võiks leida kui tiisikuse läbi. Nii lapsik kui see mõte ka oli, ta kasvas tema peas kõikumata kindlaks usuks, mille eest ta endine hirm üsna tagaseina nihkus. Kui ta ka mitte just ei arvanud, et nüüd ka Ruprecht & Adamseni juures majakord sisse langeb ja Jens Nielseni enese alla matab, siis arutas ta endale siiski sada muud võimalust ette, kuis jooksvate masinate vahel liikuv tööline, pealegi põdur ja närvlik tööline, elu võib kaotada. Jensine silma ette sigis piinapilt, mis tast enam ei taganenud, mis teda ööd ja päevad taga kihutas, — pilt, kuis talle ta poeg purustatud liikmetega ja äratundmatu silmnäoga elutult koju kantakse. Selle viirastuse kohutusel kähvas ta öösiti unest karjatades üles ja jooksis päeval tema piitsutusel mitu ja mitu korda aknast alla vahtima. Oma töö ja talituse jättis ta hooletusse, laskis söögid käest rikki minna, mõne lõuna aegu polnud ülepea midagi laual — — Jensine Nielseni üle valitses ainult veel poja surm.

Ühel õhtul, kui Jens paari ametivenna seltsis töölt tuli, puutus ta Helgolandi uulitsas emaga kokku, kes temale nähtavasti vastu oli tulemas.

Ema oli viinastanud. Ta tuikus kergesti. Juba kilkas tal mitu last sabas ja möödaminejad jäid seisatama. Jens nägi teda pikema aja takka nõnda ning uulitsal esimest korda. Kuna ta temaga, teda käsivarrest hoides, kodu poole sammus, ümises õnnetu ühtesoodu: „Ma nägin sind verise peaga! Ma nägin sind verise peaga!" Trepist viis poeg ta poolkandes üles. Toas sängitas ta tema kohe magama.

Kui noor Nielsen järgmise päeva lõunaks koju tuli, leidis ta ema ootamata kombel lugemislauas istumas. Tema tulekut ta ei kuulnud, tema kõne peale ta ei kostnud.

Jensine Nielsen vahtis kustunud silmadega nagu täis põnevust midagi oodates poja kolme isa poole üles, kuna ta ristis käed äkitselt seisma jäänud südame vastu olid surutud.

KUIVAL

Puiestik oli hiirekõrvul. Nagu rohekaskollase hõreda suitsu sees. Mõni tihedam koht hingas nagu väävliauru välja. Kus okaspuud moodustasid noortele lehtpuudele ja põõsastele tumeda tagaseina, seal surusid nagu kollakad liblikaparved. Ja kuuskedele olid oksa-otsukeste külge valendavad kassikäpad kasvanud, mis liblikaile küünistades vastu sirgusid, ja männid hoidsid mitmeharalistes lühtrikestes jõuluküünlaid, ja kastanid kandsid iga näpu otsas jämedaid, rasvaseid tõukusid, kes näitasid üksteisele keelt. Vanemad tammed, saared, kased ja remmelgad aga, need rippusid veel täis mustjaid putukaid — sitika suurusest kirbu väiksuseni.

Märja maa seest, mädaneva lehepahna alt, tärkas noor rohi küüslaugu lihavusel, ja nii sügavroheliselt, et põõsaste õrnad leheloorid tema paistel valgeks kahvatasid, musträsta nokk tõsiseks kullaks sulas ning keltsalillede õilmesilmad sinises tules leegitsesid. Puiestiku kõnniteed aga olid värske liiva asemel otsekui pronksipuruga üle külvatud. See värvide värskus oli päikese eredal hiilguseküttel nii hõiskav, et linnud pistsid lõbuvärinal kirglikult kiljuma, ja isegi proosaline varblane siuksus nii südame põhjast, nagu oleks temagi ainelises hinges mõni aateline sooneke rebenenud.

Kuid see polnud ime. Oli veel teisigi, kes tundsid kevadest rõõmu. Leopold Lillack näiteks. See tugev, priske härra seal, kes jalutab suure bernhardi tõugu koera saatel aeglaselt, lühikeste nõksuvate sammudega restorani poolt alla, hoides oma keskmise keha-

jao kumerust ülespoole nagu part täit pugu. Ta oli kübara veidi tahapoole tõuganud, pahtunööbid valge vesti ja kuldse kellakee eest avanud, ja parem käsi, mis hoiab pihu ümber keeratud koerapiitsa, lööb niitvaid kaari. Ta vaatab paremale poole ja vaatab pahemale poole, vaatab üles ja vaatab alla, ja mida ta näeb, sellega on ta rahul. Tema lõbus nägu, tema lustlikud silmad, tema muigav suu suitsva sigari ümber ütlevad: Nõnda peab see olema, meile vaevatud ja koormatud inimeslastele vahelduseks: talve järel suvi, öö järel päev, kurbuse järel rõõm. Kõik on targu seatud. Ja talle tuleb meelde üks kooliaegne salmik, milles käsitellakse seda mõttekäiku luulelisemalt, ja ta tabab enese selle salmiku ülesütlemiselt sel silmapilgul, kui temast mööda tipivad kaks siristavat neiukest, kelle kevadiselt kutsuv naeratamine annab ta luuletujule veidi teise pöörde. Leopold Lillack vaatab ümber ja naeratab ka. Putukad, niisugused putukad! Ja ta nuuskab oma sigaril nina, piilub veel kord tagasi, lööb aga siis käega ja jalutab pugu tõstes edasi, nagu inimene, kel tarvis ei ole paari putuka pärast enese rahu heidutada. Tema sigari otsast vingerdab sinine pael üles ja kaob narmendades õhku. All pärnasalus kukub kägu ja jätab sõna iga paari rea takka pooleli, nagu oleks tal põrnikas kurku lennanud.

Teretades mõnd tuttavat, tunnistades mõnd naist, naeratades metsakese hiirekõrvadele oma rahulolekut, eksivale käole vabandust, jõuab Leopold Lillack viimaks rohelise pingi kohta, millel istub inimene, kes ei tunne kevadest mingit rõõmu. Tunneks ta seda, ei siis urgitseks ta tusane pilk maas liiva sees, ta mokk ei oleks nii ripakil, ta nägu mitte nii haputaarine.

Leopold Lillack tahab temast mööda sammuda, aga istuja tõstab pead, ja kui nende pilgud nüüd ristuvad, tunnevad nad teineteise ära. Istuja tõuseb, kõndija peatab käiku. Leopold Lillackil on aga viisiks iga inimest mitte esimese pilguga ära tunda, vaid alles teise või kolmandaga. Seepärast peab ta pilutaval silmal pisut aru, enne kui ta Roman Martinsoni väljasirutatud käe vastu võtab, misjuures ta tähendamata ei jäta — muidugi saksa keeli: „Kui õieti näen — —"

„Üsna õieti," vastab Roman Martinson sama keeli ja punastab.

„Siis jälle kord meie linnas —?"

„Nagu kunagi kahe-kolme aasta takka..." Ja Roman Martinson on tusane oma punastamise pärast, milleks tal mingit põhjust ei olnud, ja tusk tõukab ta kohmetusse, millega ta kärmesti rabeleb. „Poen ikka jälle siia tagasi, kui mujal enam ei sallita," naeratab ta, enesest nagu midagi maha raputades.

Leopold Lillack vaatleb teda. Näost ja tervest kogust. Sõbraliku, heasüdamliku huviga. Vaatleb ja hakkab naerma. Talle tulid meelde mõned karikatuurid, mis Roman Martinson reaalkoolis, kus nad ajuti ühel pingil istusid, kooliõpetajaist joonistas ja mis tunnis laudade alt käest kätte käisid, kuni nad pilgatavate küüsi sattusid, ja talle tulid meelde mõned epigrammid ja paroodiad direktori, usuõpetaja ja mõne koolivenna kohta, mis Martinsoni nime klassist klassi kandsid, kuni kõige ülemasse, ja mille populaarsus viimaks peldikute seinteni ulatus. Ta oli neile palju nalja teinud, see naljategija, ja nad olid ta peale ikka kui naljategija peale vaadanud ja tema salmikute üle ka siis naernud, kui ta neist vihaselt väitis, et nad on seekord tõsised. Ja Leopold Lillack mäletas, kuis nad teda olid lasknud maksu eest eneste kirjalikke töid teha — Martinson võis vabritseda ühest ainest kümme isesugust kirjutist — ja kuis ta neilt oli selle eest saanud „vabrikandi" nime. Ja kuis ta alati põdes rahahäda, sest et ta oli kehv poiss ja hakkas varakult purjutama. Ja kuis ta mõne kooliviguri, mille eest teda vali karistus ootas, ainult selleks toime pani, et oma laenajaile kannatamise eest nalja teha.

Seepärast naeriski Leopold Lillack, kui ta Roman Martinsoni silmitses. See kõik tuli talle iga kord meelde, kui ta temaga kokku puutus, mis mõne aasta tagant ikka jälle juhtus korduma. Ja kuna Lillack Martinsoni naerdes silmitses, nuhkis ning nuusutles vasikasuurune punasekirju Lord viimase reite ümber ringi, ilastas ta palitu tagant ära, toppis oma limast nina talle pihku ja jäi viimaks, istudes liivale maha, väljarippuva keelega talle näkku vahtima. Näis, nagu

naeraks temagi naljategijat Martinsoni oma läiknahka suukorvist.

„Millal tulid ja kust?"

„Paari päeva eest Odessast."

„Kauemaks?"

Martinson kehitas õlgu. „Otsin kohta."

„Juba jälle!" Lillack tõmbas kulmukarvad kõrgele ja laskis sigari poolripakile.

„Nagu ikka," ütles Roman Martinson.

„Sellest siis see ilmavalu, mis su suures hinges haub?" deklameeris Lillack.

Aga Roman Martinson lõi käega, ja ta igapäevast varavananenud nägu, millesse näis iseäralik koltunud tüdimus tardunud olevat, varjutas silmapilguks tuhakarva kude nagu õhkpeen ämblikuvõrk.

„Oh ei," tähendas ta, „aga minevane öö!"

Leopold Lillack näugus kassi kombel, mispeale ta Martinsonile röhitsevat naeru näkku puistas ja naeruga ühes kerget alkoholilõhna.

„Jaa, kurat, jaa!"

Uus naerupuhang, sest see naljategija sülitas nii pentsikult ja ta pikka lõuga mööda rippus läila lein alla nagu lapsel, kes kalamaksaõli on neelanud.

„Selle ussi peaksime uputama — mis sa arvad, vaene Roomulus?" ütles Leopold Lillack viimaks kaastundlikult. „See ju ei kõlba, et inimene istub kevadises looduses nagu surnumatja ja rikub teiste lõbu. Surma pohmelusebatsillile — eks, vabrikant?"

Roman Martinson vaatas üles restorani poole ja ta keha sirgus ning pea kerkis. Korraga oli ta vaba igast kohmetusest, ta näkku tuli midagi iseteadlikku, võitlikku, midagi ülekäivat.

„Olen nõus... Ja jällenägemine rõõmustab mind... Aga Leo, kas seal on ka hea õlu?"

„Laitmatu... Tulen praegu sealt..."

„Noh, siis —"

Kuid Leopold Lillacki pilk libises enne, kui ta oma valge vesti restorani poole pööras, Martinsoni kübarast ja riietest nagu juhuslikul kergusel üle. Kõik ei olnud mitte korras, aga ka mitte korratuses. Martinson armastas heas riides käia, kuigi mõni tükk oli

vahel kulunud. Na, polnud viga... Lillack hüüdis koera, kes kargas kahele kuldnokale järele, ja pistis piitsaga käe korraks Martinsoni käsivarre alt läbi.

„Aga üks tingimus, vabrikant, — sa pead nalja tegema! Lorama pead, tujus pead olema!"

Martinson ei vastanud. Ta oli mõttes. Maha vahtides, alumist huult imedes, vurrusid kohendades, äkilisi pea- ja käeliigutusi tehes sammus ta närvlikult Lillacki kõrval edasi, pilgus põud, näos läiluse asemel tühi, lage naeratus.

Väikeses nägusas aiarestoranis oli äripäeva tõttu vähe külalisi. Kõik uksed ja aknad haigutasid valla, katustatud verandal, mis kaaretus ümber majakese kolme külje, keksisid kaabakjulged sirtsuvad varblased ja ühel aknal kõhutav kollasekirju kass liigutas hiljukesi ninasõõrmeid köögiuksest imbuvale sibulaliha lõhnale vastu. Ning õhus vinetas salaja õlle, viina ja veini niiskust.

Niipea kui Leopold Lillack, kes paar sammu sõbra ees mõneastmelisest trepist üles astus, kaetud laudadega täisreatatud rõdul nähtavale tuli, sigines kahmetu näoga noor kelner roomavate silmadega ta juurde. Temast välja tegemata vaatas Lillack, koerapiitsaga nipsutades, aeglaselt ringi, kuni ta valge kõht oodates järgneva Martinsoni poole pöördus.

Viimane astus ruttu, ülemisel astmel kergelt komistades, trepist üles.

„Muidugi — aluseks napsid," vastas ta kähku, ilma et Lillack talt midagi oleks küsinud. Ja kui nad laiast avatud uksest puhvetiruumi siirdusid, oli Martinson Lillackist paar sammu ees.

Nad valisid enestele suupisted ja jõid leti vaskselt lauakeselt napsi — Martinson veiniklaasist, mille ta endale oli tellinud. Ta vingutas rohkesti suud ja silmad kiskusid vesiseks, kui ta ohtra mõõdu ühe lonksuga oli tühjendanud, aga kohe seepeale läks ta nägu rõõmsaks ning rinnast tõusis kerge, lõbus ägin, misüle Leopold Lillack heledal mökitamisel naerma hakkas.

„See on patusele ihule hea — mis?"

„Ihule ja hingele!" vastas Martinson süües.

„Siis veel teised?"

„Ma pole kunagi vastu."
Naerdes joodi veel teised ja Lillack pilutas väleda puhvetniku poole, kes oli klaasid käskimata täitnud, itsitades silma, kui Martinsonile läkastus peale tuli, mis teda sundis nägu kõrvale pöörama. Seepeale võeti verandal istet, kuhu kelner tõi õlut.
„Vaata, Leo," algas Martinson, kui ta oli õlleklaasi pooleli rüübanud ja paberossi põlema süüdanud, tõsiselt ja soojalt. „Ma olen inimene, kel puudub midagi tähtsat ja tarvilikku. Mul pole mingisugust moraalset tuge. Minu hingel ei ole selgroogu, ta ei seisa püsti... Mis sa naerad, Leo?"
„Kõnele aga edasi — ära lase ennast eksitada," ütles Leo ja peitis näo ninanuuskamiseks taskurätiku taha.
„Ma olen enesega katseid teinud," jätkas Roman, „aga kõik on äpardunud. Ma olen mõne suurema katastroofi järel oma seesmise „mina" seisma upitanud, aga ta kukkus ümber nagu humalakott. Mitte vähematki pidet."
„Sa ära niisuta ennast nii palju," ütles Leopold Lillack huult närides.
„Seda ütleb mõni teine ka. Aga mida pean siis tegema? Millega igavust tappa? Inimene elab ju ometi. Sa näed, mul on hing sees."
„Luuleta!"
„Millest? Hallist udust?... Kellest? Sinust? Moritz Meyerist, Martin Müllerist? Või koguni iseenesest?"
„Naisest, Roomulus, naisest!" hüüdis Lillack nohisedes ja ägisedes.
„Ma tunnen ainult avalikke, ja need on luuleta, kui olen kaine."
„Kas sinu töö sind ei huvita?"
„Teise töö!?"
„Ma mõtlen: kas sa edasi ei püüa? haljamale oksale? iseseisvusele?"
„Ei. Mul puudub iga eesmärk, sest mind ei huvita miski. Ei ole midagi, mis mind huvitaks. Ma näen ainult, et teisi miski huvitab, ja nende peale olen kade. Seal on inimesi, kes rühivad rikkuse poole, teisi, kes kuulsuse poole, kolmandaid, kes armastavad tööd

töö pärast, ja olla koguni inimesi, kes kirglikku lõbu tunnevad poliitikast — maades, kus selle aset ei täida vodka, stukolka ja prostitutka... Missugused õnnelikud inimesed peavad need küll olema! Mina aga olen lage nagu Venemaa stepp. Tühi ja hall nagu soolakõrb. Ei, ma olen tundra. Kas oled Siberi tundrat näinud?"
„No aga armastusega?"
„Ma armastan iga naist, keda näen. Ma sööksin nad armastusest kõik ära. Sõingi ära, kelle kätte sain. Aga see söömine ei ole ju midagi muud kui joomine... Peaks ometi olema ka midagi kobedamat, midagi täiemat ja kestvamat... Kui olen mõne päeva poris püherdanud, siis tunnen igatsust..."
„Otsi, Roomulus! Kes otsib, see leiab. Igaühel on midagi, mis teda köidab. Ilm on huvitavaid asju täis. Vaata näiteks mind, Roomulus!" Ja Leopold Lillack ei naernud enam.
„Mind huvitab see koergi seal. Ta viidab mu aega, teeb mulle nalja. Kodus on mul veel teine — emane. Ma tellisin nad välismaalt, makstes nende eest viissada rubla. Aga ma ei kahetse seda... Ja hobune on mul, paar püssi, ratas ja sadamas purjejaht. Varsti jõuab mulle ka uus auto Lüübekist pärale. Kas näed, kui palju asju! Tüdid ühest ära, võtad teise... Lord, tule siia! Lord — psst! — noh — — nii!... Vaata ometi seda toredat poissi, Roomulus!"
Roomulus silitas koera läikivat pead, katsus ta pikki, siidpehmeid kõrvu ja sügas kuklalt ta sooja, veerevat nahka.
„Aga ta ei räägi."
„Miks ei räägi!.., Lord, kuidas räägib koer? Noh, kuidas koer räägib?... Kuuidas — kooer —"
Lord hakkas valju häälega klähvima, Lillack naerma. Martinson aga tõmbas kulmudevahe valukalt volti.
„Aga ta mõistab veel enam, kui rääkida," ütles Lillack ja seadis ühe tooli põigiti kahe lauarea vahekäiku. „Hopp, Lord, hopp!... No kas sa...! Hee — hopp!"
Lillack laksutas piitsa, koer võttis hoogu, naeratav

kelner ilmus uksele — Lord hüppas üle tooli. Lillack laskis teda teist korda hüpata, ja kui nüüd ka puhvetnik lävele ilmus ja paar külalist mängu tähele panid, pidi Lord veel kolmat ja neljat korda hüppama, ja seda vaadati lõbusal huvil pealt.

„Kas sa temaga tihti nõnda jändad?" küsis Roman Martinson.

„Oo — tundide kaupa, kui aega on... Ta mõistab ju ka veel teisi asju, aga ma' ei tahaks siin kõrtsis tsirkust teha." Ja Lillack sundis lõõtsutava koera oma jalgade ette heitma.

„Vaata, Roomulus," võttis ta siis tõsisel ning mehisel toonil sõna. „See on ju paljas ajaviide — ajaviide nagu naised, teater, muusika, romaanid, pildid ja kõik muu ülem ja alam klimbimm, mida tarvitseb haritud inimene söögi ja joogi kõrvaseks. Peaasi aga — elu sisu, elu tuum — on midagi muud, ja p e a b olema midagi muud. Midagi kõrgemat, suuremat. Ja see on töö. Töö, mida armastad, mis kõiki su mõtteid täidab, millest tunned rahuldust ja rõõmu. Vaata näiteks mind, Roman. Ma olen ühteainust peremeest teeninud ja seda kakskümmend üks aastat. Selle aja sees pole ma alkoholi pärast ühtegi tööpäeva ära viitnud ega ühtegi tööd rikkunud, ja sa tead, et ma tilgakest ei põlga, et olen sõna täies mõttes elumees..."

„Sul on tugev konstitutsioon," tuli paberossisuitsu seest.

„Kes sind keelab mõõtu valimast oma konstitutsiooni järgi!... Asi ei seisa mitte selles, mu kallim, vaid teadvuses, et töö on peaasi. Enne äri, siis lõbu! Minu juhtsõna oli ikka: Tööta nõnda, et printsipaal on sinuga rahul, siis oled ka ise endaga rahul. Selle kahekümne ühe aasta vältel ei kaotanud ma kordagi silmast: Sa pead edasi jõudma! Et aga edasi jõuda, pead rahuldavalt tööd tegema. Jõudsingi edasi. Kolme aasta eest, kui me teineteist viimaks nägime, oli, kui mäletad, Hugo Langensiepeni prokuura juba paar aastat minu taskus. Ja kui sa nüüd meie kontorist mööda, loed marmortahvlilt: Langensiepen & Lillack... Kõlab üsna hästi — mis?"

„Sina, Leo? Kust sa nii palju raha võtsid?"

„Raha võtab maast, kel on head silmad." Lillack pani värske klaasi suule ja vaatas üle klaasi ääre sõbra otsa, nagu dotseeriv professor vaatab üle prillide üliõpilase otsa. „Raha pole aga mitte peaasi, vaid ärimehe isiklik väärtus, sest selle nimi on krediit ja kõik muud head asjad... Kui Hugo Langensiepen viimasel ajal tudisema hakkas —"

„Sinu prokuura all?"

„Minu prokuura all," kordas Lillack vurrusid kuivatades, „sest et vana liiga muretuks ja hooletuks oli läinud — üksi ei jõua inimene parimal tahtel teise tulusid küllalt mõjuvalt tähele panna — — siis läksin ühel iseäranis mustal päeval vanamehe juurde ja ütlesin oma koha üles. „Mis teil meelde on tulnud!" hüüdis tema. „Iseseisvaks hakata," vastasin mina. — „Millega?" — „Vähese raha, aga paljude suhete ja tutvustega." — „Need on ju minu!" — „Ei, minu! Küsige neilt järele..." Noh, ja nii panime Langensiepenile Lillacki taha... Sest saadik ei tudise firma enam — hoopis vastupidi: ma võin pärast lõunat rahuga jalutamas käia."

Kõneleja toetus laialt toolileeni vastu ja imes sigarist sügava suutäie suitsu, mille ta siniste kringlikestena lendu laskis. Roman Martinson aga hüüdis rõõmsalt:

„Leo, selle peale peame jooma!"

Ja kui nad klaasid kokku olid löönud ja joonud ja veel kord joonud, hakkas Martinson näpuotsaga laupa nühkima ja ütles siis pooltõrkuvalt:

„Kui sul vahest mõni vakants juhtuks olema — kui mitte kohe, siis pärastpoole — vene, inglise, prantsuse korrespondents — —"

Lillack väristas kahetsevalt pead. „Kõik täis — praegu kõik täis. Aga edaspidi — võib ju olla..."

„Esimene aasta — vähemalt aga poole eest võiksin peaaegu tagada —"

„Hea meelega, Roomulus, hea meelega, kui aga midagi leidub!"

Aga Roomulus lõi äkitselt käega ja pahanes: „Noh ei! Lori! Sul on piinlik mind lahti lasta. Võtku tühi! Proosit!"

„Või arvad!" naeris Lillack. „Igatahes võiksin ja tahaksin sulle kasulik olla. Vahest kuhugi teise ärisse —"

„Ennem seda. Oleksin tänulik."

„Ja kui su pung vahest —?"

„Täna mitte! Aga ma pean meeles." Ja ta sirutas oma palavikust punase, tulise käe sõbrale vastu. —

Martinsoni meeleolu oli klaas-klaasilt muutunud, ja nüüd lõi see äkki ümber, vastandiks sellele, milles ta puiestikus pingil oli istunud. Nagu tume, krobeline koor varises ta ümbert, ta sattus kooritult paiste kätte. Ta sai elavaks, jutukaks, naljakaks. Igast lausest kargas säde, iga *pointe*[1] oli nõel, igal mõttel oli mähki ja mahla. Ja mis ta rääkis, hõngas tiirast janu ja nälga, niisugust, mis joomise ja õgimisega ühtesoodu kasvab. Ta jutustas juhtumisi oma ulaelust igas riiginurgas, anekdoote Varssavi juutidest, Odessa tatarlastest, Tiflisi armeenlastest, Ašhabadi turkmeenidest, — ärilugusid ja börsinalju, kuuldud ja loetud naljatusi naistest, pappidest, nunnadest, munkadest, ohvitseridest, — jutukesi avalikest majadest, haaremeist, teatreist, suurlinnade nilbeist lõbukohtadest. Nagu mustad sopalained, mis päikese hiilgusel siiski siretavad ja mille lehkavad pritsmed sädemeiks kulduvad, uhtusid sellest inimesest üle, ja kuna ta rinnuni ses kobrutavas saastas seisis, irvitades, päevitanud nägu alkoholihigine, sarnanes ta Böcklini tõmmudele, nõretavatele merifaunidele tuttaval „Lainete mängu" nimelisel maalil. Mitte enam koltunud ja luitunud, läilasse tüdimusse surnud ja tardunud polnud see ülbe nägu, vaid ta elas, töötas, soetas, ja need kollakasrohelised fosforisilmad, täis kiiskavat kiimalust, külvasid kihisevat sigidust räpa sisse, mida ta aju välja heitis. Kui teda keegi vaimne sugulane õnnelikumast liigist nõnda oleks näinud ja kuulnud, ta oleks temale nuttes suud andnud ja teda kummardanud. Teda ja tema õnnetust.

Leopold Lillack naeris. Ammugi enam polnud ta nii palju saanud naerda. Ta naeris igal mõeldaval toonil ja valjusel. Vahel seisid tal pisarad silmis ja viimaks

[1] L.: *puänt*, 'üllatus-efekt, vaimukus' (prants. k.). — *Toim.*

kurtis pistjate üle. Korraga tõusis Martinson ning ütles:

„Vahetame mülgast!"

Lillack oli nõus ja kutsus kelneri. Martinson tahtis maksta, aga Lillack jõudis oma rahaga ette. Seeüle pahanes Martinson, leppis aga ära, kui Lillack teda lubas teises restoranis maksta lasta.

„Kuhugi, kus on ossi," tähendas Martinson viimasel trepiastmel märja suu ja kuiva pilguga.

„Maiasmokk!" röigas Lillack, pühkides alkoholihigi punetavailt põsilt.

Nad pöördusid restorani kõrvalt laia jalgteed mööda puiestiku linnaäärse serva poole. Päike loodenes jahtunud suudlemisega ladvastiku taga, kosides tikkus tema asemele puiestikku õhtune tuuleõhk, mille kaisutusel lehekesed ja pungakesed tusaselt värisesid. Nõrgad varakevadised lõhnad võitlesid visalt läpastanud keldriõhu vastu, mida pehkiv lehekord ja poriniiske muld metsa all hoovatasid. Ja linna poolt heljus jalutajaile kivisöe suitsu ning paekivi tolmu peenel, ainult haistetaval segul. Roman Martinson aga sumises libedat kupleekest laulitseda, kuni Leopold Lillack teda möödujate pärast keelas.

Hotellrestoran, kuhu Lillack oma naljategija viis, seisis vänges tutvuses; seepärast vaatas Lillack ringi, enne kui ta uksest sisse lipsas, ning eeskojast, kus uksehoidja neile kummardades vastu tõttas, piilus ta läbi klaasukse natuke aega puhvetiruumi, enne kui ta endal laskis palitu seljast võtta. Ta poleks siia nii varasel tunnil vahest tulnudki, kui ta kriitikavõime joodud alkoholi tõttu poleks olnud redutseeritud.

Õnneks näis avar peasaal külalistest täitsa tühi olevat — selles joogikohas algas elu tavaliselt pärast politseitundi —, ja kui ilmus hiljem keegi mittesoovitav, võis ju kaduda mõnda kabinetti. Nad astusid sisse.

Vaevalt kuuldusid nende sammud, kui helises nägematu kelluke ja kaks naist ilmusid leti taha. Üks must, teine valge. Must tüse, valge sale. Mustal punast, valgel valget põskedel. Sarvilised soengud lillenuppudega. Valged põlled pitspalistustega. Tuli-

punased huuled, helendavad hambad, suurendatud silmad, kõrged rinnad. Riiast, nagu kunagi, sest nad ütlesid *ü* asemel *i* ja *ö* asemel *e*.

Roman Martinson tõukas rõõmuhõiske välja, mille eest teda karistas Lillacki laitev pilk. Mõlemad preilid naeratasid neile ümmardamisvalmilt vastu. Kuskilt aknanurgast sigines unine kelner, rätt kaenla all, rinnaesine valge, nende kannule. Lord hüppas nuusutades leti najale püsti, mispeale puhvetipreilid heleda kriiskamisega reageerisid.

Leopold Lillack käskis kõik letil olevad võileivad Lordile anda, mida kelner sedamaid tegi. Martinson, kes neidusid nagu vana tuttav kätlemisi ja läti keelt töngates oli teretanud, tellis sooja õhtuoote ja õlut porteriga. Nad valisid nurgalaua, mis ei olnud letist kaugel.

Kuna Lillack avaldas tüdrukute vastu teatavat tagasihoidu, laskis Martinson ohjad kohe lõdvale. Ta vedas nad lobasse ja pani siis ühe oma talendi uue rattakese mängima. Ta pildus naistele kergesti looritatud nilbusi näkku, paiskas neile väledalt ja osavasti treitud kaksiktähenduslikke ilgusi kaela. Iga nende vastust ja süütut tähendust tarvitas ta selleks, et neile vastu silmi sülitada, ja kui nad vaikisid, leidis ta kähku uue algatuse. Nagu maa-aluse mudaoja oli ta lahti torganud, nagu uulitsa-aluse solgiveetoru avanud ja kosena nende peale juhtinud.

Neiud, meeles pidades oma teenistuslikku otstarvet ja ammu sellise vestlusega harjunud, etendasid hanesid, kelle seljast iga vedelik maha veereb. Blondiin oli tönts, see naeris ainult, ja mis ta vastas, potsus laperguselt maha nagu pannkook. Brünetil aga oli mõtteleidu ja teravust, ei puudunud isegi teatav rafinement, mis andis Martinsonile hoogu oma hiilgavalt töötava ratastiku vedru ikka pingumale tõmmata. Nõnda tekkis loopimislahing ühelt ja teiselt poolt üle leti, üle pudelite ja toidutaldrikute, ja õhk vihises ja lehkas kärnkonnadest, poriloomadest ja virtsast.

Lillacki soovil kattis kelner söögilaua ühte kabinetti, millel oli tagauks puiestiku poole ja kuhu viidi hiljem ka härrade üleriided. Sinna asuti ümber ühes neiu-

dega, kelle asemele tuli peremees puhvetisse. Veinid, liköörid, koogid, puuviljad ja muud maiused ilmusid lauale. Siristavad ja kudrutavad preilid, kelle rinnad ja istmikud korsetiliste abinõude varal olid kummi aetud, nii et nende kõverdatud kehad suuri küsimärke meelde tuletasid, pesinesid tõrkumatult härrade vahele laia pehme diivani mugavusse, sõid, jõid, suitsetasid ja unustasid eneste rinnad ja põlved vähese edvistamise järel võõrustajate hoolde. Õhk väikeses toakeses aga raskenes nende riiete, nende põskede, nende ihu lõhnast, ja see oli uimastavam kui alkoholi leitsak.

Roman Martinson hoidis matsakat musta kaenlas, nagu satüür, kes on haaranud Bakchose pidul lihava nümfi ja viinud põõsa alla. Ta laiad ninasõõrmed värisesid, pruunis näos oli iga soon, iga kortsuke pingul, suu ümber vingerdasid naha-alused maokesed ja ta hõredad, tuhakarvalised, hõbekiududega segatud niisked juuksed salknesid kitsale laubale kaheks sarvemuksuks. Ikka veel ajas ta irvitav suu Lillacki lõbuks küünilisi nurjatusi välja, aga nende kate oli paksenenud, nende toon taltunud, kuni nad viimaks arenesid poolikuiks viisakusiks, jaoti kosivaiks meelitusiks. Ja siis tuli moment, kus tüdruku kaela ja kõrva hakkas puutuma palav vool nagu aurutorust, kus jultunud naljategija kõne sai kuumaks sosinaks, täis kutsumist ja pakkumist. Ja see sündis lõpuks nii hellalt ja alandlikult, nii kombeliselt, et tüdruk seda enam ei mõistnud ja laginal naerma hakkas. Sest kes rääkis temale armastusest, armastusest ja kosjast, see oli kas juua täis või tal ei olnud raha.

Lillacki jahedus naiste vastu kestis nägematult, kuid tunduva piiripidamisega edasi ka kinnises kabinetis. Ta ei alandanud ennast kutsumise ega pakkumisega, ta ootas seda nende poolt, ja kui nad sellega tulid, oli ta närb nagu pagarilaps saia vastu. See kannustas neiusid veel enam ja nad surusid tema ümber nagu ärritatud mesilased. Nad istusid talle sülle, kust ta nad ära tõukas, ja asusid ta kaela ümber, kust ta nad näpistamisega ära peletas. Ja viimaks ähvardas ta blondi preilit, kui see teda rahule ei jätnud, piitsaga, ja brüneti peale ässitas Lordi haukuma.

Joodi, söödi ja hullati, kuni mõned uued külalised muutuse tõid. Puhvetıkell kutsus teise naise kabinetist ära — silmavalgustuseks uutele. Lobisev ja trallitav must neiu, kellele vein pähe oli hakanud, jäi laialt ja laisalt mõlema härra vahele. Martinson mudis ta käsivart, hammustas ta kaela ja kõrva, ja pimedikus, mis kotiga oli tuppa roomanud, kiirgasid ta näljased silmad nagu õgival murdjal, kel lihapänts käppade vahel. Aga korraga hakkas ta lällaval keelel roppusi patrama, millel enam mingit katet peal ei olnud, ja tellis jookisid juurde, ehk küll neid veel küllalt laual seisis. Naljategija oli joobnud.

Mõne aja pärast kuuldus jällegi külalisi tulevat ja Leopold Lillack läks rahutuks. Nad pidid nüüd ka musta preilit teistega jagama, mis sündis nõnda, et ta käis ajutiseks ära, ja kui ta ise tagasi ei tulnud, ilmus valge vahel mõneks minutiks tema asemele. See oli igav ja Lillack hääletas, kui nad korraks jälle olid üksinda jäänud, lahkumise poolt, millega Martinson nõus oli. Kui toodi arve, tahtis viimane seda maksta, kuid paraku leidus, et ta omas ainult üksteistkümmend rubla raha, kuna arve ulatus viieteistkümneni. Lillack naeris mürisevalt ja õiendas arve. Pooleksmaksmisest ei tahtnud ta midagi teada. Kelner sai hiilgava jootraha. Martinson lohutas end sellega, et pistis viimasele ka omalt poolt poole rubla pihku. Ja siis nad kadusid tagaukse kaudu, oma lõbusaid seltsilisi jumalaga jätmata.

„Kuhu nüüd?" küsis Martinson väljas matsuva suuga.

Lillack vaatas lähema laterna juures kella. „Mind ootab kodus juba ammugi õhtusöök," ütles ta, „kui tahad, tule kaasa."

„Kas sul kastet on?"

„Ehk leidub."

„Siis jumala nimel! Öö on pikk!"

Lillack vilistas piitsapärakese otsas oleva vilega voorimeeste seisupaiga poole, kus üksik peatuja vähese ringivahtimise järel tulekut tegi. Oli kahehobusevoorimees, ja Lillack laskis troskakummi üles lüüa.

Ise ees sisse astudes tõmbas ta koera ja naljategija järele.

„Aga Leo, kallis sõber, — ega sa ometi naisemees ole?" hüüdis Martinson korraga teel.

„Mis siis?"

„No siis ma ei tule."

„Miks?"

„Miks, noh miks... mis hakkaks proua minuga peale! Või mina temaga..."

Lillack ägises naerda. „Ole mureta! Ma olen küll naisemees, aga ega ma oma naiši kodus pea!"

See vaigistas Martinsoni ja ta küsis natukese aja pärast ainult veel, kui palju Leol nüüd juba lapsi olevat, mispeale Lillack kuivalt kostis, et ta neid viimastel aastatel enam ei olevat lugenud. Kuid seesuguseist asjust ei räägitavat, lisas ta juurde. —

Hämar puiestik vajus selja taha, linna tolmused, äripäevased uulitsad algasid ja paarikümne minuti pärast laskis Lillack südalinnas ühe uuema neljakordse maja ees peatuda. Üsna tema kartuse vastu suutis Martinson kaunis toekalt troskast välja hüpata, tõmbas Lordigi kaelarihma-pidi kõnniteele ning komistas ainult maja esikus pisut libedal põrandakivil. Lillacki helistamise peale avati parempoolne uks alumisel korral, vanaldane teenija laskis nad sisse ja võttis neil üleriided seljast — enne võõral, siis omal härral. Saba väntsutades ja rõõmu pärast haukudes tormas neile teine Lordi-sarnane suur koer vastu.

Martinsonile meeldis sõbra avar, kõrge, härrasmaitseline poissmehekorter, milles iga asi küündis väikekodanlikust elegantsist pisut üle, nii väga, et tema veidi tossi jäänud tuju sedamaid tõusis. Ta vaatas, kui tuled olid põlema pandud, vabarnakarvalises saalis kaua ringi, plaksutas siis käsi ja tähendas iroonilisel muhelemisel, nõnda tahtvat temagi kord elada. Nähes mõlemast suurest kuldraamiga peeglist enda kõhna, madalavõitu, nagu krääbustatud ja tolmus tuuseldatud välimust, vingutas ta veidralt suud, astus siis teise peegli ette ja hakkas end kärmesti kohendama. Ta silis taskukammiga pead ja habet, sättis kravati veidi määrdinud püstkrae ümber, lõi kööma ning tolmu

õlgade pealt taskurätikuga maha ja käänles korraks paremale ja pahemale, et ka küljelt ja tagant peegeldada. Lillack vaatas eemalt ja itsitas.

Seepeale kinkis Martinson oma tähelepanu järgemööda suurtele maalidele seintel, pronksist ja portselanist statuettidele etažääridel, väikesele valatud Laokooni-rühmale mustakirjul marmorkaminal ning ilusale kullatud lauakellale, mille küljes kaks alasti tütarlast, kaksiti kiigelaual, üles ja alla õõtsusid. Üldse kujutasid Lillacki iluasjad, kujud ja pildid palju paljast naisust. Kunst ebakunstiga, ebakunst labase himumaitselise käsitööga seisid siin sageli kõrvuti.

Entusiastlikult teretas Roman Martinson sõbra söögituba — mitte sellê uhkete tõmmukollaste nahktapeetide ja uute läikivate moemööblite pärast, vaid kaetud laud vaimustas teda, iseäranis joogiriistade püramiidike selle keskel, kristallist või peenelt lihvitud klaasist karahvid, kannukesed ja pudelid, mille prundiprismad toreda laelambi helgil vikerkaarevärvides siretasid, kuna nende mitmekarvaline sisu laua kumendavale kattele värvilisi varjusid maalis.

Lõbusa õhkega, silmis õnnelik sära, vajus Martinson Leopoldi vastu istmele, laskis pilgu delikatessidest üle libiseda ja kikitas kõrvu, kui konjakikarahv majahärra käes klugistama hakkas, täites pikergusi sihvakaid klaasikesi kollaka lõhnava vedelikuga. Martinsoni tuju oli nii roosiline, et ta kippus ümmardava teenijaga nalja heitma, misüle aga Lillack varsti kulmu kortsutas. Ta minevat sedaviisi julgeks, pomises ta ning juhtis külalise meele kähku teisale. Martinson sõi närvalt, ainult hapude ja tugevasti vürtsitatud toitude ümber nokitses ta veidi ja jättis soojad road peaaegu puutumata. Seda virgemalt kastis ta aga suud, misjuures tal meetodiks oli iga joogianuma sisu järgemööda tundma õppida. Sel kombel jõudis ta mõne aja pärast härdale, liigutatud meeleolule.

„Leo," ütles ta ja pani käe enda kostitaja kaela ümber, „sa oled õige, tõsine sõber — sa oled s õ b e r! ... Sa oled inimene, kel on veel idealismi — sa oled i n i m e n e! ... Mina, Leo, — ma olen ju õigusepärast kaabakas. Teine sinu asemel — oo, ma

tunnen mõndagi niisugust tõusikut —, teine oleks mu teretuse mokaotsalt vastu võtnud, — siis: soo, soo — jaa, jaa — nii, nii — adjöö, Martinson, adjöö! ... Põgeneb — häbelikult ringi piiludes — —"

„Lori, Roomulus, lori!" tõrjus Lillack naerdes. „Kes nüüd nii rumal-uhke peaks olema!"

Aga Martinson kõneles edasi, keset haledust korraga hambaid kiristades:

„Ma vihkan sihukesi, ma kägistan ära säärase matsi, säärase matsi, säärase pudukaupmehe! ... Sina aga, minu Leo," — ta hääl pehmenes ja sulas jälle — „sinu nobless — sinu hingeline kõrgus — — koha muretsed mulle, raha laenad mulle — — sinu nobless, Leo, mida ma iialgi ei unusta — sinu — —" Ta tahtis sõpra niiskel silmal suudelda, mis tal aga teise puiklemise pärast korda ei läinud. Lillack vajutas ta õlgadest istmele tagasi ja hüüdis pahanedes:

„Sa ära mine igavaks, kuradi poiss! Kui igavaks lähed, panen su ukse taha! Sentimentaalsusi ma ei salli! ... Ütle parem, va vingur, kas sul ka öökorterit on!"

Martinson ujutas end veidike aega veel oma liigutuses, enne kui ta, vingerdav venimine suunurgis, tasakesi kostis:

„Ei tea. Mul o l i öökorter. Aga kui ma läinud ööl koju tulin, tegi tädi tähendusi, mis minu sellekohast arvamist väga nõrgendasid, iseäranis tänase öö kohta ... Minu vana tädi on natuke imelik."

„Teisi omakseid sul siin ei ole?"

Martinson raputas rõõmsalt pead. „Ülepea mitte. Täiesti kontrollita. Iseenesele vastutav. Väljaspool seadust ja õigust. Nagu isevalitseja ..."

„Nagu hunt," naeris Lillack.

„Ehk ka see."

„Kui lugu nii on," ütles sõber Leo, „siis võid ju ka mõne öö minu juures magada."

„Seda ma ootasin," tähendas Martinson, vahtides udusel pilgul pudelis veretava bordoo sisse. „Tühi jutt, et inimesepojal ei ole paika, kuhu oma pead panna!"

Nad jäid veel pikemaks ajaks lauda ja jookide mõju kummassegi tuli nüüd niiviisi nähtavale, et Lillack sai

jutuvestjaks ja naljahambaks, sõber Martinson aga kuulajaks ja naerjaks. Kumbki ei ihnutsenud ja tuba oli lagisevat lõbu täis. Sel tujul tõusid nad viimaks ka lauast, et vahelduseks saalis paika võtta. Sinna viidi klaasid-pudelid kaasa, kuna Leopold teenijale käsu andis lauda söögitoas ainult korraldada, mitte aga toitusid ega jookisid ära koristada.

Saalis muretses Lillack külalisele esteetilist ajaviidet, nagu ta tähendas. Ta tõi kirjutustoast oma kunstikogust, mida ta „lillakoteegiks" nimetas, mitu kallikõitelist paksemat pildialbumit, mida nad lobisedes sorima hakkasid. Tehniliselt üliheade päevapiltide püsivaks aineks mõlemas suuremas albumis oli paljas ning poolpaljas naine — ühes Müncheni, teises Pariisi mudelite enam või vähem kunstimaitselised ülesvõtted, naise kehalist ilu kummardavad ja orjavad tööd. Seesama aine kordus järgmiseski köites, aga pornograafiliselt sõna tüsedamas mõttes. Naise juurde ilmus mees, et erootilisi sündmusi, sugulisi intiimsusi igal võimalikul ja võimatul viisil teostada, karikeerida, irvitamise alla heita. Ja siis tulid Leopold Lillacki omad ülesvõtted samast liigist, sest ta oli, nagu spordimees kunagi, ka amatöörfotograaf. Lillack töötas spetsialistina. Tema spetsialiteet oli naise ihu häbelikuma saladuse ilmutamine, nähtavaletoomine, väljarebimine, eraldatult silmade ette tõstmine. Tosinad pildid sisaldasid pisukeste teisenditega ikka sedasama, ja sageli nõnda, et sellest peaobjektist ülemal ja alamal olevad kehajaod puudusid. Nad polnud kas pildile mahtunud, sest et ruum üksnes kõneldavale esemele oli antud, või oli nägu või terve pea ettehoitud käte või mõne riidelise katte alla varjatud. Ülesvõtted olid enamasti magneesiumileegil ning elavate mudelite järgi tehtud; mitmest pildist võis tagaplaani ja ümbrust, Lillacki salongi, selgesti ära tunda. Seepärast pööras Roman Martinson oma lõkendava näo suuril silmil sõbra poole ja hüüdis:

„Saatana poiss! Mis sa neile selle eest maksad?"

Leopold Lillack istus kaksiti ning tagurpidi toolil ja vastas:

„Headuse järgi!"

Martinson mõtles, mõtles, sülitas ning urises:

„Ja mina eesel otsin vahel sihukestegi juurest müümatust — täpikestki — tolmukestki — —"

„Sihukeste juurest? Ega sa ometi arva, et ma nad vallikraavist võtan?" hüüdis Lillack. „Lapsuke! Nii mõnegi kohta ei julgeks sa paljale mõttelegi maad anda, nii mõnigi läheb pühapäeva hommikul mehe kõrval, lauluraamat käes, kirikusse... Aga ühel on ühte, teisel teist tarvis... ja vaateaknad on nii meelitavad... ja sedakest —" Leopold hõõrus näpuotsi kokku — „ei jätku ju nii paljudel..."

Martinsoni nägu kiskus viltu, ta kurgust tungis kuiv, kõrbev naerukudrutus, mis lõpuks katkes lühikese hüsteerilise läkastusega. Innukalt süvenes ta siis jälle piltide vaatlemisse, pööras neid põlevate, värisevate näppudega, uuris neid punaste, imevate silmadega, irvitas nende üle sügav-tõsise, krampliku näo ja märjalt rippuva suuga. Siis ütles pead tõstmata:

„Kas sul ei oleks täna mõnda elusalt?"

Lillack hakkas naerma. „No seda prahti veel tarvis! Ma usun, me oleme korralikud, karsked poisid, kes oma viisakat lõbu ei hakka rüvetama!"

Aga Martinson nuruma:

„Kui sa mind kord juba võõrustad — söödad, joodad, magatad — siis ära kõige paremat pala ka enam keela; see on näotu, kõlbmatu, see näib nagu ihnus, nagu kadedus..."

Kuid Lillack jäi kõvaks.

„Mis sa minust õieti mõtled, poiss!" hakkas ta õletama. „Kas sa siis arvad, et ma siin igal ööl või mitu korda nädalas orgiaid pean, bakanaale pühitsen? Kelleks sa mind pead? Ei, vennas! Niisugust sigatsemist tohib ausas majas ainult harukorril ette tulla, kui muud mõistlikumat enam ei ole!"

„No ega sul praegu ole..."

„Joo ja pea suu! Ja kui sa oled joonud — mängi mulle parem natuke klaverit!"

Sõna klaver pööras Martinsoni mõtted sedamaid teisale. Ta jõi ja asus hundihüppel instrumendi kallale. Kui ta punsunud käpad olid klahvidele laskunud,

kriiksatas mees rõõmu pärast, sest toon oli kuldne. Ta käperdas, käperdas ja hakkas mängima.

See oli diletantlik mäng viilimata tehnikaga, mügarik, jändrik, krobeline, aga ta oli mäng. Klaver haukus ja kriiskas, röigas ja kiunus, kuni ta aegamööda laulma hakkas. Klaver trallitas ja lullitas kähisevast rinnast, kuni ta heledasti naerma ja selgesti nutma õppis. Mängija vilus mängides. Joobnud pea virgus luues. Halvatud ergud toibusid töötades. See oli vigane mäng vääratuste ja komistustega, aga mäng oli ta ometi, sest konarate vahelt hüppasid sädemed, välgatasid põlevad ebemed. Ta algas operetivalssidega, moelaulukestega, uulitsatuttavate kuplee- ja kankaaniviisidega, mille saastasest mulinast kuulajale paljalt ja trikoopaljalt vastu välkusid kõrgema lõbunaise kargavad reied, võntsuvad rinnad, vehklevad käsivarred, kuni ta aegamööda kerjates Chopini, Liszti, Mendelsohni, Beethoveni uste ette jõudis ja nende väiksemaid ande aukartlikult nabistama hakkas, suuremate ja raskemate seest, mis tal meelest olid läinud, ainult katkendeid kiskudes, palukesi ja raasukesi murdes.

Mängija kuulis enesele hakatuses rohkesti kiitust plaksutatavat, siis ei kuulnud ta seda enam, ja kui ta mõne aja pärast peatus, et kõrbevat kurku kasta, märkas ta, et kiitjat polnud enam saalis. Martinson jõi ja hakkas nüüd endale mängima. Ta näis muusikalisse janusse sattunud olevat.

Mida ta endale mängis, oli tema enda ja seepärast veider nagu arlekiini kostüüm, bisarne nagu soetõbise unenägu, groteskne nagu hašišijoobnu viirastus. Ta hirnus naerda ja nuuksus nutta, ta vandus ja õnnistas, teotas ja palvetas, pilkas ja meelitas, tallas toorelt maha ja tõstis hellalt üles. Mis ta tursunud sõrmede alt tõusis, lemmendas ja helvendas, lendas murtult ja purustatult välja nagu lõuguti vahelt. Oli kuulda vinguvat appihüüdu keset suurustamist ja toorustamist, hingeldavat ägamist keset lõbuõndsat, tiirast püherdamist. Ja siis muutus see karnevalinarri mäng aegamööda suikuvaks suminaks nuuksatavate norskamistega, — unistavaks sosinaks hinge põhjast hoovavate ohklemistega, — rusuks pekstud, vaikseks vemmel-

datud kaasmänguks teisele muusikale. Muusikale, mida kuulis ainult Roman Martinson.

Ja nägi. Ta pidi seda teist muusikat nägema, sest ta silmad seisid pärani ja tardusid sesse nähtavasse — punades, täis imbudes verd ja valgust ja soolast vett. Ja kuna ta sinna kaugel sinavasse määratusse vahtis, hakkas ilmatu raba ta ümber nihkuma, uduvõlvide alla pugema, mustavaid, haisvaid mülkaid kaasa kiskudes, ja limased konnad, ilged kaanid, libedad vihmaussid mülgastes vajusid põhja, enne kui hõbedane udu raba varjas. Aga kestis veel pisut aega, enne kui udu käharhangede vahelt, tema keerdudest, lõhedest ja pragudest ka need jämedad, vaabatud käsivarred, need lohakalt lotendavad nisad, need porised reied ja seenetanud sääred armuheitliku katte alla kadusid.

Ja kui voogav pilvitus musta madaliku ta õudsete elanikkudega oma vaiba alla oli võtnud, nägi mängiv vahtija kaugemale ning kõrgemale, sest otsatu sinavus ülemates kihtides oli eeterlikult hõrenenud ja päike tuiskas ruumi täis lõõskavat valgust. Ja nüüd nägi nägija ilmuvat t e d a. Sinetuse sülest, kiirtepärja silmast astus ta välja, ühes käes punane lill, teises roheline raamat, hommikukuld lehvivais juukseis. Ja kuna ta lähenes naerataval armsusel, õhetas eha tema tõsisel palgel, kumas koit tema uurival laubal, sätendas päikese selgus tema sügavais lapsesilmis. Tema rõõsk, karge, õitsev neitsi-ihu aga oli nii taevalik valge, et nägija süda pühadusekartusel ja meeleheitlikul igatsusel värisema hakkas.

Aga t e m a ei olnud üksinda. Seal istus ta habemik isa ja kirjutas paksu raamatut, teist sellist, nagu tütar käes hoidis. Ja seal seisis tema tugev vend ja kõneles hallile hulgale, kes põnevalt kuulatades tema ümber seisis. See aga pidi olema loomine, mida teostas üks sulega, teine suuga, sest nende meeste nägudelt läikis loojaõnn, soetajarõõm, sigitajakiimalus, ja nende kuninglik rahu, nende majesteetlik iseteadvus ja uhkus tunnistasid, et nende lõbu oli puhas ja püha . . .

Ainus üürike hetk, ja see maailm täis sina ja sära kadus nägija vaate eest paksu, mürgise suitsupilve taha. Martinson kähvas üles nagu palavjku-unest ja kla-

ver ta kuumavate käte all karjatas jahmudes, kui Leopold Lillacki õlimärg hääl korraga hüüdis:

„Vabrikant, sa mängid ju valesti! Joo parem!"

Kui Martinson tõustes ringi vaatas, nägi ta sõpra magamistoa ukse ees seisvat, koerapiits käes. Nähes Martinsoni väljaveninud nägu ja rippuvat lõuga, naeris Lillack ja ütles:

„Poiss, sa oled vist juba täis kui kaan. Rohkem kui tunni istub klaveri taga, ja mitte ainust õiget nooti! Muusikaline *delirium tremens* — ha, ha!"

Martinson lonksas klaasitäie punast veini alla ja vajus väsinult sohva nurka. Tödiseval keelel vastas ta siis:

„Sul on õigus, ma olen täis. Ma näen juba kahekordselt."

„Seda suurem lõbu!" tähendas Lillack.

Ta pani käe selja taha, tasane koputus vastu ust tuli kuuldavale, siis astus ta kõrvale ukse eest, mis läks pilguke hiljem lahti:

Sisse sammus alasti naine, must siidkate näo ees.

Ta jalutas pikkamisi, käed puusas, saalis ringi, ja kui ta möödus Martinsonist, õõtsutas ta koketeerides ülakeha ja noogutas istuja poole tummalt pead. Näokatte aukudest hiilgasid mustjad silmad, maski pitside alt valendas ümarik lõug.

Leopold Lillack aga seisis keset saali, koerapiits käes, ja hakkas komandeerima.

Ta laskis teda joosta, hüpata, võimelda, tantsida.

Ja kui tema käsku küllalt kähku tähele ei pandud või kui talle mõni liigutus ei meeldinud, nipsas ta naise paljast ihu piitsakesega kergesti lüüa.

See ihu oli noor ja õrn. Need liikmed peened ja painsad. See keha oli naiseks areneva tütarlapse poolküps keha. Tema õlad, rinnad, puusad, sääred — kõik oli pungast praegu puhkemas, pakatamas, õilmele löömas. Mitte kuiv ja kõhn, ent ka mitte kohev ja paisuv. Alabasterlikult kumendav lampide heledal valgusel, sale ja väle, närvlikkude linnuliigutustega. Täidlane ja rikas oli ainult ta ruuge juuksevara, mis uhas tõmmu kosena ta selga mööda maha.

Vaikides, sõnakuulelikult, kuulmatuil kassihüppeil

andis ta oma etendust. See ei võinud talle liiga harinemata olla, sest ta liigutused olid vabad sunnitundest, ilma tõrkneva viivituseta, ilma varjava püüdeta. Tema käskija aga seisis piitsaga keset saali, nagu seisab tsirkuse dressöör keset areeni, keerutas paiga peal ringi, juhatas tõsiselt ja asjalikult, nipsutas piitsa, vilistas ja tegi: „Hopp — hopp, Mieze!"

Kamina ees tiigrinahal istusid mõlemad koerad kõrvuti ja vaatasid filosoofilise rahuga pealt. Seintelt naeratasid poolkaetud või katmata naised alla, nende loorid ja viigilehed liikusid tasa. Sohva nurgas kössitas Roman Martinson lohkuvalgunud palgel, laialirebenenud silmil, lahtise suuga. Kägistavad maod Laokooni rühmkujus aga tõmbasid oma kehakeerud pingumale, nii et vaevatute karjumist oleks võinud kuulda, kui kuulajaid oleks olnud. —

Etendust andev valge kass pidi nüüd, kui ta oli lõpetanud kankaanid *à la Moulin rouge*[1] ja hüpanud kaunis kõrgelt üle direktori käsivarre, elavaid pilte produtseerima. See sündis esmalt seistes rohkeil variatsioonidel, pärast pikutavas olekus otomanil. Lavastaja fantaasia suhtes ei jäänud uute plastiliste seisangute leiutamises midagi soovida. Selles nähtavaletulev tendents aga lähenes sihile, mida Leopold Lillack oma päevapiltide suhtes on silmas pidanud. Ja lõpuks pidi Mieze Roman Martinsonile sülle istuma. See oli lõppnumber.

Roman Martinson aga ei mõistnud Miezega midagi peale hakata. Tema käsivarred rippusid külgi mööda maha; midagi ei liikunud ta näos, kui naise paljas ihu teda soojalt muljus, naise valge kukal ta nina ja põske puudutas. Martinson vaene oli enese toguks joonud.

Vilistav märguanne näitejuhi poolt — ja tantsivat kassi ei olnud enam saalis. Etendus oli otsas. Näitejuht viskas piitsa emasele koerale lõugade vahele ja asus, käed püksitaskuis, joobnud togu ette seisma. Naeratades vaatas ta tema peale maha ja ootas.

---

[1] L.: *ala mulään ruuž* (prants. k.). *Moulin rouge* (Punane Veski) — lõbustuskoht Pariisis. — *Toim.*

Aga Roman Martinson ei öelnud midagi. Ei võtnud vaevaks silmigi teise poole üles tõsta. Konutas vaid ja nohises. Ei kõssanud ka, kui sõber teda õlast vapustas.

See läks Lillackile igavaks. Ta äigas tal käega üle salkude, jõi ja hakkas koertega mängima...

Minutit viis võis olla möödunud, siis tegi Martinson häält. Ta urises endamisi nagu unistav peni, keda kirbud söövad. Küünarnukke toetas ta põlvedele, upakile lastud pead käte najale ja muudkui urises. Urin muutus viimaks sõnadeks, lülideta lausekatkendeiks. Leopold Lillack kuulis teda sõnelevat:

„Piitsaga... Koerapiitsaga... Koera ei löö — mitte kordagi — aga inimest... Lapsukest... Ostetud koer, ostetud inimene — tase üks, aga vahega... Kena vahega..."

Lillack astus talle ligemale, vaatas talle näkku ja nägi tema suu ja nina ümber salalik-tigedat muiglemist ringi roomavat.

„Mis sa jorad siin?"

Aga Martinson joras edasi, temast välja tegemata: „Paša... Orjaperemees... Hunnipealik... Rasvunud, blaseerunud rahajõmm!..."

„Keda sa sõimad, vabrikant?"

„Idiootlik küsimus!" vastas Martinson pead tõstes ja lõi silmad tema poole üles.

Seda vaadet ei võinud vääriti mõista. See süütas. Lillacki kehas hüppas keegi.

„Sul on julgus mind minu omas majas sõimata!... Sul on julgus — mind — tänu asemel — lahkuse eest — mind — —" ta oli Martinsonil rinnust kinni haaranud, viskas ta sohvale selili, kargas talle otsa, ja kuna ta teda kägistas, susises tal hammaste vahelt: „Kerjus — kaabakas — kaltsakas — seltskonna jätis!"

Martinsoni vastupanek oli jõuetu. Ta püüdis kriimustada ja hammustada, aga kui see ei õnnestunud, sülitas ta vastasele näkku.

Lõpp oli lühike. Martinson sai paar hirmsat kõrvalopsu, ta kisti sohvalt üles ja mõni sekund hiljem leidis ta enese uulitsarentslist, kuhu kübar ja palitu talle järele lendasid. Mürtsudes tõmmati kojauks kinni, võti käis lukuaugus ringi.

ÜLE SUURE VEE

Päevikumärkmeid Vahemere ja Atlantiku reisilt

Kiirrongis Viin—Triest, 1. märtsil 1911.

Jälle teel. Aga mitte enam nagu laps vanaema muinasjuttu kuulatades. Mitte väriseva imede-aimdusega, mitte sala-õnnelikkude õudsuseraputustega. See on möödas. Ma reisin nagu maakuulaja, kes ühe talu teise järel käest pidi andma, sest et ta nõutavat renti ei jõudnud maksta, ja kelle tühjusesse tarduvale murepilgule on ükskõik, missugused maastikud tast mööda lendavad: Siberi stepid või Kaukaasia mäed. Ma reisin kodu otsima — jälle kord! Mõned vist naeravad mind ja mõned kahetsevad. Ma mõistan neid: neil on kodu. Neil on rahu. Kui nad veel teaksid, mäherduse skepsise ma laeva- ja raudteepiletiga põuetasku pistsin...

Viin kaob. Pruunikashall õhuloom neelab ta pikkamisi ära. Ringuulitsa paleed, St. Stefani torn, kõik teised tornid nihkuvad neelaja suurde sisikonda, ainult alevite viimane vöö lehvitab mulle veel muretult kaunis määrdinud taskurätikut järele.

Ei, kahju mul s e l l e s t „kodust" ei ole. Ei ma pühenda talle pooltki pisarat. Kõige eest, mis see linn mulle andis, võttis ta hingehinda ning täitis mind hommikust õhtuni proletaarlase mõrudusega. Linn — maailmalinn? Ei, mõis ja küla külg külje vastu. Mõis feodaalse aadliga, moonakate ja ümmardajatega — küla küla-aristokraatiaga ja kehvikutega. Ning mõisa ja küla vahel kirik, kõhukas kirik priskete preestritega.

Viini, nagu ta raamatus seisab, ma ei näinud. Kui see kunagi oli, siis küll väga ennemuiste. Siis, kui ei olnud veel ilmaturgu ega agraartolle, kui moonakas ja

talusulane, toatüdruk ja karjatüdruk sõid veel kõhu täis, et kehastada „Wurstlprater'is" või pesutüdrukute pitspallidel „Viini lusti" ja „Urgemütlichkeit'i". Rahvalik Viin pole midagi vähemat kui pillerkaaripõrand. Aristokraatlik ja plutokraatlik. Viin aga, mille intiimsemaid emotsioone ma varitsema ei küündinud, on selle järgi, mis ma tema erilõbu ja lõbuelu kohta ajalehest ja kuulutusesambast lugesin, tuttava kosmopoliitse vitsaga löödud. Võib-olla eksib salongiolus mõne sammaldunud originaali kaudu veel kriipsuke „tõsiviinlust" esile — lokaalpatriootlikud följetonistid ja novellistid väidavad seda —, avalikuks ei saa sellest midagi; kuidas need ringkonnad Pariisis, Londonis ja Berliinis elumannat maitsevad, otse nõnda ka legendipärgade alla maetud vanas Doonau-residentsis.

Kunst? Ma läksin Viini osalt teatri pärast. See pidi siin võrdlemisi tervisel olema. Berliini, selle tõusiku peale vaadatakse juba ammu üle õla. Aga petta sain. Ka Viinis keedetakse vaid veega. Neis imearmsates, üllatav-ilusates kunstikodades, mida Viin omaks nimetab, ei mängita muud ega teisiti kui mujal. Näitlejad näitlevad näidendeid. Mulle mängiti teatrit. Autorid ja aktöörid — keskpärasuse-vandega koormatud talendid, kellest esimesed jupivad teenida kahte vaenulikku isandat: kassale tulusat suurt publikut ning „ennast ja oma paari sõpra", kuna viimased jälle mõnele kuulsale eeskujule ennastsalgavalt püüavad järele kooldada ja seega ei ole kumbki, ei ise, ei eeskuju. Imeliku visadusega elab igasugune mängutehniline traditsioon näitelaval edasi, kõik see tolmunud ja kopitanud väikekraam, mis ehitab valli näitekunsti ja elukehastuse vahele. Võib-olla olin kümmekonna aastate eest naiivsem kui praegu, aga see oli just Berliin, kus ma kord „Saksa teatris" ja teine kord „Väikeses teatris" võisin peaaegu unustada, et näitelaval näideldi, „mängiti", et seal elu „t e h t i" ja mitte ihu, hinge ja vaimuga ei e l a t u d. Aktööridele, keda Viinis ja viimasel ajal ka mujal nägin ageerivat, näib selga mõõdetud olevat ühe Bernard Shaw'[1] tegelase sõna, mille järgi näitlejal oma kunsti tarvis muud pole vaja kaasa tuua kui teatav anne hookuspookuse tegemiseks.

[1] Lugeda: *Šoo.* — *Toim.*

Teatri lagunemisel Viinis on muidugi sama peapõhjus ja tendents nagu mujalgi: teater on kapitalistlikuks äriks, äriliseks käitiseks saanud, mis peab oma mõõduandva tarvitajaskonna maitset ja vajadust silmas pidama. Ainult kaks-kolm teatrit paarikümne seast elatavad ülepea veel kunsti, kõik muu on enamvähem varietee ja kabaree. Võistlus viimastega käib kunstile hinge peale, kunst peab tegema kontsessioone. Andekadki näitlejad pööravad kunstinäitelavale selja — tingel-tangel maksab paremini, sest maja on igal õhtul „välja müüdud". Kõik moraliseerimine selle nähtuse vastu on asjatu, kõik abinõud jäävad palliatiivideks[1]. Sest „kõik, mis tõesti on, on mõistlik, ja kõik, mis on mõistlik, on tõesti". Kes tohib inimesele, kes kroonu õppeasutiste rindu on imenud, kes ajaga ja selle vaimse sisuga ainult äritseva kõmulehe kaudu kursis seisab, kes päev päeva kõrva bürоos halli tolmu neelab või börsil oma erkusid profiidiärevusega pingutab — kes tohib säärasele pahaks panna, kui ta tahab õhtul naerda ja naerdes himutseda! Ainult seda ta ju veel suudab ja mõistab! Ta elab tõepoolest normaalset elu. Ta ei oska paremat tahta. Paljugi, et vanasti osati...

Viin oleks mulle pagana igav olnud, kui mitte see poliitiline liikumine, millele ma ligidal seisan, oma hommikuse kastevärskusega mulle ajuti virgutavat vaheldust poleks pakkunud. Küll oli minu elamisvõimalus Viinis selle politseilise tingimuse külge seotud, et ma oma nina siinsete „keiserlik-kuninglikkude" asjade sisse ei pista,[2] kuid mõnel miitingul julgesin siiski käia — muidugi ainult kui vaikides kuulatav ajakirjanik. See oli seda ohutum, et poliitilised koosolekud Austrias on nüüd ilma riikliku valveta, harilikult ka ilma salajaseta, ja et siinseis ametlikes ringkonnis Venemaa vastu praegu veel ninavingu tun-

[1] Ainult ajutiselt mõjuvateks vahenditeks. — *Toim.*

[2] Minu kui passita poliitilise pagulase eest vastutas Viini politsei ees üks Austria sotsiaaldemokraatlik parlamendiliige. — *Autor.*

takse: Bosnia on visa meelest minema. Mis nüüd mainitud liikumisse puutub, siis iseloomustab teda siin teatav nooruslik nakatus, teatav naiivne pulbitsemine: sa näed ärevaid nägusid ja rahutult välkuvaid silmi ning kuuled väheviilitud keeles vahel kühmakaid mõtteid. Saksamaal on sotsialismil suvi, siin alles puhkev ning pakatav kevad.

Meelde tuleb ka isik, kelle seltsis ma neil koosolekuil enamasti käisin: minu naaber lõuna- ja õhtulauas, üks Viinis studeeriv bulgaaria üliõpilane, ristinimega Gospodin. Üsna huvitav slaavi tüüp, see härra Gospodin. Siidivabrikandi poeg Filipoopolist. Makedoonia mässu algul 1903 kaob salaja isamajast ja hakkab Makedoonia mägedes salgajuhatajaks. Sõdib türklastega, purustab dünamiidiga raudteid ja sildu, terroriseerib mittepooldavaid talupoegi, paneb küladele ja üksikuile jõukaile „sõjamaksu" peale, karistab äraandjaid ja salakuulajaid. Bulgaaria valitsus toetab salku raha ning sõjariistadega, mida ta ametlikult kõminal maha salgab. Pärast väsimusse surnud revolutsiooni heidab noormees kodulinnas ohvitseriks, jõuab aga isa äripraksise kaudu — siidivabrikus ekspluateeritakse iseäranis hoolimatult alaealisi tütarlapsi — ning teadusliku uurimise teel sotsialismini ning tõmbab kirju kuue varsti seljast, et minna Viini Põllumajandusülikooli metsateadust õppima. Umbkeelne bulgaarlane teeb enesele vähema kui aastaga saksa keele omaks ja on praegu üks hiilgavamaist eksamitegijaist õppeasutises.

Ma kadestan teda ta raudse tahtejõu, ta murdumatu energia pärast. Mis saab aga tema meelsusest, kui ta kord on bulgaaria kroonu metsaülem — kes teab? Üliõpilase idealism on vaht. Mitte ikka, aga enamasti. Natuke lootust annab mulle see, et Gospodin G. käib hästi riides. Isegi püstkrae ei puudu. Ka armastab ta nägusat tuba ja maitsvat sööki. Just nende akadeemiliste ja muude intelligentsete „junošate" kohta, kes ümber hõlberdavad pükste peale kistud punase sitssärgiga, sugemata pea ja ajamata habemega, kes halva kuue, katkise saapa ja korratu toaga püüavad „rahvale läheneda", on umbusaldus kõige parajamal paigal. (Ma kõnelen muidugi nendest, kes nägusalt ja puhtalt elada j õ u a k s i d.) Kellele ei meenuks neid Venemaal ja meie kodumaalgi nähtud renomaažproletaarlasi, kes nüüd, pärast aastat 1905, oma poliitilise südame kuskilt kollasest või koguni mustast salongist „jälle on leidnud".

Kust tuleb küll see just meie isamaal nii laialt ja visalt valitsev arvamus, et proletaarlikult mõtlev ning tundev isik peab kandma tallukaid ja sööma silkuleiba? „Proletaarlane püstkraega" keksib ka eesti trükiveergudes. „Püstkrae", s. o. korraliku kuue pärast lõigatakse vastase meelsuslik ausus napsti maha. Isegi ilukirjanduslikud arvustajad teevad oma lugejatele „püstkrae" ja „välismaa kaabu", „kikkikeeratud vurrude" ja „prantsuse lõuahabeme", põrssaprae ja pudeli veini kriteeriumi najal selgeks, et see ja see autor simuleerib proletaarlikku meelsust. Vahest tuleb see jaolt sellest, et meil vahetatakse paljasjalgsus, „kaltsakproletariaat", mis arvuliselt on väga ettetükkiv, proletariaadiga ära, suuremalt jaolt julgesti aga sellest, et meil ei olda proletaarliku liikumise olemuse kohta selgusel. Erakondlased, kes tunnevad iha kultuuri järele, kes himustavad kõiki kultuuritooteid ka enestele osaks ning on selle kultuurilise nõude realiseerimiseks võitlust alustanud, mille sarnast ajalugu ei tunne, — need erakondlased ei peaks siis seda, mis neil juba nüüd on saadaval, mitte omandama — nägusast ülikonnast, kaunist korterist, maitsvast lõunasöögist peale kuni lõbureisini ja mäestikus suvitamiseni! Ma ei ole kuulnud, et Bebel tol ajal, kui tal oli villa Zürichi järve ääres, enam ei suutnud proletaarlikult mõelda ega tunda, et Jaures ja Vandervelde, Plehhanov ja dr. Adler kunagi kõhklemistesse või renegaatsusse oleksid kaldunud, sest et nad räpases rahvaköögis einet ei võta, teatris mitte viimases platsis ei istu ning turujuudilt ostetud poolpiduseid pükse ei kanna. Belgia töölistel on hiilgavas Ostendes hotell, kus nemad ja nende rahvusvahelised seltsimehed, kellel seks aega ja jõudu, „mereveel" viibides elavad. Tuba söögiga maksab umbes 4 franki päevas. Ostendes suvitajad proletaarlased! — ma näen mõndagi suud

irvitamisele avanevat. Ja ometi on nad seda, ja nad oleksid seda ka siis, kui nad maksaksid korteri ja kosti eest 8 franki päevas. Pühapäevase kuue ja mõnenädalase terviseveega pole veel midagi ära tehtud. Kultuur on rikkam, elu lahendavaid ja kaunistavaid väärtusi luuakse rohkem.

*

Wiener-Neustadt möödas — Neunkirchen möödas — — see Austria kiirrong näikse tõesti kiirrong olevat! Või on ehk keegi ruttaja reisijaist andnud vedurijuhile jootraha? Poleks suurem ime. Austria on nimelt neid maid, kus võidmata rattad sugugi ei veere. Jootraha on siin üldiselt pühitsetud seadeldis. Viini trammikonduktorid näiteks saavad kõige vähemalt poole palga publikult. Kes jootraha ei anna, seda karistatakse põlgliku pilgu ning näoilmega, jäetakse ka antud puhul küsitud teejuhatusest ilma. Linn laseb oma teenijaid rahuga kerjata.

Mõlemad vedurid meie rongi ees hakkavad ähkima. Ikka enam ja enam. Nende vabinat tundub peaaegu vagunis. Nad norskavad ja värisevad nagu hobused, kes aimavad hunti. Meie tee tõuseb.

Seni jooksid Alpide viimased idaharud, Wiener Wald'iga alates, madalate murdlainetena ainult ühelt poolt — paremalt käelt — meie sõidutee poole, et heita laia lagendiku veerel laatsakile murule. Nüüd lähenevad meile ka pahemalt poolt aegamööda mägedeks kasvavad kõrgustikud. Madalik mõlema aheliku vahel kitseneb ja kahaneb Leitha kallastikusiiluks kokku, ikka koomale nihkuvad ja kõrgemaks kuhinevad mõlemapoolsed lademed — veel tunnike teed ja meie oleme Alpides. Kuis vedurite südamed tuksuvad, kuis nende kopsud lõõtsutavad! Ikka kõrgemale, ikka veel kõrgemale, juba spiraalkeerdudes ümber matsakate kaljukuhikute, ühe hiigelkere küljest teise külge, pimedatest rõsketest sisikondadest läbi, üle haigutavate, kohisevate kuristikkude, roomates, hiilides, kõigest kehast värisedes. Nõnda vallutab madalikust tulev inimsus endale teed päikese poole — vaevahigi, hädahirm otsmikul, aga kindel leiulootus ärevalt tuksuvas südames.

Semmering! Näen teda esimest korda. Aga ta ei tereta mind. Alles 1. märts! Tusaselt põõnutab ta mu ees nagu hiiglane, kelle on härjapõlvlased hommikul liiga vara unest äratanud. Mõnades ringutab ja sirutab ta oma kondiseid liikmeid õhukeseks ja auklikuks kulunud valge vaiba all. Eemal aga seisavad vaikivad suhkrunukud, tardunud lumehaldjad ja lasevad päikest oma kumavatel peadel mängida. Alles noor ja verevaene on see kõrgusepäike. Hallide vastastega võideldes jääb ta ühtelugu alla. Määratu suured varjud purjetavad üle aasikute ja nõlvikute, roomavad ikkest ja ahelaist üle, puhkavad silmapilgu nagu ilmatud nahkhiired või lendmaod kõige kõrgemate rahnude küljes, kõige lumisemate nuppude ja tippude peal, et siis jälle jäljetult kaduda. Mäestikus maadeldakse...

Semmering ja rikas viinlane — need on kokkukasvanud mõisted. Viini suvitajad — Viini talvitajad. „Krakseldamine" suvel, liulaskmine ja suusatamine talvel, „flörtimine" aga suvel ja talvel. Ning kroonid veerevad, hotellid kasvavad, hinnad kerkivad. Ja ajalehed Viinis ei unusta ühelgi päeval piinliku täpsusega teatamata, mida teeb siin kuldne noorus, kuidas käib ta käsi ja mäherdused ilmad kingib talle Peetrus.

Meie vedurid ei ähi enam. Passikõrgus, umbes 3000 jalga, on seljataga — nüüd veereme libamisi. Panoraamile järgneb panoraam, eepos ja draama nihkuvad tagasi, enam ja enam maad andes lüürilistele toonidele, unistavaile idüllidele. Bruck. Mürz'i tila äärest Mur'i küna äärde. Korraga lööb mäestik hõlmad lahti ja sünnitab lagendiku — armas ja karske nagu noore neitsi unenägu nelipühi ööl. Ja smaragdivälja sees nagu heitlev opaalsilm — Graz.

„Viini paiukisööjate pesa!" naeratab üks Steiermargi isand minu vastas.

„Jah, kui riigil neid armuleivalisi nii palju ei oleks!" õhatakse minu kõrvalt. See on tuttav Austria õhkamine.

Mina aga vaibun mõtetesse. Lagendik on ligidalt nähes veel kuluhall, ainult kinkude lõunapoolsed küljed löövad päikese suudlemisel häbelikult haljendama. Hall, jahehall, tummhall nagu muretsev süda — mil-

leks seda vaadelda? Ma pigistan silmad kinni, mul on enda hallist aasast küllalt. Ja ärkan alles, kui slaavi häälikud ja puskari hais mind äratavad.

Neil on veini küllalt — miks nad puskarit joovad? Ja miks nad teda nii palju joovad, et nad sellest teisest õnnelikumast olemisest ise enam maiku ei tunne? Vastuse loen nende nägudelt. Ka sloveeni mužikk on ainult mužikk. Vaene mužikk, kes kannab oma tõu ja klassi traagikat peaajus ja silmapeeglis. Sealt vahib välja neede, mis ütleb: Sa pead puskarit jooma, pead haisema, pead tuikuma, kraavis magama, kodus naist peksma! Ja nüüd nad panevad lõõtspilli möirgama, ja mulle tundub, nagu möirgaks pilli barbaarsest kõrist kogu slaavi tõu talupoja-viletsus.

Ikka enam sloveenlasi, ikka enam kroaatlasi. Ja väljas uued mäed, madalamad, alandlikumad, kandletoonilised, rohihaljaste jõgedega, mis jooksevad naerdes savikallastega võidu. Saksa ja slaavi jaama- ja linnanimed vahelduvad: Pöltschach — Grobelno — Cilli — Steinbrück. Kaks viimast pesa püsivad paikades täis rahvalaulu liigutavat luulearmsust — Cilli lagedamal, Steinbrück kitsamas kaljuraamis. Aga juba tiibleb pimedik Kraini mägedel, varjud mustenevad, must öölind katab orud kinni. Laibachist ei näe ma muud kui tema väävlikarva tulisilmakesi.

Ja siis hakkab itaallasi vagunisse lupsima — räpaseid, kisavaid, aelevaid, aga kaineid romaanlasi. Läheneme Aadria kallasmaale: seda kuulutab nende tõmmuvereliste võllanägude keelemuusika ja see ärevatest saladustest sosistav tuuleke, mis soolase värskusega minu poollahtisest aknast sisse vihiseb.

Viimaks kuldsete lillenuppudega ülekülvatud nõoviir keset pilkast pimedust — me tormame otseteed siretavasse õiemetsa, peatume ja oleme — Triestis.

Triestis, 2. märtsil.

Ahjuta kambrike. Külm ja hämar. Lõdisedes poen riietesse. Aadria põhjasopis pole kevad veel korterit võtnud.

Aga väljas sinise kummi küljes köeb päike. Õhk on külm kui raud, täis hiilgust ilma soojuseta, tuhase hallenduse all magavad veel mägede turjad ja astmelised küljed. Taarale tänu — Viini talv on ometi seljataga! See ulguv talv, mis nuttis mul hinge ihust ning aru peast ja on osalt vist selles süüdi, et olen praegu uuel, võib-olla kaelamurdval koduotsimisel. Kaheksa, kümme, neliteistkümmend päeva ja ööd järgemööda kaebavad Alpid oma valu ning viha sellele linnale ja matavad ta üleni oma jäätunud või pooljäätunud pisarate alla.

Siin aga kallab päike naeru alla. Ja nagu marmorvalge alasti noorik istub Triest selle sära paistel ja sirutab jalad voogude sinasse. Aadria suudleb neid jaheda rahuga. Ja mina vaatlen seda vilu rõõmuga.

Kompromissilinn. Mitmed stiilid, mitmed keeled, mitmed meeled. Nagu romaani ja germaani segaveri põhjaitaallasest on arendanud uue, kaunis ebamäärase, palju varieeruva tüübi, nii ristlevad siin mõlema tõu ehituslikud maitsed segavalt üksteisest läbi. Triest pole Itaalia, pole Austria, pole ka Slavoonia ega Kroaatia, mille kodanlust siin rohkesti elab — ta on kõigist natuke, kuigi itaalia laadi üleolek veel silma paistab. Võrk kitsaid, kõveraid, tumedaid itaalia tänavaid elatanud lodžamajadega uuemate, karakterita hoonete seas — sealtsamast mõni plats või lai moodne peauulits viini ehitistega — kohvik, pank, kroonu asutis või saksa kauplus. Füsiognoomiat püüab linnale itaalia maitsesihil anda torniline, rõõmuskerge raekoda; ülikauni platsi ääres, näoga sinava mere poole, seisab ta, mõlemal käel suured moodsad palatsod hotellide ja laevandusäridega ning vastas aiake igihaljaste põõsastega. Jumekas füsiognoomia, teatavail elevusehetkil koguni nõiduv-kaunis, aga noorik Triesti ebakorraline keha ei ole talle vastav, olgu küll, et seesinane noorik endale nii maalitava istumispaiga ranna terrassidel on valinud.

Itaalia keel domineerib, slaavi murdeid on rohkesti kuulda. Austria ametnikud ja kaubanduslik intelligents esindavad saksa elementi. Naisus ilmutab sagedasti itaalia kehasihvakust, aga näojooned on jämedad,

talupojalikud, ega ole lõunamaalist temperamenti märgata. Ajuti näib mulle koguni, kui näriks tõsistel, mõtetes vahtivatel triestlastel südames midagi sellest melanhoolsest murest, millega mina ümber kuukan nende helevalgeid uulitsapõrandaid mööda. Uulitsad on neil nimelt suurte neljakandiliste marmortahvlitega prügitatud, kõnnid nagu kiriku põrandal, ühesugune sile ja tolmuta on nii sõidu- kui ka kõnnitee. Viinist tulijaile on säherdune prügitis päris ime. Ma ei mõista, kuidas minul kui Viini alevielanikul veel nii terved sääreluud on!

Muidugi ei puudu Triestil Verdi mälestuskuju. On üldse vähe linnu maakeral, kus poleks raiutud või valatud Verdit. Itaalias pealegi pole säärane linn mõeldavgi, nagu leierkast ilma Verdi viisideta ei ole mõeldav. Ilma Vittario Emanuele'ta ja Garibaldi'ta aetakse siin ja seal metsataguses veelgi läbi — suur Giuseppe[1] peab aga seisma turul samba otsas.

„Saxonia" pardal, 4. märtsil.

Mul oli eile peaaegu nõu naisele New Yorki telegrafeerida, et jätan teekonna katki. Tulgu tema parem Euroopasse tagasi, ehk hoiame endid siingi veel mõne aja veepeal. Midagi mu sisemuses — kas peas või südames — tõrgub Ameerikale vastu. Ettevõttel on avantüüri maik juures. Ma ei tee enesele Ameerikast illusioone, aga ta läheb mustaks mu meelest, ikka mustemaks, mida tõelikumalt ärasõidu moment mulle läheneb.

Ja täna, kui sõitsin hotellist sadamasse, tikkus mõttesse: Peaks laevatohter mu silmadest vea leidma! Oma 274 Austria krooni saaksin tagasi, Alpid ja kevad on ligidal, eide, kellest ma kauemini lahus ei püsi olla, meelitaksin roosiliste kujutustega kah sinna. Peaks mind välja praagitama!

Arst pööras mu silmalaud jõhkralt pahempidi, aga viga ta mu organismist paraku ei leidnud. Pean siis

---

[1] Lugeda: *Džuzepe* (itaalia helilooja Verdi, samuti itaalia patrioodi Garibaldi eesnimi). — *Toim.*

reisima. Ehk ongi ikka parem. Naine arvab ju, et ainelisel hädasse jäämise hädaoht Ameerikas on väiksem kui vanas maailmas — naisterahva tööd hinnatakse seal palgaliselt palju kõrgemalt. Edasi siis — leib on magus ja rahu veel magusam! Ning — — hm! — ma võin ju — väga õige! — — ma võin ju Napolis või Palermos deserteerida, kui kasvab põues Ameerikavastane uss ja läheb talumatuks.

Meie laeva on hea mürakas. Suurust 14 000 tonni. Madrused ja stjuuardid kõik inglased. Viimased tumesinistes, pihtjates, kuldnööbilistes mundrites, inglise-ameerika moe järgi habemest lagedad nagu imevad lapsed. Lord Byron siunas habet „mehe needeks". See näikse olevat ka tema sugurahva arvamus. Inglased pole vist kunagi passioonilised habemekandjad olnud, praegused näikse habet pidavat otse barbaarsuse märgiks. Minu kajuti stjuuard tõendab mulle, inglise neiu ei andvat habemikule mehele suud ega kätt, ja nii Inglismaal kui ka Ameerikas tikkuvat suure habemega välismaalastele uulitsapoisid karjas külge. Tahad rahu saada, võta habe maha!

Davies on minu noore ümmardaja nimi, minu nimi tema suus aga paratamata Uaild. Ükski koolutav ja painutav võim ei suuda inglase keelepära nii kaugele viia, et see võõrsõna „õieti" kuuldavale lükkaks. Inglise keel kubiseb võõrsõnust, aga kõik on hääldamises äratundmatuseni moonutatud. Siin tuleb mulle meelde see alp pedantsus, millega meie püüame võõrsõnu hääldada nende pühas algpuhtuses, et, jumal hoidku, mitte sattuda võõra keele oskamatuse hirmsasse häbisse! Vägisi katsume nõnda laulda, nagu nokk meil m i t t e ei ole kasvanud. Laensõnade rõhkugi ei julge me muuta. Oleks minu teha, ma heidaksin välja kõik eestlase keelelihaseid vägistavad häälikud kõnest ja kirjast. Seda peremehe-õigust pole oma kodus tarvitanud mitte üksnes inglise ja prantsuse keel, vaid suurema või väiksema iseteadvusega kõik arenenud keeled maailmas.

Triestist on „Saxonial" ainult vähe reisijaid peale võtta — Cunardi laevade Vahemere-liin algab päriselt alles Fiumest, Ungari sadamalinnast. Umbes 200

väljarändajat, raskete pampudega koormatud, kobib vahetekki, meid 2. klassis on ainult 5 meest ja 1. kajuti promenaaditekil näen vaid kuut või seitset härrast jalutavat. Oma kabiini jagan ühe noormehega, kelle ilming mulle ei meeldi, ja meie vastas võttis korteri üks umbkeelne jänki, kelle vastu ma mingil põhjusel ka mitte sümpaatiat ei tunne.

Alles kella kuue eel ragisevad ankrud üles. Avar sadam taganeb ruttu, tema nägusad muulid peenenevad. Päike vajub Veneetsia kohal sinise peegli poole, ta ehib end suremise vastu võõraste värvidega. Ka valge Triest loojeneb. Ta seob oma alabasterliku näo ette lillakaspunase siidloori ja katab Foma saledaid liikmeid tuhakarvalise niiske vaibaga. Pahemal käel temast, sinise veesopi seest, kaljupuru käärakust, tempab kullakollendusel Miramar — otsekui rikka mehe õhtupalve. Aadria uinuvale pinnale korjub pärlmutrit — ikka enam ja enam. Pärlmutter ja särjesapp keevad ühte, neist hangub peenike, õhuke nahk, mis katab peegli plingilt ja pringilt rebusel kumal kinni. Ja nüüd tuleb suur punastumine. Päike upub. Vereleekides heidab ta hinge. Määratu suured lilled purpurist ja punasest kullast sirguvad ta märjalt kalmult pilvedeni.

Fiumes, 5. märtsil.

Veel oli pime, kui „Saxonial" jäi hing äkitselt kinni. Märkasin seda unes ja ärkasin. Midagi jäi veel nõrgalt, üsna nõrgalt tuksuma — mõni üksik tuiksoon raudses hiigelkeres.

„Seisame!" hüüdis vastik noormees, minu kabiinikaaslane, pealmisest sängist.

„Fiume!" haigutasin talle vastu.

Veerand tundi hiljem hurjutas meid äge pannide parin voodist. Äratamiseks löödi lokku. Nahknupulise nuiaga taob stjuuard raudse kaane vastu. Seesama kõrvulukustav signaal kutsub meid tunni aja pärast ka pruukostile.

Meie laudkond sisaldab peale minu järgmisi isikuid: ameeriklane Williams, farmer Texas'est, üks kroaatia

noormees ning teine keskealine kroaatlane ja lukksepp Tischler Viinist, minu kambriosaline. Viimane on ennemalt juba paar aastat Ameerikas elanud, ta kõneleb natuke inglise keelt; ka vanem kroaatlane tönkab seda pisut. Ameeriklane aga, ehk küll viibides teekonnal ümber maakera ja nähtavasti rikas haritlane, ei mõista — nagu jänki ja inglane muistegi — ainustki muukeelelist sõna.

See mister Williams esindab arvatavasti ameeriklase tüüpi: kõrge kasvuga, tugeva kondiga, pikerguse kõhna näoga, ruugete juustega. Ei ainust karvauitu põsel ega nina all, pikkade kollaste hammaste seas mitu kuldset, mis igal muiatamisel välguvad. Iseloomulik on tema näo ja sinikate silmade vastuolu: silmad noored, nägu vana; esimene vaade tema näkku ütleb sulle: 40 kuni 45, alles järgmised alandavad arvu 25 kuni 28-ni. Riietuse elegantsus, massiivsed, kaunis tõusikumaitselised sõrmused, ilmatu suur kravatinõel annavad talle midagi tsirkust meenutavat artistlikku. Ta armastab jahvatada. Suu käib tal alatasa. Tema jutt on mage ja jahe, ta näomäng iseteadlik, peaaegu uhke, kuulaja ja tema vahele külma piiri tõmbav. Lauanaabrite vastu võib ta, kõige välise viisakuse kiuste, olla hooletu, isegi hoolimatu, ja ta olekust on lugeda: „Mina olen mina — sina oled ainult sina!" — Iialgi ei võiks ma selle inimese sõbraks saada.

Aga ka Viini lukksepa omaks mitte. See on antsakas tööline-gigerl. Kolm sõrmust sõrmes, lakksaapad, hooplev kravatt suurustava nõelaga, moeülikond — kõik vurletoreduse maitseliigist. Nõnda ehib end borneerunud [1] inimene. Ja tõesti — kui sa talle silma vaatad, põrnitab sulle sealt vastu midagi animaalset. Ma küsisin, kas ta on organiseeritud. Ei. Seda ma arvasin. Seks on intelligentsi vaja. Nõnda, kuis see isand on, kujutan ma enesele predestineeritud [2] streigimurdjat. Härra Tischler on viimase aasta Viinis oma haige venna kauplust juhatanud. Ma kardan, et tema ja

[1] *Borneerunud* ehk *borneeritud* — vaimselt piiratud. — *Toim.*
[2] Ette äramääratud. — *Toim.*

kaupluse kassa vahekord mitte ilma saladusteta ei olnud.

Noor kroaatlane, Praha kaubanduskooli absolvent [1], on vaimustatud panslavist, tema vanem suguvend tönts, toorevõitu talupoeg — meie saarlase laadi mehepirakas, nii eestilise füsiognoomiaga, et ma talle lauda ilmudes peaaegu „tere!" pidin ütlema. Tema ja lukksepp ei söö mitte — nad õgivad. Nähtavasti täidab neid tiiras õhin makstud sõiduhinnast nii palju tasa süüa, kui iganes võimalik.

Pärast einet käisin linna vaatamas. Mäherdune imekaunis asend sinava lahe ääres, mille suu Veglia ja Cherso kaljusaared nii kinni sulevad, et aru ei saa, kust me õieti sisse pääsesime! Maa pool pärg paljaid kaljukõrgustikke, mis irvitavad lubjaselt, peaaegu kriidiselt loitvale päikesele vastu. Rohelist nõrkade, sinises udus ujuvate vöödikestena paistab ainult loodest — Abbazia ja Lovrana sülest. Neid kuulsusi lähen homme vaatama. Sest alles 8. märtsil sõidame siit edasi.

Fiume ise on argipäevaselt hall, tööhigine sadamalinn. Kotiriidest põll on tal ees, kotiriidest kandjakate kuklas. Elanikud igast Austria-Ungari rahvusest, madjarite käes pole vist enamustki, rohkesti itaallasi. Asfaltprügitis peauulitsail annab linnale natuke turnüüri. Sadamas liikuvad lõbunaisterahvad, kes silmitsevad ankrut heitvaid laevu kaaluval äripilgul, tuletavad meelde, et oleme Ungaris.

Mister Williams ja isand Tischler on sõbrunenud. Kui nad õhtul linnast tulid, kordasid nad tähendusrikkalt itsitades ja teineteisele silma pilgutades üht ungari kõnekõlksu. Mõlemad lõhnasid veinist.

Abbazias, 6. märtsil.

Valge, nobe auruvene tõi mind poole tunniga üle lahe. Ameeriklane ja viinlane heitsid minu seltsi; ei olnud midagi parata, nii väga kui ma seda imedepäeva üksinda oleksin tahtnud maitsta.

[1] Lõpetaja. — *Toim.*

Alles täna näen Aadriat tema täies kirjeldamata hiilguses. Õhk on soe, kõik värvused sügavad, kuumad, armastavad. Mere asuurile loidab päike joovastunud priiskavusel maha. Näib, nagu tahaks Helios kõik oma varakülluse sinisele armukesele rüppe puistata. Lagedad kaldakõrgustikud naeratavad; paistab, kui seisaks seal murruna hulk mullakarvalisi raugakesi koos, kes heidavad laste armumängu üle õnnist nalja. Tumeroheline triip kaljuprao vahel aga — see piilub nagu häbelikult peidetud siidsäng, mis ootab paarikese ilmumist.

Abbazia on päikeselõks, mille taimejumal oma õrnemate lapsukeste elatamiseks kavalasti välja on mõelnud. Kinnipüütud kiired sünnitavad lõksu praokitsuses igavese suve, siin mühab loomulik triiphoone täis lõunamaist taimeilu; mõni samm kaugemale — ning järsult, ilma vähema kui üleminekuta, võtab talvine elutus kahmetult maad. Isegi Lovrana, mis hoiab Abbazia käest kinni, seisab nagu koltunud vanapiiga õitsva tütarlapse kõrval. Fiume ümber alles märts, Lovranas aprill, Abbazias aga mai või juuni. Ja kõik kolm reastikku selle kitsa lahesuu ümber, nagu Pirita, Tallinn ja Tiskre Tallinna lahe ümber.

Meie istume palmide all. Liikumatult unistavad haljad hiigelsuled tumepruuni villaga kaetud tulpade otsas. Kummipuud raskete läiklehtedega, vägevad aaloed lihavate okasharudega, tumedad seedrid ja leinavad küpressid, mõtlikud mimoosid, rõõmustlevad magnooliad, alandlikud loorberid ning terve nõiamaailmake täis õitsvaid lilli piirab meie ümbrust. Kahju ainult, et iga salgakese ja tukakese taga varitsevad villa, hotell, kohvik ja pansion — rikatsevad, uhkustavad ehitised, mis profaneerivad paradiisikese püha üksindust. Nad võiksid seista eemal ja kõrgemal, et ehitud altari peale vaikivas kaljulõhes aukartliku imetlemisega alla vahtida.

Aga veel midagi kainendab luhtavat luulelugu. Keset seda haljendust märkab silm raagus puid ja raagus põõsaid. Need on need „põhjamaa võõrad" lõunamaa laste seas, kes ei usalda kesakuu kevadet, meelitagu neid pealegi palav päike ja ahvatlegu sii-

dine õhk. Külmalt, tõsiselt, trotslikus umbuses ootavad nad o m a aega. Selgesti mäletavad nad kuud ja nädalat, mil nad endid ehtesse võivad panna — siis, kui seda tegema hakkavad nende vennad sealpool Alpisid. Sajad aastad on nad juba võõrsil elanud, aga unustanud pole nad oma tõu elukombeid mitte. Vahest poleks need magavad tõrkujad — tammed, vahtrad, pärnad, pöögid — mulle nii huvitavalt silma hakanud, kui ma mitte Viinis toona üht Maeterlinck'i meistrikujutist Riviera kevadisest loodusest poleks lugenud, milles on kõnet ka neist põhjamaa alalhoidlastest.

Kaldapromenaad Abbaziast Lovranasse — see on midagi unustamatut nagu mõni värvilõõmav episood hommikumaises muinasjutus. Jänkit ja viinlast aga loodus ei huvita. Ainult ilma leiavad olevat ilusa. Esimest veetlevad Viini ja Budapesti toredad preilid, kes endid promenaadipinkidel soendavad nagu angoora kassikesed päikese käes, kuna tööline-gigeri uurib jalutavate dendide uurikeesid, saapaninasid ja kuuefassonge. Ameeriklane jääb sageli seisatama ja irvitab bonnedele ja lapsehoidjaile oma kuldhammastega uljalt näkku. Ta teab, et ta Euroopas seda tohib. Ameerikas võiks talle kergesti suhu lennata paar kindaid või vankris lutsutava beebikese piimasosku.

Sadamakai meie laeva vastas on valgest hommikust peale muutunud päratu suureks rahvaleeriks. Rohkem kui poolteist tuhat hinge ungarlasi, kroaatlasi, sloveenlasi ja juute suurte ning väikeste lastega sadrib seal kraamivirnade vahel läbisegi. Vaditakse, kisatakse, nutetakse, naerdakse — ärevus kisub näod viltu, ajab silmad pungi, paneb käed vehklema ja jalad tarbetult tammuma. Ema otsib last, kes ripub tal sabas, mees naist, kes kükitab ta jalgade ees. Igakõlalised keeleribad ristlevad õhus, igakarvalised riidehilbud kerkivad hunnikutes. Ja laevatrepi jalal igavlevad jäätunud politseinäod.

Alles lõunatunni eel algab pealelaskmine. Ükshaaval peavad kastide ja kottidega koormatud inimesed lasilate vahelt üles astuma. Austria ja Ungari alamatelt nõutakse passi, välismaalased pääsevad ilma

läbi. Üleval trepi suus võtavad kaks tohtrit tulijaid vastu: silmad ja peanahk vaadatakse üle. Ma näen inimesi värisevat ja kahvatavat, kui arsti käed neid puudutavad. Mõnda uuritakse suust ja ninast instrumentidega; piiritus laual vaagnates, kuhu viimased sisse pistetakse, värvub punaseks. Sajad löövad järgemööda naeratama — neid tõugati laeva. Aga siin korraga puhkevad pisarad voolama. „Tagasi!" käis arsti otsus. Krabinal maksab laevaliini ametnik sõiduhinna välja, võtab pileti tagasi ja tõrjub nutja tuldud teed alla. Tundide jooksul koguneb kai veerele, laevatrepi kõrvale, kuus või seitse säärast väljapraagitut mõlemast soost, nende seas perekonnaliikmeid, kellega seltsivad nende ehmunud omaksed, sest ühe mahajäämine tingib ka teise mahajäämise. Üht kahvatanud meest näen mõlema käega pead kinni hoidvat, nagu oleks teda raske hoop tabanud. Kestab kaua, enne kui ta märkab otsusele jõuda naist kahe lapsega, kes tunnistati terveks, reisida lasta; ise tahab aga sõita Hamburgi, et Saksa liini tohtrite juures õnne katsuda ja sealt siis perekonnale New Yorki järele rännata. Kuid mis siis, kui katse ka seal ei õnnestu? Või kui Ameerika arst reisi lõpul ometi „ei" ütleb?

Vaheajal on ka esimese ja teise klassi reisijad laevale jõudnud. Ärasõidu ettevalmistused on kärmesti käsil. Juba tõmmatakse trepid üles. All aga nuuksuvad äratõugatud ikka veel, püüdes nagu arste või laevaülemaid veel viimasel hetkel armuheitmisele liigutada. Härras etendus huvitab rikkaid inglasi ja ameeriklasi esimeses klassis. Nad hakkavad ülalt oma jalutustekilt nutjaile raha alla pilduma. Mitte kulda, aga hõbedat ja niklit. Iseäranis helde on üks vana hall härra, kes loobib aiva Austria kroone. Esiotsa ei märka mahajääjad rahasadu tähelegi panna, väikesed terased uulitsapoisid, kes olukorda mõistavad, kannavad neile õhust püütud või maast korjatud annid ausasti kätte ning juhivad nende tähelepanu rõõmsaile annetajaile. Rahapildumine lõpeb alles siis, kui laev on sadamasillast nii kaugele nihkunud, et visked juba vette sulpsavad. Angelsaksid näikse lahtise

käega olevat. Aga neil on ju seda puru ka nii liialiselt. Ja nad on lõbureisil — lõbureisil igavuse pärast...

Fiume lahe üllatavat ilu hakkan alles nüüd selgemalt märkama, kus veepeegel linna ning laeva vahel laieneb ja vaadet kaugendab. Teravates kontuurides kerkivad kaljuse kallasmaa kõrgustikuahelad tumesinise veelagendiku rüpest üles, linna ning sadama rägased pildid värisevad vee peal ja selle õrna lillaka udu sees, mida hakkab õhtune õhk nende ümber kuduma. Kaljusopist vasakul käel varitseb tumeda täpina imeorg Abbazia. Lovranani ulatuv haljas rannasiiluke roomab nagu pikk roheline siug sinist viiru mööda. Ning lõuna poolt, laevaninale suisa vastu joostes, tuleb nähtavale uusi randu, kaljusid, osalt metsaga, osalt muruga kaetud saarekeerakuid, mis löövad pikkamööda harunema, nii et jääb sakiline kaldatriip lääne, teine ida poole, kuni uued rahnud, uued kaljulademikud ähvardavad meie kitsast teed jälle sulgeda. See saartepuru Quarnero ja Quarnerolo kitsuste vahel tuletab elavalt meelde Soome skääriside, muudkui siinsetel värvidel on suurem küdevus ja siidisem pehmus.

Aadrial, 9. märtsil.

Ilm on ka täna selge ja vaikne. Ei ainust valgetki tallekest taevasel aasal, ei ainust lumekarva linnukest veteväljal. Sinine kumm ülal, sinine peegel all. Ja kummagi palgel särav sulavus. Idas jookseb mõni Dalmaatsia saare riba hallilt või pruunikalt üle horisondijoone, et mõne aja pärast jälle sinihõbedase virvenduse sisse kaduda. Kaduda, uppuda nagu hingest tõusnud tunne, mis väljaspool ei suuda kuju võtta.

Kuid rändaja ei ela mitte ükspäinis õhust ja veest, vaid ka igast sõnast, mis kaaslaste ajust on läbi käinud. Ma otsin sääraseid sõnu, aga ei leia. Ma tahaksin nautida ja jagada, et mitmekordselt nautida — nõnda nautida, et suur ilmkustutamatu nälg mu põues ajutiseks vaikiks. Aga minu pakkumisel pole vastuvõtjat, minu isul mitte vaigistajat. Sõnad, mida kuu-

len, tulevad suust, ükspäinis suust. Ja suhu on nad tõusnud kõhust, ükspäinis kõhust. Sest need elusad siin — nad on õigupärast surnud. Nad ei teagi, et nad on surnud, nad teevad, nagu elaksid. Nagu elaksid täit elu ja kõneleksid mõttelisi sõnu. Aga kui neile koputad pea pihta, siis kõmiseb haud vastu.

Täna hommikul tegin oma kambrikaaslasega juttu. Midagi ometi peab ka selles hoolsasti kammitud kolus liikuma, midagi sinna välise ilma tolmust peatuma jäänud olema. Nõnda mõtlesin ja küsisin:

„Miks küll Austria-Ungarist nii ränka rahvast Ameerikasse rändab? kas kodus leiba ei ole?"

„Ega Austria-Ungarist üksi rännata," vastas noor lukksepp, „mujalt rännatakse ka."

„Aga peale Itaalia mitte nii suurel määral. Väljarändamine näiteks Saksa riigist on märksa väiksem ning kahaneb ühtelugu, iseäranis, mis puutub õppinud töölistesse."

„Jaa — Saksamaal on ka paremad seadused kui meil Austrias!"

„Mil viisil?"

„Seal teeb keiser Wilhelm tööliste heaks kõik, mis iganes võimalik, meie keiser aga on juba vana ja väeti."

Mu suu jäi kinni. Aga küsimata lisas Viini proletaarlane veel:

„Muidugi on meil Austrias kitsik elada, aga kust see kõik tuleb? Kui meil neid kroonu paiukisööjaid nii palju ei oleks! Kõik riigi rahad lähevad nende söödikute kaukasse!"

Muid süüdlasi Tischleri-härral ei olnud.

Kas säärane inimene ka midagi peaks lugema? mõtlesin parajasti, kui minu sõber, kes oma kollasest nahast elegantses sumadanis soris, sealt isevärki vängel muigel näputäie trükitud lehti välja tõstis ja küsimusega minu poole pöördus:

„Kas kõige uuemaid viini kupleesid tunnete? Mul on nad kõik!"

Ja ta sumistas mulle rasvaläikega naerunäol ette kanda „Hupf, mein Mäderl" ja mõned muud epideemilised šlaagerid ning „gassenhauerid", mille aktuaal-

seid viise ta siis veel suure suupilliga tüdimatult kordas. Kuid seega ei olnud proletaarliku elumehe vaimsed huvid veel mitte otsas. Ta näitas mulle rohket kogu pornograafilisi päevapilte ja veel midagi klaasi läbi vaadatavat, mille peitmine talle muret tegi, sest et niisuguste sissevedu Ameerikasse kange karistuse all seisvat. Ning lõpuks püüdis ta minu silmaringi laiendada veel mõne „Neues Wiener Tageblatt'ist" ja „Kronen-Zeitung'ist" loetud kõmulise roima- ning pikantse protsessilooga.

Saksamaal, Skandinaavias, Soomes, Šveitsis, Belgias pole ma seesuguse töölisega veel mitte kokku puutunud. Teisest maailmast pärit on ka see suur tugev kroaatlane, kes noore panslavistiga meie kabiini kõrval elab ja mõni maakäsitööline näib olevat. Igal õhtupoolikul peab ta kambrikeses iseenesele pika, pika palvetunni maha. Ta laulab ja loeb, loeb ja laulab. Ja see kõik toimub selle pühalik-haleda jorutamisega, mis talle külakiriku salmilauljalt külge on hakanud. Seejuures pole ta muidu midagi vähemat kui vagatseja palvevend. Ma näen teda suitsetamissalongis kaarte mängivat, viina ja õlut joovat, tekil tüdrukutega hullavat ja ühe oma kõõrdsilmalise noore suguvennaga, kelle lollakas nägu minu tähelepanekut äratab, rüselevaid rammukatseid tegevat.

Söögilauas puutun Fiumest saadik paljude Kroaatia-Sloveenia ja Ungari käsitöölistega kokku, sest kes vähegi paremaga on harjunud, ei või reisida Vahemere—Ameerika liinide kolmandas klassis — seal olevat põrgu. Minu uued lauanaabrid on enamasti rätsepad, siis paar kingseppa, üks pagar, üks kellassepp, üks mölder ja üks aednik. Nad kõik kõnelevad emakeele kõrval ka saksa keelt, nagu Ungari riigis on harilik nähtus. Kord ühte, kord teist püüan kerge, ükskõikse laualobina tasemelt sugu tõsisemaile aladele meelitada, mis vaimseid erkusid liikuma paneks, olgu see siis poliitika, loodus, igaühele kättesaadav teadus, midagi elementaarset sellest või teisest kunstivallast. Aga nad ei hakka õnge. Vilult löövad lahti. Ma igavdan neid. Need inimesed tulevad maalt, kus töötava rahva enamik vaimselt veel alles vegeteerib, kus paluke maisisegast leiba, tükk paprikapekki ja klaas punast viina on ainsaks teljeks, mille ümber keerleb elukera. Riiklik koolmeister ja kroonu papp on nad noorelt maha matnud, hall töökojaelu kõrgendab kalmuküngast alatasa uute mullakihtidega. Nad teavad ainult, et lähevad nüüd Ameerikasse, kaugesse muinasjutulisse Ameerikasse, kus rikkaks võib saada, kus, kui kratt sõna kuulab, kas või miljonäriks võib tõusta. Iseäranis rätsepatel on suured rosinad kotis. Nad on kõminat kuulnud kõrgetest, määratu kõrgetest palkadest, mis Uues Maailmas nende liiki töölistele makstavat. Rühi mõni aasta, hoia kokku, siis tule kapitalistina tagasi, et kodulinnas neljakordse kivimajaga ja esimest järku töökojaga toredust teha — kõige vähemalt see hõiduv väljavaade näikse neil sisemise silma ees vilkuvat.

Õnnelikud inimesed — neil on lootust! Õnnelikud inimesed — nende ihal on üksainus haru!

Ma lähenen ka naisterahvaile, kelle arv pole vähene. Seal on naisi lastekarjaga ja alles mähkmeis siputavate tõugukestega, seal on vanemaid ja nooremaid neiusid kolmest-neljast rahvusest. Suurem osa neist tõukab mu tagasi näost paistva nüriduse ja ihulise mustusega — kõik need lõunaslaavlased ühes meie ungari hõimukestega seisavad seebi suhtes veel väga eitaval seisupaigal. Jah, nende neiud ja noorikud peavad endile meeldida laskma, et inglise stjuuardid irvitades jäävad nende kaeladel jalutavaid loomakesi imestlema, kuna ette tulevat, et nais-stjuuardid tõrguvad kabiine koristamast, milledes niisugused „pisielukatega" liiga ohtrasti õnnistatud ungari ja kroaadi iludused elavad, nagu meile jutustas mister Davies. Leidub aga ka terasemaid ning puhtamaid suure kogu seas, ja suud liigutavad iseäranis madjari naisterahvad suure innuga, olles häbelikkusest ja pirtsakusest täiesti vabad. Aga mida otsin, seda ei leia ka neilt. Nad ei ela valgemalt ega soemalt kui mehed. Naised lähevad meestega kaasa, tüdrukud tööd ja teenistust otsima. Õmblejad, kübarategijad, toa- ja köögitüdrukud, kes raha mõtlevad korjata, et

hõlpsamini mehele saada või end piigapõlve õhtu vastu kindlustada. Ükski helkjam kiir pole nende hämarikku teed leidnud. Mõned neist on juba ennemalt Ameerikas olnud; need edvistavad inglise keele kõlksudega, neid laevameeste juures mehele pannes. Kolm kaunis jumekat ungari neiut, kelle värske ehakus mulle eile meeldis, heitsid meie jänkile, mister Williamsile, nii pealetikkuvalt kaela, et viimane enesele nende vastu hoolimatusi ja küünilisi jämedusi võis lubada. Neiud haistavad selles mehes rikkust, see saab nii labaselt märgatavaks. Ka Viini lukksepp on nende killas, aga teda kui käsitöölist hinnatakse madalamalt. Need kolm lõbusat neiut — see on naiselik uulitsa-Ungari. Mulle tuleb meelde Budapesti Linnapuiestik. Ja mõni Pariisi või Brüsseli bulvar...

Aga ma ei tunne ju veel kõiki. Meid on peale neljasaja hinge teises klassis. Üks distingeerunud [1] abielupaar hakkab mulle silma. Miski eraldab teda teistest ja ta eraldub ka ise suurest hulgast. Ehk riivame üksteist edaspidi. Sedapuhku jääb mulle üksnes noor panslavist ning kroaadi rahvuslane.

See on väga jutu- ja õpihimuline poiss, aga kehva intelligentsiga. Tema panslavistlik unenägu pole mitte ainult primitiivselt utoopiline, vaid ka üliudune. Raputan ainult pead — vaidlemine on võimatu. Oma kodumaa papistule on ta pahane. Pikalt tsiteerib ta ühe kroaadi sotsiaaldemokraadi kirikuvastast kõnet, ehk ta muidu küll ei ole sotsialismi sõber. Veel vihasem kui kirikluse üle, on ta oma sugurahva kadakasaksuse ja kadaka-itaalluse üle. Sakslane olevat Kroaatias suur elukas, itaallane vaksa võrra väiksem, aga kroaatlasest ikkagi üle. Kroaatlane, kes saavat saksa keele kätte, tõusvat kõrgemaks olendiks. Itaalia keel andvat talle ainult haritlase ja paremlase au. Kroaadi keelt kõnelev kroaatlane aga — see tähendavat talupoega, barbarit.

Ma trööstisin oma noort ajaviitjat analoogiatega ja tegin talle selgeks, et ses nähtuses ei ole midagi ebaloomulikku: laps näeb täiskasvanus, ori oma isandas inimlikku paleust ja püüab teda kopeerida. Edevus sunnib teda oma isendile omistama enam tähendust, kui see omab.

[1] *Distingeerunud* ehk *distingeeritud* — väljapaistev, teistest erinev. — *Toim.*

Messiinas, 10. märtsil.

Eilse päeva jooksul tõstis Itaalia rand turja sagedasti üle silmaringi. Liivased või kaljused kaldakered siginesid sirakile sinise lagendiku loodeservale. Vahel oli, kui näeksin Apuulia kitse- ja lambakarjuseid pikkade kepikookudega kõrgeil söötidel seisvat. Monte Gargano teretas meid ninatargalt, Bari, Monopoli, Brindisi pilgutasid meile silma järele, ja õhtu eel ujusime mööda Otrantost, mis naeratas meile hallide looride alt uniselt näkku. Soojas raskes õhus oli midagi laiska ja ebakarsket, mis mind piinas. Õnneks tõi öö jahedust — tumesinine, hõbedaga tikitud sametöö vägeva templivaikusega.

Ma heitsin sängi sooviga: peaksime meie valges Messiina kitsusest läbi sõitma ja peaks ilm selgeks jääma! Kaheksa aastat on möödas, kui esimest korda Etna suitsu nägin ja Kalaabria ning Sitsiilia kokkuvajuvate kaldarindade näol Itaaliat — karikasuuruste poisikesesilmadega, salavärinad põlvedes, heitlev õhetus põskedel. Ehk heidab sellest veinitujust jälle midagi mu hingesse, kui Reggio ja Messiina vahelt päikese loitel läbi liigume, kui mõlemad sinise kobrutuse seest tõusvad pruunhallid rannamüürid mulle kirglikku luulejuttu vestavad, mu silmi värvide ja joonte muusikaga maiustavad.

Reggio ja Messiina — nüüd olevat nad ju varemetes. [1] See peab olema ju põrutav kontrast: tardunud surm leegitseva elu südames! Vahest oleks soovitavam, et ma midagi ei näeks, et laev oleks õnnetusetänavast juba läbi, kui ärkan, või et tihe toss mähiks kõik kinni? Mida ma kardan? Ei tea. Mu meelest oli aga eile öösel, kui poeks midagi nimeta rasket mi-

[1] Autor mõtleb 1908. aasta maavärisemist, mil Messiina linn täielikult hävines. — *Toim.*

nuga vaiba alla. Määratu igavus vajutas mu silmad viimaks kinni.

Kui meid kell 6 tuttavad einele kutsuvad plekktrummid äratasid ja ma ümmarguse aknakese lahti kiskusin, vaatas mulle varesekarva taevas vastu. Suuri udukerasid veeretati vett ja maad mööda. Esimene pilvine päev 1. märtsist saadik! Ja just siin lõunas, 38. laiuskraadi all, keset täielikku kevadet! Minu sentimentaalne soov oli täide läinud.

Kuid ei. Tunni ajaga oli seik muutunud. Kui pärast pruukosti laevalaele saabusin, rebis päike parajasti viimaseid pilvekottisid koost ja tõrjus nende tuhkruid pasimusi hilbutades üle mägede. Me olime juba kaugel kitsuse kaelas, kuhu saaremäestiku kaugemat ladvikut ühes Etna kopsaka kuhikuga enam selgegi õhuga näha poleks olnud; praegu käändusime Messiina sadamasuust sisse, Reggiole, selga pöörates naaberpesadele parempoolsel kaldal.

See tuli ootamatult. Me ei pidanud Messiinas peatuma, vaid alles Palermos. Kuulu järgi muutis kapten sõiduplaani esimese klassi lõbureisijate soovil.

Veel vehkles halle, ikka enam hõrenevaid linikuid rannakaljudel ja neemedel, kuna tuhmvalkjad sõudpilved ajuti päikesepalet varjutasid. Aga kui „Saxonia" ankrud reidil põhja laskis, plahvatas korraga majesteetlik paiste vallale ja meie ees seisis silmipeletaval selgusel suur hukatusemaal — nii ligidal, et lugemata suudest puhkes vilbas karjatus.

Väljatäis varemeid. Orutäis ahervaremeid. Aga juba pragudest tärkava uue eluga argselt kaetud.

Esimesel veerandtunnil olime tummad; polnud vist meie seas ärksamaid silmi, mis mitte tundlikku hinge poleks peegeldanud. Määratu kriitvalge surnukeha meie ees — külm, kange, kõdunenud, päikesele vastu irvitava pealuuga —, ta tõkestas hetkeks verejooksu meie soontes ja pitsitas südametele raudvõrud ümber. Selle hiigelsurnu otsatu kondiräga alt imbub meile kõigile midagi ühist välja, midagi, mis ronib jääkülmalt liikmeid mööda üles ja heidutab põue-öö aimdustega. Midagi, mis meid mõistesügava, veretühja pilguga kahmetult üksteisest mööda laseb vaadata ja iha äratab teise häält, teise sosinat mitte kuulda. Sest need seal all — need kõnelevad meiega . . .

Ma olen esimeste seas, kes lähevad maale. Mustajukselised, pruuni jumega lootsikumehed aerutavad meid kaldale. Vaevalt oled jala kindlale pinnale toetanud ja mõned sammud astunud, kui surmavarjud kahvatavad, hauaelevus ununeb, sest kirju kihavus lainetab sinust üle. Puru ja prahi alt, pragudest ja lõhedest on õnneimel ellu jäänud putukad välja pugenud, et varsti toibuda ja hukatuse õudsele kantsile, murtud elu riismehunnikule uuesti pesitama, uuesti saagitsema ja võitlema asuda. Töötav, uulitsal kaubitsev, leivamures rühkiv Messiina, niipalju kui teda maaväringu katastroofist alles jäi, elab jälle, nagu poleks midagi sündinud. Härja- ja eeslikaarikud kõiksuguse müügikraamiga — karjuvavärviliste piltidega ehitud hobuvankrid ja hobueesli-troskad koormaga ja ilma —, piitsa plaksutavad ja sõitjaid nuruvad voorimehed saksa kaleskadega ja inglise kootšidega, kes õnnetuselabürindi näitamisega head raha teenivad, ratsaloomad, suletutid ning värvikad topsud peas ja sadula küljes, seljas taludes mõnd habemikku-eite, tõmmut neiut või röövlinäolist mehenässi, karjuvad kalakaupmehed, puu- ja aedviljamüüjad käsikaarikutega, möirgavad ajalehepoisid, manguvad kerjajad mõlemast soost ja igast vanadusejärgust — kõik see tuiskab sulle puru ja murru alt välja kaevatud ning puhtaks koristatud peatänavatel Sitsiilia värvimühavusega vastu. Kõnniteede äärel konutavad nadised saapaviksijad; postkontori ees oma lauakese taga istub avalik kirjutaja, kirjaoskamatule piigale postipakki adresseerides või mullakarva emakesele soldatikirja sepitsedes; kokkulangenud majade terveksjäänud urgastes või nende ees õmblevad rätsepad, kopsivad kingsepad, taovad plekksepad; iga urgas, mis pakub vihma ja tuule eest vähegi varju, kas aknaga või ainult uksega, on muudetud töökojaks, poekeseks või ka korteriks. Ja rahulikud kitsekarjad tulevad mökitades mulle vastu, kärnased koerad ajavad varemeis jahil olevaid näljakasse taga ja varblased, paabu-

linnud ning musträstad siuksuvad müüririismete ja sambajuppide otsas, millede esistel ja lõhedes võrsub lihavat umbrohtu, haljast muru, noori nõgeseid, kollaseid kanakooljaid ja argseid sinililli. Et ilmatu ahervareme ühetoonilisele kipsikumale veelgi pisut värvi anda, pöörab mõne purustatud palee või patriitslasevilla püstijäänud müür või sein oma freskod või siidtapeedid päikesele vastu...

Rusude vahel ringi rännates jään vahel mõne hukatuseöö ime ette seisatama: leidub hooneid, isegi mitmekordseid kivimaju, mis peaaegu tervetena seisma on jäänud, kuna nende ümber kõik langes vormituisse lademeisse. Tühjalt, hirmusse tardunult, õõnsate aknasilmadega vahivad sellised päästetud üle suure surmaoru ja mu meelest on, kui kuuleksin nende kõrgematelt kordadelt nõrgameelseid kiljatusi, kui näeksin juukseid katkuvaid varjusid ühe akna juurest teise juurde jooksvat...

Rikas Messiina on põgenenud. Rikkad võõrad tulevad, vaatavad ja lähevad. Palatsod, villad, moodsad hotellid, suuremad üürimajad — kõik nad on rusuderiitadest üles tõusmata ja seda vist jäävadki. Neetud paigal sigib ainult proletaarlik ja väikekodanlik elu edasi. Mis sellest ei mahtunud varemeisse, see asus kärmelt ja kergelt ülesehitatud puupesakestesse — valgetesse, punaste telliskivikatustega barakkidesse, milledest on hävitusväljale ja selle servadele tekkinud pikad tänavateread. Need ühesugused ja ühesuurused aidataolised majakesed, osalt akendeta ja prügitamata uulitsate ääres, liigutavad südant isevärki halehella naiivsusega: on, kui kükitaksid väikesed mängivad vaesedlapsed vanemate hauaküngastel.

Ärisoonte ligemal seisab aga ka suuremaid, pikemate fassaadidega ning avarate akendega ühekordseid puuhooneid, kus on aset võtnud kontorid, kauplused, riiklikud ametikohad, joogi- ja võõrastemajad või milledes elavad linna vähesed paremlased, keda äri või amet siin kinni peab. Rohke kogu ülinägusaid puumajakesi on Saksamaalt siia veetud — Siebel'i vabrikust Düsseldorfis. See „koostvõetavate puumajade vabrik", mille tooteid ma juba mullusel Brüsseli

maailmanäitusel imestlesin, saadab tellijaile prospekti järgi väljavalitud maja üksikute jagude ning jaokeste näol raudtee ja laevaga kätte, ja mõne päevaga on hoone üles ehitatud ning elamiseks valmis. Materjaliks on siledad, umbes 8 sentimeetri paksused kollakad või pruunikad puutahvlid. Viimased pole mitte massiivsed, vaid sisaldavad kolme isoleeritud õhukihti, millest oleneb materjali suur kergus ning ühtlasi õhukese ehitise hea soojapidavus. Laed on asbestist, ilusad siledad värvitud laudseinad ei tarvita tapeete. Messiinas täidavad need koostvõetavad ja jälle kokkupandavad ning kergesti veetavad elumajad kuuldavasti laitmatult oma otstarvet. Nende elanikud võivad Vulcanus'e terroristlikele tujudele muretult vastu vaadata.

Lõunane kuumus ajas mu varemeilt laeva tagasi. Tõin kaasa väsimuse, mis mu meeled ära nüris meie jalge ees valendava suure kivistunud tragöödia kohta.

Palermos, 11. märtsil.

„Saxonia" sõitis eile õhtul alles pimedas Messiinast välja.

Õhtu puistas põlletäie unustamata ilu maale ja merele. Mõlemad kaldad olid kaetud nagu kullasädemeid pilduvate võilillede ja kullerkuppudega. Laeva ligemal, reidi piirkonnas, paistsid nad nagu raskenupulised sügavkollased vesi- või päevaroosid. Pealae kohalt, rukkilille sina seest, siretas hõbedane sirp alla, tohutu väli niklist naelapäid ümberringi. Ja vesi, see hällis salarohekalt, sähvides sekka kalasoomuste heitlevaid toone, ja määratu luukere mägede jalameil — ta vaatas meile kuu kriitkahvatusel saja musta silmakoopaga nii väsinult, nii puhkeõndsalt, nii õnneliku leinarahu sisse vaibunult järele, et üks dalmaatsia neitsi minu kõrval oma pisaraid ei suutnud talitseda.

Õhus ujus midagi, magus nagu surm.

Õhus meelitas midagi, pehme nagu udusuled, soe nagu emasüda.

Ja nüüd, kell 6 hommikul, vahin Palermole palgesse. See on kainendav proosa. „Sitsiilia pärl" puhkab hallilt udude mähkmes. Soe niiskus, nagu arutute keedukatelde aur, paneb paradiisliku oru hämaralt tossama, siputab sinava lahe selga rohekat märga tuhka ja laotab haljendavaile mägedele vettinud võrgud. Värvid on liisunud. Ainult mägede sapsudel karjatab siit ja sealt hele keeleke oranžkollast liiva välja, ja kui tugevam rinne valgust murrab pilvituse tinast läbi, siis huikavad linnas kirikute värvilised kuplid või kiljatavad kuldsed ristid, nupud ja vitsad nende peal.

Kirikute linn. Terve mets kupleid ja torne hallis rägas. Ja mäed, mis hoiavad linna süles, viskavad eneste keskelt üles-ka veel katedraalide ning basiilikate kontuure, ja lahekaare läänetiival seisab neljakandiline vägev toomimürakas trotsivate töntstornidega. Kahju, et on udune. Muidu näeksin selle vaga linna fanaatilist munganägu lahe säravas sinipeeglis ja seletaksin lähemalt neid toredaid kaljualtareid, mille vastu ta najatab oma laia selga tumedas preestrisutaanis.

Kas minna seda usu- ja terviselinna, seda kamorra- ja maffiapesa vaatama? Ei vist. Laev seisab rannast kaugel, ilm ähvardab vihma tuua ja ma pean raha hoidma. Sest need tõmmud sarjused, kes oma lootsikutega laeva piiravad ja meid kraaksudes nagu kaarnad sõitma kutsuvad, nõuavad selle lõbu eest 3 franki. Mõte deserteerida on minus kustunud. Midagi vastuseistamatut veab mind vägisi edasi. Mulle tundub, nagu peaksin teenitud karistusele kannatlikult alistuma.

Lootsikuist visatakse üle parda nööre, mida reisijad pihku püüavad. Nööriga tõmbad korvikese üles, paned raha sisse, lased alla, ja siis vinnad üles teise korvi apelsinide või sidrunitega. Paljudest paatidest müüakse seda lõunamaa uudset — apelsini tükk 4 tšenteesimot. Sidruneid ostetakse imerohkesti, sest neid peavad ungarlased ja juudid heaks rohuks merehaiguse vastu. Viimane pole meid veel tülitanud. Ainult paar naisterahvast peitsid esimestel päevadel pardale najatatud päid. Aga ookean on tulekul, see

salapärane hiigel-elukas, millele kõik maarotid murega vastu vaatavad.

Esimesest kajutist läheb reisijaid maha. Väike aurulaev viib nad Palermosse. Sealt tuleb varsti teine ja toob meile salga väljarändajaid juurde. Need on esimesed lõunaitaallased „Saxonia" peal, ja kes nende tulekut ei näinud, see kuuleb seda kohe. Vadin, müdin, kolin, nagu oleks laev mereröövlite kätte sattunud. Ka teise klassi tuleb neid. Ruumid rõkkavad.

Ma ajan oma kabiinis parajasti habet, kui mulle meelde tuletatakse, et ma (Julius Stinde mündituid sõna järgi) viibin „im Lande der Quetschtenöre" [1]. Vahekojas kägistab üks seesugune Mascagni't, Leoncavallo't ja Verdi't — oo, kuidas ta neid kägistab ja vägistab! Näost peab ta sinine olema, suured soonevorbid kaelal, punetavad silmamunad pungis ning pooleks rebitud nägu täis tremoleerivat kunstivaeva ja mõruhaput tundemagusust. Ma lõpetan ruttu oma talituse terariistaga, mis võib sellisel hingevapustusel saada hädaohtlikuks, ning tõttan õnnistatud kõriga Apolloni poega vaatama.

Ta seisab vaheruumis kraana-avause laial kaanel nagu poodiumil ja annab päris kontserti. Publikut on küllalt. Kõik Sitsiilia ja Dalmaatsia itaallased on platsis. Laulja füsiognoomilist välimust olin õieti aimanud, juurde tuli ainult suure kõrisõlme huvitav mäng tremolo-vabinatel. See sõlm põgenes nagu surmani hirmunud hiir tagaajaja kassi eest kitsas nurgas ringiratast. Vahel oli, kui püüaks ta nahast läbi karata, ja vahel jälle, kui holpsaks ta kurgust suhu. Aga ei — ta jäi kõrisse ja kerkis kramplikult edasi. Ja publik oli, nähes töö raskust, liigutatud ning laulude lõpul iga kord õiglaselt vaimustatud.

Kuid meie esteetiline pidulaud pidi olema Palermost peale veel rikkalikumalt kaetud. Väikesel kõhnal tenorilitsujal oli suur tüse sõber kaasas ja see oli julge klaveritaltsutaja. Sellega täiendatult kordus kontsert pärast lõunasööki ülal söögisaalis, kus asetses laeva muusikakoori pianiino. Jälle oli tenor si-

[1] „Presstenorite maal" (saksa k.). — *Toim.*

nine näost ja tema lihav klaverisaadik higitses ning punetas nagu pealelööja sepipajas. Ja kui meie freneetiline[1] aplaus sundis neid tänama, siis tegid nad seda kummardusega ja näoilmega, mis ütlesid: „Oh jumaluke — me oleme hoopis teisi plaksutajaid kuulnud! Ärge ometi arvake, nagu ei teaks me ise, et heidame pärleid õigupärast sigade ette!"

See kunstnikuteadvus puudutas mind nii koduselt, kõditas mu mälus nii palju suguvennalist ja suguõelist ärkvele, et põues tõusis iha Sitsiilia helinikkudega peaaegu tutvust otsida. Kuid sedapuhku jäin hiljaks. Esmalt ei suutnud ma neid ümbritsevast tihedast imestajateringist läbi tikkuda, ja kui see hiljem võimaldus, siis kastsid nood kolm poisijahil olevat ungari preilit, kelle kohta ma juba väikese märkuse olen teinud, nad näpuotsaga mul nina eest ära. Jänki Texasest oma pühvlitega ja Viini alevigigerl oma lakksaabastega pidid purjed Itaalia kunsti ees tänaseks rehvima.

Need kolm neiut hakkasid juba tähelepanu äratama. Kui nad hanemarsil nagu kunagi — kõige terasem tipus, kõige töntsim sabas, läbi söögisaali või üle laevateki kõpsuvad, siis pöördub nägu muiates näo poole. Suilas[2], väle, pikantne on nähtavasti ainult juhtiv neiu: mõlemat teist, kes tema maneere nurgeliselt matkivad, tarvitab ta endale stafaažiks[3]. Ta kõneleb pisut inglise keelt ja on kuuldavasti Ameerikas juba elanud. Neiusid näib vaheajal sihtimisele võtnud olevat üks ungari kavaler esimesest klassist. Eile õhtul pimedas ilmus ta meie tekile ning tiivaripsutas nende ümber mõne aja. Ta kadus aga jälle, kui teda nähti esimesest klassist.

„Saxonia" tossutab Napoli poole. Palermo kohal hauvad ikka veel kurekarvalised pilvelasud. Neist sõidab aga vahetevahel välguiilil mõni päikesevanker kumavalt läbi, mille tõttu Türreeni rohekad vood silmapilguks oma sinavuse tagasi võidavad.

---

[1] Märatsev, hullumeelne. — *Toim.*
[2] *Suilas* ehk *suulas* — lobiseja. — *Toim.*
[3] Enda esiletõstmiseks. — *Toim.*

Napolis, 12. märtsil.

Ärkasin kell 6. Vesuvio vahtis aknast sisse. Kuid looritud näol. Vaevalt võisin leida vahet tema suust keerleva suitsu ja pilvede vahel.

Nali — minugipärast. Ma olen teda ju näinud, ta otsas käinud, ühest ta kurgustki sisse vahtinud. Teine mulje on alati esimese tapja. Mulle on ükskõik, kas ma tervest lahepanoraamist täna midagi näen või mitte: need tunded, mis mind kui mureta turisti 8 aasta eest siin täitsid, ei leiaks nüüd ometi mitte teed mu rinda, hoolimata võimsamaist elevusist, mida võidule pääsev päike võiks esile manada.

Pärast einet luitasin tekil. Reidil ja sadamas valitses pühapäeva pärast vaikus. Ainult paar paadikest kriiskavate lillemüüjatega kiikus „Saxonia" külgedel. Tol korral aga teretati meid „Santa Lucia'ga" tosinast lootsikust, ning terve linnupere kirjuhilbulisi lauljaid, torupillipuhujaid, mandoliini- ja kitarrilööjaid — pesemata poisse ja tüdrukuid — ronis ahviväledusel laevalaele, et musteldades meie südamete ja kukrute peale tormi joosta.

Kella 10 ajal tuli päike välja. Linna kõrgematelt astmejärkudelt ja Vesuvio sarvemuksudelt kadus linik. Terve rannakaar Castel Nuovo'st kuni Torre del Greco'ni — linna hiigelkärg pahemal, vulkaani masajas kuhik paremal käel — nihkus laevast kaugemale, et aga nüüd seda selgemalt, kujukamalt, teravajoonelisemalt silma paista. Veel oli valgustus harilik. Sinetaval taevamerel sõudsid suured valged vahutordid. Kuid lõuna eel vajusid nad idapoolse horisondi taha ja nüüd võis tundide kaupa lugeda kas või kive Napoli katustel ja tuhahunnikuid Vesuvio laavanõlvadel.

Maali omapärane vägev võim sel kristallilisel selgusel ei jäänud tuimematessegi täitsa mõjumata. „Saxonia" lael tekkis rahutu siputamine, siginesid nõupidavad rühmad, all kisavate paadipoistega alustati üle parda läbirääkimisi ülesõidu pärast. Esimese klassi maaleminek vaadati veel ära ja lõunasöök kugistati alla — siis aga ei ohjendanud enam miski

nooremate ning rahakamate linnaminemistuhinat, ka minu isiklikud hoiatused mitte. Ma püüdsin oma tutvuskonnale nimelt selgeks teha, et linna sisemine tavalisus, mis küünib näotuseni, pööraks tema ilutseva meeleolu ruttu pahempidi, kuna ühte ja teist, kes punga küllalt tugevasti pihku ei pigista, ootavad veel mitmesugused ainelised pahandused. Peetakse ju võõrast Napolis lambaks, keda igaüks võib niita. Aga asjata kulutasin ma suud. Ja nagu iseenda kiuste läksin minejatega kaasa.

Seesama tolmune, räpane, nõgine, närune Napol, nagu ta mu mälus elutses. Kitsad, nurklikud uulitsad akenta mu mälus elutses. Kitsad, nurklikud uulitsad akendest välja riputatud pesuga tolgendavaiks täiturgudeks tehtud. Majad barbaarsete maade vanglad, nii et paljas mõte neis elada ajab värinad peale. Paks, haisev vaesusekorp toore harimatuse seljas, kuhu silmad iganes lööd. Alatasa tülitavad meid pealetikkuvad kerjajad — naisi, mehi, lapsi, osalt vigaseid või jälle koormatuid jälkide naha- ja silmahaigustega. Maalija, kes tahaks maalida nõidu, fuuriaid, meduusipäid, leiaks siin iga nurga pealt frapantseid[1] mudeleid: eelkõige pole ma kuskil näinud nii hirmuäratavaid vanu naisi; aga ka mitte sääraseid metsnenud, loomnenud mehenägusid, selliseid röövlitüüpe. Kui niisugustest ollustest kokkuseatud sõjavägi võõrale maale sisse tungiks, poleks ime, kui seal tekiksid jutud koerakoonlastest...

„Mamma, lähme tagasi!"

„Miks?"

„Ehk läheb pimedaks — mis siis!"

Väikest Ilonat naerdi, aga ta oli üsna kahvatu.

Ja mul keerles peas moodne ühendatud Itaalia — igivana kultuurimaa, kus ungari lapsed päise päeva ajal näevad kolli...

Muidugi ei pääsenud me katkumatult laeva tagasi. Need kolm-neli tundi, mis me linnas veetsime, olid sealsetele ärikullidele täiesti piisavad, et meid väikeste ostude ning kehakinnituse ja janukustutuse puhkudel traditsioonikohaselt küünistada. Lootsikumehi õpiti minu ennustust mööda kui lepingumurdjaid tundma ning ühe härra taskus olid pikad näpud käinud. Kahte ostmisel tagasisaadud tinaraha üle parda heites needis üks meie ungarlastest kogu linna madjari vandetüsedusega pühalikult ära.

[1] Vapustavaid, hämmastavaid. — *Toim.*

Meie äraoleku ajal on peale võetud siinsed väljarändajad — mitusada kasimata italiaanot. Sütelaadimine, mis enne lõunat algas, on lõpetatud. „Saxonia" ohvitserid lähevad külla kahe teise Cunardi-laeva („Carmania" ja „Carpathia") peale, mis ankurdavad meie lähedal. Vesuvio peakraatri kohal tiibleb pilveke suitsu nagu saakivaritsev kotkas.

Ma tõin linnast rinnatäie mõrutusast väsimust kaasa — lähen kajutisse puhkama ja unustama. Kes Itaalia ilu täidlaselt tahab maitsta, selle hing peab olema ühe silmaga. Minu oma oli vaadelnud kahe silmaga. —

Ärkasin alles kell 11 õhtul, veerand tundi enne ärasõitu. Tekil ootas mind kõrk öö jahevõõra templiõhuga. Linn oli saanud siravaks hiigelaltariks, mida kattis kulla ning hõbedaga tähnitud mustjaslilla plüüšvaip. Hooti kandis tuuleke suminaid ja üminaid üle vee — nagu lämbunud palveid või vandeid vereta huultelt.

Kui „Saxonia" liikuma hakkas, lasti „Carmania" peal lahkumisrakette. Muusika mängis. Rõkkas *good-bye*-hüüdeid[1]. Vaheteklaste jalutuslagi all laevaninas mustas ja kihises nagu sipelgapesa. Ainult mitmekarvaliste praksuvate tuliusside poole üles pööratud näotäpid valendasid ebamäärasel rohekassinakal helgil — nagu munad, mida põgenevad sipelgad suus kannavad. Selle mustakirju müha seest värises kaua, kaua veel valu sisse pitsitatud *addio*-nuuksatusi[2] üles ja mustad märjad neiusilmad lugesid juhmilt kollendavaid ja ikka väiksemaks kahvatavaid tulehelmeid pikas kõveras rannapaelas.

Mustavast merest hüppavad, ühed paremalt, teised pahemalt käelt, veel mõned nõrgalt vilkuvad pärli-

[1] *Good-bye* (l.: *gudbai;* ingl. k.) — ela hästi! — *Toim.*
[2] *Addio* — itaaliakeelne *adjöö.* — *Toim.*

kesed üles: Ischia'l ja Capri'l. Siis vajume paari ühtelugu süttiva ning jälle kustuva tuletorni mängleval teenäitel ikka sügavamale tõmmutindisesse otsatusse. Tartarus all meie jalge ees on haudselt vaiki jäänud.

Türreeni merel, 13. märtsil.

Meie ujuva võõrastemaja kaks alumist korda on nüüd tungil täis elanikke. Küll peatume veel Gibraltaris, kuid sealt pole lisa enam oodata, ehk olgu siis kõige ülemisele korrale, mis jäi Napolis üsna tühjaks, nii tühjaks, et tema alumine suurem luitetekk sai meile, teiseklassilistele, pärandiks.

Igasuguste laevategelastega kokku — neid olevat umbes kolmsada hinge — tuksub nüüd „Saxonia" sisikonnas ja seljas rohkem kui kaks ja pool tuhat sooja südant. Meid on väike linn, kokku kuhjatud kitsale ruumile.

All laevamao sügavuses, seal, kus ahjud lõõskavad ja rühkivad masinad ägavad, kauba- ja kraamiruumide vahele kiilutud, asetseb kardetud vahetekk, päratu labürint poolpimedaid latreid kitsikute vahekäikude ja söögilaudu täisreatud väikeste vahekodadega. Latreid täidab kaks rida kahekordseid magamisnarisid põrandalt lakke. Iga lahedus, iga kaunidus, iga vähegi piisav tervishoiuline hoolitsus puuduvad neis õlihaisuga ja söevinguga täidetud põrgupalavais katakombides, kuhu päevavalgust kunagi sisse ei paista. Ma sain neisse täna hommikul esimese, kahjuks väga lühikese pilgu heita, sest üks ninatark stjuuard tuli kohe loatähte nõudma, mille vajadusest mul aimugi polnud. Edaspidi tungin veel kord sisse, olgu loaga või ilma.

Meie teine klass jaguneb headuselt ja hinnalt, kabiinide paiga järgi, kahte liiki. Odavam seeria kabiine on alumises kajutis, laevakere piirkonnas, kallim üleval tekikajutis, avaramate ruumide ja suuremate akendega. Kuid selle järgi, kas kabiinides kahe- või neljakesi elatakse, on kumbki osakond hinna poolest veelgi liigitatud. Samasugune korraldus maksab ka

esimeses klassis, ainult selle vahega, et viimase kajutid mõlemad on tekil, mitte kumbki selle all. Kõigi klasside jalutuslagesid hoitakse raudsete võre-ustega üksteisest kõvasti lahus, mis aga ainult seda tähendab, et ülem klass tohib alamasse küll sisse tikkuda, alam aga ülemasse mitte. Üksnes vaheteki sisemisi ruume, mis peidavad nii palju kapitalistlikku brutaalsust, püütakse paremlaste liigist külaliste eest sulgeda, sidudes nende vaatlemist kapteni kirjaliku loa külge.

Meil, teist järku reisijail, on peale kahe jalutusteki, üks kõrgem, teine madalam, veel järgmised kaks ühisruumi tarvitada: kaunis nägus, aga reisijate arvu kohta mitte küllalt avar söögisaal, mis vaheaegadel täidab ühtlasi seltskonna- ja muusikasalongi ning lugemistoa tarvet, ja väheldane, üsna meeldiv suitsetamiskabinet kaardilaudadega ning kõrval-oleva alkoholiletiga. Esimese klassi ühisruumid on muidugi mugavamad, sisustise ja ehtevara poolest vastavalt toredamad. Terve laev seest ja väljast on elektriga valgustatud, muudkui et vaese vaheteki harvad leegikesed põevad kidevust.

Meie klassi odavamat liiki kabiinidel, kuhu kuulub minugi korter, pole viga. Sängid on pehmed ja puhtad, vaibad peened ja soojad, kõrge peegliga pesulaud korralik, kaks ümmargust aknaklappi vaheldavad õhku. Viimased puuduvad aga arusaadavalt kõigil neil kabiinidel, mis on laevaseinast kaugemal ja mis peavad leppima ainult kunstliku valgustuse ning ustest tuleva õhuga. Aknakabiinid on seepärast otsitavad, ainult varased piletiostjad ja neid nõuda teadjad saavad neid. Nii õnnelik olin ka mina. Eile Napolis läks mul veel korda seda ära hoida, et meie tikutoosisuurusesse kambrikesse kaht meest juurde ei mahutatud, millega meie stjuuard — ma ei tea, mispärast — kõvasti ähvardas. Oma mõjuvat protesti põhjendasin sellega, et meie senisele jänkinaabrile, mister Williamsile, kes juba muidugi üsna üksi neljavoodilises kabiinis elas, anti nüüd veel, kui itaallased laeva tulid, ülemisel korral kallim kamber üksielamiseks, ilma et ta sõiduhinda juurde oleks maksnud: mis ühele sünnis, see teisele kohane! Sõber Davies'i jootrahasilmad

pugesid laugude alla — järele andis. Ja nüüd leiti italiaanodele mujaltki ruumi küllalt.

„Saxonia" poleks moodne ookeanilaev, kui tal puuduksid muusika, raamatukogud, trükikoda, telegraafi- ja postitalitus. Ajalehtki, mille sisu Marconi sädemed kokku sähviksid, hakkaks sealpool Gibraltarit ilmuma, kui esimeses kajutis oleks rohkem reisijaid. Trükikojas trükitakse nüüd üksnes igapäevaseid söögisedeleid, mille küljest laualised „Saxonia" piltidega postkaardid ära võivad käristada, et nende peal sugulastele ja sõpradele terviseid saata — reklaamiks laevaühingule. Post toimetatakse peatuspaikades korralikult maale, tarvilikud margid on laeval saada. Teeäärseid linnu kujutavaid postkaarte ja albumeid (ka kõiksuguseid muid reisimälestisi, isegi kiikreid) saab osta sadamates laevale ronivate kauplejate käest, esimeses klassis aga ka laeva raamatukoguhoidjalt. Biblioteekides, mis on reisijatel maksuta tarvitada, leidub inglise-, prantsuse-, saksa- ja itaaliakeelset ilu- ja reisikirjandust nimekate autorite sulest; suur ning väga hea atlas seisab salongis igaühele vabalt tarvitada.

Nii raamatukogust kui ka muusikalõbust on kolmas klass ilma. Teiseski klassis mängib kolmemeheline orkestrike, mis oli seni ainult „suurte sakste" päralt, alles Napolist peale — esimest korda eile õhtul. Uniformeeritud helinikud — klaver, viiul ja bass — pole inglaste kohta, kelle muusikaline andekehvus on tuttav, mitte halvad. Igatahes on nad nukri[1] tõsidusega oma ülesande juures ja nende repertuaar pole liiga kerge ega liiga kitsas.

Süüa saame kolm korda päevas: hommikul kell 7 pruukost, kell ½1 lõuna- ja kell ½6 õhtusöök. Köök püüab vastu tulla niihästi madjarite kui ka itaallaste kõhurahvuslusele, vastab aga peamiselt John Bull'i enda maitsele; nagu esimesed salgavad „Saxonia" guljaši ja muud paprikaroad maha, nii teevad viimased ka tema makaroni ja polentaga. Minule isiklikult on vastumeelt iseäranis need verised, pooltoored, vintsked lihalatakad, mis figureerivad kaardil biifsteegi ja

[1] *Nugris, nukri, nugrist* — agar, töökas. — *Toim.*

rostbiifi nime all. Ka ei suuda ma sõbruneda rohke ning raske inglise einega — juba hommikul vara rasvased liha- ja vägevad munatoidud. Lepin sageli üksnes kaerahelbe-pudruga, mis ei puudu ühelgi hommikul. Hästi keedetud pole ta aga mitte: liiga kuiv. Inglise köögi maitsvamad toidud on ta pudingid, jahuleemed ja mõned salatid. Lihasupid on võimatud. Kohv, tee ja piim (kondenseeritud) ei kõlba kuhugi, värvitud või on vana. Kokkuvõetult: Inglise laeva toidus on rikkalik, aga ainelt ja valmistuselt vähem kui keskpärane.

Laevaühing käib nimelt köögi ja kõige muu suhtes reisipubliku „headuse" järgi. Mida ta oma Vahemereliinil pakub slaavi, ungari, itaalia barbaritele ja poolbarbaritele, seda ei julgeks ta pakkuda inglastele, prantslastele, sakslastele ning teistele Lääne-Euroopa rahvustele, kes tarvitavad tema Briti—Ameerika liini (algusjaam Liverpool). Viimase liini suuremail ning kiiremail laevadel pole tavalist vahetekkigi, vaid selle asemel kolmas kajut korrapäraste kabiinide ning ühisruumidega ja kõigiti laitmata kosti ning ümmardamisega. Loodepoolsema Lääne-Euroopa tööline ja talupoeg tänaksid ka väga niisuguse türmielu eest, nagu on see, millega lepivad siinsed vaheteklased. Keegi „Saxonia" pogrielanikest, üks Böömi sakslane, jutustab mulle praegu võre tagant, kuidas neid seal „allmaailmas" söödetavat. Suurte plekktoobritega tõstetavat toit, mis sagedasti meenutavat rokka, praaka või sulpi, köögist vahekodadesse. Toobritest potsigu igaüks endale riista sisse, mis keegi rüsina sees kätte saab. Riistadeks olevat kolmekordsed emailitud plekkmenaažid — liud liha, teine leeme, kolmas keeduvilja jaoks. Söögilauad muidugi katmata. Ka olevat neid nii vähe, et suurem osa reisijaid põrandal kükitades või magamis-urgastes koikudel istudes rooga pidavat võtma. Teenimine puuduvat niisuguse määrani, et sööjad ise oma toiduriistu pidavat pesema, nagu ka pogride sisemine puhastamine ja asemete kohendamine reisijate asjaks olevat jäetud.

Meil teises klassis on kitsaks jäänud söögisaali pärast eilsest saadik kaks lauakorda: itaallased söö-

vad enne, kõik puhtamad rahvused pärast. Lauas ümmardavad meid noored sinised söögistjuuardid, kelle pilgud, ilmemäng, liikumised laudkonna enamusele alatasa märku püüavad anda, kui väga need härrad endid alandavad nii madalaid külalisi teenides. Õigupärast on ainsaks väärikaks käskijaks meie seas see pikk jänki, farmer mister Williams, kes neid taldrikute vahetusel armulikult oma Texase pühvlikarjade ja kauboidega tutvustab. See hea isuga kõhetu härra laseb enesele söögiaegade vahel kabiini veel kõiksuguseid eraportsjoneid ja lisapalukesi tassida, mida kõva jootraha haistmisel heameelega tehakse. Vihane on säärase „ülekohtu" üle vaid Viini lukksepp. Aga ta oskab lauas tasu leida. Terve söögikaardi ülevalt alla sööb ta maha — rekord, millele peale teatud jumalakartliku kroaatlase ükski meist ligidale ei saa. Unustamatuks jääb mulle see igakordne hundilik rõõmusäde lukksepa silmas, kui ta lauda istudes käe söögisedeli järele sirutab . . .

Meie kapten on väike, punase ninaga, hõredate juustega, valju ja kõrgi näoga inglane, keda laevategelased väga kardavad. Kui alalhoidlik Albioni poeg armastab ta tseremoonialist „pompi" oma valitsuses. Igal hommikul kell 11 on laeva inspitseerimine. Kindla pühaliku korra järgi marsivad paraadisammul kapteni taga rongis: kaks ohvitseri ja esimese ning teise klassi ülemstjuuardid — kõige ees aga noor heerold signaalitrompeediga. See kuulutab kõrge ülemuse teeleminekut, aga ka ühest laevaosakonnast teise astumist kolme vägeva keerdsabalise tuutuga. Niipea kui signaal on käinud, sähvab kapteni hõõguv punšinina kuskilt nähtavale. Laste rõõm on suur. Noored neiud aga, need õnnetsevad sellest, mis marsib valjul kaptenil trois ja triklis selja taga.

Vahemerel, 14. märtsi hommikul.

Eile pärast lõunat, kella kahe eel, lõi Sardiinia sakiline rannatriip valgelakaliste lainekaarte äreva sina sees kriidiselt kumama. Minu rahvusvahelised kaaslased küsisid üksteiselt, mis maa see olevat. Keegi ei teadnud. Üks minu madjari hõimudest pööras meie planeedikese niuhti teise naba peale ning väitis, see olevat Aafrika. Ma pakkusin talle oma taskuatlast orienteerumiseks; ta tänas ja ütles, ta uskuvat oma silmi enam kui minu paberit. Siis laenasin kaardi ühele itaalia vennale, kelle uudishimulik lõug minu õlga muljus. See tunnistas truusüdamlikult, ta mõistvat ainult suurt ning musta kirja lugeda, mitte nii väikest ning värvilist. Et aga minu viisakuse eest tunnustuslik olla, tõotas ta vaidlusel olevas geograafiaküsimuses uskuda mind, mitte ungarlast. Tema agaral agitatsioonil läks ka viimaks korda mitte väga nappi enamikku minu poole pöörata, muuseas kõiki itaallasi, mäherdune võit minu vastasele nii väga sapi peale käis, et ta minu ja mu atlase oma rühma ees põhjani naeruvääriliseks tegi. Vesi oli seekord paksem kui veri.

Minu tundelist vahekorda itaallaste kohta ei suuda see võit aga mitte muuta. Ma armastan itaallasi ainult pildil. Seal on nad nii ilusad, nii luulekad — isegi pestud ning soetud on nad ja üllatavad mind lumivalgete särgikraede ning käistega. Ma olen küll alati imeks pannud, kust võtavad maalijad ja päevapiltnikud säärased mudel-eksemplarid — lihtsurelik teeks enese neid otsides narriks —, aga või see minu mure on. Ma ei püüa tungida ka saladusse, kust said need kaks Sitsiilia taluneiut, kes seisid toona „Perekonnalehes", oma puhtad seelikud (nende võrgutavast näojumest hoopis rääkimata), sest selline ninatarkus võiks Laipman'it ehk pahandada, kes oma avastuseõnnega nähtavasti minusuguste kadedust tahab äratada . . .

Ka luules armastan itaallasi — muidugi romantilises. Seal on nad nii tublisti desinfitseeritud ja parfümeeritud, et heida nendega kas või ühte sängi. Ja kirglikult armastada, graatsiliselt tantsida, taevalikult musitseerida mõistavad nad. Ja kui nad kellegi ära nokitsevad, siis sünnib see nii kindlate esteetiliste normide järgi, et sulle tuleb otse himu ise säherduse kangelase tera all viimast korda õhata.

Muidu ma itaallasi ei armasta. Ma usun küll romantiliselt kirgliku armastuse sisse, aga et tursad mõistaksid kirglikult armastada, seda ma ei usu. Olen näinud ka graatsilist tantsimist, aga tantsijad ei olnud siis mitte padakonnad. Ning taevalikku laulmist olen kuulnud, kuid iialgi mitte kitse või lamba suust. Ma mõistan ka — et veel kord tagasi tulla kirgliku armastuse juurde —, ma mõistan, et sihukesel puhul ei sünni liiga pedantlikult kallima higilõhnale, mustale kaelale ega määrdinud pihikule vaadata. Aga kui keegi neist Sitsiilia või Napoli õrnemaist, keda ma enne olen näinud ja keda näen praegu siin, kingiks minule oma kirgliku armastuse — ma ei tea, kuhu ma maal oleksin hüpanud, aga siin merel hüppaksin üle parda. Sest juba ainult mõte nende juuksemetsa ja kuklanurme faunale täidaks mind kiusatust paralüseeriva ahastusega...

Kuid teema on nii tõsine, et naljatamine tundub frivoolsena. Itaallastega on saanud meie ilus puhas „Saxonia" karja-aiaks. Ka ungarlased, Ungari juudid, kroaatlased, sloveenid ja dalmatiinid pole ju mitte Hollandist pärit, germaanlaste kõrval on nad ikka veel kaunikesed põrssad, aga itaallased, eriti lõunaitaallased — need on suured harjaslinnud. Ja mitte ainult ihulise ja riidelise räpa suhtes. Kus iganes söörike itaallasi natuke aega on seisnud või istunud, sinna peavad ilmuma teenijad luudade ja veepangedega. Mille itaallane suust, ninast või pihust ära heidab, selle heidab ta võimalikult enda ligidale ja tingimata kõige käidavamasse kohta. Itaallane võib pardalasilal rinnutada, aga ta pöörab pea ja sülitab tekipõrandale; tekipõrandale pillub ta ka oma söögijätised, sigarijupid ja piibutuhad. Näib otse, kui oleks ta merele usulise vandega tõotanud tema püha peeglit mitte rüvetada, laeva aga selle eest teha sõnnikulavaks.

Ja need on pealegi teise klassi itaallased, härrased, kes jõudsid sõidupileti eest maksta 300 liiri.

Hoopis iseäraliseks on nende tõttu nüüd ka meie salongielu muutunud. Ma ei taha salata, et meie nägusail pehmeil plüüšdiivaneil primitiivsete iseloomude kohta teatav aelemameelitav mõju võib olla. Aga et aelejad seejuures ka uulitsaporised jalad puhta plüüši peale kaasa võtavad, see näib mulle eurooplaste nime kandvate inimeste kohta ometi liigne olevat, seda liigsem, et barbarlik hommikumaalane isegi oma savihurtsiku põrandale tolmuste kingadega ei raatsi astuda — ta jätab nad välja, ukse ette maha. Nii väiklane ma muidugi ei ole, et itaalia härradele kübarakandmist salongis liiaks paneksin; sellest rahvuslikust omapärasusest püüavad neid kombefanaatikud inglise stjuuardid võõrutada, kuigi mitte just tõhusa tagajärjega. Seda enam tülitab mind aga priitahtlik toetus, mida itaallased pärastlõunastel kontsertidel meie pillimeeste arvult nõrgale orkestrile osaks saada lasevad: mängitavaid viise vilistavad ja laulavad nad kunstirõõmsalt kaasa, ja et muusikaline kuulmine igal itaallasel mitte ühekõrguselt ei ole välja arenenud, kuna ka üksikute häälte koolitus mõndagi soovida jätab, siis olen „Saxonia" kontsertide kohta nüüd kaunis eitavale seisukohale nihkunud. Ka need vabatahtlikud erakontserdid, mida mõlemad Palermo kunstidiletandid ühelgi õhtul andmata ei unusta, ei anna mulle tasu — juba sellepärast mitte, et programm ei too vähematki muutust, palade järjekorragi poolest mitte. Siia juurde tuleb veel, et publik neil erakontsertidel koosneb peaaegu üksnes itaallastest; mida see aga salongi õhu kohta tähendab, on igaühele mõistetav, kes veerand tundigi kahe itaallase vahel on istunud.

Üldse on elu ühisruumes läinud nii lehkavaks, et ma peaaegu terve päeva laepromenaadidel veedan. Kodumaal nüüd moes oleva sentimentaalitseva „unistamisega" ei saa ma hästi toime; see näib mulle olevat niisama viljata kui luuleta, seda enam, et sa kunagi kuulda ei saa, mida unistaja õieti unistas. Paljast fakti konstateerimisest ei tunne lugeja sooja ega külma, ent luulet lugedes peab ta ometi midagi tundma. Ometi tahan ma möönda, et sagedasti parem on unistamise sisu mitte ilmutada. Nimelt arvustuse pärast. Mitte kutselise, vaid lihtlugeja profaanse, aga seepärast mitte vähem õigustatud arvustuse pärast...

Viidan praegu aega oma rahvusvaheliste kaasreisijate näo- ja kehaehituse võrdlemisega. Nägude kohta on mul juba ammugi väike füsioloogiline väide, millele siit leian jälle huvitavat kinnitust. Ma väidan nimelt, et loodus inimeste füsiognoomiate loomises pooltki nii mitmekesine ei ole, kui üldiselt tõeks peetakse. On ainult mõned vähesed algtüübid, algmudelid — kõik teised näod pole muud kui nende ligemad või kaugemad teisendid. Ma kõnelen valgest tõust. Iseäranis selle euroopa esindajad sarnanevad üksteisele nii määratul rohkusel ning sagedusel, et peaaegu igal sammul tuleb sulle isikuid pilgu alla, kelle kohta pead hüüdma: „Näeh, neid olen enne näinud ja enam kui üks kord!" Näiteks kodumaa näojooni kuni sarnasuse viimase sõnani leian ma siin mitte ainult sakslaste, inglaste, ungarlaste, kroaatide ja sloveenide, vaid isegi Istria ja Dalmaatsia itaallaste hulgast; jah, paar Sitsiiliagi meest ja üks paks Napoli naine võiksid olla väga hästi mustaverd eestlased, ehk küll lõunaitaallane kui romaani tõu puhtamaid säilitajaid seisab meist tüübilt nii kaugel eemal. Olen kindel, et igal indiviidil on nii oma kui ka võõraste rahvuste ja tõugude seas päratu kari enam või vähem sarnaseid näovendi ja -õdesid. Otsitaks kõik „ühenäolised" välja ja pandaks kokku, siis ei saaks neid hiigelkogusid arvult kuigi palju.

Kehaehituselt hästi proportsioneerunud inimesi on tuttavasti võrdlemisi vähe. Inimese keha kaldub oma mõlema peajao pikkuse poolest enamasti vastuolusse: pikk ülemine ja lühike alumine keha ning ümberpöördult. Meie ungarlaste seas paistavad naisterahvad oma lühikese piha ja pikkade koibadega silma, meestel on kokkukõla parem. Seevastu jagunevad itaalia meesterahvad, eriti Sitsiilia omad, nende liiki, kes lühikestel jalakestel kannavad võõrastavalt pikka keha, mis vähemal määral tuleb nähtavale ka nende õrnasoolistel. Halvasti lõigatud riided — rätsepakunstil ei näi Itaalias kodu olevat — aitavad neid puudusi veel silmatorkavamaks teha, ühtlasi aga moonutada nägusaidki kehi, mis itaallaste hulgas mitte täiesti ei puudu. Napolis nägin üsna peenigi härraseid, iseäranis naisterahvaid, nii äravussitud ihukatteis jalutavat ja sõitvat, et naer tükkis peale, liiati nähes seda grandetsat[1], millega neid kanti. Itaalia kaunis rahvarõivas on juba muuseumis. „Saxonia" peal pole ainustki rahvariide kandjat. Messiina turul silmasin paari vanemat naist poolikus rahvariides, Napolis ainult mõnda naisterahvalist peakatet.

Laitmatult proportsioneerunud kehakasvu leidub veel kõige enam ungari juutide hulgas; ka meie angelsaksi tõugu laevategelased annavad rohkel protsendil „mõõdu välja"; seevastu on mõlemat liiki ebamõõdulised ühevõrdselt enamuses Austria-Ungari slaavlaste seas.

14. märtsi õhtul.

Kuna meile juba eile terve päev puhus vinge läänetuul vastu, mis tumestas mere sügavat sina, hoolimata selgest taevast, õhtu eel ebamäärase tinatooniga, mühab meist täna üle päris väike torm vihisevate vihmasagaratega, ja vahuselt hällivad vood keedavad põhjast nagu rohekasmusta tinti üles. Sardiinia hambuline rand, mille tuletorne veel mineval ööl nägin vilkuvat, on kadunud ning pilk selitab veega ühte vajunud tiheda, nõretava pilvituse sees ainult veel mõnda üsna ligidalt mööda sõitvat aurulaeva või purjekat, mis tempab kontlikult järsku üles ja vajub jälle nagu kuristiku kurku alla.

Lõuna eel ronib merehaiguse piinavaimusid esimest korda suuremal arvul laevale. Ülbe irvitamisega heidavad nad iseäranis naisterahvastele külge ja kimbutavad neid kajutiurgastesse redusse pugema. Lapsed uluvad. Neid on palju. Mõnel itaalia ja ungari emal ripub neid neli ja viis saba küljes, kajutitreppidel roomab ja ronib neid alati nii, et ei pääse läbi. Kui kõik see „taevane õnnistus" tõsise tormi puhul oma rahvusvahelised torud hüüdma paneb, siis halastagu jumal minu närvidele! Kolm kroaadi kisapurikat elavad viiliti minu vastas ühes emaga, kelle üleinimes-

[1] Rühikat väärikust (itaalia k.). — *Toim.*

likud dimensioonid Aasia elevandi omadele palju järele ei anna. Tahtsin kabiinis natuke puhata, salaja pealetükkivat kartust merehaiguse eest pisut tagasi tõrjuda — võimatu! Noored elevandid panid pasundama, nii et põgenesin märjale tekile tagasi, ihukarvad püsti. Oleksid nad minu omad, ma vist tõmbaksin neil kõrid kanepinööriga kinni.

Merehaiguse pärast ei olnud mul siiamaani suuremat muret. Pidasin ennast tema vastu immuunseks. Veel kordagi pole ma teda põdenud, kuigi mul mitte vähe pole merereise seljataga. Isegi sel mitmepäevasel teekonnal, mis õõtsutas mu 1903. aastal Konstantinoopolist Väike-Aasia ja Kreekamaa kaudu Napolisse, jäin tast puutumata, samuti sõitudel mööda kardetud Musta merd. Kuid täna lõi mu usk enda ilmpuutumatusse pisut kõikuma. Isu on kahanenud, südame all urgitseb tasakesi midagi ning noorem laevatohter tegi mulle halva ilmutuse. See mees ütles, naljalt keegi võivat merehaiguse vastu julge olla, ka see mitte, kes peab end merel sõitmisega harjunuks. Tulgu aga parajad lained — ja vaenlane on sul küljes. „Ka meie, vilunud laevategelased, kannatame kõik merehaiguse all, muudkui selle vahega, et meie oma häda häbeneme ning varjame, kuna reisijad seda mitte ei tee."

See oli üsna maharõhuv otsekohesus, mis mulle nüüd ka mõne stjuuardi tänase kahvatuse ära seletas. Täitsa üleliigselt tuli mulle veel vaene Darwin meelde. Tema-mees ei suutnud merehaigusest viie pika aastaga võõrduda, see muris teda „Beagle'i"[1] peal alatasa nii õelalt, et ta oma suurelt uurimisreisilt ümber maakera eluaegse kõhuhaiguse koju tõi, mis tema töötegemisele kiuslikuks takistajaks sai.

Kuid veel võin ennast trööstida: haigete hulgas olen ikkagi terve. Sisemist tungi Neptunusele lepituseohvrit viia ei tunne ma pooltki. Selle tungi vastu võitlemast leidsin aga tekil härra ja proua Sös'i, selle ungari abielupaari, kelle intelligentne näoline välimus juba Fiume ja Messiina vahel minu tähelepanu

[1] Lugeda: *Bigli.* — *Toim.*

äratas ja kellega sain mõne päeva eest pealiskaudselt tuttavaks.

Kehv kunstnikupaar, kes läheb Ameerikast tulevikku otsima. Häbenen lisada: nagu minagi; sa pole mitte ainus narr „Saxonial"! See teadvus ligendab mind salaväega Budapesti raidkunstnikule ja tema mitmekülgsele küljeluule, kes on näitleja ning tantsija ja tahab olla ühtlasi lüüriline, dramaatiline ja eepiline luuletaja. Ja kõiges võimetelt muusade armulaps. Seda ei unustanud proua Sös mulle juba esimesel päeval edvistamata lihtsusega sisendamast ja tema mees — seda mitte taga kinnitamast, kuna ta parajal pilgul ka oma küünla pealt vakka kergitas.

See on madjarlik. Kõrgematest kultuurrahvustest näikse nimelt madjarid ja nende kõrval ka eestlased selle diluviaalse[1] eelarvamuse, mis enesekiituse mõiste kohta mujal veel valitseb, radikaalselt ära võitnud olevat, mäherdust edusammu ma küllalt ei jõua tervitada, iseäranis iga tõugu kunstnikkude seisupaigast. Missugune tulu on näiteks, kui kunstnik, keda ei taheta tuntavaks võtta või kes aiva laitust lõikab, suu ja sulega publiku ette võib astuda, et punastamata proklameerida: „Teie, kes te minust lugu ei pea, olete lambapead, sest et teie minu suurust ei taipa; minu suurus aga seisab selles ja selles ja selles..." (järgneb üdini ulatuv enesearvustus ilma eitava küljeta). Veelgi tulusam on muidugi avalik enesekiitus mitmest suust ning sulest; enesekiitus ühtlasi organiseeritud rühma kaudu — ütleme, vastastikune kindlustus laituse ja tundmatuks jäämise vastu, abinõu, mille legaliseerimise, populariseerimise ja eeskujuliku käsitlemise eest meie eestlased „Noor-Eestile" nii palju rahvuslikku tänu võlgneme. Eriti meeldib mulle komme, et kindlustusseltsi liikmed oma ärisasjaajamisel ka seotud keelt tarvitavad, et nad enestele vastastikku aukiitust ilusti riimis ja rütmis hambasse hüüavad. See on peenemaitseline. See on kunstikohane. Kaupmehe r i i m i t u d kuulutused aja-

[1] *Jääaegse.* — *Toim.*

lehis on mulle ka alati enam meeldinud kui nende proosareklaamid...

Mis nüüd veel mu kunstnikupaarisse puutub, siis ei seisa ta ühe vaimse anormaalsuse pärast mitte täiesti modernsuse kõrgusel: tal on maailmavaade. See tähendab: proua Sös'il on maailmavaade ja härra Sös tõendab seda tagajärel. Aga see on ju vist ükskõik. Proua Sös'i maailmavaade põhjeneb pisarail. Tunaeile, kui ta mind sellega esimest korda tutvustas, tilkusid ta ilusad mustad silmad, ning praegu, poole tunni eest, kui jutt kaldus jälle sinnapoole, indutseeris, dedutseeris ja argumenteeris ta sama soolase veega. Et härra Sös'il säherdune filosoofiline relv igatahes käepärast ei näi olevat, siis aitab ta ennast sügavtõsise näoilme ja valusa kulmukortsutamisega.

Vanda Sös nutab sotsiaalset viletsust. Valitseva ühiskondliku korra leiab ta puru-ülekohtuseks. Ta kujutab mulle kirglikult ja kõige õudsemais värvides alamate rahvakihtide hädasid Budapestis ning kogu Ungaris ja kahetseb sügava naiseliku ning emaliku kaastundega iseäranis laste kurba saatust, kes nälgides ja külmetades, ilma ihulise ja hingelise hoolduseta peavad üles kasvama, kui nad mitte varakult hauda ei varise.

Kuid kõige selle viletsuse vastu ei leia minu luuletajanna mingit abi. Rõhutud ning kurnatud kihtide võitlus ei viivat eesmärgile, või õigemini: ta viivat soovimatule eesmärgile. See võitlus tekitavat võidu puhul tagajärje, mis ei olevat praegusest olukorrast karvavõrdki parem: ta veeretavat sotsiaalse viletsuse ainult ühest paigast teise, ühe klassi õlgadelt teise või teiste klasside õlgadele. Töötava rahva ühiseluline tõus vedavat mittetöötava või vähetöötava seltskonna langemist enese järel. Nõnda oleksid mänguosad vahetatud, näidend aga samaks jäänud.

Ma ei taha hoobelda, et ma seesugusest arenemiskäigust luuletaja seletust mööda aru oleksin saanud. Mulle jäi üsna sumedaks, mispärast Ungari mõisnik ja vabrikant või nende järeltulijad ses seltskonnas, mis igale oma liikmele tagab inimeseväärilise elu, nälga ja janu peaksid kannatama. Kinnitas ometi Hamburgi kolmekümnekordse miljonäri Salomon Heine vennapoeg juba 68 aasta eest, mil sotsiaalteaduslik tunnetus veel alles orasejärjel oli:

„Es wächst hienieden Brot genug
Für alle Menschenkinder,
Auch Rosen und Myrten, Schönheit und Lust
Und Zuckererbsen nicht minder ..." [1]

Aga et ma ei ole proselüütide[2] tegija, siis jätsin proua Sös'ile ta märja pessimismi ja küsisin ainult, kuidas tema seesuguses, isiklikult nii sügavasti kaasatuntud lootmatuses veel suudab elada. Kas ei oleks konsekventsem sellest ilmparandamatust hädaohust mida varem seda parem vabatahtlikult lahkuda ja ka kõigile muile kannatajaile seda nõu anda?

Ent minu ilus vastane muutus korraga sõnakehvaks. Ma usun, see tuli merehaigusest. Jään siis paremat ilma ootama, et juttu jätkata ja tutvust laiendada. Oma murehapu hingeolu pärast oleksin pigemini naervat filosoofi soovinud, aga ma mõistan leppida ka nutvaga.

Gibraltaris, 15. märtsil.

Kui ma täna hommikul kell 6 ärkasin ja silmad kambrikese lakke lõin, selgus mulle kohe, et emand „Saxonia" mereisandaga üle öö rahu oli teinud. Meie tuba ei taarunud enam tolli võrragi ja pea oli mul selge, südamealune kerge. Üleval lael aga ootas mind esimene arglik teretus neitsi Hispaania poolt. Veel ringutas ta haigutades oma sihvakaid liikmeid hõbehallides udusulgedes, unevarjud tõmmul palgel, koidukaste mustades juustes, maigutav-laisk naeratus huultel. Aga ta virgus, mida laiemaks venis valgus, ja kui esimesed päikesemusud kella 9 eel ta põske puutusid, lõi ta sulgvaibad koost ja näitas ennast meile paljalt,

[1] Meil kasvab küllalt leiba kogu inimsoole, ka roose ja mirte, ilu ja rõõmu ning suhkruherneid mitte vähem (saksa k.). — *Toim.*
[2] Usuvahetajad. — *Toim.*

ainult niute ja rindade ümber kergelt lehvivad looribad.

Rand de Gata maanina ja Almeeria vahel. Pleekjashall kõrge kaljurand lükkab enese järsult sügavsinise õhetuse sisse, mille pind nagu elavhõbeda tilkade veeremisel sinise ja valge vahel heitleb. Taevas on täis väikesi lumivalgeid villatoppe, õhk vastab jaheda, kõrgi naeratamisega päikese kuumale kosimisele. Aga lõuna lähenemisega heidab ta alla, lööb sulama ja hõõgub nüüd kõige oma karske armastusega suurele taevalisele vastu. Rand aga kõrgeneb, muutub lõhede ja pragude, kühmude ja keerdude rohkenemisel pildikamaks, pitoresksemaks ning laseb enese selja taga aimata Sierra Nevada tumedaid ahelaid ning lumiseid ladvikuid. Ainult aimata, sest nähtavale ei tule neist kauguse pärast midagi. Isegi ranna ligemale küündivad kõrgemad mäestikuharud peituvad paraku suurtes kumavates pilverüngastes, mis rannaviirust tagapool pikkamisi üles võlvuvad ning vististi terve luuleilmelise Granaada halli tossu sisse mähivad.

Meil merel aga on ilupidu. Värvide elevused vahelduvad iga paari tunniga. Siin lõunas alles annab loodus oma hingele vaba voli; kõik kiretungid, kõik tundelised äärmused varjundist varjundini laseb ta teda läbi maitsta ja läbi kannatada. Mis siin naerab, naerab kõik naerud, ja mis siin nutab, nutab kõik nutud. Ja see sosistab ja puhub ja hingab sulle nõiasuuga midagi kõrva, midagi hullupärast, ilmuskumata sonivat, midagi, mis roomab uimastavalt verde ja põletab magusa kuumusega südant. Mida sa tunda jaksad, seda tunned sa siin, ja mida enam sa tunned, seda kõrbevamalt januneb su ärevalt tuksuv hing.

Granaada kallastik vahetab tund-tunnilt maski, paiste ta peal omab jumet. Õhtust vaske hakkab salapeenelt õhku siginema, eetri sinihõbe kaotab väriseva rahutuse. Meie laeva ümber tiiblevad kajakad saavad teravamad kontuurid, ma näen nende tardahneid silmi ja karjatades avanevaid nokki; eemal loovivate purjekate luigetiibadele langeb vaevalt märgatavat roosakat kirmet ning meie ees ja meist

mööda sõitvate aurulaevade suitsulippudel on halli ja musta sees soojatoonilist kudet. Kuid ikka enam taganeb see õrn intiimsus, et päikese vajumisega aset anda võimsamaile efektidele. Imeliku rebupunaga, ilmatu suurena ja selgesti nähtaval kerakumerusel tõstab täiskuu äkitselt pealae üle läänepoolse silmaringi, ja enne kui sa üllatusest saad toibuda, on ta joonest üle jõudnud ja kerkib otse pilguga mõõdetaval rutul kõrgemale, ikka kõrgemale, kuni ta suurus lööb kahanema, ta puna pikkamisi valgenema. Nagu vastuseks selle taevalise märguande peale süüdatakse sedamaid õhtutäht põlema — nii suure ja valge tulega, nii puhta ja pikaharalise siretusega, nagu ma seda ennemini kunagi ei mäleta näinud olevat. Määratu kumm aga meie peal ja ümber — ta ei kao enam otsatusse, ta on saanud lae ja seina, mida katavad maalid ja gobeläänid, ja päratu veepõrand meie jalgade all on üle tõmmatud kõige kallimate hommikumaa vaipadega. Aga mitte hõõguvad, lõõmavad, verd ja kulda puistavad ei ole täna nende õhtuste ehete värvid, vaid peenelt, sumedalt, unelevalt sulavad nad harmooniamagusateks akordideks kokku — õndsaks hingenaeratamiseks enne suikumist.

Ja siis, kui kõik elusad toonid kahvatuses on kustunud, ilmub sinimust öö kuulmatuil tiivalöökidel, vaikselt hiilgav valitsejakroon mustadel lokkidel. Saladustega täidetud rahu, pehme, soe, pakitsev, langeb hauduvalt vee ja maa peale, seltsib tummal kaisutamisel inimesehingega, ja minusse moondab ta viirastusliku tunde, nagu eksiksin üksinda muinasjutu magavas laanes, kui korraga sirgub kanarbikust nõiduv näkk-naine, lööb oma hellad käed mu kaela ümber ja surub mulle magusaid tunnistusi huultele. Ja padrikus süttivad jaaniussid õhkuma, ja nähtamatud nõialilled hingavad uimastavaid lõhnu välja, ja puulatvades sumisevad tasa, tasa hõbekeelsed kandled . . .

Kella 10 eel läheneme paigale, kus seisavad Euroopa ja Aafrika ninapidi koos. Mustja sina seest kerkivad tumehallilt, roosakate ja lillakate vahetoonidega, kaks kõrget kaldaprofiili üles, üle külvatud

arutute tuledega. Mida ligemale jõuame, seda ähvardavama järskusega tornib end parempoolne kaljunägu kumava kuu ja siretavate tähtede poole üles, kuna pahempoolse jooned kaugenevad pehmemaks, naiselikumaks. Tuletornid mõlemas rannas välgutavad värvilisi helke, ikka tihedamaks ning suuremaks kasvavad kiirgavate silmade read mõlemal kaldal. Ceuta Maroko pool ja Gibraltar Hispaania pool muutuvad nagu kaheks vastamisi seisvaks piduaiaks, kus põletatakse võisteldes ilutulesid ning tulevärki. Me teeme paar pikaldast keerdu, pöörame Aafrikale peaaegu selja, „Saxonia" masinad töötavad poole jõuga, ja nüüd ujume aeglaselt mitmekarvalise tulejärve kaissu määratu kaljumürakà jalamil, mis kõtutab nagu magav lõvi esimestele käppadele vajunud peaga otse meie ees. See on Gibraltar, Albioni[1] äravõitmatu murdja võõral pinnal.

Sinimust pimedus on nii tihe, et kindlusest, linnast ja kaldaveertest ei ole peale ebamääraste peajoonte midagi näha, hoolimata kõigist neist valgetest, kollastest, punastest, sinistest ja lilladest tulisilmadest, mis kiirgavad reidi ja sadamat rägas täitvatel laevadel, kaldakaidel ja kindlusekalju astangulistel külgedel, ja hoolimata täiskuust, mis vahib siravast tähtedesarjast laia loitega kaljulõvile otse pähe ja veab vee peale pika tantsiva hõbetriibu. Ent ma ei soovigi midagi näha. Mis võiks mulle tasu anda selle kirjeldamatu, hingest kustumatu öö eest? Mulle tundub, nagu sosistaksid mulle nähtamatud huuled kirglikult kõrva: „Mida sa naudid, seda naudid viimast korda — see on lahkumiskingitus väsinud rändajale." Ja ma naudin. Kõigi meelte ja erkudega. End liigutamata, tund tunni järel. Ainult nagu läbi une kuulen ja näen, mis toimub minu ja laeva ümber, kuidas sonoorsed hispaania häälikud helisevad sekka inglise keelele, kuidas paljudest venedest meile pakutakse ja korvikestega üles vinnatakse tubakat, paberosse, puuvilja, kuidas „Saxonia" aurutoru kähiseva põrinaga kaks

[1] Albion — Suurbritannia vanim, hiljem kirjanduslik nimetus. — *Toim.*

korda hüüab, ja lõpuks, kuidas me hallile lõvile pikkamisi selja pöörame, sadamast välja nihkume ning terava valgustatud neeme ümbert ringi sõidame, et viimaks kitsuse kaelast sisse käänata.

Gibraltari kaljurahn ja Ceuta sakiline kaldamüür, mõlemad nagu hiigelsitikate parvedega kaetud, löövad taganema. Ent uusi tuledehelmeid kerkib eestpoolt üles, Algeciras hakkab parempoolsel rannal vilkuma, majakate ja tulelaevade signaalihelgid lõhestavad pimedust, kiirgavate silmakestega reisijatelaevu ujub meist mööda. Korraga kustub kuu, pimedus tiheneb pilkaseks; nagu süsimust vaip langeb merele, kõik tulesaared ees ja taga löövad vaevalt kiiluma, ja siis mühab valang vihma maha, mis matab kõik ilu ning hiilguse tõrvakarvalise tossu alla.

Kell on kahe peal. Pliiats murdub. Lähen magama oma öösaladustega.

Atlandi ookeanil, 17. märtsil.

„Kas see on kõik?" küsis Preisi leitnant, kui ta esimest korda nägi ookeani.

Lugesin seda ühest naljalehest. „Temale ei imponeeri miski", oli nalja pealkiri. Aga ma ei leia sellest naljast nalja, sest ka minule ei imponeeri ookean. Juba teist päeva kriimustab „Saxonia" ta peeglit, ligi 600 merepenikoormat oleme Gibraltarist eemal, aga ma ei märka vahet mere ja ilmamere vahel. Kas vesine võru ümbritseb mind Vahemerel või ookeanil — pilt jääb sekssamaks. Voogude sina on endine, või ehk ainult karvavõrra hallakam, kajakad, minu armsad ajaviitjad, on ka siin meie tüdimatud saatjad ning lained, arvatavasti need ainsad vahetegijad, on pealegi väiksemad kui Vahemerel viimastel päevadel.

Kahju! Mis kasu on mul ookeanist, kui ma teda ei näe! Peaksid lained kõrgenema, peaks tormi tulema — ka tõsise orkaani vastu ei oleks mul midagi! Õud merehaiguse eest on minus täiesti kustunud, hädaohtude kartus ei suuda peadki tõsta, nii suur on mu iha ookeani tundma õppida.

Eilne päev täis päikesepaistet ja maguslaiska puhke-rahu lõppes müstilise muinasjutu-ööga. Oli, kui loeksin üht Maeterlinck'i põdurahingelist unenäo-draamat, kuid seekord tõsiste tundemõlgutustega. Kuu rippus nagu suur irvitav pealuu tõmmusinise taeva küljes. Määratu veteväli all oli malmi karva, seljas lai kriitvalge vööt. Õhk uinus hingetust. Ja siiski jõudis väikesi pigikarva pilvekäharikke läbi surnud ruumi, idast loode poole — pikk tondirong vaikivaid surnumatjaid. Meie laev aga ujus nagu süsimust puusärk ääretus üksinduses. Ja seal kaugel meie ees, kus leinarongi eelmine sarv merega kokku puutus, seal seisis mustaval kingul suur saviroheline lademik . . .

Kas see tähendab tormi? mõtlesin magama minnes.

Ei tähendanud. Täna on küll natuke tuult, ookean kortsutab ajuti laupa, aga lainetusest oleme veel kaugel. Vahemere pehme soojus kestab edasi, kevadist väsitavust haudub õhus ja sinikriimudel voogudel suplev päike meelitab delfiinid, need soomustatud meretalled, kepsu lööma. Etendust teretab tekil olev reisipublik iga kord suure rõõmukisaga. Eemalt hüppab üks kala, natukese aja pärast teine, siis ruttu üksteise järel kolmas, neljas, viies, kuues — terve karjake üksteise võidu, ikka kõrgemale ja kaugemale, ikka laeva ligemale! Lõpused löövad välku, arvad lustikilkamisi kuulvat, päike naeratab emalikult ja vesi susiseb tasakesi nagu poisikeste lutsuviskamisel. Iga holpsatus pigistab vahtijate suudest uusi hüüdeid välja, lapsed on üllatuse pärast keeletud, ja niisama äkki, nagu vallatu mäng algas, on ta korraga lõppenud . . .

Käisin täna esimest korda laeva saunas. See peab reisijate sõidupiletil seisva määruse järgi igatahes maksuta saada olema, kuid minu juba eile hommikul alanud nuiamisel oli tagajärge alles täna pärast lõunat, ja nüüdki ainult kindlasõnalise jootraha-tõotuse tagant-tõukel. Kaasreisijatest pole ma veel ühtegi märganud vannis käivat — vist kardetakse stjuuardite ninakust ja ahnust. Need inglise toapoisivaimud, kes oma lugupidamatust meie kui „vahemerelaste" vastu küllalt ei jõua välja pöörata, näikse aegamööda oma

ametikohustest tahtvat üsna võõrduda. See vaene austria naine, kelle mees pidi haiglaste silmade pärast Fiumesse maha jääma ja kes alatasa merehaiguse all raskesti kannatab, kurtis mulle poole tunni eest vahekojas, et teda ja ta lapsi lastavat kajutis otse nälgida, sest et ümmardajad neile toitu alla ei viitsivat kanda, kuna südamepööritus ja kehaline nõrkus teda ei laskvat treppisid mööda üles söögisaali ronida. Ainult pihku pistetud ohtra jootraha mõjul täidetud eile ja täna hädavaevalt ning poolikult tema palveid. Noorik on näost nii lõppenud, et ma poleks teda peaaegu ära tundnud.

Vanni valmistamine ei nõua nimetamisväärt tööd: keera veetorud jooksma ja anna kapist seep ning käterätik; ja itaallastel, juutidel, kroaatlastel ja madjaritel oleks juba laevavoodite puhtuse tulul ihukasimist hädasti vaja, rääkimata reisijate üldisest tervislikust tulust. Kuid mida hoolivad meie hoolekandjad ühest või teisest! Laevaühing on nad nii küündimatu palga eest teenistusse võtnud, et jootrahad tähendavad selle tarvilikku täiendust, ja nende väljapitsitamine reisijatelt jääb teenijate alaliseks peamureks. Igapäevane inspektsiooniparaad arstide osavõtul ja suurel pasunatuututamisel on nii pealiskaudne, et reisijate kabiinielu kõigega, mis selle küljes ripub, ülemuse silma ei puutugi: marsitakse ainult ühisruumidest ja vahekodadest lennul läbi. Ja Cunardi laevad seisvat, nagu prospektist ja sõidupiletilt on toredasti lugeda, korra suhtes Briti valitsuse „otsese valve all"!

Selle valve peale pidin naeratades mõtlema, kui pool tundi peale suplemist tekil kokku sain proua Sös'iga, kes mulle pisarsilmil ja vihase ärevusega jutustas, mida tema näinud ja kuulnud „allilmas", kust ta praegu tulevat. Inimesed elavat seal õhkkonnas, mis ülevalt tulijal lihtsalt hinge kinni matvat. Asemeil roomavad söödikud. Higitsevad elanikud uppuvat räpa sisse. Mineval ööl surnud üks vanaldane sloveen, ilma et tal äratuntavat haigust oleks olnud. Paari tunni pärast pandud ta puusärki ja visatud merde. Muidugi väikese meremehelise matusetalitusega: kap-

ten või tüürimees ütleb paar leinasõna, matjad seisavad mütsita, lauda mööda allalastavat surnukirstu saadab leinalooriga kaetud inglise lipuke kuni veepinnani. Märjas sügavas hauas aga ootavad musta kirstu ahned haid...

Proua Sös paneb imeks, et meil siiamaani rohkem surnuid pole olnud, iseäranis, et kolmanda klassi lapsed, keda olevat seal nagu kihulasi, olevat kõik veel elus. Ja kuna ta mulle jutustab, värisevad ta mustadel ripsmetel kaastundlikud piisad täis kaastundmuse luulemagusat ilmavalu...

19. märtsil.

Eile hommikul nägin esimest korda ookeani.

Nüüd ei taha ma teda enam näha.

Ta on hirmus.

Enne ärkamist oli mul tundmus, kui lamaksin seotult suure linnu seljas, kes, täis hirmu, teeb minuga rabelevaid ja tuuseldavaid lennukatseid — üles ja alla, sinna ja tänna. Ja kui ma ärkasin, leidsin enese sängist, mis oli saanud õõtsuvaks hälliks, ja toakesest, mis tegi hälli liikumisi narri truudusega kaasa. Ootasin iga silmapilk kiige üle võlli lendamist või seinte koostkärisemist, nii tugev oli toakese joobnud tantsimine. Ja siis ootasin, et vähemalt Viini lukksepp mulle ülemisest koikust kaela lendab, kui ma all silmi pesen. Aga see ja iga muu õnnetus jäi sündimata ning mister Davies, kes tõi meile puhtaid käterätikuid, tähendas üleoleva meelerahuga, tuul olevat tugev, võivat ka veel tormiks paisuda, kuid „orkaanist", milleks meie seda puhumist nimetasime, ei võivat juttugi olla.

Mul tundus midagi ihus, mida ma endale üles ei söandanud tunnistada. Vapralt kobisin tasakaalu eest võitlevat treppi mööda söögisaali. Siin oli varsti näha, mis kell oli löönud: vaevalt pooled reisijad ilmusid pruukostile ja needki jätsid tassid-taldrikud enamvähem puutumata, välja arvatud muidugi Viini lukksepp ja jumalakartlik kroaatlane, kes vist puusärgiski iga söögikaardi maha võiksid nosida. Ka mina võtsin istet, aga vaevalt olin pilgu roogadele heitnud, kui

jälle üles kähvasin ja ümmardaja julma irvitamise saatel uksest välja tekile pugesin.

Seal ootas mind ookean, nagu ma teda olin näha igatsenud. Möirgava „tere hommikuga" võttis ta vahu kohramisel mind vastu. Esimesel hetkel oli mu meelest, kui libiseksime kanges tuisumöllus kõrge mäe otsast alla põhjatu sügava kuristiku poole, ja ma haarasin mõlema käega pardalasilast kinni. Aga me vajusime musta kuristikku, et teist nõlva mööda uue mäe lumisele harjale tõusta, ja mida sagedamini kordus see meeletu sõit üles ja alla, ilma purustavaid tagajärgi põhjustamata, seda ahastuslikum kadumuse- ja mahajäetuse-tunne hiilis hingesse. Mis oli saanud meie suurest, uhkest raudpaleest — meie linnast, milles elas ligi 2600 inimest! Tema tähendus oli kustutatud, tema olemine tolmukübemega ühele järjele alandatud. Tõsiseks tormiks paisunud edelatuul, mis iga minutiga veelgi vägevamat võimu kogus, ässitas voogudevaimud viimaks nii metsikule märatsemisele, et kõik, mida silm veel selitas, sai mürisevaks, möirgavaks, taevaga kokkukasvanud, vahutavaks veeks. Päratud lainemühangud uhtusid ajuti üle parda, laev vabises kõigest kehast ja tõukas ägavaid ohkeid välja; siis mürtsus raske valang peaaegu musta vihma maha, mis mattis kogu selle gigantliku etenduse tumekollakasse poolpimedusse.

Ma põgenesin. Värisevate liikmetega, midagi tundmustest üle ulatuvat, sõnadeks sündimatut hinges ja purev haigus ihus, jõudsin oma kambrisse. Lõgisevate hammastega vajusin siin sängi, kust pugesin alles täna hommikul, 22 tunni pärast, jälle välja.

See tähendab: ma tegin paar korda katset tõusta ja roale minna, aga see oli võimatu. Ja võimatu mitte nii väga laeva õõtsumise ja pealetikkuva kehalise jälkuse pärast. Ainult lamamisi suutsin merehaiguse nii õnnelikult läbi põdeda, et mul vaja polnud seinataguste naabrite kombel meele- ja hingeheitlikult öökida. Haigusetunne enesest polnud mulle võõras. Kuna ma koikus vaiba all pikutasin ja hauduval ahastusel hällivasse lakke vahtisin, tantsisid mu ümber mineviku varjud, piirasid troostita videvikuna hinge

Vene isamaa ning Eesti kodumaa ja mu meelest oli, kui oleksin jälle kord peale pikka vaheaega määratu sisemise tühjuse, igavuse, põlguse, vägistatud elutungi sunnil ära uppunud ühte neist tuttavatest hiigeltõrtest, mis seal alati täidetud seisavad kõigi jaoks, kes oma kustutamata ihasid mürgimeres ihkavad lämmatada, et võida edasi elada. Merehaigus on alkoholiahastuse vend — temale sarnane kuni äravahetamiseni. Seesama õudsus, needsamad hirmumuljed, ühine kõhukorratus ja vastikus toidu vastu.

Mõned datlid, tükk kuivikut ja tass kohvi — see oli kõik, mis mulle eilse päeva jooksul sisse läks ja mille sõber Davies mulle sängi pidi tooma. Kuis kadestasin ma oma kambrikaaslast, kes peaaegu tervena ringi kolas, mitte ühtegi söögikorda vahele ei jätnud, minu veiniratsiooni kihva pistis ja ungari neiude juures, nagu ta mulle kiideldes jutustas, terve päeva samaarialast mängis. See oli alles tervise tüsedus!

Kuid jäme ots tuli tagajärele: täna olen mina jalal ja Viini lukksepp ägab sängis! Arvatavasti on ta kõhu meeletu õgimisega ära rikkunud ja see meelitas talle merehaiguse külge. Härra Tischler ei söönud nimelt mitte enam, nagu viimastel päevadel tähele panin, ühekordselt maha, mis kaardil seisab, vaid roogasid, mis talle maitsevad, laskis ta endale veel teist korda tuua, hoolimata sellest, et teenija talle, tema isu tundes, juba muidugi suuremad portsjonid ette kandis kui meile. Ja täna ei saa see kõhuks saanud inimene süüa, täna ei ole tal õnnetul isu! Ma märkan selgesti, kuidas see mõte teda vaevab, kuidas suur ja sügav kahjutunne ta hinge painab. Ja ma arvan kuulvat, kuis ta enesele kõmiseva tõotuse annab tänast kahju järgnevatel päevadel kahe- ja kolmekordselt tasa teha. Mitte krossi, mitte punast krossi ei taha ta rikkale laevaühingule kinkida! . . .

Ka täna on meri suur, aga torm on heaks tuuleks raugenud ja vihm üle läinud. Uudishimu ajab mind söögisaali vaatama, kui palju me maru ajal edasi jõudsime. Gibraltarist saadik on nimelt salongi seinal ookeani kaart üleval, millele igal lõuna-ajal kell 12 üles märgitakse teeosa, mis viimase 24 tunni jooksul

on ära sõidetud, ja paik, kus laev praegu on. Oi velleke — 350 meremiili asemel, mida meie „Saxonia" ära suudab seedida, ainult 180! Ei, teist korda ei taha ma ookeani, seda sihitut mässajat, seda joobnud titaani, enam näha saada. Haiguse kõrval veel see tigusõit, kuna aga mu süda sipleb ammu juba Uue Maailma rannas! Keegi ootab mind — kui selgesti tunnen ma seda ja kui pingule paisutab see mu igatsuse!

20. märtsil.

Tuul on soiku jäänud — Atlantik, võitlusest väsinud hiiglane, puhkab. Ma poleks uskunud, et ookeani pind võib nii tasaseks, peaaegu peegeltasaseks minna. Laev aga — see on imelik — laev õõtsub ka täna veel kaunis tunduvalt, nagu hoovaksid ning kangutaksid tema põhja kallal veealused võimud. Kummaline soojus, raske ja rammestav, haudub auravas õhus — üsna võõras tunda pärast maruaegset külma, mis ajas kajutiski liikmed lõdisema.

Et ookeani vesi nii soolane on, seda ma enne ei teadnud. Laeva pardapuud valendavad soolast, nagu härmatisekord katab neid, ja kui lasen käe üle libiseda oma palitust või salongis sohvade plüüšist, siis tunnen meetaolist kleepimist. Otsekui siirupiga koos olid mu juuksed, kui toona tulin vannist, ja tüki aega pidin neid seebi ning mageda veega pesema, enne kui kaduma hakkas tundmus, nagu oleks mul paarkümmend sarve peas. Ja kui keel puudutab huult, siis maitseb ta selgelt soola. Ma usun, laeva raudseilt küljedelt võiks nüüd, pärast suurt loputamist, hea kotitäie puhast soola maha kaapida.

Rahu valitseb jälle meie ujuvas hotellis. Kust tunaeile ja veel eile kuuldus ulgumine ning hammaste kiristamine, sealt kostab nüüd jälle naer ning jutuvadin, itaalia osakondadest ka määgiv laulmine või mõne keelpilli ühetooniline plärin. Ma tahtsin lõuna eel näha saada, kuidas on lugu „allmaailma" meeleoluga, aga et mul jällegi lubatähte ei olnud, siis ajas üks stjuuard, kes näis sissemineku ette otse vahile

pandud olevat, mu juba trepilt tagasi. Ma oleksin ehk kaptenilt tähte läinud küsima, kui mul mitte kõva aimdus poleks olnud, et seda mulle ei anta.

Vahetekis oli maruööl nimelt jälle suur vikatimees külas käinud ja mõned haiged ennast veel ootama jätnud. Ära oli ta viinud ühe pisut enneaegselt mahasaanud noore naise ja ühe viieaastase lapse; ilmaletulnud putukas pidi aga kuuldavasti elama — v e e l elama. Keset tormi ulgumist ja merehaigete õudset ägamist, õõtsuval asemel, palava, umbse leitsaku sees, kõigi nende võõraste pilkude all oli noor ema oma valutunni ära pidanud kannatama, et pool tundi pärast seda, kui ta tütrekesele elu oli andnud, ise sellest ilma jääda. Ta oli mehele Ameerikasse järele minemas. See ootas teda mõne päeva pärast tuksuval südamel New Yorgi sadamas. Kas võidaks talle seal vähemalt ta kaheksapäevane lapski väljasirutatud kätesse visata või läheb see emale täna-homme Inglise lipu saatel ookeani põhja järele ja värisevale ootajale pistetakse sadamas paberilipakas pihku, millel seisab, et mõlemad kõigi meremeheliste auavaldustega korrapäraselt on maetud, kui nad „tohtri korrapärasel ravimisel" korrapäraselt hinge olid heitnud — muidugi Briti valitsuse otsese valve all seisva laeva kõigiti korrapärases sõiduruumis . . .

Peale nende surmalugude mõlgutab meie klassi reisijate meeli üks piinlik vahejuhtum, mis tuli ette tänase lõunasöögi puhul naisterahvaste lauas. Nimetatud lauas, salongi ühes nurgas, istuvad neiud ja muud õrnasoolised, kes reisivad ilma meessoost kaaslasteta, kuna teistes laudades valitseb „kirju rida". Laudkonna liikmeiks olid ka need kolm elumaiast ungari neiut, kelle vabad maneerid on paljudele pilku hakanud, ning nende killas veel üks nooruke madjari tütarlaps, kes mõne päeva eest kolmanda klassi hirmukoopast teise klassi üle kolis, piletihinna vahet juurde makstes, ja kes kuumalt tuksuva vere poolest kolmele endisele suguõele sugugi järele ei anna. Söögi algul nüüd, kui need neli parajasti istet on võtnud, tõusevad kaks vanapiigat — kah ungarlased ja õeksed — lauast järsku üles ja seletavad ülemstjuuardile avalikult, et

nemad „lõbunaistega" ühes ei võivat istuda — määragu neile platsid teises lauas.

Tableau! [1]

Esimesel pilgul üldine kohmetu vaikus ligidal ja kaugel, siis kaebealuste punastamine ja kahvatamine, viimaks kõrvulukustav protestimulin neljast ja niisama äge süüdistamine kahest vihasest suust. Denuntseeritavate ennatus — tunnistada kaudset süüdistamist lihtsalt eneste peale, kiskus publiku suud naerule. Lugu lõppes mõlema karske piiga teise lauda paigutamisega; aga kui nad olid lootnud, et teised „moraalitoed laudkonnas neile järgnevad ja neli Magdaleenakest ühiskonna pilke alla üksinda istuma jätavad, siis nad eksisid.

Hiljem sai kuuldavaks, millele kaebajad oma rünnakut põhjendasid: nad olid paar korda näinud neiukesi mister Williamsi kabiinist välja tulevat, kabiinist, kus nimetatud jänki elas üksinda. See oli kõik. Asi läheb, nagu teenijatelt kuuleme, „laevakohtu" ette, see tähendab, kapten oma lähemate abilistega katsub järele, kas „kodukorda" on rikutud, ja teeb, kui see on sündinud, eksijaile sõitleva märkuse. Kaebealuste käsi võiks viimasel puhul Ameerika sisserändamiskomisjoni ees halvasti käia, tagasisaatmine poleks sugugi võimatu, „aga et neiude sõber on Ameerika kodanik," lisas ülemstjuuard naeratades juurde, „siis võivad nad üsna mureta olla: üks sõna selle poolt komisjonile — ja kõik patud on lepitatud."

„Kas siis laevaülemus peab komisjonile reisijate käitumise kohta aru andma?" küsis keegi meist.

„Kui midagi tõsisemat tähele on pandud — jaa."

„Meie seisame siin siis nõnda-öelda laevaülemuse salavalve all?" hüüdis proua Sös.

Aga meie ülemkammerhärral polnud äkitselt enam aega, ta kadus meie ringist kokkupigistatud huultel ja läbitungimatuks muutunud näol.

„Vähem kui ülemuse silm valvab meid siin mõni dollaritega teritatud erisilm," võttis härra Bader, üks

[1] Lugeda: *tabloo* (prants. k.) — siin tähenduses: milline vaatepilt! — *Toim.*

vanaldane Transilvaania saksilane, seepeale sõna. „Ma käin juba kolmat korda Vana ja Uue Maailma vahet ning tean, et laevaseintel on silmad ja kõrvad. Kui tohiksin nõu anda, kõigepealt üksi reisivaile naisterahvaile: ärgu nad meie ümmardajatega pikemat juttu tehku, iseäranis need, kellel seal teises rannas häid vastuvõtjaid ei ole —"

„Häid vastuvõtjaid?"

„Jaa — otseseid omakseid ning perekonna-inimesi. Ärgu keegi ilmutagu, et tal säherduste aadress puudub, ärgu keegi viiksatagu, et teda New Yorgis ehk koguni peiuke ootab — jumal hoidku!" lõpetas ta poolsosinal.

Ma nägin kaht Austria tüdrukut ninasid kokku pistvat ja laia, laia pilku vahetavat.

„Me peaksime õigupärast mõlemat kaebusetõstjat boikoteerima!" ütles proua Sös oma mehele ja minule. „Ainult kollane kadedus ajas neid alatule teole. Vaadake nende nägusid — puhtamat mongoli tõugu ei leia teie ka Altai tagant! Nad on nende väheste killast meie seas, kes meile, ungarlastele, veel meie aasia minevikku meelde tuletavad. Et säherduste nägudega pole meeste juures midagi peale hakata, siis vaja mõrudus seeüle õnnelikumaile õdedele kaela kallata, muidugi haavatud moraalitunde maski all."

Ma panin mister Williamsit, süüdistatud neiude magusat näpukastet, salamahti tähele. Selle rahu ning ükskõiksus oli vangutamata. Ta tegi, nagu seisaks tema asjast kaugel eemal, nagu poleks tal aimugi tema poole pööratud pilkudest. Agarasti puhus ta juttu muusikantidega ja naeris valjusti.

Päev lõppes õhtulauas väikese tülietendusega, mille algatajaks olin mina.

Meie või läks päev-päevalt ikka halvemaks; täna haises ta juba nii, et ma lauateenijale käsu andsin taldrik minu ligidalt ära viia. See andis minu kõrval istujaile asja ka eneste ammust nurinat vana või üle nüüd ülemstjuuardi kõrvu puutuvateks sõnadeks muuta. Nõuti võid, nagu on see, mida sõi mister Williams iga päev laua otsas kolme muusikandiga. Ei tahetud seda ära seedida, mispärast ühele reisijale

— pealegi sessamas lauas — värsket võid anti, kõigile teistele aga täiesti hukkaläinut. Küsisime ka, missugune õiguslik põhi on neil eesõigustel, mida naudib ameeriklane teiste rahvuste seas laeval.

Meie mässukatsel polnud aga „toiduülemuse" kohta suuremat mõju, ei see andnud ka mingit parandavat tagajärge. Teenijad pidasid oma ülemaga ukse taga natuke aega nõu, siis tuldi ja anti meile otsus, mis kiskus meie suud ammuli: mister Williams ei söövat mitte laevavõid — tal olevat oma või Euroopast kaasas!!

Me olime silmapilgu tummad, siis pahvatasime kooris naerma.

Ja ausad ümmardajad naersid endamisi meiega kaasa.

21. märtsil.

Gibraltarist New Yorki on 3206 merepenikoormat. Umbes poole teed oleme ära sõitnud. See peaks mind ergutama, mu rinda kergendama. Ka sinab ookean täna vaikselt naeratavas rahus. Merehaigus on laevalt sootuks kadunud. Vist tervel senisel teekonnal pole mul olnud nii turda tundmist põues ja põue all. See peaks mu tuju tõstma.

Aga ei. Minu ümber lainetab ääretu igavus, milles olen uppujaks, sinine mõõtmatu eimiski, mis minu on ära neelanud, ilma mind tapmata. Mida vürstlikumalt ookean oma kirjeldamatu toreduse mu ees välja laotab, seda enam tühjendab ta mu hinge, seda enam paneb ta mind põlgama kõike, mis minu enda näol mu ümber liigub ja häälitseb. Silmad pigistan kinni, kaeluse tõmban kõrvade ette, aju panen seisma — ma ei taha märku anda teistest ega enesest. Ma tahan olla kadunud.

Aga mind leitakse varsti. Ühel ligimesel on mind tarvis. Minu ees seisab Viini lukksepp ja pakub müüa mulle loose. Fiumes on ta oma reisirahast liiga palju tüdrukutega tralli pannud, New Yorgis vaja Ameerika ametnikele 25 dollarit ette näidata, aga summast puudub viies osa. Ta ostab ühe itaallase käest 3 dollari

eest lõõtspilli, teeb 50 loosi à 25 tsenti ja pistab, kui ta need ära on müünud, $9^1/_2$ dollarit puhast kasu taskusse. Üks viiekümnest saab 25 tsendi eest 3-dollarise kauba, teised nelikümmend üheksa kaotavad oma raha. Aga hädalist peab aitama! Ma kingin kerjajale 25 tsenti, üksnes, et ta mind rahule jätaks. Tema võllanäost püüan kõrvale vaadata. Kuulen ainult veel, kuidas ta oma Fiume kaasalist, jänki Williamsit, siunab: see lasknud teda igal pool veini eest maksta, hoides oma punga peal pöialt.

Vaevalt viis minutit olen seepeale üksindust maitsnud, kui minu kõrvale istub see saksa noorik, kelle mees maha jäi. Ta on surmavarjuks lõppenud. Eile nägin teda teenija toetusel treppidest üles vankuvat. Nädal otsa on ta elanud ainult sidruniveest. Aga mitte ainult merehaigus ei pure teda, vaid ka kasvav mure mehe pärast. Ja ta hakkab mulle oma häda kurtma — õeliku usalduse ja troosti nuruvate silmadega.

Aga ta ei liiguta mind. Täna, sel tunnil mitte. Praegu olen mina enesele kõige suurem õnnetu, minu häda kõrval kahaneb kõigi teiste oma kokku lapselikeks tühisusteks. Sest ma olen julge, et nad armastavad kõik veel elu, mina aga põlgan teda. Ja ma vastan noorikule nii jahedalt ja lühidalt, kuni ta vaikib ja ära läheb.

Jälle olen üksinda, aga mitte kauaks. Noor kroaatlane tuleb mulle panslavismi teooriat seletama; ta hakkab slaavi tõu ülekäivaid omadusi, ta suurt sigidust ja eluvisadust arutama. Mulle tikuvad vihapisarad silma. Ma hammustan tal nina peast. Ja kui ta ikka veel edasi padiseb, vaht suunurkades, tõusen ma üles ja pööran talle selja.

Kas tuleb see ahastus ookeanist? On minu hingel ühendust, sugulust, salajast vendust selle oma iluduseski hirmsa mässajaga? Mõistavad nad teineteise mõistatusi? Ja kuuma hooga uhab rinda magus ihaldus olla seal all, tema sügavas külmas kaisus, selle suure igavese öö rüpes, kus hääl ei helise ega aju ei mõtle . . .

Ilmub pilvine õhtu ja hakkab surnud vee peale fantastilisi maastikke istutama. Hallid metsad ja mustad mäed, millede sisse vingerdavad pikad kitsad fjordid. Nõidusevaikus ja tontlikud varjud nende peal. Aegamööda, märkamatult, nihutavatel salakätel muutub pilt. Fjordid laienevad sopilisteks järvedeks, mäed teravnevad gooti tornideks, metsatukkadest saavad mustad linnad, millede ümberpööratud siluetid tikuvad järvede põhja. Ja pikkamisi muutub jälle kõik ning levib mõistatuslik kaljukõrb, rüngaste, kobarate ja kärgede vahele paigutatud liiva- ja sõmeraväli lainetavate joomedega ning saladuslikkude oaasipuhmastega. Ja lagendikul mõned mustad, küürakad rändajad pikkade keppide najal, suured kotid seljas . . .

24. märtsil.

Eile ja üleeile olin hingeliselt ja ihuliselt niisuguses olekus, et pliiatsit ja märkmeraamatut mulle meeldegi ei tulnud. Istusin enamasti kabiinis ja haudusin muremõtteid, otsekui merehaiguse pööritus südame all.

Vahemerest kaasatoodud pehme soojus on juba mõnda päeva kadunud; mida enam läheneme suurele uuele mandrile, seda külmemaks ning karedamaks muutub õhk, seda tinasemaks tumeneb ookeani värv. Ameerika saadab meile oma hinge vastu, ja see on kalk ning kare. Mõlemal eelnenud päeval oli tuul jälle kange, vahujutid värvisid halli lainetuse kirjuks; viimaks, eile õhtul, vintsutas meid peaaegu niisama õel maru nagu kuue päeva eest ja jääkülmad vihmavalangud mürtsusid laevatekile. Täna on vaiksem ja kuiv. Päike piilub vahel suurte külmade sõudpilvede vahelt välja ja tõmbab ookeanile siis iga kord hõbedase soomussärgi selga. Teatavat lõbu pakub mulle nähtus, et kajakad, kes meist ammugi maha olid jäänud, nüüd, kus jälle kindlale pinnale ligineme, laevale uuesti kaaslasteks on ilmunud. Mulle on nad seltsiks mu kõrbeüksinduses.

Laepromenaadidel jalutades panen tähele, kui seltsikult ja viitlikult teised elavad. Alatasa on neil üksteisele midagi jutustada, neil on millegi üle naerda, imetseda, mõnada, kahetseda, hurjutada, rõõmustada.

Vahetpidamata on nad liikvel, hommikust õhtuni on neil midagi teha. Rahvuse järgi hoidutakse erakondadesse, tutvuse järgi kildkondadesse.

Meie ujuval linnal on oma päevauudised, mis käivad soojalt suust suhu ja mida ahnelt alla kugistatakse. Õhus lendlevatest kiududest püüab ka minu kõrv mõnda kinni. Kolmandas klassis varastatud ühel itaallasel raha ära — ligi kakssada liiri, mida ta hoidnud teadmatuse või talupoegliku umbusalduse pärast põues, selle asemel et seda laeva renteisse varjule panna. Mehe sänginaabrid otsitud läbi, kuid tagajärjeta — mine võta sularaha veel kinni! Nüüd on küsitav, kuidas pääseb mehike New Yorgis maale, kui tal seal tuttavaid ees ei ole. Natuke hiljem imbub altmaailmast sõnum üles, kahjusaaja hale nutt olevat kaasreisijaid nõnda liigutanud, et nad tema heaks isekeskis korjanduse toime pannud. Maaleminemisel ettenäidatav summa olevat sel kombel õnnelikult kokku tulnud.

Teine rahakadumislugu sünnib meie omas klassis ja annab terveks päevaks naeruainet. Üks ungari vanamees, kes armastab õhtuti viina ja õlut trimbata, lööb öösel äkitselt lärmi, tema tengelpung kolmesaja dollariga olevat varastatud. Oma ärevuses tikub ta võõrastesse kabiinidesse sisse, äratab magajad unest, usutab ühte ja teist, nutab ja vannub läbisegi ning kutsub oma märatsemisega ehmunud laevategelased kokku, kes arvavad, et tuli on lahti. Vanamees väidab, pung olnud tal kuue põuetaskus, kui ta kell 12 puhvetist tulnud, ja kuue pannud ta päitsi kohta varna rippuma; nüüd olevat tasku tühi. Ülemstjuuard kobab sängis otsida — rahakott ilusti peapadja all! . . .

Täna hommikul olevat mister Williamsi ja tema nelja ungari pruudi üle kohut mõistetud. Lugu lõppenud, nagu oli oodata: kapten tuletanud neiudele isalikult ja poolnaljatades meelde laeva korda, mis lahutab vallalised reisijad eluruumi poolest soo järgi; jänki-isanda aga kutsunud viisakalt enesega klaasi punssi jooma . . .

Lobisemise kõrval lõbustatakse end tantsu või mänguga. Tantsumaiad on iseäranis ungarlased ja nad

tantsivad hästi ning selle sisemise innu ja soojusega, mis annab tantsule rütmi ja kaasakiskuvust. Ka itaallased tantsivad õhinaga, kuid palju logedamalt ja tömbimalt. „Saxoniale" näikse neist paraku juhtunud olevat kõige matsakamad eksemplarid, eriti naissoo liigist, nii et itaalia tants ei ole just õieti esindatud. Muusikast pole puudust. Madjaritele mängivad vaheldumisi kaks lõõtspillimeest, itaallastele kitarri- ja mandoliinilööjad, keda leidub nende killas tükki neli või viis.

Seltskonnamängudest näikse meie tuttav „pimesikk", sakslaste „blinde Kuh", üleeuroopaline olevat, vahest koguni ülemaailmne. Juba mõne päeva eest leidsin sitsiillasi ja napollasi seda mängu mängimast, mida nad, kui mulle õieti seletati, „pimedaks hobueesliks" kutsuvat. Pandimängudest jälle on Austria sakslastele ja ungarlastele tuttav: „Ma olen sinu peale vihane", kuigi pisut teisendatud kujul. —

Pärast lõunasööki uuriti meie silmad jälle kord läbi. See sündis Fiumest saadik merel juba kolmat korda. Ja õhtu eel anti meile kätte kraamitähed ning reisi algul ärakorjatud sõidupiletite asemele väikesed nimelised tšekid. See tähendab peatset päralejõudmist. Homme öösel, kõige hiljem aga ülehomme hommikul peame olema New Yorgis. Taevale tuhat tänu pääste eest!

26. märtsil.

Eilne päev oli aasta pikkune. Tammusin ringi nagu kuutõbine. Suur ootus südames pakitses ja tuikas nagu paistetanud haav. Ja hinge rebisid kõiksugused tumedad kartusetunded, ülestikkuvat rõõmu ikka jälle ära neelates. Suure mannermaa lähenemist oli õhust tunda, tema hingetõmbus lõi mulle vastu rütmis õõtsuva lainetamisena. Ja vaenulikult, äraseletamata vaenulikult. Millega ähvardab ta mind, see suur külm võõras seal tuvisinise lagendiku taga? Ootab ta mind viimaseks hoobiks ülestõstetud rusikaga? On ta sängikoopa välja valinud, kuhu ta väsinud jooksiku varsti puhkama paigutab? Kaugele, kaugele pilkase pimedu-

sega kaetud kodust? Kaugele neist viimastest, kes selles pimeduses mulle veel on kallid? . . .

Merekaardilt nägime lõuna-ajal, et me täna, ettekavatsetud daatumil, enam ei või sadamasse jõuda. Erakorraline peatumine Messiinas, mida tormipäevad ei lasknud tasuda, oli viivituse põhjustaja. Peaaegu terve öö aelesin unetult voodis, kuulatasin oma taskukella tiksumist, laevakruvide ähkimist, pöörlevate vete suminat, ja igavuse, tühjuse nahkne tont veeretas end minu vaibal. Siis ilmus halli habemega hommik unise haigutamisega.

Suur ootuse- ja lootuseärevus väriseb meie ujuvast kasarmust läbi. Hääled on hapraks muutunud, kuuldub nagu klaasikildude lühikest klirinat. Igast urkast mühiseb välja närvlik rahutus, nagu mesipuust, mis peret hakkab heitma. Inimesed kõnelevad üksteisele peale, üksteisele sisse, ja ometi ei kuule ega mõista nad endid. Peaaegu kõik on endile paremad hilbud ümber pannud, vähemalt puhta krae kaela ja pühapäevase sideme ette. Meie ümmardajad aga — need teevad korraga, nagu oleks neil tegemist lugupeetavate, auvääriliste käskijatega, nagu oleksid kroaatlased ja itaallasedki ning isegi kõige räpasemad ungari juudid üle öö saanud olenditeks, kelle ees tohib nägu heldele naeratamisele venitada. Pruukost kugistatakse isutult alla, kõigil on vudisev rutt veres. Ja siis koguneb terve puust välja voolanud mesilastepere mustavate kobaratena tekile.

„Maa!"

Kuna meie söögisaalis istusime, on kerkinud Kolumbuse maailmajagu, jänkide ülistatud „dreamland", laubaga üle horisondi. Ja kiirelt, imekiirelt läheneme temale peaaegu liikumata mere tõttu, millel ujuvad lumesärane paiste ja jääkülm õhk, ja ikka kõrgemalt ning kindlajoonelisemalt ehitab end meie ablaste pilkude ees üles sarviline ja sopiline rand, mis laguneb varsti saarteks ja poolsaarteks. Veel natuke aega, ja me näeme paremal käel Coney [1] saarel, kerges udukahvatuses sumedalt esimesi Ameerika ehitisi, hiigelpaleesid imelikkude kontuuridega, tornidega ja ilma, lehvivate lippude ja pikksilma abil selitatavate reklaamsiltide ning ehteväravatega: me sõidame New Yorgi maailmakuulsast lõbu- ja jandisaarest mööda. Kuna ta meile peatselt selja taha jääb, teeme aeglase pööraku otsekohe põhja poole, jõuame üsna kitsast suust pikema väina sisse, ja nüüd on meie pahemal käel madalmägine kaunis rannakõrgustik metsatukkadega ja toredate suvimajadega — Staten'i saar, nagu minu taskuatlas ütleb — ning selle vastas, lääne pool, üsna madal kuluhall kallas väheldaste hoonete ja osalt tühja pinnaga — New Utrecht.

Siis aga, kui Narrows'i [1] väinast läbi oleme, hakkab meie pilkudele avanema maal, mis on küll ainus sellesarnane maailmas — lahe- ja reidimaal nii vägevat laadi suuruse ja iluga, et meeltele langeb midagi masendavat, nõrgestavat. Meie ees laotub välja umbes seitsmeverstase läbimõõduga veesõõr, mida peale lõunapoolsete aleviribade lääne, põhja ja ida poolt piiravad viis üksteisega kokkukasvanud suurlinna (Bayonne [2], Jersey City [3], Hoboken, New York ja Brooklyn), paiguti majarindega täis pilvekraapijaid, mis oma arutute aknakordadega meelde tuletavad määratuid meekärgi. Kahest kohast põhja pool — kuid seda märkame alles hiljem — on see ilmatu rägaring lõhestatud veesoontega, nimelt Hudson'i ja East'i [4] jõe läbi, mis lahutavad New Yorki ühelt poolt Hobokenist ning Jersey Cityst ja teiselt poolt Brooklynist. Ümmargune veelagendik aga, kogu majesteetlik Upper Bay meie ümber, ta on nagu lahmak mahalangenud taevast, millest põuavälgud risti-rästi läbi sähvivad: kõik need laevad, vened ja auruparved, mis ligemate ja kaugemate kallaste läbikäimist toimetavad, juurde arvatud laevaväed, mis kohalikke, ja teised, mis maailmaturu kaupu sisse ja välja veavad, ning juurde arvatud need ujuvad hotellid, mis siia kannavad või siit ära veavad teiste maade ja võõraste maailma-

[1] Lugeda: *Kouni.* — *Toim.*

[1] Lugeda: *Närrõuzi.* — *Toim.*
[2] Lugeda: *Bajonn.* — *Toim.*
[3] Lugeda: *Džõrsi Siti.* — *Toim.*
[4] Lugeda: *Iisti.* — *Toim.*

jagude reisijaid, — see kõik ristleb kirjeldamatu kihinaga sinakasrohelisel veepeeglil ning tiheneb iga kilomeetriga, mida enam me Hudsoni suule läheneme.

Nüüd kerkib voogudest midagi üles, mida paljud silmad juba ammu otsivad, millest vähemalt iga kolmas „Saxonia" reisija kodus on kuulnud või lugenud: paljuimestatud vägev vabadusekuju, prantslaste alguja ainupärane kingitus ookeanitagusele vennasrepubliigile. Seal ta seisab tillukesel saarerahnul, hiigelkäsi tulelondiga taeva poole tõstetud, üleni roheline vaseroostest — suur, ilus ja valelik gallia naine! Temast mööda sõites — teine, märksa suurem saar, Governors Island[1], jääb paremale käele — jõuame lahe põhjapoolsesse soppi ja seega eelnimetatud linnade sadamapiirkonda sõna kitsamas mõttes. Veel üks saarekilluke punavate hoonetega — Ellis Island, vabariigi suur vangikoda soovimata välismaalaste tarvis — läheneb lääne poolt meie teesihile, siis tüürime varsti Hudsoni jõe päratust suudmest sisse.

Brooklyni tumepunane, tahmane majadetriip on meist kagusse maha jäänud, ilmatu pikk Manhattan'i saarekeel mõlema jõe vahel, mis kannab New Yorgi hiigelpesa enese peal, sirgub meile terava otsaga vastu ning pahemalt käelt tikub Jersey City ja Hobokeni ühtesulanud majaderäga Hudsoni voogudesse. Kõik kaldajooned on raudsetest dokkidest hambulised, iga hambavahe on laevu täis kiilutud, ja nende hammaste, laevamastide ning laevakorstnate üle vahivad äri- ja eluhooned otsatu rägana — pööraselt kõrged, osalt tornid, osalt püsti või külјeli seatud kastid, üleni täis augukesi nagu nõelapisteid. Laev jõuab ainult tigulikult roomates edasi teda ümbritsevas sõidumulinas; tumedad, raudsed, pikuti vee sisse ehitatud laduhooned, mille vahele poevad laevad peatuma, liiguvad meist ridamisi mööda — „Saxonia" otsib o m a auku. Sest need dokihooned, need hambulised raudvööd ranna ümber, on laevaühingute päralt, nende kulul ehitatud ning Ameerika valitsuse sunnil nõnda seadeldud, et reisijad laevalt omapead maale ei pääse:

[1] Lugeda: *Ailend.* — *Toim.*

võõrsilt tulev laev jookseb ainult ninaga kaldakai ligidale, ta küljed, kust ainuüksi maha pääseb, jäävad raudsete laduhoonete kahe kõrge seina vahele. Laev on lõksu pugenud. Suurtel laevaseltsidel on terve rida sääraseid raudlõkse emmal-kummal Hudsoni kaldal, osalt veel Brooklyni linna all. Viimaks on „Saxonia" ka oma urka leidnud. Kuna ta selle suust sisse libiseb, muutub ilm meie ümber hämaraks, nii kõrgelt ja kitsalt ümbritseb meid tumehalliks vaabatud raudne lõks.

Ameerikas! Miski vaenulik-võõras ning jääkülm pitsitab mu südame kokku, imeb mul väriseva ooterõõmu hingest ja puhub mulle irvitavaid ähvardusi kõrva . . .

Tund aega hiljem teadsin, et ma enam ei ole vaba inimene.

MINU VANGIPÕLV ELLIS ISLANDIL

1

Olen oma suurele inglise nimekaimule Oscar Wilde'ile[1] vahel kade olnud, et ta võis Reading'i vanglas kaks aastat villu noppida, seejuures tundma õppides kannatamise hingevalgustavat, vaimuviljastavat imevõimu. Ta leidis kannatamisvalu olevat kõige luule ning filosoofia jumaliku elulätte ja hakkas alles tuhthoones Veimari olümplase tuttavast sõnast, mis talle siiani mõistmatuks oli jäänud, tõetuumaliselt aru saama:

„Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend sass,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte." [2]

Seega oli ta minust ees. Kannatamisest tulevad intellektuaalsed tulud olid mulle võõrad. Goethe „taevalikkude vägedega" ei mõistnud ma midagi peale hakata. See rõhus mind. Minu eestilik-õiglane ja seepärast kaunis kõrge enesehinnang kõikus. „De profundis"[3] oma sügavate ilmutustega tegi mulle õhetavat häbi. Mulle sai selgeks, et moodne följetonistki mõne aja türmis peab istuma, kui ta oma filosoofi-

[1] Lugeda: *Uaildile.* — *Toim.*

[2] Kes iialgi pole pisarais oma leiba söönud, kes iialgi pole murerikkaid öid oma voodil nuttes istunud, see ei tunne teid, te taevased väed (saksa k.). — *Toim.*

[3] Oscar Wilde'i teos, kirjutatud pärast autori vanglas viibimist. — *Toim.*

liselt infitseeritud ja uusromantiliselt kallutatud lugejaid tahab köita. Kuidas aga türmi saada? Oma isamaalt, kus see nii hõlpus, olin kergemeelselt ära läinud. Monarhistlik Lääne-Euroopa, feodaalne Austria kaasa arvatud, oli mu vastu liiga salliv. Viinis lasti mind koguni ühe sotsiaaldemokraatliku parlamentaarlase vastutusel ilma korrapärase välismaapassita elada. Kaelakohtulist kurja teha — seks puudub mul paraku kodanlik julgus. Oscar Wilde'i pattu plagieerida — seks pole loodus mind predisponeerinud[1]. Kuidas, velled, kuidas saada türmi?

Abi tuli Ameerikast. Ameerika vabariiklik vabadus on praegu nii suur, et sa oma isiklikust vabadusest kohe ilma võid jääda, kui su nina mõnele ei meeldi! Minul aga oli ootamatu õnn, et kogu mu isik seal mõnedele ei meeldinud. Ja nõnda leidis mu õpihimuline igatsus — tänu Ameerika eesti jumalasulastele ja jumalalastele — ometi viimaks kustutust. —

Meie „Saxonia" jõudis kahekümnekolme-päevase teekonna järel läbi Vahemere ja üle ookeani 26. märtsi hommikul ligi 2600 reisijaga New Yorgi sadamasse. Pühapäeva pärast pidi ainult esimene ja teine klass kohe maale lastama, vaesed „vaheteklased" aga, kelle sorteerimist toimetatakse Ellis'e saarel, New Yorgi sisserändamisjaamas, alles järgmisel päeval. Ka mind kui teise kajuti reisijat ootas siis kojusaamisõndsus. Jah — õndsus! Sest kui sa rohkem kui kolm nädalat ilma kehaaluse kindluseta oled elanud, kui sa kolmanda osa sellest ajast merehaigusega oled maadelnud ja Napolist saadik Lõuna-Itaalia barbaritega laevaruume jaganud, siis on pääs sellest piinast maine õndsus. Kuidas ma roheliseks roostetanud vabaduseneitsile sadama suus vastu hõiskasin, seda oleksite pidanud kuulma! Kuidas ma teda järgmisel päeval trellide tagant sõimasin, seda saate veel kuulda.

Varsti oli komisjon Ameerika sisserändamisvalitsusest laeval. Tohtrid alustasid silmade uurimisega. Meie silmad olid laeva-agentuuri ja hiljem laevatohtri poolt juba korda viis laugude alt ja pealt ära

[1] Vastuvõtlikuks teinud, eelsoodustanud. — *Toim.*

vahitud, ilma et haigeid oleks leitud. Nüüdne kuues protseduur tõi aga nii mõnegi haige nähtavale, kelle ehmunud palgete üle hakkasid ahastusejõed veerema. Silmadest — seda olgu seletuseks juurde tähendada — ei loe arstid mitte üksnes silmahaigusi välja, vaid ka teatavaid muid põdemisi, muuseas mõnd külgehakkavat tõbe.

Kui järg minu kätte tuli, sündis midagi, mis mulle üht Mark Twaini humoreski meenutas. Kui Twain põllutöölehte toimetas, ilma et tal põllutööst aimugi oleks olnud, ootas teda toimetuse ukse ees iga kord suur kari kartlikke uudishimulisi pärani silmil, ja kui ta ilmus, tõukas üks teisele külge ning sosistas: „See ta on!"

Midagi sellesarnast sündis Ameerika ametnikkude sööris, kui minu nimi korraga teatavaks sai. Arst viivitas, enne kui ta mu silmalaud üles tõstis — ta viivitas näoilme ja pilguga, mis sosistasid: „S e e t a o n!" Ja kui ta mu silmad argselt ning üllatuse tõttu veidi närvlikult läbi oli otsinud, nihutas ta mu imeliku aupaklikkusega ülekuulamis-ametnikkude juurde, ja ka nende aupaklikkuses tarduvatest nägudest sosises mulle peaaegu kuuldavalt vastu: „S e e — s e e t a o n!" Tähelepanek, mida äratasin, pani mu teadagi mõtlema, aga seks ei jäetud mulle küllalt aega, sest algas ülekuulamis-formaliteet. Reisijad astusid rahvuse järgi viie või kuue kohtulaua ette, mille taga istus nende keelt mõistev ametnik. Nimi? — vanadus? — amet? Kas poiss- või naisemees? neiu või emand? Kust tuled? — kuhu lähed? — kui palju sul raha on? — kas elab sul Ameerikas omakseid, sugulasi või tuttavaid? Raha pidime ametnikkudele ette näitama.

Ülekuulamisel oli tagajärg, mille teatava sisemise rahutusega märgatavaks võtsin. Minu silma all sündis midagi, mis viimselpäeval oinaste ja lammastega sündivat. Kuna suurem osa reisijaist võis kajutisalongist pääsmetega lahkuda, asetati paarkümmend inimest aegamööda kohtumõistjate pahemale käele istuma. Nende seas olin ka mina. Ja see istumine kestis kaua — kauemini igatahes, kui jätkus minu pinevilerebitud

kannatust. Et ma o m a ülemuse pärimised tõtt mööda ära olin kostnud ja oma hinge teadsin suurematest pattudest puhta olevat, siis kähvasin viimaks istmelt ja esitasin jagajale karmitoonilise küsimuse, kas see mitte eksitus ei ole, et mind oinaks peetakse. Ei olevat, vastas mees viisakalt, ma võivat selle poolest täiesti rahuneda. Arstil olevat mulle veel mõned küsimused esitada.

„Miks ta seda siis ei tee? Mul pole aega ega himu siin kauemini istuda!"

Pilk, millega ametnik tohtrit otsis, ilmutas nähtavat kitsikust. Ka tõmbas ta pea minu poolt loomusundlikult kaugemale. Ta vastas mulle pisut kogeldes, mida nägin isegi: et arstil olevat veel mõnede reisijate silmad läbi vaadata, mis toimus salongi välise ukse ees. Aga tohter oli juba — kiitust tema kõrvadele! — minu kärsitut küsimust kuulnud: ta tõttas mind rahustama. Kaks minutit veel, siis võtvat ta endale au ennast minule pühendada. Kusjuures ta mu näost vaate läbi puuris, mille ots vist kukla-august välja ulatus.

Arst lõpetas töö, aga hambaid kiristades nägin teda vargsi laeva sisemistesse ruumidesse kaduvat. Üle õla viskas ta minu poole pilgukese, mis pistis mulle äkitselt tunnetuse pähe: ta tahab laevateenijailt järele küsida, mida nad minust tähele on pannud, enne kui hakkab mind üle kuulama. Ja hiljem selguski, et mul oli õigus. Alles tüki aja pärast, kui talle minu tungival nõudel järele oli saadetud, ilmus ta jälle salongi.

Kuid mitte ainult arst ei hakanud nüüd minu ülekuulajaks, vaid ka üks komisjoniliige, kellele veel teine pealtkuulavaks kaaslaseks tuli. Tohter algas:

„Kas teil mitte vaenlasi ei ole, kes teile igal viisil kurja püüavad teha, kellest te ehk koguni võite oletada, et nad teile elu peale käivad?"

„Ei. Mul on enda teada ainult vastaseid, mitte vaenlasi."

„Mis laadi teie vastased on?"

„Nad võivad ainult poliitilist laadi olla."

„Isiklikke vihamehi teil ei ole?"

„Ei. Vähemalt ei tunne ma ühtegi."

„Teie ei karda kellegi poolt jälitamist, kimbutamist, augukaevamist — mitte kellegi poolt?"

„Ei."

„Teie ei tea oma vabadust ja elu kuskil hädaohus olevat — ütleme Euroopas?"

„Minu isamaa ametivõimud võiksid mulle vabaduse suhtes kitsendusi teha, kui ma nende volipiirkonda puutuksin. Seda jätan aga targu tegemata."

Ma arvasin teise mittearstliku ametniku silmaläikest midagi lugevat, mis tundus nagu lootust andev „ahah!"

„Vene valitsus sooviks teid siis kätte saada? Kas võiksite meile ilmutada, missuguse süüdistuse põhjal?"

„See süüdistus on mul vaid ajalehtede kaudu teada ja põhjeneb kuuldavasti minu osavõtul 1905. aasta revolutsioonist. Olin tol ajal ühe opositsioonilise ajalehe toimetuse liige ning võtsin kõnelejana ka valitsusevastastest miitingutest osa." Ei ma jätnud mainimata ka oma pilkelehe „Kaagi" asja, mille pärast mind Helsingis 1906. aastal kinnivõtt oli ähvardanud.

„See on kõik?"

„Jaa."

„Kas kunagi vangis olete olnud?"

„Veel mitte."

„Teie kõnelesite oma poliitilistest vastastest; kas neid enesel ka Ameerikas arvate olevat?"

„Vististi."

„Ja need oleksid?"

„Siinsed eesti mustasajalised. Ma olen nende vastu ühes siinses lehes paar pilkelist artiklit avaldanud."

„Kas teie oma poleemikas ka kunagi u s u l i s i asju olete käsitlenud?"

Nüüd oli minu käes kord „ahah!" hüüda. See küsimus valgustas situatsiooni nagu välgusähvatus pimedat tuba.

„Ei, usuliste asjadega pole ma tegemist teinud, küll aga nende isikute poliitikaga, kes usust endile elukutselise äri on teinud."

„Kas teie millalgi pikemat aega haigemajas olete olnud?" võttis tohter jälle sõna.

„Ei."

„Mitte iialgi mõnes ravilas, mõnes sanatooriumis, mõnes avalikus tervendusasutises?"

„Mitte iialgi."

„M e i e informatsioonide järgi on aga lugu nõnda."

„T e i e informatsioonide järgi? T e i e informatsioonide järgi, härra?" Ma kargasin naerdes püsti. „Teie informatsioonide järgi olen ma lihtsalt h u l l u m a j a s olnud, nagu mulle kõigest selgub! Kas teie ei võiks mulle öelda, kuidas teile meelde tuli minu kui teile täiesti tundmatu isiku üle, kelle siiatulekust teil aimugi ei võinud olla, informatsioone nõutada?"

Minu uudishimu jäeti kustutamata ja ülekuulamine lõpetati. Teine ametnik andis mulle, kui tohter minema oli vehkinud, viisaka seletuse, ma pidavat homse hommikuni paraku veel laevale jääma, siis viidavat mind sisserändamisjaama, kus ma oma tõendused protokolli pidavat andma, mispeale mulle tee Ühendriikide pinnale sedamaid vabanevat. Komisjoni arst ei usaldavat nimelt vastutust minu eest enda peale võtta. „Kaotate ju ainult ühe päeva!" lisas ta trööstides juurde, kuna ta väikesed vesihallid silmad minu omade sees ümber urgitsesid.

Ma arvan, et ma oma vaimse olekuga pika teekonna vältel kellegi tähelepanu laeval endale polnud tõmmanud. Aga nüüd sündis seda. Kuna teised kinnipeetavad kas pisaraid valasid või kohmetu murega nurka pugesid, laskus minu hingele lühikese vihase tusa kannul isevärki soe ja pehme ja lahe huumorituju, mida ma kätehõõrumisega ning laia, südamliku muigamisega avaldasin. Mu meeles mõlkus midagi võitlikku; midagi rõõmustavat näis mul üsna ootamatult korda läinud olevat. Võidurõõm ja magus kahjurõõm segamini. Paar kelnerit vaatasid mind ja väristasid kaastundlikult pead...

Jumaluke, et ikka jälle leidub vastaseid, kes peavad targaks tegema rumalusi! Denuntseeri, eesti veljeke, kes sa sellega oma moonakapõlvest saadik nii harjunud oled, aga ära denuntseeri v a l e g a! Vale tuleb välja, ja siis pussitasid sa vastase asemel iseennast ja oma erakonda! Ehk kui sa valeta kuidagi läbi ei saa — ma tean, kui raske see sulle on —, siis valeta vähemasti peenemalt! Ära nii palju paksu peale aja! Ega siis Ameerikagi tšinovnikuil peade asemel tohletanud kaalikad õlgade vahel istu! Ma ei pea eesti tõu intellektist mitte liialiselt lugu, aga seda ei tihka ma tunnistamata jätta, et meie suguvennalised hingekarjased kodumaal poliitiliselt siiski veel nupumehed on nende kõrval, kes suure vee taga sääraseid asju ajavad. Issand, anna neile andeks, aga ka minule, kes ma sellest nii mittekristlikku rõõmu tunnen![1]

Ma sõin hea isuga õhtust ja saatsin rahuliku öö mööda, hoolimata sellest, et teadsin enese juba vangi olevat. Sest kui ma õhtul tekki mööda laeva nina poole tahtsin jalutada, mis vastu sadamasilda seisis, tuli mulle üks „Saxonia" ohvitser keelates vastu: ma võivat ainult mere poole oleval tagatekil liikuda.

2

Järgmisel hommikul oli tollirevisjon. Minu reisikorvis huvitasid ametnikku kõige enam raamatud. Teatava pettumusega vaatas ta mulle otsa, kui talle muu seas pihku puutus Heine teoste kogu iluköites. Anarhist, kes loeb Heinet, ei meeldinud talle nähtavasti. Otsis ta aga pomme ja terroristlikke lendlehti mu kehva vara hulgast, siis viitis ta aega asjatult. Varsti oleme oma kolidega väikesel aurulaeval, mis

---

[1] Selguse, mis mul selle valekaebuse üksikasjade suhtes laeval veel puudus, tõi mulle hiljem Ellis Islandile mu naine. Minu denuntseerija oli A m e e r i k a e e s t i h i n g e k a r j a n e R e b a n e. See mees andis New-Yorgis välja eestikeelset kristlikku nädalalehekest, saades selleks rahalist toetust muulaste protestandi usku kogudustelt. Hirm, et mina hakkan New Yorgis ilmuva sotsialistliku lehe „Uus Ilm" kaastoimetajaks — lehte toimetas minu naine Linda Jürman — ja et „Uus Ilm" sööb tema lehekese siis lugejaist lagedaks, oli vaese misjonärikese ajanud marru, nii et ta sule võttis ja minu peale denuntsiatsiooni sepitses, millest rumalamat enam ei võinud ollagi. Mees olnud ka veel nii ennatlik, et tunnistajate kuuldes selle denuntsiatsiooniga ä h v a r d a n u d. Nõnda sai lugu eesti ringkonnis üldiselt tuttavaks, ja kui mind laevalt maale ei lastud, nähti, et ähvardus oli täide saadetud. — *Autor.*

sõidutas meid Ellis Islandi poole, kuna terve meie kolmas klass, umbes 1700 inimest, juba varemini sinna oli veetud.

Tilluke saareke, mis kannab mainitud nime, on New Jersey[1] riigi päralt ja asetseb New Yorgist natuke maad edela pool, Upperi lahte voolava Hudsoni jõe suudme ligidal. Saarekesele on ehitatud kobar massiivseid telliskivihooneid, mis oma nägusate tornide, suurte portaalide ja rõõmsate aknaribadega soetaksid üsna imponeeriva ja ühtlasi küllakutsuva mulje, kui sind ei heidutaks teadvus, et see ehituslikult nägus, igast küljest veega piiratud kindlus on suur vangikoda. Sest reisija, kelle jalg vastutahtlikult selle hoonestiku lävedest üle astub, on lühemaks või pikemaks ajaks Ameerika Ühendriikide arestant. Ta elab trellide taga ning vahi all ja õhtust hommikuni lukutatud uste taga. Sa oled vang, kas sul mingit süüd on või mitte, ning kui sa nii kehvake oled, et sõitsid kolmandas laevaklassis Uude Maailma, siis lähed ainuüksi selle süü pärast pokri, kuigi ainult päevaks või paariks.

Selle vangla tume tähendus on saanud tänavuse aasta 1. jaanuarist peale uue varju juurde. Ameerika sisserändamisseaduste käsitlemist on kõvendatud. Iga tõkkemäärust tarvitatakse suure rigoroossusega[2]. Ühendriigid kaitsevad endid nende arust üleliigseks läinud sisserändamise vastu. Nopitakse hulkade seast tervise, tööjõu, ainelise järje ja kõlbluse poolest kobedamad ollused välja, kõik teised saadetakse, sageli õige tühistel põhjustel, tuldud teed tagasi. Laevaühingud on seaduslikult kohustatud tagasilükatuid maksuta sinna viima, kust nad tulid, ja neid Ellis Islandil nii kaua toitma, kui laev teele läheb. Uus seadus, mis sisserändamist veelgi kitsendab, on ettevalmistusel.

Aurupaadist viidi meid munderdatud vahimeeste juhtimisel peahoone määratusse, inimestest kubisevasse sisikonda. Ilmatu saalikoppel, traat-taradega pikkadeks kõnnikodadeks jaotatud, võttis meid vastu.

[1] Lugeda: *Njuu Džõrsi.* — *Toim.*
[2] Rangusega, karmusega. — *Toim.*

Siin formeeriti meist, nähtavasti põhjuste järgi, mis kellegi siiatoomise tarvilikuks olid teinud, üksikud salgakesed, keda hakati pikema ootamise järel kantseleidesse toimetama. Mina leidsin enese viimaks ühest väheldasest ruumist, mille uksel seisis „Arstlik jaoskond" ja kus mitu virka ametnikku tinti ilusale valgele paberile sikutasid. Siin hakatakse siis vist su kruvisid järele vaatama, mõtlesin. Ega nad sind ometi pikemaks ajaks mõnda kummiseintega üksikkongi uurimise alla ei pane — see oleks pagana igav nali!... Nimi võeti kirja, ka laeva oma, siis paluti istet võtta ja oodata. Istun ja ootan. Tund möödub. Teine tund möödub. Kolmandast tunnist möödub pool. Kõigi teistega ootajaist tehakse tegemist, vanad lähevad, uued tulevad — ainult minu hõlma ei hakka keegi, minu kärsitust ei pane ükski tähele! Kas see provokatsioon ei ole? Ehk loodetakse mind nii kaugele saavat, et kargan kantseleihärradele karvu või pillun midagi pähe? See lühendaks ja lihtsustaks tõepoolest mu protsessi märksa! Kuid tulgu, mis tuleb — leppida ma selle ümberkäimisega ei või. Ma supsasin istmelt, astusin suure puldi ette ja seletasin härradele, et ma ei mõtle kauemini enam oodata. Mul olevat kõht, ja see olevat tühi, ning mul olevat ergud, ja need ei laskvat ennast mitte kauemini vägistada. „Veel ei ole ma Ameerika seadusi rikkunud — teie asi on selle eest hoolitseda, et see jääks ka lähemail hetkil sündimata."

Kui suur suu kuskil mõjub, siis Ameerikas. Seda tarkust sain hiljemgi koguda. Kohe mindi abi otsima. Paar minutit hiljem olin teises ruumis kahe arstliku ülekuulaja ees, kellest üks küsis inglise keeli, teine aga küsimused saksa keelde ja minu vastused inglise keelde tõlkis.

Seesama eilne laul minu varitsevatest vaenlastest.

„Kas te Euroopas mitte tähele pole pannud, et teile uulitsal järele kõnnitakse?"

„Olen küll: ühed kõnnivad järel, teised ees."

„Mitte nii: et teile keegi alatasa järele hiilib, teid vahetpidamata silmas peab, teie liikumise üle arvatavasti mingi salanõuga ja kurja tahtega valvab?"

„Ei, doktorihärra, tagaajamishullust ma ei põe."

Nad vahetasid teineteisega kiire pilgu, mis ära sulas muhelusse.

„Teie olevat paar aastat Euroopas, nimelt Saksamaal, ühes närviparanduse-asutises ravimisel olnud; kas teie ergud on nüüd jälle korras?"

„Niisuguse asutise tarvis näivad minu denuntseerijad küpsed olevat, muidu luiskaksid nad pisut arukamalt. Miski pole kergem kindlaks teha, kui et mina rohkem kui 27 aastat vahet pidamata oma kutsepärast ametit olen pidanud."

„Keda te oma denuntseerijateks peate?"

Tähendasin oma umbkaudset arvamist ja andsin selle põhjenduseks pikema seletuse, mida ülekuulajad teraselt tähele panid. Minu imestuseks pöörasid nad uurimise nüüd asjadele, mis olid arstlikult alalt hoopis väljas, kuid hiljem sai mulle selgeks, et see sündis ikkagi arstlikul eesmärgil: minu vastuste järgi taheti mu vaimse tervise üle otsustada. Härrasid huvitas kõigepealt minu poliitiline meelsus.

„Kas olete kunagi anarhistlikele või nihilistlikele aateile lähedal seisnud?"

„Ei, ma olen ainult sotsiaaldemokraat. Nihilismi kohta lubage mind tähendada, et sellenimelistest poliitilistest aadetest kõneldi õndsa Turgenevi ajal, kes müntis voolule ka selle nime, nii siis läinud sajandi 80. aastatel.[1] Praegu aga elab ja valitseb nihilism ainult veel minu denuntsiantide peades."

„Missuguse sihiga on ajalehed, milledele kaastööd teete?"

„Osalt demokraatlikuga, osalt sotsiaaldemokraatlikuga, kuid viimased ilmuvad ainult väljaspool minu isamaad."

Seepeale võeti kõnesse üks kaebusepunkt, mis üllatas mind samuti täieliku uudsusega nagu too vaimuhaiguse lugu: minu ärapõgenemine naise ja laste juurest. Valekaebajad olid nimelt „puhast tööd" püüdnud teha. Nad kalkuleerisid: mida rohkem süüsid, seda

[1] Peaks olema: 60. aastatel, mil oli ilmunud enamik Turgenevi romaanidest, nende seas „Isad ja pojad" (1862). Turgenev suri a. 1883. — *Toim.*

keerulisem kaitsmine, seda kindlam vastase tagasisaatmine Euroopasse. Sisserändamisvalitsusel aga on tagasisaatmisega praegu suur rutt. Rabeleb tõrvatud mees enese ühest konksust lahti, eks siis pea teine, ja kui mitte teine, siis ehk kolmas. Seepärast vaimuhaiguse ja anarhismi kõrvale veel „perekonna kuritahtlik mahajätmine", mida Ameerika sisserändamisseadused, nagu kaht esimestki pattu, tingimata emigrandi kojusaatmisega karistavad. Ülekuulajate nõudmisel jutustasin neile oma esimese ja teise abielu loo ära: et ma Berliinis 20 aasta eest tsiviilabiellu olin heitnud, et mul iialgi lapsi pole olnud, et ma oma esimesest naisest juba ligi 14 aastat lahus olen, et see kui mittekristlik abielu riigis, mille alam ma olen, seaduslikult maksvusetuks on tunnistatud ja et ma oma maailmavaate ning poliitiliste põhjuste pärast Venemaal 1905. aastal vaba-abiellu astusin, et kirikliku laulatuse tseremoonia alt pääseda.

„Kas teil oma esimese abielu maksvusetuks tunnistamise kohta dokumenti on?"

„Niisugust dokumenti ei või mul olla. See on Venemaa valitseva senati määrus, mida säilitatakse Vene riigi Seaduste Kogus. Kui mina 1905. aastal uuesti tahtsin abielluda, pöördusin enne advokaadi poole, et lasta oma endist abielu seaduslikult lahutada. Minu advokaat, härra Jaakson Riias, andis mulle, kui ta asjasse puutuvad seadused läbi oli vaadanud ning ka evangeeliumi luteri usu kindralkonsistooriumist järele oli küsinud, otsuse, et minu abielu kui Venemaal *eo ipso* maksvuseta abielu mingit vormilist lahutamist ei nõua ning kohtuliku protsessi teel lahutatav ega maksvusetuks tunnistatav ei ole. Venemaal otsustab abielu asjus a i n u l t kiriklik ametivõim, millele aga mittekiriklik abielu ei allu. Ilmlikel kohtuil jälle puudub abielude suhtes iga kompetentsus."

Et minu Venemaa passil seisab minu endise abielu maksvusetuse kohta asjaomane märkus, seda ei tulnud mul meelde mainida; ka olin passi Euroopasse maha jätnud, kust ma ta hiljem traadi teel kätte nõutasin.

Seega lõppes inkvisitsioon. Kuid ainult tänaseks. Kui mind veel kahest-kolmest kantseleist läbi oli puk-

seeritud, kus minu kohta ikka jälle midagi paberisse pisteti, jõudsin viimaks endisesse traatvõredega hiigelsaali ning pikkade vahekodade kaudu ühte osakonda, mille eelkoridori sein kandis lapidaarset pealkirja: „Emigrantide korterid". Kae, või korterisse pannakse sind siia! mõtlesin kasvava põnevusega. Vist ei saa siis maalepääsemisest täna veel asja. — Minult küsiti, mäherduse rahvusega ma soovivat koos elada. Valisin sakslased kui puhtamad. Silmapilk hiljem olin pogris.

3

Ma astusin oma käsikompsudega ühte ruumi, mis võis vaevalt 140 kuubikmeetrit suur olla. Ruum oli inimesi puupüsti täis. Ühed istusid kolmel seinte ääres seisval pingil ja kahel ainukesel aiatoolil, teised seisid istmete puudusel püsti. Raudsammaste külge kinnitatud magamisraamid — kaks kõrvuti, kuus paari pealekuti — olid lae alla tõmmatud. Suurt, mere poole minevat akent kaunistasid raudsed võrktrellid. Kambri kõrval asetseva avara väljakäigukoha uks seisis lahti ning esitles mu ninale lõhnakest, mis mitte liiga kange, aga ka mitte liiga lahja ei olnud. Väljakäigukohas oleva veekraani kallal kustutas üks germaani noormees parajasti oma janu, teine ajas habet, kuna kolmas vaigistas sealsamas mingit muud vajadust. Ehituselt oli tuba kõigiti korralik: seinad kolmandiku kõrguseni vooderdatud valgete šamottkividega, põrand tehtud kuuekandilistest siledatest tsemenditahvlikestest, uks ja aknaraamid heast puust hoolsasti meisterdatud.

Ma tervitasin härrasid kaasvange ja küsisin, kas neil ikka nii vähe ruumi on.

„Mõne päeva eest oli meie salongis pisut lahedam," vastas mulle üks väike habemik sakslane võltsimatus „Dräseni" murdes, kuna ta pöidlaga põlglikult üle õla näitas, „aga tunaeile tuubiti meile terve Pfalzi pillikoor, kakskümmend kolm muusikalist kelmi, ühes oma mürariistadega lisaks, ja nüüd seisame tihedamalt koos kui papid põrgu väravas. Ja oleksid siis veel

mõistlikud moosekandid, kes tooksid vahel väikese valsi „Nutusaare" rahvusvahelise publiku lahutuseks kuuldavale. Aga ei. Istuvad pingid läbi, sülitavad põranda ligedaks, aga pillid lastakse kotis roostetada!"

„*Wir blasen nur noch Trübsal!*" [1] ohkas üks süüdistatud pfaltslastest, kes norutas oma lühikese piibunosiga nurgas imar-vängelt lõhnava suitsupilve sees, kuna tema kõrvalt kerkis virn kottides ja kastides olevaid muusikariistu.

„Poisid, *goddam*, andke ometi uuele vabariiklasele teed ja istet!" käsutas järsku keegi kõhukas berliinlane preisi alamohvitseri toonil. „Kas te pimesikud ei näe, kuidas Ameerika priius ta ära on rammestanud!"

„Mis minusse isiklikult puutub, härrad," vastasin neile vagusalt, „siis ei tee ruumiküsimus mulle vähematki muret. Minu „ülemkoda" on nimelt natuke korratuses. Mul käivad tujud peal, mille puhul ma naabritele ja teistele ligidalolijaile enam-vähem tülitavaks võin saada. Ma nimelt löön, hammustan, torkan noaga, kõmmutan brauninguga. Säärast anarhistlikku „otsekohest aktsiooni" alustan enamasti siis, kui ma parajal pilgul istet ei leia või kui naabrid mind pigistavad. Tarkadel hetkedel, mis paraku mitte liiga sagedad pole, olen muidugi igasuguse terrori vastane."

Mind kuulati viisaka terasusega, siis pöördus väike habemik saksilane moosekantide poole:

„Sel seigal, kulla pfaltsi veljed, oleks küll parem, kui telliksite endile komissarihärralt teise hotellinumbri. Teie all enamasti on istmed kinni, teie süü peamiselt on salongis valitsev kitsikus — teile võib siis meie väga austatud terroristlik kaaskodanik kõigepealt pahandavaks saada."

„Kas te sihukesel tusatujul ka pillisid lõhute?" küsis minult üks noor naeruhimuline Austria sakslane.

„Pillid, mis mulle kätte juhtuvad, ajan kohe lõhki!"

„Häda, häda, *Pälzer Buwe* [2]! Oma pille armastate ju enam kui oma elu! Mida te veel ootate, kui ei hakka vehkat tegema?" karjus noor piltilus austerlane.

---

[1] Me puhume veel ainult kurvastust (saksa k.). — *Toim.*

[2] „Pfalzi poisid" — pfaltsi murdes öeldud. — *Autor.*

Meie võllanaljatamine jäi pooleli, sest korraga hakkas rahvast kubisev vahekoda suust suhu käivast hüüdest „Sööma! Sööma!" rõõmsasti rõkkama. Vanaldane saksi isand heitis minu kaaslaseks. „Ärgu täitku teid see sireenidelaul liialdatud ootustega," tähendas ta melanhoolselt. „Vaadake minu keha mööda alla ja te saate aimu, kuidas Euroopa laevaseltsid meid siin nuumavad."

„Kas teie siis juba kauemat aega siin olete?"

„Kümnendat nädalat."

„Mis —? Kümnendat nädalat Ellis Islandil?"

„See pole palju, härra," vastas ärakuivanud saksilane resigneeritud naeratusega. „Siin on üksikuid isikuid ja terveid perekondi, kes juba kolm, neli ja viis kuud pisarsilmil laevaühingute armuleiba söövad."

„Miks neid siis nii kaua kinni peetakse?"

„Nad protsessivad sisserändamisvalitsuse otsuse vastu, mis määras nad tagasisaatmisele, ja protsessid võtavad Ameerikas sagedasti rohkem aega kui mõnel tagurlikul maal Euroopas. Küllap ma teile mõnda protsessilugu hiljem jutustan."

„Või söök on siis nii halb?"

„Ta pole iga kord mitte liiga halb, aga kuidas teda serveeritakse, see võtab hundilgi isu ära. Teie võite aga süüa saada ka raha eest; siis antakse teile natuke paremat, aga hind on soolane."

Olime astunud vahekotta, millesse voolas paljudest ustest rüsinal jamavaid inimesi, nende seas naisterahvaid ja lapsi igas vanuses, ka emasid rinnalastega. Et ka meie „salongis" oli korteris pisemaid ja suuremaid alaealisi, kuid ainult poisikesi, seda olin juba tähele pannud.

„Sellest kitsast koridorist," seletas minu kaaslane, „on pool meesterahvastel, pool naisterahvastel jalutamiseks tarvitada, kumbki osa umbes 25 lühikest sammu pikk. Kuid jalutamisest ei ole jalutajate suure hulga pärast juttugi, see on ainult hädine trügimine ja üksteise vahelt läbipugemine. Koridori suu ees istub alati vaht ning naisterahvastest lahutab meid nende ja meie vahel istuv naisvalvaja."

„Kas meid siis iga päev värske õhu kätte ei lasta?"

„Jumal hoidku, ega see Vene vangikoda ole! Väga harva pääseme tunniks või paariks hoone katusele, nimelt täiesti selge ilmaga."

Et see õige oli, seda sain edaspidi ise näha: Kahe esimese nädala jooksul olin ainult ühe korra katusel käinud, ehk küll ilmadel viga ei olnud; hiljem hakkasid need korrad sagenema, vahest rohkenevate haiguste mõjul, sest ruumisid täitev õhk oli väljakannatamatu.

Mitme pika vahekoja kaudu ringi jõudsime ilmatu suurde söögisaali, mis seinast seina pikki võõpamata ja katmata laudu ning lihtsaid talgupinke täis oli reatud. Ainult ühe laua ots esimeses reas — siin sõid, nagu varsti nägin, maksvad võõrad — valendas lõuendkattest. Suure plärina ja plaginaga pilluti ühes saaliosas hallikirjuid emailitud söögiriistu, kausse ja taldrikuid, laudadele, kuna see töö teises osas, kuhu meie kogunesime, juba valmis oli; nägime ainult veel oma isu kahanduseks, kuidas kaunis räpased noormehed auravat ja mitte väga armsalt lõhnavat toidusodi suurtest plekktoobritest kaussidesse ja taldrikuile potsisid — nagu praaka või rokka loomakünadesse. Seejuures tallasid nad jaluli istepinkidel ringi ja vedasid neid mööda ka oma toobreid edasi.

„Kas see on siis söök ja söögikoht teise laevaklassi reisijatele?" küsisin saksilaselt.

„Siin on esimene, teine ja kolmas klass demokraatlikult ühele järjele seatud," sain vastuseks. „Vahe seisab ainult selles, et kaks ülemist klassi käivad teisel ajal söömas kui kolmas. Kui aga raha eest sööte, siis saate tellitud toitusid nii kaua oodata, et teie söögiaeg lõpul kolmanda klassi omaga kokku langeb."

„Kas ka pogriruumid on „klassivahedeta"?"

„Ei. Siin on vahe selles, et kolmandas klassis tuleb suurema ruumi peale vähem, ühendatud esimeses ja teises klassis aga väiksema ruumi peale rohkem inimesi. Ses suhtes on Ellise saare ülemus pahemal pool rahvameelsust. Oodake õhtu ära, külamees, ja te näete imet!"

4

Reporteri-uudishimu sundis mind esmalt maksuta lõunalauas istet võtma. Ma jäin sinna aga ainult paariks minutiks. Juba leeme ja liha limane, sodine nägu pitsitasid kurgu kinni. Maitsen siit, maitsen sealt, nämmitsen natuke kinniste silmadega — ei midagi! Mis ei libise, see ei libise! Ja sellisel toidul peavad inimesed nädalate ja kuude kaupa elama! Laevaseltside armuleib? Mis armuleib! Need rahvusvaheliseks trustiks ühinenud laevaseltsid pruulivad väljarändajatest iga aasta nuumatud dividendid välja, nad on sõiduhinnad viimasel aastakümnel ühiselt tohutu kõrgeks kruvinud ja nad ajavad oma äri põhimõtte järgi, mida nimetataks avalikuks pettuseks, kui kapitalistlikus äri-maailmas oleks sõna „pettus" tuttav. Üheski laeva-agentuuris, kust sa endale kalli raha eest sõidupileti ostad, ei ilmutata sulle poole sõnagagi, et Ameerika sadamates lõksud välja on pandud, kuhu sa imekergesti sisse võid sattuda, et Ühendriikide sisserändamisseadused on täis haake ja konkse, mille abil üleaurseks peetavad juurdetulijad ilma mingi tõsise põhjuseta tuldud teed tagasi võidakse saata. Ainult sinu tervis vaadatakse agentuuris ja laeval pealiskaudselt üle, aga kui sa sellest enesele lootuse ammutad, et Ameerika tohter sinu ka terve leiab olevat, siis võid kindlasti eksida. Ta tarvitseb su ihult mõne muhukese või vistrikukese leida, ta otsib su keha küljest mõne iludusvea üles ja sa lähed armutult tagasi, kui sa ametnikkudele vahest muidu ei meeldi, nimelt priske noorusega ja atleetliku tugevusega. Sa lähed mittemeeldimise puhul juba sel nii ligidal seisval juhul tagasi, et sul Ameerikas varaliselt heal järjel olevat sugulast või sõpra ei ole, kes sulle tööd ning tarbe korral ainelist abi võiks anda ja kes sisserändamisjaama sulle järele tuleks. Oma tõotusi peab see toetaja kohtu ees pealegi vandega kinnitama. Ameerika sisserändamismäärused on sari, millest läbi pudenevad need, kellel siinsele produtseerivale kapitalile küllalt tüsedat tööjõudu pole müüa pakkuda või kelle tööjõu kohta vahest karta on, et see Ameerika kurnavaile töömeetoditele

küllalt ei vasta. See sari peaks aga väljarändajale, kes oma senise elamise-olemise mahajätmisega ja ühest maailmajaost teise kolimisega raske varalise riisiko enda peale võtab, põhjalikult tuttav olema. Iga laeva-agentuur peaks, enne kui ta tahtjale sõidutähe müüb, need määrused trükitult viimasele ette panema, kirjaoskamatuile neid aga suusõnal teadustama. Seda laevasõiduliinidelt nõuda oleks valitsuste kohus. Aga valitsused kaitsevad „isamaalise rahvamajanduse" tulul laevaseltse, mitte rahvast, kelle kopikatega need seltsid õitsvat äri ajavad. Nagu mulle üks teadja Ellis Islandil hiljem ette arvas, sööb kolmandas klassis reisiv väljarändaja teekonna vältel kõige rohkem 6 dollari eest toitu ära, tagasisaatmise puhul siis teist korda 6 dollari eest; need 12 dollarit sõiduhinnast, 38 dollarist, maha arvata, jääb ühingule 26 dollarit järele, millega on sõiduhind ikka veel nii hiilgavalt makstud, et selts tagasisaadetutegi pealt veel kasu saab. Sest neid, kes kontrolljaamas pikemat aega laevaliinide sandileiba peavad sööma, on sisselastavate või ruttu tagasisaadetavate väljarändajate kohta, kellede pealt ühing täie või poole tulu saab, ju võrdlemisi vähe.

Ma viskasin noa ja kahvli käest ning asusin kaetud lauaotsale, ehk ma küll hiljem veel nii mõnigi kord — osalt raha hoidmise, osalt trotsliku tuju tõttu — laevaühingute „armulauast" osa võtsin. Mida mulle seepeale maksu eest ette kanti, oli rohkuselt rahuldav, maigult aga üsna alaväärtuslik võrreldes kõrge hinna — poole dollariga. Hiljem, kui ma naiselt New Yorgist häid võileibu ja muid suupisteid hakkasin saama, lasksin enesele maksulauas ainult veel suppi ja kohvi anda.

Siin istudes panin saali ülemises nurgas üht teistest eraldatud söögilauda tähele, mille otsas istus paks iseteadlik naisvaht. Sööjateks selles lauas olid kuus või seitse preilit, kelle ülimoodsad soengud, toredavõitu riided ning veidi rohkearvulised käe- ja kaelaehted mulle mõelda andsid. Nad maitsesid katmata lauas niisama kahtlast rooga nagu teisedki priilaualised. Minu naaber, üks Saksamaa neiu, andis mulle seletust. Selles vaestepatustelauas istusid New Yorgi

ja teiste Ameerika linnade uulitsatelt kinnivõetud, välismaalt pärit olevad lõbuneiud, keda maksujõulised jänkid, nende nautijad, muigava künismiga „heategelikeks neitsideks" kutsuvad. Rahvusvahelised elava lihaga kauplejad on nad noorelt „värske kaubana" siia vedanud; nüüd, kus nad, juba närtsima lüües, endid uulitsal või lõbupaikades ettetungivamalt pakkuma hakkasid, saadetakse nad kui Ameerika moraali kukutajad kodumaale tagasi. Nagu ühest toona olnud suurest skandaaliprotsessist selgub, on räägitavatel tüdrukute-kauplejatel Ameerikas hästi organiseeritud tublid abilised ja saagipeitjad: osa siinseid hingekarjaseid. Need meelitavad võõrsilt siia jõudnud tütarlapsi oma misjonimajadesse ja kristlikkudesse hoiukohtadesse, et neid „halba seltsi sattumise eest hoida ja neile sündsat teenistust muretseda"; neist vooruse- ja vagadusekodadest kaovad aga tütarlapsed jäljetult, et mõne aja pärast ühes või teises Uue Maailma linnas avalikkude naistena jälle nähtavale tulla.

Tolles eraldatud lauas nägin järgmiste päevade ja nädalate jooksul saksa, ungari, vene, juudi, itaalia ja skandinaavia tüdrukuid istuvat — ilusamad heas riides, inetumad kaunis haletsemisväärt välimusega. Ellis Islandi seaduste järgi seisid nad kriminaalsüüdlastega ühel pulgal. Nende kamber peeti, nagu viimaste omagi, peale väheste vahetundide alati lukus, ning samas lauas, kus nemadki, käisid ka need härrad söömas, keda koormas mingi raskem kahtlus, muudkui et viimaste söögiaeg oli varem kui kõigil teistel. Härrad sulid elasid otsekohe minu kongi vastas. Üks neist oskas hollandi kuke kombel laulda. Tema pühalikvägev „kukeleegu!" teretas meid igal hommikul ja saatis meid õhtuti magama.

5

Saksilasel oli õigus: „maksulauas" sain tellitud roogasid nii kaua oodata, et ma söömisega veel mitte lõpul polnud, kui kolmas klass määratu müdinaga saali tormas. Mäherdune lasum Vana Maailma häbi!

See näljane sõjavägi, mitu tuhat meest, naist ja last, tuli Itaaliast, Euroopa viina- ja puuvilja-aiast, tuli Austriast, Ungarist ja Venemaalt, Euroopa nisu- ja rukkiaitadest! Tühi kõht ajas need Eedeni elanikud toidu all ägavate puude ja põldude vahelt üle maailmamere siia! Üksainus laev oli 3200 itaallast kõnesoleval päeval saarele toonud, teiste rahvastega kokku viibis New Yorgi „katsejaamas" peale 6000 inimhinge, kes olid tulnud „maailma otsast" leiba otsima! Ja iga uus päev ja iga uus laev tõi maalelastute ja tagasisaadetute asemele uusi leivaotsijaid — „Nutusaare" hiigelruumides ei rauge kunagi näljaväe jalamüdin, ei kuiva kunagi nende hirmupisarad, keilele ei taheta otsitud palukest kätte anda. Mäherdune kuhi „kristliku kultuurmaailma" paganlikku barbaarsust! Sest kas arvate, et need itaallased, kroaatlased, sloveenlased, poolakad, ungarlased, serblased, kreeklased ja mitut tõugu venemaalased — rahvused, kes kristliku kiriku rinnast põlvest põlveni „haridust" on imenud —, need räpased inimesed seal, kes praegu toidulaudade peale ahnelt tormi jooksevad, kultuuriliselt läbistikku kõrgemal seisavad kui nende hulgas see jõuk hiina kulisid, kes rahulikul, viisakal tagasihoiul viimaks seal istet võtab, kuhu küllalt vaba ruumi on jäänud? Ei pooltki. Nende kulunud riidehilbud räägivad vaesusest nagu eurooplastegi omad enamasti, kuid nad on puhtamad ja korralikumad kui itaallaste ja mõnede teiste -laste ihukatted, nende näod ja kaelad on paremini pestud, nende patsi palmitsetud juuksed hoolsamini soetud kui Kalaabria, Apuulia ja Sitsiilia kristlaste omad, kes nende kui „paganate" peale üle õla vaatavad. Ja kui sa ühtede ja teiste näojooni, silmavaadet, kogu vaimset olemist ja käitumist võrdled, siis kipub Aasiat sisaldav vaekauss vägisi vajuma. Ma sain hiinlastega hiljem mu isiklikul nõusolekul kaks ööd ühises ruumis magada; oleks mind tahetud itaallaste hulka panna, ma oleksin käredat protesti tõstnud. Tutvusest, mis ma nendega laevas olin teinud — meeles pidada: nende „paremlastega" teises klassis —, sai mulle küllalt. Väga küsitavaks jääb lõpuks, kumbade seas oli rohkem kirjaoskamatuid: Aasia barbarite või

vanade roomlaste kristlikult kultiveeritud järeltulijate seas.

Kui puhtusetunne on kultuuri märk, siis sain Ameerika kultuurist pärast lõunasööki ilusa impressiooni mälestuseks kaasa: söögilauad pühiti põrandaluudadega toidujätistest puhtaks. Poisid päterdasid jaluli ja jalatsitega pinkidel-laudadel ringi, ning luuad, mida nad tarvitasid, olid nagu teisedki luuad...

Järgnev õhtupoolik andis minu erkudele juba ohtrasti eelmaiku kõigest sellest, millele meil pärast tuli vastu panna. Ei silmapilkugi vaikust, ei silmapilkugi rahu! Nagu sõjaleer algava lahingu eel — täis hüsteerilist ärevust, täis peata tammumist, täis artikuleerimata häälitsemist. Neile inimestele siin on aimamatult raskesti pähe löödud. Kuna nad kuulsa Vabadusekuju ees seisid ja teda ihaluses imestasid, sai metallist hiigelneitsi äkitselt elavaks ja rabas neile oma priiuselambiga vihase hoobi alla. Ja nüüd tuigerdavad nad, pead hoides ja ehmatusel karjatades, tema ümber ringi. Keegi ei tea, miks Vabadus — Ameerika Vabadus — teda oli löönud. Ja et seda keegi ei tea, et igaüks on halvatud sündmuse paljast võimalusest, siis kaotavad nad usu, mõttelise tasakaalu, iga määra hädaohtude kartmises, ning üks pärib teise käest õõnsal silmal: „Mis meiega tehakse — miks meid siia pandi?" Ma nägin ühel päeval noort ukrainlast, kes ennast ühest ruumist teise ei lasknud viia. Ta toetas sõrad vastu, juhm lambahirm otsmikul. Ametnikele tegi narrike nalja, mul läks silm niiskeks. See külapoiss tuli vabasse Ameerikasse — Venemaalt. On siin türmisid süüta inimeste jaoks — mõtles ta —, siis võib siin ka vitsu ja veel midagi pahemat saada. Kolmel vahimehel oli tegemist, kuni nad tumma tõrkuja üle läve said.

Mehed muretsevad, naised nutavad, lapsed kriiskavad. Istutakse maha ja tõustakse üles. Kobitakse koridorist tuppa ja toast koridori. Üks püüab teisele oma lugu jutustada, head nõu kerjata, koormatud rinnale kergendust leida, tumedusse helki otsida. Aga teine kuulatab sind ainult poole kõrvaga, ta mõtted on *oma* asja köidikuis, ta on *isegi* seletuse ja lohu-

tuse otsija. Minu kannult ei kao keegi valgetverd talupoiss Dalmaatsiast, üks minu reisikaaslasi, kes tunneb mind ainult näo järgi. Tema suguvennad ja sõbrad on kõik maale lastud, teda üksi peetakse kinni. Ameerika arsti meelest pole ta silmad küllalt suured ja selged. Nagu eksinud kutsikas on ta mul alatasa järel, nuttes vaevab ta mind küsimustega, mida ma ei mõista — ta kõneleb ainult kroaadi keelt — või mida ma talle vastata ei teagi. Püüan põgeneda, ennast peita — asjata. Nagu vari järgneb ta mulle igale poole. Viimaks pean ta kärsitu nähvakusega enesest ära tõrjuma, et ometi kord natuke üksinda olla. Aga seal heidab mulle nuuksudes külge üks naisterahvaosakonnast suisa väljatikkunud juudi naine. Ka tema sandib seletusi, mida mul anda ei ole. Ja kui ma temast lahti saan, siis on mul mulina hulgas varsti tegemist kolmanda ja neljandaga.

Sellest menust ja jamast aga lõikavad veel toonid läbi, mis nagu brutaalsed vemblahoobid mu närvidele pihta käivad: ametnikud möirgavad välja hüüda kohtu ette kutsutavate nimesid. Peotäis sedeleid käes, ilmub neist üks ja teine vahekotta ning paneb toru hüüdma. Ei ilmu kutsutavad kohe, siis astutakse üksikute uste ette ja korratakse müristavaid hüüdeid. Selsamal lärmaval kombel kutsutakse ka neid vange välja, keda tuttav või sõber vaatama on tulnud, sest kokkusaamine sünnib, nagu vangikojas kunagi, selleks määratud iseäralises ruumis, vahimeeste valve all. Säherdune üleskutsemöirg mõjub vangistatuisse iga kord elektriseerivalt. Kõik ajavad kõrvad kikki, pisarad peatuvad, südamed soiknevad — igaüks arvab lähemal pilgul oma nime kuulvat. Mõned ergupõdurad jooksevad ette, ilma et neid oleks nimetatud, — väike kõlasarnasus pettis neid. Kutsutud aga kahmavad oma pambukesed väriseval ärevusel kokku ja pistavad kas või käpuli uksest. Ühte meest, kes ajas parajasti habet, nägin välja jooksvat — üks põsk lage, teine veel täies habemes, millelt ta ainult vahtu varrukaga ära äigas... Mõned jäävad ära — kohus mõistis maalepääsemise neile vabaks; teised, ja ikka enamasti suurem osa, longivad aga pikkamisi tagasi, hall mure,

tume viha või nõutu ahastus näos. Nende kohus jäi pooleli või nad mõisteti tagasisaatmisele lähema laevaga.

Vangikambrites ja vahekodades podisevasse igavesse mulinasse toovad „vaheldust" veel mõned ametlikud ja poolametlikud tegelased. Pikavarreliste harjadega veavad suured tugevad põrandakuurijad auravaid soojavee-pangesid mööda libedat põrandat järel, et siin ja seal, kus jalaalune hulga rahva all poriseks on läinud, jälle puhtust muretseda, iseäranis jooksva veega väljakäigukohtades, kuhu lühikese ajaga päris rabad tekivad ja kust pori jalgadega ka tubadesse kantakse. Meestel on kentsakad, ehk küll väga otstarbekad põllpüksid jalas ja seljas — see on: sinisetriibulised puuvillased püksid teiste riiete peal, mis, rinda ja selga kattes, lakkadega kuni õlgadeni ulatuvad, milledel nad paeltega kinni seisavad. Iialgi pole ma säärast ämbrimeest ilma tossava piibunossita näinud. Kord päevas ilmub üks ametnik, kes jagab Ellise saare vastutahtlikele elanikele kirjapaberit ja ümbrikke maksuta välja ning müüb postmarke; valgel paberil ja kollaseil ümbrikel on trükitud pead otsas märkusega „Emigrandikirjad" ning koha aadressiga. Kirjad antakse kinniselt vahekoja uksevahile ära, kuid mulle tõendati, et nad sellest hoolimata saare ülemuse tsensuuri alt läbi käivat, vähemalt nende kinnipeetavate omad, kes veel mitte kohtulikul ülekuulamisel pole käinud. Telegrammid, misläbi vangistatud sisserändajad endi omakseid ja tuttavaid saarele kutsuvad, kirjutab ülemus ise, saadab nad aga selle õiguse eest maksuta minema. Nõnda seisab emigrandi läbikäimine välismaailmaga kontrolli all — olukord, mis tema rõhutud vangiteadvust aina süvendab.

Meie igapäevased külalised olid siis veel rahvuslikkude seltside agendid ja misjonärid. Rahvused, kellest on Ameerikas suuremad asundused olemas ja kelle liikmeid seepärast rohkel arvul sisse rändab, on siin ühingud ellu kutsunud, kes siin olijate kui ka siia tulijate õiguslikkude ja majanduslikkude huvide eest tarbe korral välja astuvad, hädalistele abi annavad,

tööotsijaile teenistust juhatavad ning isegi ärilisi asju toimetavad, nagu rahade sissekasseerimist, päranduste korraldamist, volikirjade muretsemist, laevapiletite ostmist jne. Sellelaadilised tugevad seltsid on siin iseäranis sakslastel, ungarlastel, iirlastel, tšehhidel, soomlastel ja itaallastel, aga ka venelased pole ilma säärase kaitseühinguta ja eestlaste eest hoolitseb oma nõrka jõudu mööda „New Yorgi Eesti Sotsialistliku Ühisuse" juurde kuuluv noor „Majandusorganisatsioon". Seda liiki tähtsamatel seltsidel on Ellise saare sisserändamisjaamas oma väikesed bürood ning asjatoimetajal on ülemuse poolt voli jaamaruumides vabalt liikuda, oma rahvuse liikmeid üles otsida ning kinnipeetavate asju aidata ajada. Kellel maalepääsemiseks näit. raha puudub, sellele muretseb selts raha; kellel advokaati vaja, sellele soovitab ta ustava advokaadi, ja keda tühiste põhjuste pärast kinni peetakse, selle vabastamiseks astub seltsi asemik asjaomastes instantsides tarvilikke samme.

Säherdusi era-kaitseasutisi on seda enam vaja, et riikide siinsed asemikud oma maade kimbutatud kodanikkudele peaaegu kunagi appi ei tõtta. Kirjuta või telegrafeeri konsulile, kui palju tahad — sulle ei anta vastustki! Seda kurtsid mulle vihaselt eriti sakslased ja Austria ungarlased — venelasi ei maksa mul nimetadagi. Jah, kui mõni „suurem elukas" imelikul viisil Ameerika lõksu langeks, küllap siis saadikud ja konsulid teaksid, mis neil teha on, aga lõksulangejad on ju enamasti töölised ning talupojad ja nende pärast ei maksa diplomaatidel „sõbraliku riigiga" sekeldusi alustada. Konsulite ülesanne oma riigi alamaid võõrsil kaitsta saab siin otse pilkeks. Ainsaks erandiks on demokraatliku Šveitsi diplomaatia. See tilluke vabariik julgeb oma alamaid vägeva Ameerika vastu kaitsta. Ükski šveitslane, kes istub süütult ja veatult New Yorgi Viletsuse-saare müüride vahel, ei pöördu asjata oma konsuli poole. Aga veel enam. Kui Šveitsi konsul vahel lehest loeb, et mõni tema kaitsealustest on lõksus, juba siis tõttab ta sedamaid tema järele kuulama. See mees tunneb oma kohust ja teab, mille eest ta rahvalt palka saab. — Muidugi tuleb ka silmas

pidada, et mereta Šveitsil ei ole „isamaalisi" laevaseltse toetada.

Minu ajal taheti üht noort itaalia rahvusest šveitslast, kes elas meie pogris, deporteerida[1]. Ta kõneles natuke nohinal, sest tal oli väike eluaegne ninaviga; tööd tegemast see veake meest ei keelanud — ta polnud näitleja, laulja, ei kaupmeeski, vaid kellassepp. Siiani oli ta oma käsitööga end ausasti elatanud. Ameerika ülemus aga kartis, et ta nohiseva ninaga ei saa kella parandada. Sõnum temast seisis ühes New Yorgi saksa lehes. Juba järgmisel päeval oli Šveitsi konsul saarel ja nõutas mehe viibimata välja. Nüüd korraga kõlbas Enrico Benedetti — nõnda oli ta nimi — ka Ameerika kellassepaks...

Mis veel puutub mainitud rahvuslikesse avitamisseltsidesse, siis ärgu jäägu tähendamata, et nad oma asju Ellise saarel väga ettevaatlikult ja tagasihoidlikult peavad ajama. Nad on saarel ainult sallitud. Nende voli võib kustuda. Seepärast võtavad nad ainult lihtsamaid, selgemaid ja kergemaid süüdistuse- ja puudustuse-asju endi korraldada, jättes keerdsõlmed kimbutatule soovitatud advokaatide arutada. Säärane asi oli ka minu oma. Vene avitamisühing ei võinud muud, kui mulle ustavat õigusteadlast juhatada. Olen talle aga sellegi eest tänulik, sest mister Charles V. Bacon, minu advokaat, ilmutas end mehena, kes ühendab põhjalikku asjatundmist aususe ja truudusega. Seda ei leidu Ameerikas kuulu järgi mitte sagedasti.

Misjonäre ajas saarele muidugi mure meie hingekeste eest. Mannat tõid nad meile paberiga ja suuga, enam aga paberiga. Hulk misjonilehekesi ja traktaadikesi sadas iga päev meie peadele maha — teadagi maksuta. Hingekarjaseid oli mõlemast soost ja mõlemast võimsamast kirikust, kuid „saksa pogris" nägin aina luterlasi. Need olid võrdlemisi kasinate kehadimensioonidega, seevastu sünnitas üks vaimulik härra katoliiklaste seast oma ihuküllaga üldist sensatsiooni, iseäranis laste hulgas, kes teda nähes õieti ei teadnud, kas suurt rõõmu või suurt kartust tunda.

[1] Maalt välja saata. — *Toim.*

Minule lähenes juba esimesel päeval väga usaldustpakkuvalt üks õrnasooline hingekohendaja protestantlikust usuvallast — prillidega preili küpsemas eas, keda mina esialgses ennatuses mõneks saarevalitsuse ametlikuks tegelaseks pidasin. Ta küsis õeliku lahkusega minu nime, rahvuse, ameti ja vangistuse põhjuse järele ning tegi endale taskuraamatusse märkmeid. Kuuldes, keda mina oma denuntsiantideks arvan, muutus tema kristlik osavõtt minu kohta märksa jahedamaks, ja lõpuks, kuuldes minu lootust peatselt maale pääseda, vangutas ta kategooriliselt pead. Ei ta raisanud ainustki troostisõna minusuguse musta patuse peale. Hiljem kuulsin teistelt kaaskannatajatelt, et see väga neiu trööstimise asemel erilist meelehead tunneb just kinnipeetavate vabanemislootuste kõigutamisest, iseäranis, kui isik jätab tasse „maailmalapse" mulje.

Aga ma kuulsin veel enam: misjonäri kõrval pidavat vanapreili ka veel reporteriametit. Ta pääsevat Ellis Islandi kohtuaktidele ligi ning kirjutavat saare päevasündmustest „New Yorker Staatszeitung'ile" sõnumeid. Ja õige! Järgmistel päevadel võisin nimetatud saksa lehest, mis oli saarel saadaval, rasvaste tähtedega ka oma nime ning armsa kristliku värvikorra alt oma süüdistuseasja lugeda: „Ajakirjanik Eduard Vilde pogris! Kaks aastat vaimuhaige olnud! Meelsuselt anarhist ja nihilist! Tuli New Yorki nihilistlikku nädalalehte asutama! Jättis naise ja lapsed koju maha ja tahab toimetaja Linda Jürmaniga abielluda! Salgas kohtu ees oma abielu ära! Kohus oli üllatusest keeletu! Tagasisaatmine Euroopasse kindel!" — Umbes nii ja nõnda edasi... Huvitav selles kirjutises oli mulle, et kristlikud ajakirjanikud kutsuvad denuntsiatsiooni *„vertrauliche Mitteilung"*[1], ja uudis see, et mina New Yorgis „nihilistlikku ajalehte" tahtvat asutada; vähem uudisena tundus mulle lugu, et jumalakartlik reporter minu peale tõstetud ja veel tõekstegemata süüdistustele kohe kindla tõsiasjalise usutavuse peale vaapas.

[1] Sõbralikuks avalduseks, usalduslikuks teatamiseks (saksa k.). — *Toim.*

See pai piiga püüdis minule ka hiljemgi ligi tikkuda — arvatavasti lootis ta minu rõhutud olekust endale hingejahutust saada; ma avaldasin aga tema seltsi kohta nii selgesti igavusemärke, et ta minust viimaks ometi tusaselt võõrdus. Tema vaimulikud ametivennad olid palju taktilisemad. Nendega puhusin paar korda üsna sõbralikult ilmlikku juttu. Oma trükitud „pärlid" jätsid nad arusaadaval aimdusel esimesest päevast peale minu ette heitmata.

See esimene päev lõppes õhtuga, mis vajutas mu hingesse sügavamad jäljed kui kõik muu, mis ma hommikust saadik olin näinud ning läbi elanud. Juba kella viie eel käsutati meid õhtusöögile ja tund aega hiljem ajas valvur meid vahekojast tubadesse. Klõpsti keerati pogri uks väljast lukku.

6

Nüüd tuikas meie elu *„in drangvoll fürchterlicher Enge"* [1]. Nelikümmend üks meest ruumis, mis oli magamisnaride arvu järgi määratud 12 isikule — tervishoidlikust seisukohast ebasoodus juba küllalt —, see oli tõesti liig — liig tsiviliseeritud riigi kohta, kus Venemaa olude üle nii variserlikult pead väristati, nagu hiljem võisin jänkide ajakirjandusest lugeda. Ja ses tikutoosis — ei istet, ei võimalust liikuda! Mõned väsinud istusid porisele põrandale, mina ennast niikaugele ei alandanud. Kes pinkidel aseme oli saanud, ei see sealt enam tõusnud. Nüüd, kus uks kinni oli ja aken jääkülma mereõhu pärast ainult praokil võis seista, sain alles maitsta, mida tähendas suure väljakäigukoha lähedus meile õhu suhtes, rääkimata halbadest lehkadest, mida levitasid nii suure inimestehulga ihud ja suud.

„Kuidas siis sel kombel magamisega saab?" küsisin vanematelt saare-elanikkudelt. „Kuhu need lähevad, kellele sängisid ei jätku?"

---

[1] Äärmiselt hirmsas kitsuses (saksa k.). — *Toim.*

„Kuhugi ei lähe," vastati, „istugu öö otsa pinkidel või põrandal!"

„Kas seda tõesti on sündinud?"

„Mitu ööd juba — sest saadik, kui viimased laevad sisserändajaid nii ränka kaasa tõid."

„Aga see on ju barbaarne!"

„Seega ameerikalik."

„Ärgu teil sängist, külamees, nii kahju olgu, kui ilma jääte," võttis saksilane sõna. „Et te pärast liiga väga ei ehmuks, tahan teid natuke ette valmistada: sängist ei leia te peale kahe räpase ning nadise teki midagi, mis sängi muidu sängiks teeb. Võite veel õnne tänada, kui nari põhjast oma „kõige pehmemaga" läbi ei valgu."

„Ei patju, ei linasid?"

„Tundmatu toredus siin."

Noor austerlane, mahe ja tasane, oli käe kaastundlikult minu õlale pannud. „Kas teate," sosistas ta, „ma nutsin siin paar esimest ööd nagu väike laps. Süda tahtis lõhkeda. Aga inimene harjub. Nüüd saan juba magada. Kuuendat päeva pole ma riideid seljast saanud. Palitu padjaks, pea all."

„Kuuendat päeva!" naeris keegi. „Teised pole kuuendat nädalat oma riietealust ihu näinud!"

„Ma juhatan teile ühe nari, mis täna hommikul vabaks sai, ilma et teistel seda meeles oleks," puhus austerlane mulle pisut hiljem salamahti kõrva. „Terve öö istuda on hirmus. Parem juba halval asemel pikutada. Vaadake, see seal — paremat kätt vastu akent, kõige alumine."

„Tänan! Aga öelge mulle: kas meid igal õhtul juba kell kuus luku taha pannakse?"

„Oo, vahel juba kell viis!"

„Ja see kestab?"

„Hommiku kella kaheksani."

„Ja teie pole kõige selle olukorra vastu protesti tõstnud?"

„Kes seda julgeb! Igaüks kardab oma asja ülemuse juures ära rikkuda või vähemalt kahjustada. Kõik tahavad ju maale pääseda, mitte häbiga Euroopasse tagasi minna."

„Mis asi teil siis on, kui küsida tohin?"

„Oo, päris naeruväärne. Ma pole üksinda siin, vaid oma noorikuga. Mõlemad oleme natuke liiga noored. Sisserändamisvalitsus ei usu, et oleme laulatatud, sest et meil laulatustähte kaasas ei ole. Minu naisel on New Yorgis ema, kuid ka selle tunnistus, et meie seaduslikult paaris oleme, pole siiani mõjunud. Meid peetakse kodust plehku pannud armupaariks. Asi on kohtus praegu pooleli."

„Siis peate vahest nii kauaks siia jääma, kui kodust laulatustähe muretsete?"

„Paraku väga võimalik! See kestaks aga kõige paremal puhul, kui tarvitaksin telegraafi, veel kaks nädalat."

„Ja need Pfalzi moosekandid?"

„Neist kardetakse, et nad oma muusikaga Ameerikas nälga jäävad ja siis siinseile kogukondadele koormaks langevad. Arvatavasti on neid ka Chicago konkurentide poolt — nad tahavad sinna rännata — emigratsioonivalitsuse ees kahtlustatud, et neil on kellegi sealse ettevõtjaga tehtud kontrahid taskus. Teile on vististi tuttav, et Ameerikasse kedagi sisse ei lasta, kellel siin töö- või teenistusekoht juba valmis on kaubeldud. Selle kivi üle komistavad ja kukuvad nii paljudki teadmatuse pärast. Arvates, et see on neile maalelaskmisel soovituseks, luiskavad nad kohtule ette, et neid leivaisa siin juba ootab, ja on siis nagu pilvist kukkunud, kui nad tagasi saadetakse."

See määrus oli mulle tuttav. Ta on Ameerika sisserändamisseaduste hulgas üks tarvilikumaist ja tervislikumaist. Selle keeluga tahetakse „valget orjakauplemist" tabada, südametunnistuseta agentidel, kes välismail valelikkude tõotustega Ameerika ettevõtjaile kõiksuguseid ekspluatatsiooniobjekte kokku meelitavad, äri natuke tõkestada.

7

Õhtu jooksul sain siis veel mõne kaasvangi kimbutamislugu kuulda — osalt Austria noormehe, osalt

väikese mõnusa saksilase suust. Seal oli alaealisi, kes ootasid päästet kaugemaist linnadest. Kellel neist polnud Ameerikas vanemaid, need pidid sugulaste või tuttavate käest ustava tunnistuse nõutama, misläbi need kohustusid nende eest kuni nende 18. eluaastani igal tarvilikul viisil hoolt kandma. Seal oli „üleealisi", keda vanaduse pärast ei tahetud sisse lasta. Ei aita veel midagi, et säärasel vanal on Ameerikas poeg või õde, kes teda häda eest lubab varjata; tarvis on, et lubaja varaliselt ka küllalt kõrgel ja kindlal järjel seisaks. Sisselastavate vanadus on 60 aastaga piiratud, kuid sellest piirist peetakse kinni vaid isiku kehalise kõbususe järgi; nõrgavõitu isikute eest, kuigi nad märksa nooremad on, jääb Uue Maailma kitsas värav kinni. Mulle jutustati ühest elatanud saksa abielupaarist, kelle lapsed Ameerikas elasid. Vanemaid ei lastud sisse, nad mõisteti tagasisaatmisele. Laste poolt pakutud vastutust ei usaldatud. Seda olid mõlemad vanad ette kartnud ning enestele Saksamaa sadamast välja sõites ka kohe tagasisõidu-piletid lunastanud, mida nad sisserändamisvalitsusele ülekuulamisel ilmutasid. See sai neile õnnetuseks. Et laevaühingud 3 aastat kohustatud on tagasisaadetuid maksuta deporteerima, siis otsustas Ellis Islandi ülemus laevaseltsi, kelle laevaga abielupaar oli üle tulnud, seaduserikkumise pärast kohtulikule vastutusele võtta. Selleks aga oli tal vanakesi tunnistajaiks tarvis. Viimaseid ei lastud siis mitte minema, neid hoiti saarel kinni, ja et protsess venis laevaseltsi edasikaebamisel instantsist instantsi, siis vältas abielupaari vangipõli tervelt viis kuud! Viie kuu pärast aga tuleb Ühendriikide ülemkohtust lõplik otsus: sisserändamisvalitsusel pole lepingutega, mis laevaseltsid reisijatega välismaal teevad, midagi pistmist! Nüüd muidugi saadeti vaesed vanad koju, kuid tasu nad oma viiekuise viletsuse ja hingepiina eest ei saanud. Mina neid kannatajaid ei näinud, nad olid lühike aeg enne minu tulekut teele läkitatud.

Meie hulgas oli aga keegi, kelle saatus teisel kujul mitte vähem dramaatiline ei olnud. Preislane Bertram reisib mineval aastal Wisconsin'i riigist, kus ta

8 aastat on asunud, naise ja kolme lapsega kodumaale võõrsile. Mõne kuu pärast pöördub Ameerikasse tagasi. Tema lastest on üks viieaastane poeg sündinult pime. Seda ei lasta New Yorgis maale, ja et vanemad teda merde ei või visata, siis on terve perekonna edasireisimine takistatud. Bertram tõendab, ta olevat pimeda lapse sünnitähe Euroopasse sõites sisserändamisvalitsusele ära andnud, kuid kantseleidest seda ei leita. Nõnda tekib protsess, mis käib Ellis Islandi ja Washingtoni vahet ning kestab nüüd juba kolmat kuud. Isa vanima pojaga vindub meeste, ema kahe noorema pojaga närtsib naiste osakonnas, pealegi kolmandas klassis, kuni ülemus nende peale halastab ja nad — paar päeva tagasi — teise klassi ruumidesse paigutab. Siin pole elu mitte lahedam, ajuti veelgi kitsikum, aga seltskond on puhtam ja võitlus väikeste valgete söödikute vastu seepärast vähem kibe.

Ma nägin seda meest hiljem vahel hingeollu sattuvat, millest ta ise kord tähendas: „Mu meelest on, kui peaksin siin kõik pihuks ja puruks peksma, mis mulle ette juhtub; siis vähemalt teaksin, et mind süü pärast kinni peetakse!" Ma tahan ka kohe juurde lisada, kuidas Bertramite lugu lõppes. Umbes nädal aega enne minu vabakssaamist tuleb pealinnast saalomonlik kohtuotsus: „Et Bertrami perekond kaheksa aastat järgemööda Ühendriikides on elanud, tema pime poeg aga viis aastat vana on, siis ei või viimane Euroopas sündinud olla, vaid Ameerikas. Järelikult tuleb Bertramid maale lasta." Ja selle tõe leidmiseks kulus ametikohtadel rohkem kui kaksteistkümmend nädalat ära!

Meie jutupuhumine, mis umbes tund aega võis kestnud olla, pidi lõppema, sest nii kõnelemine kui ka kuulatamine muutusid piinaks. Ruumi täitis noaga lõigatav leitsak täis uimastavat haisusegu, mis sundis mind käsi pea ümber lööma ja nihutas mulle tõsise kartuse ligidale, et mu aju korraga mõtlemast või süda tuksumast lakkab. Mõte terveks ööks või koguni veel m i t m e k s ööks siia jääda omandas kohutavuse, mis ajas mu ihust värinad läbi, pigistas mu nahast külma

higi välja. Kuid mu silmad jäid kuivaks. Nad põlesid ainult. Nende ees hõljus punakas udu. Hädas nutta nagu Austria noormees — seda ma ei saa, seda hingekergendust ma ei tunne. Ainult liigutus ja vaimustus tõstavad mu pisaratetaevasse, iga muu seesmine vapustus kõrvetab mind vaid kuiva tulega, ja tundmus, mida praegu tundsin, andis mulle peaaegu aimu põrgutulest. Mind täitis viha, põlgus ja äraräägimata kahjutunne enda ja oma kaaslaste jõuetuse üle.

Korraga läks meie põrguvärav lahti ja kaks kuradit astusid sisse. Süsimustad ja hiiglasuured. Käes kõlisesid neil ahelad, kaenlas kandsid teibaid. Nende valged koerahambad kumasid heledalt tumesiniste mokapundarde vahel, nende tahmakarvalised villpead heitsid tulevalgel salasinakat helki. Irvitades lasksid nad pilgu neetute kurvast lademikust üle käia.

Nähtus mõjus minusse nii kopsatava üllatusega, et mu tuju, kogu mu hingeline elevus sedamaid ümber lõi. Naerdes sirutasin käed mõlema saaresaatana poole ja hüüdsin neile eesti keeles tere tulemast vastu! Nüüd oli kujutelm, mis mulle meie asukohast alateadlikult vaimu oli tekkinud, tähtsalt täienenud. Põrgus ei puudunud enam kuradid...

Mõlemad neegrid aga hakkasid — meie koikusid alla laskma. Teibaga tõstsid nad ahela raudse sängimehanismi külge kinnitatud hammasrattale, ja kuna nad ahelast rebisid, vajusid kõik kaksteistkümmend raudraami toll-tollilt madalamale ning vahe üksikute raamide vahel laienes nii kaugele, et inimene lõpuks sisse mahtus pugema. Meie toas oli, nagu tähendatud, kaks niisugust raamikihti, kumbki tosina raamiga. Viimaste purjeriidest põhjadel said nähtavaks katkiste äärtega tumehallid, hästi määrdinud ja kuuma auru käes — neid desinfitseeritakse kaks korda nädalas — äraviltinud kõvad ning karedad villased vaibad, igas voodis kaks. Niipea kui narid vajuma hakkasid, võtsid reflektandid[1] nende lähedal seisupaika, et parajal pilgul kuube või kübarat ihaldatud koikusse visata, mis sai seega teistele puudutamatuks. Teadagi

[1] Soovijad, (aseme) taotlejad. — *Toim.*

läksid asemed „historilise õiguse" põhjal enamasti vanade elanikkude kätte tagasi; uued ja kõige uuemad vaatasid õudsele istumis-ööle vastu.

8

Nende seas polnud mina aga mitte. Ootamatul kombel sain noore austerlase poolt juhatatud aseme täiesti ilma võistluseta ja ilma kärmema kinnipanemiseta kätte. Põhjused selgusid mulle aga varsti. Esiteks oli raami põhjariie teise ääre küljest lahti kärisenud ja teiseks seisis raam lõõtsakujulisele metallist aurküttevärgile, mis paiknes akna all, liiga lähedal. Vaevalt olin, uus talvepalitu kägaras pea all, täies riides vildakul asemel veerand tundi pikutanud, kui ihu hakkas higist nõretama. Mis muud, kui pealisriided maha. Et nende jaoks paika polnud, siis külje allal Toppisin nendega, niihästi kui läks, aluspõhja lõhe kinni. Õhk aga tihenes selles vooditekärjes, mille kannudes kaksteistkümmend inimest ülestikku ja kõrvuti hinge tõmbasid, iga minutiga lämmastavamaks. Higistavate ihude, iseäranis jalgade kibekas-vänge hais kippus nina ja kurku ummistama. Juurde tuli veel, et paljud piipu tossutasid, tarvitades odavat imarat ameerika tubakat. Mul kadus peaaegu lootus selles katkuatmosfääris hommikuni ellu jääda . . .

Kella üheksa ajal pistis tohter ukse vahelt nina sisse, et järele küsida, kas kõik on terved. See mõjus nagu ülemeelik pilge. Meie meeleheitlikust olukorrast ei võtnud ametlik tervisehoidja midagi märgatavaks, meie õhk, meie kitsikus jätsid ta arstliku südametunnistuse täiesti puutumata. Tegi aga, et uksest välja sai, kui keegi ennast haigeks ei tunnistanud.

Saatus härra Bertrami näol tahtis aga, et mina sellest katkukoopast tänaseks kui ka kaheks järgmiseks ööks välja sain.

Preislane Bertram, eespool kõnes olnud pimeda lapse isa, ning temaga ta vanim poeg ja kuusteistkümmend teist isikut olid voodite puudusel siiani toolidel, pinkidel ja reisikohvritel istunud, mõned ka

maas paljal põrandal konutanud. Korraga tõusis Bertram üles ja hüüdis: „Ei, vennad, nii ei lähe! Kaks ööd olen juba istudes uneta mööda saatnud — nüüd tahan kere maha tõmmata. Ma löön lärmi!" Ja lõigi lärmi. Hakkas rusikaga ukse pihta põrutama.

Tema müristamisel polnud tükil ajal mingit tagajärge. Saksilane Müller naeratas skeptiliselt oma kõrgusest alla — tema puhkeraam oli üks kõige ülemisi — ning ennustas mässutõstjale tagasiviimist kolmandasse klassi. Teised vangutasid lootusetult raskeid päid. Bertram aga ei lasknud ennast heidutada. Iga paari minuti takka plõõnis ta uuesti ukse vastu, nii et vahekojad lajatasid. Viimaks kuuldus väljast samme ning mõrutusane hääl küsis ukse tagant, mis meil vaja olevat. „Seitseteistkümmend inimest vooditа!" hüüdis Bertram ladusas inglise keeles vastu. Pomiseti midagi ja mindi ära. Vahekojas valitses jälle vaikus. Müller ja mõned teised naersid nukral pilkel.

Kuid Bertram ei andnud alla. Oma suurte farmerirusikatega alustas ta trummeldamist uuesti, peatus oodates mõne minuti ja hakkas jälle otsast peale. Nüüd oli mõju juba pisut suurem: meie uks avati ja vaht kuulutas, et istujaile tahetavat asemeid muretseda. Aga võta näpust! Veerand tundi, pool tundi möödus — ei midagi! Bertrami vihase edasipõrutamise peale ilmus siis veel kord inimene, seekord üks naisametnik, kes lubas sängisid otsida, aga ilma et nüüdki sõna oleks peetud. Kell lähenes juba üheteistkümnele, maja jäi vaikseks nagu haud. Nüüd ei teinud visa preislane müristamisele enam vahetki, ta võmmis ust nii kaua edasi, kui ilmusid kaks vihast punetavat vahti poriseva teatusega, et voodita isikutele olevat magamisruum muretsetud.

„Jah, aga kolmandas klassis!" itsitas Müller ülevalt alla. „Viige rahvusvahelistele täidele terviseid!"

„Ennemini kolmandas klassis täisid toita, kui siin hulluks minna!" urises Bertram vastu, kuna ta põrandale magama jäänud poja äratas. Väljakolijate seltsi heitsin minagi. Minu ainus kirglik ihaldus oli: rohkem õhku! Oli uus magamisruum suurem, siis tahtsin kõige muuga leppida. Ruttu kahmasin palitu,

ülikonna, saapad ja oma paar reisikompsu kätte ning järgnesin teistele — ööriides ja sokkides. Riietumiseks ei jätnud ärritatud vahid nimelt aega; ka arvasin uue ruumi senise ligidal olevat. Kuid eksisin. Meid viidi mitmest koridorist läbi ja mitmest trepist üles. Oma ärevuses ja uimastuses ei pannud ma tähelegi, et teine vaht ühes vahekojas väikese ukse avas ja ladust mu seltsimeestele tekkisid välja jagas, mida need ise magamisruumi pidid kandma. Mina ilmusin sinna — mõlemad käsivarred kolide all kinni — ilma tekkideta. Õige suur ja täiesti tühi saal, kaks pikka rida raudseid sänge sees, võttis meid vastu. Silmasin kohe, et traatpõhjaga voodid olid vaipadest ja kõigest muust riidekraamist lagedad, ning pöördusin küsides teise vahi poole. See aga oli nüüd isiku leidnud, kelle peale ta oma viha välja võis kallata. „Kas sa siis pime oled!" turtsus ta mulle saksa keeli vastu. „Teised võtavad tekid, ja sina jooksed suisa mööda!"

Nii leplik ja allaandlik kui ma loomuse poolest ka olen, aga see häbematus ajas mul siiski kopsu üle maksa. Iseäranis haavas mind tema upsakas sinatamine. Ma viskasin käed voodi peale tühjaks, astusin talle nina alla ja hüüdsin:

„Kuulge, mees, teie võite ennast küll vangivahiks pidada, aga pidage meeles, et meie mitte vangid pole, hoolimata teie lukutatud ustest! Teil pole mitte kurjategijatega tegemist, vaid ausate reisijatega! Ja nüüd minge ja tooge mulle tekid voodisse!"

Oleks ta sõnakestki vastu lausunud! Neil on nimelt, nagu ma hiljem kuulsin, ülemuse poolt kõva käsk emigrantidega inimlikult ümber käia. Saare kõrgemad ametnikud ei jäta kõige oma kalgi ning karmi oleku juures korralikkuse poolest midagi soovida. Määruste vastu käis juba lugu, et inimesi rohkem ruumi mahutati, kui seal sänge sees oli. Saare komissar ja muud ülemad tegelased ei teadnud sellest vististi midagi — see tuli alama personaali viitsimatusest. Juba järgmine õhtu andis meile selle oletuse kohta tõetunnistuse: vist nurisejate kaebust kartes revideeriti nüüd järele, kui palju ilma voodita inimesi ruumides on, ning tõrkumata viidi niisugused teise

kohta magama. See sündis ka järgnevatel õhtutel, niikaua kui mina saarel viibisin. Bertrami mürisev protest oli, nagu naerdes konstateerisime, soovitud vilja kandnud. Aga ka minu piste jämedale vahile ei jäänud räägitaval esimesel õhtul mõjuta. Mees tõi mulle ise vaibad. Ta virutas nad küll üle ukse pörandale, aga trepist üles ja paarist vahekojast läbi oli ta nad ikka pidanud tassima. Ja edaspidi hoidus ta minuga, Bertramiga ja teiste lõuameestega meie osakonnas riidu norimast. Meie aga võisime kujutella, mida argsemad ja halvema riidega isikud, eriti kolmandas klassis, niisuguste väikeste despootide poolt maitsta said. Juba seadluste järgi on vahtidel kolmanda klassi üle suurem meelevald kui kahe kõrgema üle. Nõnda nägin neil õhtuti, kui nad viimast liiki emigrante vahekodadest tubadesse ajasid, keppisid käes olevat. Juba nad neid antud puhul ka ikka tarvitada tohtisid — muidu poleks nad neid kandnud. Vere ajas mulle põske kahel edaspidisel hommikul, kui ma kolmandas klassis hiinlastega ühes olin maganud, veel nähtus, mil kombel viimaseid hommikul kell 6 äratati. Vaht ilmub teibaga tuppa ja torkab igale magajale külge! Meid, samas ruumis olevaid teiseklassilisi, ei puudutatud; ka lasti meid tund aega kauemini magada.

Õhk uues avaras magamisruumis oli võrdlemisi rahuldav. Ka meeldis mulle, et voodid, nii roostetanud räbalad kui nad ka olid, kobaras ülestikku ei seisnud, vaid ridamisi üksteise kõrval. Kuid me olime saunast jääkeldrisse sattunud: ruum oli soendamata; kas kogemata või meelega jätsid talitajad meie soendustorudesse auru laskmata. Täies riides, palitud peal, üks tekk külje, teine pea all — nõnda saatsime öö mööda ja ärkasime hommikul lõdisedes. Kroaadi külapoiss, minu mahajäämatu vari, oli sinine nagu jõhvikas — tal polnud sooja üleriiet. Minuga ühel sekundil tõusis ta sängist, minuga ühel minutil pesi ta kraani all silmad, minuga ühisel sammul hakkas ta ruumis edasi-tagasi jalutama; ja kui mina süütasin paberossi, tegi tema sedasama. Ma olin tema eeskuju, tema tugi ja troost selles temale täiesti arusaamatus

hädapõlves. Asjata on juurde lisada, et ta sel ja ka järgmistel öödel endale voodi minu oma kõrvale valis. Ma märkasin, et tal jälle pärimised keelel liikusid, kuid nende avaldamiseks puudus tal julgus. Et mina tema keelest aru ei saa, see ei tahtnud talle naljalt pähe mahtuda. Kui mina istusin sängi servale, istus ka tema sängi servale, ja et ma seepeale mõttesse suikusin, siis ei pannud ma teda paaril minutil tähele. Silmi jälle tõstes nägin oma umbkeelse sõbra vaese töntsi näo üle helendavaid herneid veerevat. Märgade kaede tagant vaatas ta paluva koerapilguga korraks minu peale. Ma astusin liigutatult tema juurde ja püüdsin talle vene keeles mõne julgustava sõna mõistetavaks teha. Teadmata, kas ta mõistis, aga minu hea tahegi näis ta hinge kergendavat, ta pisaratele paisu panevat. Oma küsimused kahandas ta nüüd ainult veel kahe peale. Ta tähendas käega loode poole ja luksatas: „Chicago?" ja siis osutas ta ida poole ja luksatas: „Austria?"

Jah, sa taevake, kust mina pidin teadma, mis temaga tehakse, kas tal lubatakse Chicagosse edasi reisida või ta saadetakse Austriasse tagasi!

Hiljem rääkis ta ka teiste emigrantide vastu nii palju Chicagost, oma unistuste taevalinnast, et talle anti pilkenimi „Chicago", mida varsti kõigis jaoskondades tunti. Teda naerdi ja nokiti palju, nii et ma teda vahel üleannetuste vastu pidin kaitsma. Aga ta oli õnnelikum kui mina: minust terve nädala varem võis ta hädasaarele selja pöörata ja oma suguvendadele ja -õdedele kallisse Chicagosse järele sõita. Ungari seltsi agent heitis vaese poisi peale armu ja kangutas ta saarekohtu deporteerimis-otsuse alt lahti.

9

Kahel järgmisel ööl magasime teises kolmanda klassi ruumis, mis oli meie päriskorterile ligemal. Seda ruumi pidime, nagu tähendatud, hiina kulidega jagama. Neid oli umbes kakskümmend meest, kõik noored. Mõnede pead olid „modernselt" pöetud, suu-

rem osa aga kandis patsi, kuid päeval mitte ripatsina seljal, vaid ümber pea seotult ja mütsi alla varjatult. Rahvuslikku riiet polnud ühelgi ümber, ihukatete poolest sarnanesid nad täiesti teistele töölistele. Et hiinlaste sisserändamine Ühendriikidesse eranditult on keelatud, siis oli meile mõistatuseks, kuidas nad siia olid sattunud. Seletust ei võinud nad meile anda, sest nii palju ei mõistnud ükski neist võõraid keeli. Silma torkas meile nende suur muretus, nende lakkamatu lõbutuju. Nad vadistasid ühtelugu magusat juttu puhuda, kõhistasid tasa ja mõõdukalt naerda, mängisid pinkidel väikesi hiina õnnemänge, näitasid asjakesi hüpitades oma käte väledust ning keerasid suure osavusega mustast tubakast „plotskisid". Neile Aasia tööorjadele näis Ellis Islandi elu päris piduelu olevat; vist polnud nad kunagi nii heades ruumides elanud, nii korralikel asemeil maganud, nii maitsvat toitu söönud. Tähele panime veel, et nad kohe vagusaks jäid, kui märkasid, et kaaselanikud tahtsid magama jääda, ning hommikuti ei rikkunud ärkvelolijad magavate naabrite rahu, enne kui vaht teibaga viimaseid tuli üles torkima.

Neljandal õhtul nõutasin endale teise klassi ruumis — muidugi samas, kus ma algusest peale päeval elasin — uneaseme. Selleks olid mul tungivad — õigemini hammustavad põhjused. Kolmanda klassi vaipade seest olin särki saanud teatavaid sügelemist tekitavaid mammukesi. Jumal teab, missugune itaallane, kroaatlane või juut nad mulle pärandiks oli jätnud! Leitud uuel voodil ei puudunud terve põhi, ka seisis ta sündsamas paigas kui endine, aknast ja aurutorustikust eemal. Minuga ühes said nüüd ka mõlemad Bertramid siia sängid, sest meie korterist oli elanikke välja lastud. Seevastu jäin ma oma kroaadi varjust nüüd ajutiselt ilma: „Chicago" asetati, teadmata, mil põhjusel, itaalia osakonda elama. Selle ruumi uks käis aga meie vahekotta ja nii nägin ma nukrat noormeest päeval ikkagi. Õnneks lõi tema kurbus sest saadik ruttu lahkuma, kui ungari selts ta asja oli võtnud enda ajada; juba nägin teda lapselikult naervat, teiste poistega kraaplevat ja hoolega ennast kuke kombel

laulmises harjutavat, millega üks eespool-mainitud isik kelmide-osakonnast nii palju furoori tegi.

Kolmanda klassi ruumid, milledes ma esimesed ööd mööda saatsin, olid nähtavasti tagavara-ruumid, kuhu mahutati need emigrandid, kes täistuubitud pärisruumidesse enam kuidagi sisse ei mahtunud. Hiljem sain ukse vahelt ka viimastesse pilku heita. Vaade oli kohutav. Inimesed hunnikutes ja lademetes üle terve hiigelsaali, põrandki, iseäranis naiste jaoskondades, istujaid ja lamajaid täis. Vahekodadesse voolas õhk, mis ajas peaaegu minestuse peale. Ja ses õhus lasti pisukesi lapsi, nende seas rinnalapsi, päevade, nädalate, isegi kuude kaupa elada, lasti neil surma või vähemalt surma seemet sisse hingata, mürki vaevatud emarinnast sisse imeda! Siin näidati hoolimatust inimese tervise, elu ja tundliku hinge vastu üles, mis mind piirita võõrastusega küsima pani: kuidas on see võimalik riigi poolt, kes on nii uhke oma priiuseliste seaduste ning asutiste ja mitte vähem oma põhjatu rikkuse peale? Kuidas pean mõistma, et vägev, õitsev Ameerika rahvariik ja maailmariik, kelle valitsevad kihid Euroopa ees nii väga sellega armastavad kiidelda, et nende töötavad klassid ainelise elujärje poolest terves maailmas kõige kõrgemal seisvat, — et see riik mõnele tuhandele sisserändajale, kelle hulgast ta endale vajalikke tööjõude valib, iga päev inimeseväärilist korterit ei raatsi anda! Ainult korterit, sest emigrantide toitmise on ta ju laevaühingute peale veeretanud.

Riigi ja kogukonna õigust — end kahjulikkude olluste sisserändamise eest kaitsta, kehaliselt, vaimselt ja moraalselt kõlbmatuid juurdetulijaid tagasi tõrjuda, ei taha ma sugugi eitada. Peetagu väravad kinni tõbiste, vigaste, nõdrameelsete, vanadusest väetite ja iga liiki paha- ja kurjategijate eest, minu pärast ka tööjõudude eest, kelle lihaste tugevus Ameerika mõõtu välja ei anna. Hoitagu kogukondi võõraste armuleivaliste eest, kes neile vaestemajas, haigemajas, vangikojas koormaks langeksid, hoitagu oma kodanikke nakkushaiguste ja isikliku ning varalise julgeoleku väärutamise eest, hoitagu oma töölisi soovimata

võistlejate eest, kes palkasid rõhuvad ja tööpuudust rohkendavad, — teada on, et Ameerika tööliste enamik, olgu see õieti või vääriti, piiramata sisserändamist ei poolda. Sorteeritagu ja revideeritagu tulijaid ametlikus vastuvõtukohas kõigi tarvilikuks arvatud „kunstireeglite" järgi. Aga ärgu unustatagu, et kõik need mõõdetavad ja hinnatavad kannavad inimese nägu, et neile on nende elu ning tervis just niisama kallis kui igale Ameerika kodanikule tema oma, et neil kui inimliku ühiskonna liikmeil on õigus nõuda, et nendega mitte kui loomadega ümber ei käidaks.

Praegu, mil ma neid ridu kirjutan, on Ellis Islandi olude vastu tugev liikumine käimas, mida kannab Ameerika võõrrahvuste avalik arvamine nende ajakirjanduse ja ühingute kaudu. Eesotsas seisavad sakslased. Anglosaksid vaikivad. Jänkide arust on asjad *all right*. Ma olin veel saarel, kui saksa ühingute Rahvusliidu poolt töö- ja kaubandusministrile saadetud kaebus New Yorgi sisserändamisjaamas valitseva olukorra ja saare komissari William Williamsi tegevuse üle Washingtonis tuli otsustada. Muu seas nõuti komissari lahtilaskmist ja mehe asemelepanemist, kes muidugi juba liialt karedaid sisserändamismäärusi vähema valjusega käsitleks. Lootus oli vähene, et kaebus tähelepanemist leiab. Oli ju härra Williams mõne kuu eest just selleks ametisse pandud, et ta valitsuse poolt veelgi kõvendatud ning kitsendatud määrusi sisserändamise kahandamise suunas tarviliku tragidusega läbi viiks. Minister (siin sekretäriks nimetatud), rahvuselt ise sakslane, endise nimega Nagel, lükkaski kaebuse tagasi. Süüdistused olevat liiga üldised, ei antavat konkreetseid tõsiasju üles, mille najal komissari ja teiste ametnikkude tegevust võiks läbikatsumisele võtta — nõnda kõlas tema vastuse sisu. Saare ülemusel olevat ministeeriumi (sekretariaadi) poolt selge- ja kindlasõnaline eeskiri emigratsioonijaamas humaanselt valitseda ja igast liialisest karedusest hoiduda. Ministeeriumil ei olevat sedapuhku veel põhjust praegusele komissarile antud usaldust tagasi võtta.

Nüüd katsutakse kongressiga (saadikutekojaga) õnne. Seaduseandlikule kogule on Ellis Islandi vas-

taste poolt bill sisse antud, mis nõuab sisserändamisseaduste revideerimist ja reformeerimist. Lahedam sissepääs, rutulisem otsustamine kinnipeetavate üle, korterite rohkendamine ja elatavamaks tegemine, tervishoiu parandamine, kõigi alandavate ja haavavate määruste kõrvaleheitmine — see kuulukse ettepaneku sisu olevat. Kuid emigratsiooni sõprade vastas seisavad tema vaenlased. Esimeste reformikavatsus põrkab viimaste juba varemalt nõuks võetud projektiga vastamisi, mis tahab sisserändamist veelgi kitsamate keeluseadluste kaudu tillukesele miinimumile redutseerida; muu seas kavatseb see sisserändajatelt politseiliku kombetunnistuse kõrval kirjaoskamist nõuda, millega Uus Maailm Itaalia, Austria-Ungari, Venemaa ja Balkani maade alamate suure enamiku eest lihtsalt suletaks. Neile uuendajatele pole Ellise saare vangistuseolud teadagi sugugi karedad. Osalt just nende ärakohutavate oludega — tähendas mulle üks misjonär — püütavat juba nüüd sisserändamisse sulgevalt mõjuda. Sel kombel on vähe lootust, et võõrrahvuste paranduspüüded Washingtoni parlamendi mõlemas kojas võidule pääsevad.[1]

Veel jälgimad kui õhtud, olid meie hommikud teise klassi kongis. Pani õhtune palavus mu higist nõretama, siis raputas mind hommiku kella viie ajal käre külm unest. Peldiku ja kasarmu segalõhn tahtis hinge kinni matta. Ihu oli närtsinud, vaim roidunud, keel kurgulae külge kuivanud. Vaade teiste magajate tohletanud ja sagedasti rumal-tooretele nägudele täitis hinge läilusega. Kuna ma esimesel hommikul oma vaevatud pilgu seina mööda ümber lasen eksida, komistab ta korraga Goethe sõnadele: *„Wer nie sein Brot mit Tränen ass, wer nie die kummervollen Nächte in seinem Bette weinend sass"* jne. Pliiatsikirjaga seisavad nad suurelt valgel krohvil, keegi saksa kannataja on nad õhtusel või hommikusel härdusetunnil väriseva käega üles tähendanud. Aga väikese poeetilise vabadusega: lõpplause kõlab nimelt ajakohasemana: *„der kennt euch nicht, ihr* ***kapitalistischen*** (pro *himmlischen) Mächte!"*

Naljake paneb mu viletsusetunde pooleks tunniks vaibuma. Mülle tuleb meelde Pfalzi muusikant, kellel siis kah luulesooneke jooksma hakkas. Istub laua ääres, sasib karvu ja kirjutab. Teised vaikses palvesõõris tema ümber. Viimaks on laul valmis. Loetakse raske paatosega ette. Pealkiri: *„Die Elendsinsel"*.[1] Sisu: *„Der freie deutsche Mann"*,[2] kelle inimeseau ja kodanikuteadvust siin jalge alla tallatakse. Ja siis kirjutavad kõik teisedki helinikud endile salmiku taskuraamatuisse. Küll nad talle ka viisi komponeerivad. Kuid korraga hüüab saksilane Müller: „Vennad, ärge oma laulu keiser Wilhelmile saatmata unustage! Niipea kui see mees kuuleb, mis teiega siin sünnib, läkitab ta oma toreda sõjalaevastiku kohe New Yorgi alla! Ka laulu viis jätke tema teha — ta oskab seda paremini kui teie! . . ."

Aga ma tahtsin hommikust rääkida. Üks ärkaja teise järel tõstab uimast pead. Silmad jõllitavad uduselt ringi vahtida. Visalt virguva mõistuse ette astub aeglaselt unustatud häda. Mahasurutud ohkeid põgeneb rusutud rinnast. Ja siis hakkab üks ja teine piinaraamist põrandale kobima. Viimane tuletab laadakõrtsi meelde, teda katab pori kõrval kõiksugune puru ja praht apelsinikoortest ja vorstinahkadest kuni paberossiotste ja piibutuhani. Väljakäigukoht aga, kus silmi pestakse, lainetab varsti, ja kui sa mitte esimeste seas järjele ei jõua, siis pead end käterätikusse kuivatama, mis sarnaneb põrandaküürimiskaltsule. Ainult kolm käterätti kahekümne nelja mehe peale! Pesuvärk enesest on hea. Valgest kivist anumasse jookseb ühest torust külma, teisest kuuma vett, nagu see on Ameerika majades üldiseks pruugiks. Siin pesevad emigrandid ka oma ninarätikuid; muu pesu võid talitajatele ära anda. Need lasevad ta masinast korraks läbi — ei maksa midagi, saad aga niisama mustalt tagasi, kui andsid.

[1] Vaheaegu on küsimus teatavasti kontingenteerimise kaudu lahendatud: igast välisriigist lastakse aastas vaid väike kindel arvkond inimesi sisse. — *Autor.*

[1] Viletsuste saar (saksa k.). — *Toim.*
[2] Vaba sakslane (saksa k.). — *Toim.*

Kuni kella kaheksani nuusutame oma haisusid ja silmitseme oma pori, siis avatakse uks. Neegrid tulevad ja vinnavad voodid üles. Ämbrimehed tulevad ja sudivad põranda üle. Tohter tuleb ja küsib haigete järele. Siis käsutatakse pruukostile. Kuid söögisaali ukse ees on enne suur ülelugemine — et kas öösel keegi putku pole pannud. Saarekest piirab ümberringi ookean, siiski kardetakse põgenemist. Kolmkümmend kaks vahti on öösel väljas, saar seisab rannaga telegraafi- ja telefoniühenduses, ka kaldal valvab seadusesilm linnapolitseinikkude näol — see kõik ei päästa meid hommikusest revisjonist. Nimepidi hüütakse üles ja ükshaaval lastakse vahtide vahelt läbi saali. Toiming kestab hulga aega.

Ja kui sa siis kiriseva kõhuga oled söögiruumi jõudnud, teretab sind pruukostilaud, mis su isule silmapilk otsa peale teeb. Palja veega keedetud hall vedel riisipuder, lögased ploomid, loputamata heeringad ning kohv, mille sarnast ma veel kunagi pole näinud, veel vähem joonud: nagu pesuvesi põrandaküürijate pangedes, maigu poolest lihtsalt defineerimatu. Uudishimu pärast maitsesin teda kord — karistus oli kibe. Maksulauas sain 5 tsendi eest midagi, mis kohvile enam lähenes, aga veel ammugi mitte kohv ei olnud.

10

Ja siis algab päev — see erkusid katkestav, vaimu materdav, hinge kallal nürilt nüsiv päev täis rahutut taarutamist toast kotta ja kojast tuppa, täis trügimist ja rüsimist võõraste inimeste parvedes, täis möirgehääli, nutukahinat ja kõnevadinat. Austria mehel oli õigus: paar esimest päeva on jäledad. Ka minu huumor, mis mind muidu nii kergesti maha ei jäta, oli kolmandal päeval nii täiesti ära auranud, et ma kindlasti nõuks võtsin laevaga, millega ma olin tulnud, Euroopasse tagasi pöörduda, kui minu asi reede hommikuks, mil „Saxonia" teele pidi minema, veel mitte pole otsustatud. Iseäranis kuuldused teiste siinolijate nädalate- ja kuudepikkusest vangipõlvest tõukasid

mulle selle mõtte ligidale. Ma kartsin oma tervise eest. Selle kadu ei võinud mulle Ameerika, kuhu ma pealegi jäädavalt elama ei mõelnud jääda, mitte tasuda, ja Ellis Islandi brutaalsused kustutasid mu reisimehehimu — suurt ookeanitagust vabariiki tundma õppida, täiesti maha. Ma pole barbaarsete maade sõber. Ma tahan midagi muud näha, kui mis mulle Vene kodust juba tuttav on.

Esmaspäeva hommikul oli mind saarele toodud, kesknädalal pärast lõunat kutsuti mind kohtu ette. Ma astusin vahi juhtimisel avarasse ruumi, mille keskpaigas seisva pika laua ümber istusid viis või kuus härrat, kuna seinte pool asetsevad toolideread olid kohtupublikut täis. Pealtkuulajaiks jäeti saali nimelt need minu saatuseosalised ja nende tunnistajad ning lahtinõudjad, kelle asi juba läbi oli arutatud. Kohtupidamise avalikkuse põhimõte oli seega täidetud.

Ameerika kohus vannutab peale tunnistajate ka kaebealuse ära. Minagi pidin käe üles tõstma. Vandesõnu ette ei loeta, vaimulikku vannutajat ei ole, üks kohtunikkudest tähendab ainult, et sa „kõigevägevama jumala nimel" nüüd tõtt pead tunnistama. Laual puudus kohtukull ja iga muu selletähenduslik „märguriist". Kohtunikkude näod aga peegeldasid validat tõsidust.

Uus ülekuulamine keerles kõigiti kaebepunktide ümber: vaimuhaigus, anarhism-nihilism, perekonna kuritahtlik mahajätt. Et Ameerika mind enam ei meelitanud, kuna emakese Euroopa pale Ellis Islandi tumeduse taga seda armsamalt kumama lõi, siis võisin kohtusakste ristküsimused jaheda rahu ja teatava trotsliku ükskõiksusega ära vastata. Ma ei jätnud lõpuks tähendamata, et kui kohus otsusele jõuab mind mitte maale lubada, siis jätvat ma oma edasikaebamisõiguse tarvitamata ja soovivat kohe ülehomse laevaga tagasi reisida, sest Ellise saare elu ei suutvat mina kauemini välja kannatada. Krabinal pandi minu soov protokolli. Rutust, millega seda tehti, ja kohtu kergenevast rinnast sain märku, kui hea meelega minust lahti taheti saada. Mida oli minusugusel sule-

mehel nende härrade utilitaristlikule[1] isamaale ka pakkudagi!

Kuna mind istet lasti võtta, kutsuti eeskojast keegi tunnistajana kohtu ette, keda ma Ameerika pinnal esimest korda näha sain: minu naine. Tema oli mind pühapäeva õhtul ja esmaspäeva hommikul laevalt käinud otsimas; esimesel puhul ei ole lastud teda hilise aja pärast enam sisse, hommikul luisatud aga meelega või kogemata, mina olevat takistuseta juba linna läinud. Kui ma aga päeva jooksul pärale ei jõudnud, tuli eideke mulle teisipäeval enne lõunat saarele järele, kuid jäi hiljaks: ettelaskmis-aeg, mis vältab kella üheksast üheteistkümneni, oli parajasti lõppenud. Nõnda ilmus ta kesknädalal uuesti. Et minu asi aga veel kohtu ees käimata oli, siis ei lastud meid kokku, vaid ta pidi kui ülekuulatav tunnistaja nii kauaks ootama jääma, kuni kohtujärg meie kätte jõuab, mis mitu tundi kestis.

Minu teisepoole pihtimine oli lühike. Tema toimetusel ilmuva ajalehe sihi järele küsiti hoolega. Minu endise ja meie praeguse abielu kohta päriti sedasama teada mis minultki ning saadi needsamad vastused. Et tsiviil-abielu on Venemaal maksvusetu, aga ka kohtu teel eriliselt maksvusetuks tunnistamata, see fakt põrkas ka nüüd kohtunikkude uskumatuse vastu. Nende nõue oli, näidaku ma midagi „must valge peal" ette.

Sedamaid järgnev kohtuotsus sisaldas, mida aimasin: mind mõisteti tagasisaatmisele. Et saarelt tänaseks viimane laev New Yorgi poole minekul oli, siis ei saanud ma naisega ka nüüdki veel sõnakest rääkida — see pidi homse peale jääma.

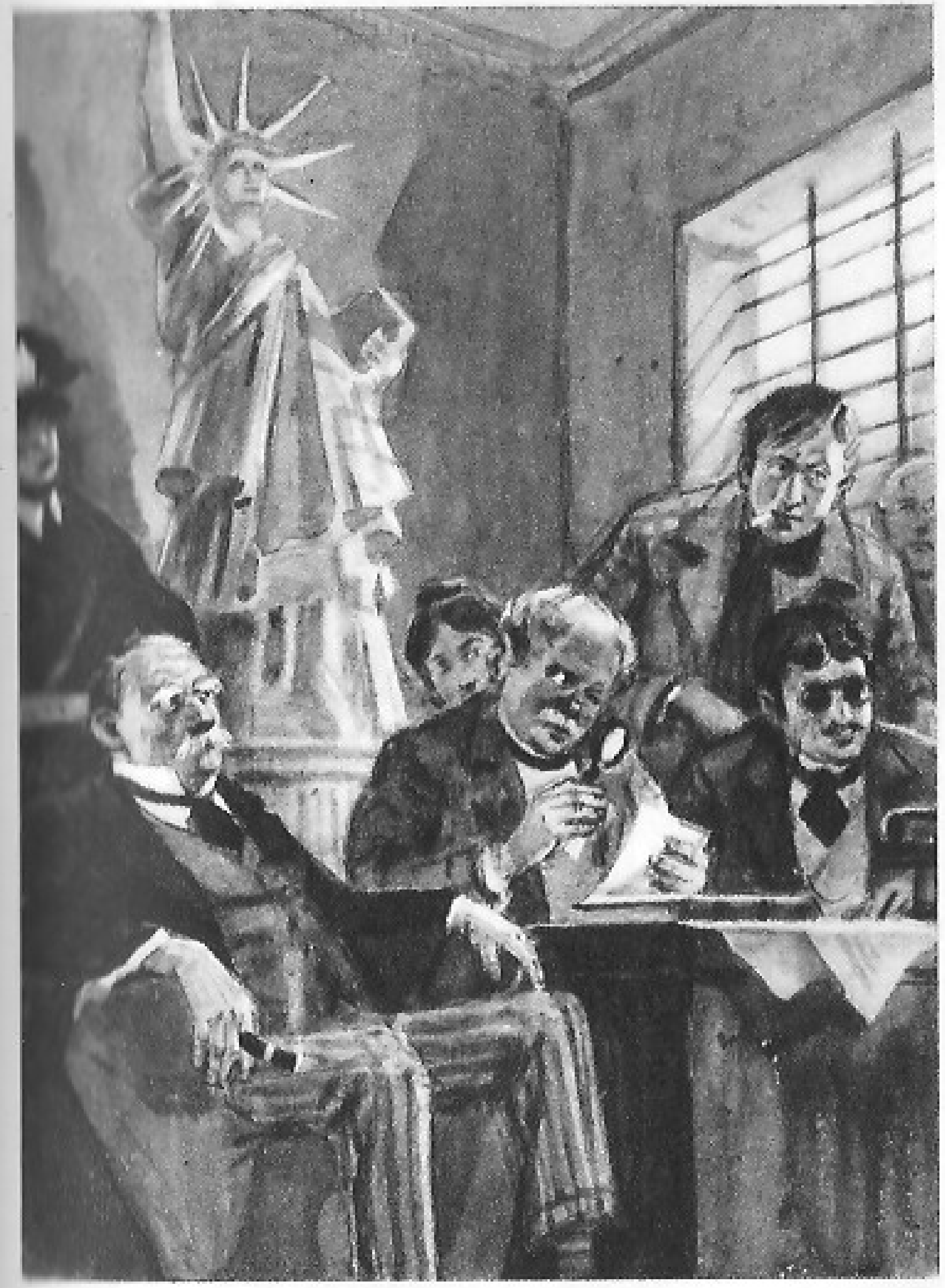
Nüüd võeti minuga toiming ette, mis mulle üpris lõbusa tuju tõi. Kui mind mitmest kantseleist läbi oli viidud, kus ikka ja ikka jälle midagi kirjutada leiti, jõudsime ühte kontoriruumi, kus mind järgmine huvitav ülekuulamine ootas:

Ametnik: „Kas revolvrit on?"

Mina: „Ei ole."

---

[1] Kasu taotlevale. — *Tolm.*

Kesknädalal kutsuti mind kohtu ette. Ma astusin vahi juhtimisel avarasse ruumi, mille keskpaigas seisva pika laua ümber istusid viis või kuus härrat.

Ametnik (minu keha mööda uurivalt üles ja alla vahtides): „Ehk aga on?"
Mina: „Mis siis, kui oleks?"
Ametnik: „Peate ära andma."
Mina: „Aga miks?"
Ametnik: „Seadus!"
Mina: „Kas kardetakse mind kellegi elu kallale kippuvat?"
Ametnik: „Seadus! Teie olete deporteerimisele mõistetud."
Mina: „Kas revolvri mulle pärast tagasi annate või endale jätate?"
Ametnik (kärsitult): „Seda peate ära ootama. Palun revolver välja anda!"
Mina: „Mul ei ole revolvrit..."
Mõtlesin: nüüd tuleb läbiotsimine! Kuid ei, nii kaugele ei mindud. Vaatas küll mu põuedest veel korra kahtlaselt üle, aga jätkas edasi:
„Kas nuga on?"
„On."
„Andke siia!"
Ulatasin talle tillukese sulenoa kätte. Selle nüri terake oli kaks tolli pikk. Konfiskeeriti. Tunnistati tapariistaks.
„Kas veel mingit terariista on?"
„On." Ja ma otsisin talle oma kübarakarbist väikese ameerika habemeajamisaparaadi, millel oli poolteise tolli pikkune tera sees. Vaadeldi, peeti aru ja anti tagasi. Surmavateks ei peetud ka mu paberossitoppimistorukest ja -pulgakest...
Siis mõõdeti mu pikkus selletarbelise mõõtetulba küljes ära ja tähendati mu juuste ning silmade karv ametlikku raamatusse üles.
„Milleks, kui küsida tohin?"
„Tulete ehk teinekord tagasi!" kohmati vastu.
Kui ma paar minutit hiljem jälle oma pogris olin, kippus mulle naer peale säherduste bürokraatlikkude seadluste kentsaka ulatumatuse üle. Tagasisaadetavaid tahetakse enesetapmise eest hoida; seepärast võetakse nendelt kõik ära, millega nad seda korda võiksid saata. Aga ühises hoiuruumis on küllalt teisi, kellelt

terariista, vahel ka laskeriista mingil süütul ettekäändel võis laenata — neilt, kes mitte deporteerimisele pole mõistetud. Üks ungarlane näiteks lõikas parajasti suure terava taskunoaga oma rahvuslikku ihurooga, salaamevorsti, kui ma tuppa tagasi ilmusin; mis mul viga oleks olnud seda temalt paluda ja ennast väljakäigukohas tasahiljukesi ära nokitseda? Kuid mitmel mu kaaslasel olid ka veel harilikud pikema teraga habemenoad kaasas, mida ilmaolijad üsna tihti laenates tarvitasid... Mitte palju parem pole „passimärkide" määrus. Kui ma mõne aja pärast võõra nime all — legitimatsioone ei nõuta — tagasi tuleksin: võetagu mind kinni nende tuhandete hulgast, kellel kah helkjad juuksed, hallid silmad ja nii ja nii mitu sentimeetrit pikkust! —

Vaevalt olin pool tundi jälle oma murelikkude kaaslaste hulgas istunud, kui süda põksuma lõi. Sisemine hääl ütles: „Võõriti tegid! Enneaegu viskasid püssi metsa! Mõtle vastaste võidurõõmule. Pea silmas, et nende löök vähem sinu isiku kui sinu erakonna pihta oli sihitud. Pitsita hambad kokku ja kannata välja — taganemisega juhid nende hoobi märki!"

Tõe hääl on alati läbilõikava mõjuga. Ma häbenesin. Ma siunasin ennast argpüksiks, hellitatud mammapojaks.

„Hedaa, majaisa, kas ma oma apellatsioonitaganduse tühjaks võin tunnistada?"

„Võite küll, tehke seda aga kohe, sest juba homme pärast lõunat viiakse teid laevale," kostis Müllerihärra, keda meie tema kauase saarepõlve pärast majaisa nimega austasime; ühtlasi tarvitasime teda alati kui õigusteaduslikku nõuandjat, sest emigratsioonikohtute juriidilist struktuuri ja asjaajamispraksist oli väike saksilane tublisti tundma harjunud.

11

Veerand tundi hiljem andsin vahile edasitoimetamiseks kirja ära, milles ma oma kohtu ees avaldatud soovi, et mind Cunardi liini lähema laevaga Triesti

returneeritaks, tagasi võtsin ning emigratsioonijaama komissarile kohtu deportatsiooniotsuse vastu apelli esitasin. Edasikaebused käivad nimelt, ehk nad küll töö- ja kaubandusministeeriumi lähevad, enne saare komissari käe alt läbi, kes neile oma soovitava või mittesoovitava heaksarvamise juurde peab lisama. Harilikult paneb minister-riigisekretär komissari heaksarvamist oma otsustamise juures täiel määral tähele, sest viimasel on vastasel puhul õigus ministri otsust täitmata jätta. Alles siis, kui minister teise edasikaebuse komissari heaksarvamise vastu ära otsustab, peab komissar alla andma. Mõlemad võimud balansseeruvad siis teatava piirini. Antud korral võib aga protsess komissari ja riigisekretäri alt veelgi kaugemale minna — nimelt iseseisvate kohtute kätte, mille otsused siis kummagi võimupiiridest üle ulatuvad.

Järgmisel päeval kutsuti mind ühte kantseleisse, kus keegi lageda põsega jänkinäoline vanahärra mulle end naeratades kui minu advokaat esitles. Minu naine oli Vene seltsi agendi soovitusel mister Baconi mulle kaitsjaks kaubelnud, rahalise toetusega olid paar eesti sotsialistlikku organisatsiooni mulle kähku appi tõtanud.

„Mida võite mulle tõotada, mister Bacon?"

„Ära viin teid saarelt," kostis hallpea rahuliku kindlusega.

„Süüdistused on teile tuttavad?"

„Jah, üldiselt, kuid kirjutage mulle täielik kaitsekiri kõigi kaebusesse puutuvate asjade kohta."

„Kui kaua võiks protsess kesta?"

„Umbes kaheksa päeva."

„Kui advokaat kaheksa ütleb, siis võib julgesti veel kord kaheksa juurde arvata."

Ta naeratas. „Kui siinne elu teile liiga kare on, siis kujutage endale ette, et olete sõjakorrespondent."

„Jaa, teil on hea naerda! Teie ju ei tea, mis mul särgis on."

„Oo, tean küll. Minu Ellis Islandi klientidel on kõigil midagi särgis olnud. Kuid saare faunat muuta ei seisa minu võimuses..."

Ma tahan kohe seletada, mispärast ma ligi kahe nädala jooksul pesu vahetada ei saanud. Minu pesu ja riided olid mu suures reisikorvis, mida kuskil laoruumis alal hoiti. Emigrandil on õigus oma kraami juurde pääseda, kuid teda peab sinna viidama, ning ainult kaasasoleva ametniku nähes tohib ta endale sealt midagi eluruumidesse ühes tuua. Ma tegin aja jooksul neli katset lattu saamiseks — kolm korda asjata! Lubati viia, lubati viijale öelda, kirjutati nimi üles — ei midagi! Nõnda ootasin päevast päeva, kuni kannatus viimaks lõppes: ähvardasin komissarile kaebuse saata, kui minu nõuet viibimata ei täideta. See mõjus. Üks juudi rahvusest ametnik viis mu kraamiosakonda. Sealses kantseleis kirjutati siis kõik ilusti paksu raamatu sisse, mis ma korvist välja võtsin — särgist ja sokkidest kuni kaelasidemeni ja kraenööbini. Arvatavasti oli seda kontrolli osalt ka sellepärast vaja, et ma korvist endale mingit tapariista korterisse ei saaks viia . . .

Nüüd oli mul siis pikk kaitsekiri kirjutada. Kus seda teha? Selle möllu ja mulina sees, milles ma iga päev elasin? Üsna võimatu näis see mulle esiotsa olevat. Paar katset läksid ka tõesti nurja. Kuid viimaks sain hakkama — pea kohal rippus ju paratamatuse damoklese mõõk. Kuna minu ümber sõeluti, vaditi, naerdi ja nuteti, paiskasin ma saksa keeli paberisse, mis mul oma kaitsjale oli seletada ja juhatada. Esimesele kirjale saatsin järgnevatel päevadel täiendusi järele, sest nii mõndagi ei tulnud rahuliku järelemõtlemise võimalusel kohe meelde. Lohutust ja julgustust jagasid mulle edaspidise piinaaja jooksul teated, et minu saatusest mitte üksnes New Yorgi eesti organiseeritud tööliste ringkondades osa ei võetud, vaid ka kaugemal: Filadelfiast, Washingtonist, Superiorist, Madisonist, isegi San Franciscost ja Portlandist (Vaikse ookeani ääres) sirutati mulle vennakäed kas ainelise või moraalse toetusega vastu. Tunnistajaid andis end üles, kes mind ja minu minevikku tundsid ning tõele teed võisid rajada. Iseäranis mõjuvalt astus minu eest välja keegi Washingtonis, näidates ministrile denuntsiatsiooni tervet motiivilist ja iseloomulist madalust.

Kuid ma unustasin, et ma enne seda, kui minu edasikaebus Washingtoni ära läks, Ellise saarel veel ühe ülekuulamise alt läbi käisin: saare isevalitseja komissar Williamsi ees. Sel härral, kes mind kõrgi bürokraadipilguga üle õla fikseeris, olid parajasti suursugused külalised büroos, uhked härrad ja prouad, kes endile õiguse võtsid mind oma lameda jänki-uudishimu objektiks teha, kui Williams neile minu asja magusa lahkusega lühidalt teada oli andnud. Ja selle julgelt irvitava ja lobiseva seltskonna ees toimetas komissar politseiliku nähvakusega ka ülekuulamist. Õnneks oli see lühike, muidu oleksin ehk asja kahjuks rahu kaotanud. Minu meelsus, mu hullumajas olemine ja Saksamaa abielu — need olid ta pealiskaudse pärimise sisu. Tema kalgist, kõrgist diktaatorinäost polnud mul raske välja lugeda, et see mees minu apellatsiooni mitte ei toeta. Ja nõnda oligi. Minu esimene edasikaebus lükati Washingtonis tagasi. Juba kuue päeva pärast tuli eitav vastus. Alles nüüd algas minu advokaadi tegevuse viljakam osa vaheajal kogutud tunnistuste ja tunnistajate najal. Et mind deporteerimishädaohu vastu igaks puhuks varjata, võttis ta välisest kohtust nn. *habeas corpus*'e[1] käsu välja, millega minu asi tarbe korral emigratsioonivalitsuse võimu alt tavalise kohtuvõimu alla võis minna. Lihtsam ja odavam oli muidugi esimesega asju ajada, ja nii töötas mister Bacon oma tunnistustega eeskätt Ellis Islandi ja Washingtoni mõlema instantsi kallal. Dokumendi, mis kindlaks tegi, et minu mittekiriklik Saksamaa abielu on Venemaal maksvuseta, muretses ta kohalikult kreeka-katoliku ülempreestrilt esimesena paigale, ja sellega oli mõjuv hakatus tehtud.

Nüüd, kus minu võidulootused jälle kerkima lõid,

[1] *Habeas corpus* (lad. k.) — inglise juriidiline termin, mis tähistab isikupuutumatuse tagamist. Iga ülekohtuselt süüdistatu võib pöörduda kohtu poole palvega sellenimelise käsu väljaandmiseks, mille põhjal peab isikut vahistanud asutis areteeritu esitama kohtule ühes vahistamise põhjuste äranäitamisega. — *Toim.*

hakkasin pogrieluga ajuti üsna leppima. Kaaslaste õnnetuse- ja äparduselood, nende käsitlemine ülemuse poolt, meid ümbritsevate häda- ja häbiolude nähtavaletulevad uued küljed — kõik see kutsus minus huvitundeid esile. Elasin ju romaaniainete laos! Vahel torkaski mõte pähe hakata „Pisarate saarelt" mõne romaani või draama, komöödia või tragikomöödia tarvis ehituskive koguma.

Seal oli näiteks meie „majaisa" Müller oma kurva looga. Kahe aasta eest oli ta põgenejana New Yorki tulnud. Põgenema sundis teda ta perekond — naine ja kaks poega. Mülleril oli Tüüringis väike vabrik. Kiuslik ja riiakas naine, kes teda vihkab — seda enam vihkab, et vanaldane mees hingeliste põrutuste tagajärjel suguvõimetuks on saanud —, see naine käib temale alalõpmata peale, ta andku vabrik poegade kätte. *„Der Alte muss fort!"* [1] on ema ja poegade igapäevane kiuslik nõue. Lõtv, pehmehingeline vanamees alistubki viimaks. Vabriku ja kõik muu vara laseb ta ametlikult poegade nimele kirjutada, enesele võtab ainult tuhat marka ja rändab sellega murtud südamel Ameerikasse välja. Ühes New Yorgi äris leiab ta raamatupidaja koha, ühe vanema lese emanda juures, kes talle kodumaalt tuttav on, korteri. Juba aasta pärast on pojad Tüüringis vabrikuga valmis — pankrott käes! Hooletus, oskamatus, priiskav elu ema osavõtul kaevasid nende varale haua. Nüüd on pill pinu taga, toru toa taga — ärakihutatud vanamehelt nurutakse abi. See ei anna. Emagi on sunnitud teenistust võtma — poegadest toitjat ei ole.

Ja nüüd teeb see naine oma vihas nurjatu tüki ära. Ta tõstab Ameerika konsuli kaudu mehe peale New Yorgis kaebuse, see olevat tema maha ja aineliselt hädasse jätnud ning elavat Ameerikas teise naisega laulatamata abielu. Müller ja tema korteriperenaine, proua Fischer, võetakse New Yorgis vangi ja tassitakse Ellise saarele, kus mõlemad tagasisaatmisele mõistetakse. Nad kaebavad edasi ja võtavad advokaadi. Kuid millega selgeks teha, et nad „kokku"

[1] Vana mingu minema (saksa k.). — *Toim.*

pole elanud, millega üle ookeani selgeks teha, et Müller sunnitud oli oma perekonnast lahku minema? Kohus käib seadusetähe järgi, ja see on nii ühes kui teises asjas Mülleri vastu. Ainult Ameerika kodanikud võivad karistust kartmata New Yorgi riigi teise soo liikmega laulatamata ühes korteris elada, siin elavale välismaa kodanikule keelavad seda aga sisserändamisseadused ja määravad ta kõlvatu elu pärast deporteerimisele. Ameerika moraal välismaalastele, mitte omadele inimestele — neil olgu vabadus! Ärasaatmiskaristuse alla ei lange sa kui võõras ainult sel puhul mitte, kui sa rohkem kui kolm aastat Ameerikas oled elanud, sest siis on lootust, et hakkad siinseks kodanikuks; seks läheb New Yorgi riigis üldse 5 aastat siin-asumist tarvis. Selle määrusega saab aga asi veelgi pöörasemaks: sa rikud Ameerika moraali, kui elad enne kolme aastat konkubinaadis [1], ja sa ei riku Ameerika moraali mitte enam, kui teed seda pärast kolme asumisaastat! Kust võis vaene Maksim Gorki seda üpris muinasjutulist vahetegemispeenust aimata, minnes oma laulatamata naisega suurele vabaduste isamaale, kus nendele uksed suleti. Ja kust võisid seda teada isand Müller ja emand Fischergi, kelle kohta ma nalja suurenduseks nimetamata ei taha jätta, et esimene on 58 aastat, viimane ligi 60 aastat vana . . .

Nad protsessisid juba kolmat kuud, nende asi seisis juba tavalise riigikohtu käes, kõik oma vähese hoiuraha olid nad advokaadile ja kohtule ohverdanud, sest vist kuskil maailmas pole kohtuskäimine nii kallis kui Ameerikas, nii meeletu kallis, et kehv inimene ei või õiguseotsimise peale kohtu teel lihtsalt mõeldagi. Vähemalt 50 dollarit (100 rbl.) pead kohtule sularaha sisse maksma, muidu ei võeta su asja ettegi, ja kui sa võidadki — kohtu- ja tunnistajatekulud pead ikka ise maksma. Mülleri protsess lõppes sellega, et mõlemad elatanud kaebealused nädal aega peale minu vallandumist Saksamaale tagasi saadeti. Ma kuulsin seda oma advokaadilt, kes juhtumisi ka nende advokaat oli olnud.

[1] Vabaabielus. — *Toim.*

12

Paljude teiste seas tõstab ka see lugu valguse ette, mäherdust osa etendab emigratsiooniasjanduses praeguse brutaalse ja tähetäpse süsteemi tõttu salakaebamine. Iga vastane ja vihamees võib sulle sõrmedest imetud valedega õnnetuse kaela saata — see ei maksa tal rohkem kui poognakese paberit, ümbriku ja kirjamargi. Oma õiget nimegi pole tal tarvis üleskriipseldatud nurjatusele alla kirjutada — selle järele keegi kuulama ei lähe. Ellis Island ei tarvitse sinu peale tõstetud süüdistusi mitte tõeks teha — sina pead oma süütuse tõeks tegema. Äpardub see sul — mine võta ookeani tagant tunnistajad kinni, kuna sa ise pealegi seotud kätega vang oled! —, siis tõugatakse sind külma õlakehitusega merde tagasi. Denuntsiatsioonidele, igasugustele valekaebustele on uksed ja aknad avatud, presidendi ja valitsuse pailapse Williamsi vägivaldne süsteem sugutab ja kasvatab otse sihilikult neid mürgitaimi. Sisserändajaid vedavatel laevadel peetakse pealegi nuuskureid, kes teekonna jooksul reisijate kohta „tähelepanekuid" korjavad, et neid tasu eest emigratsioonipolitseile tarvitada anda; denuntseerimine on viimase poolt otsekohe organiseeritud.

Kuidas niisugune süsteem inimesi korrumpeerib[1], selleks järgmine halenaljakas, aga iseloomulik lugu, mille härra Müller mulle jutustas.

Ühel heal päeval tuuakse noor sakslane New Yorgist Ellise saarele ja mõistetakse varsti deporteerimisele, sest et ta kodumaal väikese süüteo eest neli nädalat vangis olevat olnud. „Kust seda siin teada saadi?" küsib Müller noormehelt. „Denuntsiatsiooni kaudu," vastab viimane, „ja nimelt järgmisel kombel. Mul oli siin sõber ja suguvend, minuga ühest linnast; minult käis ta tihti raha laenamas, laenu aga kunagi tagasi maksta ei raatsinud. Juba oli laenusumma aegamööda 80 dollarile tõusnud. Ühel päeval tuleb teine jälle raha nuruma — ma jään kõvaks, ei anna. Ähvardades, ma saavat seda veel kibedasti kahetsema, paneb mees vihaselt minema. Mõne päeva pärast võetakse mind mu korteris vangi ja tuuakse siia. Siin teatakse, mida Ameerikas peale minu senise sõbra ükski hing ei tea: et ma kodus kuu aega vangis olen istunud. Tagajärg seletamatagi selge."

[1] Kõlbeliselt laostab. — *Toim.*

„Aga," lisab noormees hambaid kiristades, „silm silma vastu, hammas hamba vastu! Ka tema ei pea siia jääma. Tal on naine ja laps kodus, siia tulles on ta enese poissmehena üles andnud. Tinti ja paberit on ka minul. Me näeme teineteist jälle!"

Täna viiakse sõber A. laevale, homme tuuakse sõber B. saarele! Lähem saksa laev kannab ka temakese kalli kodu poole. Nende varstine jällenägemine on üsna võimalik...

Salakaebuse ohvriks pidas ennast ka üks noor nägus taani neiu, kes minu ajal saarel oli ja enne minu maalesaamist Kopenhaageni poole minema saadeti. Tal oli paraku enam kui üks austaja olnud. Keegi kadekops neist oli teda salaja kõlvatu elu elamises süüdistanud. Protsessimiseks polnud neiul raha; tagajärg — deportatsioon.

Noori naisterahvaid, iseäranis kui nad on jumekad, pitsitatakse Ameerika moraali eest värisevas saarekohtus tublisti. Juba laevanuuskurid hakkavad säärast silmas pidama, tema käitumist meeste suhtes tähele panema. On seesuguse üksi reisiva neiu tuttav Ameerika pinnal poissmees või lesk mees, siis ärgu ta lootku maale pääseda. Ainult perekonda võib ta minna, muidu pööraku tee ots tagasi. Ilmutab keegi neiu aga, et teda kuulsal vabadusemaal kallike ootab, siis ei lasta teda enne saarelt ära, kui ta viimasega sealsamas paari on laulatatud — küsimata, kas neil pesa ja perekonna rajamiseks jõudu on ja kas nad teineteist hingeliselt ka sedavõrd tunnevad, et tähtsat sammu kohe riskeerida võida. Muidugi sunnitakse ka poissmeest, kes endal Ameerikas mõrsja ütleb olevat, viimasega sedamaid abielluma. Laulatustoiming iseenesest on lühike ja lihtlabane. Täida trükitud formular, mis 5 dollarit maksab, ettemääratud teadetega ära, vali endale laulatajaks kas perekonnaseisu-ametnik

või kirikuõpetaja, üks tunnistaja antakse sulle saare ametnikkude seast — ja kümne minutiga oled abielus. Niisama kähku läheb asi ka muidu, normaaloludel. Ei ole siin pruutpaaride nimed raekoja ega perekonnakohtu uksel rippumas, ei öelda neid kirikus maha. Mingu aga ostetud abielulitsentsiga ametniku või vaimuliku juurde ja ilma pikema tseremooniata „tehakse" nad „ära". Mis nüüd Ellis Islandisse puutub, siis on säärase vägivaldse paariplaksimise eetiline kõlbmatus silmapaistev. Inimene seatakse alternatiivi ette: abiellu või mine tagasi! See on kupeldamine *in optima forma*[1].

Naljakaks kujunes see emigratsioonivalitsuse moraalitsemine Austria noore abielupaari suhtes, kellest eespool kõnelesin ja keda kinni peeti laulatusetähe puudumise pärast. See paar laulatati saarel veel kord, siis alles lasti maale! Olid jõukad inimesed, terved ja tugevad ka — heideti nendele siis nii palju armu, et ei hakatud laulatusetähe muretsemist ookeani tagant ära ootama, mis nende vangipõlve pikale oleks venitanud. Kahekordsete hümenaiose sidemetega kokku köidetud — nii lahkusid mõlemad naerdes saarelt ja naerma jäime ka meie, vähem õnnelikud.

Teadagi, et sisserändajate hulgast tabatakse ka isikuid, kes seaduse mõttes tõesti „kuritahtlikult" oma abielusidemed on katkestanud. Nõnda toodi ühel päeval kaks saksa emandat saarele, kes oma meeste juurest armukeste kaasas punuma olid pannud — teine koguni kahe väikese lapsega. Nende lugu tihenes siin õigeks tragikomöödiaks. Kuna nende laulatatud mehed teises linnas töötasid, olid nad kodus kõik majakraami kallikeste nõuandel maha müünud ja raha ning kaasavõetud asjade laevakviitungid teel viimaste kätte usaldanud. New Yorgi sadamas lasti nüüd mõlemad mehed kui teise kajuti reisijad, kelle kohta mingit kahtlust ei olnud, takistamata maale, kuna naised kui ilma teisepooleta sisserändajad sellekohase „kahtluse"-paragrahvi põhjal jaamasaarele inkvisitsiooni alla toimetati. Armukesed kadusid raha ja kraamiga jäljetult. Otsima neid ei hakatud, sest emandad ei tohtinud neist komisjoni ees hingatagi. „Komisjonile luiskasime nii palju ette, et me enam isegi ei tea, kuidas meie lugu õieti on," seletasid mõlemad pisarate tagant naerdes. Minust jäid nad saarele maha. Küllap nad vaesekesed nüüd juba kui kahetsevad Magdaleenad jälle kodukohas viibivad, kuid kes teab, mäherdune kurbmäng neid seal ootas, millise pöörde nende tulevik võtab.

[1] Parimal kujul (lad. k.). — *Toim.*

Saarel oli veel üks hollandi preili, kes oma peigmehe kutsel ning kulul Ameerikasse tuli. Mõne päeva pärast toodi peigmees vangina saarele ja pandi kelmide jaoskonda. Neiu ema oli ülemusele telegrafeerinud, et tütre peigmehel olevat Euroopas naine ja lapsed, ning nõudis tütre tagasisaatmist, mis nõue pärast mind vististi ka täideti. Peigmees langes kuulu järgi süüdistuse põhjal, et ta neiu „kõlvatuks otstarbeks" siia oli kutsunud, Ameerika kohtumõistmise alla. Alles pärast karistuseaja äraistumist saadetakse vist ka tema Euroopasse tagasi.

See mees oleks ennast aga oma endisest abielust võinud vabastada, kui ta ettevaatlikum oleks olnud ja kui tal tarvilik nodi poleks puudunud. Ameerika abieluseadustel on nimelt, iseäranis jõukamate tarvis, väga lahedad tagauksed. Tahad siin oma naisest või oma mehest kergesti lahti saada, siis ela kuus kuud Nevaada või üks aasta Lõuna-Dakoota osariigis ära — ja sa oled eesmärgil. Sa ei tarvitse aga tervet aega neis pooltühjades, poolmetsikuis mais eladagi — aitab, kui sa endal seal nii kaua vaid korteri pead. Siis tühistab kohus su abielu. Muidugi maksad kohtule ja maksad advokaadile, kes su asja seadusevormide järgi juhib. Siin kätte-elatud abielulahutus maksab kõigis Ühendriikides. Säärase tagaukse tarvitajaid on siis ka õige palju, ja Renos, Nevaada riigi tähtsamas linnakeses, elutseb alati perekas abielulahutajate asundus, kelle ülalpidamisest linn ja maa endile tulu lüpsavad.

13

Saatus tahtis, et mina ka Ellis Islandi haigemaja pidin tundma õppima. Kõikuv öine temperatuur eluruumis tõi mulle külmetamise tagajärjel raske palaviku ja kurguhaiguse. Lõdisedes andsin enese ühel hommikul haigena tohtrile üles. Ta proovis minu ihusoojust ning veretuksumist ja võttis mu kohe kaasa; aga kui ma sellest järeldasin, et mind nüüd otseteed hospidali viiakse, siis eksisin. Oma käsikompsud pidin ühes võtma. Nendega pandi mind ühte kantseleisse ootama. Seal pidin oma asjadele trükitud sedelid külge kinnitama, oma raha, uuri ja muud väärtasjad ära andma, laeva ja iseenese nime ning oma New Yorgi tuttavate aadressi teada andma, mis saareisandatel juba ammugi mitmendat ja mitmendat korda kirja oli pandud. Pärast pikka ootamist juhiti mind teise ruumi. Ka see polnud veel haigla. Siin taheti alles veel põhjalikult järele uurida, kas ma tõesti haige olen. Suur trobikond ihualasti mehi, kelle kallal mitu arsti oma instrumentidega toimetasid, täitis tuba. Ka siin lasti mind oodata, ehk mu näost küll lugeda võidi, et ma äranõrkemisest enam kaugel ei ole. Viimaks ometi pisteti mulle pisuke soojamõõtja keele alla ja leiti mõne aja pärast, et ma haigust mitte, tõesti mitte ei simuleeri! Kuid sellega polnud ma veel ammugi haiglas. Pidin kantseleist oma kompsud võtma, pidin nendega veel ühest kantseleist läbi käima, pidin nad kuhugi hoiukohta tassima ning siis pikema teekonna läbi vahekodade ja õuede ära käima. Nüüd olin küll hospidalis, aga veel mitte sängis. Veel oli oodata, veel oli kirjutada! Ligi kolmveerand tundi kulus, enne kui ma ühest võreaknast sedelikese sain, mis mulle haigemaja avas ning põdemispaiga määras. Oma riided pidin viimase hilbuni ära andma ja pärast vannitamist pika hospidalisärgi kui ainsa ihukatte selga tõmbama.

Vene bürokratism — ma andestan sulle palju, sest jänkide oma ületab su kõrge rekordiga!

Haigemaja sisseseade ja kord — vähemalt selle teises klassis — olid kõigiti laitmatud. Piinlik puhtus valitses kõikjal. Voodi oli avar ja pehme, õhk hea.

Sügav rahu võttis mu hellalt rüppe. Ruum oli kahe sängiga — teises puhkas keegi noor hispaanlane, kelle must pea mulle vastu hiilgas nagu kivisöetomp lumivalgelt padjalt.

„Siin lamab siis meie anarhist!" naeratas haigemaja peatohter, kui ta mind esimest korda tuli vaatama.

„Jaa," lõdisesin talle vastu, „ning üsna mõistlik, et mind just hispaanlasega ühte tuppa on pandud: küll see mind mõistab!"

„Ärge haigemajas rumalusi hakake tegema — jumal hoidku!" Ning tohter andis mu mustaverd naabrile sõbraliku laksu paljale reiele.

Haiguse-aeg oli mulle õnneaeg saare-elu hingerõhuvas õuduses. Küll aga leidsin tervenedes toidu liiga vähese olevat — kolm korda päevas klaas külma piima saiaga, lõuna ja õhtu üks või kaks külma muna — ning keeld sängist väljas viibida tülitas mind lõpuks. Aga selle magusa rahu eest, mis mind terve päeva kaisutas, ja selle kosutava puhkuse eest, mida pehme säng ja puhas õhk mulle öösiti pakkusid, võisin sellegagi leppida. Minu naine ja üks tuttav käisid mind päeva tagant vaatamas, ajalehti anti mulle ajaviiteks lugeda, üks saksa rahvusest velsker käis minuga õhtuti juttu vestmas. Isegi kõnes olnud naismisjonär otsis mu üles, taganes aga ruttu, kui ta minu jääkülma nägu märkas. Pärast minu apelleerimist oli see „armas õde Issandas" oma lehes irvitava märkuse toonud, ma võivat nüüd „kaua, väga kaua ja äranähtava kasuta saare-elu kaheväärilist lõbu maitsta..."

Et ma aga vaikses haigemajas Ameerika inimestelõksu koledusi ei unustaks, selle eest oli siiski hoolt kantud. Ühel ööl kukutas üks türklane enese haigla aknast välja ja koristati purustatud pealuuga kõnniteekividelt. Ma ei kuulnud tema kohta midagi ligemat, asja peeti salajas, kuid ma ei väärata vist oletamisega, et mees läks haiglase hirmu pärast surma. Kes seletas säärasele umbkeelsele, mispärast teda vangis peeti? Ta tuli vägivallamaalt ja leidis siin jälle vägivalla eest. Nagu ametnikkudele vastupunniv väikevenelanegi, võis ta mõelda: „Jumal teab, mis sinuga tehakse, kui

kaua sind siin hallitada lastakse!" Haigemajas nägi ta aknad trellideta olevat — välja siis! Parem enese kui teiste käe läbi...

Enesetapmised pole Ellise saarel mitte haruldased, ka äkilisi vaimuhaigeks-jäämisi hirmu ja ahastuse tagajärjel tuleb ette, samuti meeleheitlikke põgenemis-katseid. Velsker jutustas mulle ühest itaallasest, kes oli toona saarelt maale püüdnud ujuda. Haigemaja aknast lasknud enese särgist tehtud köidikut mööda öösel alla. Tema kadumist märgatud, kui ta juba meres olnud. Rahulikult lastud teda kalda poole ujuda, telefoneeritud ainult mandri politseile. Kui väsinud ujuja parajasti pärale jõudnud, sirgunud politsei-käed talle aidates vastu. Paar tundi hiljem olnud ta jälle ahastusesaarel.

Ellis Islandi haiglas põetatakse ainult täiskasvanuid mõlemast soost — haiged lapsed nende emadega viiakse eri haigemajadesse, Hoffmani või Swinburne'i saarele. Seal valitsevat nurjatud olud. Emasid lastavat silmapilguks oma haigete laste juurde ainult siis, kui nad haigemajadele tööd teevad — põrandaid küürivad ja pesu pesevad, pealegi varahommikust hilise õhtuni. Haigeid lapsi ravitsetavat nii hooletult, et neid surevat nagu kärbseid. Üks ema läks minu ajal kolme haige lapsega seesugusesse hospidali ja tuli ainult ühega tagasi. Tema hingeolu lähenes nõrgameelsusele. Et säärane inimene mõistuse võib kaotada, oli meile kergesti usutav. Oma kallikeste hingeheitmist polnud ta näinudki, talle näidatud alles nende külmunud laipu. Juhtuvat ka, et emad oma surnud lapsi alles siis näha saavad, kui tohtrid nende laibakesed uurimise otstarbeks juba tükkideks on lõiganud! Jänki kauboi-toorus ei tunne halastust. Ükski maa, ükski rahvatõug pole mulle niisugust algjõulist vastikusetunnet peale ajanud kui Ameerika ja ameeriklased. Midagi sellest lõhnast, mida lihunikkude hoovid välja hingavad, tikub mulle siin ninna ja paneb hinge põdema.

Kui ma viie päeva pärast tervena jälle endisesse korterisse ümber asusin, leidsin sealt 23 Pfalzi pillimehe asemel 29 eest: uus laev oli veel 6 meest juurde toonud. Esimene salkkond ajas oma asja nüüd advo-

kaadiga ja võitis. Võidi ära näidata, et mehed peale muusikategemise enamasti kõik ka mõnd käsitööd või muud ametit mõistavad, nii et Ameerika ülemusel nende nälgajäämist karta ei tarvitse. Säravate nägudega kobisid õnnelikud muusika- ja luulevennad maale. Nende vabanemine andis ka kuuele juurdetulnule lootust. Viis meest saidki aegamööda maale, ainult ühte hoiti tagasi. See oli vanaldane ja natuke kumera kuklaga. Ei aidanud midagi, et ta paari aasta eest juba kord Ameerikas oli olnud ja et juhtumisi seesama arst, kes mehe praegu vigaseks tunnistas, ta tol korral takistuseta läbi oli lasknud. Muusikant mõisteti tagasisaatmisele ja toimetati nii kähku laevale, et ta oma edasikaebeõigust vist kasutadagi ei saanud. Vihaselt ähvardas ta Kanada kaudu varsti tagasi tulla — sealne värav olevat lahedam.

Siis leidsin veel ühe õnnetu Ungari sakslase eest. See oli naise ja kolme väikese lapsega juba kümme nädalat kolmandas klassis kiratsenud; nüüd kergendati nende tervist hävitavat põlve pisut seega, et nad teise klassi paigutati. Mehe silmad leiti nõrgad olevat — viga, millest ta ise midagi ei teadnud. Ungari selts püüdis tema maalelaskmist läbi viia, naismisjonär, kes kohtutegelastele ligi pääses, ennustas neile varstist pääsu. Valeks läks. Meie kõikide silmad olid niisked, kui see aineliselt ja tervislikult laostatud perekond ühel hommikul laevale tassiti, mis meie akna all ootas. Lapsed nutsid isa ja ema ümber — need liikusid kurdilt ja tummalt, kobades ja konutades nagu kuutõbised ametnikkude vahel edasi. Laeval tõstsid nad oma kustunud silmad meie akna poole üles — me nägime, et neil nutmiseks enam pisaraid ei olnud...

Uutest vangidest torkas mulle veel silma üks inglise ema kahe peaaegu täiskasvanud pojaga, kellest noorem oli lollakas. Mõlemad noormehed elasid meie kambris, ema nägin söögisaalis, isa pidi olema Ameerikas. Mõne päeva pärast kuulsin, kuidas see pealtnäha jõukas perekond pooleks rebiti. Vanem poeg tohtis maale isa juurde minna, ema lollaka pojaga sunniti Inglismaale tagasi minema.

Mainin lõpuks kriminaalosakonnast üht saksa pangaametnikku, kes jutustas mulle oma loo. Ta oli New Yorgis pikemat aega kohata olnud ja viimaks haigeks jäänud. Hospidalis põetati teda küll kui maksujõuetut hinnata, aga niipea kui ta terveks sai, toodi mees vangina Ellise saarele, kus teda ootas deporteerimisotsus; vist oletati, et tema teenistuseta olek võib veel kaua kesta ja et mees seetõttu võiks kurjale teele sattuda. Kes Ameerika kapitali enam ei jõua orjata või ülearuseks osutub, see lendab välja Vanderbiltide ja Rockefellerite paradiisist!

Lähemail päevil puutusin kokku veel mõne venelase, soomlase ja lätlasega, kes kõik kergesti välja pääsesid, kuid mitte ühegi eestlasega. Vahest oli neid kolmandas klassis. Pärast mind aga tuli saarlasi maale ja ka paar eestlast Krimmist. Meelde jäi mulle Vladikavkasist üks noor kasakas, kes saarel oma ihukatetega üldist tähelepanu äratas. Sel mehikesel oli sõna tõsises mõttes „hilp ees ja tallukas taga". Määratu suured latakad olid ta talvepalitust välja kistud, narmendava puuvilla vahelt paistis räpane särk, vormituiks tompudeks tallatud saapad jätsid paljad varbad vallale. Ainult teise kõrva peal torniv kõrge lambanahka müts oli vähe tervem. Mulle jäi mõistatuseks, kust see paljasjalg sõidupileti lunastamiseks raha oli saanud. Nägin teda kohtu ees käimise puhul vaese patuse alandusel ühes kantseleis seisvat, kus ametnikud tema välimusest lõbutsesid. Et ta kasakas on, seda tähendas ta mulle minu möödudes pillatud küsimuse peale. Kuidas tema üle saarekohtus otsustati — vist puudus tal tarvilik ettenäitamisraha —, seda ei saanud ma kuulda.

14

Mitte ainult teadmine, et väljas minu vabastamiseks mõjusalt töötati, vaid ka ilusamaks minevad kevadeilmad aitasid mu vangipõlve kergendada. Ikka sagedamini lasti meid jaama peahoone päratu avarale lampkatusele jalutama, kust me endile New Yorgi reidi ja sadama suurepärase panoraami imetlemisest

meelejahutust ning hingelahutust ammutasime. Karastav ookeaniõhk rahustas märatsevaid närve, haljaks löövad rannasiilud lohutasid tuhmiks läinud pilku, päikese rõõmsam sära voogude heljuval peeglil heitis südamete hämarikku elustavat paistet. See jalutamine katuse siledal telliskivipõrandal, puhkav istumine sinna paigutatud rohelistel aiapinkidel või unelev vahtimine rinnuli üle veerelasilate alla voogudesse laskis mind tunniks või paariks mõndagi unustada, mida see punane katuspõrand enda all varjas.

14. aprilli hilisel hommikul hüüti mind kõnetundi oma külalist vastu võtma. Minu naine ootas mind.

„Mis sa siis veel siin teed? Sa oled ju eilsest saadik vaba!"

„Vaba? Ma ei tea sellest midagi."

„Imelik! Siin on mister Baconi eilne telegramm Washingtonist: „Töö- ja kaubandusesekretärilt läks praegu käsk emigratsioonivalitsusele minu klient sedamaid maale lasta . . ." Ma eeldasin, et ministri otsus sinule kohe teada antakse."

Aga sellega polnud saare härradel ruttu. Nad hakkasid alles kõssama, kui minu teinepool advokaadi telegrammi kantseleides ette näitas ja oma võõrastust avaldas, et vabaks mõistetud inimest ligi päev kauem kinni peetakse, kui õigus lubab. Lõpptoiming läks nüüd võrdlemisi ruttu. Kohtuga ja komissariga polnud mul enam tegemist, maalelaskmisotsust mulle ette ei loetud. Kirjutati ainult mu lähem aadress üles, anti mu raha hoiukohast tagasi ja — vangikoja väravad avanesid mulle. Auruvenest, mis mind ruttu New Yorgi poole kandis, heitsin veel pika tumma needepilgu jänkide hirmulossi matsakale müüristikule, siis pöörasin silmad nende hiigellinna määratule luulelagedusele vastu . . .

Oma advokaadilt kuulsin järgmisel päeval Ameerika abieluseaduste kohta midagi, mis mul saarel kogutud teadmistest juba isegi tuttav oli. Ma olin maale pääsenud, sest et minu peale tõstetud salasüüdistused vaimuhaigusest ja anarhismist peale kuni perekonna kuritahtliku mahajätmiseni sihilikeks laimdusteks tunnistati. Minu endise abielu maksvusetus minu kodu-

riigis sai mõlemas kohtuinstantsis selgeks. Mul oli aga nõu olnud oma praegust vabaabielu Ameerikas, kui ma siia kestvalt elama peaksin jääma, tsiviil-laulatuse teel legaliseerida, sest Inglismaa kõrval on Ameerika praegu ainus maa, kus kahte Vene alamat üldse tsiviil-abiellu laulatatakse. Selle kavatsuse võin aga, nagu advokaat mulle seletas, alles siis teostada, kui ma oma esimese abielu ka Saksamaal lahutamise või tühistamise teel lasen kustutada või kui ma ta Nevaada või Lõuna-Dakoota riigis „kustunuks elan". Riigid, milles on tsiviil-abielu maksev, respekteerivad seda nimelt igal puhul vastamisi. Mul on nõu esimest teed valida, kui kukrusse kulude katteks korjandust koguneb. Sinnamaani ei tohi ma kui välismaalane New Yorgi osariigis siinsete seaduste keelul oma abikaasaga ühes elada — kummalgi peab olema omaette elamu. Muidugi täidame seda „moraaliseadust", mida paljudes Ameerika ja väga paljudes Euroopa riikides ei tunta, täpselt ning leiame ta... üsna romantilise olevat...[1]

[1] Et ma Ameerika oludega ei suutnud sõbruneda, siis hakkasin naisele juba veerandi aasta pärast peale käima, et ta jätaks oma toimetajakoha ja tuleks minuga Euroopasse tagasi. Ta nõustuski viimaks. Appi tulid õnneks veel väikesed arusaamatused tema ja „Uue Ilma" osaühingu juhatuse vahel. Suve lõpul 1911 pöörasime Ühendriikidele selja ja reisisime Taanimaa pealinna, kus olime varemini juba ühe aasta (1906—07) oma emigrandipõlvest veetnud... — *Autor.*

MINU ESIMENE BUSINESS

Istusin New Yorgi Central Pargis ja kirusin iseennast ja jänkisid. Ma olen elus juba palju lollusi teinud — Ameerikaga panin kõigele krooni pähe. Mis ma sõge siit õieti tulin otsima? Kus oli mu aru, kui viskasin Viinis raudtee- ja laevapileti eest terve varanduse välja? Nüüd istun viimase viie dollariga siin ja tasuks pean sisse hingama seda südant närtsitavat, meeli nürivat, aju kuivatavat brutaalsuseõhku, mida levitab selle hiigellinna ja tema taga oleva maa määratu sisikond!

Saadana jänkid! Oma lipule on nad pannud tüki sinist taevast siretavate tähtedega. Nagu oleks neil midagi, mis viib hinge ülespoole, tõstab tundeid tähtede poole, kannab mõtteid mudapinnalt kõrgustele! Rusikas, suur rusikas pihku pigistatud dollarilipakatega — see sümbol peaks nende standardil seisma, ja kui jääb veel ruumi, siis lisatagu juurde mõned mäletsevad pühvlipead, muidu jääksid lähemalt ära tähendamata selle kauboirahvuse intellektiline seisukord, tema vaimne võimine, tema nõuded aatelise vara kohta.

Kuhu sa silma iganes lööd, sealt vahib sulle laia hoolimatusega vastu jäme matsakus, mage snobism, haigutav luulelagedus, igasugune katmatu korruptsioon. Isegi nende loodus põeb neid vääromadusi. Vägivaldse survega lasub tinane õhukoorem mu õlgadel; mu kops ahnitseb asjata kosutust ja karastust. Minu ees õitsevad puud, aga nende õied ei lõhna. Minu ümber lendavad linnud, aga nende nokad ei laula. Ja need hallid elukad muruvaibal, need jäme-

dad, rasvaläinud mõisarotid — need on jänkide oravad! Ei midagi sellest eeterlikust sulgkergusest, sellest sihvakast linnugraatsiast, mis on lahutamatud oravamõistest. Snoobideks nuumatud oravad! Vilistlasteks korrumpeerunud ja degenereerunud loomad! Et susi teid söögu!

Sülitasin paar korda ja võtsin siis hoogu kaasatoodud õpiraamatust hakata jänkide riigikeelt õppima. Kuid mine õpi keelt, milles „rebane" kirjutatakse, aga „hunt" loetakse! Mis sa õpid keelest, mida sa kunagi ei hakka kõnelema! Mu suu tõusis uuesti sappi täis, kui korraga väike automobiiliäpardus mu tähelepanu endale juhtis. Üsna minu lähedal läks ühel haisutõllal toss välja. Must juht ruttas viga parandama, ka peremees hüppas maha, aga kui töö kujunes kestvamaks, jalutas viimane paar korda edasi-tagasi ja võttis siis istet minu pingil.

Ma riivasin teda poole pilguga: habemetu vananaisenägu nagu kunagi. Mis annab füsiognoomiale iseloomu, mis teeb näo ja näo vahel, tihti soo ja soo vahel, huvitavalt vahet, seda jänki ei salli, selle kasib ta hoolega ära. Karakterita sarnasus, šablooniühtlus — see on tema ideaal. Pidin seda võõrale vanahärrale peaaegu suhu salvama, nii täis oli mu süda, kui juhtus midagi, mis hoidis mind kahju eest...

Minu naaber tõmbas püksitaskust natuke räpakalt välja briljantidega ehitud kuldse ninatubakatoosi, ühes sellega aga ka suurema kägara paberrahasid, mis lendasid osalt minu lahtisele õpiraamatule, osalt tema jalgade ette maha. Esimesed ulatasin talle jaheda käeviskega tagasi, viimased jätsin ta enda korjata. Ta kummardus aga viitsimata hooletusega ainult paari ligema lehekese järele, teised jättis tuulepuhangu kätte, mis pühkis nad üle muru põõsastesse.

Võõras härra tänas mind. Ma ei vastanud. Ta küsis minult midagi. Ma kehitasin õlgu. Nüüd puutus ta viiu pilk minu õpiraamatut.

„Aa, teie olete võõras?" tõnkas ta saksa keeli.

„Jaa."

„Sakslane?" Ja ta mõõtis mind nii ülevalt alla.

„Ei. Aga ma oskan saksa keelt."

„Mina ka. Natuke. — Kas olete juba kaua Ameerikas?"

„Kolmat kuud."

„Kuidas meeldib teile Ameerika?"

„Oo, väga!" litsusin hammaste vahelt välja ja irvitasin.

„No vaadake!" ja ta nihkus mulle ligemale. „Missugused Euroopa maad on teile tuttavad?"

„Peaaegu kõik."

„Mäherdusi neist võiksite võrrelda meie maaga?"

„Mitte ühtki — jumal hoidku! Ameerika on võrratu!" muigasin sopilise suuga.

Ta nihkus mulle veelgi ligemale. Viisakalt pakkus ta mulle toosist tubakat. Kuna ta mulle sõbralikult vastu naeratas, välkusid ta suured kuldsed jänkihambad päikese käes. Iga teine, vähemalt aga iga kolmas hammas oli tal kullast. Kahel neist sätendasid pisukesed briljandid sees.

„Sir," ütles ta siis, „teie meelitav kiitus on liiga üldine. Mind huvitaks kuulda saada, millega imponeerib minu suur isamaa teile eriti."

Tema s u u r i s a m a a! Liigutav oli kuulda, kuis ta seda sõna toonitas. Kaastundmuse pärast kestsin võimalikult soojalt ja seekord ilma itsitamata:

„Imponeerivaid, imestust ja kadedust äratavaid külgi on teie ilusal isamaal nii palju, et nende lcendamine nõuaks õige rohkesti aega. Ma näen aga, et teie auto on jälle korras —"

„Oo, mul on aega, ma olen lõbusõidul!" heitis tema elavalt vahele. „Kui teie ehk vaba olete ja kui see teile meeltmööda oleks, siis sõitke minuga lahkesti ühes; muidugi toon ma teid soovitud ajal siia tagasi või sõidutan teid koju, kui käsite."

Mees hakkas mulle meeldima. Sisemine hääl ütles mulle, et inimesega, kes mahapillatud raha ei viitsi üles tõsta, kes aga metsast võhivõõra inimese üles korjab ja oma toredas tõllas lõbusõidule viib, tutvusesobitamist ei maksaks põlata. Pidasin silmakirjaks natuke aru, siis tähendasin, et olen nõus. Pilguke hiljem lendasime looklevaid teid mööda läbi mahuka puiestiku.

„Seal on näiteks teie isamaa luulelik loodus, et sel-

lega peale hakata," võtsin pateetilisel tõsidusel sõna. „Midagi peenetoonilist, õrnamaitselist, hingelist, ühendatud karastava värskusega ja tüseterve lopsakusega, ilutseb mulle siinseist maastikest vastu. Euroopa taime- ja loomamaailma kaine ja mage iseloom, nende haiglane, kurvameelne kidevus — see on siin tundmata —"

„Aga meie lilled ja linnud — —"

„Tean, tean — need ei lõhna ega laula suuremat. Kuid selles näen algupärasust, ülihuvitavat vaheldust, looduse edupüüet mitmekesisuse poole. Milleks on tarvis, et lind laulab ja lill lõhnab? Kas te ei märka, mäherdune spiissbürgerlik[1] labasus peitub selles eurooplaste nõudes?"

„Kui vaimurikas!" sosistas minu kaaslane.

„Maitsevaene eurooplane nõuab, et orav olgu kerge nagu sulg, sihvakas, graatsiline — ta olgu tiivutu lind! Kas pole absurd! Loom, kes ei ole lind ega liblikas ega kiil, peab olema loom; tal ei tohi puududa teatav kehakus, teatav raskus, teatav iluline priskus. Midagi plastiliselt armsamat kui teie oravad, need hästitoidetud ümmargused hallid trullad, härra, pole ma iialgi näinud."

Soojalt suruti minu kätt.

„Seesama nõiduv luulekuma heljub kõige ümber, mis mulle silma paistab teie elust, teie rahvuse loova geeniuse sünnitistest. See on südant kosutav, meeli teritav, aju viljastav inimsuse- ja paleuse-õhk, mida levitab selle hiigellinna ja tema tagamaa õnnistatud sisikond. Teie suured jänkid! Oma lipule olete pannud tüki sinist taevast siretavate tähtedega. Mäherdune mõtterikas, märkitabav sümbol! Sest kas ei ole kõik, mida teie vaimselt ja aineliselt omaks nimetate, niisugune, mis viib hinge ülespoole, tõstab tundeid tähtede poole, kannab mõtteid mudapinnalt kõrgustele!"

„Sir, lubage, et ma end teile esitlen! Vabandage lahkesti minu unustust — James William Johnson[2]."

---

[1] Väikekodanlik. — *Toim.*
[2] Lugeda: *Džeims Uiljam Džonson.* — *Toim.*

Vahetasime nimekaardid. Kätlemise asemel haaras mister Johnson mu piha ümbert kinni ja pigistas mind hellalt oma pehme külje vastu.

„Teie trustid, teie pilvelõhkujad, teie kuulsusega kroonitud dollarimajesteedid — kas pole need kõik taevani tungiva loomisvõime jumalikud ilmutised! Kas pole need kultuurilised kõrguse- ja suurusemärgid, mille kõrval kahvatama lööb kõik, mida vanailma kõdunev, loojaminev teovõim iganes on soetanud! Kaksteistkümmend Euroopa kuningat ühe Ameerika miljardäri peale! Rooma Peetri kirik, Milaano ja Kölni doomid ühe New Yorgi pilvelõhkuja vastu! Kõik Euroopa pildikogud ühe New Yorgi või Chicago reklaamiseina eest! Kogu Euroopa sõjaväeline organisatsioon — ja üksainus Ameerika trustiorganisatsioon! Kui inimlik intelligents kuskil võidupidusid pühitseb, kui *homo sapiens*'i[1] vaimuvägevus kuskil täiel majesteetlusel tiibu laotab, siis teie isamaal, mister Johnson!"

„Ja missugust tulevikku ennustate minu isamaale?" küsis mister Johnson, suured pisarad silmis.

Ma vahtisin unistades mõõtmata kaugustesse.

„Selle ära-aimamiseks, mister Johnson, on inimlik ettekujutusvõim liiga väeti! Niipalju kui minu nõder vaimusilm suudab seletada, näen ma tähtedelippu lehvivat põhjanabast lõunanabani ja Greenwichi kraadist Greenwichi kraadini on atlas maise pinna poolest ühevärviline. Tuntakse ühtainust isamaad, ühtainust rahvust, ühtainust presidenti, ühtainust Valget Maja, kõneldakse ühtainust keelt. Mäherduseks kultuuriliseks imedemaailmaks aga Carnegie ja Rockefeller, Gould ja Vanderbilt, Astor ja James William Johnson selle esimese tõsise maailmariigi ümber loovad, selle hiilgusepildi maalimiseks ei küüni minu piiratud ajakirjanikumõistus."

Mister Johnson värises kõigest kehast.

„Aga sotsialism?" küsis ta poollämbunud häälel. „Kas teie sotsialismi võitu ei usu? Ta tõstab ju ka meil ikka julgemalt pead."

---

[1] Inimene kui mõistuslik olend (lad. k.). — *Toim.*

„Võite täiesti rahuneda, *dear sir*[1]! Nii head rohtu sotsialismi vastu kui teil, pole ühelgi maal. Ma panen imeks, et teie seda rohtu ikka veel ainult neegrite vastu tarvitate…"

„*Lynch law?*"[2]

„Seesama! Kui tohiksin nõu anda: ärge selle abinõu tarvituselevõtmisega kauemini viivitage, muidu läheb töö teile raskemaks. Teie sotsiaalne ja riiklik tervis on nii turd ja tugev —"

„Euroopa heidab meile korruptsiooni ette," viiksatas minu kaaslane.

„Laimdus! Õigemini: mõistmatus. Kui neil Euroopas tõsist kultuuri oleks, ei kutsuks nad seda nähtust korruptsiooniks, mille õige nimi on *business*'evaim[3], ärigeenius. Nad ei oska lihtsalt selle kõige tarvilikuma ja tähtsama eduteguri sotsiaalset ega poliitilist väärtust veel küllalt õieti hinnata. Kuhu satuks siinne avalik elu, kui mitte enam ei kaubitsetaks üldsuse tuluks ja isamaa kasuks valimishäältega, riigiametitega, seaduseandlusega, kohtumõistmisega? Rappa, ütlen teile, otsekohe rappa! Kes valitseb, sel on valitsemisõigus. Siin valitseb õnne ja õnnistust jagavalt kontsentreeritud kapital — vaba tee, piiramatud õigused temale!"

Mister Johnsoni põsed punetasid, ta silmad särasid. Nähtava vaevaga talitses ta oma tungi mulle kaela langeda ja mind suudelda.

„Olge täna, olge homme, olge terve nädal minu kallis külaline!" hüüdis ta nuuksatuste vastu võitleva häälega ja surus minu mõlemat kätt. „Sääraseid sõnu kuulda ühe eurooplase, ühe paljureisinud vanamaailma ajakirjaniku suust, see on ameeriklasele tõsine hingekosutus. Et teie minu isamaad, mille peale ma nüüd uhkem olen kui kunagi enne, igast küljest põhjalikult võiksite tundma õppida, tahan teile nõu ja teoga abiks olla. Üks minu salongvagunitest meie raudteil jäägu teile vabalt tarvitada. Soovituskirjad annan teile kaasa kõigisse tähtsamaisse paikadesse. Lähemal võimalusel esitlen teid president Taftile, saadikutekoja ja senati esimeestele ja kõigile ministritele."

Meie lõbusõit venis pikale, sest härra Johnson tahtis mulle New Yorgi ja tema ümbruse tähtsusi näidata ning seletada. Siis sõitsime tema klubisse, kus ta mind tutvustas oma sõpradega ning võõrustas lõunasöögiga, mis saatis minu kõige julgemad gastronoomilised unenäod häbisse. Vahuviin voolas. Lauakõnesid peeti. Isamaid lasksime elada. Mind seati ühte ritta suurimate Ameerika kõmureporteritega. Iga vähegi kiitev käänak, mis ma Ühendriikide kohta pillasin, sünnitas prantsuse vaimustust. Kui tuletasin meelde Ameerika võitu hispaanlaste üle, tõusis terve klubi püsti ja laulis kuus korda rahvushümni; siis suudeldi mind ja tõsteti toolil lakke. Ja lõpuks küsiti, mäherdused Vana Maailma suurriigid nad nüüd peaksid vitsutamisele võtma, milleks soovitasin kolme kõige vägevamat.

Klubist sõitsime 5. avenüüle: mister Johnson viis mind oma paleed vaatama. Kahetses väga, et ma tema perekonnaga veel mitte ei saa tutvuda, olevat suvitamas — muidugi Euroopas. Palee oli stiililt kaunis — plaan muidugi Euroopast. Ruumid hiilgasid raskest rikkusest — kogu sisustis muidugi Euroopast. Ka kujud ja maalid ei puudunud — ostetud muidugi Euroopast. Ja mister Johnsoni kokk, kelle kunsti ma õhtulauas küllalt kiita ei jõudnud — see oli ka Euroopast…

Järgmine päev tõi mulle lõbusa üllatuse. James W. Johnsonilt tuli kinnitatud kiri ja suurem pakk. Kirjas oli pangatäht viiesajale dollarile, pakis kallis päevapildiaparaat. „Minu kahel erasekretäril on käsk" — kirjutas lahke kinkija muu seas — „Teile igal hommikul varmalt teatada, kus mina päeva jooksul iganes mõtlen käia ning liikuda ja mis mu majas vähegi kirjeldamisväärilist ette tuleb. Kui jõuavad Euroopast koju minu abikaasa, kaks tütart ja poeg, siis saate muidugi ka nende kohta kõik tarvilikud näpunäited, muu seas nende uute garderoobide, ehte- ja iluasjade, rariteetide jne. suhtes. Kaasasaadetud aparaat on uuemate täienduste viimane sõna. Ajalehtedele, milles seisavad Teie kirjeldused ja piltlikud ülesvõtted minust ja edas-

[1] Lugeda: *diär söör*, 'kallis härra' (ingl. k.). — *Toim.*
[2] Lugeda: *lintš loo*, 'lintši seadus' (ingl. k.). — *Toim.*
[3] Lugeda: *biznis*, 'sehvt, äritehing' (ingl. k.). — *Toim.*

pidi minu perekonnast sees, vaatan huviga vastu, ka siis, kui keel on mulle võõras..." Masinakirjale sulega isiklikult alla kirjutanud: „James W. Johnson."

Mister Johnsoni ihureporterina oleks minu käsi Ameerikas kahtlemata hästi käinud, kui mind mitte üks tema ihunuuskureist raske süü pealt poleks tabanud ja temale üles andnud: Ma olin Ameerika lipust kuskil kaetud päi mööda läinud.

JACK BROWN

Meie tutvus sai alguse järgmisest ebatähtsast juhtumusest.

Kui ma ühel ööl koju tulin, leidsin maja alumise trepikoja magamiskambriks muudetuna. Põlemakeeratud elektrileegi valgustusel silmasin kõigepealt saapapaari, mille üle ma olin komistanud, siis jalapaari, mis sellest saapapaarist oli vabanenud, siis põrandamatist ja trepi alumisest astmest improviseeritud voodis suurt ilusat džentelmeni ööriides, ning lõpuks tema hoolsasti ärapandud pealmisi ihukatteid koja peeglilaual ja uste käepidemete küljes. Pahemas käes hoidis magaja lühikest merevahtpiipu, paremas hõbedast tikutoosi. Ja õhk tema ümber hingas välja peent viskit.

Köhatasin kõvasti, ja kui see ei aidanud, siis tõmbasin teda suurest varbast ning sõnasin:

„Teie elate trepike kõrgemal, sir! Eksitust võiksite minu abil kergesti parandada."

Aga mister Brown ei maigutanud suudki. Nüüd tarvitasin abinõu, mis mõjub alati: ma pitsitasin ta nina kinni. Paar korda ahnitses ta matsuva suuga õhku, siis lõi silmad lahti; järgmisel sekundil oli ta jalul ja hakkas susiseva vandesõnaga särgikäiseid üles käärima. Mulle välkus pilk täis surmavat viha näkku.

Kuid korraga — ta seisis juba keritud rusikatega võitluseposituuris — nõtkusid ta põlved, ning lüües käsi pea ümber kokku ja kiskudes nägu valukortsudesse, hakkas ta tuikuma. Sain ta piha ümbert veel parajal pilgul kinni haarata, ja nüüd laskis mister Brown ennast nagu väike poisike trepist üles talutada.

Kui ma tema riided ja jalatsid alt olin ära toonud ja kuue taskust leitud võtmega ta ukse lahti keeranud, puges minu kojanaaber sedamaid sängi ning tähendas ainult:

„Jätke oma nimi ja aadress lauale, sir!"

See sündis ja ma läksin magama. Minu tuba oli kolm ust sellest uksest eemal, mille sildikeselt ma nime „Jack Brown"[1] olin lugenud ja millest ma praegu tundma õpitud härrat olin näinud sisse ja välja käivat.

Järgmisel hommikul ilmus mister Brown minu poole, ühes käes suur pudel viskit kahe klaasiga, teises väike sifoon. Ta nägu oli rahulik ja väga tõsine.

„Kui mul mitte kindlat lootust ei oleks," algas ta, „et teie oma öist sündsusetust kahetsete ja minu ees vabandate, siis võiksite julge olla, et ma nende rahu- ja sõprusemärkidega mitte teie juurde poleks tulnud."

„Mis kurja ma teile tegin, mister Brown?"

„Teie ei mäleta seda enam? Siis olite —?"

„Ei, ma olin kaine ja mäletan kõik."

„Aga siis peaksite ometi teadma, et te mind tülitasite, minu vabadust puudutasite!"

„Seega, et ma teid kojapõrandalt pehmesse ja puhtasse sängi magama tõin?"

„See võib teie süüd ainult pehmendada, mitte kustutada!" hüüdis mister Brown teravalt. „Vaba kodanikku tema valitud viibimispaigast ära tõrjuda, teda unes eksitada, tema külge kätt panna, ilma et ollakse temale esiteldudki — härra, kui kaua olete siis õieti Ameerikas?"

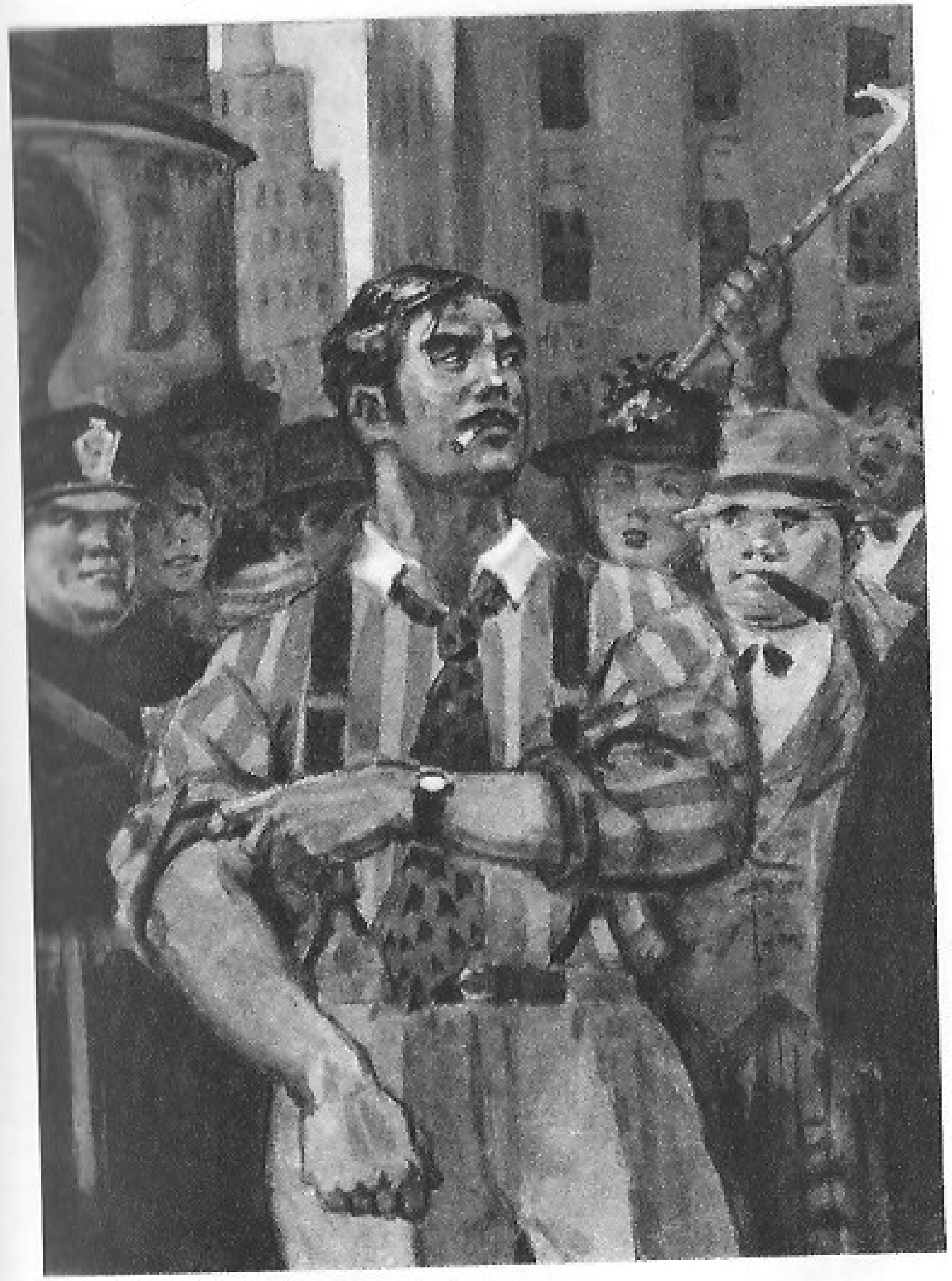
„Paar nädalat ainult."

„See on teie õnn. Muidu poleks ma tohtinud teiega nii pikalt parlamenteerida. Kuid vabandamist ei või ma teile mitte kinkida."

Ja ma vabandasin end mister Browni ees oma öise nurjatuse pärast. Ta surus mu kätt ja avas viskipudeli. Seega oli meie sõprus põhjendatud. Alles õhtu eel lahkus ta minu juurest ning väga armulikul tujul.

Aga ehk me küll peaaegu iga päev kokku puutusime ja kõiksuguseist asjust juttu ajasime, ei saanud

[1] Lugeda: *Džek Braun.* — *Toim.*

Jack pidas mehe kinni, vihastas teda ühe valimata sõnaga, ja mõlema kuued lendasid seljast.

ma siiski mitmel nädalal jälile, missugust ametit või äri minu sõber õieti peab. Sellest rääkida ja selle järele pärida pole Ameerikas kõlblik, seda ma teadsin juba, ja Jack Browni jutust ei pudenenud midagi ilmutavat. Ma teadsin teda päevade kaupa väljas ja päevade kaupa kodus olevat. Ta käis peenesti riides, maksis oma kahe kambri eest viisteistkümmend dollarit nädalas, tõmbas püksitaskust ikka hea pasimuse paberraha välja, kui kuskil arve õiendada oli.

Kord tulid aga päevad, kus minu sõber hingelist rõhutust laskis märgata. Ta kõneles vähe ja vandus palju. Landlordile jäi ta üüri võlgu, sõõmas käis üks kord päevas, taskust kadus kuldne kell, sõrmest jäme pitserisõrmus.

„Kas võiksite mulle väikest lahkust üles näidata —?" küsis ta minult viimaks.

„Hea meelega," ning mu käsi puges punga poole.

„— ja sooviksite mõndakümmend dollarit teenida?" lõpetas Jack oma lause.

„Mina?"

„Jaa. Ma nõuan teilt aga viiskümmend protsenti."

„Suure rõõmuga! Milles seisab asi?"

„Teil pole muud teha, kui kihla vedada. Uulitsal kihla vedada. Võimalikult paljudega kihla vedada. Kolme dollari, viie dollari, kümne dollari peale — nii kuis kaupa saate —"

„Aga —?"

„Muidugi m i n u võidu peale. Mina poksin, teie veate kihla. Ja sarvik viigu mind, kui õnn meie poolt ei ole! — Tulge, Tom ja Sam ootavad meid juba."

Me sõitsime Broadway'le, kus valitses sel päevatunnil suur kihin, ja saime Jacki mõlema gangiliikmega ühes baaris kokku. Mulle anti mõned näpunäited, siis astusime taas uulitsale. Et teised kolm võidu peale nii julged olid, siis ei maksnud minulgi argpüksi ilmutada. Nelikümmend dollarit krabises mul taskus.

Paari minuti pärast oli Jack Browni keegi vanem džentelmen rüsinas tõuganud ning vabandamata sammu edasi astunud. Seega oli legaalne põhjus kahevõitluseks antud. Jack pidas mehe kinni, vihastas teda ühe valimata sõnaga, ja mõlema kuued lendasid seljast. Ruttu

muretses politsei neile vaba ruumi, publik jäi musta ringvallina seisma ja harilik etendus algas. Kihla vedasime meie, kihla vedasid lugematud teised. Silmapilk olin oma nelikümmend dollarit kaalule visanud.

Aga, oh häda, Fortuuna kinkis oma poolehoiu meie vastastele! Sõber Jack poksis nagu noor jumal, tema võit näis olevat meil pihus. Kuid korraga sai ta vanemalt jumalalt välgutaolise hoobi lõua alla, teise sedamaid südameauku, tuigerdas ja prõntsus maha.

End! Politseinik astus võitja ja võidetu vahele. Me maksime kihlveod ja tõstsime Jacki autosse. Rahvas mõõnas laiali, nagu poleks midagi sündinud.

Jack toibus mõne minuti pärast, kui Tom tal salmiaagipudelikest nina all oli hoidnud ja Sam temale oma taskuplaskust lonksu konjakit oli andnud. Ta toibus, aga ei lausunud musta ega valget. Sülitas ainult punast üle tõlla veere, vahtis meist mööda ja värises tasakesi kõigest kehast. Siis nägime ta suunurki tuksuvat ja põsele märga veerevat. Ka meie vaikisime. Terve tee.

Kodu andis ta meile käega märku, et ta tahab jääda üksinda. Ja selle ning veel järgneva päeva jäi mees üksinda lukus ukse taha. Ja kui ma teda kolmandal hommikul trepikojas juhtusin nägema, häbenes ta mind nagu põetud puudel, ei teadnud, kuhu silmi lüüa, ei märganud teretust vastu võtta, komistas trepist alla kobades mitu korda — ma arvasin tal nägevat jalgade vahele tõmmatud koerasaba...

Aga siis, kakskümmend neli tundi hiljem, astus ta minu tuppa — sirge, priske, julge, iseteadlik.

„Täna võite oma raha saja protsendiga tagasi võita."

„Jälle kihlveoga?"

„Jaa."

„Mul ei ole enam sisse panna."

„Siin — ma laenan."

Ma võtsin temalt oma nelikümmend dollarit vastu, kuid naeratasin: „Aga kui mul kihlavedamiseks enam lusti ei ole?"

„See on teie asi. Vaadake siis vähemalt pealt, kuidas Tom ja Sam oma kaotused tagasi saavad."

Tema toonis oli midagi, mis mind nagu paluvale lapsukesele sundis vastama: „Ei, ei, ma tulen ja teen kõik, mis sa soovid!"

Pool tundi hiljem olime Broadwayl. Ka Tom ja Sam olid seal. Ja nüüd sobis meie sõbral järgemööda kahe tugeva jänkiga riid, mis lõppes jälle poksimisega, ja nii õnnelikult, et Sam, Tom ja mina võisime kihlveod tõepoolest ennustatud sajaprotsendilise võiduga likvideerida. Jack Brown aga tegi toredust: ta leppis ainult veerandi osaga ning sellestki tasus Tomile veel ühe värske võla.

Niisugune teenistuselik võis üksnes ajutine ja harukordne olla. Millestki polnud märgata, et minu sõber elas aiva kaklemisest. Kui ma kord endi landlordilt küsisin, mäherdust või mäherdusi ameteid mister Brown peab, vastas see näpsakalt:

„Nõnda ei või Ameerikas küsida; te peate küsima: mäherdusi ameteid üks džentelmen m i t t e e i p e a."

Ja ta luges mulle neli või viis inimlikku tegevusharu ette, millest ta enam või vähem julgesti arvas tohtivat väita, et minu sõber neid selle poole aasta jooksul, mis ta tema majas elas, veel mitte polnud pidanud. Nende hulgas olid: korstnapühkimine, peldikukasimine ja lutikate hävitamine.

See oli esteetiliselt arusaadav, sest Jack oli osalt kunstnik. Aegamööda läks mul nimelt korda mõne tema elukutse kannule saada. Ühes kinematograafis lugesin etenduse eel eesriidelt filmi nime; värviliste elektritähtedega säras seal: „Kosjad tuhande takistusega — Jack Browni tragikomöödia." Kirjuid koeri on New Yorgis vähem kui Jack Browne, mõtlesin, — võib ju olla kellegi teise teos. Kuid „Kosjad" algasid ju tuhande ennekuulmatu takistusega võitlevat peategelast mängis — minu sõber ise! Ja siis leidsin ta ühes Coney Islandi lõbupalees kupleesid laulmast, pööraseid, kahemõttelistest puäntidest kubisevaid kupleesid, mille üle palju hirnuti, nõnda kuis ainult jänkid oskavad ja jaksavad hirnuda. Ja siis oli ta ühel Brasiilia reisiseltskonnal linnajuhiks ja tõlgiks — ma nägin, kuidas ta näitas ning seletas kreoolidele Central Pargi muuseumis ameerika kunsti.

Aga ka ühe poolmaailma-neitsi autojuhina, ühe öökohviku kelnerina ning aknaraame vaapava maalrina puutus ta mulle järgneval ajal silma. Ja ühel nädalal, kus ta ujus kullas, kuulsin sõber Tomilt, et Jack olevat kuskil mängupõrgus *croupier*'ks[1], ja teinekord sõber Samilt, et tal olnud ühes hiina linnajao oopiumikõrtsis suurmaailma naiste kaitsekaaslasena hea *business*. Browni enda tähendusepudemeist tohtis mulle siis veel selguda, et ta mõistis ka koka-ametit, oli pesutriikimises osav ja töötas vahel viljakalt ühiskonna kasuks küsitavat laadi aktsiaseltside agendina. Siis aga tuli päev, kus võisin Jack Browni tema hiilgeosas imestella.

Kui ma ühel pühapäeva-hommikul tema poole läksin, istus ta viskipudeli ja Piibli seltsis kirjutuslauas ning tegi taskuraamatusse märkmeid. Et ta oli juba kaunisti vinnas ja ikka veel rüüpas, siis ei suutnud ma tagasi hoida vennalikku tähendust:

„Jack, ära joo nii palju; alkohol on kange mürk!"

„Jaa, aga ma pean end ometi ette valmistama," vastas tema, „ma pean täna jutlust."

„Jutlust?"

„Jaa. Mul on kirik üüritud, hind on soolane — kui ma vesiselt kõnelen, ei tule mind teine kord keegi enam kuulama. Sa ei tunne meie patuoinaste nõudeid."

Muidugi ei raatsinud ma sõbra jumalateenistusele minemata jääda. Kiriku müürid leekisid reklaamiehtes. Pääsetäht maksis viiskümmend senti. Seestpoolt säras pühakoda elektrist, oli aga juba nii paksu piibusuitsu täis, et mulle läkastus peale tükkis, ning õpetajal kulus veerand tundi ära, enne kui suutis jutuvadinat ja naerumüdinat seevõrra summutada, et oma lõvihäälega läbi tungida.

Siis aga müristas Jack Brown räästoolist[2] jutluse maha, mis ajas koguduse juba kümne minuti pärast nõnda vilistama, et minu parema kõrva trumminahk rebenes. Vilistamisega avaldab jänki nimelt oma kii-

[1] Lugeda: *krupjeeks*. *Croupier* — hasartmängude korraldaja abiline (kaartide jagaja, raha kasseerija) (prants. k.). — *Toim*.

[2] Kantslist. — *Toim*.

tust ja vaimustust. Mehed, naised, lapsed — kõik vilistasid: sõrmed suus, kojavõtmed suus, tinaviled suus, mängupasunakesed suus! Jack aga kärkis ja kärkis ega lõpetanud enne, kui hakkas kuulduma hüsteerilisi kiljatusi ja kui mindi kolmele nõrkenud piigale külma vett tooma.

See oli Jack Browni suurpäev.

PUNANE VIIR

Ookean puhkas esimeste tähtede valvel, ma rinnutasin pau tagumisel reelingul ja kuulatasin tema soolast hingamist. Korraga sahises videvik minu kõrval ja ma kuulsin sosistatavat:

„Ta tuleb meile järele, ikka järele!"

„Seal ei ole midagi, usu mind!"

„Ta on laeva joomes ja tuleb meile järele, ikka järele!"

„Siin on ju veel teisi nägijaid: küsi neilt, kas meile tuleb midagi järele! — Härra — vabandage! — kas näete laeva joomes midagi, mis ujub meile järele?"

„Mis see peab olema?"

„Üks punane viir."

Ma vahtisin ja eitasin.

„Vaadake teraselt ja hoolega!"

Ma tegin seda ja eitasin uuesti.

„Kas kuuled, Truude, seal ei ole midagi! Kõik ütlevad, seal ei ole midagi!"

Truude vaikis, aga tema silmad trotsisid: „On!"

„Kas sa ei tahaks magama minna, laps?"

„Ei."

„Või salongis lugeda?"

„Ei, ema."

„Siis vahi vähemalt mujale: teki poole, taeva poole, paremale või pahemale poole!"

Mu meelest oli, nagu päästaks tütarlaps oma penikoormapikkuse pilgu mõne pideme küljest vaevu lahti, kui ta reelingult taganes ja meist eemale teki poole liikus — sammudega, mis visad olid sigima. Ja oma näost ja kujust jättis ta mulle jooned maha, nii kit-

sad ja teravad, nagu oleksin näinud kedagi tõvevoodist tõusnut. Ma panin ka tähele, et Truude, kui ta siin ja seal veidi oli seisatanud ja silmakirjaks ringi vaadanud, lähenes vargsi ülateki trepile, mille poole ema selg oli pööratud. Ma ei varitsenud teda enam, olin aga kindel, et ta puges trepist üles ja sealt — vahest mõnest meile varjatud kohast — liitis oma tard-usklikud nägijasilmad selle nägematu külge, mis ujus punasena laevale järele.

„Õigust öelda — ma isegi näen teda," ümiseti minu kõrval.

„Punast viiru? — teie ka?"

„Jaa — ma ei taha seda ainult mitte tema kuuldes öelda."

„Te näete seal laevavöödis —?"

„Mitte üksnes seal — ma näen teda ka mujal. Ma näen teda igal pool ja igal ajal, kui t a h a n. Truude aga näeb teda tahtmata, ja see on see õnnetu vahe! Ta nägi teda järgnevat laevale, mis tõi meid Alaskast Seattle'isse[1], ta nägi aknast teda järele kihutavat rongile, mis kandis meid Seattle'ist New Yorki — tuhandeid penikoormaid, härra — ja nüüd saadab ta meid New Yorgist kolmat päeva Hamburgi poole! Minust jääb ta ajuti maha, kui mu mõte mujale kaldub, — minu tütrest ei jää ta mitte maha. See'p see õnnetu vahe on!"

Minu pilk püsis palgel, millele sumedalt nõrgus ühe elektrilambi kõrgelt tulev valgus. See oli neid noor-vanu nägusid, nagu neid ilmub Ameerika läänest ja lõunast — õige vanus elab neil silmis, ülearune nahas, mis on pärgamendiks muutunud. See pärgament siin oli veidi omapärane — kriipsukeste peaaegu mustava sügavuse poolest: eriti otsaesine sarnanes praegu aparaadi alt tulnud telegraafikirja ribale. Võõra silmad aga olid selged ja nende vaade karge.

„Te tulete Alaskast?"

„Jaa, Douglas Islandilt."

„Kas sel saarel mitte kulda ei kaevata?"

„Jaa, seal kaevatakse kulda. Jää ja lume alt kaevatakse kulda. Minu meeski, kes sinna jäi, kaevas ja härrapesi kulda. Muidugi mitte endale, vaid neile härradele, kes elavad San Franciscos, Chicagos ning New Yorgis ja märkavad oma aktsiatest, et kuskil tundmata maailmanurgas peab olema koht, kus kaevatakse neile kulda. Vahest on nad kogemata ka ajalehest lugenud, et talv kestab seal üheksa kuud ja külm ulatub kuuekümne kraadini — võib olla, ma ei tea. See aga, mis meile mõlemale järele jookseb, ei seisnud vististi mitte lehtedes, mida nemad loevad, seda teavad ainult suuremad neist — need, kes seda ise näevad, kord või paar aastas — ja need on nägematud; nad on ka keeletud ja kurdid."

Oli, nagu mähiks end kivi ümber, mis kõneleja häälest oli kuuldunud, korraga midagi pehmet, kui ta mõne aja pärast minu tumma pärimise tõttu jätkas:

„Ta ei tahtnud ju esiotsa, ta läks sinna üksi, ta kannatas ka aasta ja mõne kuu vahvasti ära. Aga inimene, kes jääb seal vähegi inimeseks, see ei saa siis enam — ta sirutab käed välja: appi, appi, mu süda sureb jääs ja öös, tulge ja soendage, tulge ja sulatage teda! — Ta ei kutsunud — ei! Otsekohest kutset ta kirjades ei olnud. Kuid ma lugesin neist ometi, et ta kutsus, ja Truudegi sosistas: „Isa hüüab meid!" — Ja kui ta viimaks kutsus, argselt ja järgmise reaga hoiatades, siis olime isegi juba valmis minema, Seattle'i olime juba jätnud salaja jumalaga. Ja kui ta meid seal vastu võttis ja käed meie mõlema ümber risti lõi, siis tilkusid tal silmad ja ta ütles: „Meie kolmekesi — see on jälle elu! Küll te näete, kuis me kokku hoidume — alles siin õpivad hinged kokku hoiduma!" Ja me hoidusime kokku esimesest tunnist viimaseni; üks soendas kahte ja kaks ühte, kuna väljas paukus pakane ja maailm oli üksainus valge kõrb ja kinkude taga ulgusid hundid.

Aga mis s e e seal on? — Ma vaatan ja vaikin; see oli hommikul pärast esimest ööd. — „Ema, mis s e e seal on?" tuleb ka Truude selsamal pilgul. — „Laps, ma ei tea mitte." — Ja vaatame mõlemad aknast välja ning vaikime võidu, ja Truude sosistab viimaks: „Sellest ta meile ei kirjutanud ega kõnelnud

---
[1] Lugeda: *Siätlisse.* — *Toim.*

õhtul!" — „Siis pole see midagi!" — „Ema, ma lähen vaatan ligidalt." — „Ära mine — küll ta räägib ise." —„Ma ei lähegi." — „Ja kui ta mitte ei räägi — ära küsi talt, Truude, ka mina ei küsi!" — „Ei, ema, ma ei küsi." Aga ennast vabistab salaja viirg ja silmad imevad lume seest punast — seda isekarva punast, mida just lumi nii kergesti ning kindlasti aitab ära tunda.

See, härra, see oli meie punane triip. Ta tuli kaevanduste poolt lunde sõtkutud kõva rada mööda ja lõppes ühe suure hoone ees, mille sildilt võis lugeda, et see on haigemaja, ja selle kõrval seisis surnukuur ja meie hurtsik mitte kaugel kummastki, teiste omataoliste seas. Ja madal rebukarva päike paistis piimvalgest taevast, meri sinetas rohekate jäärahnude vahelt ja piki kumendavat lagendikku vingerdas see veripunane, võhivõõras köis. —

Me pidasime sõna ega küsinud. Ja tema ei kõnelnud. Need esimesed õhtud ja ööd — ta tegi nad endale pühadeks. Me mõlemad aga ootasime pikisilmi värsket lund, ja tõesti — ühel ööl hakkab sadama ja hommikuks on punane viir kadunud.

Kuid mitte kauaks. Truude ja mina, me talitame köögis ja kambris, paar tundi on tööga möödunud, kui ootamatult karjatab Truude eestoast: „Ema — ta on jälle seal!" — Oligi jälle seal. Üsna värske, helepunane, sula — peaaegu aurav veel! Päike aga paistis ja lumi siretas.

„Jaa — sinna pole midagi parata, sellega peate harjuma," ütleb isa viimaks, „sest see ei kao sealt kunagi."

„Mitte kunagi?"

„Ei. Keegi pole näinud seda rada punase sooneta. Ikka leidub jälle mõni, kes vaapa uuendab. Aga sellega harjub. Püüdke teiegi harjuda."

„Isa!" lõdiseb Truude.

„Ära karda, tütar, meid on palju! Valik on suur ja mul on õnne. Nüüd aga, kus teie mul nii ligidal, nüüd peab mul kümnevõrra õnne olema. Selleks kutsusingi teid siia."

Jaa, neid oli seal palju, härra! Nimetab ju The Treadwell Gold Mining Company omaks kõige suu-

remat kaevanduskonda maailmas. Ja et ta raha ei raiska kaitsevärkide peale — need puuduvad tal peaaegu täiesti —, siis võib ta jagada seda kõrgemat dividendi, ja töölised elavad õnne peale — sõjamehe õnne peale. Nende julgus on, et neid on palju. Lahingu kuulirahestki tullakse ju tagasi. Punane viir aga ei puutu neisse, kes tagasi tulevad — seda hoiavad alal need, kelle õnn äkitselt äpardus. —

Sellega pidime harjuma — Truude ja mina. Me ei harjunud. Mina veelgi, mitte Truude. Nagu oleks ta teda nõidusega hukutanud ja peibutanud, tema silmi kurja väega külge kiskunud — ma tabasin plikat ikka jälle aknalt, millest seda äpardunud õnne rada kõige paremini võis näha — päikese, kuu ja sähvivate virmaliste valgusel, aga ka õhtusel pimedusel, kui meie otsatu lumekõrb end üksnes ise valgustas. Ja nõnda oligi enamasti Truude see, kes esimesena nägi, kuidas raamil ja purjeriidest katte all jälle ühte neist mööda kanti, kes punase joone värskendamist enam teiste hooleks ei saanud jätta. Seal ta nirises ja auras ja hangus, see hirmuga hoitud kallis mahl, ja kirjutas lumele küsimuse, mida igaüks püüdis kurku kugistada — küsimuse: kes on järgmine?

Ka Truude ei küsinud. Ta vaikis vahvalt kõik need kaheksa kuud. Aga ta kulus kitsaks selle vaikimise kätte ja tema vaates võttis miski aset, mis oli mulle võõras. Ja nõnda jõudis kätte öö, see päevavalge kuupaiste-öö, kus leidsin ta akna eest — ta seisis seal särgiväel ja lõdises ja kuulatas enam, kui vahtis. Ka isa ärkas. — „Isa, ära täna mine! Ära mine täna!" — Raske oli teda rahustada, raske oli isal lahti saada tema käsi oma kaela ümbert."

„Teie mees läks?"

„Ta läks ometi," kostis Gertrudi ema mõne aja pärast. „Ta läks oma kümnekordse õnne peale, aga paari tunni pärast selgus, et tema oli järgmine. Ja järgmine neist, keda suurest hoonest ruttu hoiukuuri kantakse."

Ema silmad otsisid tütart. Nad leidsid ta ülateki rõdult. Truude vahtis liikumata peaga.

„Ja nüüd?"

„Nüüd viin ta Reini äärde, ehk aitab Reini-isa, — mul on temast armas lapsepõline mälestus. Ka elab mul seal veel omakseid. — Truude! Truude!"

Truude pea tuksatas üleval. „Jaa, ema!"

„Head ööd! Ma loodan isa Reini peale. Head ööd!"

Ma jäin veel kauaks reelingule rinnutama. Sest nüüd nägin minagi teda. Ta ujus meile laevatee vahuvöödis pikalt ning punaselt järele, ikka järele, püsimatult järele . . .

LEIB

Olin jõudnud Milaanost pärastlõunase kiirrongiga Comosse. Ruttu äigasin võõrastemajas näo ning kaela märja rätiga tahmasest higist ja tõttasin uulitsale. Mu süda tuksus vastu paljuimestatud järvele, mille ilu pidin esimest korda nähа saama. Aga enne kui olin vana linnakese kitsaist vintavänta-tänavaist läbi pääsenud, köitis mingi muu mu tähelepanekut. Paljudel majadel lehvisid lipud. Ühes järve poole minevas laiemas uulitsas olid värviliste vaipadega ehitud palkonid täis ootavaid inimesi. Liiklemine kõnniteedel läks iga hetkega perekamaks ja elavamaks. Tahtsin parajasti kelleltki hakata küsima, mida siin on pidulikku tulekul, kui äkitselt algavad pillihelid mu suu sulgesid. Selsamal pilgul pistis pidurong nina nurga tagant välja. Nagu punane jõgi hakkas uulitsat mööda alla voolama. Sinisest õhust aga püüdsin nime kinni, mis küsimata mulle seletust andis. Como pühitses tänavust Garibaldi-päeva. Need punaste särkide ja punaste mütsidega hallpead rongi tipus, muusikakoori kannul, vanade, lõhkiste lahingulippude all — ühel tühi käis vöö vahel, teisel puust säär põlve all — need olid Itaalia ühendussõja veteraanid Garibaldi vabatahtlikkude seast, salgake tema kuulsast „tuhandest". Punasele peale lookles järele pikk punasekirju keha, koondunud linnakese seltsidest, erainimesist ja väeteenijaist. Mina uudishimulisena kaasa. Kui rong oli kangelase rikkalt ehitud mälestuskujule au andnud, suundus ta järve poole, mille kallas avanes meile hotellide ja restoranidega palistatud platsi kujul. Selle

loodepoolne külg aga vajus sinavusse, mis ulatus maast taevani ning vasakult ja paremalt poolt oli surutud tumerohelise raami vahele. Jäin seisma, et vaadata, kuidas rongi puna nagu verejuga selle sinirohelise fooni südamesse voolab. See värvide karjatlev kokkupõrge mõjus süütavalt mu meeltesse. Tundsin oma keha kergeks, vaimu kargeks minevat ja rinnas surises midagi, nagu oleksin joonud lonksu vana kallist veini. Punane rong tegi platsil aeglase ringi, pistis siis pea ühe aiarestorani pidulikult ehitud väravast sisse, ja selle taha kadusid pikkamisi ka ta keha ja saba. Varsti rõkkasid aed ja restorani saal garibaldlaste patriootilistest rõõmuhelidest. Saalis algas peagi tants. Istmed restorani esisel, kust võis avatud akende kaudu vabalt saali näha, täitusid ruttu tantsu pealtvaatajatega. Ka mina nõutasin endale väikese marmorlaua taha, kus istus juba keegi üksik härra, istepaiga. Kelner tõi veini ja ma hakkasin rahu ning rõõmuga kaht elu- ja värvirikast maali silmitsema, mis seisid vastamisi mu vaate ees: Como järve ühel ja itaalia rahvapidu teisel pool. Ma pean tunnistama, et mu pilk pigemini tantsuruumis kui järvel viibis. Mõned sihvakad, pajupainduvad neiukehad, mis angerja libedusel ja sisaliku väledusel meeste käte vahel üle põranda vilksasid, maiustasid mind nii rohke liikuva silmalõbuga, et ma varsti rahuliku sinava järve ja tema paradiisliku kallastiku unustasin. Ja õhetavad näokesed, elama ja põlema süttinud kahest mustast tulelättest, ja tõmmud käharpead, metalliläikega, punavad lilleleegid ja hõõguvad roosisöed juuksepadrikus, lipsasid minust mööda, pilt pildi järel, paisates mu põue ilu, noorust, jõudu ja lusti. Ammu enam polnud mul südames olnud nii palju kuumalt vallatavat verd kui täna . . .

Äkitselt nuuksatas keegi mu selja taga.

Pöördusin ümber. Mu pilk langes sellele üksikule härrale, kelle lauaosaline ma olin. Aga see härra vahtis magusasti läbi akna saali. Ja naaberlauad olid ümber piiratud ainult naervate nägudega. Mu kõrv oli nähtavasti eksinud.

Paar minutit hiljem — silmad olid mul taas sootuks

itaalia neiude orjuses — käis uus ning pisut valjem nuuksatus.

Nagu kuivast, kitsast, kõrbevast rinnast pingutas see kramplik, katkikistud toon enese vägivaldselt välja.

Kui ma nüüd tagasi vaatasin, ei lasknud ma ennast oma lauanaabri rahulikust näost enam eksitada. Ainult t e m a võis olla nuuksataja. Ma heitsin pilgu nii ustava vaatega tema peale, et ta teisiti ei võinud, kui mulle vastata. Kui mitte sõnadega — seda ma ei nõudnudki —, siis ometi õiglase näoga. Teist korda ei pidanud ta mind enam tüssama.

Ta vastas. Ja õiglaselt. Naeratusega. Aga naeratusega, mis oli h ä ä l e t u nuuksatus. Ja raputas pead ning ümises itaalia või prantsuse keeli midagi, mille ma tõlkisin endale palja tooni järgi: „Vabandage! Ärge laske end tülitada!"

Ma ei arvanud enesel õigust olevat t e d a g i kauemini tülitada, seepärast pöörasin silmad jälle kirju kihina koosi. Mu tuju oli segatud. Aga et ta seda ei märkaks ja ennast ei süüdistaks, mängisin huvitatud tantsuvaatlejat edasi. Ja võitlesin tungi vastu temale veel kord näkku vaadata.

Kuid mul oli tundmus, et t e m a pilk viibis nüüd m i n u näol. Peitlikult, aga vahetpidamata. See kestis paar minutit, siis kuulsin teda enesele ligemale nihkuvat ja mulle kostis kõrva küsimus:

„Vabandage . . . Teie leiate Como naised ilusaiks?"

Ma jaatasin.

„Minu naine oli p a l j u ilusam!"

Ütles ja kugistas kurgust midagi alla.

Ma tundsin enesel nüüd jälle õiguse olevat temale vabamalt otsa vaadata. Minu pilk puutus vastamisi kahe juttuotsiva silmaga. Ja peale jutu otsisid need mustjad, niiskelt läikivad silmad teatava naiivsusega osavõttu ja usaldust.

Seda ei võinud ma temale keelata. Kuna ma tema noorevõitu, kahvatut nägu silmitsesin, millele mustad, meelekohtadest lõuapäradeni ulatuvad kitsad habemeribad ja liiga pikk ning püstakas nina mitte just rohke vaimse rikkuse jumemärki ei aidanud laenata, küsisin võimalikult vastutulelikult:

„Teie abikaasa — ta o l i ilusam...? See tähendab..."

„Jaa, palju, palju ilusam!" pistis tema vahele.

„See tähendab, ta on surnud?" lõpetasin lause.

„Ei, ära jooksnud."

Öeldes seda üsna kergelt ja kuivalt, lõi ta silmad minu pealt kõrvale ja vajutas nad kurva, tuhmi pilguga tantsupöörlusse. Ma nägin nüüd, et nende laud olid punased ja kergesti tursunud, kuna nende ääred tõmbusid pikkamisi märjaks.

Jäin vaikides ootama, kas ja mida ta oma õnnetusest edasi räägib, kui ta on pealetikkunud haledusest võitu saanud. Ta huuled kitsaste, teravaotsaliste vurrukeste all tuksusid natuke aega närviliselt, siis hakkas ta jälle kõnelema. Summutatud häälel, natuke läbi nina:

„Kas näete seda noort, saledat neiut maksakarva kleidis, kelle piha ümber sinise mundriga kornet praegu käe paneb?... See seal — ta vahib just üle õla, nokutab pead ja naerab... Helevalged hambad — süsimustad silmad — aga kehvavõitu juuksed... Näete? Ahaa!... Vaadake, sel on pisut sarnasust minu naisega, aga v ä g a pisut — nii üldiselt — kasvu — liigutuste — seisangu suhtes... Ta on sale, aga kõhn — liiga kõhn — nurklik — terav. Seda polnud minu Ninette mitte. Minu Ninette õitses, veeres, paisus, nii sale kui ta ka oli!... Oleksite teda näinud, härra! Oleksite näinud seda kasvu, neid vorme, seda graatsiat!... Oleksite teda näinud tantsul või ka lihtsalt üle põranda kõndivat, üle uulitsa sammuvat!..."

Kõneleja silmad särasid; mälestuseõndsus näis neist iga kurbusepiisa ära imenud olevat. Ta oli minule nii ligidale nihkunud, et ta võis oma lõuga vahel mu õlale toetada.

„Ja nägu, härra, — Ninette'i nägu!... See maksakarvaline seal — temagi on ju näokeselt kaunis kenake, aga mitte rohkem! Temast ilusam on juba see punase pihikuga seal — kas näete? See, kes istub kahe garibaldlase vahel ja tõstab praegu klaasi suule... Vaadake seda pehmet lõuga väikese lotikesega... neid priskeid põski kelmikate lohukestega!...

Aga tal puuduvad Ninette'i silmad! Kariksuured, sügavad, naervad silmad pikkade läikivate ripsmete vahel... Et kui sulle otsa vaatas, siis käis kuum hoog sul ihust läbi ja süda hakkas tuksuma!"

Ta rüüpas klaasist kähku, nagu oleks tal suur rutt taga, sügava lonksu veini ja kõneles juba, enne kui see täiesti alla oli neelatud, märjal suul edasi:

„Aga ma unustan midagi... Neil kummalgi pole suuremat juukseilu. Need on igapäevased õhukesed, pruunmustad juuksed... Üksainus p ä r i s must pea paistab mulle siin silma — see seal — selle noore naise oma, kes oma kollast lehvikut liigutab ja elavalt lõõtsutab... Kas näete? — Valgetverd paks isand viis ta praegu istmele... Aga Ninette'i sinimustad juuksed... sinimustad, härra... niisugused, mis löövad põhjast sinama, kui valgus neile eredasti peale paistab... mis paksult ja pikalt — üle poole keha — tihedalt nagu vaip — nagu mantel — —"

„Teie abikaasa oli itaallanna?" küsisin ma, kui tema sõnavool järsku natuke ummistus.

„Ei, prantslanna... lõunaprantslanna."

„Ja teie ise?"

„Ka prantslane..."

„Aga kõnelete väga hästi saksa keelt."

„Ma kõnelen ka itaalia ja inglise keelt... Teiega hakkasin saksa keelt rääkima, sest et teil saksa ajaleht taskust välja paistis... Aga ma olen — vabandage, härra — väga viisakuseta!... Lubage, et ma ennast teile esitlen: George Lebaudin [1] — Armand Clarette & komp. asemik Montpellier'st — — esimene firma linnas, üks esimesist departemangus ja tervel Lõuna-Prantsusmaal — ainult peened, vanad, garanteeritud suhkrupuhtad margid... Siin, härra, olge nii lahke — —"

Ta parem käsi oli teinud väikese masinliku liigutuse, mispeale mulle midagi siledat ja libedat kahes eksemplaris näpu vahele sigines: härra George Lebaudini avar nimekaart ja Armand Clarette & komp. veini-hinnakiri.

[1] Lugeda: *Žorž Lebodään.* — *Toim.*

Viimase oli ta mulle küll vist kogemata andnud, aga ta ei pannud seda tähele, vaid vestis, kui ma talle ka enda nime olin teatanud, jutukalt edasi:

„Reisin juba neljat aastat selle suure äri veinidega... Üsna hea koht nii palgalt kui provisioonilt ja teerahalt — selle poolest täitsa laitmatu — aga raske... päratu raske teenistus, härra!... Sest mõelge: ainult mõned päevad — kõige rohkem paar nädalat puhkust kahe-, kolmekuise teekonna järel... Vaevalt on rongimüdin kõrvus raugenud — laevaõõtsumine jalust veidi võõrdunud — — juba köögutad jälle vagunis või kabiinis!... Ja siis see igavene hotellielu! Augus sisse, teisest välja!... Ja igasse auku topi raha!... Mis aitab sulle hea sissetulek, kui pead suurema osa teele jätma —"

„Oma noorest abikaasast olite sel kombel ühtelugu lahus?" tähendasin vahele.

„Oh jumal — muidugi! See ju kaubareisija saatus! Alati üksinda — alati teineteisest eemal — alaline igatsus — igavus..." Ta laskis hääle vajuda; see muutus pehmeks ja niiskeks, nagu ta silmadki jälle märjema läike omandasid... „Ja Ninette elas kõigest hingest. Ta armastas seltsi. Tal oli midagi näidata... Niisugune noor võluv kaunitar — ega ta pime ole — ega kivist... ta näeb ju, kui teda vahitakse, tunneb lõbu... Ja kui võrgutaja oli kaval ja libe —"

„Te arvate, et teie abikaasa sattus seesuguse küüsi?"

„See on niihästi kui kindel... Üksinda põgeneda — seks puudus tal iga põhjus... Me elasime ju nii õnnelikult!..." Ta neelas kuuldavalt, tuksuv võru suu ümber.

„Tema võrgutaja on teil teadmata?"

„Jaa. Minu arvamine kaldub küll ühe ja teise poole, aga mul pole põhjendatud selgust..."

„Teie järelekuulamine Montpellier's jäi asjatuks?"

„Jaa... See tähendab: Jumal paraku — oli mul siis põhjalikuks järelekuulamiseks aega!... Lugu sündis nelja nädala eest. Olin parajasti saabunud kuuenädalaselt teekonnalt — Hollandist, Saksamaalt, Taanist... Leian, et pesa tühi... Esimesed kaks-kolm päeva olen uimane — loll — nõdrameelne... Ei märka kuhugi

minna, ei kelleltki küsida... Ei usugi, et on tõsi... Ja kui siis hakkan pärima ja uurima, tuleb paari päeva pärast käsk: Homme lähete jälle teele!"

„Ja läksite?"

„Mida parata! Siin ma olen... Aga ma teen teel, mis võin. Ma oletan nimelt, et nad on reisil. Praegu on reisiaeg. Ja vaese mehega Ninette ei läinud. See on peaaegu kindel. Ta armastab häid riideid, ehteid, lõbu... Ma andsin talle, mida võisin, aga... niisugune piltilus naine — ja kui kiusatus oli suur — —"

„Teie otsite teda siis tõepoolest nüüd teel, härra Lebaudin?"

„Jaa... Ma pöördun oma ärisihist tihti kõrvale, sõidan kaude... See raiskab minu aega, teeb mulle kulu, aga sellest ma ei hooli... Õnneks viib ärireis mu seekord vähemalt sinna suunda, kust neid arvan otsida võivat. Aprilli algul olin Rivieras, nüüd tulen Rooma, Firenze ja Milaano kaudu Napolist ning seal-seilt saarilt, kus mul polnud midagi ärilist, ja pöördun siit, kui Ülem-Itaalia järved on vaadatud, Šveitsi ja Tirooli poole... Ma loodan õnnelikule juhusele, härra —"

„Aga — kui tohin küsida — mis eesmärk on teil selle otsimisega? Kas mõtlete teise mehega põgenenud naist enda juurde tagasi kutsuda või tahate —?"

Härra Lebaudin näitas mulle kuuehõlma alt revolvri otsa.

„Ma tahan röövli verd näha... Ma janunen tema elu järele... Ma olen vandunud, et tema neetud silm peab viimast korda Ninette'i nägu näinud olema, kui ta minuga kokku juhtub!"

„Seega hävitate aga ka enda elu —"

„Sellest ma ei hooli!"

Sinakas joon tema laubal oli jämedaks paisunud, ta huultest veri ära valgunud.

„Oma abikaasale ei mõtle te mitte nii — nii raskesti kätte maksta?"

Ta näis kergesse kohmetusse sattuvat.

„Ma ei tea veel... Seda toob silmapilk kaasa... Selle üle otsustab situatsioon... tema olek minu vastu..."

„Te võiksite temale ehk teataval puhul andeks anda, härra Lebaudin —?"

„Jaa... ei... Ma ei tea tõesti mitte... praegu mitte, härra! — Esimese tuhinaga mõtlesin küll mõlemale... aga... vaheajal... Vaadake, ta ei ole iseenesest ju mitte halb... Ja kui ta mulle — —"

Äkitselt suri sõna härra Lebaudini keelel. Ta suu jäi lahti, silmad rebenesid pärani, kogu ta olek muutus nagu hääletuks karjatuseks. Lähemal pilgul kähvas ta istmelt.

„Mis teil on, härra Lebaudin?"

Ta ei vastanud. Nagu soolasammas seisis ta mu kõrval. Ta kahvatanud nägu oli veninud pikerguseks ning kitsaks.

Ma juhtisin nüüd pilgu terasemalt sinna koosi, kuhu vahtisid nagu ääretul imestusel tema liikumata silmad.

Järve poolt, mõnekümne sammu kauguselt, lähenes meie restoranile rõõmus paarike — noor, peaaegu poisikeseohtu härra temast pisut vanema noore daamiga. Mõlemad kandsid helkjaid ülipeeni jalutusriideid; meesterahva moodsa panamakübara kõrval kumendas naisterahva väike, sinise paelaga elustatud promenaadikübar, millele tagaseinaks oli punasest siidist päevavari. Nad vestlesid elavalt ja daamike naeris nii südamest, et ta seejuures kõverdus, lastes seks oma kaasalise käsivarre hetkeks lahti. Ent varsti pistis ta käe tagasi, tõstis lobiseva suukese teise poole üles ja kõneles nii kaua, kuni kavaleri vastus talle uue naeruhoo peale ajas...

„Ninette!" lipsas mul suust.

„Noor Clarette!" sosistas härra Lebaudin.

„Noor Clarette?... Teie peremehe poeg?..."

George Lebaudin ei kostnud, aga ta vaatest imesin ma jaatava vastuse välja.

Järgnes halvav silmapilk.

Põnevus sulges mul suu, liitis mu liikmed paiga külge, tasandas mu südame tuksumist.

Paarike lähenes, otsides vaba kohta, restorani esist mööda pikkamisi meie lauale. Neil oli teineteisega niivõrd tegemist, et neile nähtavasti ükski nägu rohke publiku seast selgemalt silma ei hakanud.

Nüüd olid nad sammu seitse meist veel eemal... nüüd vaevalt kolm...

Ma nägin härra Lebaudini paremat kätt liikuvat...

Nüüd sammus noor Clarette oma armukesega meie lauast mööda...

Härra George Lebaudini parem käsi tõusis ja — kergitas kübarat...

SURNUTE PIDU

Toapoiss leidis leivaisa niisugusel näol ja olekul eest, et ta teda tükil ajal ei usaldanud eksitada. Kaubanõunik Mangold näis pildi ees palvetavat. Ta näis vastu võtvat kõige kõrgemaid ilmutusi. Käed hoidis ta põlvel ristis, pea parema õla poole viltu, huuled aplal kuulatamisel, silmad iharal maitsmisel, ja hingelik elevus, mida tema õrnroosad põsed hõbedaste habemepeenarde vahelt välja koitsid, hõimus nii väga kõikeunustava, kõigest maisest puhtunud õndsusetundega, et Friedrich näpu suhu pistis ja diskreetse sammukese tagasi astus. Alles paari minuti pärast söandas mees köhatada, nõnda köhatada, nagu köhatada oskavad ainult vanad, vilunud toapoisid, et oma alandlik-targast minakesest märku anda.

Mangoldi-härra ärkas, aga mitte täiesti. Pead pööramata, unelinik näol, unistusmesi pilkudes, küsis ta nagu kaugelt udu seest tuleva häälega:

„Mida jälle? Te pidite mu paar tundi tülitamata jätma."

Ka Friedrich püüdis oma häälele udust mahedust anda, kui ta kikivarbail kostis:

„Direktori-härra Speidel! Ta ütleb oma asja tungiva olevat."

Kaubanõunik laskis teda seista, sest üks uus imeilmutus maali detailides vajutas ta vaimu iluvoogudesse tagasi.

„Direktor Speidel?" kordas ta viimaks, võideldes unelemisega. „Jaa, Friedrich, jaa — laske ta tulla."

Kui härra Speidel sisse astus, tõttas Mangold talle haruldasel elavusel vastu, pani käe ta õlale ja ütles

kartliku ärevusega: „Mitte sõna äriasjust, enne kui olete näinud minu uusimat aaret! Seal ta seisab! Praegu välja pakitud! Viimane Hallberger! Teie mäletate ehk veel, et mina olen selle noore geeniuse leidja ja päikese kätte tõstja."

„Ma mäletan, härra kaubanõunik. Aga ma pole suurem kunstitundja. Ja asi, mille pärast ma tulen —"

„— on hädaline — ma tean juba! Ja ma aiman ka, et see käib meie õnnetuse kohta, mis mind vähe ei piina. Aga nii hädaline, mu armas Speidel, nii meeletu hädaline pole ükski asi maailmas, kui et ma oma õnne selle meistritöö üle kümmet minutit teiega ei tohiks jagada. Ja mis puutub teie kunstitundmisesse — teil on iluterast silma ja luulesõbralist vaimu, Speidel, ja see —"

„Ehk vabandate siiski, härra kaubanõunik: plahvatusekoopast on nüüd viis viimast laipa — —"

Kuid kähku tõstis kaevanduseomanik käe, nagu tahaks ta selle väljasirutatud sõrmi direktorile suu peale litsuda. „Ma palun teid kõigest hingest, härra Speidel, jätke mulle mõneks minutikski veel mu püha joovastus, mille eest ma valmis oleksin iga ainelist ohvrit kandma! Ma vannun teile, et ma natukese aja pärast kõik oma meeled, terve oma mõistuse ja isegi südame teie proosalistele uudistele pühendan, olgu need mustemad kui ükski mure maailmas! — Tulge ja nautige minuga, sõber, ja noogutage põlvi jumala ees, kelle väge on säherdusi imesid korda saata!"

Ta viis pika kõhna härra, kelle välimus kuiva jahedust ja karmi tõsidust välja hingas, käistpidi tabureti juurde, millelt ta ise praegu tugeval tugimil lasuvat suurt raskeraamilist maali oli vaadelnud. Viimane seisis sündsaimas valguses, ja vaimustusest hõõguv metseen hakkas teda oma vilule kaaslasele poeetliku hoo ning dotsentliku õppehimuga seletama ning eritlema.

„Lõuenditäis surnuid, mu sõber! Surnuid mõlemast soost ja mitmest vanusest, surnuid, kes oma mullamajadest välja on ilmunud, et rahulinna katusel magusal salatunnil lõbukirglikku pidu pühitseda. Varane kevad, kuupaistene öö. Tontlikult raagus musta-

vad veel puud ja põõsad. Niiske pigi katab veel lumealt tulnud kalmukünkaid. Närtsinud, luitunud on pärjad ja lillekimbud unistavail haudadel, vanikud on kahvatanud ristide, obeliskide ja kujuliste monumentide ümber. Veel puhkab tard-uneline surm mullas ja mättas, juures ja tüves, veel nutab aher elutus tüdinepult kõiges, mis muidu pakatab ja puhkeb, õilmitseb ja ilutseb. Kuid juba aimleb ärkus, esimene magus ärkus, nagu õrn unenägu soojas, siidtiivulises tuuleõhus, mis voogab üle kalmistu, rohekas, tõotustiines kumas, mis nõrgub läbi sametise pimeduse, puude hingetult ootavais varjudes, urvakeste värisevas kuulatamises. See algav aimdus uuest saamisest ja sigimisest looduses on avatelnud igavesele olematusele mõistetuid haudadest, täitnud nende põrmu elunäljaga ja lõbujanuga, süüdanud nende ihad ja kired lühikeseks vargusetunniks jälle põlema. Me näeme kandlelööjaid ja pillipuhujaid, kelle ümber salgakesed bakhantlikul lustil tantsivad, näeme karikakandjaid ja sarvetäitjaid, kelle huuled himukalt sütitavale joogile vastu sirguvad, näeme armupaare ja nende rühmitisi, kes õndsal kaisutamisel koos istuvad või õhus hõljuvad, näeme aga ka sõõre ja ringkondi, kelle tahtmine ja tegemine meile mõistatuslikuks jääb — sügava sümboolse müstika taha peidetuna: me seisame saladuste ees, mida meile ei ilmutata, mis meie luuleilus unistava hinge aga tiivule võtavad ning tundmata kõrgustesse kannavad.

„Ja nüüd pange tähele, millise üllatava algupärasusega, mäherduse võrdlemata fantaasiaküllusega on kunstnik peenenenud ja kõrgenenud esteetilise mõtte ning maitse igas asjas ja asjakeses kuni subtiilseima[1] elevusekiuni läbi viinud, kuidas ta iga ainelise ja asjalise inetuse, iga näotuse poole kalduva välise rabeduse on meisterlikult taltsutanud, kuidas tema luule väriseval sensiiblusel[2], aga vääramata sihikindlusel ikka uut otsib ja ikka uut leiab! Vaadake neid surnuid, kes ei ole surnud ega ole elavad, aga siiski on

[1] Peenimalt tajutava. — *Toim.*
[2] Tundlikkusel. — *Toim.*

surnud ja siiski elavad! Vaadake nende üksikuid nägusid, nende liigutusi, salkade seisanguid — kas ei kõnele see kõik keeli, mida me ei tunne, mida meie kõrv enne pole kuulnud, vähemalt sel kõlaval võõrsusel mitte, mida meie aga oma õnnelikuks imestuseks hingega, hinge salajaste, tavalise teadvuse piirkonda küündimata organitega ometi mõistame! Need vaimnenud, hingestunud surnud on müsteerium. Aga a i n u l t müsteerium, ainult öö, ainult arusaamatus labasele, konventsionaalsele teadvusele, mitte sellele t e i s e l e müsteeriumile, mida varjab intellekti kõrval hingelise aimejõu poolest kõrgeimale tipule arenenud moodne inimene oma põue salakambrites, — müsteeriumile, mille kunstiks, see on konkreetseks ilminguks saanud refleks on siin see surnutemaal. Me seisame siin kultuuri-inimese k õ r g e m a ja k õ i g e kõrgema teadvuse poole rühkiva hinge ees, Speidel, ja näeme, kuidas ta seal visal võitlusel juba pinda on võitnud. Sel peenenenud, puhtunud, mõistatuste eetrivalda üles lennanud kunstil pole enam midagi ühist oleviku kõhuli roomava, põrmu sööva ja reaalseid tugipuid otsiva kunstiga, millega banaalsed, tiivustamata tosinahinged leplikult oma arenemata isu kustutavad . . . Ja nüüd on teil sõna, sõber Speidel! Mida arvate, mida tunnete Hallbergeri „Surnute" hõngu-ses?"

„Nad on ilusad."

„Ainult ilusad? . . . Ma tean ju, et te kunagi ei satu marru, aga —"

„Nad on väga ilusad . . . Nende looja on kunstnik."

„Ainult kunstnik —?"

„Jaa — kunstnik." Ja härra Speideli välkuvate prilliklaaside tagant jooksis midagi nuuskivat, sorivat, urgitsevat maali õhetavale väljale. Siis hüppas see naaskelteravas pilgus üks tigerõõmus säde sissepoole ning härra Speidel tegi kanna peal järsu käänaku, ja kui kaubanõuniku päikesenägu täiel loitel ta vastu seisis, viskas ta kõige kuivemal äritoonil sinna sisse: „Viimased viis surnut on nüüd päevavalgele toodud. Te peate tulema neid vaatama, härra Mangold."

„Kuidas? Mis?" kohmas teine, ikka veel maali vangistuses ja unelevate silmadega.

„Te peate tulema surnuid — neid teisi surnuid — vaatama."

„Surnuid? . . . Aga te ju teate, et ma surnuid ei või näha. Laibad on mulle vastikud."

Härra Speideli silmaklaasid lõid jälle välku. See mees ei naeratanud kunagi, ja ometi näis murtud kiirte sähvatuses midagi muiglevat peituvat.

„Siiski — te peate tulema," kordas ta.

„Aga miks siis, kulla sõber?"

„Äri huvil. Rahu pärast. Nad nõuavad."

„Kes nõuab?"

„Leinajad muidugi. See on: kõik töölised."

„Aga teie — kas teie siis —?"

„Ei, nad nõuavad teid ennast — tingimata teid ennast. „Kaubanõunik Mangold peab tulema!" mürises mulle vastu, kui ma ennast näitasin. Ma annan teile nõu surnute juurde ilmuda."

Mangoldi-härra pani käe laubale ja tegi lühikeste sammudega väikese ringi Hallbergeri maali ees. Jäi siis direktori vastu seisma ja küsis käe alt vildaku peaga:

„Need laibad seal — kuidas nad välja näevad?"

„Nagu plahvatuslaibad kunagi: mustad, sinised, mõned tumerohelised, kõrbenud juuste, habemete ja riietega —"

„Ja verd — —?"

„Ka verd on näha — veriseid haavu. Ja mõnel on suust ja ninast — —"

Härra Mangoldi keha läbis vapustus; ta tõstis käe direktori suu poole üles. Aga sundlikult naeratades ja poolsosinal päris ta siiski edasi:

„Ja silmad — nende silmad —?"

„Silmad on neil lahti."

„Ei," ütles kaubanõunik, paremat jalga kindlasti maha vajutades, „ei, ma ei lähe! Ma ei või. Süda ei luba. Nende jälk inetus rabaks mu pikali. Surm — pealegi niisugune surm —, see on midagi koledat ja oma koleduses midagi alatut. Tavalinegi surnu, härra Speidel, — tavalinegi surnu tuletab mulle — vaban-

dage tugevat sõna — tuletab mulle raiska meelde..."
Ja härra Mangoldi pahema käe näpud, mis uurikeega mängisid, kollendasid vahaselt ja värisesid.
„Hm," tegi Speidel ja liigutas oma teravaid õlgu kord üles ja alla. „Streik praegusel konjunktuuril — paaripäevanegi streik — —"
„Te peate võimalikuks streiki —?"
„Kõige kindlusega. Nad on vihased. Midagi vaigistamatut, lepitamatut käärib ses massihinges. Nagu kunagi säherduse õnnetuse puhul, kirjutavad nad süü direktsiooni ehk juhtivate ametnikkude arvele ja — nelja silma all öelda — seekord, nagu isegi teate — —"
„Ma ei lähe!" Härra Mangoldi hääl oli tõstetud ja teritatud. „Ma olen haige. Aga öelge neile — kuulutage neile valitud sõnadega minu nimel, et ma surnute leskede ja vaestelaste — ja — nah, minugipärast — — et ma ka vallaliste õnnetute lähemate omaste eest ohtrate legaatidega — — kui palju neid õieti on, Speidel?"
„Omakseid?"
„Ei, surnuid?"
„Kakskümmend üks."
„Ja omakseid umbkaudu — —? Kuid see on üks kõik — — parem juba — na! ... Minge siis minu volitatud asemikuna, avaldage neile minu sügavat kaastunnet ja leina, — — seda kinnitage rõhuga: ma tahan aidata nutjate pisaraid kuivatada, õnnetuse raskus lasub sama väega nii minu kui nende hingedel..."
Härra Mangold lõpetas liigutatud toonilangetusega, ta silmad vaatasid niiskelt ja direktori õlale vajutatud käel oli pehme ning soe surve.
„Parem kui kõik oleks praegusel pilgul teie isiklik ilmumine," võttis Speidel puise rahuga jälle sõna. „Ma kardan nimelt, et neil on ainelise hinge kõrval veel teine, ja see tõstab eetilisi nõudeid, päris kõlisematut tasu. Ka väljapoole mõjuks voogude varane vaigistus hästi. Linnast on tulnud mõned reporterid ja üks punane riigipäevamees. Nägin ka päevapiltnikke ja üht maalijatki — —"
„Maalijat? Mida see hull tahab?"

„Nähtavasti maalida. Ta hakkas virgasti skitseerima —"
„Mida? Surnuid?"
„Ja nende ümber seisjaid."
„Speidel, kihutage see barbar minema! Kihutage ta silmapilk minema, Speidel!"
„Aga miks?"
„Kunsti tulul, kunsti kõrguse ja pühaduse nimel! Ma ei salli, et minu maa pealt korjatakse aineid kunsti alandamiseks, kunsti mahasõtkumiseks!"
„Aga kui see on kunstnik, härra Mangold? Kui ta pintsel soetab kunsti?"
„Isik, kes s e d a tahab maalida — seda inetust, seda jäledust, seda jämelabast tõelikkust —" — härra Mangoldi ärevus kerkis nagu marune meretõus —, „säärane isik ei või olla kunstnik ega tema pintseldus kunst! Mõelge need surnud lõuendile, härra Speidel, kujutelge endale värvides neid tuimi, punsunud, kriimuksnutetud nägusid nende ümber, seda luulelagedat paika kaevanduse suu ees, kogu äripäevast, tolmuhalli, tahmatumedat, mageigavat õhkkonda! Mitte kunstitoode ei sigiks sellest, vaid verine tükk kõige madalamat kõmuvaabatust!"
„Kahtlemata, kui seda maalib mittekunstnik." Jälle naeratasid härra Speideli prilliklaasid, mitte ta ise. „Maalib seda aga kunstnik, siis võib ta teha need surnud surematuks, surematumaks kui need seal Hallbergeri lõuendil. Ma olen nimelt tähele pannud, et kunstnik hoiab oma hinge salajasemas salakambris müsteeriumi, mis seisab kujutatava aine müsteeriumidega hõimulises ühenduses ja viljastab seda imetegevalt, selgendab, kaunistab, nõiub üle. Sünnib see protsess siin, imeb kunstniku müstiline salahing neist poolpõlenud surnuist, nende lahtisist tardsilmist, leinajate kriimuksnutetud nägudest ja rindaküünistavaist kätest, nende armetust ümbrusest ja troostitust õhkkonnast välja saladused ja mõistatused, mida ta võib sugutada, siis, härra Mangold, siis tekib pilt, mis ei karda moodisid, siis sigineb maalitud tragöödia täis iluvägevat hirmsust, mille iga võib olla igavene."
„Võimatu! Lihtsalt võimatu!"

Nüüd esimest korda naeratas Speidel ise, kui ta küsis:

„Milleks see — sallimatus, härra Mangold?"

Tema peremees aga vajus, olles jälle üksinda, pehmele taburetile, kinkis oma armastavad silmad „Surnute pidule" ning mõtles kaastundlikult:

„Eksinud olin. Kunstist ei tea see mehike midagi."

SÕBER

Ta on alati minuga, ta ei kaota mind kunagi silmist. Kui istun lauas ja teen ridu, peab ta mu selja taga vahti. Ma tean teda ühtlasel soldatisammul edasi ja tagasi sammuvat, ma tajun teda paremalt ja pahemalt poolt oma paberile vahtivat. Tema hall silm täis halli armastust puhkab igavese õrnusega mu pealael, ripub mu sule otsas, uitab mu ridade vahel. Ta on rahul, et ma teen ridu.

Hommikul torgib tema vaade mu lauge, kuni ärkan. Ta seisab mu voodi ees, näpp püsti ja nägu manitseval muigel. Ja õhtul veab mulle vaiba peale, silitab mu silmad kinni, kallistab mu kõrvad kuulmatuks. Ta valvab mind kogu öö, ma aiman tema istumist sängi serval.

Ja söögilauas istub ta minu kõrval ning loeb mu suutäisi. „Mitte palju, mu sõber, — mitte vähe, mu vend!" Ja kui pean puhkust või varastan väljas värskust, hoiab ta kella pihus ja ümiseb korrast ning kohusest. „Mitte nii kaua, sõber, — mitte nii üürikeselt, vend! Parajalt, mõõdukalt, mu kallim!"

Tema sõprus täidab minu õhku, tema vendus mu aega, ma elan tema armastusest. Iialgi pole ma üksinda, iialgi pole ma vaba, iialgi pole ma mina.

On aga momente, mil ta ununeb. Lühikesi, üsna lühikesi. Võimsaid, salavõimsaid.

Ma vajun mõne vaba mina trükitud mõtteloodusse — ilmutuste-maailma, mis mitte ridadest ei ole üles ehitatud. Ma söön selle õnneliku puhtast viljast, joon tema selgest allikast. Ma imen enese kinni nagu kaan, saan pimedaks ja kurdiks kõige vastu enda ümber.

Või: ma jään eluks ja iluks nõiutud marmori ette

seisatama, ma heidan lõuendil õhetavate värvide voogudesse. Ma lasen oma närtsinud hingesse vabade loojate päikest paista, oma kõrbenud südamesse nende vihma sadada.

Või: ma suigun metsatemplites sügavasti palvetama, satun mäestikumajesteete kirglikult kummardama, vaibun järve-ema ja jõe-isa muinasjutte härdalt kuulatama.

Või: ma juhtun vabrikute mürinasse nõgistes alevites, uurin tossavate hiigelsõrmede suitsukirja tuleviku tahvlitelt, loen karjatusi, mis kostavad keldreist ja katusekambreist, mõistatan maa-alust müdinat, mida tekitavad uue maailma müürissepad.

On säherdusi hetki. Võimsaid, salavõimsaid. Aga nad on lühikesed.

Minu sõber äratab mu. Ta seisab mu selja taga, kell käes ja nõiasõna suus. Ja kuna ta kella laseb lüüa, puhub ta mulle oma nõiasõnu hellalt ja heldelt hingesse:

„Rida on raha — rida on leib! Tee ridu, vend! Tee ridu, vend! Tee kergesti hüppavaid ridu, mu vend!"

Sule surub ta mulle kätte — juba istun, juba küürutan, juba külvan ridu, mis on leib. Leib, nii kuiv, nii kõva, nii aganane ja hapu, kuid leib, kuid leib!

Ridu külvan, kergeid, kirjuid, lendlevaid — ridu, mis kõrgele ei tõuse ega sügavale ei vaju, — ridu, mis ei naera ega nuta, ei armasta ega vihka, ei pure ega paita. Ridu haun — põlgus põues, irvitus huultel, häbihärm vaevatud vaimus. Ridu lasen lendu, mille tiibu mu vanne on kärpinud. — — —

On aga veel suuremaid hetki. On hetki, kus ma tõrgun, kus ma mässan. On hetki, kus ma kuulutan: „Ma ei t e e enam ridu! Ma tahan midagi kivisse raiuda. Ma tahan kaljutahvleid välja tahuda ja nendele kirja urgitseda, mida ei kustuta tuul ega vihm. Ma tahan kujuks tõsta selle gigantliku kaksikvõitluse, mis on alanud mõlema hiiglase vahel ja mida kõik nägijad hingel põnevusevärinail vaatlevad. Ma tahan nikerdada aasta, kaks või kolm üheainsa pea, üheainsa käe või jala kallal, et mul oleks tast rõõmu, minul ja teistel, ja et nad ei häviks üleöö."

Aga minu vend nutab. Minu nõuandja on hirmunud. Tema hall silm täis hävimata õrnust puhkab paludes ja hoiatades mu näol. Tema katkemata truudus ennustab õnnetust.

„Sinu saatus on teha ridu — read on leib! Kiri kivil, kujud kaljul — see on nälg! Üksainus pea, üksainus käsi või jalg — ja sind ei ole enam!"

Ära kägistaksin, üles pooksin ta! Jalgade alla tallaksin ta armastuse ja truuduse! Aga ta ei nihku, ta ei vangu. Ta on tugevam kui mina, tema sõprus on surmamatu, tema vendus vastuseismatu. Ja lõdvalt vajun alla, vajun alla, vajun õudsele tõele alla — — —

Ma teen katseid tema eest põgeneda. Ammu juba. Võimetuid katseid kasina lootusega. Ainult mõni kuu, mõni nädalgi üksindust, vabadust, minasust! Mõned päevadki tööle pühendatud pühapäevasust! Et ta hoiduks mu kuklastki pisut kaugemale! Mäherdusel maal, mäherduses linnas võiks see õnn sündmuseks saada?

Me uurime, me proovime.

Aastaid juba, palju halle aastaid.

„Naine, kus kepid ja pambud, minu sõber ei anna mulle asu! Otsime odavust, otsime kergust, ehk jääb ta minust maha!"

Ja rändame. Ja hulgume. Aasta algab, aasta lõpeb — me rändame. Me ees sammub Ahasveerus, tema kepp juhatab meile rada. Ja riik järgneb riigile, maa maale, linn linnale, aga meie hulgume, meie otsime. Ja kui me ümber vaatame, siis on t e m a meie kannul, meie mõlema kannul, ja tema hall vaade täis halli armastust täidab me südameid ahastusega.

Ta ei tagane minust.

Ta oli, ta on, ta jääb.

Ükski võim ei vabasta mind tema hinge halvavast, vaimu suretavast, aga ihu elatavast sõprusest.

Hõbedat heidab juustesse, liiva koguneb liikmeisse, tina tuiksoontesse, udu silmadesse. Ma istun ja teen ridu.

Kui kaua veel?

Kas kustub silm? Kas murdub aju? Oh, et murduks süda!

ASTA OHVER

Asta tuli kuskilt haljalt saarekeselt pealinna; teenis mõne kuu elatanud Dalbergi-preilit, kuni seda ühel hommikul enam ei olnud, ja kattis järgmise koha peal esimest kohvilauda, kui teda taas tabas tugev hoog seda imelikku vaimustust, millel olid seekord nii mälestatavad tagajärjed.

Söögitoa uksele ilmus, spordisärk seljas ja niklist peeker käes, noor vilajas härra ja ütles: „Tere hommikut, Asta. Ma helistasin, aga vist ei pannud te tähele. Tooge mulle köögist sooja vett."

Aga Asta ei kuulnud, mis ta ütles, ja peekrit tema käes selitas ta silm ka alles hiljem. Esimesel pikal pilgul nägi Asta ainult teda ennast, ja kui ta midagi kuulis, siis vahest ehmatuse sahinat oma kõrvades. Ning ühtlasi tundus talle, nagu imeks rõõm, selle ehmatuse kiimaline süda, kõik jume ta põskedelt ja jõu ta käsivartest.

Aage Rolsted astus ligemale. Ta naeratas. Ta mõistis ja oli rahul.

„Ma nimetasin teid ometi õige nimega? — — Kui noor te olete!"

Asta naeratas talle tõsiselt vastu. Ja vaatega, mida Aage enam ei mõistnud, enam hästi ei mõistnud. Sest see läikiv vaade näis veel midagi muud nägevat kui teda. Aga Asta suu jäi kinni ja see meeldis Aagele. Ja kui ta tagasi läks, jättes peekri laua servale, tundis ta tüdruku silmi oma pea ning selja peal, ja vilistades hakkas ta toas hambaharjale kalodonti pitsitama, kui talle vett oli toodud.

Asta aga nägi teda veel mõne korra päeva jooksul, tundis suurt meelehead oma uuest kohast, leidis härraste korteri armsaks, arvas leivavanematega hästi läbi saavat, lootis vana köögi-Eliinega ilusti kokku leppida ja viis õhtul oma kitsasse kambrisse sületäie lusti, mis laulis ja lõhnas ja paistis nagu päike. Ja sel südamel pakkis ta kastist oma asjakesed välja, ehtis ja korraldas oma kambri kauniks, pildid pistis nööpnõeltega kummuti kohta seinale.

Nende pilkaartide hulgas oli üks, mis teda üllatas, nii hästi kui ta teda nagu teisigi tundis. Ta silmitses teda näpu vahel ja pärast seina peal kaua ning ärevalt naeratava tõsidusega. Ja veel voodist, käed ristis pea all, saatis ta temale pikad pilgud, sest täiskuu paistis sisse, kõik oli näha ja kivine noormees paberil virgus ikka enam elama. Asta nägi tema pringiks lihanenud marmorliikmeid ka veel kinniste silmadega, nägi neid nende nooruses trotsival võidukiitlemisel, ringutas ning sirutas end suure lõbuga ja jäi pikkamisi magama, huulte ümber säilitades jälgi sellest tõsisest naeratusest, mida Aage Rolsted hästi ei mõistnud.

Selsamal ajal raskenesid Aagegi laud. Tema viimane taju enne vaibumist oli laialivalgunud rahulolek tänase päevaga ja selle sees ujus tõotavalt mingi oodatav. Uus neitsi tuli talle kujuliselt aga alles siis meelde, kui ta hommikul ärkas, ja ta võrdles teda, muiglevalt haigutades, noore närvliku linnukoeraga; „väriseval hüppel teine", lisas ta ja haigutas veel kord. Ja lõpuks leidis, et Astal on enam silma kui nägu, sest tema nägu ei mäletanud ta põrmugi enam, vaid ainult silmi väheke, millele nägu oli paljaks raamiks.

Kuid noore Rolstedi meelest tundus järgnevail päevil, nagu oleks Astaga veel midagi muud majja tulnud kui uus toatüdruk. Nii teatud kui talle ta võim oli pilkusid oma välimusega paeluda, neiupõskedest värvust võtta, naisehäälisse ärevust heita, aga mõjul, mida ta Astast aimas, oli midagi lisaks: just see, et ta ei olnud nähtav ega tabatav, vaid ainult aimatav, teadvuse tagamail liikuv, meelelise eetri sisse kaduv. Asta ei vahetanud mitte enam jumet tema vaate all, ei kaotanud valitsust keele ning erkude üle, ja naljalt kunagi

püüdis Aage tema eba-avalikku pilku enda kuju pealt kinni. Aga siiski: Asta nägi teda, nautis teda, orjas teda! Et see oli vaid aimdus, mitte teadvus, siis hakkas Aaget painama põnev uudishimu, iha selguse järele, tung katset teha, milles seisab vahe selle ja teiste naiste vahel. Endine tüdruk — see oli olnud nagu kõik. Ja veelgi lihtsam. Igav oma häbelik-häbemata itsitamisega.

*

„Kas kuulsite, Asta, millal ma täna öösel koju tulin?"

„Jaa — kell oli neli."

„Kust te seda nii selgesti teate?"

„Ma vaatasin kella."

Aage apsakas pilk riivab äratajat Asta öölauakesel; selle nägu on külm ja tiksumine kõrk.

„Siis olite ärkvel?"

„Ei, ma ärkasin, kui käis kojauks."

„Ja vaatasite kella?"

Asta jaatab peaga.

„Keerasite elektri üles ja vaatasite kella?"

Tüdruk ei kosta enam, küsimus tundub talle tarbetu.

„Nii erk uni on teil? — Eliine köögi kõrval ei kuuleks kahuritki."

Aage naeratab viiliti, laseb pilgu unepunakaist silmist kambrikeses ringi uidata, hoiab pahemat kätt püksi-, parema käe pöialt vestitaskus ja õõtsutab kergesti keha. Pilguke aega läheb mööda. Asta seis ilmutab minekutahtmist, siis jätkab Aage, vahtides temast üle:

„Oma toa olete nägusaks teinud, tõesti nägusaks; Nikoliinel — sel polnud midagi." Ja kuna ta sammukese sissepoole astub ja sängi peatsi kohalt midagi huvitavat leiab: „Ah soo, Asta, — ma tahtsin teile ju midagi öelda!" Ja siis vaatlemise seest mõttekatkiselt: „Kui papa ehk juhtub küsima, Asta, — vaadake, teine neitsik, too Nikoliine — too ei öelnud kunagi — — Aga mis teil siin siis on?" Ta pöördub kummuti poole. „Kust te saite need pildid?"

„Ostsin."

„Ise ostsite niisugused?"

Astal pole püsi naeratada, sest midagi silmas pidades läheneb temagi kummutile.

„Need on ju" — Aage tunneb mõned ise ära, teiste alt loeb, mida tarvis —, „need on ju glüptoteegist[1], ja riigimuuseumist, ja —"

„Thorvaldseni[2] omast," täiendab tüdruk.

„Jaa, jaa, ma tunnen: tema „Surev lõvi" ja „Ganymedes joodab kotkast" —"

„Ja vürst Vladimir Potocki," ütleb Asta haljal häälel, kuna ta silm liigub Potocki pealt Rolstedi peale ja sealt tagasi noore Potocki peale — aeglaselt, võrdlevalt ja rõõmsa tõsidusega.

„Poest ostsite?" küsib Aage.

„Ei, sealtsamast, kus ma neid vaatlesin: eeskojast, kus müüakse katalooge."

„Vaatlesite ära ja ostsite kaasa. — Mis te nendega siis teete?"

Asta suurendab silmi ja näitab siis vastuse asemel näpuga seina poole.

„On ju veel muid," tõmbab Aage teise suunurga naerukile ja puudutab tüdrukut poole pilguga. Seejuures unustab ta pildid, võtab kummutilt tillukese portselanist konna pihku, ja kuna ta seda näib silmitsevat, tähendab ta suudmööda: „Nagu öeldud, Asta, kui papa peaks küsima — m a m m a juba ei küsi, aga papa — ta on nimelt veidi — hm — mõistate isegi: vanadus ei mõista noorust — — kui ta peaks küsima, mil ajal — öelge lihtsalt: teie ei kuulnud!"

Aage punastab, kui Asta kohe ei kosta, kummardab ninaotsa konnakesele peaaegu suhu ja parandab arglikult: „Ehk mis veelgi lihtsam — öelge, nagu Nikoliine ütles — öelge otsekohe: kell kaksteistkümmend!"

„Härra küsis tunaeile —"

„Küsis juba?"

„— siis ütlesin: ma ei kuulnud."

„Aga kuulsite küll?"

---

[1] *Glüptoteek* — raidteoste, skulptuuride kogu. — *Toim.*

[2] *Thorvaldsen* (l.: *torvalsen*), Bertel, taani skulptor, 1768—1844. Tegutses Roomas 1797—1838. Kopenhaagenisse ehitati temanimeline muuseum juba aastaks 1847. — *Toim.*

„Jaa: kell oli pool kaks."

„Aga ütlesite, et ei kuulnud!" Aage viskas konnakese kummutile ja pöördus täie palgega Asta poole.

Sel hetkel helises kell ukse kõrval, noor Rolsted ümises: „Juba üleval!" ja ruttas, näpp püsti ja nägu naljakal lõustal, poolteed varvaste peal minema. Ja Asta nägi, kuidas ta peaga pühaku pärja hommikust helki ühes viis.

*

„I s e ütles, üsna omapead ütles, et ei kuulnud!" mõtles Aage päeva jooksul mitu korda, tegi lõuga siludes „hm, hm" ja südame ümber oli tal haruldaselt soe ning liigeseis vedrujalt kerge. Õhtul voodis aga, haudjate sulgede all, kui majas oli kõik magusalt pime ja vaik, siis kuumenes soojus palavuseks ja õhutas Aagele helgeid ning julgeid mõtteid meelde. Juba küündis ta otsusele ligi, juba tõusis istukile, juba pistis jalagi sulekoti alt välja; aga midagi laskus pimedusest ta rinnale ja vajutas ta pea padjale tagasi.

See kordus järgmisel õhtul, kuid väikese vahega. Aage tõusis tõesti üles, kattis end paari hilbuga ja hiilis pehmeis tuhvleis Asta ukse taha. Aga siit pöördus ometi ümber, hüppav hingeke kurgus kinni. Ja kui ta jälle sängis oli, kuumkülmad värinad põlvis, tänas ta veerandi südamega õnne, kolme veerandiga aga siunas ennast argpüksiks. Vabanduseks leidis ta endale, et Asta oli ju veel uus. Kui ta õieti mäletas: Nikoliinega sobis ju ka alles mõne aja pärast. Ja siis veel — need silmad, mida — kirevase päralt! — tõesti ei võinud usaldada! — Kuid argpüks, vilets argpüks oli ta siiski! Ja selle mitte väga üleva veendumuse võttis ta ka unemaile kaasa. —

Lähemal õhtul käis noor Rolsted väljas, tuli seekord aga varakult koju — juba pool tundi peale keskööd. Toas vahetas saapad tuhvlite vastu, silmitses end kähku peeglist ja läks. Kuid ukse ees tuli talle midagi meelde. Ta õhkus endale pihku ja nuusutas, astus siis tagasi ja pistis pesulaua sahtlist lipsukese piparmünti suhu. Ja et lõhnaõli oli sealsamas, siis niisutas sellega

oma kuue-esist. Ja julgus, otsustav julgus, mida ta iga liigutusega ilmutas, viis ta kassikõnnil Astakese ukse taha.

Koputab ja kuulatab.

Sängis sahiseb.

„Kes seal on?"

Koputab uuesti — tasa ja tumedalt — ainult mõistjale mõistetavalt.

Säng naksatab — põrand põntsub — ja mõistja ukse taga ütleb:

„Teie, härra Rolsted? Mida te soovite?"

„Tasa!" tuleb võtmeaugust õhkamisi. „Avage, Asta, ma tahaksin teiega kõnelda!"

Ja samast august läheb õhkamisi tagasi: „Ma magan juba, härra Rolsted, vabandage lahkesti!"

See „vabandage lahkesti" on nii õiglase kahetsuse sisse mähitud, et Aage Rolsted sugugi imeks ei pane, kui põrandal jälle põntsub ja säng jälle naksatab.

Ta õhkab veel kolm „Astat" august sisse — ühe usutava, ühe noomiva ja ühe paluva. Aga kui kõik jääb vaiki nagu hauas, siis kobab ta kassikõnnil tuldud teed tagasi, põsed kuuma verd, silmad siniseid sädemeid täis. —

Selle kaotuse — oma esimese, niikaugele kui ta mälu ulatus — võttis noor Rolsted endale nii südamesse, et ta Astale mitmel päeval näkku ei vaadanud ja temaga nelja silma all kohtamast hoolega hoidus. Asja üle aru pidades sattus ta mõttele: „Ehk tal on keegi teine — keegi niisugune, kellele ta püüab truu olla — nii kohusetunde sunnil!" See aga oli taip, mis Aaget veel enam haavas, mis tema tusale teatava kibeduse kaaslaseks andis. Ja üsna teravat lõiget tundis mehike enesel kuskil rinnus, kui ta ühel päeval nägi Astat — viimasel oli prii pühapäev — Bredgades ühe kunstikaupluse akna ees seisvat, kehviku laadi noormees kõrval, kes temaga kõneles. Nad vahtisid parajasti vaateakna vasakul küljel seisvat suuremat maali, millelt koitis kolme alasti naise noor ihu, ja Asta näol ning liitunud pilgul oli ilme, mis tundus Aagele imelikult tuttav. Kuid Aage tähelepanek kulus enam seltsilisele, ja kui see kergesti kübarat kergitas ning vööralt edasi sammus, oli varitseja selle pöördega kõigiti rahul.

Nüüd seltsis teise vaateakna eest keegi noor tüdruk Asta juurde, hakkas teda käisest rebima ja nurises naerdes: „Jumalapärast, Asta, kui kaua sa's ühe ees palvetad, siin on ju veel muid, ja edasi peame kah kord saama!" Noor Rolsted aga pöördus ümber nurga ja viis oma kahanenud, kuid veel mitte kadunud härma kuhugi kohvikusse, kus mängis muusika.

Ei, eksimine oli võimatu, leidis ta järgnevail päevil hoolsa uurimise järel. Asta nägi teda, Asta oli temaga seotud nagu ennegi. Ja selle rõõmustava tulemuse juurest Asta ukseni ei olnud palju maad.

See uks oli muidugi lukus. Kuid Nikoliinegi uks oli olnud esiotsa lukus. Ega's noore neiu uks tohi kutsuv olla. Ja Aage koputas. Esimest korda — — teist korda. Ja kõrva surus külma laua vastu. Aga kui ta pidi kolmat korda koputama, naksatas äkki hoopis mujal ja professor hakkas köhima.

Oma toas mõtles noor Rolsted, kui ta külma vett oli joonud: „Magas täna. Magas täna kahtlemata. Magas esimest magusat uinakut." Ja vaiba all lisas juurde: „Noor inimene ja rühkimist on tal kogu see pikk päev."

Aga Aagel oli hõreda unega öö ja hommikul tõusis ta tavatult vara üles. Asta leidus saalis. Kedagi muud polnud veel liikvel.

„Asta," tähendas ta üminal, „ma koputasin õhtul — teie unekott ei kuulnud."

„Kuulsin küll," sosistas Asta, süüpuna palgel.

„Te kuulsite?"

„Selgesti; ma polnud ju veel voodiski."

„Aga lahti ei teinud!"

„Kust ma's võisin — olin juba särgiväel!"

Aage tundis tarvet kuhugi najatuda. Ta tugines klaverijäri servale, ja varjates suud käega, kohmas alles mõne aja pärast, mõtlikult maha vahtides: „Ja noh, siis te m u i d u g i ei võinud!"

Ja sinna ta jäi istuma ning vaikselt vaatlema, kuidas Asta suurel pärsia vaibal, mis peaaegu tervet põrandat kattis, elektrilise tolmuimeja uuesti töösse pani. Kaar laienes kaarega, kirjad karjatasid aparaadi alt naera-

tama, päike paistis ja Asta käsivarred olid paljad. Ning peas kumendas tal lumine pitsitutt ja ruuge sasimus otsmikul liikus lapselikult. Asta kael aga oli valge, nii valge.

Korraga tõusis Aage Rolsted, lähenes temale, lõi käe ta kebja piha ümber ja suudles teda. Esiti kaela ja kumbagi käsivart, siis suud mitu kuuma korda. Ja Asta, kui ta jahmatusest oli üle saanud ja masinavarrest lahti lasknud, tõstis käed tema õlgadele, vaatles teda otsekui kanni ja suudles teda vastu.

*

Noorele Rolstedile järgnes sellest õpetus, et on probleeme, mida ei saa skeemiliselt lahendada. Kõik ei ole Nikolined. Peab kasvatama ning koolutama ja natuke kannatama.

Aga nüüd tuli nädal, kus Aagel paraku aega ega tuju ei olnud peibutavat probleemi üldse käsitella — ei uue ega vana meetodi järgi. Mingi painav-pahur asi lõi teda pimedusega Asta vastu, pani ta rahutute mõtete peale hauduma, hoidis teda päevalgi kodust palju eemal ning sundis teda nii õhtuid kui ka öid enam kui askeetlikul meeleolul mööda saatma. Ja üsna hall oli ta näost ja võõras silmist, kui ta Astat ühel pärastlõunal vestibüülist käis kutsumas, hääle ja näpuga märku andes, et põhjus on salapärast laadi.

„Minu tuppa," sosistas ta, „enne kuulake, kas professor täiesti magab." Ning tagasi minnes tõestas Aage, et ta ka saabastega oskab kuulmatult kõndida.

Ta ei võtnud kohe sõna, kui tüdruk ilmus, vaid seisis küljega tema poole ja silus maha vahtides kõrisõlme. Asta aga oli väriseval hüppel nagu noor närvilik linnukoer.

„Magab?"

„Jaa."

„Asta," neelas Aage korraga sügavalt, „kas teil on raha?"

„Raha? Kui palju?" Asta näoilme ja kehaseisu ärev erkus kontrasteerus alati asjaliku rahuga, millega ta kõneles.

„Sada kakskümmend krooni," ütles Aage.

Asta tõmbas kulmukarvad kõrgele, väristas siis kahetseva poolnaeratusega pead. „Mul on ainult üheksa krooni, härra Rolsted. Tunaeile saatsin emale, mis mul oli."

„Ehk teil on mõni sõber —?"

„Mul on üksainus sõber Kopenhaagenis, Oliivia Ettrupp, ja sel" — Asta naeratas jälle kaastundlikult —, „sel pole kunagi raha."

Säärase otsuse vastu oli Aage nähtavasti varustatud. Ta jättis kurgunäppimise ja andis Astale märku istet võtta. Ise istus nahkse diivanikese teise otsa ja neelas paar korda nii, et kõrisõlm vedrutas alt sügavalt üles kõrgele.

„Mamma on veel väljas?"

Asta jaatas peaga.

„Mul oli neil päevil suurem veksel maksta," algas Aage järsku üsna kuivalt. „Kõrilõikaja kippus isa juurde, uuest prolongeerimisest ei tahtnud teadagi. Jooksin küll kõik tuttavad läbi — mitu päeva hommikust õhtuni — täis ei saanud summat —"

„Mis on prolongeerimine?" küsis Asta.

„Tähtaja pikendamine," seletas Aage ja triikis põlve. „Oleks ta'nd vähegi ristiinimene olnud, see vereimeja — ta oleks sellegagi võinud leppida ja ma oleksin talle jäägi peale andnud uue paberi; aga ei — ta tahtvat oma raha kord tervena jälle näha saada! — — Ja nõnda — ja nõnda — —"

Asta ootas.

„Papal on sekretäris — te ehk teate — niisugune väiksem kassa — säärane eralaegas. — — Ta unustab võtme vahel ette — —" Aage Rolstedi hall nägu kuni valgete kõrvadeni võttis korraga sügavasti värvi —— „Ma maksin veksli täna hommikul ära — —"

„Oi, see on paha!"

Aage lõug vajus madalale. „Kui ta nüüd leiab — ja ta leiab kahtlemata veel täna — —"

„Siis tunnistage üles!"

Noor Rolsted lööb silmad suu peale, millest see ennatlik lause lipsas, ja on ivake aega keeletu.

„Kuis seda siis võib, Asta! Mõtelge ometi!"

„No — ta on ju teie isa."

„Just sellepärast! — Ma ei julgeks eluaeg enam silmi tema ees üles tõsta! — Professor Rolstedil — kuulsal professor Rolstedil ei või ometi poega olla, kes — — See oleks ju hirmus!"

„Aga kui te prouale — — Nii et proua paneks raha asemele —?"

„Minu ema minestaks ära! — Ta minestaks tõesti ära!"

„No — aga —?"

„Teie ei tunne niisuguseid asju, Asta, teie ei mõista hinnata õnnetuse suurust. — Ei ühele ega teisele. Ennem juba kuul." Ja ta kordab: „Ennem juba kuul."

Asta kerkib istmel. Siis pistab näpu kõrva taha ja meeliskleb murelikult. Kokapiiga torkab talle meelde.

Kuid Aage raputab põlglikult pead. Ei suutvat suud pidada. „Ja kui t e i e ehk mingil ettekäändel küsiksite — ta ihnuskott ei annaks."

„Aga mis te selle laenatud rahaga siis tegite?" pitsitab nõutus Astal kurgust.

Noor Rolsted kehitab õlgu. Jumaluke — üliõpilase asi — elurõõm — — ja kui nii kitsikul peetakse! — — „Vanamehel — — papal," parandab ta, „papal on vananenud kasvatusviis ja seepärast kinnine käsi. — Sellest," — lõpetab ta ümisemisi, „s e l l e s t kõik häda!"

Vaevlev, nälgiv vaheaeg heidab maha. Asta otsib oma rüpest, Aage tema profiililt. Siis tõuseb Aage ja astub mõne sihitu sammu. Asta pilk järgneb tema lagunenud liigutustele, ta võidetud peale ja vajub jälle rüppe. Ja nüüd kuuldub nagu võtmeaugust poolõhkamisi:

„Kui mamma ja mina — kui me mõlemad teda paluksime — — teie nooruse pärast, Asta — — ta annaks teile andeks — —"

Asta lööb silmad üles. Aage seisab tema ees.

„— — Ainult koha kaotaksite — võib olla, et kaotaksite koha — — see oleks kõik. Te võite julge olla. Mammal on suur mõju temasse — —"

Asta käsi kohendab laubal mõtteid.

„— — Ja kui ta teile ehk midagi teenistusraamatusse kirjutab: võite ju uue võtta — hakkate ju alles teenima — —"

Asta mõtleb veel.

„— — Te olete majas uus — kahtlus langeb iseenesest kohe teie peale — — Võiksite ju midagi öelda: saatsite emale — laenasite vennale — — Minu sõprus aga — minu tänu — minu armastus, Asta — — — ma ei unustaks teid kunagi!"

Astal pole veel vastust.

„— — Ja mäherdune suur, mäherdune kõrge tegu, Asta! — — Mitte mina — minu noor elu —" — Aage hääl väriseb — „mitte see üksi, vaid ühe vana suurtsugu perekonna au ja õnn — —"

Asta aju on aeglane tarima.

„— — See oleks nagu romaanis või draamas — — — Ma tahan hakata kirjanikuks — — teie tegu, Asta — —"

Sel hetkel heliseb vestibüülis kaks korda pikalt ja raskelt.

„Professor," tähendab Asta ja tõuseb.

Tema ees aga seisab nüüd korraga vürst Vladimir Potocki surnud kivist: tumm, tardunud ja marmorvalge huulteni. „Aa!" pageb Asta huultelt, enne kui ta uksest lipsab.

*

Professor Rolsted oli juba oma töötoas ja ta sinihallid harjasjuuksed ilmutasid nagu suuremat püstakust, aga ta küsis vaid abikaasa järele, keda veel kodus ei olnud, ja Asta mõtles, kui ta seda temale oli teatanud, minna noorhärra juurde tagasi. Seal aga tuli proua Rolsted parajasti, kes tarvitses tema ümmardamist, ja üürike aeg peale seda lõi äike juba sisse.

Ainus hing majas, kes professori sekretärist õigusega, kuigi piiratud õigusega, raha võis olla võtnud, kui ta võtme eest leidis, oli proua Rolsted, ja proua Rolsted ei olnud mitte võtja. Ainus aga, kes seda õiguseta, vähema kui õiguse varjuta võis teinud olla, oli uus teenija, ja see seisis varsti kuulsa kriminaalõiguse-õpetaja kohtujärje ees.

„Minu küüsist sa ei pääse," ütles professor Rolstedi pilk, millega ta ülekuulatava sedamaid läbi puuris, ja

võimalus kord ka tegelikult oma vaimu lõikavust proovida pakkus talle tõsist huvi.

Kaebealune salgas muidugi. Ja kõige selle jultunud kangekaelsusega, mis kurjategijale paraku omane. Aga mis see talle siiski aitas. Ta ei seisnud ju mitte tavalise uurija ees. Mõne hiiliva ja tiksava eelpärimise kannul heideti ta korraga nii hävitava ristküsimuste tule alla, et ta varsti enam ei teadnud, kus ta vaene pea on. Ja siis tunnistas üles.

Alles? — Ei. Kõigest üheksa kroonikest alles. Muist õmblejale pakilise võla tasuks, muist peigmehele laenuks — sel oli hädasti uut ülikonda vaja. Tuksis mis tuksis!

Siiasaadik oli üsna kenasti tulevase draamaluuletaja kontsepti mööda läinud, kuid nüüd vääratas asi roopast, sest professorid kui keerulised iseloomud pole ju kerged kavatseda. Lugu, et leivavanem oma kõige lähema ümmardava ümbruse poolt enam julge ei tohi olla, lugu, et teenijate riideuhkus ja ulaelu otse piiramatuks kippus minema, ja lõpuks lugu, et see inimeselaps siin juba nii õrnas nooruses oma musta ametiga peale hakkas — need kolm lugu ajasid professor Rolstedile niisuguse moraalse ahastuse peale, et ta sedamaid telefoni juurde tõttas — see on ohtrasti enne, kui proua ja noorhärra oma palvetega vaese varga eest, palvetega, mis olid just selle õrnale noorusele üles ehitatud, algust said teha. Ja et kutsuja oli kuulus professor Rolsted, siis ilmus sõbralik isand, kes Asta oma hoole alla võttis, juba mõne minuti pärast.

Ei ole imeks panna, et noore Rolstedi üllatus ootamata pöörde üle suur oli. Nii suur, et ta sõbratarile kaastundlikku sõna ega pilkugi ühes ei märganud anda. Asta ei mäletanud hiljem õieti, kas ta Aaget kõige tõsisemal momendil — kui ta võõra mehega majast lahkus — enam nägigi.

*

Aage Rolstedi olukord aga ei olnud midagi vähem kui kahetsemisväärt. Ta kannatas järgnevail tundidel,

„Asta," neelas Aage korraga sügavalt, „kas teil on raha?"

kui ta oma toas lukus ukse taga sündmusest ja selle tagajärgedest püüdis aru teha, nii sügavat hingepiina, et ta ajuti oma mehisuse unustas ega häbenenud kaeblikult ägada. Ta istus ja tõusis, ta sammus ja seisatas, ta litsus kõrva kord ühe, kord teise ukse vastu, ta keeras elektri üles ja keeras ta jälle ära. Ja kui eesruumis helises kell, siis pidas ta hinge kinni ja püsis liikumatult, kuni tulija talle tuntuks oli saanud. Öö aga saatis Aage palaviku-unes mööda.

Tema seesmine korratus kestis hommikulgi edasi, sest kui vana Eliine toatüdruku asetäitjana talle külalisest teatas, keda ta ei tundnud — Jensen oli selle nimi, aga Jensen on poole Kopenhaageni nimi —, siis heitis ta köögipiiga külalise välimuse suhtes üsna tavatu ülekuulamise alla: kuis riietunud, mis nägu, kui vana, mäherduse kõnetooni ja esinemisega, kas õpetlase, ärimehe või ehk — tsiviilriides ametniku laadi?

Ametniku laadi polnud aga külaline sugugi, sest Eliine teadis rääkida valgest kaelasidemest ning lagedaks raseeritud näost, ja see näis pärijat rohke määrani rahuldavat. Härra Jensen lasti kohe ette, ja kuigi ta tühjalt tagasi läks, siis viis ta ometi trööstiva teadvuse kaasa, et professor Rolstedi poeg oli tal kolm korda kätt surunud. Kuid see lohutav vahejuhtum ei suutnud Aage hingelt survet võtta. Varsti sattus ta uuesti näriva rahutuse küüsi, ja see kasvas, mida kaugemale päev edenes. Viimaks näis ta vaevatud aju üheainsa täpi ümber veel ringi ja ringi keerlevat, sest ta ümises ühtelugu: „Kui ma teaksin, et ta suud jõuab pidada! Jah, kui ma teaksin, et ta suud jõuab pidada!"

Ja siis tuli tund, mil Aage oma murekoorma ema hinge ette veeretas. Ja proua Rolsted ei minestanud õnneks mitte ära.

*

Astal hakkas uues korteris varsti igav.

Ta ootas, ootas — ja kui kedagi ei tulnud ja midagi ei sündinud, siis puges ukse alt too hall elukas sisse ja istus talle rinnale. Üsna leplikule õhtupoolikule ja mitte väga õudsele ööle järgnes päev, mida valitses

see tuhkur tüütaja. Ja nüüd nägi Asta oma korteri rohkeid puudusi. Ei midagi, millel pilk võiks puhata, ei midagi, millel mõte saaks seisatada, ei vähemat kui vaadet välisegi ilma poole.

See oli rumal.

Ta ootas ja ootas veel ja siis hakkas pead väristama ning ikka otsustavamalt õlgu kehitama.

Lugu oli kahtlemata rumal.

Ja kui siis tuhkur tuba veelgi tumenes, kui nurgad juba musta munesid, krapsas Asta istmelt ja koputas ukse pihta. Esiti ühe nükiga, varsti kahega. Ja kui kutsutavat veelgi ei tulnud, siis rusikaga, mis aga maja rahuks liiga suur ei olnud. Ja nüüd ilmuski üks neist, kes olid selle maja härrastele pandud ümmardajaiks. Ja küsis viisakalt, kas preilil midagi põlema on läinud.

Ei, aga preili soovivat välja kolida ja selle härraga kõnelda, kes soovi võib täita.

Soo, soo — või nii ruttu juba! Mis siin siis nii viga olevat? Teised elavat kuude kaupa. Aga ta tulevatki preilile juba järele ja see härra — see ootavat teda parajasti.

Ootav härra võttis Asta Palleseni pika ja laia prillipealse pilguga vastu ning mõmises midagi habemesse, enne kui ta teda sõnaga austas. Nime, vanuse, sünnikoha järele päris üsna taltsalt ja kuivalt, kuid korraga teritas häält:

„Leivaisa ja politsei ees tunnistasite enda süüdlaseks?"

„Jaa."

„Professor Rolsted telefoneerib mulle aga praegu, et te olete süütu. Inimeselaps, miks te luiskasite?"

Professori nime juures kergitab Asta helkjalt kulme, siis vaatab maha.

„Ta palus mind."

„Kes palus teid?"

„Härra Aage Rolsted muidugi."

„Professori poeg — see üliõpilane?"

„Jaa."

„Aga professor on ju raha kätte leidnud ühest oma unustatud kaukast."

„Soo? — Seda parem!" ütleb Asta ja muheleb vastu tahtmist.

Kohtuniku toonil on aga ametlikkuseta noot sees, kui ta, käsi habemes, veidikese aja pärast jätkab:

„Mis teil siis teineteisega oli?"

„Ei midagi."

„Kuidas? Nii jumalamuidu —?"

Asta vaikib.

„No kui teile keegi ütleb, hüpake tulde — kas hüppate?"

„Ei."

„No vaadake! Siis oli ometi midagi —?"

„Ta meeldis mulle," vastas Asta, „ta on ju nagu maalitud või peiteldatud — nagu Thorvaldseni vürst Potocki . . ."

LOOJAK

Enne kui Juris Drawneek hommikuti ärkas, maadles ta unes millegagi. Millega, seda ta ei teadnud, selle kehatu ja kujutu võimu kohta ei jõudnud ta kunagi selgusele. Ta mäletas ilmsi ainult, et ta vastast vaenulikuks ei pidanud. Ta maadles temaga pooleldi nalja pärast, vähemalt püüdis ta seda uskuda. Ja selle usu tõttu maadles ta naeratades. Aga ärkvele virgunud, oli ta võitlusest puruväsinud ja limane higi kattis tervet ta keha. Ja võitlusest võttis ta kaasa tunnetuse, et vastane on salalik — salalik ja kaval, aga mitte just vaenulik.

Niipea kui Drawneek silmad lahti lõi ja oma roidunud olekut tundis, ulatas ta öölauakeselt paberossi ja süütas põlema. Esimesed tõmbed maitsesid talle; ta ergud elustusid. Siis aga hakkasid ta käed värisema ning süda peksma, silmad läksid kirjuks ja hingele heitis hirm. Odav tubakas, mida ta tarvitas, oli väga nikotiinirikas. Habe haises tal veel õhtusest suitsetamisest ja huuled olid õlised ning imarvihad. Ses hoolimatuses, millega ta siiski edasi suitsetas, oli midagi ennastkiusavat. Suitsetaja kuulatas teraselt oma südame ärevat tuksumist, pani tähele oma sõrmede kribelevat värisemist, kutsus põues väänleva kartuse endale selgesti teadvusse, aga paberossi suust ei võtnud. Ei olnud ka parata. Parem sedaviisi kannatada kui teisiti. Kord oli ta suitsetamise maha jätnud, aga siis ei saanud ta töötada. Midagi puudus. Mõtted ei koondunud. Ta sattus iga kord ahastusse. Nüüd nälgis ennemini, kui oli tubakast ilma.

Drawneegi äratas unest enamasti tööliste jalamüdin kella seitsme eel, sest lähedal asetses mitu vabrikut. Suitsetades nautis ta nüsivat piina, mida valmistas talle see tusane, rütmitu klobin. Aknast roomasid hallid kotid sisse ja riputasid endid kambrikese lakke. Nende peal koibasid pikajalgsete ämblikkude sarnaselt kahvatanud helgid ringi. Väikese maastikupildi raamis, akna kõrval, küürutas kollakas ahv, hambad irevil, ja raudahju lahtisest pealisuksest irvitas süsimust neegrinägu. Tolmunud seintest aga haigutas Drawneegile tuhakarvaliselt vastu nii ääretu troostitus ja põranda alt udutas nii jälk tüdimus üles, et ta laud ägades kokku laskis ja käe pööritavalt südamelt suu peale vajutas.

Nõnda pikutas ta, tasakesi värisedes, paar minutit. Siis tabas teda nagu piitsalöök. Ta keha tuksatas kokku, silmad rebenesid pärani lahti. Lähima vabriku vile oli puhkenud huilgama. Teised järgnesid. See sulas kokku näljaseks, nülgivaks ulgumiseks. Drawneek vandus ja hüppas voodist. Karvased sääred, mis ta põrandale pistis, olid luu ja nahk.

Kuna ta end pesi ja riietas, ümises ta sageli: „Tarvis tööd teha! Tarvis kibedasti tööd teha!" Riietumine edenes aga seda vähem, mida enam ta ruttas. Peaaegu iga asja pidi ta otsima. Ta otsis kaelasidet, millele ta silm vahtis, otsis kraed, mis tal juba kaelas oli, otsis riideharja, mille üle ta praegu komistas, ja vesti hakkas tõmbama vahel kuue peale. Tihti jäi ta hämaral näol, pilk sissepoole pöördunud, aru pidama, mida ta õieti oli tahtnud teha. Külm higi laubal, pahane iseenesele, nõnda ärkas ta tüki aja pärast asjatust meelisklemisest.

Ta köhis ja läkastas valjusti, mis oli korteriperenaisele märguks, et tuleb temale kohvi tuua. Sisse astus vana paks emand, kelle töss keha vallalises hommikukleidis humalakotti meelde tuletas. Oma lainetavad kehavormid sai emand Neuhofer õllest, mida ta kui sündinud münhenlane jõi mitu liitrit päevas. Õlle mõjust kõneles ka tema väike nöbinina, mis punetas tõmmult nagu närtsinud roosinupp kolletanud näokortsude vahelt. Soovides üürilisele nohuse häälega head hommikut, pani ta plekist kandiku kohviriistadega

lauale, ja kui ta nägi, et tema ilmateated mingit huvi ei leidnud, kadus ta lohisevatel sammudel jälle ukse taha.

Drawneek sõi ja jõi rutates, nagu oodataks teda. Sinakast segasest linnasekohvist ei tundnud ta head ega halba maiku ja tuimad, pärmiga kohevile aetud saiakesed kugistas ta poolnärimata alla. Teist tassi veel rüübates pistis ta juba paberossi suhu ja peitis enda vängjas-kibedasse pilvekesse. Silmapilguks tuli rahu tema üle; ta kulmudevahe tõmbus mõtlikult kortsu. Siis aga hakkasid ta käed tegema nõksatavaid liigutusi, ta pilk sai otsivaks ning hädaldavaks — ta hüppas istmelt.

„Tarvis tööd teha! Tarvis kibedasti tööd teha!"

Niikaua kui perenaine kambrikest koristas, pidi Juris aega viitma köögipalkonil kuivava pesu all. Ta tahtis seda poolt tundi oma töö üle järelemõtlemiseks tarvitada, aga tavaliselt oli see võimatu, iseäranis viimasel ajal. Viletsad, närused nõelajad ja hammustajad tikkusid talle eksitades kallale: saapad, mille tallad olid läbi, püksid, mis alt narmendasid, oodatav pesuarve, lähenev üüripäev, katkilöödud veepudel, mis perenaisele oli tasuda, ja palju muud. Üks herilane kutsus mitu teist, üks kihulane tõi terve parve muid kaasa. Ja Drawneek sattus ärevusse. Ta tampis kitsal rõdul iseenese ümber ringi, tegi arvusid ja arvutas neid kokku, võttis rahapunga taskust ja hakkas värisevate näppudega oma markasid ja pennisid lugema. Luulemõtted olid tast kaugemal kui kunagi, kui Neuhoferiemanda kähisev õllehääl teatas, et tuba olevat töötamiseks valmis.

Kambrit täitis sumbunud tolmulõhn, millesse segunes lutikahaisu. Lahtisest aknast vingnes sisse paistmatut suitsu, mis kraabitses salalikult kurku. Ja vabrikukorstnatest sadav pigimust lumi, peenem kui püülitolm, tikkus karmuga kaasa ja heitis pilkavalt maha luuletaja lauale, ta pabereile ja raamatuile.

„Tarvis tööd teha! Tarvis kibedasti tööd teha!"

Juris tõmbas akna kinni ja hakkas mõtteid ammutades edasi-tagasi kõndima. Ruttu ja ruttu. Astumist inspiratsiooni lähenemise aimdusel teadmata kiirendades.

Käed vajutas sügavasti vana suvipalitu taskuisse — ta kandis teda tubase kuue asemel — ja laskis pea sügavasti rinnale.

Kestis kaua, enne kui aju ilmutas sõõrdumist. Ja seegi polnud midagi hoopsat ega ühtlast. See oli vool, mis voolas hooti ja tujuti, mida tõke tõkke järel ikka jälle ummistas. Need tõkked olid väiklased paratamatud nadisused, aga nende võim, täis tigedat kiusu, oli määratu. Auto paiskus mööda ja tema röögatav tuutu jättis mõtleja pähe haleda narmenduse. Koormavanker ragises järele, ja voorimehe plaksatava piitsa otsa jäi mõtleja ajust midagi lemmendama. Koer kähvis haukuma, uulitsalaps pistis kriiskama — nüüd purunes, mis veel oli puruneda. Ning elektrivagun tuli ulgudes, ja kui traadisõlm akna kohal sädemeid välgutas, läks mõtleja peas tuli lahti ja hävitas põimi jätisedki. Tööd pidi alatama otsast uuesti.

Mõne aja pärast võis Juris lauda istuda. Ta polnud veel selgusel, aga lootis sulge võttes selgusele jõuda. Kõik tahtejõu korjas ta kokku, et end oma nahkjate tülitajate vastu kilbistada ja kõigi meeltega oma ülesandesse pugeda. See õnnestus tal viimaks. Värsked read siginesid paberile. Need julgustasid teda. Iga uus lause ergutas teda edasi.

Ümbrus ununes. Tund tõotas saada õnnistatud tunniks. Paiste sooja sära heitis ta tuksuvale hingele. Korraga hakkas perenaine kõrvaltoas tütrekest peksma. Teine kord sattus ta esiku-uksel naabrinaisega riidu. Kolmas kord, pärastlõunal, kukkus ta väike poeg viiulit piinutama. Otsas! Rusud! Drawneek lõi küüned sügavasti peanaha sisse ja ägas valjusti. Ta tundis enese poolekslõigatuna ja üdi ta luudes kees.

Uuesti algas rändamine ning ringitamine laua ja ukse vahel. Ta tammus, kuna ta pea hakkas pööritama. Ta suitses suust ja ninast — suitses nagu korsten. Vaatas iga paari minuti tagant kella, ilma teadvusele jõudmata, kui palju see on. Ta istus lauda ja tõusis lauast. Ta kirjutas ja kustutas, mis ta oli kirjutanud. Ja mida enam ta kustutas, seda kuumemalt lõid ahastuselained ta vaimu ümber kokku. Nad päästsid valla suure pureja ta põues — hirmu. Selle seletamatu hirmu kõige ja kõigi eest, tundmuse, mis moondas varitsevad ohud igasse nurka, iga prao vahele, lakke ja põrandale, ukse taha ja uulitsale, mis tegi talle igast inimesest luurava salavaenlase. Kõik oli kokku langemas. Hävituse lõhna oli tunda. Otsatu lootusetus lainetas Drawneegi ümber.

Kui ta lõunale läks, oli ta näost kolletu ja põlved nõtkusid.

Pärast lõunasööki, peale vähest unelevat puhkust, tundis ta enese harilikult rahulikumana, kuigi mitte vaimselt värskemana. Ta istus jälle lauda ja hakkas lugema, mis ta enne lõunat oli kirjutanud. Seda oli vähe ja seegi halb. Stiil paistis talle hootu ja ilutu, puine ja konarlik. Laused lonkasid. Ta luges neid mitu ja mitu korda, ja mida kauemini ta neid kurnas, seda enam vajus ta pedantlikku väiklusse, mis arenes viimaks tühiseks, naeruväärseks enesetüranniseerimiseks. Ta leidis vigu, mis ei olnud vead. Ta pidas puudulikuks, mis oli kõigiti korralik. Ta pani passuse asemele passuse[1], mis ütles sedasama vaid teiste sõnadega, mitte aga paramatega. Ta piinutses üksikute, täiesti kõrvaliste sõnade kallal ja puuris enese nii sügavale sõgedusse, et leidis oma käekirja korraga kõlbmatuks, et pidas keele halbuse osalt käekirja süüks. Mõned vildakud read, üksikud kalligraafiavastased tähed, parandused ja kustutused — kõik see täitis teda tusaga ja andis talle asja terveid lehekülgi ümber kirjutada ja ümberkirjutiseski veel tähtede kallal parandusi ette võtta. Juhtus, et ta näotult kirjutatud lehekülje pärast öösel ei saanud magada. Juhtus, et ta ümberkirjutatud lehekülje veel kord ümber kirjutas, ja kui mitte muu, siis selle pärast, et see sandi sulega oli kirjutatud.

Kuju kallalt läks Drawneek sisu kallale. Sellest virises talle enamasti kahvatu mannetus vastu. Mõne aasta eest öeldi temast, et aine, mis ta pihku pigistab, karjatab. Et tal on rammu. Rammu soetada ja surmata, rammu vihata ja armastada, rammu piinata ja hellitseda. Algjõulist, täisverelist, bestiaalset rammu, mille

[1] *Passus* — väljendusviis sõnastuses. — *Toim.*

kõrval kõlinaõndsuses joovatsev moeluule, see öö-kuues ja unimütsis hiiliv eunuhh, kretiinlikku[1] naisi-kusse luitub. Seda rammu ja raskust ei leidnud ta enam oma töödest. Selle asemel puges neisse mingit varjutaolist ollusetust, mingit kuivanud ja kõrbenud üditust ja midagi, mis roomas valguse käest videvikku. Ta nuhkis neist vahel välja magedat kunstitsemist — maneer, mida ta nii väga põlgas. Käsikirja lugedes tun-dis ta jälkust. Ta meelest oli, nagu ei tohiks ta publi-kule niisugust solki pakkuda. Ta hakkas kahtlema oma andes, oma intellektis, kaotas usu endasse. Läiluse pä-rast ei saanud ta mitu päeva enam midagi teha, vaid luusis ümber nagu kuutõbine. Tema meeleolu tõusis veidi, kui mõni ärasaadetud töö trükitult tagasi tuli. Nad trükkisid ikka veel ta töid — ei need võinud siis liiga viletsad olla! Trükitult leidis ta nad ka ise pare-mini kõlavat — ta luges neid enda rahustamiseks ja julgustamiseks mitu ja mitu korda. Seepeale järgnesid mõned pisut viljakamad tööpäevad. Tõi aga post mingi tarvitamata jäetud käsikirja tagasi, enamasti vene-keelse — läti keele kõrval töötas ta ka selles kee-les —, siis lõid kahtlemis- ja umbusu-vood ta ümber uputavalt jälle kokku. Ei tal olnud päeva ega ööd. Voo-dis heitles ning viskles ta unetult kuni halli hommi-kuni. Talle tulid mõtted, mida ta otsani ei julgenud mõelda, aimdused, mis küündisid kuristikuni. „Kuidas, kui ma enam —?" Ta kahmas vahel pea ümbert kinni, milles taoti nagu vasaratega, ja ootas sedamaid lõpe-tavat lööki.

*

Ühel jõulukuu hommikul, kus Juris pead kammides peegli ees seisis, tuli talle meelde, et täna on tema sünnipäev. Ta hakkas ennast silmitsema. Muil hommi-kuil ei saanud peeglist paistev nägu talle teadlikult nähtavaks. Täna koondas uudishimu silmapilguks ta hajunud nägemismeele.

Mida ta nägi, täitis teda etteheitliku ehmatusega. See oli ehmatus, mis ütles: Sa ei tohi ju! Klaasist vaa-

[1] *Kretiinlik* — füüsiliselt ja vaimselt kängunud. — *Toim.*

tas talle rauganägu vastu. Imepisukeseks, imekitsaks oli see kuivanud; mõlemad sügavad kraavid ninasõõr-mete ja suunurkade vahel moodustasid ülahuulega kentsaka kolmnurga; terava lõua alla rippusid kõrvuti kaks voltisid ettevalmistavat lohku; kõrvalestad ilmu-tasid pisukeste praokeste näol närtsimise märke. See kõik astus seda selgemini nähtavale, et Juris oma ha-beme viimasel ajal oli maha võtnud: ta ei suutnud kar-vadesse kogunevat nikotiinilõhna mõnel õhtul välja kannatada. Loomuvastase suuruse ses kitsas raamis omandasid ta silmad. Need läikisid kaugelt poolhäma-rate koobaste põhjast välja ja andsid põskede põud-sele kolletusele isevärki läbipaistvuse. Juuksed aga, need leidis Juris olevat halliks läinud. Sügis, mis mee-lekohtadelt paari aasta eest oli alanud, oli laugudeni levinud ja tõotas paiguti talveks minna. Kolmekümne nelja aastaga? Juris väristas uneleval naeratusel pead.

Peaksin rohkem sööma, mõtles mees, lastes kondist lõuga läbi pihu. Rammusamat toitu ja sagedamini sooja... *„Unterernährung"*, nagu ütleb saksa prole-taarlane — kahtlemata alatoitlus... Ja jälle ta naera-tas, aga see naeratus tuli mujalt kui esimene ja muu-tus grimassiks, enne kui ta suri suunurkadesse. Kor-raga ei huvitanud ta nägu teda enam; järsult, pigista-des midagi hammaste vahele, pöördus ta peegli eest ära ja jäi keset põrandat, näpp laubal, aru pidama.

Päev pühapäevaks teha? Puhkepäevaks? Mõte meel-dis talle. Terve päev mitte midagi mõelda, mitte midagi tunda — laiselda, aiva nuumloomaliselt laiselda ja ve-delda — — missugune õndsus pidi see olema! Kuis ka-destas ta vahel neid õnnelikke, kes seda võisid, üht vanaldast härrat näiteks; kes istus Leonhardi platsi ääres, kust Juris käis lõunale minnes mööda, alatasa ühe nurga-akna taga ja vahtis läbi suure selge ruudu uulitsale — näoga, mille jupiterlik rahu muljus luu-letaja südame maha! See jumalik inimene ei võtnud vaevaks ajalehtegi lugeda ega sigaritki suitsetada. Drawneegi „tarvis tööd teha" oli temale lapselik mui-nasjutt. Ta vahtis ainult ja tema vahtimine ütles, et see ei koormanud tema aju, tema erkusid vähema kui

vibratsiooniga. Üksainuski päev nõnda istuda ja vahtida, üksainus tundki! Oli silmapilke, kus rahuiha sai Drawneegi üle nii väga võimust, et ta oma põgenemist kahetses. Mis oleks viga olnud kindluses istuda ja vahtida! Õige küll, need kuusteistkümmend kuud sellist rahu, mis tal kord vanasti oli olnud, ei elanud just mitte armsa mälestusena ta põues. Aga tol ajal oli ta noorem ning tervem. Vangikoda ei kõlba noorile ega terveile! Seevastu nüüd —— Kuid, nagu öeldud, ainult hetkiks võis säärane mõte ta peast läbi lipsata. Siis tuli suur painaja Riiast ja kägistas rahumõtte.

Drawneek otsustas oma sünnipäeva puhkamisega pühitseda. See ei sündinud aga ilma kavala tagamõtteta. Ta oli ennast enneminigi sel kombel tüs anud. Vabadus soetab ideesid. Ta on ainus tiivustatud ideede soetaja. Tuleb mulle nüüd laiseldes niisugune idee — miks ma ei peaks sulge võtma ja natuke töötama! Ja ta põue põhja salasoppides kõhistas naerda, kuna ta silmis troonis puhkeotsuse tõsidus.

Kui Juris oma tikutoosi, nagu ta oma kambrikest kutsus, koristatult jälle kätte sai, istus ta akna alla ja hakkas välja vahtima. Just nagu see Jupiter Leonhardi platsi ääreski. Juba nädalaid polnud ta öösiti korraparaselt maganud, oli roidunud ning uimane, ja see poolhalvatud olek sundis ta ergud teatava määrani rahule. Sompus ilm väljas, see lõunapoolse lumeta talve igav ja proosaline kaaslane, toetas oma unisusega Jurise varjatud võitlust ärevuste vastu. Üks ärevus tikkus talle ometi peale, kuid see oli rõõmlik:

Lea tuleb täna! Ta tuleb juba lõuna-ajal, kui tal tänane päev meeles on! Lea tuleb ja silitab mu halli pead oma väikeste karedate vabrikukätega, ja mu juuksed hakkavad nagu siidatlass ta käte külge, ja ta suudleb neid naerdes, kust nad on kõige valgemad. Minu silmakoobastesse aga valab ta valgust oma ennemuistseist silmist, mille ohvrileek täidab mind ebausuga, ja suhu pistab mulle nürnbergi mesileiba, mida ta toob kingituseks kaasa . . .

Seejuures vahtis ta katustele, rippuva halli taeva sisse, mis ühines uulitsailt tõusva külma tolmuga, ja ta palgel vehkles virmaliste kauge kuma. Kuid tema põ-

genev vaim, tema piitsutatud aju ei peatunud kaua lõbusatelgi mõlgutustel. Lea tulek libises ta mõtteringist välja, nii väga kui ta seda kas või tundide kaupa oleks kinni pidanud, ja ta tabas ennast igal hetkel uutelt, üksteisest kaugelt lahus olevailt asjult, kuni mõtteliste tühisusteni, mõtteliste veidrusteni.

„Ma tahan laiselda!" upitas ta enese, rusikaga lauale lüües, kaosest välja. Ja nüüd rakendas ta tahtejõu enesele sundlikult ette. Ta püüdis vägisi olla jumala sarnane, Leonhardi platsi jumala sarnane, ja oma tikutoosist teha olümpi täis ‚magusat, unustusõndsat, vedel-valguvat laiskust. Laialt ja logedalt laskis ta enese vajuda tooli sisemusse, sirutas jalad välja, pani käed kõhu peale risti. Suveräänse põlgusega tõrjus ta lugemis- ja suitsetamishimu enesest eemale, ja et sarnasus oleks põhjani täielik, luuletas ta endale suure läikiva peegliruudu akna ette, mille läbi ta alla vaatas põrmus siputleva elu peale.

Hästi läks. Suuresti läks. Kui suur jumal peab olema niisugune praktiline stoalane! Mitte midagi peas, mitte midagi põues, kõik ainult hästi seedivas kõhus! Suurem muistseist jumalaist, sest need pidid looma, olgugi et see maksis vaid üheainsa sõna. Tema aga võib maitsta ka vaikimisõnne!

Drawneegi pilk libises harjunud teel vabriku poole, mille üks ots ja selle lähedalt üles sirguv korsten välja paistsid kahe vastasseisva ja üksteisest veidi lahus oleva üürikasarmu vahelt. See otsekohe tema aknast sisse vahtiv kollane korstnasigar oli esimene asi, mida Juris nägi, kui ta silmad iganes akna poole lõi, — see oli tema teretaja hommikuti, kui ta töölauda istus, tema tumm pealtvaataja, kui ta seal higistas ja ahastas, tema osavõtmatu seltsiline, kui ta hämarduval õhtul oma põleva lauba vastu külma ruutu vajutas. Teise vaatega tabas ta tavaliselt peent metallist aurutoru vabrikuhoone otsmise müüri ääres, mida ümbritses maast katuseräästani raudne keerdtrepp. Korsten tegi, mis korstna kohus, toru, mis toru kohus: esimene ajas välja musta suitsu, teine valget auru. Korsten oli korsten, toru oli toru — luuletaja igapäevasele sõgedale silmale.

Aga ennäe, mida teeb pilguke laisklevat jumalikkust, kui sa jumal ei olegi, vaid tühja kõhuga luuletaja — kui sa oled narr ebajumal! Ennäe, mida jutustab sulle pilguke hingelist rahu ja vaimset puhkust! Mitte telliskivist korsten ei seisa su ees, vaid kuldne sammas. Võbisevalt maapinnalt tolgendavasse taevasse sihvav sammas, üles ehitatud kullakangidest, mille väärtus on arvutamatu. Kindlalt ja kõrgilt, julgelt ja põlglikult, jalast ladvani suurus ja võimsus, valitsus ja käskivus — nõnda vaatab ta su tolmunud aknakesest sisse ja sa saad tema ees sitikaks roojas. Mida sa aga tema peast näed välja väänlevat ja üle maailma levivat — süsimustalt —, need on tema mõtted. Need sõuavad itta ja läände, põhja ja lõunasse, ja nende uhkus ning iseteadvus vapustab su hinge hüsteeriliselt naerma. Ja kui sa lähemalt vaatad, siis on kuldsel sambal otsas — Jupiteri pea ja sind teretab tuttav nägu Leonhardi platsi äärest.

S i i n keerlevad selle pea seest m õ t t e d välja, ja s i i n vahib see nägu nii ärevalt! Ahnesti vahib ta alla metallist kõrile, millest kiires taktis välja sähvivad valged puhangud. See on nende kõri, kes seal müüri taga mürisevais ruumes nälja piitsutusel orjavad, ning auravad puhangud on ähkimine ja lõõtsutamine nende rühkivaist rinnust. Vuhisevad jõurattad, ragisevad masinad, siretavas metallitolmus liikuvad töövaimud — kõik see hakkas luuletajale hõreneva eesriide tagant vaate ette nihkuma, kui äkki üks vana vaenlane teda hammustas.

Riia madu. See õelaim teistest. See, kelle ta oma salaliku hirmu tagant kõige selgemini ära tundis.

Vahest tuli Hannale tänane päev meelde, ja ta kirjutas!

Juris kiskus kella taskust. Ainult pool tundi oli aega lähema postini. Rahu lõi kaduma. Aimdusi tõusis. Nad tõusid põranda alt otsekui mürgine, lämmatav leitsak, ja asjata oli iga vaev neile vaipu peale visata ja nende sissehingamise eest hoiduda. Juris hüppas istmelt ja hakkas seinast seina tammuma.

Hanna kiri! Mida ta võiks tuua?

Kõik oli võimalik.

Ü h e s asjas polnud kahtlust. S e e oli enesestmõistetav! Aga ka muid põueodasid võis ta tuua — kardetuid, kuid mitte teatavaks võetuid. Haigus, surm, mõni iseäralik õnnetus —? — Kui vahest Hanna ise — —?

Juris kiirendas sammu. Üha käis ta käsi juustest läbi. Peegli ees viskas ta enesele pilgukese kohmetanud näkku, et kannapealt jälle tagasi pöörduda. Ta müksas norus peaga vastu kappi, kaotas nadise tuhvli jalast, lõdises külma pärast, tõukas välja kõhatavaid, aga õiguparast ägavaid toone ja karjatas korraga nõelatult:

„Tarvis oleks tänagi tööd teha!"

Ei midagi ettevõetud enesepettusest! Ei midagi rahust!

Aga kuna ta külmakangete kätega hakkas töölauda korraldama, tuli talle eksitav külaline. See käis viimasel ajal sagedamini. Varemini oli ta mitu kuud vahet pidanud, pool aastat, isegi aasta ja kaks. Teda kutsus vahel mõni äratuntav väline põhjus — seekord kaugelt seinte tagant kostev klaveriheli, — vahel ilmus ta aga ka selleta. Midagi kirjeldamatut, seletamatut, tabamatut heitis Drawneegi hingelis-vaimsele olukorrale.

Kõik muutus. Väljas ja tema sees. Kogu situatsioon, mis praegu oli valitsenud, oli teisenenud. Kehaliselt, konkreetselt oli kõik alles, kõik seesama — seinad seisid paigal, põrand ja lagi oma asemel, kapp nurgas, laud akna kõrval, nende kuju ja karv oli endine. Aga miski nende ümber, miski toas, miski väljas — kogu õhkkond ühes valgusega ja ühes kõigega, mida ta v e e l võis peita — see oli muudetud. Kuidas muudetud? Ei tea. Paistis ehk kõik natuke hallim, kahvatum, raskemeelsem kui muidu, kuid selgeks ei saanud see mitte. Ja kas see õhk ja valgus olidki — see imelik muutunud fluidum[1], see mõistetu ja nimetu fluktuatsioon[2]? Iga juurdlus tühine! Oli midagi — see oli kõik. Juris silmitses värvilisi pilte seinal: Vierwaldstäti järv Flüeleniga ja Reichenbachi kosk. Mis sündis

[1] Voolav aine. — *Toim.*
[2] Voogamine, hoovamine. — *Toim.*

nendega tema pilgu ees? Mis vinetas nende peal, mis imbus neist välja? Kas ei olnud, nagu ujuksid nad kaugel, kaugel troostitus tühjuses, nagu vajuksid nad määratu igavusega täidetud minevikku, nagu hõnguks nende ilu surmani tüdinenud läilust? Ei tea!

Kuid see oli alles algus.

Niipea kui see algus temale peale tükkis, hakkas tükkima, jah, aimamisi alles end ennustas, lainetas Jurise hinge üle kuum ihkehoog: Tule, oh tule, ja viibi kaua! Sel ihkel oli sugulust enesekiusamisega, mis sai Jurise üle võimu, kui ta suitsetades tundis nikotiini mürgitavat mõju oma erkudes. Viibi kaua! Lase mind tunda tundmatuid tundmusi! Näita mulle maailma, mis on ja mida ei ole! Täida mu mõistust saladustega, mida ta ei suuda seletada, ja mu hinge imedega, mida loob olematus! Ja nüüd ei olnud Jurisel enam tegemist välisusega, konkreetsusega, vaid etendus kestis edasi ilma meeleliste kaasmõjudeta ainuüksi tema vaimses sisemuses. Ja vaevalt läbipaistvate katete taga. Tema meelest oli, nagu oleks ta karvapealt sama tundmust, mida ta praegu tunneb, juba kord või mitu korda varemalt tundnud, nagu oleks ta just samas iseäralises hingelises olukorras, milles ta on praegusel silmapilgul, juba ennemaltki olnud. Millal? Võimata nentida. Võib-olla tunni aja eest, võib-olla kolmekümne aasta eest. Unes või ilmsi? Niihästi unes kui ilmsi. Kord kaldus ta arvamine ühe, kord teise oleku poole. Tundmus aga ise, tema sisu ja olu, *„das Ding an sich"* [1] — meeletu on katsuda seda kujutella, defineerida, analüüsida! Juris teadis ainult, et ta tema all kannatas ja ühtlasi lõbu tundis — mõistatuslikku, ilmuurimata võõrsusega varjatud lõbu.

„Tuju", mis kestis viimasel ajal kauemini — kuni paari minutini —, ühines lõpu poole hariliku hirmutundega. Vaen — ähvardused — laostumine — hukkrusud — — midagi sellist või sarnast mattis Jurise hinge enda alla ja kustutas saladusliku etenduse pimedusevarjudega. Juris ulatas käe külma vee järele, ja kui ta juues peegli ette astus, nägi ta oma palgest

[1] Asi iseeneses (saksa k.). — *Toim.*

viimse kui veretilga olevat ära valgunud ja ta lõdises kõigest kehast nagu külmtõbine.

Kell helises.

See oli post.

Drawneegi aimdused olid eksimatud. Niipea kui posti tuleku mõiste ta peast läbi sähvas, teadis ta ka, et tuleb Hanna kiri ja Hanna kirjaga ühes veel midagi halba. Ta astus kirjakandjale vastu ja tuli Hanna kirjaga ning paari muu saadetisega tagasi. Ta nägu oli vääviikarvaline ja hambad lõgisesid.

Oe kirja avamiseks puudus tal julgus. Ta vaatles teda pealt ja alt, luges aadressi üle, uuris nõrgast postimärgist saatmiskuupäeva ning otsis ümbriku lakaküljest võõra lahtitegemisjälgi. Siis pani ta kirja ebauskliku argusega lauale tagasi, et edasi-tagasi kõndides rahu ja vahvust koguda. Iga kord, kui ta laua ette tagasi jõudis, heitis ta õrna, sulava pilgu kirjale, pöördus aga kannapealt ümber ja taganes uuesti. Seda võitlust pidas ta enesega Hanna kirjade tulekul juba ammugi.

Kuid vahvus oli seekord iseäranis visa tulema. Seepärast kahmas ta enne teise kirja kahe ajalehe vahelt pihku. See oli suure ümbrikuga, kaunis raske ja aadress tundmata käega kirjutatud. Juris teadis, mida ta käes hoidis. Ta surus hambad kokku ja kiskus kollase ümbriku räpakalt lõhki. Välja libises venekeelne käsikiri juurdepandud trükitud sedeliga. See trükitud sedel mõjus Drawneegisse nagu kõrvalops kõrgi, põlgava vastase poolt, sedelil seisvad paar rida — „paraku ei ole meil võimalik Teie lahket saadetist" jne. — irvitasid talle nagu ülemeelik pilge näkku. Juba siis n e n d e kilda langenud, kes toimetusi kevadesalmikute ja muu pahnaga üle ujutavad! Üks neist paljudest sulejumala suurest karjalaudast! Üldsisuline praakimistunnistus juurde ja poollugemata tagasi! — Kuid see polnudki luule. Lihtne artikkel Austria sotsiaalpoliitilisest olukorrast. Armuline jumal, kas ta siis enam kuiva, kunstita proosatki — —

Juris võttis mõlemad ajalehed ja vajus ägades selili kitsale kanapeele. Vahest leidub lehtedes midagi jahutavat, kohendavat, nürivat, midagi, mis viib meeled

mujale. Ta kiskus vene lehe lahti. Ümber eksides
poolikult nähes roomasid ta silmad üle veergude
Läbiotsinguid ja vangivõtmisi — surmaotsuseid ja huk-
kamisi — riigiraha raiskamisi ja senaatorite revidee-
rimisi, ja siis — lehekülgede kaupa — duumameeste
õndsaid kõnesid — — Juris laskis lehe kukkuda. Ta
nägu peegeldas südamepööritustunnet. Ta pidi tõusma
ja nurgas liivakausi juures käima.

Teine oli läti leht. Selles riivas ta vähese sirvimise
järel oma nime. Ta pahem silmaäär hakkas elavalt
vudisema. Mida tahavad nad surnust?

Tema mõne kuu eest ilmunud raamatukese arvus-
tus. Arvustaja oli temale tuttav. Mida kaugemale Juris
luges, seda kentsakamalt hakkas ta mokki vingutama:
„— — arusaamatu kärsitus" — „andeksandmatu hoo-
letus" — „iga viilimise, tsiseleerimise[1], viimistlemise
blaseerunud põlgamise" — „laseb oma suure ande lo-
hakalt sööti minna" — — Luuletaja puhkes valjusti
naerma — kuivast kurgust ja niiskest silmast:

„Oh sa, minu õilis tõreleja, kes sa oma meelsust
valides nii ettevaatlik olid, et sa nüüd soojas kodus
tohid istuda ja viilitud ning viimisteldud kriitikaid võid
kirjutada! Õigus on sul, et sa minu kärsitusest, hoole-
tusest ja lohakusest aru ei saa — andeksantav õigus!
Pole sina ju mitte elanud kuivast leivast ega suhkru-
veest, ei oma ahju kütnud ajalehepaberi ja särgi-
räbalatega! Pole sa istunud hommikust õhtuni töö-
lauas — sunnipiits seljas ja ussipesa südames! Pole sa
kõndinud pureva vaimunäljaga kuhjani täidetud kul-
tuurisalvede vahel, kust sulle midagi ei antud, sest et
sul saamiseks kõlisev õigus puudus: pole sa samba
küljest teatri- ja kontserdisedelit, vaateakna paksu
ruudu tagant raamatu nime lugenud ja koju läinud
nuuksuva teadmisega, et see kõik ei ole *s i n u* päralt!"

Ja jälle naeris luuletaja. See oli lombaka naer, kel-
lele ette heideti näotut kõnnakut. Naerva näoga, kin-
niste silmadega, ripsmete vahel hõbedane sära, piku-
tas ta määrdinud sohvakesel, mille otsa üle ta jalad

[1] *Tsiseleerima* — metallist valatud või sepistatud esemete pinda viimistlema. — *Toim.*

põlvist saadik maha rippusid. Kahvatu võrk pilve-
lagust talvepäikest heitles ta närtsinud jumel. Ta suu-
red silma-augud mustasid; kraavid suu ja nina vahel
lõikusid sügavasti lihasse: mustja habemekõrrega kae-
tud lõug rippus alla ja laskis sinakate, vereta huulte
vahelt kaht rida helevalgeid, terveid hambaid paista —
isukaks puremiseks loodud. Sume valgusevõlv akna
ja tagumise seina vahel aga kihises pisukesist tige-
daist küsimärkidest: nad surusid nagu kihulaste par-
ved loojeneva päikese paistel ja üks parv tantsis puh-
kaja halli väsinud pea ümber tantsu ,täis pöörast kii-
malust.

Juris ajas enese pikkamisi jälle jalule. Hanna kiri
kutsus teda. Veel kord taganes ta temast, kui ta teda
näpuotsaga oli puudutanud; siis aga lõikas ta ümbriku
kääridega lahti. Otsides, nuuskides jooksid ta silmad
üle lehekülgede — ta tõmbas hinge tagasi: midagi ise-
äralikku, midagi õnnetusest või surmast ei hakanud tal
pilku. Ta istus sügavasti ja kindlasti tooli sisse, surus
vasaku küünarnuki südame vastu ja hakkas lugema:

„Minu vend! Meie Juris! Sel päeval, mil sa minu
kirja kätte saad, ei mõtle meie sinu peale mitte roh-
kem kui muil päevil. Rohkem mõelda on võimata. Sa
oled meie juures, kui meie silmad on lahti, ja sa oled
meie juures, kui nad on öösel kinni. Meie isa on väga
vanaks läinud. Ta ei räägi enam suurt. Tema vastused
on vahel segased. Aga kui ta hommikul ärkab, siis
küsib iga kord: „Kas Juris tuleb täna koju?" Sa peak-
sid kuulma, kuidas ta seda küsib. Nagu laps. Siis istub
hommikust õhtuni aknanurgas sinu toolil, käed ristis,
silmad maas, taeva valgus valge juukse peal, ja vai-
kib. Kes teda äratab, sellele nimetab ta sinu nime.
Kõik muu on kustunud —. Sina üksi oled jäänud — —"

Lugejat takistasid silmade ette langenud loorid. „Kui
kaua veel?" libistasid ta huuled. Kulmude üle pandud
käe varjus luges ta edasi:

„Meie ema on kõbusam ja terasem. Halvatud jalg
ei tee talle enam tüli. Ta uurib ikka veel mõistatust,
mis tema hea poeg võiks olla kurja teinud. Nagu ta
aru ei saanud, miks sa omal ajal vangis olid, nii ei saa
ta aru, miks sa nüüd koju ei tohi tulla ja miks minu

Andrews Arhangelskisse pidi surema. Nutab vahel, aga — imelik! ma ei näe teda enam palvetavat. Ja kui ma ühel päeval kummutist midagi otsin, leian sahtli põhjast Piibli, lauluraamatu ja palveraamatu — nööriga kokku seotud! — — „Ema, kas sa enam —?" Ma usun, ta punastas, kui vastas: „Ma ootan märki... Enne peab Juris koju tulema." Ja ta hääl oli kare — —"

Paberipoogen tudises lugeja käes nii väga, et ta pidi jälle vahet pidama. Ta tossutas enese suitsupilvesse, enne kui silmad uuesti tantsivaile ridadele lõi.

„Sinu viimane kiri, Juris, oli natuke segane — katkine — vist rutuga kirjutatud. Sa kahetsed, et sa vanematele hulgal ajal enam raha pole võinud muretseda ja küsid, millest meie õieti elame. Kui ma vööriti ei taibanud, räägid sa koguni meie näljasurmast... Mu vaene vend, need on liialdused! Sa võid oma mure meie pärast märksa vähendada ja seevõrra enese eest paremini hoolitseda. Meil ei ole külla, aga meil ei ole ka nälga. Sest mina teen ju tööd. Ja meie ei söö palju. Mitte neli suud pole meid, nagu sina ütled, vaid kolm, sest minu Paulake poeb kolme vahele ja jääb see lugemata. Minu tööpäev on küll veidi pikk, aga mul on tervist ja julgust — — (Siit kohast oli tint millegi pealelangenud märja tõttu laiali valgunud, nii et mõned sõnad jäid arusaamatuks.) Paula, vallatu, puhub seebimullisid ja üks neist laskus siretades minu kirjale maha, — vaban — — "

„Sa valetad!" kärgatas Juris ja hüppas üles. „Sa nurjatu naine, valetad nagu poisikesele, nagu lapsele, nagu narrile, nagu lollikesele! — Midagi pole sul peale tapetud ihu, lõhkikistud südame ja selle rumaluseni, totruseni ulatuva roimarliku enese-eitamise! — Mis teil kõigil on — tõesti on — ainult on, see on nälg — — nälg — —. Ja mina — ja mina — —" kordas ta võbiseva, nähvava lõuaga, kuni sõna ta tugevate hammaste vahel kiristatud, puretud sosinaks lämbus...

Äkitselt, nagu maha niidetud, langes ta sohvale. Ta ootas, pilk põrandal, hingetu põnevusega, määratu umbusuga. Siis raputas raske nuuksumine ta sisselangenud rinda, nuuksumine, mille kirglik metsikus ta

hinge näis ihust lahutada tahtvat. See oli eluaegne nutt, mis nüüd korraga, koondunud jõul ja kogul ta põuest voogas ja pehkinud ihuhoonet rusudeks ähvardas vapustada.

Juris Drawneek nuttis kaua ja väga aegamisi raugeva ägedusega. Vesi — soolane ja kibe nagu Surnumerest — voolas üle näo, mis oli omandanud imeliku lapseliku ilme. Tormitseva viha asemel puhkas nüüd pehme mahedus tema pool-avatud suu ümber, ta udutavais silmis ja ta põsenukkidele oli ilmunud punaste tähnide näol ehtivat õitsengut. Vagusamaks, vagusamaks jäi rind. Jälle puhkas hall pea sohva otspuul, kõverdatud keha laulvail vedrudel, jalad rippusid üle otspuu elutult alla. Puhkaja silmad vajusid pikkamisi kinni.

Kartlikult kuulatav vaikus kükitas sohva ees.

Hauduv raskus tihendas sumbunud õhku.

Väljas tuksus suurlinna must, rahutu süda. Vabriku aurutoru löötsutas hinge põhjast. Ühest klaverist müüride taga lendlesid tuppa valutavad helikiud. Kerjav tuvike vaatas aknast sisse, külmetav jalg tiiva all. —

Kui Juris Drawneek silmad jälle lahti lõi, nägi ta võõrast meest keset tuba seisvat.

„Mis te soovite?" küsis ta, tõustes istukile.

Aga mees ei vastanud. Ta seisis ühe koha peal ja vaatas Drawneegile otsa.

„Mida te tahate?" kordas viimane valjemalt.

Võõras vaikis nüüdki.

Drawneek tahtis tõusta, aga ei suutnud. Miski halvas ta liikmeid. Ja kui ta oma pärimisele kolmatki korda vastust ei saanud, teadis ta, et see oli hirm, mis teda halvas.

„Minge ära! Minge silmapilk ära!" hüüdis ta.

Külaline seisis liikumatult paigal. Ei ta nõksatanud pead ega pilutanud silma. Rahulikult puhkas ta pilk kirjaniku näol.

Juris hakkas nüüd ka teda lähemalt tunnistama. Võõras mees oli tugev, jändrik, matsakas, jämeda kaela ja võimsa turjaga. Tema laia, lihavat, krobelise nahaga nägu katsid vistrikud ja villikesed. Aga selle näo iseärasus peitus milleski muus: Ialgi oma elus

polnud Juris näinud nii valelikku, nii äravaletatud, nii vale sisse tardunud inimesenägu, nagu see oli. Näis, nagu oleks kogu maailma vale algusest olevikuni kõige oma kavaluse ja rumaluse, tooruse ja vägivallaga selle inimese palgele ja silmadesse lattu pandud.

Vale oli ka see, et ta ei mõistnud, mida korteriomanik talt mitmel keelel nõudis. Tema brutaalne omavoli ärritas Drawneegi vihale. Et see viha aga vangistava hirmu üle. mida Juris tundis, täielikult võitu ei saanud, siis avaldus ta esiotsa salaliku kassivihana.

Juris hakkas võõrast pisukeste asjakestega pilduma. Ta hiilis tema ümber käia ja viskas talle vastu pead pliiatsi — sulepea — tikutoosi — taskunoa. Kui mees sellest välja ei teinud, mitte mokkagi ei muiutanud, vaid viskajat ainult põlgliku pilkega silmas pidas, valis Juris raskemad esemed. Veeklaas ja tindipott lendasid vastasele näkku, kukkudes põrandale kildudeks; järgnesid mõned raamatud ja mõlemad pildid. Aga kõik põrkas nagu siike terase küljest jälge jätmata tagasi.

Nüüd kiskus Drawneek peegli seinalt ja hoidis vägivaldlasele silmade ette. See vaatas rahuga näitaja otsa. Ainus ripsmekarvgi ta kollakate silmade ümber ei liikunud. Drawneek lõi peegli ta pähe puruks. Kildudega haavas ta oma käsi. Veata seisis võõras mees paigal.

Ära nähes, et nõnda ei lähe, võttis võitleja istet ja hakkas uut nõu pidama. Varsti tärkas ta peas tarbekohane mõte. Salakavala naeratusega avas ta kirjutuslaua sahtli, kraamis sealt välja oma trükitud ja trükkimata tööd, rebis suurema käsikirja, mille kallal ta neli kuud oli töötanud, mitmekordselt lõhki, kiskus ka teised paberid räbalaiks, kahmas ajalehti lisaks ja hakkas ehitama külamehe jalgade vahele riita. Riidale kallas pudelist petrooleumi ja pistis tikust tule otsa. Lahinal löömas leek lakke.

„Kes sa olid — ja oled — ja olla tahtsid!" sosistasid ta huuled ning ta silmist purskus piiritu rõõm.

Sel hetkel astus Lea emand Neuhoferi eel uksest sisse. Lõkke juures põlvitades, leegi puna palgel, sirutas Juris talle oma verised käed vastu ning hõiskas:

„Ja ta kärvab siiski!"

JOOST JA NEEDU

Mäletan veel selgesti Needu nägu. See oli pikk ja kitsas ja väga valge. Ta silmad seisid ligistikku ja nina tõusis pisut kongi. Needu kasvgi oli nii, et ma kord, kui preilid von Dittmarid kaevul kolmekesi tema ümber seisid, ühe ja teise riided endi tüdrukule selga mõtlesin ning leidsin, et tema väga hästi nende õde võiks olla. Silmist ja juukseist mustjas oli ta nimelt ka.

See noor tüdruk tuli emale kihelkonnast, kus vähe teisiti kõneldi kui meil, kus öeldi „nutin" ja „naerin" ja „nähend" ja „tehend", ja mul on veel meeles see puhang sooja lõbu- ning sõprusetunnet, millega ma Needut teretasin, kui ta esimest korda lause pillas, nagu: „Võtin maast ja annin talle!" Mõeldud oli üks tige mõisakoer, kes võõrastele vahel peale tikkus, kui neil midagi isepärast küljes oli, ja Needu kandis meile tulles jakki ning pearätti, mille kuumad värvid võistu kisasid.

Aga need olid talle näo järgi, ma vahtisin teda ema varjust nagu ilusat kirjut lindu — need olid talle niisama näo järgi kui õrnsinised soonekesed ta põskedes, kui kaks pruuni ning ninatarka soolatüügast ta pealmise huule serval.

Joost nägi teda paar päeva hiljem.

Joost astus sisse — kraps, krann ja peen nagu ikka. Ta rind valendas, krae läikis, kaelaside oli laitmatult sõlmitud ning musta pihtkuue pealt poleks leidnud linnugi silm tolmukübet. Ja lauk keset pealage oli imeõige ja juuksed hoolikalt võitud.

Needu sõtkus leiba. Ta oli käed parajasti vette kastnud, et neid rusikatena jälle tainasse vajutada, kui äkki ta ees helendas lumine rind. Ta nõksatas tagasi ja jäi Joosti otsa vahtima, ning Joost maigutas suud ja jäi tema otsa vahtima. Mina üksi nägin neid, kedagi muud ei olnud toas, ning mäletatavasti oli mul arvamus, et nad teineteist tundsid ja et nende vahel valitses mingi vaen, mis ehk lähemal pilgul lööb riius praginal lõkkele.

Kuid seda ei sündinud. — Nad jäid keeletuks. — Pilk püsis pilgus. — Oli, nagu usutleks kumbki teist nähtamatuil katsesarvil. Ja siis, ühtaegu, tõusis neil jumet palgesse. Needu lükkas käsivarrega musta salgukese näolt ja Joost astus sammu minu poole, sammu, nagu äkitselt kõva ning sileda peale sattunud lammas. Ta lage lõug oli imelikult pikk.

Kui ta minult siis isa järele oli küsinud, keda härra jutule kutsutavat — isa oli veel tulemata ja ma lubasin talle öelda —, kõpsus Joost jälle uksest välja, ilma sõtkujale enam pilku heitmata. Ma ootasin lahtisel aknal tema möödaminekut, aga vist kulus tal eeskojas aega, sest ta ilmus alles natukese aja pärast.

Ja nähtus, et tuju oli tal halb. Silm tuskas, suu ümber hapnes ja hammaste vahelt litsus end tasane vandesõnagi välja, mõru mingist mulle teadmata kahetsusest. — —

Korraga tundsin taina lõhna; mu taga seisis Needu ja vahtis minust üle Joostile järele. Ta silmad olid suured ning tõsised, higiniiske nägu jälle valge. — —

„Mis loom see oli?"

Ma kostsin. Küsimusest avaldus, et Needule oli jäänud tähele panemata, mida Joost minuga oli kõnelnud, sest muidu oleks ta järeldamisi endale ise võinud vastata.

„Või niisuke toapoiss siin!" Ta hõõrus tainasi sõrmenükke üksteise vastu, kulm seisis mõtlikult kipras.

„Mis tal viga on?"

„Ei mina tea."

Ning läks ja sõtkus edasi.

*

Sama päeva õhtul tuli Joost jälle meie poole, seekord ilma et tal oleks asja olnud, ehk olgu siis see, et ta tahtis meile veel teist korda oma hiljuti vahetatud uuri näidata. Ta vahetas neid alatasa, see oli tema sport, mõni nädal käis ta meile kahte või kolme uueltvahetatud uuri näitamas ja vahetamislugu jutustamas — linnast või külaskäikudelt naabermõisadesse härraste kaasas tuli ta naljalt kunagi vana uuriga tagasi. Aga Joost oleks võinud jätta uurigi näitamata, tema üsna tarbetus tulekus ei oleks olnud midagi iseäralikku, sest nemad sealt „ülevalt", sakste majateenijad mõlemast soost, olid meil —' minu ema armastas seltsi — meelsasti nähtud sagedad külalised; meie avaras eestoas pidasid nad mängu ja tantsuga mõnikord oma jootusidki. Ja sellest peale, kui Joost ja Kati, üks toatüdrukuist, teineteisega õrna vahekorda olid astunud, lipsas kumbki, kas või iga õhtu, meile sisse, et magusat lugu sellest või teisest küljest jälle arutusele võtta. Kati oli väle tüdruk, käbe ja nabe, ainult väga kõhn, mida aga tema haruldaselt elav põsepuna aitas unustama panna. Nende pulmad pidid olema sügise poole, enne veel, kui koolide algus mu linna kutsus.

Joost käis siis too õhtu meil, ja ma mäletan, et ta kandis valget vesti ja kõneles palju. Ta kõneles nii, et suuäärtele vahel valget tekkis. Kuid Needu poole, kes talitades edasi-tagasi liikus, ei pöördunud ta sõnagagi, ja ema imetles pärast, et ta meie uue tüdruku kohta selle tagaseljagi mingi küsimuse või märkusega harilikku uudishimu ei ilmutanud. Ja ometi paistis mulle, et Joosti silm teda nägi, teda ootas ja et ta hääl sõna pealt teise varjundi võttis, kui Needu jälle sisse astus. Ning Needust jäi mulle meelde tema järsk, terav, peaaegu rüve viis, kuidas ta ema käest paar korda juhatust küsis; parajal pilgul kutsus ta näputõmbega ka minu välja eeskotta, et järele pärida, kas „see seal" vahest ehk „iga päev" meil käib. Ma võin eksida, aga mulle näis, et Needu huultest taganes üürikeseks viimne kui verepiisk, kui ta kuulis, et tihtipeale.

Joost ja mina olime head sõbrad, ja ma küsisin ene-

selt, kas Needu teda ei salli. Aga vastust ma ei leidnud, seda vähem, kui mulle järgneval ajal hakkas silma torkama — ka ema pani seda tähele ja pillas isa vastu asjaomase tähenduse —, et Needu püüdis ennast õhtuks väliselt kohendada, taoti otse ehtida. Ma nägin teda köögis poolkustunud peeglikese ees seisvat, käed närvlikul nugrisusel juustes või rinna ja kaela kallal. Sel õhtul tuli Joost — ta näis seda aimavat. Ja kui ühel päeval käis juut, sattus Needu tema avatud pampude ja kastide ees ärevusse; pisarad vilkusid tal silmis ja ta võttis palka ette ning ostis mõnda, mille kallal ta siis öösiti õmbles. Ema leidis, et tal ilma selletagi riietest puudust ei olnud, pearättidest aga teatav külluski oli noore teenija kohta.

Minu huvid olid tol suvel koondatud isa kingitud püssile, millega ma sain hirmutiseks varblastele ja varestele kogu mõisaümbruses, nii et mõnigi lüli Joosti ja Needu vahekorra arenemisest minu teadmisest kõrvaldus. Mäletan ainult ühte neist kordadest, kus Kati meile tulnud Joostile varsti järele lihvatas. Muidu tegi Joost säärasel puhul varsti minekut, jutt ummistus, kätesse ja jalgadesse sigis tal rahutust ja silm vaevles sihti ning püsi otsides. *Tookord* näis aga *teine* vaim teda valitsevat. Ta kinkis Needule palju varjamata tähelepanekut, ja see pidi sündima millegagi hääles ja vaates, mis tema mõrsja verd rikkus, sest puna Kati põskedel vedas aegamööda sinilillakaks. — Kati tõusis viimaks ja läks. Ning Joostil ei olnud ruttu temale järgneda.

Siis nägin Joosti ja Needut kord meie köögis, teine kord, videviku ajal, pargi tiigiäärses sagarikus suu suud vastu seisvat — oletatavasti mitte vaenulikus mõttevahetuses, sest köögist kuuldus Needu iseviisilist luhja naerukest Joosti sumina vahel ja pargis läksid nende käed kokku, enne kui kumbki oma suunda lahkus. Mind nad ei näinud.

Vist oli see aga järgmisel päeval — igatahes väga varsti pärast seda kohtamist —, kui Needu tuli emalt küsima, kas ta võivat „enne aastat" meilt ära minna, see on nii pea, kui meie uue asemele oleksime leidnud.

See oli üllatav uudis emale. Kuigi kooselu oli alles lühike — Needu oli tulnud haiguse pärast kaks kuud peale jüripäeva teenistusse —, võis ometi juba märgata, et läbisaamine sobis mõlemapoolselt hästi, ja ema küsis seepärast kõrgel kulmul:

„Aga miks siis?"

Needu ei kostnud kohe, minu meelest oli ta ehmunud iseenda üle, viimaks sosistas, tal olevat siin igav.

Ema arvas, et igavus läheb pea mööda, veel mõned nädalad ja sellest ei ole midagi enam järel — eks tunne igaüks uues kohas esiti igavust.

„Küllap lasete mu varsti ise lahti."

See kukkus Needul vist kogemata, sest ta silmad pilutasid, nagu oleks neid torganud ere kiir.

„Kuidas nii? Miks sa seda arvad?"

Aga seletavat vastust ei olnud Needult võtta. Kui ema talle pikemalt peale käis, lõpetas ta jutu viimaks järsult väljatõugatud lausega:

„Ma jään siis pealegi paigale!"

Ent ukse eest vaatas ta tagasi ja püüdis naeratada. See naeratus oli midagi rõõmsat ning kurba segamini ja nägu oli tal valge kuni läbipaistmiseni.

*

Mõni aeg peale seda oli Joost minu emaga jutus ja ma kuulsin sellest mõne katke.

„Jaa, aga ta on *peenem*," ütles Joost, „ta tuleb küll külast, aga ta on palju *peenem*. Muidugi, igaühel ei ole silma selle tarvis, aga vaadake — *mina* näen, et ta on näost *peenem*."

Ema tähendas: „No aga see ülekohus, mis teete teisele."

Joost kehitas kaks korda ärevalt õlgu. „Jaa, mis sinna parata! Naine on eluajaks, ja ma võtan linnas edaspidi resturandi."

„Kas olete omavahel siis juba kaubal?"

Ei ta olevat veel otsekohe küsinud, oli Joosti vastus, aga et kõneldatava „veri temale vastu mängivat", selles võivat ta julge olla. Ja Joosti sonoorne hääl kõmises. — —

Kati oli uhke tüdruk, ta viskas pea selga ja Joost oli temast lahti, ainult ehk mälestuseks mõnd põletavat pilkesõna võttes.

Ent ühel heal päeval tuli Joost kapsa-aeda ema juurde, kellele ta oma südameasjas täieliku usalduse kinkis, ja ma kuulsin pärast söögilauas, jutust ema ja isa vahel, mis ta temale oli rääkinud, ise elevil ja palgest koltunud. Needu öelnud ära. Otsekohe ära. Ja miks? Võimata temalt välja saada. Kisu või tangidega. Lammuta tal või pea. „Ja ta rippus mul kord juba kaelas — mõelge, mamma, ta rippus mul kord juba kaelas!" Ja Joost rebinud oma uurikeed ning sõtkunud peenraotsa ära.

Et kas ema ei võiks kuidagi aidata?

Aga ema oli erapooletu ja tahtis seks jääda, sest Kati seisis talle niisama ligidal kui Needu.

Ma võin ainult oletada, et Joosti seisukord kaasteenijate keskel, eriti Kati ees, mitte just lõbus ei olnud pärast seda, mis oli sündinud, sest tema enese suust ei saanud enam midagi kuuldavaks, meie lävest astus ta üksnes veel „ametlikult" üle — siis, kui tal oli isa saksa jutule kutsuda — ja neil kordadel kulus ta jätkav sõna ilmastikule ära. Uurisid ei olnud tal kah näidata, nende vahetusel näis seisak olevat.

Ja Needugi vaikis. Iga külgetiksav küsimus põrkas tagasi tema lapsik-naeratavast „ei mina tea'st". Aga me panime tähele, et ta salaja kannatas, et ta oli öösiti uneta ja kogu kehast kõhnenes. Minu arust muutus ta kõndki, kaotas vaba kerguse, jalga vedas ta järel kui nägematut kolki.

Kas Joost katseid uuendas, kas ja kus nad endamisi veel kokku puutusid, seda ei teadnud mõisas vist keegi, sest kõik olid kui pilvist sadanud, kui pruutpaar ühel päeval siiski valmis oli. Ma ei tea enam, mil vormil Joost seda meile ja teistele teatavaks tegi, aga meeles on mul kena hellus tema toonis, kui ta nüüd kellegagi kõneles, ja et ta pidas seejuures käed püksitaskuis ning ajas rinna välja.

Pulmadega oli tal rutt. Nädala kolme pärast oli käes pühapäeva-hommik, mil Needu mõrsjaehtes meie eestoas seisis ja peiu vankrit ootas. Üks neist, kes teda

oli aidanud ehtida, oli Kati: see vahva tüdruk tahtis näidata, et tal kaotust ei ole kahetseda.

Kõik pulmalised pidid meie mõisast olema. Needu oli omapoolsed — kuuldavasti kodukoha kauguse pärast — kutsumata jätnud, ainult ta elatanud isa võõrasemaga pidi pulmavoorikesele kirikust juurde seltsima. Joosti omastest mäletan vaid tema õde kuskilt naabervallast, üht kõva näo ja kalgi vaatega möldrinaist, kes minu emale pidutalituses tahtis abiks olla.

Pulmalisi oli kaunike parmas mõrsja ümber; minu väike õde hoidis tema käest kinni ja paar pruutneitsit naljatasid temaga, kui korraga maad võttis üldine vaikus, nagu oleks hääl igaühe kurku samal hoobil lämbunud. — — Me ei tundnud pruuti äkitselt ära. Meie ees seisis võhivõõras nägu. See nägu oli hangunud jälestuses millegi hirmsa eest, mille lähenemist silmad vahtisid ja kõrvad kuulsid, kuna jalg maa küljest ei kerki, et põgeneda.

Sel silmapilgul astus sisse Joost mõne peiupoisi eel ja pruut langes kiljatusega, mis viis kõigi huultest vere, meie vahele maha. — —

Läks aega, enne kui aru saadi, mis õieti oli sündinud, ja läks veelgi aega, enne kui ühele ja siis veel teisele teadjale nägijaist aimdus võis ligineda, mäherdune vaenulik võim see oli, millega noor tüdruk meie jalgade ees rabeles, näost sinine ja higine, võbisevad liikmed krampi kistud, hambad vihases valus kokku pigistatud, silmad meeletus heitumuses pahempidi pööratud.

Minu isa oli esimene, kes temale omase rahuga võitleja üle kummardus. Teisena järgnes Joosti õde. Nad tõstsid haige sängi ja kangutasid tema liikmeid vägeva painaja pitsitusest valla.

Ma mäletan, kuidas kõigi pilgud peigmehe näo külge liitusid, kui vaevatava heitlemine rauges ja aset andis unetaolisele rammetusele. Mis nüüd? küsis iga silm.

Joost oli jäänud umbsel mõistmatusel esiti üksisilmi sellele kohale maha vahtima, kus Needu oli põrandal lamanud, siis pöördus ta ilmetu vaade voodisse asetatud mõrsjale järele, ilma et ta paigast oleks liiku-

nud. Nõnda seisis ta lõdvalt rippuvate kätega, kuni tema õde ravitsetavalt viimaks pea tõstis ja oma kõva, kuiva häälega, mis vaikusest vahedalt läbi lõikas, tema äratas — —

„See pole sinu naine — tal käib langetõbi peal," ütles möldriemand vennale.

Ning Joost vastas karedalt, tooniga, mis õe omaga imelikult oli sarnane: „Seda ta mulle ei öelnud."

Kas meelega või kogemata langes ta silm seejuures Kati näole. Teadmata, mida ta sealt luges, aga Joost keeras kannapealt ümber ja sammus toast.

Needu toibus nüüd varsti. Ta istus juba sängi äärel ja vaatas mulle unustamatu teadmatusepilguga, nagu unest ärganud pisuke laps, näolt näole, kui Joost jälle sisse astus. Needu oli ainult vähe oma keelt vigastanud; paari verepiiska nägin siiski ta alumist huult mööda lõuale valguvat. Ja Joost tuli silmadega, mis niiskelt läikisid, hakkas Needu kätest kinni, vaatles teda ja küsis: „Kas võiksid juba sõita?"

Needu võis.

Ja siis — siis sõitsime.

KUI TULI TÄHENDUS

Esimene aimdus tabas Jaan Säga enne maailmasõja algust.

Ta tuli parajasti töölt, kuum käsi oli ukselinki vajutanud, tuttavas ruumis helkisid neli sõbralikku silmapaari järgemööda üles, kollane kassike lähenes laua alt, selg küürus ja saba püsti. Sel üsna tavalisel, iga õhtu korduval silmapilgul kallati Säga hing üle külma tundmusega, nagu oleks ta sattunud võõrasse tuppa, nagu poleks ta siia mitte pidanud sisse tikkuma, nagu — nagu ootaks teda siin määratu õ n n e t u s, vihapunane seletamata vaenust.

Ja siis oli ta meelest, nagu pöörduks veri ta soontes äkki ümber ning hakkaks jooksma vastuoksa, kuna kuhugi rindu ja kuhugi pähe tekkisid pinnulised paisud ning silmateri torgiti kui nõeltega. Naeratas ise veel uskumatult, ei saanud aga teisiti, kui sirutas käe tuge otsides tema ette kogunenud varju poole.

See vari oli tema naine. Ta tundis ta ära tema häälest ja mingist lõhnast, mis sai talle esimest korda kui tema naise lõhn imelikult teatavaks.

„Sa peaksid nüüd ometi kord —" algas see hääl ega lõpetanud.

„Miks? Mis mul siis viga on?" tuli Säga suust kähku. Ja juba seisis ta oma täie suuruse ning tugevusega kindlasti jalal.

„Aga sinu köha ja need pistjad — — teie, valajad, higistate väga, ja siis jälle külm — ikka uuesti — ikka uuesti — —"

Sägale jäi teadmatuks, mida Ella tema tahmatõmmust näost oli lugenud, et seda ühendusse viia

tema kerge, aga visa köhaga, sest mäletatavasti ei olnud ta sisse astudes mitte köhinud. Aga ta jättis pärimise, tõstis kõige väiksema põrandalt kätele, ja kuna ta teda õõtsutas, pudenes lapsele öeldud naljatuste vahelt muretu tõotus naisele, et küll ta ikka kord tohtri juurde minevat.

„Aga homme juba, Jaan!"

Käsi, mis Säga käisest kinni haaras, oli nii kuum, et ta seda läbi riide tundis, ja korraga seisid nende silmad vastamisi. — Nad vahetasid teineteisega midagi, mis nende suud saladusepitseriga sulges ja kummalegi higiniiskuse laubale võttis. Ja kui viirastus oli möödas, siis naeratasid mõlemad ühtaegu ning karvapealt ühtviisi ja kummagi pilgus püsis vanne seda saladust varjata viimseni.

Ja nõnda tuligi, et Jaan Säga ei läinud tohtri juurde, vaid et naine arstis teda rohu- ja marjateedega edasi. Ellal oli neid mitut tõugu, raudrohust ja kummelist peale kuni maasika ja vabarnani. Ja Säga jõi usuga, higistas härdusega ning mõlema kindel lootus oli, et suvi teeb, mis veel jääb teha, et päike silub hellal käel kõik maha, mis rinnus ja kurgus torgib ning kiheleb.

Ei tohtinud ju teisiti olla — ei tohtinud, ei tohtinud! Neid oli nüüd juba viis hinge ja kuues tulekul, Ella teadis seda.

Ja suvi tuli ja oli päevi, kus Säga naeris kõige hirmu üle ja pani naisegi naerma.

Aga siis tuli sügis ja tõi Sägale arusaamatut väsimust, imelikku närvetust, ja ta ihu ei saanud enam kuivaks higist, külmast, õlisarnasest higist, mille lehk tal alati nina tülitas.

Ja nüüd läks Säga omapead arsti juurde, ja kui ta tagasi tuli ja ütles, kus ta käinud, nägi naine, et ta silmad aukudest suurelt välja tikkusid ja rasvaselt läikisid. Säga hiigelkere, enam vägev kont kui muskel, seisis veidralt lüngus naise ees ja tema naeratus muutus krambiks, mis venitas suu viltu.

„Ah, ega nemad siis midagi tea — üks ütleb seda, teine jälle teist! — Homme" — Säga ei suutnud talitseda vapustust, mis tema liikmeid mööda alla jooksis — „homme lähen teise jutule."

Ja kui naine püsis liikumatult vaikuses, köögitahmane käsi lõua külge kinni tardunud, lisas Säga äkki vihaselt ja peaaegu müristamisi:

„Aga sa tead ju, et mul röga ei ole! Mis sa's seisad ja vahid ega lausu sõnagi!"

Ja Säga rusikas tõusis, nagu tahaks ta lüüa, kuid samal hetkel nirises tal mõlemast silmast ja ta kattis neid oma suure rõveda töökäega.

Nad ei kõnelnud sellest, mis oli, peaaegu kunagi, ning iialgi ei nimetanud nad seda õige nimega.

Õiget nime suhu võtmast keelas neid nagu ebausk.

Ja siis seltsis ebausu juurde imeusk.

Nad hakkasid uskuma seda imet, et kõik on ometi arstlik eksitus, või kui mitte, et siis toimub see üpris haruldane pööre, millest nad on kuulnud, imepööre nimelt, et tõvetekitajad ihus iseenesest löövad kuivama ja kõdunema, kuni nad, nagu öeldi ühes tohtriraamatus, kahjutuks on „lubinenud".

Iseäranis kindel, fanaatlik-kindel ses usus oli Säga ise. Jõudu ammutades oma usust, töötas ta vabrikus vana viisi edasi, murdis ületundegi teha nagu teised, sest tööd oli küllalt, selle eest muretses juba teist aastat inimesi ning väärtusi hävitav sõda.

Ent siis saabus päev, mil Säga tuli järsku keset tööaega koju. Ja mitte jala. Ella nägi aknast, kuidas ta voorimeest maksis, ning nägi ka, kuis ta suur kogu keerates nõtkus.

Ei midagi paha — ainult puhata — haigekassa kulul mõni päev lihtsalt puhata — —

Ja Säga puhkas mõne päeva, ja siis veel mõne päeva, ja kui ta viimaks oli puhanud ja läks, ei kestnudki kaua, kui tema suured võõrad silmad ukseavauses jälle nähtavaks said.

Ta tegi rahustava käetõste last imetava naise poole ja hakkas häält kohendama, et anda seletust. Aga siis osutus, et tal häält enam ei olnud. See oli ammu juba kähisenud, aga nüüd — nüüd — —. Säga katsus kõrisõlme, köhatas ja selitas häält — — nüüd vihises ja sahises ainult veel.

Ta istus naisele üsna ligi ja ütles selle hääletu häälega:

„Vabrikusse, Ella, — vabrikusse ma enam ei lähe, sest siis ma ei saa terveks. Ma hakkan nüüd kodus tööle — jaa, kodus! Minu Jürist vend läheb tuleval nädalal püssi alla, temalt saan tööriistad ja hakkan kingsepaks. Ilus vaikne ja kerge töö tervise kosutuseks!"

„Aga sa ei oska ju kingsepatööd."

„No ega ma uusi saapaid hakka tegema, küllap paikamise ja tallutamisega saab aegu, mõni asi nüüd ära õppida!"

Ella nägu kummardus sügavasti lapse peale, aga siis tuli nagu mähkmete seest julgustavalt:

„Jah, hakka aga pealegi kingsepaks, küll sa paigata ja tallutada ikka oskad."

„Ja väikese sildi paneme välja — —"

„Jah, selle paneme välja — —"

„Ja siin eestoas akna all, siin hakkan peale. — — Aga enne, Ella, — enne lase mind veel paar päeva puhata. Minu jõud on nii otsas — — mitte just otsas, ei, aga vähene, mõistad, v ä h e n e."

Ja nõnda sai Jaan Sägast kingsepp, usin ja hoolas kingsepp, kes kopsis varasest hommikust hilise õhtuni kontsi ja pooltaldu.

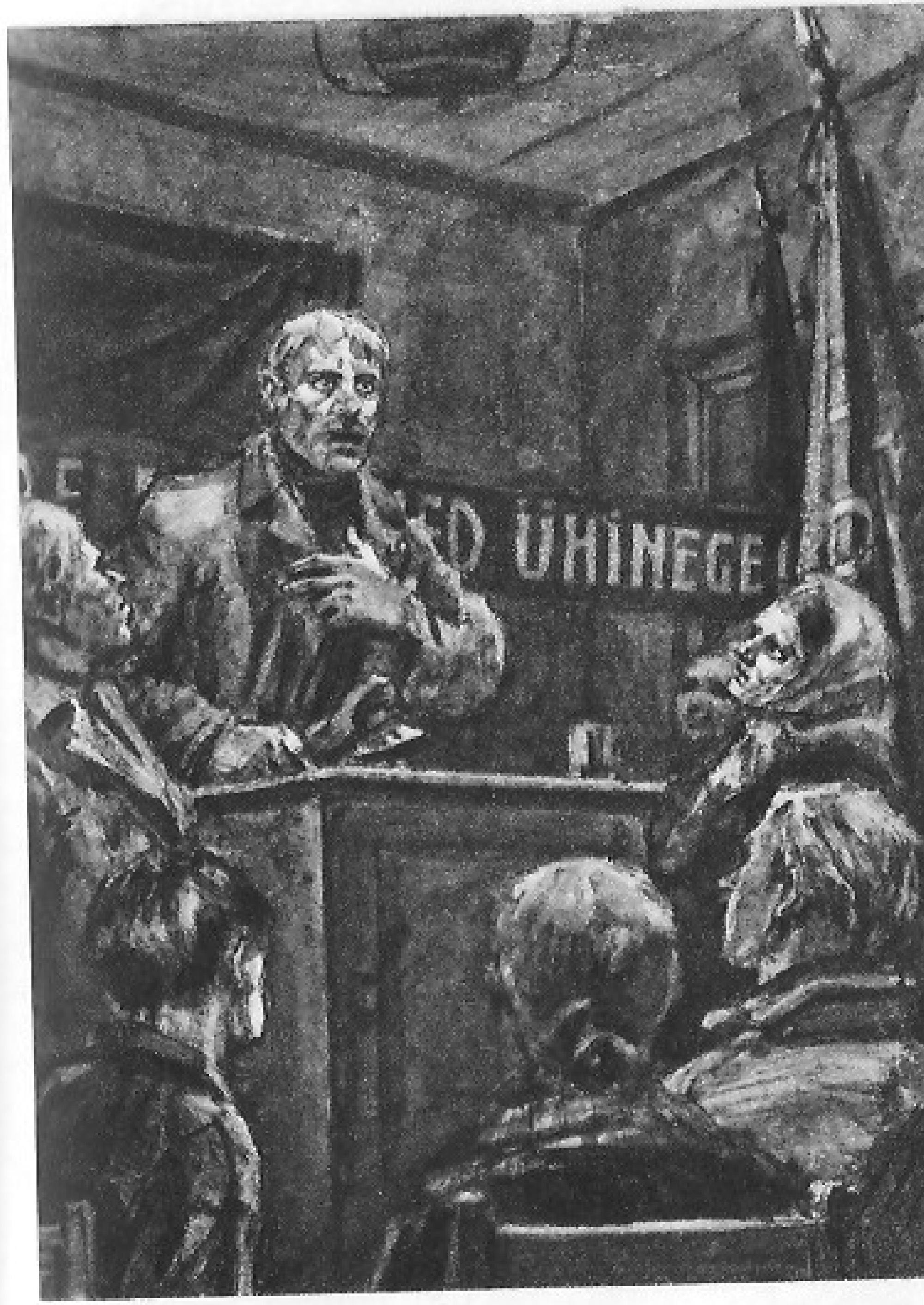
Ja sildike rippus väljas ja töötellijaid tuli.

Et aga kõik Säga seesmised elundid — süda, kops ja maks, kõri ja kurk (ühe arsti kartusel peaajugi) — söödamaaks olid miljonitele nägemata-tillukestele olenditele, kes üha kasvaval sigidusel ja talitsemata ahnusel tema ihujõust elasid, siis kordus ning kerkis Säga tarvidus puhkuse järele kuust kuuni ja nädalast nädalani. Ta ei olnud aasta pärast mitte enam usin ega hoolas kingsepp ja teenistus vähenes. Teenistus vähenes nii, et nad ühel heal päeval naisega silm silma vastas seisid ja teineteist sõna lausumata mõistsid.

Ja nüüd sai mehest naine ja naisest mees.

Mees keetis ja talitas lapsi, naine tuli õhtul vabrikust.

See tähendas Sägale alanemist, viimasele astmele vajumist; algus oli õieti juba seega sündinud, et õppinud valajast sai õppimata saapapaikaja.

„Meie, töölised, olime inimesed, aga meil ei olnud tähendust. Nüüd o n meil tähendus!"

See oli mõru, Sägale mõrum kui mõnele teisele, sest juba ammu oli ta üht küsimust urgitsenud ja hingehärma tundnud, kui ta ei leidnud vastust. Ja nüüd, kus ta pea ja hing palavikus huugasid, nüüd võttis see küsimus temas hiigelmahu ja valuärevad vormid. Kuna ta pühkis või pesi, küpsetas või keetis, last söötis või kaasüürilise kinga torkis — ikka lasus tal suur küünistav painaja kukil ja küsis ringiratast:

„Teie, töölised, olete inimesed, aga kus on teie tähendus? Teil ei ole tähendust! Te teete kõik, ilma teieta ei oleks midagi, aga teid endid pole olemas, sest teil ei ole tähendust! Teid palgatakse, kui tahetakse, ja vallandatakse, kui tahetakse, ja sõimatakse, kui tahetakse, ja pistetakse türmi, kui tahetakse! Teist üle käib kõigi tee, kõige närusema linnavahigi tee, sest teie tähendus on tolmu tallatud ussi tähenduseni! Teie, töölised, olete inimesed, aga kus on teie tähendus? Sina, Jaan Säga, oled inimene, aga kus on sinu tähendus?"

Ja Säga ei väsinud kõrbevat küsimust oma naisele esitamast, kui see õhtuti vabrikust tuli, ja kui tal kedagi ei olnud, siis küsis ta seda oma vanematelt lastelt, kui need koolist tulid, ja kui neid ei olnud, siis ladus ta oma pärimise seinale ja põrandale ette.

Aga tema kopsu ja maksa, südant ja aju hävitasid üha nägemata-tillukesed seesmised vaenlased, ta jõud vähenes kiireneval käigul, ja kui need märtsipäevad kätte jõudsid, kus uulitsad keelatud hõiskest, keelatud muusikast, keelatud marsimüdinast rõkkasid, kus Säga naine lõunal ja õhtul meeletute õnneuudistega tuppa sööstis, — siis oli Säga juba nii kaugel, et ta sammu astus ja teise puhkas, voodist tuli ja voodisse läks ja õhtuti ning öösiti palavikus sonis.

Aga ta mõistis selgesti ja imes ajalehest iga rea, mis suurest, ilmuskumata prahvatusest kõneles, ja kui ta palavikupunased silmad rongi tabasid, mis eemalt ümber nurga pöördus, kiskus mees aknad lahti ja vehkles kätega punaste lippude poole, sest hüüdeks ja hõiskeks puudus tal hääl.

Ja siis sahistas Säga naisele öelda — kindlasti, käsutoonil, vasturääkimist sallimata:

„Viid mind täna tööliste koosolekule — kas kuuled?"
„Sängist, Jaan?"
„Jaa, sängist! Ma olen täna tugev."
Ja nad läksid.
Ja sel ärevusest võbiseval, rõõmust kisaval, laulust kõmaval, kõnedest ülevoolaval suurel koosolekul tõusis viimaks inimeste seast üks inimese vari, vaarus juhataja juurde ja küsis sedamaid sõna, sest tal olevat rutt.
„Aga teil ei ole häält," tähendas juhataja.
„Mind kuuldakse siiski," vastas küsija, „sest need, kes kuulevad, ütlevad teistele edasi."
Ja vari astus kõnetooli, võttis kõik jõu kokku ja kähistas:
„Teretan teid, seltsimehed! — Meie, töölised, olime inimesed, aga meil ei olnud tähendust. Nüüd on meil tähendus! Nüüd on meil tähendus! Meil kõigil on tähendus, isegi minul, Jaan Sägal, on tähendus. Ja et minulgi on tähendus, siis austage mind, kui mind enam ei ole, ja matke mind pidulikult! Ma teretan teid, seltsimehed, ja jätan teid — juma — — la — —"
Üks naine kiljatas rahva seas. Kõik tõusid mühinal istmeilt.
Kõneleja aga vajus kobavail ning kohmavail kätel pulti mööda põrandale.

ASUNIK WOLTERSHAUSEN

Asunik Woltershausen oli naerev filosoof maksiimiga: Ainult mitte huumorit kaotada! Huumor otsas — kõik otsas! Julgustades tüdijaid, lohutades kurtjaid, vaieldes mõne juba nutma hakanud filosoofiga — kunagi ei unustanud asunik Woltershausen seda oma juhtlauset kordamata. Algupärane see just ei olnud — jumaluke, ei —, aga ajakohane, ilmsesti ajakohane. Sest oli ju tegemist m ö ö d u v a nähtusega. Mööduv loogika raudsel tahtel pidi see olema, olles ebaloomulik, olles perversne, olles absurdne. Milleks aga huumorit kaotada, kui äärmiselt kurigi nähtus on mööduv?

Ei olnud siis kahtlust: ainult ilmparanemata idioot võis oletada, et asunik Woltershausen j ä ä b k i asunik Woltershauseniks parun Woltershauseni iidsele mõisakrundile, jaotudes sellesse oma endiste moonakate, mingisuguste „sõdurite" ja muude tumedate asjameestega; et ta j ä ä b k i elutsema vana porsunud aednikumaja kahte toaurkasse oma kolme tütrega, kuna üleval härrastemajas laiutavad endid kõiksugused „ametnikkudeks" kutsutavad isikud; et tema kolm tütart j ä ä v a d k i lehmi lüpsma ja piima pikklaual alevi meiereisse vedama, täites peale selle majas veel kõiki muid neitsikukohuseid; et ta ise — kõlbmatu tõsisema töö jaoks oma kuuekümne viie aastaga —, et ta j ä ä b k i külainimestele oma kodusest komisjonilaost vankrimääret ja pastlanahka, sukavardaid ja püksinööpe müütama. Ei, pööre p i d i tulema, murrang p i d i järgnema, mingu aega, mis läheb!

Seda aega, seda pöörde ajaloolist tähtaega oli asunik Woltershausen juba mõnda puhku püüdnud ennustada,

pealegi imponeeriva kindlusega, tõotades üks kord toobi tinti ära juua, teine kord kolm päeva hülgerasva süüa, kui ta peaks eksima. Ta eksis muidugi, see on prohvetlik, ainult need ei eksi, kes midagi ei ennusta, ja mida võis asunik Woltershausen parata, et Kapp'i ja Hitleri katsed õndusid [1], et Wrangell Jugoslaavias tsarismi püstitamisega aegles ja et see jantlik moonutus, mida hüüti Eesti riigiks, enda kitsikusest välja rabeles.

Rabeles välja ja püsis. Aastast aastasse. See oli õieti probleem. Probleem teatava müstikaga. Ja asunik Woltershausen pidi endale tunnistama, et selle probleemi lahendus tegi temagi filosoofilisele peale raskust, ammuks siis õde Bella tavalisele õuedaamiarule. Õde Bella Tallinnas oligi see, kes asunik Woltershauseni kõneldava probleemi peale ninakile vajutas. Ta jäi teda kord suuril silmil läbi lornjeti fikseerima ning lausus nõnda:

„Armas vend, on asju, mida mina ei taipa. Ehk taipad sina. Ütle mulle, millel jalgneb õieti see nõndanimetatud Eesti vabariik? Miks ei noti üks ühte ja teine teist tänaval maha? Miks ei rüüstata kauplusi ja elamuid? Miks alistutakse vaikimisi politseile, kohtule, kogu haldusele ja valitsusele? Miks mindi sõtta ning minnakse nekrutiks? Ja mispärast makstakse lõive ja makse? — Pea silmas, kulla Alarich: jõuk Mardi- ja Matsipoegi lööb kokku ja ütleb: Meie oleme r i i k — meie oleme v a l i t s u s! Ja seda ustakse! Ja neid respekteeritakse! Ja neid tunnustatakse! Ja seda teevad riigidki — suurriigid eesotsas — ja seda teeb Saksamaagi! — Alarich, ma küsin sinult, kuidas on selle võimu nimi, mis sunnib kõike seda sündima? Ehk tead sina. Mina mitte."

Vend Alarich ei raatsinud ilmutada, et on asju, mida temagi ei tea; seepärast andis ta vastuseks:

„Kallis õde, see on probleem, mille lahendamise kallal ma juba ammu töötan. Ei ole kahtlust, et see mul õnnestub. Minu juurdlemismeetod on eksimatu. Tulemustega loodan sind varsti võida tutvustada."

---

1 Äpardusid, nurjusid. — *Toim.*

Ja kui ta siis jälle kodus oli — seda kodu kutsuti jü nüüd paraku Kukevere „a s u n d u s e k s" —, andus ta innukalt oma ülesandele välja juurelda, kuidas on selle salapärase võimu nimi, mis Mardi- ja Matsipoegade riiki liimis hoiab. Isegi siis, kui ta külanaistele oma väikesest hästi varustatud komisjonilaost niiti ja nõelu, seebikivi ja vorstirohtu müütas, isegi siis töötas ta indutseeriv ja dedutseeriv aju täie auruga. Nõnda ei jäänud siis õde Bellal tulemusi täit aastatki oodata. Mõistatus oli mõistatatud.

Ja vend Alarich, Kukevere asunik Woltershausen, seletas õele linnas:

„Tõde, armas õde, on ikka lihtne. Ka see, mida peab kaua ja vaevu otsima. Minugi leitud tõde on lihtne. Tegur, mis meie opereturiigikese praegu veel jalul hoiab, on — r u m a l u s."

„Seda ma aimasin!" hüüdis õde Bella, ja laskis oma kitsa valge õuedaami-käe lauale laksatada.

„R u - m a - l u s!" rõhutas vend Alarich veel kord ja tegi siis kunstpeatuse.

„Ja milles seisab see rumalus, kallis vend?"

„Selles, et ei hoolita ajaloo igavesest põhi- ja algõpetusest. Ajalugu õpetab, et pidevalt püsida võib ainult see riiklik korraldus, mille juhtijaks on m i h u s - l i k [1] valitsus. Säherdune ajalooliselt ja traditsiooniliselt m i h u s t a t u d [2] valitsus Eestile oleksime muidugi m e i e. Meid aga ei tahetud. Meid jäeti ukse taha. Meid kohitseti varalt ja seisuselt ning degradeeriti lihtalamateks. Selles dokumenteerub drastiliselt rahva poliitiline küpsematus, tema riiklik rumalus. Ta ei näe kaugemale. Ta ei näe päeva, mil ta häda ajul ometi meie juurde peab tulema ja pisarsilmil anuma: Aidake meid, meie upume rappa, kuhu meid Mardi- ja Matsipoegade valitsus on viinud, valitsus, keda me rumalusest tunnustasime ja respekteerisime! Võtke oma mõisad ning seisusetiitlid ja valitsege meid!"

„Ja see päev tuleb, Alarich?"

„Ta p e a b tulema ajaloo vääramatu loogika järgi!

---

1 Kvaliteetne. — *Toim.*
2 Kvalifitseeritud. — *Toim.*

Ma tahan istuda kolm tundi palja tagumikuga raudsipelgate pesas, kui ta mitte juba aasta pärast ei tule!"

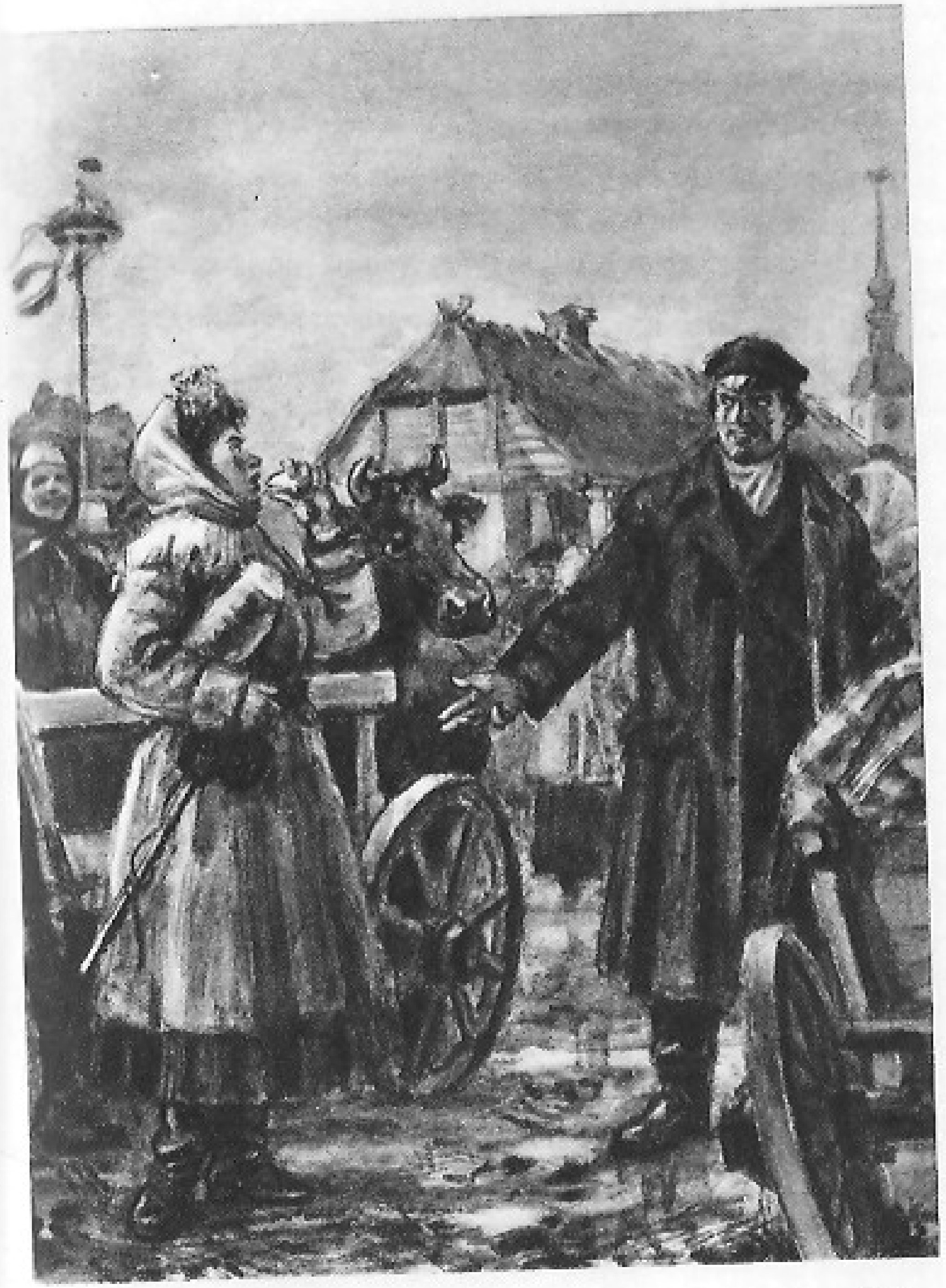
Öde Bella mõtles tema endistele märgist mööda õnnestunud ennustustele ning tähendas murelikult: „Ütleme parem pooleteise aasta pärast."

Ajaloo vääramatule loogikale alistusid muide ka Vene- ja Saksamaa, kus mihustatud valitsused on mööduvalt kõrvaldatud, ning vend Alarich lubas kirjutada Ludendorffile pika kirja näpunäidetega, kuidas seda mööduvat korratust, mis juba Balti jandiriikide tunnustamiseni on küündinud, Saksas kiiremini tuleks likvideerida. On see sündinud, siis on nende pisirahvaste iseseisvusekometi ots ka väliselt tagatud ...

Nõnda siis ei kaotanud asunik Woltershausen huumorit, julgustas tüdijaid, lohutas kurtjaid ning õpetas kõigile ajaloo igavest põhi- ja algõpetust. Teadagi, et ta seejuures kõigega rahul ei olnud, mis seesinane mööduv asunikupõlv talle peale pani. Seal olid näiteks tema kolm tütart. Nendega sündis aegamööda midagi imelikku, midagi käsitamatut. Nad arenesid välja oma minevikust ja kohanesid oma olevikku. Nad talupoegnesid. Koguni matsistusid. Ja mitte üksnes väliselt.

See metamorfoos täis sügavat traagikat algas muudetega nende kommetes. Näis, nagu kohustaks neid nende külanaiselikuks muutunud riietus. Nad harjusid karjuvalt kõnelema, lärmavalt naerma ja laaberdades kõndima. Nad pühkisid nina juba käisega, sõid leent larinal, haigutasid kiunatades katmata suuga ning sügasid kõigi nähes pead või ükskõik mis teist kohta. Ja kuidas nad öösel norskasid! Ta pidi sageli rusikatega seina vastu põrutama, et endale unerahu muretseda. Kord kuulis ta neid riius teiste asunikunaistega ja tardus hämmastusest nende sõimusõnade rahvalik-mahlaka tüseduse üle. Nad jäid võitjaks. Vastaste asjaomane leksikon nii kaugele ei küündinud.

Ja asunik Woltershausen tõstis silmad taeva poole ning mõtles: Kas peaks neid seal üleval kuulma ja nägema nende krahvlikult sündinud õnnis ema, ühe Leiserliku õueministri tütar? Kas ta peaks kuulma, kuidas nad öösel norskavad ja päeval külanaistega

„Kuradi päralt, neesuke tüdruk kuluks molle naeseks ää! — Öelge siinsamas käntsopealt, kas toleksite Lemsile perenaeseks või mette?"

kaklevad, ja kas ta peaks nägema, kuidas nad nina nuuskavad ning tulupites ja säärsaabastes üle õue laaberdavad?

Ent nende areng allapoole ei piirdunud kommetega, vaid süvenes vaimuni. Kõik nende mõtteilm koondus juba lauta, aita ja kööki, kogu nende tundevalda täitsid aia-, aasa- ja piimasaaduste vahetlevad hinnad. Nad kõnelesid aiva lehmade poegimisest, põrsaste kasvamisest, kanade munemisest. Klaver, raamat, tualett, komfort — kõik see oli endiste parunipreilide huviringist kadunud. Ja see ei tundunudki neile ohverdusena. Paistis palju enam, et nad eneste uuele põlvele m e e l e l d i andusid. Nad murdsid tööd teha, nagu poleks nad kunagi muud teinud. Ja sõid nagu kraavikaevajad. Ja olid terved nagu purikad.

Tähele pannes neid tugevaid, rohmakaid, verekaid tüdrukuid nende töös ja huvides, ei saanud asunik Woltershausen vahel lahti tundest, et nad liiga õnnetud ei olekski, kui nende vana isa peaks tinti jooma ja hülgerasva sööma ning palja ihuga raudsipelgate pessa istuma. Tema naerev optimism oli neid ainult algul trööstinud ja ergutanud; siis aga, kui järgnes aasta aastale, ilma et Mardid ja nende pojad oma riigipilli oleksid lõhki ajanud, võttis tütardes isa õpetuse vastu maad üsna ilmne ükskõiksus, kui mitte veel midagi enamat. Igatahes oli isa meelest tema uuendatud ennustuste puhul, nagu hakkaksid kõige vanema tütre sõõrmed mingi kõdi sunnil tasakesi võbisema, nagu süttiks keskmise tütre silmis kahtlane lõbusäde ja nagu näriks kõige noorem vargsi huult.

Nüüd elas aga Kukeveres keegi mees, kes sattus loogilisi järeldusi tegema asunik Woltershauseni tütarde kehalisest ja hingelisest metamorfoosist, eriti nende töötublidusest, turrast tervisest ja igirõõmsast meelest, ning ühes sellega nende üldisest seisukorrast. Ta oli isale ja tütardele tuttav, pidades nende üleaedsuses jõuka päristalunikuna maja ning aidates neid vahel heanaaberlikult nõu ja teoga. See aus ja kaval mees, kes paar aastat lesepõlve oli kannatanud, kaotas ühel heal päeval oma südame endise paruni kõige vanemale tütrele. See sündis laadal kohalikus alevis.

Ta oli tähelepanelikult jälginud, millise asjatundmisega tragi tüdruk odavasti hea piimalehma ostis ja mäherduse nutikusega ta oma vigadega koormatud vana hobuse märksa parema vastu vahetas, saades isegi pealist. Lemsi peremees oli vaimustatud. Ta ei võinud teisiti, ta astus neiu juurde ja ütles:

„Kuradi päralt, neesuke tüdruk kuluks molle naeseks ää! — Oelge siinsamas käntsopealt, kas toleksite Lemsile perenaeseks või mette? Ma ei möga nailla pärast, mol on tuline tõsi taga."

Jukunda Woltershausen seisis oma pikklaua juures, piits ja labakindad vöö vahel ning kaenlas suur pikk saiapäts, mille otsast ta taoti murdis ja suhu pistis. Vankri taha seotud uus lehm vaatas kosilasele üllatunult otsa, Jukunda Woltershausen mitte. Lehm hõigatas ka veel muuuh! Jukunda Woltershausen vaikis rahulikult. Aga kuna ta vaikides ja mõtiskelles oma saia musis, hakkasid ta sõõrmed nagu mingi seesmise kõdi sunnil tasakesi võbisema ja ta vastas viimaks Lemsi peremehele, kelle nimi oli Tõnu Varvas, täpilt nõnda:

„Ei noh, miks mitte, kulla Varvas, ma tuleks eameelega Lemsile perenaeseks. Või siis vaesel asunikutütrel pailu jääb valida, ja oma kolmkümmend oastakest on koa juba kukil. Kui tulete omme meilt vankrimearet viima, siis reakige õite isaga. Mis t e m a lausub, eks me nõnna tee. Ei tahaks vanakest sest viimasest aust ilma jätta, mis tal veel alles: et on perekonna pea. — Omseni siis, armas Varvas!"

Lemsi peremees ei saanud oma peiurõõmu sõnuti väljendada, sest mõrsja noorem õde saabus kaupadega poest ja nad tegid kohe minekut. Aga kui neitsi Kunda jumalaga jättes talle suurelt ja säravalt näkku naeris, naeris Lemsi peremees talle veel suuremalt ja säravamalt vastu. — — —

Keskmine tütar Feliitsitas oli asunik Woltershausenil parajasti juukseid lõiganud ja habet piiranud; põrandat istme ümber kattis veel hea kord kähle ja salke ning pöetul säilis käterätt veel õlgadel, kui ilmus Lemsi peremees.

Viimasele tundus loomulik, et neiu Kunda nende delikaatsest asjast vanale veel midagi ei ole viiksatanud,

jättes seda terveni kosilase õiendada, ning see oletus leidis kinnitust majaisa ükskõikses ilmes ja tema esimestes sõnades: ta hakkas külalisele oma vastselt saadud vankrimääret kiitma. Sellest asjaolust järgnes muidugi, et kosilane, kes ei unustanud, et ta ennast endisele parunile väiks tuli pakkuma, oma ülesandest teatava diplomaatliku kaudekõnelemisega pidi kinni haarama, et teist soovitud suunas muhendada.

Ja Lemsi peremees algas poliitikaga. Eks ole temagi nende killast olnud, kes on mõelnud, et ega see ilma kuningata ja saksteta ikke ei lähe, et peab ikke kedagi olema, keda sa kardad ja kelle ees vahel ka värised, ja kust nad muidu võtavad kõik need targad ja vilunud pead, kes kohut mõistavad ja korda hoiavad, ja küll nad seal linnades varsti nälga jäävad, kui enam mõisu pole neid liha, leiva ja piimaga varustamas. Aga näe — edasi pusivad! Kisuvad tesed küll seal riigikogus ja üks ministrijum matab teist, aga muidu on kõik, nagu istuks keiser või kuningas aujärjel ja oleksid parunid tal ministriteks, ja näljast ei reagi enam keegi, vaid toitu veetakse hulganisti veel muulastele väljagi. Juba kuuled kaugeis kolgasteski hääli: Oma on ikke oma! Oma keel, oma kool, oma kohus! — Mine tee inimestega!

Lemsi peremees ootas, kas pajatab Kukevere asunik midagi vahele, aga vist ei taibanud see veel, kuhu külaline tüürib, ja pidas suu. Ning Lemsi peremees jätkas.

Teadagi, et endiste mõisnikkude lootused sel lool paraku peavad lahtuma. Tasu tahetakse neile ju maksta, aga jaokaupa aastakümnete jooksul — hallliks võivad minna ühed, hauda variseda teised. Ja seisuse-aust ikke ilma. Ühel pulgal Kuusiku ja Kaasikuga. Mis aga kõigest kõige haledam: eilsete parunite tütred kipuvad vanapiigadeks jääma. Omataolised tahtjad ei jõua enam perekonda toita, asuniku-viritatele ei kõlba neid panna. Jääksid siis järele need hallid parunid. Sihukesed nagu Lemsi Tõnu. Kes vanem tahab mõistlik olla, ei tohiks neist mööda vaadata. Seal on näiteks Kukevere Woltsnoos oma kolme tütrega. Mis oleks, kui ta kõige vanema annaks Lemsi

parunile prouaks? Ega Lemsi parun nailla pärast möga, tal on tuline tõsi taga...

Asunik Woltershausen istus tummalt, oime liigutamata. Pea ja kael verdusid tõmmuks. Õlanukid seisid teravalt püsti. Ent siis hakkasid ta silmad sõõri käima ja kõik kümme sõrme niperdama, nagu otsides viskamiseks mõnd õige rasket asja. Et aga säärast ei leidunud, oli asunik Woltershauseni lähem impulss püsti karata, täiest kõrist möirata ja halli parunit kraedpidi haarata.

Kuid korraga tuksatas talle meelde, et selline tasakaalutus ei kõlba filosoofile, et seda ülbet meest seal tuleks huumoriga kohelda, et teda peaks uksest välja viskame peene, vaheda, ülekäiva pilkega, mitte füüsilise jõuga.

Ja tal oli kibe nõu seda teha, ta otsis ainult veel parajaid sõnu. Aga äkki — tuli midagi vahele.

Vägisi, vastuseismatult.

Asunik Woltershauseni lõug hakkas värisema, suunurgad lõid tuksuma, silmad pilutlema. Ta katsus naeratada, ent juba oli hilja: vesi voolaski. Ja nuuksudes, kuumast hingest nuuksudes vajus mees lauaveerele kummuli.

Asunik Woltershausen oli esimest korda kaotanud huumori.

Naervast filosoofist oli saanud nutja.

Vähemalt tänaseks.

Hall parun aga — see vaatles vagusi tema kramplevaid õlanukke, vangutas aeglaselt pead ning mõmises siis, sirutades kätt ukselingile:

„Kahju tublist tüdrukust! Oleks tesest soand esimese numbri naene!"

KOLMKÜMMEND AASTAT ARMASTUST

Noor hingekarjane teab, et tähtis ei ole tuum, vaid koor. Tuuma ei taibatagi sageli, ei viitsitagi taibata, üheksakümmend protsenti kuulajaid laseb ta kõr-vast sisse ja teisest kohe välja. Mida aga nauditakse, mis ajab kõrvad kikki ja suud lahti ja silmad vesiseks ja südamed soojaks — see on asja välispidine avang, see on jutlustaja hääl, diktsioon, žestikulatsioon, temperamentlikkus. On need omadused koos ja korras, siis võib ka protestantlik hingekarjane, see usuline viinavesistaja, kas või kõige vanausulisema vagatseja ekstaasi süüdata — pastor Tuvi teadis seda omast käest ning tavatses ametivendade seas väita, et sama tulemust võivat saavutada ka siis, kui jutlustaksid eesti kogudusele kirgiisi keeles.

Et siis noor hingekarjane oli teadlik jutlustaja kõlaka hääle, hea miimika ja mõjusa deklamatsiooni tähtsusest, püüdis ta end neis voorustes igal pakutud puhul ka väljaspool kirikut harjutada ja treneerida, olgu koduseil laulatusil, olgu ristseil või matuseil. Ja et ta edu märkas, üsna nobedat edu, siis armus ta endasse ja talle sai retooriliseks naudinguks iga selline harjutus kõnes ja palvetuses, ta hakkas oma kunsti ise maiusena maitsma. Sellest aga tuligi, et ta emand Kreeki kaks korda mattis. See oli leinamajas sündinud ja sündis nüüd haual uuesti. Kõik olid eeldanud, et ta ütleb haual veel ainult mõne sõna, sest et kodus juba kõik, kõik oli öeldud, ja väga ilusti öeldud, aga ei, vaid pastor Tuvi kaldus hoogu ega leidnud enam peatust.

Muidugi polnud sest viga ühtigi. Suvine aeg ja kaunis ilm. Surnule ja leinajaile aina auks. Lahkunu mõlemad tütred, liigutatud hinge põhjani noore hingekarjase meisterlikust ettekandest, nutsid virgasti; teised järgnesid kuivemas härduses, kuid innukal huvil kõneleja sädelevale sõnasajule. Noor Kreek, äsja installeerunud[1] advokaadi-abi, venestunud tsaariaegseis koolides, kasutas pealegi juhust, et õppida pastor Tuvilt head eesti keelt, niipalju kui leinakurbus talle seks mahti jättis. Üksnes leskunud vana Kreek, kellel käis kange piibuhimu peal, mõtles, et miks see õpetaja nii kaugele lookleb, et kas vähemaga ei saaks, et ega ma talle selle eest rohkem maksa. Kuid paratamatusega tuli leppida, ja kuna muud mõtted isand Kreegi teisale kallutasid, siis kustus seegi ainus nõrk opositsioon pastor Tuvi ilukõne pikkuse vastu.

Isand Kreegi muud mõtted ei võinud iseäranis kannilised olla, sest peale piibuhimu piinas teda tunduvalt ta must saterkuub. Seda higistamist sel kuumal ajal otse pöörases riides! Ta meelest oli, nagu nõrguks tal käistest valu vett välja ja kaeluse avausest tossaks tihedat auru. Sel tundeolul hakkas teda pahandama üks nähtus ja mälestus teise järel. Puusärkki seal all. Oli siis tõesti nii kallist tarvis? Mata hulk raha maa sisse, ei asja ees ega teist taga — ainult seks, et teised inimesed seda riistapuud paar tunnikest näeksid! ... Ega ta ise oleks sihukest ostnud, aga kus lapsed! Olevat ju nende hea ema, keda tulevat matta kõigi audeja toredustega. Et see toredus maksab kahe hea piimalehma hinna — kes selle järele küsib ...

Nojaa, see hea ema! Eks ta n e i l e olnud hea küll, nii hea, et laskis teised enam-vähem hukka minna. Plikad suitsetavad, joovad, käivad kohvikuis ja restoranes särlatoni keksimas. Ning toad alatasa poisse täis, kellest ei ole võtjaid. Ja poega elata ikka veel, nagu polekski teisel ametit, ja lunasta ta veksleid, mis alla kirjutatud sageli kaardilauas ...

---

1 Ametisse seatud. — *Toim.*

Nõrk ema, nõrk ema — jaa, jaa ... Ja nüüd, keset suvist tööaega, võtab kätte ja sureb maha. Tee talle ka veel matused. Kutsu jõuk inimesi kokku, sööda ja jooda neid. Ja millega? Muidugi kõige paremaga, kõige kallimaga — nõnda tahavad lapsed. Delikatessid, välismaa veinid ja liköörid. Pidu mis pidu. Selle raha eest saaks jälle oma kaks-kolm prisket lehma ...

Ja kuhu jääb siis nüüd töö? Sest ega need värvitud ja puuderdatud ja onduleeritud preilikesed ju midagi tee. Need võõrutas hellitav emake kõigest ära, mis kannab töö nime ... Ega muud, kui hakka varmalt ... hakka varmalt uut naist ... Aga mis see papike siis seda kolmekümne-aastast armastust nii kaua mäletseb! Ikka ja ikka jälle: „Kolmkümmend aastat armastust! Kolmkümmend aastat armastust!" Ära tüütab teine oma igava korrutamisega ...

Pastor Tuvi oli oma hauakõnes kogu aeg tõesti varieerinud teemat Kreegi abielupaari kolmekümne-aastasest kooselust ja koostööst, mis olnud küllane truu armastuse päikesepaistest. Ja tegi seda nii hoogsalt ning haaravalt, et ükski süda ei jäänud uskumatuks, nagu ükski silm ei jäänud kuivaks. Nutt oli nüüd üldine, olgu vesine silm luterlasel või protestandil peas. Ja et kõneleja sisu nii tähtis ei ole kui vorm, siis jäi ta veel kauaks lakkamatult korduva refrääni juurde: „Kolmkümmend aastat armastust!"

Sedaaegu jätkas lesk isand Kreek murelikult oma katkenud mõttekäiku uuest abikaasast, keda kohe on vaja hakata hankima, kui matus möödas. Tal oli laialdane tutvuskond nii linnas kui linna ligikonnas maal, kus ta pidas suurt päristalu — kalmistult võis näha selle hoonestikku, nagu siia paistsid linna tornidki —, ning ses tutvuskonnas leidus küllalt vallalisi naisterahvaid. Ta hakkas neid ükshaaval oma seesmise silma eest mööda käitama, peatudes pikemalt proovides ühe juures, loobudes kähku teisest.

Ent korraga tõkestus see mitte huvitu toiming. Mingi muu, mingi väline äratas Kreegi tähelepanu. Ta silm oli juhuslikult riivanud kagupoolset taevast — hetkeline jahm avab tal suu ja kisub kulmukarvad kõrgesse. Ja et ta seisab üsna vaimuliku kõnemehe

ligidal, siis tõstab ta koonu ning mõmiseb talle: „Ehk saaks natuke lühemalt!"

Aga vist ei kuulnud või ei mõistnud teda pastor Tuvi — ta ei pannud tema manitsust mikski, jätkates kõnet täie innuga.

Kreegi rahutu vaade püsib nüüd kestvalt kagus. Oht, mille ta on avastanud, kasvab silmanähtavalt. Kreek kannatab üürikest aega, näpib siis kõnelejat talaarist ja mõmiseb tungivamalt kui esimest korda: „Ehk saaks natuke lühemalt!"

Võib olla, et pastor Tuvi nüüd kuulis ja mõistis, aga mine ja ütle rõõmsasti sülgavale joale: „Vaiki ja seisa paigal!" Nii et isand Kreek oli sunnitud mõne minuti pärast veelkord õpetaja ametikuube tukistama ja manitsuses märksa kuuldavamaks minema.

Nüüd alles saavutas ta teatava tulemuse. Kõneleja nägu tegi vaevalt märgatava pöörde ning nina vaevalt märgatava noogutuse eksitaja poole. Ja eks kaldunud kõnegi viimaks Kreegi ihatud lõpusuunda.

Järgnes viimane palvetus.

Järgnes pastori ja leinaliste mullaheitmine hauda. Sahina sekka kostis korraga vahedalt ja ärevalt leskunud Kreegi käsutav hääl matjaile:

„Mehed, visake haud kähku kinni; mul kolmkümmend saadu heinu aasal lahti ja näe, äike tulekul!"

Ise laskis jalga surnuaia värava poole.

RAHVA SULASED

(Lõpetamata jäänud romaanist)

ESIMESEKS.

MIS MANGUL VIHERPUUD VIHASTAS JA MIKS.

Lugenud punetaval peal järjekordse kuritarvituse kirjeldust, viskas Mangul Viherpuu lehe käest, tõstis oma vigase vasaku koiva parema põlvele ja jäi küpsiküüsi selle jala saapa mittemoepärast nina vahtima. Tundis mees küll, kuis närvid tal seejuures vingerdades süttisid, aga ta püüdis neid valitseda. Sest milleks on inimesel tahtejõud. Eriti ametnikul peab seda olema, patriootlikul ametnikul. See ei tohi tasakaalust viidata iga kuritarvituse, iga „panama" pärast, mis ametnikkonna häbiks jälle kord lehes seisab. Rahulikuks, külmavereliseks on tal jääda ja nõu otsida, kuidas pahet parandada, idus hävitada. See nõu peab kord leiduma, ta p e a b! Ja et närvid seda otsides ei vallataks — viimasest „järjekordsest" kuritarvituse sõnumist ei vallataks —, peab nõu otsiv ametnik fikseerima oma saapanina, kuni talle tundub, et ta jälle on isand nende vallatute üle ja võib uuesti asuda selle suure probleemi lahendamisele.

Kuid midagi polnud parata: härra Viherpuu tüdis oma saapanina vaatlemast märksa varemini, kui oli saavutatud see isandustunne. Kõndinud mõtteraskelt ja täiesti ebateadlikult mõne lämpava tiiru ümber töölaua, tabas ta enese äkki toimingult, mis oli tuntud teistele ja talle endale kui tavaline reaktsioon ta närvikava ärritusest: härra osakonna-juhataja pildus oma tööesemeid. Algas pliiatsite ja sulepeadega, jät-

kas nugade ja kääridega, lõpetas — ja mitte nii pea — muuseas täidetud aktikaante ja isegi „Riigi Teataja" köidetega. Ja kuna loopijal puudus sihtmärk, siis valisid esemed selle ise, nii et härra Viherpuu kabinet peagi ruumile sarnles, milles poliitiline politsei oli läbiotsimist pidanud.

Muidugi kahetses mees oma taaslanget iga kord südamest. Ja häbenes niisama südamest. Ta meelest oli, kui naeraksid teda neljalt seinalt ümberringi kõik need lugematud kelmikad amoretinäokesed, millega vana luitunud tapeet oli kirjatud (animeerivaks lõbuks aadlikule või suurkodanlikule noorpaarile, kes vene ajal ses ruumis võis olla maganud). Ta arvas ka mõlemast naaberruumist naerukõhinat kuulvat, kus töötas suurem arvkond kolleege mõlemast soost. Ja selle häbeneva kahetsuse ajel pidi härra osakonna-ülem parajasti hakkama korda jalule seadma oma kolikambriks teotatud büroos, kui äkki avati uks ja sisse astus sekretär Keerup, kahlak pabereid käes.

Vaatas korraks maha ja mõistis.

Ei naeratanud, tõesti ei naeratanud, aga härra Viherpuu arvas, et naeratab, ja sai vähkpunase lauba. Häälgi muutus tal rämedaks, kui ta küsis:

„Noh, lugesite juba?"

„Lugesin. Kuulsin suusõnal juba enne lugemist... Siis sellepärast tänagi see siin?" Ta tegi näitenäpuga aeglaselt tiirleva liigutuse põranda poole. „On ju nii mõõdukas summake — ei poolt miljonitki."

„Aga riigi raha!" müristas Mangul Viherpuu. „O m a riigi raha!"

„Tjah, või see'nd ilus on... Aga et see teid jälle nii haarab... isiklikult nii väga haarab —"

„Kuna teised ei tunne sooja ega külma," paiskas Viherpuu sappi vahele, „kuna see teistele on paljas tavaline ajalehesõnum, nii ajaviiteks lugeda ja napsilauas mõnuledes mäletseda! ... Kuradite kurat, kas me sellepärast tääkisime ja kahurdasime neid punaseid ja valgeid peninukke, hambad suus risti, süda rinnus tulvil! Kas ma selleks tõin Võnnu alt endale selle kangunud koiva mälestuseks — ääh?"

„Varastatakse mujalgi, härra Viherpuu —"

„Aga meil ei t o h i t a k s! M e i l mitte!"

Sekretär Keerupi rahulik pilk peatus osakonna-ülema rusikal, mis oli mürtsunud lauaservale, kuna ta niisama rahulik suu väljendas ükskõikse küsimuse, et miks siis vargus Eestis peaks olema nii eriti keelatud?

„Armas ametivend," vastas Viherpuu, „m i n a niisiisi ei raatsiks küsida. Säärast naiivsust ma ei saaks endale andestada... Uus Eesti, iseseisev Eesti — kas teate, see on taeva kingitus, kuulmata kallis taeva kingitus. Jumal seal üleval nägi pealt, kuis me maadlesime, ausasti ja vahvasti, mitte üksnes relvaga, vaid eelkõige armastusest kuuma hingega. Ja jumal nägi ka, kui pisku pärast me nõnda maadlesime: ribakese lood- ja soomaa pärast külmade vete vahel! See liigutas teda nii, et ta sättis olud meie kasuks, lastes meid lõplikult võita, lastes meid võitu hakata nautima. Millest me undki ei tohtinud näha, sai imetaoliseks tõeks: me olime r i i k, suveräänne r i i k! Ja see peaks meile olema püha, härra Keerup, püha nagu Meka Kaaba moslemeile, — püha kõigele rahvale, eriti püha aga meile, ametnikele, see on rahva sulastele, rahva usaldusmeestele..."

Äreva ja ägeda kõnelemise puhul kummus härra Viherpuu hääl lausete lõpus sageli luksatades, mis sai talle retooriliseks õnnetuseks, sest see mõjus tavalisse kuulajasse koomilisena. Sekretär Keerupil oli tegu oma haruldaselt laia suuga, varjates teda vahel käes hoitavate paberite äärega.

„Aga mida näeme ses suhtes, lugupeetud kolleeg? Paraku otse vastupidist! ... Tuttavasti asetseb islamiitide Kaabas pühakuna eriti püha Must Kivi. Surmaga karistatakse seda jõledat, kes ei häbene teda rikkudes puutumast. Niisuguseks Mustaks Kiviks meie Kaabas on riigi varandus. Ta peaks olema puutumatu igale kodanikule, eriti aga meile, ametnikele, kes oleme kutsutud teda hoidma ja valvama —"

„Pisut piisamata palga eest? härra Viherpuu —"

„Kes meist on nälga surnud? Me teenime kehva peremeest, kes ei jõua meile rohkem maksta. Ei ole see põhjuseks, miks me oma Kaaba Musta Kivi küljest nii innukalt kilde koksime, vaid midagi hoopis muud —"

„Nimelt?"
„Me ei pälvi oma Kaabat, me pole tema väärt. Taevane isa oma helduses sokutas meile kingituse, mida me ei oska austada. Me ei ole teadlikud kodanikud. Meil puudub riigikodanlik ühismeel ja valgustus. Me ei näe, et varastame iseendid —"
„Iseendid?" Keerup silus oma sinakat nöbininakest, ta vaatesse tempas salalik lõbuhelk. „Ma usun, see ei saa riigivargale kuigi tunduvaks. Mis kaukas, see kaukas."
„Kui kurb, armas sõber, kui ütlemata kurb! Mis kaukas, see kaukas!" Kõrgendatud rõhul ja luksatusega lõpus: „Mis kaukas, see kaukas! No ütelge nüüd ise, ametivend Keerup, kas pole see riikliku ja demokraatliku tunde-elu absoluutne lagedus! Kas pole see otse roimarlik mõttelaad?!"
„Kahtlemata, härra Viherpuu, — vargal varga filosoofia."
Kuna amoretid tapeedil avalalt naeratasid, kummardas sekretär Keerup oma salaliku näo maani, et oma jalge eest mõned härra Viherpuu lauaesemed üles noppida.
Viimane tänas järsult, kahmas tal vasakust käest paberid ja süvenes neisse tigeda nohinaga, andes seega Keerupile märku taanduda. Ent Viherpuule tundus kohe, et ta praegusel hetkel ei saa töötada. Mühas kõrvus, kohas soontes. Veendunud hinge põhjani, et tal oli kategooriline õigus, isegi imperatiivne kohus vihastada ja kurvastada fataalse järjekindlusega korduvaist korruptsiooninähtustest riigis, seisis ta ühtaegu müstilise mõistatuse ees, miks ei tarvitanud seda õigust ja kohust kõik teisedki ausad vabariigi kodanikud, eelkõige kogu tema kaasametnikkond. Teadagi, ega nad neist rõõmu ei tundnud; nad olid valmis neid taunima, isegi hurjutama; ent see närbus passiivsusse, uppus indolentsi [1]. Nad ei süttinud ega süüdanud. Nende sisemus oli võimetu karjatama ja abi otsima. Leidus paraku neidki, kes suutsid vabandada, ning neidki, kes tihkasid kadestada! Eks astunud Viherpuu toast välja

[1] Ükskõiksusse, loidusse, leigusse. — *Toim.*

praegugi üks, kelle hing ei seisnud kaugel vabandamisest ja kadestamisest. Millest see vahe Mangul Viherpuu ja nende teiste vahel? Kuis puutus temasse, mis teistesse ei puutunud? Miks häiris tema hingerahu, mis jättis teisi hulganisti kivikülmaks?
Käsipõsekil oma paberitesse hämardunud norutaja ette kasvas korraga suur sammaldunud õunapuu, oksstes kasinal määral punapõskseid kerakesi. Kadunud oli ülekoormatud kirjutuslaud selle puu eest, kadunud ka büroo seinastik Päravete mõisa iidse, räämunud rohuaia eest. Kasvas selles küllalt muidki viljapuid, aga ainult see üks kandis veel vilja, nii raugaealised olid kõik teised. Aednikku peeti vaid peenarde ja põõsaste pärast.
Üksainus õunapuu väheste õuntega kogu aias ning mõisa laane- ja kõrbeümbrus kümnete verstadeni lage uibuaedadest! Mäherdune kiusatus lastele, nende seas ka väikesele Mangulile! Võitles mehike ühel sügisel kaua seesmiste keelajate ning hoiatajate vastu, kuni alistus oma liiga vägevale ihale. Näppas isa tagant reha ja hakkas Päravete eedeni äratundmise puu kallal saagitsema. See sündis targu päeval, mil vana kärnal Melt vääramata traditsiooni järgi pidi joobnud olema, nimelt pühapäeval. Oligi joobnud, ent paraku mitte tavalisel mõõdul, mitte jalust halvatult. Sest äkki seisis ta kondine hiigelkere püsti, vastuvaidlematult püsti Manguli ees, reha kahmati tema kätte ja raksatas lähemal hetkel uibu tüve vastu mitmeks tükiks. Ainustki sõna ei lausunud, poissi endasse ei puutunud, nohises vaid ja nõtkutas põlvi.
Mangulile jäi täiesti tajumata, kunas ning millises koosis ta selle hirmsa isiku lähedusest oli pääsenud, — ta ärkas alles pool versta mõisast viljarõukude vahel, kui kõrres peituv lohk ta äkki kukutas. Ta kisendas valjusti, ent mitte kukkumise valust, vaid ainuüksi hinge hädast. Süda valutas. Süda valutas nii, nagu pitsitaks isa teda julmalt oma kuumade sepapihtidega. Ja kõik see valu tiirles mõtte ümber: sind tabati kuriteolt — kuriteolt — kuriteolt! Ta vajus otseti märjale mullale ja nuuksus. Kartus aedniku vahestisest kaebusest isale-emale, kartus lõhutud reha pärast — see

seltsis juurde märksa hiljem, alles siis, kui ta ennast oli karistanud seega, et loobus oma roimarisaagist. Nad põlesid tal ju taskus, need kaks õunapabalat, nad põletasid ta ihu, nad kisendasid, nagu kisendas ta isegi. Mangul viskas nad vihajõul kaugele ära ja vandus endale rusikaisse, et ei kunagi enam, mitte kunagi!

Aga Pärtlist vend oli põõsa tagant kogu ta seiklust vana Metiga seiranud ja talle väljale järele jooksnud, saabudes ta juurde otse õunte metsapildumise hetkel.

„Mangul, töger, mis sa teed!" pahandas Pärtel. „Täib sul õuntega varblasi loopida! Miks sa neid ei söö?"

„Nad on varastatud!" nooskus Mangul.

„No mis siis, et varastatud, — söömiseks sa nad ju varastasid!" Ja Pärtel, vanem ja targem, sibas õuntele järele.

Kuid Mangul tõstis sellist kisa, nagu oleks vend suisa tulde jooksmas: „Ära puutu neisse, nad on varastatud! Kui sööd, siis sured! Ära puutu!"

Ta võis aga varsti veenduda, et Pärtel sõi, aga ei surnud. Sõi naerdes mõlemad õunad ta nina all nahka, kahetses kõhtu paitades, et neid rohkem ei ole, ja kiitles pealegi, et kui tema käib neid vana Meti keelatud puust „rehitsemas", siis ei juhtu kunagi mingit viperust. Isegi pisuke Eevert, noorim vendadest, käinud äsja hea õnnega püügil ja olevat, nagu teada, ilusti elus ning terve.

Kõigest hoolimata Mangul enam vargile ei läinud, too esimene katse jäi tema viimaseks.

Millest aga see sama asja kaksipidine käsitus, millest selle vastandlik hinge-eluline reaktsioon vendade juures? Samad vanemad, sama kasvatus. Ja kasvatus üldvalitseva aksioomse õigekspidamise alusel: kristlik, valikristlik. Sest Päravete mõisa habemik sepp ei mõistnud nalja nendega, kes olid loiud jumala ja ta käskude ning õpetuste vastu. Samuti mitte temale ses ning igas muus suhtes tingimata alistuv naine. Ei unustatud hommiku-, ei õhtupalvet; loeti ja lauldi raamatuist noil pühapäevil, kus ei saadud sõita kaugesse kiriku. Kui teenis mõisa isik, kellest võidi öelda ja uskuda, et ta ei varasta, siis oli see Toomas Viherpuu.

Teadnuks ta, et tema pojukesed käivad mõisa-aias vargil, peksnuks ta nad nuttes kas või vigaseks...

Sekretär Keerup oli taandudes jätnud kabineti ukse praokile; Mangul tõusis mõtiskledes pool-ebateadlikult ja laiendas avause, saavutades seega vaba vaate üle avara kantselei. Ohter kogu tõsiseid töötajaid, mehi ja naisi, enamikus mehi. Korralikult riietatud ja soetud. Rohke murdarv näolist intelligentsi, kuigi eilne talupoeg füüsiliselt on veel tuntav. Rahvuselt kõik omad. Üllatav ime Mangul Viherpuule, et neid nii palju oli leidunud! Et ei tarvitsenud palgata mainimisväärsel arvul rahvuslikke vastaseid! Oma riik, oma ametnikud. Kas see ei teinud uhkeks! Halastaja taevas, alles hiljuti oli ju kõik sootuks teisiti!

Aga vaatleja vingutas korraga suud, vidutas kulme: kus on need u h k e d? Mangul Viherpuu on uhke — kes veel? kes seal neist teistest? Mõni üksik ehk. Vististi ses ja teises asutises mõni üksik. Kõik teised aga — robotid, kellele on täiesti ükskõik, keda nad teenivad, riiki või eraperemeest. Robotid lihast ja luust, annetatud isegi teatava tunde-eluga, mis aga piirdub — vaadates riikluse seisukohast — puhtisikliku egoismiga. Enamik neist vargile ei lähe, kuritarvitusile ei kaldu, nagu enamik inimesi üldse; ent kellele vähemikust viipab hea juhus, see hageb, seda ei kohuta tagasi riigiomanduse pallaadium [1]. Muide neil kõigil elab teadvuses või alateadvuses veene, et nad taluvad ülekohut permanentsis, et need, kelle asju nad ajavad — kirjalikult või suusõnal —, on vaid nende kiusajad, nende koormajad ja koorijad. Palk sellise nülgimise eest peaks olema palju, palju „õiglasem". Tsaari tšinovnik andis oma õigustatuna tunduvat vaenu tülitajaile — publikule — kõrkuse ning jõhkrusega avalalt maitsta, olles püha ja puutumatu; demokraatliku riigi ametnik seda ei tohi, ta on lindprii vabanenud avaliku arvamuse ees ja peab oma tundeid varjama. Aga ta ei tunne teisiti, kui tundis ametivend tšinovnik, see on tema kutsele immanentne [2]. Ninaka

---

1 Kaitsev pühadus. — *Toim.*
2 Sisse kuuluv, sees olev. — *Toim.*

käitumise asemel nõutab ta endale pisut tasu sellega, et laseb, kus vähegi võimalik, publiku asjad seenetuda ja sammalduda ning saadab suusõnalise tülitaja Jürissoni juurest Jaaksoni juurde, Kuusiku mant Kaasiku manu.

Sulane, kes on ainult palgasulane, omab peale selle veel Mangul Viherpuule nii vastumeelset omadust, et ta ei viitsi ametiasjus mõelda. Karaku otse hammustades ninna vajadus muuta töösüsteemi, parandada, lihtsustada, lühendada toimingute praksist; aga ei, senine roobastik, olgugi primitiivsemaid, mis olemas, leiab visa eelistust — veel enam, uuendusele astutakse sageli otse vaenulikult vastu. Ära'p Mangul Viherpuul on ses suhtes kogemusi. Avastas või leiutas mees oma mõjukonnas nii mõnegi võimaluse ratsionaliseerimiseks, kergendamiseks, pidi aga nägema, et seda lihtsalt ignoreeriti või võeti vahel koguni halvaks naljaks.

Vähe ilmseid tulemusi oli Viherpuul seni olnud ka oma vaikse kollegiaalse sisendustööga ametivendade seas riikluspatriootliku meelsuse ja kutse-eetika levitamise alal. Lahke sõna saavutas küll lahke lubaduse, aga samm lubadusest teoni jäi enamasti astumata. Inertsi on raske võita, kui teda pole irdamas pihku pistetav egoistlik tulu. Nii mõnigi neist võitles vabadussõjas vahvuse ja ustavuse eeskujuna, kuna ta teadis, mis oli kaalul. Aga nüüd, kus laevuke sadamas, juuakse tšinovnikliku meelerahuga teed ja suunatakse huvid kõigele muule, ent mitte riigile, sõja imetaolisele saavutisele. Tohib see nõnda jääda? Teie, isamaa eest langenud või santideks tehtud, — tohib see nõnda jääda?

Viherpuu vaatles neid, vaatles neid ikka veel, tundis siis äkki, kuis ta silmad täitusid veega ja ruum nende ees tahitses. Hoolimata kõigest — ta armastas neid seal. Armastas neid kõiki — häid ja halbu. Sest nad olid ju omad. Omad omal maal, omas riigis. Vennad, õed.

Ja milleks viimati meelt heita? Mis siis on paratamatu ja päästmatu lammus? Kas me ei tea ja näe, mida korda saadab maailma sihikindel kasvatus? Propaganda, agitatsioon? Lausa rumalusele võidetakse massiliselt pooldajaid, fanaatlikke pooldajaid, miks siis mitte ka mõistlikkusele? Tulgu ainult algataja. Algatajat Viherpuu on oodanud aastaid, pannes lootuse juhtivaile isikuile riigis, ministreile, riigivanemaile; aga kui neid ikka veel ei tule, eks siis pea käe külge panema mõni vähemkutsutu, näiteks kas või osakonnajuhataja Viherpuu? Novaator-agitaator tavalises mõttes ta kahjuks ei ole, tema suu ei vala kulda, ei puista ilu, toodab vaid tahumatuid sõnu, mis ei kalluta aru ega kooluta meelt. Aga on's seda hädasti tarviski taotluseks, mis mõlgub Viherpuul mõnda aega juba hinges? Saab ehk läbi palja organiseerimisandega, mida Mangul arvab endal olevat. Ja siis: kas ei sööbi tõde aegamööda isegi üsna enda seesmisest väest?

Viherpuu taganes lävelt, sulges ukse, võitles veerand tundi mingi kavatsusega, lomberdades seinast seina ja vahtides punnissilmi ambudega amoretikesi tapeedil, ilma neid nägemata; siis laskus äkki istmele laua ees ja võttis telefoni kuuldetoru. Toimus kontakt Pärtel Viherpuuga peatolliametis.

„Kuule, tölner, sa lubasid läinud laupäeva õhtul minu poole tulla, aga ei tulnud. Sõnamurdmine on küll eestipärane, kuid kõik, mis eestipärane, ei ole paraku mitte kultuuripärane, seepärast paranda meelt ja — — Ah, et teisedki jäid tulemata, — ja aga — kas see sind siis õigustab ja vabandab? Muide: mitte kõik ei jäänud tulemata, Eevert ja Kleement Viherpuu tulid, samuti Sanna Viherpuu. Mittetulnuist kartis Toobi Viherpuu vist, et kutsun ka naisi, aga unustan viina, ja siis pole tal kogu õhtu muud teha, kui häbeneda ja vaikida... Sa naerad? Pole asja. Ei ole meie vend Toobi üksi ikka veel külast, me kõik oleme veel enamvähem külast. Tunnen eesti haritlasi, kes häbenevad teretada, kes häbenevad paluda ja tänada, keda eraldab külalastest vaid see, et neil enam näpp suus pole ega ninake tatine. Aga sest pole viga, ma armastan neid ka nõnda, küll nad õpivad. Ennem küla kui baltistatud linn, kus nii mõnigi meie intelligentsist veel sel määral keskaegset kõrkuse narrust põeb, et ta tänaval peab hinge vaakudes arvutama, keda ise tere-

tada ja kellest end teretada lasta. Ma ei kõnele ainult mõnest teatud kollanokast, kes erakonna armust on vibanud mõnekuuliseks ministriks, — ei, meil leidub nüüdki veel sageli, kus atra juhib ja uulitsat pühib akadeemistatud deklasseeritu, leidub seda aegunud tõugu albikesi, kes häbenevad avalikult lähemat tutvust ilmutada isikutega, kel on häbematus läbi saada ilma ülikooli diplomita. Ka kulunud kuub, kasin kuupalk ja ebaõilis nina annavad säärastele asja sinust uulitsal lidupäi teretamata mööduda. Kas tead, Pärtel, ma teen vahel koeruse pärast seda nalja: teretan sügava loogamusega sihukest minust nooremat tühipüksi, et kaasa nautida tema õnne ja rõõmu seeüle. Üksainus neist — neid pole vähe meie suure pealinna kohta —, üksainus märkas minu pilget ja punastas; kõik teised on olnud minuga üpris rahul...

„Vabanda, tõlner, kaldusin teemast natuke kõrvale! Homme on taas laupäev ja ma kutsun vennad-õed — üksnes nemad, võõraid ei ole! — uuesti enda poole... Ah, et lähemalt seletaksin, milleks? — Kuule, Pärtel, jäägu see seletada, kui olete koos, seda lühidalt teha ei saa. Sina isiklikult ole mureta, rahast ma ei räägi ega su aega kuigi palju ei viida — arvatavasti tunniga oleme valmis — ja kaugus ei tohiks sind enam heidutada: elad ju nüüd mõnda päeva peaaegu minu vastas... Ei, ei, mitte mingi oleng, kus nüüd seda, naine mul ju veel suvitamas, pole ka minu majas moeks, ainult teed võileivaga saan teile anda — — nõupidamine, väike konfidentsiaalne nõupidamine kuue venna ja kahe õe vahel, ei midagi muud. — Sa tuled siis? — Ilus! Loodan seekord kindlasti, et pead sõna, isegi siis, kui Kapitolina Ivanovna, sinu eestivaenuline kaunitar, sulle raskusi peaks tegema... Ah soo, ta on sul ju veel Pärnus — unustasin... Neil, kes ilmusid läinud laupäeval, on kutse juba käes, Mallega kõnelesin eile uulitsal ja Toobile ning Kaupole helistan sedamaid. Nägemiseni siis, velleke tõlner! Ää pane pahaks, mida naljatasin Liljast, sinu pühakust! Tervita teda minu poolt, kui talle kirjutad!"

Kaupo Viherpuu, üliinimene välisministeeriumist, nagu nimetas teda vend Toobi, tõotas seekord tulla;

läinud laupäeval pidanud ta ühe välissaadiku tütrega *five o'clockile* [1] minema. Sõnapidamine — vend Mangul peaks seda teadma — olevat temal kui džentelmenil üdistunud, aga ta seisnud dilemma ees: kas indigneerida [2] venda või välissaadiku tütart. Et vältida suhete jahenemist sõbraliku naaberriigiga, otsustanud Kaupo Viherpuu sõna pidada noorele daamile, kuigi sõna vennale paar päeva varemini oli antud.

Toobias Viherpuu, see erak, kes häbenes kaine peaga võõrale naisele näkku vaadata ja temale vastata, reageeris Manguli kutsele kõigepealt traagiliselt raske ohkega. Alles peale pikka pauşi deklareeris ja deklameeris ta: Kui kahju, et on inimesi, kes ei tunne üksinduse õndsust! Kes ei oska elada teisteta, lobinata, raadiota, grammofonita, kaartideta! Kelle ainus sõber ja seltsiline on raamat, suutu, hääletu! Üksinduse õndsus masendanud teda läinud laupäeval nii, et tal olnud lihtsalt võimata venna küllakutsele järgneda.

„Aga mul oli viskit, Toobi, eht šoti viskit."

„Siis ehk oleksin tulnud, aga mul oli endalgi viina, kuigi vaid kodust valget, ja seda üksinduses juua võida — selle kutse kiusatus ületas sinu kutse kiusatuse."

„Ega sul homseks enam viina ole?"

„Võib ju saada."

„Aga mul on hommegi viskit ja sinu jaoks isegi konjakit! Nii siis tuled. Ja ühtki võõrast naist pole majas!"

„Siis ehk võiks viimati pisut tulla." Ent telefon ummistus seejuures uuesti rängast ohkest. —

Asi oli nüüd küll niikaugele toimes, kuid Mangul Viherpuu niitas kella järgi, et ta vendadele telefoonimisega tervenisti pool tundi riigi aega oli raisanud. Kerkis küll küsimus, kas see oli riigiasi või eraasi, millele see aeg oli kulunud, aga Mangul Viherpuu mõistis pikema kaalutlemise järel otsuse, et kui on vaieldav, kas üks asi on riiklik või isiklik, siis see asi on isiklik ja riigile tuleb anda tasu, missuguse otsu-

[1] Lugeda: *fait oklokile*, 'kella-viie-teele' (ingl. k.). — *Toim.*
[2] Pahandada. — *Toim.*

sega Mangul Viherpuu oli mõistetud täna pool tundi kauemini teenima kui kõik teised teenijad, kelle kantseleidest lahkumise unisoono-klobin[1] talle parajasti sai kuuldavaks, kostes ka veel treppidelt mõned hetked üles.

Mangul, kannustatud süütundest, süvenes nii üle pea töösse, et poolest karistusetunnist sai tund ja viimaks poolteist, ilma et ta oleks peadki tõstnud. Amoretid seintel aiva lõbutsesid. Ja naersid talle kõhinal järele, kui ta viimaks ometi märkas minna ja ta lämpav ning kolksuv sõjajalg oma kõrge kanna ja paksu tallaga ministeeriumi tühjunud ruumid pani kirikutaoliselt kajama.

TEISEKS.

MÄHERDUSE ABINÕU LEIUTAS MANGUL VIHERPUU, ET HÄVITADA, MIS TEDA VIHASTAS.

Tulnuist eelviimane oli vend Pärtel, saabudes kolmveerandtunnise hilinemisega, kuigi ta elas viiliti vend Manguli vastas. Vend Mangulil oli hea öelda, et hilinemine on eestipärane, ent mitte kultuuripärane, aga mida teadis see huisk tõsise ja tundliku mehe hingepakitsusist, mis keelasid teda tava- ja kavakindlalt elamast! Kas ta üldse teadiski, mis on mure? Mure naise ja lapse eest? Eriti kui see naine on sulle armas ja see laps on tütar, keda peab aasta või paari pärast arvatavasti naitma?

Aga nii kui see tuuline vend Mangul olid ju enamasti kõik, millest tuligi, et Pärtel Viherpuu seisis alatise mõistatuse ees, mis ei tahtnud laheneda: kust kuradist need rahulikud, leplikud, isegi lõbusad ja päevlikud inimnäod, mida Pärtel kohtas alatasa tänaval ja kõikjal mujal, kus oli liiklemas rahvast? Kas neil mingit murekandamit kukil ei olnudki? Või nad ei tundnud selle survet meelekergusest? Kergemeelsus olevat ju vend Manguli järgi taas eestipärane. Oli kuis oli, Pärtel Viherpuud otse kosutas, kui ta vahel harva silmas isikut, kel rippus niisama hämar ja tusane näoleht ees nagu temalgi. Ometi kord ka mõni tõsine täisinimene! Küllap oli ta enne seda Peipsi-tagust vaevavabariiki ka vene pirukapannide man istunud, saades viimasel ajal kolmsada tsaarirubla kuus ja elades, nagu akadeemiliselt eesõigustatud inimene pidi elama, eriti, kui ta pärit oli Baltist, mille nugitav sarmaatlane ära vahetas temale nii väga imponeeriva Saksamaaga. Oh, oh, et see kõik n'õ n d a pidi tulema! Korraliku, igikindlasti rajatud riigi asemele terrorist tulvav kördipada! Täna veel õnne ja seda vaevavabariiki, et said optsiooni õlul naise ja lapsega parajal pilgul tulema. Täna viimast ehk ka veel selle eest, et ta võimaldas sulle teenistuse, kuigi palgaga, mis ajab naerma, ehk küll nutt on ligemal. Teenistuse, mille kõrval pead pidama mitut muud ametit tunniandjast ja klaverihäälestajast peale kuni ajutise põllutööliseni, — oh jumaluke, jumaluke!

Seesinane hilinemine aga — vaevalt kolmveerand tunnikest —, see ei tekkinud sugugi tiblalikust hooletusest, nagu ehk arvas endamisi vend Mangul, vaid oli kõigiti põhjendatud, puhtasjalikult põhjendatud: eks ei arutlenud vaene Pärtel jälle kord sisenenult oma majanduslikku seisukorda proua Lilja uusimate nõuete ajel, eks ta ep otsinud jälle kord higi-innul võimalusi nende rahuldamiseks. Mis Mangulil viga teisi nöögata ja pentsida: tema naisel nõudeid ei ole, ei naljalt soovegi. See käib aastaid ühe ning sama mantli ja kübaraga, võlub vanast kleidist üha uue, hülgab seltskondlikku läbikäimist, ei suvita Pärnus ega Narva-Jõesuus (ammuks veel Riia rannas või mujal välismaal), vaid kusagil vaikses talus, elab otse hiire-elu oma paipojukesega, kelle nõudlused pole ka ligikaudugi võrreldavad Pärtli tütre omadega. Kuis ei peaks inimene hilinema! Hilineb seegi, kel pole naist ega last, hilineb koguni terve tunni — vend Toobi näiteks saabub viimasena! Pealegi sellise viduilmega, kui oleks tal naisi kaks ja lapsi kuus.

[1] Ühehäälne, ühetooniline klobin. — *Toim.*

Vabanenud esikus kaabust ja kepist, sattus Toobias Viherpuu sedamaid majaisanda käsivarde.

„Toobi," ütles see sosinal, „ma sooviksin, et teeksid täna suu lahti. Lähme seepärast kõige eel söögituppa ja laadime paar ergutajat."

„Miks tahad mind mögama panna?"

„On tarvis, küll kuuled... Ise joon, et oleks vähem neid õnnetuid hinkumisi lausete lõpus."

„Tähendab ise mõtled ka mögada?"

„Jah, vennas. Ära sa jumalapärast putku pista!"

„Oleneb su mögast."

„Püüan olla kasin sõnas, asjalik mõttes."

„Kas see sul õnnestub?"

„Loodame, Toobi, ehk olgu siis, et mind liialt provotseeritakse."

„Siis mingi diskussiooni-õhtu?"

„Midagi sellesarnast... Proosit, Toobi!"

„Aga milleks on seda vaja?"

„Mind kutsub isamaa — mind ja meid."

„Isamaa kutsub Viherpuid — aiva Viherpuid?"

Vend Toobias jõi, valis pealise ja seda aeglaselt süües mõmises endamisi: „Neid häitsmemehi — neid armsaid häitsmemehi!"

Saabunud Toobiga viimaks saali, kus istusid vesteldes koos nende neli venda ja kaks õde — seekord ometi olid ilmunud kõik —, võttis Mangul Viherpuu kohe sõna, kui ta väikest sööri pilguke aega märgataval liigutusel armunult oli silmitsenud.

„Kas teate, lapsed, mis mul praegu mõtet mõlgutab, lugedes teie kalleid päid, millest ei puudu ükski? Ma mõtlen: kui tark oli meie hea habemik isa, kui ta asus aegsasti, enne neljanda lapse sündi, mõisa sepapajast linna sepapatta, upitudes kehvasti lunatud palgalisest iseseisvaks peremeheks. Ning peremeheks, kel jätkus vajaliku oiu kõrval küllalt eesti sitkust saavutada ärilist edu, et võida veel viiele lapsele luua olevikku ja tulevikku. Ei olnud see olevik küll õieline, seks oli meid liiga palju, aga moonaka ja popsi põlvest päästis ta meid siiski, andes meile kõrgema, jaolt isegi kõrgeima hariduse, mis tagas omakorda meile rahuldava tuleviku. See tulevik on ammu saanud taas ole-

vikuks ning selliseks olevikuks, mis meie südameid peab täitma rõõmu ja uhkusega: meil kõigil kaheksal on õnn ja au olla Eesti riigi, vaba iseseisva Eesti riigi ametnikeks, üks ühes, teine teises ametkonnas — ehk täpsema ja kaunima sõnaga: oma täisealiseks küpsenud rahva ustavateks sulasteks..."

Siiani oli läinud hästi, ei ainustki hinkumist lausete lõpus, kuid nüüd korraga kummus kõneleja bariton siiski, mis andis talle asja pisut peatuda. Üsna ootamatult kasutas aga tekkinud pausi proua Sanna Koobart, et öelda pieteedist soojal tütretundel:

„Panen ette meie õndsa isa auks tõusta istmelt."

Peale esildaja enda ja temaga kitsal sohval kõrvuti istuva Mall Viherpuu ei tõusnud veel keegi, kui vend Mangul päästis seisukorra, kõneldes kähku edasi:

„Minu tänasesse teemasse ei kuulu mitte, nagu õde Sannake ekslikult näib oletavat, meie ammu surnud vanemate austamine erilise kõnega, vaid mis ma põgusalt mainisin endi isast, oli ainult sissejuhatusena mõeldud hoopis mujale suunduva arutelu jaoks... Palun mitte muiata, vennad, seda ei võinud Sannake ju teada, ja tema tundlik lapsesüda —"

Aga nüüd hüüti kõnelejat koosoleku üsast asja juurde, ja Mangul jätkas:

„Meie, kaheksa Viherpuud, kelle mehine enamik kuulub kas maailmasõja ja revolutsiooni või neile järgnenud vabadussõja veteraanide kilda, kes on kannatanud kõike häda ja vaeva võitlustes oma rahva eest ja tema vaenlaste vastu, kelle patriotism järelikult läbi on teinud oma tuleproovid, — armsad omaksed, mulle tundub, — mulle tundub veende kindlusel, et meie oleme predestineeritud etendama Eesti vabariigi ametnikkonnas väga vajalikku osa, nimelt haputaina osa —"

„Mis — haputaina — —?" küsis keegi.

„Jaa, vend Eevert, tõhusa fermendi osa, mis soetaks meie kutsekaaslaste vaimses organismis aegamööda omadusi, mis seal üldsuse kahjuks veel puuduvad, ja loovutaks temast omadusi, mis seal üldsuse kahjuks paraku on olemas. Meie noor ametnikkond, mu armsad, vajab kasvatust. Vajab mõistlikku, sihikindlat

kasvatust meelsuses, mentaalsuses, eetikas, eriti kutse-eetikas —"

„Ja seda kõik peavad Viherpuud temale õpetama?" küsis Kaupo Viherpuu.

„Üsna õige," vastas Mangul Viherpuu rõõmsa kindlusega.

„Ma usun küll, et Viherpuud seda võiksid," arvas Sanna Koobart, sündinud Viherpuu.

„Igatahes oleks meil seks ausat tahet," kinnitas hardalt Mall Viherpuu.

„Diskussioon, lapsed, järgneb hiljem, ma ei ole oma referaadiga veel mitte lõpul," sulges kõneleja kuulajate suud. „Tunduks kõnealune vajadus teile kõigile *a priori* nii valusana, nii vähktõveliselt kurnavana kui minule, ma võiksin teid säästa mu värbavaid sõnu kuulamast. Et me selles aga vist mitte ühetaoliselt tundlikud, seda ühetaoliselt tajuvad ja taipavad ei ole, nagu loomulik, siis juba peate mu üritusega tutvuma, et selle hädatarvilikkuses veenduda, sest ma pean teid patriootideks... Minu mõte on: me peame oma ametniku aju ja südame riigile võitma. Töötades ja tegeldes teadku eesti ametnik alati ja ainult: mul on olla eeskujuks masskodanikule! Mul on olla eeskujuks temale põhimõtte teostamises, et üksiku huvid alistuvad üldsuse, alistuvad riigi huvidele! Eesti ametniku laubal peavad kaugele nähtavalt särama juhtsõnad: õigus, õiglus, ustavus! Tema ajus ega tema hinges ei tohi paika olla mõistetele: loidus, ükskõiksus, hooletus, veel vähem mõistetele: altkäemaks ja kuritarvitus, kõige vähem aga seapärasele arvamusele, et riiki otse t o h i b varastada, et riik ongi seks olemas, et teda varastataks..."

„„Seapärane arvamus" sobib hästi," tähendas Eevert Viherpuu. „Muide see arvamus on tsaari-Vene pärandus."

„Või ka jätis balti orjapõlvest, mil talupoeg mõtles: mis mul endal ei ole, seda noppan mõisalt, tema tolleaegselt riigilt," hüüdis noorim vendadest, Kleement Viherpuu.

„Sõbrad," jätkas vend Mangul, „mul ei ole teile täna veel mitte esitada detailideni viimistletud kindlat

kava, mille juhatusel tuleks alustada organiseeritud ühistööd loeteldud pahede väljajuurimiseks meie ametnikkonna kehast. Ma vaid tahaksin teid tutvustada oma esialgse, veel ebamäärase kavandiga, õigemini uiuga, paludes teilt temale heatahtlikku arvustamist ja soostumise puhul tarvilikke täiendusi. Minu idee on see: tuleks istutada igasse ametkonda riiklikult-patriootlikult mõtlevaist ollustest koosnev r a k u k e, mille väljapoole varjatud missioon seisaks järgneva kahekülgse ülesande sooritamises: levitada armastust, elusat armastust riigi vastu ja taunida iga liiki patustamist riigi vastu — teoreetiline külg; valvata, salamahti silmas pidada isikuid ametkonnas, kes annavad asja kahtluseks, et neil on kavatsusel või teoksil riigi kahjustamine kriminaalses mõttes. Mõistagi, et roima eeltähiste tungiva usutavuse puhul peab rakuke vastava isiku üles andma riigikontrollile, tarbe korral ka prokuratuurile, suhteliselt politseivõimudele. Kallid õed-vennad, katsuge hetk süveneda veetlevasse kujutelma: kaheksa Viherpuud istutaksid sellise rakukese endi ametkondlikku ümbrusse, koopteerides teisi ustavaid ning andunuid ja laiendades rakukeste võrku aegamööda ka sinna, kus neid esipuhku veel ei ole!"

Vallandus spontaanne käteplagin Sannalt, Mallelt ja Kleementilt, kellele pilguke hiljem seltsis Kaupo, kuna vend Eevert piirdus kaheldamisi paarikordse jalahõõrumisega. Pärtel ja Toobias olid vakka.

„Me ei tarvitse loota imet tulemuste suhtes," lisas referent, kaldudes suu ja silmaga nüüd enam Pärtli ja Toobiase suunda, „sest me teame, kui alalhoidlik ja inertne on massinimene, kui visalt säilib tema alateadvuses põhimõte: *quieta non movere*[1]. Kuid tähendaks ju lausa iga õpetuse, iga propaganda viljatust ja mõttetust, kui meie aastate jooksul ei saavutaks tunduvaid ja nähtavaid paranemisi — mina, lapsed, seda ei usu!"

Kaupo Viherpuu küsis, millistena mõtleb Mangul endale neid puhastusrakukesi juriidiliselt, ja Mangul vastas:

---

[1] Lugeda: *kvieeta non movéere*, 'puhkajat mitte häirida' (lad. keel.). — *Toim.*

„Mul ei mõlgu meeles midagi ühingutaolist, teades kogemusist, kui vähe korda saadavad kõik me didaktilist ja eetilist laadi avalikud seltsid. Mul ei huuma silma ees ka mingi artellisarnane koondis, nagu meil seda liiki seltsike juba ongi, sest see taotleb teatavasti kitsas raamis liialt ühekülgset eesmärki: oma vähese liikmeskonna ustavuse a i n e l i s t tagamist. Oma rakukeste salajast, konfidentsiaalset iseloomu juba riivasingi. Nad oleksid väikesed intiimsed sõpruskonnad, koosnevad eraisikuist eraviisil, nagu koosnevad kaardi-, piljardi-, keeglimängu või murutõnise ringid — vabad registreerimiskohusest, ilma põhikirja ja kodukorrata, ilma vallas- ja kinnisvarata —"

„Aga nad peaksid vist ometi koosolekuid?" küsis vend Eevert vahele.

„Milleks? Iga üksiku liikme intelligents peab olema nii küündiv, et ta antud olukorras suudab asjakohaselt tegelda. Liikmete valik, kooptatsioon nõuab seetõttu äärmist ettevaatust. Mis rakukesel ja selle üksikul lülil üldmõttes oleks teha, see on neil teada kokkulepitud põhijuhendist, mille kümnerealine tekst olgu vaid suuline ja mille võime, kui soovite, juba tänasel õhtul fikseerida — meie, kaheksa Viherpuud kui ürituse algatajad... Koosolekuid —? küsib Eevert. Kas meie koosviibimine siin praegu on mõni koosolek politsei keeles ja meeles? Vististi mitte. Igal Viherpuul on minu teada õigus endale külalisi kutsuda — omakseid ja võõraid. Ükshaaval rakukeste lülid saavad endid kohata igal ajal ja kohal, tiheneb aga teinekord tungivaks vajaduseks nõu pidada mitmekesi, küllap siis varume endid kellegi koju raadiot kuulama, ja seda täiesti puhtal südamel, kui vandeseltslased, keda karta tarvitsevad üksnes härrad roimarid..."

„Aga kas jääb saladus tõesti saladuseks?" muretses kitsast kurgust õde Sanna, kel oli erutuse märke ka palgeil.

„Seda peame tohtima loota, Sannake! Tegelased meie rakukestes võivad ju olla erandituit aateinimesed, kelle arv pealegi viimse võimaluseni on piiratud — kaks, kõige rohkem kolm rakukeses. Tuletan sulle meelde vabamüürlasi, Sanna. Nende loožidel ja

loožide liitudel on tuhandeid liikmeid, siiski säilivad nende sisimad saladused imekspandavalt, ja seda mitte aastakümneid, vaid koguni sajandeid... Võiks ju naljaviluks vihjata, et vabamüürlaste kilda ei kuulu n a i s i —"

„Aa — või nii!" protestis proua Sanna ja preili Mall tõstis ähvardamisi näppu, kuid veli Mangul jätkas sedamaid:

„Aga mul, ja kindlasti ka kõigil teistel mu viiest kaasvennast, on meie kahe õe suupidamise võimesse piiramata usaldus. Kas me oma looži peale nende teisi naiskodanikke võtamegi, järeldub meie sellekohasest otsusest... Muide, lapsed, ma olen lõpul oma esitelu seletusega ja me võime siirduda läbirääkimisse. Sõna on Pärtlil, meie kõige vanemal vennal."

Järgnes vaikus, sest Pärtel Viherpuu ei võtnud sõna. Ei võinudki võtta, sest ta oli nii hooletult ja hajaselt kuulatanud, et õieti ei teadnudki, millest Mangul oli kõnelnud. Kogu aja oli ta kembelnud kolme kolliga, kolme õela ja tugeva kolliga: ühe veksli ja kahe arvega, mis tuleva nädala algul on maksta, teadmata veel, millega. Selle probleemi kõrval tundus talle tühisena, isegi frivoolsena iga muu probleem maailmas, eriti need, millega tavaliselt aega raiskas see hinkuv „aateinimene" Mangul. Sellest tuligi, et Pärtel Viherpuu ei häbenenud end paljastamast venna hoogsa ja sisendava kõne mittekuulmises, kuna ta jäi nagu uinakust ärganu taipamatult ringi vaatama, kui kuulis oma nime korduvalt hüütavat.

„Tõlner, sul on sõna!" naerdi sööris.

„Minul? Ma pole sõna küsinud."

„Siis palun Toobist venda suud avada."

„Ei tunne kiusatust," mõmises see.

Manguli oimutatud näole laskus kerge vari. „Toobi, ma võtsin sinu arvamuse kindlasti arvesse."

„Mul pole veel arvamust."

„Nii siis hiljem?"

„Võib-olla."

„Soo — hm... Kes teistest soovib sõna?"

Kolm suud minatasid järgemööda: Kleement, Mall ja Sanna. Kleement algas. Ta tõusis istmelt. Võib-olla

sellepärast, et ta oli kasvult väiklane, nigel, häälelt nõrgavõitu, võib-olla ka sellepärast, et ta oli vaimustatud. See paistis kirkalt tema märjalt põlevaist silmist paks-mustalt raamitud suurte prilliklaaside taga ning ta hästi sasitud poeedilokkidest kohe pealpool prille. Õed nimelt teadsid, et ta teeb luulekatsetusi novelli alal ja ootab kirjastajat.

„Lubage, et mina, noorim teist kõigist, esimene olen, kes vend Mangulit õnnitleb tema oivalise idee puhul ja talle suurt tulevikku ennustab," ütles Kleement Viherpuu. „Mul on ikka tunne olnud, et Mangul mõtleb meie kõigi eest. Aga ta ei mõtle ainult meie, vaid kogu rahva, riigi, kogu riiki valitseva ja haldava oime eest. Ma ei kahtle: Eesti vabariigi haldust vähemalt ootab uus õnneküllane ajastik. Minu entusiastlik pooldus sinu geniaalsele üritusele, vend Mangul!" Ja Kleement läks ning embas Mangulit.

Õde Mall, õiglane liigutus hääles ja silmis, piirdus seletusega, ta tahtnud neidsamu tundeid ja muljeid väljendada mis eelkõnelejagi, ainult veelgi sügavama seesmise soojuse, seesmise ihaluse ja ihanusega, mida peeti usutavaks, sest väike, hellik, mimoosne Malleke kuulus kaunishingede liiki, kes harrastas hardumusega kõike, mis kattis elu profaansust vähegi lillelise linikuga. Mall lõpetas värelevа kinnitusega peaaegu palvetamise toonis, ta tahtvat vend Mangulile olla ustavaks käsilaseks tema suures rahvuslikus ja riiklikus uuendustöös.

Kõigiti suilas ja aldis oli ka proua Sanna Koobart kriitikata ja tingimusteta pooldusetunnistuses vennale, ainult vaguram ja rahulikum ettekandes. Proua Sanna nimelt jäi ikka tasakaalu, ka väga ärevail hetkil, välja arvatud teatud juhud staadionil, kus mõni välismaa võistles Eestiga. Siis sattus prouake kirge ja püüdis meie omi peale suu ka pea, käte ja jalgadega aidata. Jooksu puhul polnud lugu kaaskodanikeie nii ohtlik, kõrval-istujad mõlemal käel said pähe ja külgedesse vaid mõõdukaid mükse; aga häda neile, kes istusid jalgpalli puhul proua Koobarti kõrval või vastas: siis töötas ta peamiselt jalgadega ja nii intensiivselt, et noil rünnatuil varsti tuli kaugematel istmetel

varju otsida ... Vaba paatosest ja tahtlikust sentimentaalsusest, kõneles ta suigutava mõnu ja mahedusega, nagu ketrab pehme, villakas kass soojal ahjupingil, ja ütles muuseas:

„Mangul, ma olen sulle tänulik, sest sa annad mulle taas ühe ideaali ja sellega mu elule jälle tähenduse ning mõtte. Sa tead minu meelsust: kui rahvus ja isamaa kutsuvad, siis Sanna Viherpuu ei kõhkle pilkugi seda kutset täitmast — ta astub tööliseks sinu rakku, Mangul. Täna, just täna, ja nimelt kell pool neli pärast lõunat, sai aasta ja viis kuud sellest, kui purustati julmalt minu endine ideaal. See ideaal oli harmooniline abielu. Kristlik, rahvuslik, eetiline, harmooniline abielu. Kui selgesti on mul veel meeles, mis sündis mainitud hetkel Kaarli puiesteel ...

„Ma jalutan oma mehega. Ilm on kaunis, inimesi liigub ja istub rohkesti. Parajasti on meist möödumas pikk, sihvakas, elegantne noor daam. Ta vahib minu mehele teraselt otsa, kes aga teeb, nagu ei märkaks teda. Nüüd sulgeb see isik meile tee ja ütleb minu mehele: „Mis, Jaanike, sa ei teretagi mind enam? See on tänamatu! Enam kui pool aastat jõid minust õnne nagu kaan verd, jumaldades iga mu ihuliiget, — nüüd korraga pole mind olemaski. Või tuleb see sellest, et sa mulle rahavõlga ei raatsi tasuda? Vaest baaridaami kümne tuhande margaga tüssata — — ptüi, Jaanike, ptüi! — Vabandage, armuline proua! Tõrksa võlglasega õiendatakse arveid ka tänaval. Ootasin seks ammu juba soodsat juhust. *Res severa verum gaudium!* [1] ... *Au revoir, monsieur!* [2] ... *Good by, madam!* ... Rahu olgu teiega! Jumal õnnistagu teie abielu!!" ... Naerab meile võidukalt näkku ja promeneerib *nonchalant* [3] edasi, iga toll *la grande dame* [4]!!"

Mall näppis õde käisest, tahtes talle öelda, et ta on

[1] Lugeda: *Res seveera veerum gaudium*, 'Halastamatu asi — tõsine rõõm!' (lad. k.). — *Toim.*
[2] Lugeda: *Orevuaar, mosjöö*, 'Jällenägemiseni, härra!' (prants. keel.). — *Toim.*
[3] Lugeda: *nonšalaan*, 'hooletult, vabalt (käitumises)' (prants. k.). — *Toim.*
[4] Lugeda: *la graand damm*, 'suur daam' (prants. k.). — *Toim.*

teemast kõrvale kaldunud, aga Sanna ei pannud teda tähele ja ketras hingerahuga edasi:

„Nõnda purunes minu ideaal harmoonilisest abielust Kaarli puiesteel. Oleks me veel kolmekesi olnud. Aga uudishimulisi jäi meie ümber seisatama ja keegi nimetas teisele kuuldavalt minu mehe nimegi: „Kae, kae, advokaat Koobart!" ... Nõnda läksid meie mõlema teed kannapealt lahku, kuni järgnes vormiline lahutus. Too baaridaam aga, nagu ehk mäletate, ei olnud keegi muu kui see iludus, kes valiti ühel meie eliidi maskiballil žürii boheemliku enamiku poolt ballikuningannaks — kogu seltskonna karjatavaks jahmatuseks. On ju teada: boheemlaste olemusel puudub kõlblas põhiheli, nad on meil hingeliselt pätistunud ja põrsastunud. Meie naisühing protesteeris muidugi ja prouakeste mehed kodus olid täis eetilist õudu, aga mida see enam aitas, minu õnn oli laostatud, minu usk mehesoosse hävitatud. Ja mitmeid meie ühingu prouadest haaras tungiv kahtlus, et nendegi mehed käivad tolle kuulsa baarikaunitari ihuliikmeid jumaldamas ja neist õnne kaanimas ..."

„Sanna, sa ei kõnele asjast," manitses Mall poolvaljult, siludes niperdavate näppudega oma teravaid põlvi.

„Millest siis? Aiva asjast. Püüa ometi paremini taibata! ... Mangul ja teie teised: kas ei kerki siin kultuuriline küsimus, mis on niisama põlev ja mille lahendus on niisama hädavajalik, kui meie ametnikkonna puhastamine kõlblusrüüstest? Pidagem silmas: pordumajad on Eesti vabariigis keelatud, baaridaamid aga lubatud! Pealegi baaridaamid keskkooli ja isegi akadeemilise haridusega — viimaste liiki kuulub ju ka preili Klaudia Lagle, meie kõnealune baaritäht, veel koguni kui Tartu suursuguseima naiskorporatsiooni õilis vilistlanna — nii et nad võivad meie mehi peale kõige muu tsitaatidega kreeka ning rooma klassikuist peibutada ja Montmartre'i ning Piccadilly pikantsustega vastavas algkeeles."

Kiiktoolis mõhatati. Seal õõtsles aeglaselt ja indolentselt, markeerides seega arvatavasti üleolekut, härra Kaupo Viherpuu välisministeeriumist.

„Kulla Sanna, jäta neile vaestele naisemeestele mõneks ajakski veel nende patune meelelohutus! Oleks neil kodus küllalt hubane ja armas, ega nad siis preili Laglet ei külastaks ... Mis nüüd puutub sinu huvitavasse üritusse, Mangul," — kõneleja vedas pihu mõtlikult üle oma pageva, luiselt läikiva lauba ja mõõtis sõnade väljendusele paraja hooletuse ning hakituse — „siis luba mind eelkõige tähendada, et meie seal ülal landstoa diplomaatlikus atmosfääris harrastame maksiimi: enne mõtle, siis ütle, — enne kavatse, siis teotse! Sinu esildus, Mangul, on ju sümpaatne, kõigiti sümpaatne, ja ma tunnen elavat ahvatlust temaga põhimõtteliselt soostuda, ainult jäta mulle pisut aega seedimiseks, eritlemiseks. Üht seika tahaksin aga juba nüüd puudutada. Mind häirib — võib-olla vaid alateadvuses — see detektiivne iseloom, mis saab olema nende rakukeste tegevusel — õigemini:, selle tegevuse praktilisel osal. Nad peavad nuhkima, jälgima, denuntseerima —"

„Aga ainult meie ohtuva riigi hüveks, üldsuse tuluks, millega ometi pühastub see jaolt detektiivne tegevus!" hüüdis Mangul Viherpuu vahele. „Aga veel enam: ma ei näe selles üldse mingit eetilist kõverust, sest kui tohib kodanik hoida oma isiklikku varandust varaste eest, siis peab ta ka võima oma riigi vara nende eest hoida, sest see vara pole ju midagi muud, kui tema ja ta kaaskodanike maksude kogumus. Arvan, et see loogika on oimatav."

Kuna Kaupo jätkas, siirdus preili Mall Pärtli kõrvale, et teda kõnealuse eseme suhtes lähemalt informeerida. Malle vallutas äkiline kaastunne, kui ta silmitses seda oma venda, kes konutas ühel nurgaistmel otsekui hunnik musta muret. Põrand tema jalatsite all oli nagu ikka paksult tolmuseks sõtkutud, peaaegu pinnuliseks hõõrutud, ja Mall pidi endalt jälle kord küsima: kust ta ometi ostab need kingade koletised, need tõelised kotad, mida ta alati kannab — kas ehk täiturult? Ja kust ostab ta oma ülikonnad, mis ripuvad ta ümber nagu kotid ega ole kunagi uued — kas ehk sealtsamast? Ja üha need pehmed kraed, kortsunud, määrdinud, ja mingi sidemega, mille karv ning muster

on kustunud kauasest kandmisest. Ka on Pärtel enamasti raseerimata, ta küünealused kasimata, juuksed pügamata. Halatsevalt naeratama paneb, kui teda kõrvutada Kaupoga seal kiiktoolis: mužikk ja dändi, gigerl. Mužikk sellepärast, et Pärtel oli Simbirskis läbi teinud fenomenaalse kehalise assimilatsiooni venestumise suunas: kui ta ilmus optandina Tallinna, ei tundnud õed-vennad teda ära. Sama Kaupo seal kiiktoolis, ise tiptop valgeist suvikamassidest lakk-kingadel kuni üles kilgendava viini moekravatini, ei andnud talle kätt, nõudes temalt enne *Entlausungsschein*'i [1], ja viis ta jalamaid juuksuri juurde. Aitas natuke, ent venetüübiliseks jäi Pärtel siiski ja tõotas seda jäädagi.

Malle informatsioon ei mõjutanud Pärtlit selliselt, et ta oleks diskussiooniks sõna võtnud. Kuna ka Toobi vaikimist jätkas, siis tuli Mangul, tusane sellest, ettepanekuga teha vaheaeg ja siirduda söögituppa õhtusele. Mõttevahetus võivat järgneda pärast sööma või toimuda söömise vältel... Mangul eeldas nimelt Toobi suhtes, et selle keelepaelad ehk viimati vallanduvad, kui ta neid rohkema alkoholiga on võidnud. Aga nüüd tõstis häält härra Eevert Viherpuu. See õlakaim ja turjakaim, ehkki mitte suurim vendadest — nii Pärtel kui Mangul ületasid teda pikkuselt — oli kogu aja endasse süvenenult triikinud oma vägevaid lõualuid kord parema, kord vasaku peoga, osutades hajasuse ja huvituse ilmet. Nüüd ta ütles suudmööda kuivalt:

„Enne veel väike faktiline märkus. Mangul, sa oled oma üritusega hilinenud: riigikratid Lassman ja konsordid avastati ja paljastati sinu meetodi järgi juba enam kui poole aasta eest. Avastaja ja paljastaja olin mina. Mõnda aega juba seiran paari teist ametnikku nende kahtlust äratavas eraelus ja nende toiminguis."

Järgnes küll vaikus Eeverti ilmutusele, aga see vaikus ei täitunud suuremast üllatusest, ennem juba kergest uskumatusest.

„Ahah, prioriteedi küsimus!" naeratas vend Kaupo

[1] Täitappetunnistust (saksa k.). — *Toim.*

Kleementi poole, ja see reageeris, samuti naeratades, hiljukesi: „Mangul ütleks: kadedus ja enesekiitus on eestipärane *alias* matsipärane, aga mitte kultuuripärane!"

Kuid Kleement nooruke ennustas vääralt: Mangul tõusis krapsti istmelt, astus Eeverti juurde ja kätles teda. „Olgu prioriteet sinu, mul pole kõige vähematki selle vastu. *Prior tempore, potior jure.* [1] Ma olen pealegi õnnelik, et meie ühine idee on praksises tuleproovi juba läbi teinud ja osutus kõlblikuks. Õnnitlen sind ja ennast. Mida ma eriti hindan, on see, et sinu patriootlik toiming võis jääda nii täiesti salajaks — seik, mis relvastab mind julguse ja usaldusega meie ühistunud taotluse tarvis. Vennas, võta meid oma kaastöölisteks!" Ja vend Mangul raputas uuesti soojalt vend Eeverti kätt.

Viimane aga tõrjus tagasi oletuse, kui tahaks tema seesugusest juhuslikust mõtte-ennakust enda auks midagi järeldada või Manguli organisaatorlikku algatust enese omaga asendada — ei pooltki! Ta olevat valmis Manguli ali lihtsa reamehena truult teenima.

Söögilauas sättis Mangul istumise järjekorra sedasi, et mõlemad vaikijad, Toobi ja Pärtel, said tema kõrvalmeesteks, esimene paremale, teine vasakule. Paraku võis alkoholiga ravida ainult Toobi keeletust, sest Pärtel vägijooke ei pruukinud, olles ka veel mittesuitsetaja. Toobi jaoks leidus peale viski tõesti ka pool pudelit eht prantsuse konjakit — teised härrad eelistasid esipuhku eesti valget — ja poole tunni pärast tohtis ravija arvestada oma esimest tulemust: tumm Toobi kohendas suud, ta seni nii läbipaistmatu ilme väljendas rahuldust. Ja varsti hoomas Mangul oma rõõmuks, et ta tegi suilalt muiates oma klaasile silmi. Nüüd ei olnud sõna enam kaugel. Ainult veel raasike nihutust. Ja Mangul küsis:

„Noh, vennas, mis sind lõbustab?"

„Sinu hea süda."

„Kuis nii?"

[1] Lugeda: *Prior témpore, pootior juure,* 'kes ajaliselt esimene, sel suurem õigus', s. o. kes ees, see mees (lad. k.). — *Toim.*

„Sinu hea süda, mis tulvab armastusest kõige vastu, mis on o m a . . . Kord nooremana kuulasime kahekesi üht külakoori, kes laulis populaarseid viise, alates lauluga: „Üks kask meil kasvas õues." Sul, Mangul, täitusid silmad veega, sest sa pidasid laulu eesti rahvaviisiks. Kui ma sulle külge tõukasin ja ütlesin, et ära nuta, vend, see ei ole eesti, vaid saksa rahvaviis, siis sa kuivatasid pisarad ja lõpetasid liigutuse."

Naerdi, ent keegi lauas ei oimanud, miks esines Toobias just selle mälestusega, et demonstreerida oma keele vallandumist, — kõige vähem mõistis seda Mangul. Järelepärimine ei aidanud, sest Toobi jäi vastuse võlgu, viibides mõtetega juba kaugel mujal. Ta paitas tasakesi oma nüridat, pruuni täishabet, mis raamis ta kahmetut nägu tihedalt, otsekui riba vilti, ja näis kuulavat, mida jutustas talle salaja prantsuse konjak klaasis ja pudelis.

Vältas jällegi vähemalt pool tundi, enne kui see peiar järgmise lause seltskonna juba üsna vilkaks arenenud keskustellu pillas. Eel käis lühike lõbus naer ja käsivars sirgus vend Mangulile sõbralikult selga, kuna suu lausus õpetlikult:

„Sinu ratsu, vend Bellerofontes, lendab hästi, muudkui vaata ette, et jumalate parmud talle saba alla ei pääse!"

Jäi küsitavaks, kas taibati või tajuti seda ütlust sihilt paremini kui eelmist, kuid nähtus, et õudne vaikija juba hakkab vähegi suud liigutama, rõõmustas Mangulit ja teisi Viherpuid nii, et nad jäid kannatlikult tema kolmat sõna ootama. Ent see ei tahtnud tulla. Ja kui peale kehakinnitust jätkatav diskussioon hakkas lainetama, osutus varsti, et Toobias Viherpuu majast oli lahkunud, millest Mangulil raske ei olnud järeldada, et tema patriootlik üritus sellele vennale ei meeldi ja et ta tema kaastööst peab ilma jääma.

Viimast oli ta salamahti juba kartnud. Toobi oli vaid mõtleja, mitte tegija. Aga et see mõtleja ka puhtnägelikult eitamisi suhtuks ühele kavatsusele, mis leidis teiste vaimustatud pooldust, see tuli Mangulile siiski ootamatult. Ja ta otsustas temaga asjast veel kord nelja silma all kõnelda.

Aga kuis oli siis selle teise visa vaikijaga?

Näis, et see täiskarsklane joobus aegamööda joojate joomisest, sest ta hakkas korraga kõnelema ja ilma vähema kui välise tõuketa. Vend Pärtel oli kogu aeg viduselt meelisklenud, hajaselt söönud, aeglaselt närinud; nüüd tikkus sorinal välja, mida ta põues oli hapendanud.

„Täbar elada sihukeste aateinimestega, kes ei näe, et teised on mõistuseinimesed," torises ta tasakesi ja enam endale kui muile. „Nagu poleks jumalat taevas ega politseid riigis, kellel muud ametit ei olegi, kui vargaid varitseda. Tähendab — tõelisi vargaid. Neid täitmatuid, kes ei pea piiri. Kes neist on jäänud avastamata, tabamata ja karistamata? Või veel mingi erakorraline valve, mingi salajane erinuhkimine! Et saaks tabada ja auku tõugata ka neid armetuid, kes püüavad mõne väikese kõrvaltehinguga pisutki pehmendada oma ametnikupauperismi . . . Mõelda endisele Venemaale — meel läheb otse haledaks. Alt lihtsast linnavahist ja kordnikust peale kuni üles tsaari eneseni teadsid riigis kõik, et ametnikele antakse meelehead, kuna ta palk elamiseks ei küüni, — kes pidas seda pahaks? Kellele sündis seega kahju? Andja oli rahul, võtja oli rahul, ülemus oli rahul. Nõndanimetatud altkäemaks oli sanktsioneeritud riiklik asutis. Ja ega's Venes üksi. Kas ei öelnud üks Austria keiser oma vanale vaeseks jäänud ministrile: „Olite ju sõime man, armas sõber, miks te ei nosinud?" Nüüd aga meie vabas vabariigis — kõik olgu teisiti, sõim sul nina all, aga võtta ei tohi, kas või kõnge nälga . . ."

„Pärtel, kes kõneleb sinu seest?" hüüdis rakukeste leiutaja üsna ehmunult.

„Mõistus," vastas Pärtel, „lihtne kaine mõistus."

„Sa oled siis korruptsiooni pooldaja ning kaitsja?"

„Olen põhimõtte pooldaja ja kaitsja: lastagu ametnikul ka elada! Ärgu suletagu pahmava härja suud!"

„Kuule, vana vennas, see tundub ju otse enesepaljastusena: kas teed siis sohki ametis ja võtad meelehead? Vasta õiglaselt!"

Manguli ja kõigi teiste pärivate pilkude all sattus tõlner hetkeks kitsikusse: ta näppis korraks nina, korraks kõrva, korraks kaelust ja rüüpas teeklaasist, mis oli ammu tühi. Siis aga leidis vastuse:

„Mina? Ma ei kõnele enesest. Palun mitte isiklikuks saada! Kui ma teeksin sohki, kas ma vaevaksin siis ennast tundide andmisega jõudeajal või ohverdaksin oma kuise puhkuse sügiseti külameestele, et peksta nende vilja?"

See oli kahtlemata lööv argument, sest ta põhjenes kõigile tuntud tõel: Pärtel Viherpuul oli pärastlõunakoolides matemaatika tunde, ja poolpiduse masinaga, mille ta odavasti oli ostnud, käis vahva mees pealinna kaugemas ümbruses tõesti talude rehtesid peksmas, et oma ametnikupalgale lisa teenida. Muide oldi harjunud Pärtli alatise nurina ja torinaga ta majanduslike pitsituste üle, ent see väljendus tavaliselt teatava pehme, peaaegu lepliku resignatsiooniga, mitte selle kibedusega nagu täna.

Vist kahetses ta oma ohjeldamatust peagi, sest nüüd tõttas mitu suud korraga ründama tema teesi ametniku „kõrvaltehingute" lubatavusest, ja temale kui halvale vaidlejale tehti selle kaitsmine üpris rängaks — nii rängaks, et ta viimati turvus kõigi, eriti aga Manguli rõõmsaks üllatuseks alistusse, nõustudes pominal kõigega, mis nad temalt soovisid.

Seega oli rahu majas ning diskussioonil harmooniline lõpp, nii et võidi valida kolmeliikmeline toimkond, kes töötaks välja rakukeste liikmeile antavad juhendid, ning anda vend Mangulile vannet asendav pühalik tõotus hoida saladust iga hinge eest, kes ei kuulu koosi.

Pärtel Viherpuul ei olnud kahetseda, et ta oli alistunud ning nõustunud, ei pooltki, sest Mangul, hea mees, kinnitas talle jälle kord oma vennaliku abi võitluseks tolle ähvardava vekslikolliga.

KOLMANDAKS.

KUIDAS PÄRTEL VIHERPUU ANALÜÜSIB OMA NAISEMEHELIKKU HINGE, LEIDES SELLEST PALJU KURJA, JA KUIS TA LÕPUKS VÄLJENDAB OMA PATUKAHETSUST.

Kuna Pärtel Viherpuu kompsis oma kottadeks mõnitatud kingades viiliti üle uulitsa kodu poole, oli ta meelest, kui ei oleks tal asja enesega iseäranis rahul olla. Ei meeldinud talle, mis ta koosolekul oli kõnelnud, veel vähem, mida ta lõpuks oli otsustanud. Talle tundus ülesanne, millele ta oli alistunud, korraga ebamääraselt vastik — ebamääraselt sellepärast, et seigad ja probleemid Pärtli peas äärmiselt visad olid filtreeruma. Ta enam aimas või tajus, kui mõistis. Peale selle mitterahulduse häiris vaest tõlnerit veel küsimus: miks oli vend Toobi vaikinud? Vaikinud, enesel paarkümmend viskit ja konjakit südame all? Ja mitte ainult vaikinud, vaid salamahti ka astraalsusse turvunud? Sihuke nutikas poiss, tal oli kindlasti oma vaade asjale — miks ta seda varjas? Ja Pärtel viivitas kätt panemast majaukse lingile, et oleks ehk hea minna Toobi poole selgust saama? Kuid ei. Talle meenus venna isemeelsus. Pole ehk täna tal suu avamise päev, siis oled asjatult taldu kulutanud. Ning Pärtel astus majja.

Siin ootas teda töö. Põrandad märjalt üles võtta, kõikjalt tolm kasida, köögis mitme päeva riistad pesta. Võib-olla tulevad proua ja preili kopsti koju — viluks ning rõskeks muutunud ilmastik ja augusti lõpp lubavad seda oletada —, siis saavad nad uuest korterist, mille otsing maksis perekonnapeale nii palju aega ning vaeva, kergesti võõriti mulje. Seda ei tohi sündida. Ka mitte esemete asetuse suhtes. Siin tuleb ehk muudatusi ette võtta, sest proua Lilja on nii vali maitse asjus. Kerge see ei ole ilma abita, nagu kerge ei olnud kogu kolimine, aga parata pole midagi, sest teenija on suvitajail kaasas ja võõras abi maksaks raha. Kerge see ei ole, kuid Pärtel ei nurise. On ta ju turd-terve

mees, kel peaks häbi olema laiselda ja seda va kallist rahakest oma põlve kergendamiseks raisata. Kes on pandud meheks naisele ja isaks lapsele, see ei tohi kohuseid hüljata, vaid peab neid armastama. Seda rõhutab proua Lilja alati ja Pärtel on harjunud tema veendumustega nõustuma.

Pannud köögis vee tulele põranda- ja riistapesuks, teeb murelik majaisa väikese inspektsioonikäigu läbi ruumide. Süütab elektri, kuhu sissub, ja kustutab elektri, kust väljub. Elamu peaks prouakest igas suhtes rahuldama: viis nägusat tuba vanni- ja teenijatoaga uuema nurgamaja teisel korral, parimas agulis, palkoniga vastu perekat ristuulitsat, päikesega kagust ja lõunast, värskelt renoveeritud, põrandad linoleumiga. Raha maksab, kuripatt, — palju raha maksab, aga proua peaks tasse meelduma, ja siis on kõik hea! Asendi sobivus ehk võiks ses mõttes saada küsitavaks, et viiliti vastas elab Mangul Viherpuu, kuna Lilja Ivanovna oma mehe omakseid nende rahvuse pärast hästi ei salli. Aga sellest peab üle saama. Läbikäimine nende vahel on ju niigi äärmuseni piiratud ega tarvitse naabruse tõttu sugugi elustuda. Ja mis kaaluvam kõigest: selle parima korteri kõigist saadavaist — korteriseaduse pärast polnud valik suur — oli Pärtlile juhatanud vend Mangul, kes tundis majaperemeest, ja oli üürija poolt tehtavaks remondiks rahagi laenanud. See pidi proua Liljat ometi lepitama.

Mis puutus elamu sisustusse, siis kandus vastutus selle eest õnneks peamiselt Kapitolina Ivanovna enese õlule. Nende valija ning ostja oli tema, Pärtel aga — koduse vene nimega Petruška — vaid raha hankija. Midagi nõelas äkki Petruškat, kuna ta möbleeringut silmitses, peatudes kauemini selle monumentaalsemate osade juures. Süda küsis talt: kas oled ka tõesti ja õiglaselt oma kohuseid selle naise vastu armastanud, kelle hooldajaks sa oled hakanud ja keda su hing igatseb taga, kui ta su lähedal ei ole? Ehk oled sa kummatagi neid kohuseid hüljanud, kui mitte otseselt, siis ometi kaudselt? Tuleta aga meelde, sa pahur, sa ihnur! Kas on neis ruumes ühtegi väärtsemat asja, mille muretsemisele sa tõket ei püüdnud teha visalt ja kavalasti käsitletud passiivse resistentsiga, mis vältas vahel nädalaid ja kuid? Ei ole raha, ei ole raha! oli su püsiv vastus vaesele naisele, kelle süda vaevles mõistetavas ihakires. Ja ometi leidus raha, sest nad on ju siin kõik need sinult väljavõideldud võimatused!

Millist keelt ei kõnele sellest võitlusest näiteks see punapuine saaligarnituur Ch. Plumet'[1] stiilis, samuti suur orientaalne vaip tema all? Või too imposantne tammepuust puhvet söögitoas? Või Lilja Ivanovna buduaari sisseseade antikvaarilt ostetud rokokoolaua ja -kummutiga? Ei jõua loendada kõiki neid kord-korralt nõutatud dekoratsioonitükke, millel on sama liiki ajalugu. Vene emigrandid, kellega proua Liljal oli sageli kokkupuuteid, müütasid neid; vastuseis sai talle võimatuks, sest esiteks nad olid venelased, teiseks nende küsitud hinnad võluvalt madalad. Muudkui vanamees kodus punnis ja puikles vastu. Niisugune türann!

Seesinane türann seisatas praegu Kapitolina Ivanovna õliportree ees saali roosakal seinal ja ta sisemus heldis süütunde õhutusel veelgi enam. Eks näinud see portreegi toona patust vastupanu mõnegi hea päeva. Proua Lilja kuldne süda tahaks toetada Eestis virelevat noort vene kunstnikku nadise viieteistkümne tuhande margaga, aga kus t e m a, prouakese südametu tšuhnaa! Tast olevat ju peale suure foto veel kena mahukas kriidiportree, milleks siis veel õlipilt? kõlas ihnuskoi läbipaistev vastuargument! Ja kellele õieti? Sellele naisele seal! S e l l e l e naisele!

Jumala eest, Pärtlike ei mõistnud ennast praegusel hetkel põrmugi. Kuis oli vastuseis, tõsine vastuseis sellisele olendile üldse osutunud võimalikuks? Ning anudes tõusid ta niiskunud silmad ja ristatud käed selle ruskelt ruuge madonna poole üles, keda ta oma jõleduses oli söandanud pahandada: andku andeks, andku vaesele sõgedale andeks!

Ja Pärtel oli pühalikult veendunud, et seesugune sakrileegium enam kunagi ei kordu.

Ja ta oli veendunud, et selle naise pildi ees peaks põlema püha lambike ööd ja päevad.

---

1 Lugeda: *Šarl Plümee.* — *Toim.*

Äkki mees nõksatas: mõte äratas mälu. Ihnuse, räpase ihnuse pärast oli ta suveks, Lilja äraoleku ajaks, kustutanud lambid ikoonade ees juba vanas korteris ja uues jätnud süütamata, sest temal kui protestandil polnud neid tarvis. Nüüd ruttas ta pattu parandama. Süütas enne buduaaris, Liljakese era- ja eriruumis, mõeldes, et sellest piisab, niikaua kui mees veel üksinda on kodus. Siis aga süütas ka nende ühises magamisekambris, sest talle meenus, kui väga vihkas tema madonna väiklast hoidlemist, pidades seda talupoeglikuks.

Magamisetoas jäi Pärtel mõttekadunult mõlemasse ligidaselt kõrvutatud voodisse vahtima, eriti kaua proua Lilja omasse. Viimaks ohkas sügavasti. Sest mis aitas, et see voodi peatselt jälle täitus magusaiks öiks nii kaua igatsetud kalli ihuga — tema, vaene Petruška, pidi ju kohe lahkuma, kui igatsetu on saabunud. Algas ju nüüd t e m a puhkus — peksumasina monteerimise ja käitamisega külades! Normaalse naisemeheelu asemel ootasid teda neli nädalat uut üksikpõlve, uut igatsemist, uut nälgimist, ja seda läkatavas tolmus, uitsus, naftahaisus. See pehme puhas säng siin tuli vahetada mõne kõva konariku lavatsiga, korrapärane keedetud-küpsetatud toit piima, leiva ja silguga.

Aga või see muud oli kui pälvitud karistus nende roimade eest madonna Lilja vastu! Paras sihukesele despoodile! Ei tohi kunagi unustada taevaisa täpset raamatupidamist. Küllap oleksid Pärtel Viherpuu staaž ja elustandard praegu hoopis teised — ka selle eesti kääbusriigi tolliteenistuses —, kui ta suudaks talitseda oma talupoeglikke ebavoorusi ja elada talle taevast kingitud naisega leplikku, kõigest jonnakusest puhastatud kristlikku abielu. Seal on näiteks need kisavad hiina või jaapani rannaseelikud — kimunad või kamunad, kurask nende õiget nime mäletab! — oli temal vaja riiuküsimust teha sellest, mis r i i d e s t nad olgu! Ema kui ka plika kõigest hingest siidi poolt — aga kus tema! Sits, va omamaa sits hea küll! Ja juurde kuuluvad päevavarjud — milleks needki siidist, ja mitte ilusast kirevast paberist? Ning lõpuks pikk akadeemi-

line loeng neile sellest näilisest vastuoksusest, et rannas lesitakse päikese käes kas või ihu-ilge-alasti, randa minnes aga varjatakse nägugi sellesama helde päikese eest! Milleks kõik see kius ja jonn? Siid võitis ometi — kallis, kisav ja kiiskav atlass. Vanamees muudkui maksa.

Pärtel lähenes oma öölauale ja võttis sellelt vaatlemiseks järgemööda kolm-neli ülesvõtet, mis kujutasid tema madonnat trikoos või neis nii asjatut võitlust maksnud kostüümes — vahel tütrega, vahel ilma. Taustaks oli piltidel rand ja park. Ja patukahetsuses leinav türann, tahtis ta olla õiglane, pidi tunnistama: siid, ainult parim välismaa siid oli küllalt väärikas ehtima sellise naise jumalikke liikmeid!

Päris õnn, et sel naisel ei puudunud võimed võidukaks vastupanuks oma hirmuvalitsejale, muidu oleks ta saanud üpris raskesti kannatada. Proua Lilja arsenal oli, tänu jumalale, varustatud kõigi naisele soodsate relvadega — pisaraist, minestusist, krampidest peale kuni temperamentliku sõimu ja masendavate vihavalinguteni. Napilt veerand aastat Eestis, olid tal kõik meie tõhusamad ja tabavamad vande- ning sõimusõnad suus (kuna ta keelt ennast hülgas õppida), nende seas sõna, mis türannile erilise vahedusega hingesse lõikas, ja nimelt just oma eestilise kõla poolest, — sõna „kapukas". See sai teatud situatsioonides tema hellitusnime Petruška asendajaks. Madonna Liljal oli venekeelseid sõimusõnu piiramata arvul käepärast, aga imelik: ükski neist — тряпка mitte välja arvatud — ei küündinud mõjult „kapuka" kõrguseni.

Türannidel on paks nahk. Ka panetuvad nad võrdlemisi kergesti. Blaseerus aegade vältel Petruškagi proua Kapitolina tavaliste relvade ning taktiliste võtete vastu — peale ühe.

Pärtel kui hoidlik mees oli üürinud korteri, mille ruumidest jagunes eraldatud toake küll emale, küll tütrele, mitte aga isale. See asetas oma kirjutuslaua, mida ta õhtuti vahel tarvitas, saali, ent teadmata, kas teda sallitakse sinna. Oli ehk veelgi mõeldav elamu ka ilma kabinetita veel koolis käivale tütrele, ei kunagi aga ilma niisuguseta emale. Sest see oli proua

Liljale hädavajalik kõigepealt strateegilise toetuspunktina, kui ta seisis mehega sõjajalal, nagu teadis viimane kauastest kogemustest. Ses ukse ja lukuga kindlustatud positsioonis võimutses ta siis senikaua, kui murdus vaenlase vastupanek. Siirdumine sinna sündis enamasti õhtuti või öiti. Krauhti olid tal süles padjad-tekid, prauhti oli ta magamisetoast väljas! Vaesel vaenlasel kihvatas iga kord süda valust, kui buduaari võti lukus ringi kriuksus.

Olenes täiesti summa suurusest, kui kauaks jäi türann leseks magadiskambri voodisse ja madonna leseks kabineti kušetile. Oli see summa kasinavõitu, siis toimus türanni kapitulatsioon juba paari tunni pärast; oli ta suurem, siis teisel, kõige hiljem aga kolmandal ööl. Tasakesi koputas võidetu särgiväel kindluse väravale, teatas mesimahedalt oma tingimustele alistumist ning kandis võitja ja ta voodiesemed kätel seaduslikku abielusängi tagasi.

Madonna Lilja võis aga ka teisiti võita. Osutus summa tõesti peaaegu ülejõuliseks, nii et kapitulatsiooni oode läks talle endale igavaks — seda oli seitsmeteistkümne-aastase abielu vältel mõnikord juhtunud —, siis laskis ta sündida ühe taktilise ime: äkki keset sünges pimeduses uinuvat ööd leiab Holovernes enda Juuditi kuumast kaisust, peaaegu lämbudes tema suudlusist; ja see Juudit ei taha teda kummatagi mitte tappa, vaid lubab leppida tervenisti 25% väiksema summaga. Sedamaid muidugi rahu majas. Holovernes valab liigutuse pisaraid. Kahju vaid vaesest Juuditist, kes oleks saavutanud sama leppe ka nõuet alandamata, ainuüksi oma lummava kaisuga. Eks juhtunud teinekord sedagi.

Härra Viherpuu ihales ikka veel oma madonnat trikoos Pärnu päevapildil, kui teda viimaks alateadvusest nõelas tegemata töö astel. Ta riietus kärmesti ümber, vahetades ülikonna, mida õde Mall nii karmilt oli arvustanud, pükste ja kampsuniga, mille olemasolu ajahammas umbes pooleni oli redutseerinud. Misjaoks head riiet reenata ja raisata, kui sind keegi ei näe! Käised õlgadeni üles kääritud, kael ja karvane rind paljastatud, jalas mingisugused enneolnud tuhvlid — nõnda töötas tubli mees varsti põlvitades põrandal ja osutas

iga nuustiku-äigega vilunud tegelast sel alal. Et ta oli kaunis korpulentne ja ka pisut astmaatiline, siis pärlendas tal peagi higi laial laubal, aus töömehe higi, ning rind hakkas lõõtsutama. Jaa, kullake, töö on töö! Aga ta tasub end, kahtlemata tasub. Ja et unustada töö mõiste negatiivset külge, tegi Pärtel, mida ta säärasel puhul ennemaltki oli teinud — ta hakkas laulma üldtuntud tarbe- ja hetkekohast laulu: „Kui on inimesel häda, trallallaa siis hüüdku ta . . ."

Jõudes tööjärjega saali, tundis ta kaldu taas hakata muretsema ja irisema, lõbusast lohutuslaulu t hoolimata. Talle meenus raadio, mis uues elamus oli veel seadmata, ja Lilja soov, et senine vananenud aparaat tuleks müüa ning uue paremaga asendada; ja talle meenus klaver, mis on sügiseks häälestada, ning grammofon, mis parandajalt on lunastada, enne kui daamid Pärnust saabuvad . . . Oh jah, see klaver, see tiibklaver, mida pidi maksma nagu surnud hobust! Aga pianiino polnud prouale ega preilile hea küllalt, pidi olema tingimata tiibklaver ning veel nimekast vabrikust . . .

Härra Viherpuu süda ja kops käisid pingelise töö tõttu nii intensiivselt, et ta väheseks puhkuseks selili laskus sellele suurele neljakandilisele padjandile, mis asetses peaaegu keset saali ja mille ta omal ajal, kui proua Lilja ta majja oli hankinud, irooniliselt „lamela" nimele oli ristinud. Oh jah, eks maksnud seegi jälle raha, ja ta maksis seda ikka veel edasi, sest neid padjakesi, neid üleni siidistatud padjakesi tema peal, neid muretseti ju üha juurde!

Pärtel hoidis südant peoga ja oli tegevuses lõõtsutamisega, muidu oleks sündinud, milleks ta kihvatavas südames elavat tungi tundis: ta oleks neid lamelapatju hakanud igasse ilmakaarde laiali loopima, vist ka avatud akendest väljagi. Neelaku maavärin kõik kinod! Sest ega see laiskuselavagi oma aelemispatjadega mujalt pärit ole. Saaks pool odavamini läbi, kui need kuradi filminaised ei õpetaks publikunaistele komforti ja luksust.

Äkki hingas ta ja võpatas: helises uksekell — helises veel kord. Käised maha, rinnanööbid kinni! Kes

seal nii hilja veel —? Esik valgustatud, uks avatud, osutus, et tulija oli telegraafi-käskjalg.

Mees astus tummalt teretades üle läve, jäi aga, kui ukse avaja talle pilku oli hakanud, tulbana seisma ning ta käsi telegrammiga tõmbus nõksti tagasi. Näkku sigines tal kartlik küsimismärk.

„Ega vist selle korteri elanikke — —?"

„Miks mitte? — Viherpuu, nagu seisab uksesildil, —Viherpuu ise . . . Aa," taipas mees järsku ja hakkas naerma, „te peate mind vist sissetikkunud vargaks, sest et mu välimus jätab soovida . . .? Olge mureta, teen parajasti siukest tööd, mis nõuab pisut pätlikku rõivast, — võite mulle telegrammi üsna julgesti ära anda, kui see on adresseeritud Viherpuule."

„Seda küll," mõmises käskjalg, silm ikka veel härra Viherpuu pükstel ja sussidel, „aga või neid sulipoissegi tohib uskuda, alles hiljuti juhtusin ühele samal ajal peale, nokitses parajasti ameerika luku kallal . . ."

Kuid adressaat teda enam ei kuulanud, vallutatuna äkilisest õnneaimdusest, et telegramm teatab ta kallite kojutulekut. See aimdus mugandas ta südame heldeks, nii et ta pistis ühes allakirjutatud kviitungiga kümme penni jootrahagi õnnetoojale pihku. Jootraha ta sellisel puhul muidu ei andnud.

Aga telegrammi härra Viherpuu nii pea ei avanud. Oli nii hea sipelda põnevuses! Ja mõistatada: kas homme, või ehk juba täna õhtul? Rongi enam küll ei tulnud, kell oli üksteistkümmend läbi, aga omnibuss . . . Ja ka auto . . . Auto veel kõige tõenäolisem, pidades proua Lilja passioone silmas . . . Aga noh — olgu, kui ta ainult tuleb, tõesti tuleb!

Pärtel mängles veel kinnise depešiga nagu poisu pallikesega, teda hüpitades ja püüdes, pillates ja tõstes; siis viimaks süütas saalis kogu elektrikrooni, võttis lamelal istet ja söandas sammuda ajaloolise dokumendi avamisele.

Ta luges, — luges veel kord — ja kivines.

Saatekoht Pärnu, daatum tänane, sõnastus venekeelne, allkirjaks Lilja — kõik, nagu eeldatud. Aga sisu — see sootuks eeldamata sisu: „Saada seda-

maid kakskümmend tuhat marka, ei saa muidu tulema . . ."

Kivinenud inimene tuttavasti ei kõnele. Ei mõtle vist ka. Nõnda istus Pärtel Viherpuugi madonna Lilja lebamislaval kaua, õige kaua, kuna too ajalooline dokument tal ammugi näpust oli libestunud. Aga viimaks, üsna viimaks irdus ta kivinenud suust ometi inimlik sõna, mis kõlas nõnda:

„See on häbematus! . . . Endamisi kahe silma all öelda: see on häbematus!"

Ja härra Viherpuu vajutas telegrammile põrandal oma pätijala peale.

Ja siis virgus veelgi enam ellu, kustutas ülearuse piduvalgustuse saalis, tõttas energilisel sammul magadistuppa ja sealt proua Lilja kabinetti ning kustutas pühad õlilambid Jeesuse ja ta ema piltide ees, et vältida üsna asjatut kulu. See toimus nähtavasti hajases ärevuses, sest ega muidu härra Viherpuu oleks söögitoas sama jutiga seisku pannud seinakella, kuna selle käimine ei võinud olla liialt kulukas . . .

Aga ärevuseks ja hajasuseks oli tal üpris kaaluvaid põhjuseid. Juulis oli ta teda Pärnus ühel pühapäeval külastanud ja kodust kaasa võetud rahale lisa andnud. Alles kaheksa päevakese eest läks talle panga kaudu taas summa, millest pidi jätkuma nii kohuste täiteks paiga peal kui ka kojusõiduks — pealegi lahedasti jätkuma. Ja nüüd korraga — — — See oli kahtlemata häbematus. Ja peale selle julmus. Vaevalt taibatav ja talutav julmus. Sest ta teadis, et augusti lõpus on maksta suurem veksel ja kaks arvet. Ja need arved on t e m a arved.

Kapitolina Ivanovna oli nimelt möödunud talvel ja kevadel hakkama saanud geniaalse ärivõttega. Oli teine läinud ühe juudi ning hiljem ühe vene kaupmehe juurde ja seletanud neile: „Ma olen proua Viherpuu. Minu mees on tollirevident, nagu teab teie deklarant, kui te seda ise ei tea. Teile oleks tulus, kui avaksite mulle krediidi oma kaupluses."

Ärimehed, võlutud kenast daamist ja ta ettepanekust, nõustuvad sedamaid. Mehele teatatakse vaid telefonil lakooniliselt, milline tehing tema abikaasaga

nii libedasti on sobinud. Ja proua Lilja saabub esimese siidipakiga, viskab selle põlglikult lauale ning tähendab muiates tütrele: „Vaata, laps, nii peab kohtlema meest, kes ei viitsi ega raatsi oma naise eest küllalt hoolitseda!"

Sellele mitteviitsivale ja mitteraatsivale mehele aga tõusis alt hinge põhjast praegu lonks nii vahedat kibedust keelele, et ta pidi paar korda sülgama. Siis kõmpis mõne aja sihitult ruumist ruumi, tiirles laudade ja toolide ümber, lükkas pimedas ja poolpimedas mõne asja ümber ning puges viimaks köögi kõrvale teenijatuppa nagu redusse. Sinna, neitsiku tühja sängi veerele jäi ta kauaks istuma. Töö seisis, vesi jahtus, tegija ei liigutanud kätt ega jalga.

Ainult pea töötas, veeretades edasi ja tagasi küsimust: kust võtta raha selle kõige pakilisema nõude rahuldamiseks? Teda rahuldamata jätta, teda kui häbematuse ja julmuse tippu lihtsalt ignoreerida — see uid tiksas teda küll korraks, hävis aga silmapilk ega naasnud enam.

Kust raha võtta? Kelle kõrisse karata nüüd öösel veel või hommikul vara, et seda telegraafi teel kohe minema saata?

Mõte saatmisega viivitada ei pääsenud Pärtlile ka mitte ligi. Käsk oli tal käes, seda tuli täita. See tundus talle endastmõistetav. Olnuks nonsens selle üle pead murda. Mis oli teha, oli teha mehaaniliselt, automaatselt — nii tundus talle loomulik.

Mangul? — Sel ei olnud raha enne esmaspäeva või koguni teisipäeva, ta oli seda öelnud. — Siis ehk Toobi? — Ei oleks sünnis temalt võtta, sest ta asendas rahahädalist venda koolides tasuta nii kaua, kui see peksis maal külameeste rehtesid, kuna ta tegeles neis koolides ise lisajõuna, ehkki vähem palga kui isikliku pedagoogilise huvi pärast, õpetades ajalugu ja vanu keeli. — Vend Eevertile mõelda oleks asjatu, kuigi ta raha omaks, sest see mees ei laena põhimõtteliselt kellelegi, ja kui laenab ise, siis ei maksa ära. — Vend Kaupo ei tule arvesse, tema rahad kuuluvad rätsepaile ja Epsteini „Jockey Club'ile" Viru uulitsas, samuti mitte Kleement, kel vähese palga pärast raha

ei ole. — Õde Mall juba laenaks, ta on „hingeline" tüdruk, aga mis täidib tal kuuetuhandelisest kuupalgast ära anda — vahest ainult kolmsada marka. Ennem siis juba Sanna Eesti Pangast, ehk küll temaltki rohkem pole loota kui paar tuhat.

Muidugi pöördusid Pärtli mõttelised katsesarved sondeerides ka tuttavate mitteomaste poole ja leidsid nende seast mõne, kellele võis loota. Aga kõige viimaks kaldus ta siiski otsusele katsuda õnne esmajoones Toobiga. Oma inimene ja tunnetusvõimeline inimene. Inimene südamega. Olgugi, et see oli enam aimata, kui teada. Ka võis temalt telefonil kohe saada vastust, vaatamata hilisele tunnile, sest kindlasti luges ta veel oma Aristotelest — kas viinapudeli stimuleerival osavõtul või ilma selleta.

Osutuski, et Toobias oli kodus. Aga vältas kaunis kaua, enne kui ta aparaadi kutsele reageeris, arvatavasti sellepärast, et ta ei lugenud oma töötoas istumisi, vaid tegi seda, nagu tal oli harjumuseks, „peripateetlikult", liikudes raamatuga kukesammul hiljukesi läbi kolme ruumi edasi-tagasi. Oli teadagi juhus, et tema nauditav suur autor pidas oma loenguid õpilasile sama harjumuse tõttu kõndides.

„Vabanda hilist tülitamist, Toobi!" alustas vend Pärtel. „Eit Pärnus raiskab mul rohkesti raha, pean talle homme traadi teel jälle saatma, aga oma kukkur ei kuula küllalt sõna —"

„Kas ta siis tänavu Pärnus suvitab?" küsiti. „Muidu ikka meeldis talle Riia ranna kõrval Narva-Jõesuu sealse sibulalõhna pärast."

„Õige küll," naeris Pärtel vastu, „aga eks naisi teata: vaheaegu on Pärnu läinud moodi — mis muud, kui kah sinna, olgu pealegi kallim kui Jõesuu!"

„Ja mina peaksin sulle tema jaoks raha laenama?"

„Just nii, — üsna lühikeseks ajaks, — ta ei saa muidu tagasi — —"

„Kuule, vennas, seda pattu ma ei tihka teha. Parem annan sulle head nõu: võta viiepennine postkaart ja kirjuta oma Ksantipele, et ta suvatseks oma tütrekesega ilusti jalgsi Tallinna tillerdada — teed on praegu ülihead. — Uinu hästi, Pärtel!"

Nõnda vastas see „inimene südamega" ja pani kuuldetoru käest. Tema keele pehmusest ja suu suilusest tohtis järeldada, et ta oli oma Aristotelest lugenud pudeli stimuleerival osavõtul.

Toobi julm vastus aga teostas Pärtel Viherpuu hinges põhjaliku ümberlöögi: kõik kibedus naise vastu oli sealt korraga kui ära pühitud ja asemele astus kaastundmus, halastav kaastundmus vaesele jälitatavale. Nad ei sallinud teda, ja ta oli ometi armas inimene läbi ja läbi. Järelikult tegid nad talle ülekohut. Ja seda ainult ta poliitilise meelsuse pärast, sest mingi muu põhjus polnud leitav. Mida võib aga inimene parata oma meelsuse, oma vaadete ja veenete juures — tule, jumal, ise appi! Ptüi kõigile neile kitsarinnalistele omastele, kes nad oma egoistlikus kõrkuses arvavad, et aiva neil on tõde taskus, ja kes nad inimlikku väärtust vaevad rahvuspoliitilisel kaalul!

Pärtel Viherpuu kohras üsna innust ja agarusest aidata, sedamaid aidata oma ülekohtuste omaste ohvrit. Raha peab homseks leiduma, nõutud määral leiduma, hoolimata pühapäevasest päevast! Ja kui ei õnnestu laenata, siis läheb Pärtel Viherpuu „täikale" ja müüb seal maha oma karakullkraega talvepalitu ja isalt päritud vana kulduuri, sest pandimaja on paraku suletud.

Kui see vaene naine ainult võtaks aru pähe ja hakkaks ometi kord hoidlikumalt elama, siis oleks kõik hea, siis oleks kõik kuldne! Ja et Pärtel kuidagi on sattunud proua Lilja buduaari ja seal ebateadlikult süüdanud laelambi, siis hakkab talle pilku abikaasa vene jumal nurgas ja ta pähe lööb lootus, et see ehk võiks aidata. Ta ristitab käed ning saadab tumma, aga härda palve temale võõra, ent naisele nii omase ja ligidase jumala poole, et see võtaks anda Kapitolina Ivanovnale õige pea hoidlikuma meele. Pärtel lõpetab ristiheitega, mis küll hästi ei õnnestu, sest ta on võhik, aga mis tuleb vagast südamest. Ja kähku süütab ta ennest meelepahas kustutatud õlitahi jumala nina all ja teeb seda ka magadiskambris teise jumala ohvrilambiga.

Härra Viherpuu meeleolu on nüüd eleegiline. Miks on elus nii vähe puhast õnne, puhast rõõmu? Miks on kõik nii poolik, nii suhteline, nii kidane? Miks lõi see absoluutne jumal selle nii mitteabsoluutse maailma? Kas ei võiks Pärtel Viherpuul näiteks olla nii palju sissetulekut, nagu tal on väljaminekuid? Miks peab ta alalist võitlust pidama kulude pärast sellega, kes talle on armsaim ja kalleim sessinatses ajalikus elus? Miks peab ta mürgitama tema ja enda meelt aineliste küündimatustega, profaansete muredega?

Pärtel Viherpuu tõlnerikoht ei ole iseendast nii halb. Fiksum muidugi äärmiselt kasin, ent lisavõimalusi leidub mõnesuguseid — legaalseid ja illegaalseid. Antakse osa tasumata seisnud tollide lisarahadest, lisatollidest, tollitrahvidest jne., kuna riigiasutistes, kus liigub rohkesti ärimehi, pudeneb neid margakesi ikka ka ametnike kaukasse, nagu peab olemagi korralikus riigis. Aga mis see kõik piisab, kui su elumaksumus on kõrgem! Selles ju seisab kõik sotsiaalne häda. Tõuseb iga päev mureohkeid ja appihüüdeid pilvedena jumala ja valitsuste poole, aga või siis krooniline tõbi on nii pea parandatav. Oh jah, neid untsu läinud ilmaasju küll!

Refleksioonitsemine talutab hajase mõtleja sihitult ruumist ruumi, teadvuse äratab taoti vaid mõni nina alla juhtuv korratus või vajadus, nagu leskunud veepang ja laisklev nuustik saali põrandal. Küüringust ei tule täna enam midagi välja, ta viib töövahendid seepärast kööki. Magamistoas jälle osutub, et tema peapadjad on püürita, sest ta viskas hommikul liialt mustunud ja läbihigistatud püürid pessu, ilma mahti leidmata neid puhastega asendada. Filosofeerides avab ta kahe poolega avara pesukapi, et otsida püüre. Ta ei leia neid kohe ja näppu hakkab talle kuskilt riiulilt mingi teine ese — palju kaunim kui sihuke padjapüür: proua Lilja püksid.

Ta vaatleb neid, viib nad valgusele ligemale ja vaatleb edasi; pöörab seda ja pöörab teist külge ning ihaleb hõrka pitsivahtu mõlema sääre otsas. Ta nägu koidab ja käed värisevad. Ei suuda viimaks teisiti: suudleb neid. Suudleb kirglikult korda kolm.

Siis püüritab padjad ja poeb sängi. Aga mitte üksinda, vaid suudeldud aare võetakse vaiba alla kaasa ning suudeldakse seal edasi. Ja nutetakse ta säärte ja pitside sisse kõik hingevalu ja igatsus ja ilmamure...

Ei olnud kindlamini niitada, mis äratas Pärtel Viherpuu hommikul, kas telefon või naise eilne telegramm — vist küll mõlemad. Ta lahkus sedamaid asendatud Liljakese magusast kaisust ja ruttas särgiväel kõliseva kõnemasina juurde.

Rääkis vend Toobi ja ütles:

„Tulid meelde sinu musurullikese õrnad, pediküüritud lalakesed ja süda läks haledaks. Võid raha saada. Astu sisse, minnes telegraafikontori."

Romaanikatke lõpp.

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID

Kupja-Kaarli adjustaadid.

1. Koguteos „Äsi tuli" I. Peterburi 1908, lk. 127—130.
2. Jürmanni tähtraamat 1912, lk. 38—44.
3. E. Vilde, „Jutustused", „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1913.
4. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
5. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
6. E. Vilde, „Valik jutustusi". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Naisõiguslased.

1. „Õigus" 1908, nr. 6—23.
2. E. Vilde, „Naise-õiguslased". G. Pihlakas, Tallinn 1908.
3. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.

Lunastus.

1. „Virulane" 1909, nr. 225 jj.; 1910, nr. 2 jj.
2. E. Vilde, „Lunastus". Ühe töölise noorpõlv. J. Rewitz, Tartu 1909 (kaanel: J. Reevitsa kirjastus).
3. „Kogutud teosed" XXX, Tartu 1934.
4. „Valitud teosed" IV, Tartu 1941.
5. E. Vilde, „Lunastus". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1948.

Kuival.

1. „Noor-Eesti" III album. Tartu 1909, lk. 83—112. (Koguteoses on pealkirja „Kuival" taga sulgudes aastaarv 1900.)
2. E. Vilde, „Jutustused". „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1913.
3. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.

Üle suure vee.

1. „Päevaleht" 1911, nr. 224 jj.; 1912, nr. 40 jj.
2. „Kogutud teosed" XXIX, Tartu 1934.
3. E. Vilde, „Jack Brown". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951. (Sellenimelises kogus on reisikirjeldusest „Üle suure vee" esitatud katkendeid.)

Minu vangipõlv Ellis Islandil.
1. „Päevaleht" 1911, nr. 113 jj.
2. „Kogutud teosed" XXIX, Tartu 1934.
3. E. Vilde, „Jack Brown". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Minu esimene *business*.
1. „Uus Ilm", New York 1911.
2. „Kiir", kalender 1912. aasta jaoks. J. Reevits, Tartu, lk. 69—75.
3. E. Vilde, „Muiged". „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1914.
4. „Kogutud teosed" XVIII, Tartu 1933.
5. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
6. E. Vilde, „Valik jutustusi". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.
7. E. Vilde, „Jack Brown". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Jack Brown.
1. „Uus Ilm", New York 1911.
2. „Perekonnaleht", „Päevalehe", „Aja" ja „Koidu" hinnata kaasanne. 1912, nr. 8.
3. E. Vilde, „Muiged". „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1914.
4. „Kogutud teosed" XVIII, Tartu 1933.
5. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
6. E. Vilde, „Jack Brown". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951. (Sisaldab rea jutustusi.)

Punane viir.
1. E. Vilde, „Asta ohver ja teised jutustused". J. Lilienbachi kirjastus, Tallinn 1913.
2. Tähtraamat „Rahva Sõna" 1914. Kirjastuseühisus „Rahva Sõna", Narva 1913, lk. 35—39.
3. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
4. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
5. E. Vilde, „Valik jutustusi". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.
6. E. Vilde, „Jack Brown". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Leib.
1. „Õiguse" kaasanne „Kirjandus ja teadus" 1908, nr. 18.
2. E. Vilde, „Jutustused". „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1913.
3. E. Vilde, „Asta ohver ja teised jutustused". J. Lilienbachi kirjastus, Tallinn 1913.
4. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
5. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.

Surnute pidu.
1. Koguteos „Mõtted" II. J. Lilienbachi toimetus ja kirjastus, Tallinn 1911, lk. 3—10.

2. E. Vilde, „Jutustused". „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1913.
3. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
4. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.

Sõber.
1. „Külvaja". Rahva tähtraamat 1912. a. peale, lk. 70—71.
2. Ühiselu tähtraamat 1912. a. jaoks, lk. 90—91.
3. E. Vilde, „Jutustused". „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1913.
4. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
5. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
6. E. Vilde, „Valik jutustusi". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Asta ohver.
1. E. Vilde, „Asta ohver ja teised jutustused". J. Lilienbachi kirjastus, Tallinn 1913.
2. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
3. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.

Loojak.
1. E. Vilde, „Jutustused". „Mõtte" kirjastus, Tallinn 1913.
2. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.

Joost ja Needu.
1. „Pealinna Teataja" 1917, nr. 21 (Lihavõtte-Lisa, lk. 1—2).
2. „Tallinna Teataja" 1918, nr. 32.
3. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
4. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.

Kui tuli tähendus.
1. „Sotsiaaldemokraat" 1917, nr. 36 ja 37.
2. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
3. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
4. E. Vilde, „Valik jutustusi". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Asunik Woltershausen.
1. „Looming" 1925, nr. 3, lk. 179—184.
2. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.

Kolmkümmend aastat armastust.
1. Album „Õitsituled" [1927] nr. 6, lk. 17—18.
2. „Kogutud teosed" XXVII, Tartu 1934.
3. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
4. E. Vilde, „Valik jutustusi". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Rahva sulased (Kolm peatükki lõpetamata jäänud romaanist).
1. „Looming" 1934, nr. 1, 2, 3 (lk. 40—48, 121—133, 238—248).

Õiendus.

„Jutustuste" III köites (I trükk) ilmunud töö „Tooma tohter" ilmumisandmete viimased punktid peavad esinema järgmisel kujul:

4. E. Vilde, „Valitud jutustused". RK „Ilukirjandus ja Kunst", Tallinn 1949.
5. E. Vilde, „Valik jutustusi". Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

SISUKORD

Toimetuskolleegium:
P. Rummo (vastutav toimetaja),
E. Elisto, J. Käosaar, L. Raud, E. Sõgel.

Toimetaja E. Elisto.

Kunstiline toimetaja
H. Vitsur.

Tehniline toimetaja
O. Kasemets.

Korrektorid:
S. Aron ja M. Amon.

Ladumisele antud 8. VIII 1953.
Trükkimisele antud 7. X 1953.
Trükiarv 25 000. Paber 54:84,
1/16. Trükipoognaid 35,25 + 9
lisalehte. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 29,37.
Arvutuspoognaid 28,67.
MB-12072.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn,
Pikk tn. 40/42. Tell. nr. 2807.

На эстонском языке.

Эдуард Вильде.
Рассказы. IV.

Hind rbl. 10.90.

7—3